

H. K. RIIKONEN

SUOMESTA JA MAAILMALTA

Yrjö Niiniluoto ja hänen
kirjallinen tuotantonsa

SOCIETAS SCIENTIARUM FENNICA

Finska Vetenskaps-Societeten, grundad 1838, är Finlands äldsta vetenskapsakademi, som publicerar forskning, utdelar stipendier och pris, tar initiativ och håller möten med föredrag. Societeten inledde 1996 ett publiceringssamarbete med syskonakademin Suomalainen Tiedeakatemia.

Vuonna 1838 perustettu Suomen Tiedeseura on Suomen vanhin tiedeakatemia, joka julkaisee tutkimuksia, myöntää tutkimusavustuksia ja palkintoja, tekee aloitteita ja järjestää kokouksia. Seura aloitti 1996 julkaisuyhteistyön sisarjärjestönsä Suomalaisen Tiedeakatemian kanssa.

The Finnish Society of Sciences and Letters, founded in 1838, is the oldest scholarly academy of Finland. It publishes research, awards research grants and prizes, takes initiatives and organizes meetings. In 1996 the Society established cooperation with its sister organization the Finnish Academy of Sciences and Letters.

Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk

Serien, som grundades år 1857, publicerar undersökningar om Finlands natur, befolkning och samhällsförhållanden. Utkommer med oregelbundna intervaller. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk utges inom ramen för publiceringssamarbetet med Suomalainen Tiedeakatemia.

Vuonna 1857 perustettu sarja julkaisee Suomen luontoa, väestöä ja yhteiskuntaoloja käsitteleviä tutkielmia. Ilmestyy epäsäännöllisin välein. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk julkaistaan osana Suomen Tiedeseuran ja Suomalaisen Tiedeakatemian välistä julkaisuyhteistyötä.

The series, founded in 1857, publishes monographs dealing with the nature, population and social conditions of Finland. Appears at irregular intervals. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk is part of the publishing cooperation between the Finnish Society of Sciences and Letters and the Finnish Academy of Sciences and Letters.

Redaktör – Toimittaja – Editor
Stig-Olof Londen
Institutionen för matematik och systemanalys
Aalto universitetet
PB 11000, FI-00076 Aalto
stig-olof.londen@aalto.fi

Försäljning – Myynti – Dealer
Tiedekirja/Vetenskapsbokhandeln
Snellmaninkatu/Snellmansgatan 13
FI-00170 Helsinki/Helsingfors
tiedekirja@tsv.fi, www.tsv.fi

Graafinen suunnittelu: Minna Etsalo

KANSIKUVA:
Yrjö Niiniluoto kesällä 1957.
Niiniluotojen perhearkisto.

Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 218

H. K. RIIKONEN

SUOMESTA JA MAAILMALTA

**Yrjö Niiniluoto ja hänen
kirjallinen tuotantonsa**

Helsinki 2021

Riikonen, H. K. 2021. Suomesta ja maailmalta. Yrjö Niiniluoto ja hänen kirjallinen tuotantonsa. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 218, 329 pp.
ISBN 978-951-653-467-4 (print)
ISBN 978-951-653-468-1 (open access)
ISSN 0067-8481 (print)
ISSN 2736-9366 (open access)
© Suomen Tiedeseura – Societas Scientiarum Fennica, H. K. Riikonen.

Riikonen, H. K., *Suomesta ja maailmalta. Yrjö Niiniluoto ja hänen kirjallinen tuotantonsa.* (On Finland and the World. The Writings of Yrjö Niiniluoto).

Abstract

Yrjö Niiniluoto (1900-1961) made a long career as the editor-in-chief of the leading Finnish newspaper Helsingin Sanomat. His journalistic activities and literary production – newspaper reports, articles and collections of essays – are an important chapter of Finnish press as well as literary history. This book concentrates on Niiniluoto's writings, but also gives an outline of his biography. A bibliography of his books, essays and newspaper articles is included.

After graduating from the University of Helsinki with a major in German philology, Yrjö Niiniluoto joined the foreign department of Helsingin Sanomat in 1925. He was a foreign correspondent of the newspaper in Geneva in 1926-1928, reporting from the meetings of the League of Nations. In 1933-1936 he was a foreign correspondent of Helsingin Sanomat in Great Britain, working in the office of The Times. The years in Geneva and London were crucial not only to Niiniluoto's journalistic ideals but also to his life-style: he was known as an English-type gentleman.

When Eljas Erkko (1895-1965), the owner and editor-in-chief of Helsingin Sanomat, became Secretary of Foreign Affairs in 1938, Niiniluoto replaced him as temporary editor-in-chief but was soon given a permanent status. Working under Eljas Erkko, the powerful owner of the newspaper, Niiniluoto, weighing facts and arguments carefully and being a conciliatory and friendly character, was able to hold his position until his death. Until 1949 Niiniluoto was also editor-in chief of the evening paper Ilta-Sanomat.

As a foreign correspondent of Helsingin Sanomat Yrjö Niiniluoto was an all-round journalist: he reported on a great variety of subjects: international politics, economy and trade, culture and arts, ships and seafaring, sports, high society and the Royal family of Great Britain. As the editor-in chief he visited several countries, writing articles about his impressions. During the Second World War he visited Germany, Romania and Hungary. Later on he wrote serial articles e.g. from the United States, the Soviet Union, Greece and Algeria. Signs of Niiniluoto's journeys can also be seen in the anonymous editorials of Helsingin Sanomat.

Yrjö Niiniluoto's experiences as a journalist as well as his wide reading of fiction, poetry and historical literature form the basis for his five collections of essays. In the first of them, *Tämä oli Englanti* (1944, This was England) he describes England such as he saw it in the 1930s, while in the next, *Takana länttä ja Eurooppaa* (1955, Looking back at the West and Europe), he discusses European countries before and after the Second World War; included is a chapter on the League of Nations.

The most famous of Niiniluoto's books is *Mitä on olla suomalainen* (1957, What it means to be a Finn), which aroused a lot of attention, both positive and negative. The book, which discusses general characteristics of the Finnish people, its country and history, was very important to the national self-understanding in post-war Finland, albeit being largely based on traditional views and stereotypes. *Löysin idän* (1959, How I found the East) is a kind of cultural journey from Greece to Byzantium, Soviet Union and Carelia, i.e. taking an eastern route from Greece to Finland.

Niiniluoto took a great interest in Marshal C. G. Mannerheim. In the 1950s he wrote several articles and reviews of books about Mannerheim. He also wrote short essays on Mannerheim, describing various aspects of his personality and his role in Finnish history. These essays were posthumously published under the title *Suuri rooli* (The great role) by Marja Niiniluoto in 1962.

Politically, Yrjö Niiniluoto was aware of the necessity of international and European cooperation. Simultaneously he carried on the heritage of 19th century Finnish nationalism, being also critical of Bolshevism and Communism.

Key words: Yrjö Niiniluoto, Eljas Erkko, Helsingin Sanomat, European history, Finnish history, press history, journalism, essay.

H. K. Riikonen

hannu.riikonen@helsinki.fi

SISÄLLYS

Esipuhe 10

1 Kirjailijat ja journalistit – journalistit ja kirjailijat 15

Kirjailijat suomalaisen lehdistön historiassa 15

Humanistiset opinnot ja toimittajien kriitikko 19

2 Ammattina päätoimittaja: taustaa ja toimenkuvaa 21

Yhteiskunnallisia ja poliittisia vaikuttajia 21

Kansakoulunopettajia, maistereita, tohtoreita 23

Koulutus ja kokemus 25

Kahden tulen välissä 27

Naiset toimittajina ja päätoimittajina 28

3 Sanomalehdelle omistettu elämä 31

Matkapostiljoonin poika 31

Tampereen Realilyseosta Helsingin yliopistoon 33

TIETOLAATIKKO 1: Yrjö Niiniluoto filologina 37

Ulkomaankirjeenvaihtaja 39

TIETOLAATIKKO 2: Rudolf Holsti ja muita varhaisia ulkomaanreporttereita 44

Päätoimittajaksi sodan varjossa 48

Suhde sotaan ja sodanaikaiseen politiikkaan 53

Avioliitto ja lapset 56

Sodan loppuvaiheista rauhan aikaan 60

Julkisuuden hahmo 62

Työssä ja kotioiloissa 64

Viimeinen työmatka 69

Vaikea suhde Kekkoseen 71

Hankalia ratkaisuja 74

4 Helsingistä Genèveen ja Lontooseen:

kirjallisuuskritiikkiä ja ulkomaanreportaaseja 79

Lajien kirjo 79

Kirjallisuusarvosteluja ja -esseitä 80

Genèven-kauden kirjoituksia 85

Englannin-kauden kirjoituksia 90

TIETOLAATIKKO 3: Pakinoitsija Rodrigo 95

Hendonin lentonäytös 1934 ja Mannerheim 98

Abessinian sota 100

Arvosteluja ja artikkeleita 1930-luvun lopulla 100

5 Matkareportaasit toisen maailmansodan ajalta 103

6 Kirjoituksia toisen maailmansodan jälkeen 109

Arvostelijantoimintaa 109

TIETOLAATIKKO 4: Nimimerkki Hapan, Helsingin Sanomat ja Erkko 112

Artikkeleita ja reportaasisarjoja 118

TIETOLAATIKKO 5: Vastine Jarno Pennaselle 125

7 Voittajavaltion menneisyys ja nykyisyys: *Tämä oli Englanti* (1944) 131

Englannin-kuvausten traditio Suomessa 131

Englanti imperfektissä 132

Arvosteluja 138

Kuvauksia sodanjälkeisestä Englannista 140

TIETOLAATIKKO 6: Yrjö Niiniluoto ja Max Jakobson – kaksi journalistia 142

8 Euroopan kulttuurin tila: *Takana länttä ja Eurooppaa* (1955) 145

Kokemuksia lehtimiesuralta Euroopassa 145

Kulttuuria ja politiikkaa 146

TIETOLAATIKKO 7: Robert Schuman Suomessa 1953 147

Arvosteluja 160

9 Kansan luonne ja kulttuuri: *Mitä on olla suomalainen* (1957) 163

Ulkomaista kirjoittelua kansan luonteesta ja ominaisuuksista 163

Kotimaista kirjoittelua kansan luonteesta ja ominaisuuksista 164

TIETOLAATIKKO 8: ”Mitä on olla persialainen” 165

Muutamia Niiniluodon kirjan välittämiä edeltäjiä 167

Niiniluodon Suomi ja suomalaisuus 169

Vuosi 1918 180

Teoksen merkitys 181

Kirjasta pois jääneet luvut 182

Arvioita laidasta laitaan 185

Niiniluodon teos myöhemmässä kirjallisuudessa 188

10 Kreikan perinnön itäinen reitti: *Löysin idän* (1959) 195

Kuva Kreikasta 195

Kristinuskon leviäminen 198

Bysantista Venäjälle 200

Arvosteluja 203

11 Mannerheim historian näyttämöllä: *Suuri rooli* (1962) 209

Mannerheimista 1960-luvun alussa käyty keskustelu 209

Rooli ja kultti 211

Arvosteluja aikakauslehdissä 217

Erik Heinrichsin arvostelu Helsingin Sanomissa 218

**12 Yrjö Niiniluoto, lehtimies ja humanisti:
toiminnan ja tuotannon arviointia 221**

LIITE: Yrjö Kaarlenpoika: *Delegatsija* 228

Viitteet 232

Kirjallisuus 250

Yrjö Niiniluodon teokset 250

Yrjö Niiniluodon reportaasit, artikkelit, pakinat ja arvostelut 250

Anonyymejä pääkirjoituksia 302

Yrjö Niiniluodon teoksia koskevia arvosteluja (valikoima) 306

Painamattomia lähteitä ja arkistomateriaalia 307

Muu kirjallisuus 307

Henkilöhakemisto 316

Lyhenteet

EE = Eljas Erkkö

HS = Helsingin Sanomat

IS = Ilta-Sanomat

KA = Kansallisarkisto

LI = *Löysin idän*

MS = *Mitä on olla suomalainen*

PA = *Päivälehdien arkisto*

SR = *Suuri rooli*

TLE = *Takana länttä ja Eurooppaa*

ToE = *Tämä oli Englanti*

US = *Uusi Suomi*

YN = *Yrjö Niiniluoto*

ESIPUHE

Alun perin tarkoitukseni oli kirjoittaa tutkielma Yrjö Niiniluodosta hänen vuosina 1944-1962 ilmestyneistä viidestä esseeteoksesta *Tämä oli Englanti* (1944), *Takana länttä ja Eurooppaa* (1955), *Mitä on olla suomalainen* (1957), *Löysin idän* (1959) ja *Suuri rooli* (1962) sekä eräistä erillisistä artikkeleista. Aikomuksena oli kuvata ja tutkia Niiniluotoa suomalaisena ja eurooppalaisena humanistina sekä hänen teostensa herättämää keskustelua. Vaikka Yrjö Niiniluoto oli Helsingin Sanomien pitkäaikainen päätoimittaja, tarkoituksena ei ollut käsitellä sanomalehdistön historiaa eikä kohdetta ensisijaisesti sanomalehtimiehenä. Liioin kysymyksessä ei ollut Niiniluodon elämäkerran kirjoittaminen. Pian kuitenkin kävi ilmeiseksi, että oli aiheellista tarkastella myös hänen elämänvaiheitaan ja toimintaansa maan johtavan sanomalehden palveluksessa. Mainittujen esseeteosten rinnalla tarkastelenkin Niiniluodon keskeisiä reportaaseja, erillisiä kirjoituksia ja arvosteluja sekä muutamia Rodrigo-nimimerkillä kirjoitettuja pakinoita. Nämä eri tekstityyppeihin kuuluvat kirjoitukset valaisevat Niiniluodon kehitystä ja toimintaa kirjoittajana; itse esseeteokset ensimmäistä lukuun ottamatta ovat Niiniluodon myöhemmältä kaudelta, ja siten tavallaan edustavat hänen elämäkokemuksensa summaa. Samalla voidaan saada käsitys siitä, miten Niiniluodon esseeteokset ovat kehkeytyneet hänen lehtikirjoitustensa pohjalta. Helsingin Sanomien anonyymeinä julkaistut pääkirjoitukset useita poikkeuksia lukuun ottamatta jäävät esitykseni ulkopuolelle, sillä tarkoituksena ei ole mitenkään hahmottaa erityistä Helsingin Sanomien linjaa Niiniluodon ajalta. Monet näistä poikkeuksista ovat varmuudella Niiniluodon kirjoittamia. Tekstissä mainitut pääkirjoitukset sekä sellaiset,

jotka läheisesti liittyvät Niiniluodon reportaaseihin, ovat lähdeluettelossa oma ryhmänään. Alkuperäisestä lähtökohdasta ja tarkoituksesta poiketen esitykseni on muodostunut myös osaksi suomalaista lehdistöhistoriaa, johon toivon tuoneeni jotain lisää.

Niiniluodon tekstien analyysi perustuu seuraavassa toisaalta niiden lähilukuun ja sen pohjalta tehtäviin johtopäätöksiin, toisaalta niiden sijoittamiseen oman aikansa kontekstiin ja keskusteluun. Jonkin verran hänen teoksiaan verrataan myös muuhun vastaavaan kirjallisuuteen. Esityksen taustaksi on kahdessa ensimmäisessä luvussa hahmoteltu kirjailijoiden merkitystä suomalaisen journalistiikan kehityksessä sekä sanomalehden päätoimittajien yleistä karakteristiikkaa ja heidän kulttuurista merkitystään. Muuten esitys jakautuu kolmeen osaan: luku 3 kuvaa Niiniluodon elämänvaiheita, luvut 4-6 hänen reportaasejaan ja arvostelujaan ja luvut 7-11 hänen esseeteoksiaan.

Kiinnostavan näkökulman tarjoaa myös Niiniluodon vertaaminen aikansa merkittäviin ruotsalaisiin kulttuurikriitikkoihin ja -vaikuttajiin, jotka ovat toimineet sanomalehtien päätoimittajina. Vertailumateriaalia tarjoavat myös eräät kotimaiset esseistit ja kulttuurikriitikot, kuten Max Jakobson ja Raoul Palmgren, jotka myös ovat toimineet lehtimiehinä. Niiniluodon kunkin teoksen kohdalla otetaan huomioon niiden vastaanotto ja niistä käyty keskustelu etenkin keskeisten kulttuurijulkaisujen kuten Valvojan ja Suomalaisen Suomen palstoilla mutta myös eräissä sanomalehdissä. Varsinkin useaan painokseen yltänyt teos *Mitä on olla suomalainen* herätti laajan keskustelun, jonka vaikutukset ulottuivat myös kaunokirjallisuuteen.

Painettujen julkaisujen ohella tutkimukseni keskeisen lähdemateriaalin on muodostanut Päivälehdien arkistossa oleva Yrjö Niiniluodon arkisto, jonka täydennyksenä olen saanut runsaan aineiston akateemikko Ilkka Niiniluodolta. Keijo K. Kulhan esitys Helsingin Sanomien ja Jyrki Vesikansan esitys Uuden Suomen historiasta ovat olleet hyödyllisiä. Molemmat päättyvät kuitenkin jo talvisodan syttymiseen. Helsingin Sanomien historian osalta havainnollinen on myös lehden vaiheita monipuolisesti valottava Kuukausiliite (138B, 1989) lehden täyttässä sata vuotta. Touko Perkon ja Esko Salmisen lehdistöhistoriallisten tutkimusten ohella hyödyllistä aineistoa ovat tarjonneet myös Ohto Mannisen ja Raimo Salokankaan Eljas Erkko –elämäkerta sekä eräät journalistien muistelmat. Päivälehti - Helsingin Sanomat 1889-2019 -tutkimusprojektin neljä teosta: Antti Blåfieldin *Loistavat Erkot. Patruunat ja heidän päätoimittajansa*, Niklas Jensen-Eriksenin ja Elina Kuorelahden *Suuri affääri. Helsingin Sanomien yrityshistoria*, Alekski Mainion *Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovan varjossa* ja Niklas Jensen-Eriksenin, Alekski Mainion ja Reetta Hännisen *Suomen suurin. Helsingin Sanomat 1889-2019* ovat olleet ensiarvoisen tärkeitä. Samoin haluan mainita Reetta Hännisen väitöskirjan *Kevyt ja pirteä kynä? Naisten ensimmäinen aalto Helsingin Sanomien toimituksessa sotien välisenä aikana*. Oma teokseni on kuitenkin kirjoitettu ja toteutettu täysin erillään kyseisestä tutkimusprojektista.

Mukaan olen liittänyt varsin kattavan, joskaan ei täydellisen luettelon Yrjö Niiniluodon teoksista, esseistä ja reportaaseista, kaikkiaan yli tuhat nimikettä. Luettelo antaa kuvan Niiniluodon monipuolisuudesta journalistina, mutta kun ulkomaanreportaasien otsikot olivat 1920- ja 1930-luvuilla moniportaisia, tarjoutuu samalla kuva Euroopan

politiikasta ja kulttuurista tuona aikana. Yksittäisten journalistien reportaaseja ei juuri ole tähänastisessa tutkimuksessa kokonaisvaltaisesti käsitelty tai luetteloitu.

Tämä kirja perustuu useiden vuosien aikana eri yhteyksissä kerättyyn ja kertyneeseen materiaaliin. Eräänä lähtökohtana on ollut Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosiseminaarissa Tampereella 2015 pitämäni esitelmä. Vaikka keskeinen näkökulmani ei ole lehdistöhistoriallinen, olen työni kuluessa lukenut runsaasti lehdistötutkimukseen kuuluvaa kirjallisuutta ja merkittävien päätoimittajien elämäkertoja. Kyseessä on ollut kiehtova matka minulle aikaisemmin melko tuntemattomalle alueelle. Samalla olen tullut vakuuttuneeksi siitä, miten merkittävästä humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen alueesta on kysymys.

Esitän parhaat kiitokseni Helsingin yliopiston entiselle kanslerille, akateemikko Ilkka Niiniluodolle ja toimittaja, kirjailija Maarit Niiniluodolle. Kumpikin on esittänyt erittäin hyödyllisiä kommentteja käsikirjoituksestani. Akateemikko Niiniluodolta sain käyttööni Yrjö Niiniluodon arkistoaineistoa. Samoin kiitän professori Niklas Jensen-Erikseniä häneltä saamistani arvokkaista neuvoista. Hyödyllisiä tietoja olen saanut myös toimittaja Eero Helkkulalta. Erityinen kiitokseni kohdistuu Päivälehden arkistolle ja sen ystävälliselle ja palvelualttiille henkilökunnalle. Kiitän myös Suomen Tiedeseuraa kirjani julkaisemisesta arvokkaassa *Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* -sarjassa.

Helsingissä elokuussa 2021

H. K. Riikonen

Yrjö Niiniluoto (1900-1961)

1 Kirjailijat ja journalistit – journalistit ja kirjailijat

Kirjailijat suomalaisen lehdistön historiassa

”Kirjeluukun tuttu rapsahdus ilmoittaa Helsingin Sanomain saapuneen. Lehden vielä painomusteelta tuoksuvat sivut kertovat sanoin ja kuvin kappaleen maailmanhistoriaa eli kaiken tärkeän, mitä avarassa maailmassa on tapahtunut sitten eilispäivän.” Näillä sanoilla alkoi Helsingin Sanomissa tammi-helmikuussa 1948 julkaistu ilmoituksen muotoinen, lehden toimitusta esittelevä sarja ”Saammeko esittäytyä”. Kahdeksanosaisen sarjan kukin osa kattoi yli neljänneksen yhdestä sivusta. Tekstin ohella mukana olivat kuvat toimituksen jäsenistä alkaen päätoimittaja Yrjö Niiniluodosta, josta tekstissä mainittiin: ”Jokaisella lehdellä tulee olla ”vastuunalainen päätoimittaja”. Tämä vastuunalainen tehtävä on jo kymmenen vuotta ollut maisteri Yrjö N i i n i l u o d o n käsissä.” Niiniluodon ohella ensimmäisessä osassa esiteltiin artikkelitoimittaja Lassi Hiekkala, toimitussihteerit, poliittiset toimittajat ja reporterit. Muissa sarjan osissa esillä olivat urheilutoimittajat (vuonna 1948 pidettiin St. Moritzin talvi- ja Lontoon kesäolympialaiset), ulkomaanosasto, naistoimittajat (”Ne ajat ovat jo siirtyneet historiaan, jolloin miehet yksinään hoitivat sanomalehden tekemisen. Nykyajan nainen on pyrkiessään tasa-arvoiseksi miehen rinnalla tullut myös sanomalehden toimitukseen.”), pakinoitsijat ja piirtäjät (”SANOMALEHTI on kuin kuvastin, jonka palstoilla heijastuu koko inhimillinen elämä huvinäytelmästä murhenäytelmään saakka.”), kirjallisuus- ja taideosaston arvostelijat ja talousosaston toimittajat ja avustajat. Sarjan viimeinen osa esitteli lehden levikin kasvua. Siinä todettiin, että lehti oli jo monet vuodet ollut ”maamme päivälehdistä ensimmäinen” mutta myös: ”Tämä asema on kunniakas, mutta samalla velvoittava”.

Useassa sarjan osassa viitattiin lehden silloisten toimittajien ja avustajien ohella myös lehdessä aikaisemmin toimineisiin, tavalla tai toisella suomalaisen lehdistön ja kulttuurin historiaan vaikuttaneisiin henkilöihin. Erityisen selvästi tämä tuli ilmi kulttuuriostoston esittelyssä, jossa todettiin:

Kirjallisuus ja taide valtasivat yleisessä tietoisuudessa suorastaan hallitsevan tilan niihin aikoihin, jolloin maineikas ”Päivälehden piiri” esiintyi tämän lehden perustavana voimana. Lehtemme kulttuuriostosta rikastuttivat silloin vuodesta toiseen nimet Juhani Aho, Arvid Järnefelt, J. H. Erkko, Santeri Ivalo, Kasimir Leino, Werner Söderhjelm, Eino Leino, Jalmari Hahl, Oskar Merikanto, Kalle Kajander, monia muita mainitsematta. Uudemmilta vuosikymmeniltä muistetaan hyvin Erkki Kivijärvi ja Evert Katila.

Useimmat mainituista Päivälehden piiriin kuuluneista olivat kirjailijoita. Vuoden 1948 kulttuuriostoston arvostelijoiden enemmistö oli kirjallisuuskriitikoita, vaikka muillakin taiteilla oli omat edustajansa. Kirjallisuutta arvostelivat Toini Havu, Eino Palola, Aarre Peltonen, Leo Tiainen ja Lauri Viljanen.

Kulttuuriostoston esittelyssä mainittu Päivälehden piiri tulee esille usein esiin nostetussa tunnetussa valokuvassa. Helsingin Sanomien edeltäjän Päivälehden toimitusta vuonna 1893 esittävässä valokuvassa ovat Santeri Ingman (myöhemmin Ivalo), E. O. Sjöberg, Eero Erkko, Filip Warén, Kasimir Leino, Reinhold Roine, Juhani Aho, Arvid Järnefelt ja Erkki Reijonen. Näistä Juhani Aho, Santeri Ivalo, Arvid Järnefelt ja Kasimir Leino kuuluivat aikansa merkittävimpiin suomenkielisiin kirjailijoihin, mutta muillakin kuvan henkilöillä oli ansioita kirjallisessa elämässä.¹ Päivälehden ja Helsingin Sanomien palveluksessa heistä kaikkein pisimpään, 47 vuotta, toimi Santeri Ivalo. Näin pitkä sanomalehtiura on sikälikin poikkeuksellinen, että Ivalo teki merkittävää työtä myös historiantutkijana, kaunokirjailijana ja poliitikkona.²

Monet valokuvan henkilöistä toimivat ansiokkaina kääntäjinä, jotka suomensivat maailmankirjallisuuden klassikoita etenkin 1800-luvulta sekä oman aikansa merkittävää uutta kirjallisuutta. Tämä kirjailija-toimittajien käännöstyö oli osa Suomen saattamista yhteyteen Euroopan kanssa ja työtä ulkomaisen kulttuurin tunnetuksi tekemiseksi, mikä funktio myös Päivälehdellä ja Helsingin Sanomilla on jatkuvasti ollut.

Kautta 1800-luvun ja seuraavan vuosisadan alussa Suomessa samoin kuin muualla maailmassa sanomalehdet olivat merkittävä kanava kaunokirjallisuuden julkaisemisessa; esimerkiksi romaaneja julkaistiin jatkokertomuksina mutta myös runoudella ja novelleilla oli oma sijansa. Lisäksi sanomalehdissä julkaistiin käännöksinä ulkomaisten kirjailijoiden tekstejä. 1900-luvulla varsinkin sanomalehtien sunnuntailiitteet tarjosivat kirjailijoille yhden kanavan kaunokirjallisten tekstien julkaisemiselle, mikä myös osaltaan kohensi heidän taloudellista asemaansa.³ Tilanne oli vastaavanlainen Ruotsissa, jossa esimerkiksi Ivar Lo-Johansson katsoi uransa alkuvaiheessa olleensa ”sunnuntailiitteiden vanki” (”söndagsbilagornas fånge”).⁴

Yleisesti ottaen 1800-luvulta lähtien suomalaisten kirjailijoiden toiminnassa sanomalehtityö on muodostanut olennaisen osan – ei vähiten taloudellisista syistä. Edellä mainittujen kirjailijoiden ohella merkittäviä journalisti-kirjailijoita ja lehdissä julkaistujen artikkelien kirjoittajia Suomessa on ollut Pietari Hannikaisesta, Minna Canthista ja Vihtori Peltosesta (Johannes Linnankoski) alkaen. Heidän joukostaan löytyy niin kansalliskirjailijan asemaan kohotettuja kuin viihdekirjailijoita ja humoristeja. He ovat myös edustaneet erilaisia poliittisia näkemyksiä; Suomen poliittisella kentällä on laidasta laitaan ollut omat merkittävät kirjailija-journalistinsa ja journalisti-kirjailijansa.

Eräät kirjallisuuden lajit, kuten pakina ja kolumni, ovat nimenomaan sanomalehdissä julkaistuja tekstimuotoja. Myös essee on historiansa kuluessa ollut usein kiinteässä yhteydessä lehdistöön (ks. s. 19-20).

Sanomalehden toimituksista ja toimittamisesta on kaunokirjallisuudessa runsaasti niin vakavia kuin humoristisiakin kuvauksia. Suomessa ilmestyi etenkin 1910- ja 1920-luvulla lehtimiesten itsensä kirjoittamia omiin kokemuksiin perustuvia kaunokirjallisia teoksia sanomalehden toimituksista ja toimittajista, esimerkkeinä Kyösti Wilkunan humoristinen kertomus *”Riennon” toimitus. Piirteitä Kolkkan kaupungin sivistyshistoriasta* (1914), Väinö Kolkkan romaani *Tuomiojärven kavaljeeri. Toimittaja J. Halavan muistiinpanoja* (1924) ja Ture Janssonin novellikokoelma *Journalisten Bergman* (1915).⁵ Helsingin Sanomissa pitkään toimineen toimitussihteerin ja teatterikriitikon Erkki Kivijärven romaanilla *Painomuste ja punaviini* (1930) on erikoinen alaotsikko: ”Lukuelokuva”. Henkilöiden nimistä päätellen teos näyttäisi sijoittuvan jonkun ulkomaisen lehden toimitukseen ja ulkomaisiin seurapiireihin. Tästä etäännyttämiskeinosta huolimatta teos on lähinnä avainromaani, josta on tunnistettavissa tuolloin Helsingin Sanomissa toimineita henkilöitä.⁶

Myöhemminkin Helsingin Sanomat (ja myös Ilta-Sanomat) on ollut kaunokirjallisen kuvauksen kohteena, vieläpä keskeisen toimihenkilön kirjoittamana. Kirjapainon johtajana ja Viikkosanomien toimitusjohtajana toimineen Risto Kavanteen vuoteen 1985 sijoittuva romaani *Viimeinen uutinen* (1970) kertoo kriisistä, joka johtaa ydinsotaan. Helsingin Sanomien päätoimittajana romaanissa esiintyy Leo Meronen (vrt. Teo Mertanen).⁷ Kavanteen romaanissa pannaan jatkuvasti merkille, miten eri lehdet – The Timesia ja The Washington Postia myöten – reagoivat poliittisen ja sotilaallisen tilanteen kehitykseen.

Ulkomaisessa kaunokirjallisuudessa sanomalehden toimituksen kuvaus saavutti huipunsa James Joycen *Ulyssessä* (1922), jonka päähenkilö Leopold Bloom on ilmoitustenhankkija. Teoksen ns. Aiolos-episodissa, joka sijoittuu Freeman’s Journal -lehden toimitukseen, mainitaan ”Harmsworthin viiden pennin lehdistön” ja ”Boweryn katuojalehden” ohella toistakymmentä englanninkielisiä lehteä. Lehden toimitukseen on myös saapunut tieto siitä, että Suomen kenraalikuvernööriä Bobrikoffia on ammuttu. Mutta Aiolos-jakson ohella *Ulysses* muutenkin, samoin kuin Joycen tuotanto yleensäkin, hyödyntää kaikkia aikansa irlantilaisen ja englantilaisen sanoma- ja aikakauslehdistön tarjoamia aineistoja ja ilmaisukeinoja. Aiolos-epiisi on esimerkiksi jaettu jaksoihin, jotka on otsikoitu sanomalehtiutisten tapaan, osin myös niitä parodioiden.

Kirjailijat eivät ole aina suhtautuneet positiivisesti journalisteihin. Vuonna 1908 ilmestyi Jalmari Finnen kulttuuripoliittinen satiirikokoelma *Me*, johon sisältyy jakso ”Sanomalehtimiehet”.⁸ ”Hullut luulevat pelastavansa maailman tai tekevänsä sen onnelliseksi jonkin ihmeellisen keksinnön kautta, se on tarttunut meidän sanomalehtimiehiimmeikin,” toteaa Finne satiirissaan. V. A. Koskenniemi julkaisi nimimerkillä Vox vuonna 1912 aikakauslehti *Ajassa* lehtimiehiä kritisoivan aforismisarjan otsikolla ”Sääskiä”, jossa yksi aforismi kuului: ”Puoluelehden neekeri neuvomassa vapaalle kirjailijalle julkisen sanan pitelyä; tohvelisan-kari, joka kerskaa onnellisemman naapurinsa edessä” (lehtineekeri oli aikoinaan varsin yleisesti journalisteista käytetty leikillinen, painomusteeseen liittyvä nimitys).⁹ Juhani Siljo puolestaan totesi *Selvään veteen* (1919) -teoksensa aforismissa ykskantaan: ”Sanomalehtimies – ammattivalehtelija”. Niin Finnen satiiri kuin Koskenniemen ja Siljon aforismit on nähtävissä tuolloisen puoluelehdistön kiistojen aiheuttamana tuohtumuksena. Finnen ja Koskenniemen lehtimiehiin kohdistama arvostelu on sikäli erikoista, että edellinen kirjoitti Maaseudun Tulevaisuuteen, jälkimmäinen Uuteen Suomettareen vuodesta 1905 alkaen ja myöhemmin myös turkulaiseen Uuteen Auraan.¹⁰

Koko suomalainen kirjallisuus varhaisempaa uskonnollista ja opettavaa kirjallisuutta lukuun ottamatta on kirjoitettu aikana, jolloin sanoma- ja aikakauslehdistö on ollut olemassa ja tullut yhä merkittävämmäksi ja laajalevikkisemmäksi. Kun ottaa huomioon kirjailijoiden laajan toiminnan lehdistössä, suomalaisen kirjallisuuden historia Porthanista ja Litzeliuksesta alkaen voitaisiin kirjoittaa osana sanoma- ja aikakauslehdistön historiaa. Vastaavasti suomalaisen sanoma- ja aikakauslehdistön historia voitaisiin kirjoittaa osana Suomen kirjallisuushistoriaa. Jo mainittujen kirjailijanimien listaan voitaisiin lisätä keskeisinä kansallisia vaikuttajina myös A. I. Arwidsson, J. V. Snellman, ”ensimmäiseksi ammattijournalistiksi” luonnehdittu Z. Topelius ja Y. S. Yrjö-Koskinen, joilla oli merkittävä ura myös lehdistön saralla – tätäkin listaa voitaisiin helposti jatkaa. Valitettavasti tätä kirjallisuushistorian ja lehdistöhistorian läheistä ja kiinteää suhdetta ei toistaiseksi ole kokonaisvaltaisesti käsitelty, vaikka sitä luonnollisesti on monessa eri yhteydessä sivuttu. Kiinnostavan poikkeuksen muodostaa vasemmistolaisen kriitikon Raoul Palmgrenin *Suuri linja* (1948), jossa kansallisten vaikuttajien työ lehtimiehinä on noteerattu olennaisena osana heidän toimintaansa. Esimerkiksi Yrjö-Koskisesta Palmgren on muistuttanut: ”Hän on tuotteliaimpia sanomalehtimiehiä, mitä meillä on ollut: hänen kootut ”kansalliset ja yhteiskunnalliset kirjoituksensa” käsittävät neljä nidettä.”¹¹ Palmgrenin myöhempi teos *Täällä toimitus* (1994) on lähinnä ensyklopedinen ja luetteloiava esitys sanomalehden toimituksen kuvauksista suomalaisessa ja ulkomaisessa kirjallisuudessa; samalla se kuitenkin antaa havainnollisen kuvan sanomalehtien ja kirjallisuuden monipuolisista suhteista. Palmgrenin omassa toiminnassa lehtityö ja poleeminen lehtikirjoittelu muodostivat olennaisen osan (ks. s. 112-113).

Sanomalehdistön ja kaunokirjailijoiden työn suhteita tarkastelevassa sinänsä melko vähäisessä suomenkielisessä tutkimuskirjallisuudessa merkittävän poikkeuksen muodostaa Alli Rytkösen (1907-1998) massiivinen, kolmena niteenä vuosina 1940, 1946 ja 1949 julkaistu *Päivälehdien historia*, jossa on mukana myös lehden joulualbumi *Nuori Suomi*.

Historiateoksen ensimmäisessä osassa on monipuolisesti kartoitettu se kirjallis-kulttuurinen ja yhteiskunnallinen konteksti, jossa *Päivälehti* syntyi. Toinen osa käsittelee erityisesti kaunokirjailijoita. Monet kirjailijat ovat siinä saaneet oman lukunsa tai alalukunsa, minkä lisäksi yhden alalukunsa on saanut ”unohdettujen kynäilijöiden salaperäinen armeija” – ansiokas lisä suomenkielisen kirjallisuuden vähemmän tunnettujen ja unohdettujen kirjoittajien historiaan. Lehdessä julkaistuja ulkomaisten kaunokirjallisten tekstien suomennoksia Rytkönen ei valitettavasti ole lähemmin tarkastellut, mutta hän on esittänyt luettelon siitä, keiltä kirjailijoilta on mukana suomennoksia ja kuinka monta. Listan kärjessä on ranskalainen naturalisti Guy de Maupassant, mikä sinänsä ei ole yllättävää: Maupassant oli maineensa huipulla 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa.¹²

Paitsi Rytkösen historiateoksen tekstistä, myös sen kuvituksesta käy havainnollisesti ilmi *Päivälehd*en toimittajien ja avustajien nuoruus. Mukana on useiden kirjailijoiden vähemmän tunnettuja nuoruudenkuvia. On valitettavaa, että myöhempi kotimainen kirjallisuudentutkimus ei juuri lainkaan näytä huomioineen Rytkösen teosta.

Rytkösen teoksen kolmas osa käsittelee *Päivälehd*en suhdetta politiikkaan ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Sen keskeisen aineiston hän julkaisi myös väitöskirjana Turun yliopistossa 1951. Kun Helsingin Sanomat juhli 60-vuotista taivaltaan 1949, julkaistiin kirjanen *Helsingin Sanomat (Päivälehti) 1889-1949*, jossa tekstiosuuden jälkeen oli runsas kuvaosuus. Teksti oli ilmeisesti myös Rytkösen käsialaa, vaikka tekijän nimeä ei mainittukaan. Väitöskirjansa jälkeen Rytkönen näyttää luopuneen tutkimuksesta ja keskittyneen toimintaan historian opettajana Turussa. Laajana yksittäisen sanomalehd^{en} historiana Alli Rytkösen esitys *Päivälehd*estä oli urauurtava.

1800-luvun journalistit olivat keskeisessä asemassa myös isänmaata, kansakuntaa ja suomalaisuutta koskevien käsitysten muotoutumisessa. Heidän toimintansa vaikutusta tehosti se, että he käsitelivät näitä kysymyksiä tavallaan teoreettisemmin lehtikirjoituksissaan ja konkreettisemmin, esimerkkien kautta, kaunokirjallisissa teoksissaan. Kuvaavaa on myös se, että Suomen ja suomalaisuuden massiivisissa kokonaisesityksissä, kahdessa *Oma maa* –kirjasarjassa (ks. s. 168), sanomalehdistölle ja yleensä tiedonvälitykselle on annettu varsin suuri osuus.¹³

Humanistiset opinnot ja toimittajien kriitikko

Vaikka esse on kirjallisuudenlajina syntynyt kauan ennen varsinaisen sanomalehdistön syntyä, sen historia 1700-luvun alusta, Addisonin ja Steelen *The Spectatorista* lähtien on ollut läheisessä yhteydessä lehdistön syntyyn ja kehitykseen.¹⁴ Sanoma- ja aikakauslehdissä on julkaistu runsaasti esseitä ja esseen lähilajeihin (pakina, kolumni, arvostelu) kuuluvia tekstejä. Vastaavasti monet lehtimiehinä ja toimittajina toimineet henkilöt ovat saaneet sijansa myös esseen historiassa. Monet keskeisten sanomalehtien päätoimittajat ovat olleet eteväitä esseistejä ja kriitikoita, jotka ovat julkaisseet myös omia teoksia.

Essee-termi on suomen kielessä varsin nuori,¹⁵ mutta monia varhaisia lehtikirjoituksia

voidaan pitää myös esseinä. Tässä mielessä esimerkiksi Yrjö-Koskinen kuuluu esseen historiaan.¹⁶ Usein myös alunperin lehdissä erillisinä artikkeleina ja alakertoina ilmestyneet kirjoitukset ovat löytäneet tiensä kirjoittajiensa esseekokoelmiin.

Päiväkirjassaan *Eurooppaa* (2000) professori Matti Klinge arvostelee voimakkaasti aikansa journalistien koulutusta ja toimintaa. Siinä yhteydessä hän kirjoittaa muun muassa: ”Journalistien ammatillinen järjestäytyminen ja sulkeutuminen, erityiset toimittajakoulut ja viestintäopinnot, ja vastaavasti historiallis-filologis-lingvististen yleisopintojen heikkeneminen ovat olleet tuhoisa tie”. Jotensakin erikoislaatusella tavalla Klinge näyttää supistavan journalistin roolin varsin kapea-alaiseksi: ”Hyviä journalisteja tarvitaan auttamaan kirjoittajia kielentarkastuksella, stilisoinnilla, tiivistämisen (ja toivottavasti myös laajentamisen ja selventämisen) neuvoilla. Mutta kun journalisti astuu tästä roolistaan ja tuo itsensä mukaan kansalaisroolissaan, omien mielipiteidensä edustajana, kirjoittajan sanoma joutuu vaaravyöhykkeeseen.”¹⁷ Samantapaisia ajatuksia Klinge, joka Keijo K. Kulhan arvion mukaan lienee jossain elämänsä vaiheessa saanut sieluunsa vamman yhteistyöstä sanomalehdistön kanssa,¹⁸ on esittänyt varhaisemman teoksensa *Mesimarja, myytti, Mannerheim* (1994), luvussa ”Toimittajien valtio-oppi”. Klinge on mahdollisesti ajatellut jonkinlaisia rivitoimittajia, mutta etevimmät journalistit, ainakin päätoimittajatasolla, ovat kuitenkin jatkuvasti olleet myös aktiivisia kansalaiskeskustelijoita – eivätkä vain keskustelijoita vaan voimakkaita mielipiteen muodostajia. Erityisen selvää tämä on ollut Ruotsissa (ks. edempänä).

Mutta Klingen näkemys ”historiallis-filologis-lingvististen yleisopintojen heikkenemisestä” on kiinnostava. Se tarkoittaa erityisesti toimittajien historiallista tietämystä: ”Historiantutkijana joudun jatkuvasti havaitsemaan sen tosiasian, että journalistien historiankäsitykset ovat paitsi pinnallisia ja tavattoman arvottavia enimmältään aivan vanhentuneita kantoja edustavia. Huomaamattaan he ovat pahimpia ”voittajien historian” edustajia pienestä pintakriitikistä huolimatta.”¹⁹ Klingen kritiikki tuskin pitää paikkansa kuitenkaan johtavien sanomalehtien kulttuuritoimittajien kohdalla, joilla tavallisesti on laajakin yliopistossa saatu humanistinen koulutus. Tämä ei tietenkään estä, etteikö myös kulttuuritoimittajien kirjoituksissa voisi olla vanhentuneita käsityksiä ja harhaanosuneita arviointeja.

Yksittäisistä lehdistä Matti Klingen arvostelun kohteena on ollut erityisesti Helsingin Sanomat. Nimenomaan moniosaisessa päiväkirjasarjassaan hän on tavan takaa moittinut lehteä ja sen toimittajia näiden eri asioita mutta myös hänen omia teoksiaan koskevista arvioista. Toisaalta harva suomalainen on saanut Helsingin Sanomissa niin näyttäviä esitelyjä ja haastatteluja kuin juuri Klinge.

2 Ammattina päätoimittaja: taustaa ja toimenkuvaa

Yhteiskunnallisia ja poliittisia vaikuttajia

Journalistisen toimintansa perusteella johtavat päätoimittajat ovat monesti olleet merkittäviä yhteiskunnallisia vaikuttajia. Kiinnostavan ja Suomea läheisesti sivuavan vertailukohdan tarjoaa Ruotsi, jossa heitä ovat olleet muiden muassa *Expressenin* päätoimittaja Ivar Harrie (1899-1973) ja *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidningin* päätoimittaja Torgny Segerstedt (1876-1945) sekä *Dagens Nyheterin* päätoimittajina toimineet Herbert Tingsten (1896-1973) ja Olof Lagercrantz (1911-2002). Heidän toimintansa on pohjautunut perusteellisiin akateemisiin opintoihin, ja he ovat harjoittaneet humanistista ja yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. Harrie oli perehtynyt antiikin kulttuuriin, Lagercrantz oli kirjallisuudentutkija, Segerstedt uskonnonhistorioitsija, Tingsten puolestaan valtio-opin professori.²⁰

Esimerkkinä heidän yhteiskunnallisista näkemyksistään mainittakoon, että Segerstedt tuli tunnetuksi natsismin voimakkaana vastustajana, joka ei myöskään hyväksynyt Suomen sodanaikaista politiikkaa. Tingsten puolestaan oli kiihkeä demokratian ja sananvapauden puolustaja, mutta hän oli myös sitä mieltä, että Ruotsin pitäisi hankkia ydinaseita. Tässä kysymyksessä hän joutui kiistoihin toisen merkittävän journalistin, pasifistisesti asennoituneen Barbro Alvingin (nimimerkki Bang) kanssa, minkä lisäksi Tingstenin päätoimittajakaudella kulttuuritoimittajana ollut Olof Lagercrantz joutui vuonna 1954 jättämään julkaisematta tunnetun suomenruotsalaisen kirjailijan Hagar Olssonin ydinaseita vastustavan artikkelin.²¹

Kaikki mainitut ruotsalaiset päätoimittajat olivat myös kontroversielleja hahmoja, joiden kannanotot saattoivat herättää voimakkaita reaktioita. Heidän toimintansa ja teoksensa tunnettiin hyvin myös Suomessa, jossa on tiiviisti seurattu *Dagens Nyheteriä*, *Svenska Dagbladetia*, *Stockholms-Tidningiä* ja *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidningiä*

(viimeksi mainittu lakkasi ilmestymästä 1984). Etenkin sota-aikana nämä lehdet olivat tiedonvälityksen kannalta suomalaisille ensiarvoisen tärkeitä. Tämä käy havainnollisesti ilmi Olavi Paavolaisen sota-ajan päiväkirjasta *Synkkä yksinpuhelu* (1946), jossa tekijä jatkuvasti mainitsee kotimaisten lehtien ohella myös ruotsalaisten sanomalehtien kannanotoista. Kuten Paavolaisen kirjan monista kohdista voi havaita, Ruotsin lehdistä saattoi sota-aikana lukea sellaista, mitä Suomessa ei haluttu tai heti voitu sanoa tiedotusvälineissä.²²

Ruotsalaiset päätoimittajat olivat henkilöinäkin tunnettuja Suomessa. Torgny Segerstedtillä oli hyvät yhteydet Suomen Tukholman-lähettilääseen Werner Söderhjelmiin; hän kirjoittikin lehdessään harkitsevasti Ruotsissa suurta huomiota ja myös kiihtymystä herättäneestä Ahvenanmaan-kysymyksestä, jossa Suomen puolelta juuri Söderhjelmillä oli ollut aktiivinen rooli.²³ Herbert Tingsteniltä Helsingin Sanomat oli jo vuonna 1936 julkaissut kirjoituksen ”Ruotsin parlamentarismi ja puolueet”.²⁴ Olof Lagercrantz, jolla oli Suomessa sukuyhteyksiä vaimonsa kautta, oli jatkuvasti esillä suomalaisessa lehdistössä. Hän käsitteli kirjoituksissaan useita suomalaisia kirjailijoita ja oli Dagens Nyheterin kulttuuri-toimittajana mukana Hufvudstadsbladetin vuonna 1951 kohdistuneessa hyökkäyksessä.²⁵ Vuonna 1939 Lagercrantz julkaisi yhdessä Karl-Gustav Hildebrandin kanssa brošyyrin *Finlands sak är vår*, jonka otsikosta tuli suorastaan lentävä lause.²⁶

Kuten Merja Hurri on osoittanut, suinkaan aina ruotsalaisten lehtimiesten Suomessa herättämänsä huomio ei ollut positiivista. Vasemmistokriitikko Raoul Palmgren näki radikaaleiksi katsomiensa kriitikoiden Helsingin Sanomissa ja Ilta-Sanomissa saaman palstatilan osoittavan Eljas Erkon ”tingsteniläistä” strategiaa, jolloin lehdistö voi jatkaa ”amerikkalaista sotapropagandaa” ja estää nuorten siirtyminen vasemmalle.²⁷ Palmgrenin ideologinen vastapooli V. A. Koskenniemi oli niin suivaantunut Dagens Nyheteriin, ettei hän Uuden Suomen hallintoneuvostossa hyväksynyt edes sitä, että lehti julkaisi samaa piirrossarjaa kuin ruotsalainen lehti.²⁸

Mainittujen ruotsalaisten joukkoon voidaan myöhemmältä ajalta liittää Dagens Nyheterin päätoimittajana toiminut Arne Ruth. Yhdessä Ingemar Karlssonin kanssa hän on kirjoittanut teoksen *Sambället som teater, Estetik och poetik i Tredje riket* (1983), joka teatteriaspektinsa kautta jossain määrin vertautuu Yrjö Niiniluodon viimeiseen teokseen *Suuri rooli*. Ruotsissa vaikuttaneiden merkittävien journalistien joukkoon kuuluu myös suomenruotsalainen, Aftonbladetin päätoimittajana ja Ruotsin lehdistöasiamiehenä toiminut Yrsa Stenius. Hänenkin toimintansa herätti keskustelua ja kiistoja, kuten ilmenee hänen muistelmateoksestaan *Orden i min makt* (suom. *Sanojen valtiat*, 2016). Myös Stenius on kirjoittanut useita esseeteoksia.

Keskeisten maakuntalehtien päätoimittajat ovat olleet omilla seuduillaan huomattavia vaikuttajia niin politiikan kuin kulttuurinkin alalla, jopa siinä määrin, että heitä on luonnehdittu ”satraapeiksi”: Veikko Pirilän (Ilkka), Kari Hokkasen (Ilkka), Erkki Laatikaisen (Keskisuomalainen) ja Otso Kukkosen (Kainuun Sanomat) ohella voitaisiin mainita monia muitakin. Varhaisempia olivat etenkin Ilkan päätoimittaja Artturi Leinonen, jolla oli myös laaja kaunokirjallinen tuotanto, ja Vaasan päätoimittaja, pakinoistaan tunnettu J. O. Ikola (Vaasan Jaakkoo).

Toimiminen sanomalehden tai muiden tiedotusvälineiden palveluksessa on voinut merkitä myös ponnahduslautaa politiikan ja talouselämän johtotehtäviin. BBC:ssä toiminut Max Jakobson loi merkittävän uran diplomatian (YK, ulkoministeriö) ja talouselämän (Elinkeinoelämän valtuuskunta) palveluksessa (ks. myös s. 142-143). Uuden Suomen päätoimittajasta Lauri Ahosta tuli Helsingin kaupunginjohtaja. Helsingin Sanomien taloustoimituksen osastopäällikkönä ja Uuden Suomen päätoimittajana toiminut Johannes Koroma päätyi Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton toimitusjohtajaksi.

Kansakoulunopettajia, maistereita, tohtoreita

Vaikka suomalaisen lehdistön historian alkuvaiheet olivat akateemisten henkilöiden käsissä Porthanista Reinhold von Beckeriin ja J.L. Runebergiin, keskeiset lehtimiehet eivät ole välttämättä olleet akateemisesti kouliintuneita. Suomessa on erityistä merkitystä lehtityössä ollut opettajaseminaareista valmistuneilla kansakoulunopettajilla, joiden monitahoinen kansanvalistuksellinen toiminta on luontevasti ulottunut myös lehtityöhön. Tunnetuimpia kansakoulunopettajataustaisia päätoimittajia ovat olleet Työmieheissä toiminut Yrjö Sirola, ”Ahvenanmaan kuningas”, Åland-lehden Julius Sundblom ja Ilkan Artturi Leinonen. Myös Johannes Linnankoski oli käynyt opettajaseminaaria, joskin jätti sen kesken. Myöhempiä kansakoulunopettajia on ollut Turun Sanomien päätoimittaja Ari Valjakka sekä Yrjö Niiniluodon aikana Helsingin Sanomissa merkittävästi vaikuttanut Lassi Hiekkala. Kansakoulunopettajaseminaarin lehtorit ja kansanopistonjohtajat, jotka tavallisesti olivat varsin korkeasti koulutettuja, ovat olleet merkittäviä kansanvalistajia muun muassa juuri sanomalehtityönsä ansiosta. Heistä voidaan mainita viipurilaisen Karjala-lehden päätoimittajina toimineet O. J. Brummer ja Erkki Paavolainen.

Sortovuosiin ja Suomen itsenäistymisen aikaan sijoittuvassa Eino Railon isänmaallisenhenkisessä ja bolševisminvastaisessa romaanissa *Koti virran rannalla* (1937/1945) Hannu-niminen henkilö päätyy humanistisia aineita opiskelleena maisterina lehtimieheksi. Tämä on sikäli sattuvaa ajankuvaa, että monilla varhaisemmilla lehtimiehillä oli maisterintutkinto tai ainakin he olivat opiskelleet humanistisia aineita. Suomen tunnetuimpia maisteri-päätoimittajia ovat Yrjö Niiniluodon ohella olleet Vaasan J. O. Ikola, Uuden Suomen Lauri Aho ja Pentti Poukka, Aamulehden Jaakko Tuomikoski ja Hufvudstadsbladetin Egidius Ginström. Yrjö Niiniluodon ura vertautuu paitsi suomenkielisten kollegojensa, ehkä vielä enemmän hieman vanhemman aikalaisensa Egidius Ginströmin (1890-1965) uraan. Kumpikin omisti koko uransa lehtityölle ja he olivat lähes yhtä kauan päätoimittajina, Niiniluoto 1939-1961, Ginström 1936-1959. Molemmat joutuivat toimimaan yhteistyössä voimakastahtoisien omistajan kanssa, Niiniluoto Eljas Erkon, Ginström Amos Andersonin kanssa.²⁹ Kumpikin kirjoitti myös kirjoja, Niiniluoto historiasta ja kulttuurista, Ginström yritysten historiikkeja. Päätoimittaja-uran pituudessa kumpikaan ei kuitenkaan vetänyt vertoja Vasabladetin Edvin Sundquistille (1885-1962), joka toimi päätoimittajana vuodesta 1913 kuolemaansa asti. Ginströmistä ja Niiniluodosta poiketen hän oli myös lehden omistaja.

Suomen tunnetuimpiin sanomalehtipakinoitsijoihin kuuluneet Jahvetti eli Yrjö Kilpeläinen (Suomen Sosialidemokraatti) ja Olli eli Väinö Nuorteva (Uusi Suomi) ovat samoin olleet koulutukseltaan maistereita.

Maistereiden ohella Päivälehdessä ja Helsingin Sanomien varhaisemmassa historiassa on vaikuttanut myös joukko tohtoreita, Santeri Ivalo, Kasimir Leino, Tekla Hultin ja Rudolf Holsti. Myöhemmin Helsingin Sanomilla on ollut yksi tohtorin arvon omannut päätoimittaja, Keijo K. Kulha. Toisaalta lehden kulttuuriosastossa on toiminut useita tohtoreita. Maakuntalehtien tohtoritasoisista päätoimittajista voidaan mainita Ilkan Kari Hokkanen. Osa näistä on tohtorintutkinnon jälkeenkin harjoittanut tieteellistä tutkimusta.

Tietenkin merkittävien lehtimiesten joukossa on myös sellaisia, jotka ovat harjoittaneet akateemisia opintoja mutta jättäneet loppututkinnon suorittamatta. Helsingin Sanomissa heitä ovat olleet sekä Eero Erkko että Aatos Erkko. Loppututkintoa vailla olevien joukkoon kuuluvat myös Uuden Suomen Eero Petäjäniemi ja Johannes Koroma sekä Helsingin Sanomiin paljon kirjoittanut, diplomaattina tunnettu Max Jakobson.

Päätoimittajuus on Suomessa ollut kiinnostavassa suhteessa professorin virkaan ja arvonimeen, mikä jo itsessään kertoo päätoimittajuuteen liittyvästä yhteiskunnallisesta prestiisistä. Kuten Ruotsissa esimerkiksi Torgny Segerstedt ja Herbert Tingsten, myös Suomessa on ollut professoreja, jotka yliopistovirastaan ovat siirtyneet päätoimittajaksi. Tähän on ollut vaikuttamassa päivittäisen sanomalehden tarjoamat yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuudet, mutta epäilemättä suuret lehtitalot ovat tarjonneet myös professorinpalkkaa paremmat taloudelliset edut. Tunnettu tapaus on valtio-opin professorin Jan-Magnus Janssonin siirtyminen Hufvudstadsbladetin päätoimittajaksi. Janssonilla oli nuoruutensa ajalta kokemusta kulttuurilehtien toimittamisesta ja kriitikkona Svenska Pressenissä.³⁰ Muista professoreista voidaan mainita Aamulehteen siirtyneet lehdistö- ja tiedotusopin professori Raino Vehmas, jolla ennen professuuriaan kokemusta Turun Sanomien toimittajana, ja valtio-opin professori Pertti Pesonen. Poliittisen historian professori Keijo Korhonen puolestaan siirtyi joksikin aikaa Kainuun Sanomien päätoimittajaksi.

Myös päinvastaisesta ilmiöstä on esimerkkejä: Uuden Suomettaren, myöhemmän Uuden Suomen, päätoimittaja Ernst Nevanlinna siirtyi vuonna 1922 kansantaloustieteen vt. professorin virkaan ja kaksi vuotta myöhemmin finanssiopin professoriksi Helsingin yliopistoon; päätoimittajana hän oli toiminut vuosina 1906-1913 ja 1919-1922. Turun yliopiston historian professori A. H. Virkkunen oli ennen professorinvirkaansa toiminut vuosina 1917-1919 Uuden Suomettaren viimeisenä ja Uuden Suomen ensimmäisenä päätoimittajana. Helsingin yliopiston kansantaloustieteen professori Vilho Annala toimi nuorena Ylioppilaslehdessä ja Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL) lehdessä Ajan Suunnassa.³¹ Yhteiskunnallisen korkeakoulun yleisen valtio-opin professorilla Jussi Teljolla oli kokemusta toimittajantyöstä muun muassa Uudessa Suomessa. Joukkoon kuuluu myös yksi lehden perustaja, Forssan lehden perustanut ja sen päätoimittajana pitkään toiminut Esko Aaltonen, josta sittemmin tuli Gummerus Oy:n kirjallinen johtaja ja myöhemmin Turun yliopiston sosiologian professori. Akateeminen urakaan ei estänyt Aaltosta jatkamasta

lehdistön palveluksessa: hän toimi Suomalaisen Suomen päätoimittajana. Kristillisen sanomalehden Kotimaan päätoimittajana toimi oman toimensa ohella Vanhan testamentin eksegetiikan professori Aarre Lauha.

Tutkijoiden ja eri alojen taiteilijoiden ohella päätoimittajat ovat se ammattiryhmä, jonka edustajille on voitu myöntää professorin arvonimi.³² Ennen kuin tällainen käytäntö tuli lehtimiesten kohdalla laajemmin kysymykseen, nimenomaan Yrjö Niiniluoto olisi journalistitoimintansa ja esseetuotantonsa perusteella sen ansainnut – eräät henkilöt olivatkin asialla arvonimen myöntämiseksi, vaikka tiedettiin Niiniluodon ja Kekkonen huonot välit; asia raukesi Niiniluodon kuoltua äkillisesti.³³ Vaikka monella professorin arvonimen saaneella, kuten edellä mainitulla Kari Hokkasella, on ollut myös tieteellisiä ansioita, harvalla on kuitenkaan ollut sellainen klassinen sivistys kuin ruotsalaisella Ivar Harriella – tosin myös tässä tapauksessa löytyy merkittävä poikkeus: Hufvudstadsbladetin päätoimittaja Torsten Steinby oli kirjoittanut väitöskirjan klassillisen filologian alalta ja julkaissut paljon muun muassa Roomaa ja suomalaisten Italian-suhteita käsitteleviä teoksia ja tutkielmia.

Suomalaisella professorikunnalla on muutenkin ollut merkittävä asema suomalaisen sanomalehdistön historiassa kriitikkoina ja mielipidevaikuttajina, kuuluisimpina esimerkiksi Uuden Suomen Rafael Koskimies ja V. A. Koskenniemi – jälkimmäinen myös Uuden Auran suorasukaisena poliittisena kirjoittajana 1930- ja 1940-luvuilla.

Oman ryhmänsä varsinaisten lehtiparoneitten joukossa muodostaa Amos Anderson, jonka ensimmäisen laajan elämäkerran kirjoitti Torsten Steinby. Sellaisten tunnettujen liikemies-mesenaattien kuten Juho Lallukan, Alfred Kordelinin ja Emil Aaltosen tapaan Anderson oli vailla oppikoulu- ja akateemista sivistystä. Kansakoulun ohella hän oli suorittanut kauppakoulun, mutta saanut liiketaloudellista kokemusta myös ulkomailla.³⁴ Niin vuorineuvos kuin olikin, akateemisen tutkinnon puuttuminen epäilemättä kismitti Andersonia nähtävästi siihen asti, jolloin Åbo Akademi myönsi hänelle kunniatohtorin arvon. Siitä lähtien häntä tuli puhutella tohtoriksi. Tohtorin arvo korvasi myös Andersonin havittelemaa mutta saamatta jäänyttä professorin arvonimeä.³⁵ Molempain oikeuksien kandidaatti Eljas Erkkö puolestaan palkittiin ministerin arvonimellä.

Koulutus ja kokemus

Varhaisimmat lehtimiehet Suomessa olivat saaneet koulutuksensa puhtaasti käytännön kokemuksen kautta. Sanomalehtikoulutus alkoi Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa Helsingissä vuonna 1925 (korkeakoulu siirrettiin Tampereelle 1960 ja siitä tuli sittemmin Tampereen yliopisto). Yhteiskunnallisen korkeakoulun tarjoamaa sanomalehtikoulutusta ei aluksi juuri arvostettu. Klassiseksi muodostui Turun Sanomien työpaikkailmoitus, jossa nimenomaan toivottiin sellaista toimittajaa, joka ei ollut saanut Yhteiskunnallisen korkeakoulun koulutusta.³⁶ Paradoksaalisesti keskeinen henkilö yliopistotasaisen journalistikoulutuksen kehityksessä oli Eino Suova, jolla oli pitkä kokemus lehtimiehenä juuri Turun Sanomissa. Suova väitteli tohtoriksi 1952 Aurora-seuran lehteä käsittelevällä tutkimuksella.

Journalistikoulutusta koskevassa keskustelussa julkaistiin Helsingin Sanomissa huhtikuussa 1934 kiinnostava kannanotto, joka mahdollisesti oli Yrjö Niiniluodon kirjoittama. Siinä esitettiin kritiikkiä Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa annettua sanomalehtiopetusta kohtaan ja ehdotettiin sanomalehtiopin lehtoraatin sijoittamista Helsingin yliopistoon. Kirjoituksen mukaan opetuksen perustana ei kuitenkaan saisi olla *Zeitungswissenschaft* (sanomalehtitiede) vaan *Zeitungskunde* (sanomalehtitieto), ts. artikkelissa painotettiin käytännönläheisyyttä. Esikuvaksi mainittiin amerikkalainen yliopistollinen journalistiopetus. Lisäksi anonymi kirjoittaja mainitsi, että maaseudulla joudutaan olemaan ”all-round” lehtimiehinä, jotka kirjoittavat aiheesta kuin aiheesta. Helsingin Sanomat palasi asiaan seuraavan vuoden marraskuussa vaatimalla sanomalehtilehtoraattia yliopistoon. Kirjoitus sai Yrjö Soinin laatimaan vastalauseen ja puolustamaan Yhteiskunnallisen korkeakoulun antamaa opetusta. Vastauksena Soinin kirjoitukselle lehti kielsi halunneensa arvostella korkeakoulua; yliopistolle sopisi sanomalehtiopetuksen antaminen sivuaineena muiden aineiden lisäksi. Myöhemmin Helsingin Sanomien itsensä vuonna 1967 perustamalla toimittajakoululla on ollut huomattava merkitys ammatillisen journalistiikan kehittämisessä Suomessa.³⁷ Toisaalta opetus ja tutkimus eri yliopistoissa, mukaan lukien ruotsinkielinen, Helsingin yliopistoon kuuluva Svenska social- och kommunalhögskola, on tiedotusopin ja mediatieteiden osalta saanut aivan uudet mittasuhteet.

Edellä mainituista ruotsalaisista lehtimiehistä esimerkiksi Herbert Tingstenillä ei ollut entuudestaan kokemusta lehdentoimittajan työstä. Max Jakobsonille Tingsten kertoi, että kun Dagens Nyheterin omistaja Kaj Bonnier esitteli hänet lehden epäluuloisille toimittajille, nämä kyselivät juuri Tingstenin toimittajakokemuksen perään. Bonnierin todettua, että Tingstenillä oli kokemusta Bonnierin ensyklopedian toimituskunnasta, eräs toimittajista saattoi ivallisesti tiedustella, oliko kyseessä päivittäin ilmestynyt ensyklopedia.³⁸ Yrjö Niiniluodon kohdalla tilanne oli tyystin toinen: tullessaan päätoimittajaksi hänellä oli jo vankka kokemus toimittajan työstä Suomessa ja ulkomailla.

Humanistisen kulttuurin tuntemuksensa perusteella Yrjö Niiniluoto vertautuu edellä mainittuihin ruotsalaisiin lehtimiehiin, mutta erotkin ovat selvät. Ennen kaikkea häneltä puuttui sellainen elitismi ja aristokraattisuus, joka hänen ruotsalaisille kollegoilleen oli tyypillistä. Mutta häneltä puuttui myös tyystin se kärjekäs arroganssi, joka leimasi etenkin Olof Lagercrantzin ja Herbert Tingstenin kirjoittelua ja toimintaa. Näihin verrattuna Niiniluoto edustaa huomattavasti rauhallisempaa, suorastaan lempeää humanismia, mikä ei kuitenkaan merkinnyt kritiikkittömyyttä. Kun Lagercrantzista ilmestyi aikanaan hyvin tunnetun sanomalehtikirjoittajan ja poleemisen radio- ja televisioesiintyjän Sven Stolpen (1905-1996) kirjoittama häväistyskirja, sellaisen ilmestymistä ei Niiniluodon kohdalla olisi voinut ajatellakaan.³⁹ Ruotsalainen sanomalehtikeskustelu on muutenkin ollut suomalaista kiihkeämpää ja henkilökohtaisuuksiinkin kajoavaa – lukuun ottamatta esimerkiksi Raul Palmgrenia. Tästä on myös Yrsa Stenius muistelmateoksessaan *Sanojen valtias* antanut esimerkkejä. Stenius on myös voimakkaasti korostanut Torgny Segerstedtin pelotonta kirjoittelua toisen maailmansodan aikana. Suorastaan pyhän suuttumuksen vallassa Stenius kirjoittaa, millainen tilanne on ollut Suomessa: ”Suomessa ei ollut ketään, joka olisi

pelottomasti uhmannut vallanpitäjiä ja kirjoittanut sen, minkä kaikki tiesivät.” Tosin Stenius lieventää sanomaansa ja toteaa olevansa ”taipuvainen kiitollisuuteen siitä, että rivit pysyivät suorina, ettei kukaan ollut niin ylimielinen, että olisi ryhtynyt pelaamaan uhkapeliä Suomen turvallisuudella”. Mutta pitkällä aikavälillä tällaisella varovaisuudella oli ei-toivottuja seurauksia: ”/.../ vapaan sanan eliitti ja vallan eliitti kasvavat yhteen, eivät pelkäästään siinä mielessä, että monista toimittajista tulee milloin minkäkin puolueen luotohenkilöitä, vaan myös sillä tavalla, että politiikan ja journalistiikan urapolut yhtyvät.”⁴⁰

Kahden tulen välissä

Kun lehden omistajalla tai päätoimittajalla, joka samalla on keskeinen omistaja, on huomattavaa vaikutusvaltaa, on tällaisia henkilöitä kutsuttu milloin lehtiparoneiksi, lehtilordeiksi tai patruunoiksi tai jopa lehtimoguleiksi. Britanniassa heistä on konkreettisestikin voinut tulla lordeja, esimerkkeinä veljekset Alfred ja Harold Harmsworth, joista edellisestä tuli *1st Viscount Northcliffe*, jälkimmäisestä *1st Viscount Rothermere*, tai Max Aitken, *1st Baron Beaverbrook*. He olivat kaikki henkilöitä, jotka keskittyivät levikin ja liiketuloksen kasvatamiseen – ajankohdan valitusten mukaan laatujournalismin kustannuksella.⁴¹ Omistajuuden ulkopuolelta tulleen päätoimittajan paikka lehdessä on tällöin monessa suhteessa tuulinen. Etenkin sellaisissa tapauksissa, joissa lehden omistajana on perhe tai yksityinen henkilö, esimerkiksi Ruotsissa Bonnierin suku ja Suomessa Amos Anderson ja Erkon suku, päätoimittajat ovat joutuneet toimimaan kahden tulen välissä. Kuvatessaan Bonnierin suvun ja Dagens Nyheterin välistä suhdetta Olof Lagercrantz on käyttänyt Suomessakin tunnetun lehtimiehen Johannes Wickmanin keksimää kuvaa: ”Kettu on lehdenomistaja joka voi purra kukonomistajan kaulan, mutta kukko voi kiekua niin lujaa että ketun on vastenmielistä purra”.⁴²

Tunnettua on esimerkiksi, miten Amos Anderson erotti Max Hanemannin Svenska Pressenin päätoimittajan paikalta vuonna 1930, mikä tapahtui Lapuan liikkeen painostuksesta.⁴³ Merkittävän suomenruotsalaisen lehtimiehen Fredrik Valrosin päätoimittama Svenska Pressen lakkautettiin jatkosodan aikana saksalaisvastaisen linjansa takia; siihen päättyi myös Valrosin asema päätoimittajana.⁴⁴ Jotakin Yrjö Niiniluodon diplomaattisesta ja sovitteluvasta luonteesta kertookin se, että hän säilytti loppuun asti asemansa voimakas- tahtoisen Eljas Erkon rinnalla (ks. lähemmin s. 49-53, 221-222).

Päätoimittaja ei ole vain lehensä ja omistajien välissä; hän on tavallaan kolmen tulen välissä. Omistajien taholta tulevien paineiden ohella tulevat nimittäin lisäksi ulkoa, ennen kaikkea poliitikkojen taholta tulevat paineet. Esimerkiksi presidentti J. K. Paasikivi tarttui hanakasti puhelimen luuriin soittaakseen päätoimittajille, kun lehtien teksti ei häntä miellyttänyt. Pääministeri Mauno Pekkala haukkui Lontoossa sekä Erkon että Eero Petäjaniemen asettaen useaan kertaan näiden isänmaallisuuden kyseenalaiseksi.⁴⁵ Presidentti Urho Kekkonen, joka oli myös tunnettu pakinoitsijanimimerkki Pekka Peitsi ja innokas lehtileikkeiden kerääjä, kääntyi lehtimiesten puoleen paitsi puhelinsitoillaan

myös kirjeitse. Kekkonen sekä monitahoinen että ongelmallinen suhde lehdistöön on merkittävä luku suomalaisen sananvapauden historiaa.⁴⁶ Mitenkään ongelmaton tilanne ei ollut myöskään Mauno Koiviston aikana.⁴⁷ Poliittiset syyt – ristiriidat puoluejohdon kanssa – johtivat puolestaan Raoul Palmgrenin erottamiseen Vapaan Sanan päätoimittajan paikalta, tapahtuma, jonka myös Helsingin Sanomat varsin näyttävästi huomioi (ks. s. 113).

Lehti itsessäänkin on erilaisten paineiden välissä. Olof Lagercrantzin mielestä sanomalehti – tässä tapauksessa hänen päätoimittamansa Dagens Nyheter – on joko purjehtiva jaala tai kultaa kuljettava proomu: ”Jaala vastasi ajatuksista valistuksen palveluksesta, vallan ja uskojärjestelmien kriittisestä seuraamisesta, uuden ja vielä vakiintumattoman etsimisestä. Proomu merkitsi kerääntynyttä rahaa, suurta välinpitämätöntä lukijakuntaa, joka halusi vain viihdettä, olla hätäntymättä. Me, jotka vastasimme DN:n päivittäisestä vastuusta, elimme tasapainotellen proomun ja jaalan välillä.”⁴⁸

Kun suurlehti on historian kuluessa usein henkilöitynyt päätoimittajaan ja/tai omistajaan (omistajasukuun), monet keskeiset lehdessä toimineet henkilöt ovat voineet jäädä taka-alalle ja tuntemattomiksi suurelle yleisölle. Sanomalehtien tarinat ja Helsingin Sanomien osalta etenkin Niklas Jensen-Eriksen ja Elina Kuorelahti ovat lehden yrityshistoriassaan *Suuri affääri* (2017) nostaneet useita tällaisia henkilöitä esille, pääkirjanpitäjiä, taloudenhoitajia ja kirjapainonjohtajia.

Naiset toimittajina ja päätoimittajina

Vaikka naisilla on ollut merkitystä journalisteina jo Minna Canthista ja Tekla Hultinista alkaen, he ovat saaneet vähättelyä osakseen toimituksissa, erityisen kärjekkäänä esimerkkinä naisten kohtelu Uudessa Suomessa lehden loppuvuosina – näin siitäkkin huolimatta, että lehti alun perin oli nimeltään feminiinimuotoinen, ensin Suometar ja sitten Uusi Suometar.⁴⁹ Kärjistetysti on joskus sanottu, että toiseen maailmansotaan asti naisten keskeisin rooli sanomalehdistön palveluksessa oli toimiminen (lapsityövoiman ohessa) lehdenjakajina.⁵⁰ Kuitenkin naisilla oli myös huomattava, osin suorastaan keskeinen rooli raportoinnissa ulkomailta, ei suoranaisesti uutisten välittäjinä vaan erilaisten kulttuuriartikkelien kirjoittajina. Kyseessä ovat naiset, jotka ovat matkustelleet tai oleskelleet pitempiä aikoja ulkomailla. Opintojensa ja ulkomailla oleskelunsa perusteella heillä on myös ollut riittävästi kielitaitoa. Heistä mainittakoon tässä vain Liisi Karttunen ja Irja Spira (ks. lähemmin s. 45).

Naiset ovat saattaneet toimia myös satamareporttereina, ts. he ovat haastatelleet laivalla Suomeen saapuneita tunnettuja ulkomaisia vierailijoita. Erityisesti tällaista toimintaa harjoitettiin Turun satamassa, sillä monet ulkomaiset kuuluisuudet saapuivat Ruotsin kautta.⁵¹ Varsinaisesti toimituksen jäsenien joukossa naiset olivat joka tapauksessa poikkeus ennen toista maailmansotaa. Merkittäviä poikkeuksia olivat Uuden Suomen Anni Voipio ja Helsingin Sanomien Vappu Roos ja Sirkka-Liisa Virtamo.⁵²

Helsingin Sanomat sai ensimmäisen naispäätoimittajansa 1991, jolloin tehtävään

nimitettiin Reetta Meriläinen. Hän hoiti tehtävää vuoteen 2011. Varsinainen uranuurtaja on kuitenkin ollut Yrsa Stenius, joka toimi 1970-luvulla *Arbetarbladetin* päätoimittajana ja myöhemmin Ruotsissa ensin *Aftonbladetin* päätoimittajana ja sitten lehdistöasiamiehenä (*allmänhetens pressombudsman*). Näiden jälkeen naisten asema sanomalehtien toimituksellisessa johdossa on jatkuvasti vahvistunut.

Naisten- ja perhelehtien päätoimittajat ovat useimmiten olleet naisia. Uraauurtavia hahmoja ovat olleet Kotilieden ensimmäinen päätoimittaja Alli Wiherheimo ja Eevan ensimmäinen päätoimittaja Lempi Torppa. Molemmat toimivat lehdissään vuosikymmenien ajan. Lisäksi muutamat naiset ovat olleet lehtimaailmassa huomattavan vaikutusvaltaisia ilman että heillä on ollut päätoimittajan vakanssia. Heitä on ennen kaikkea ollut Turun Sanomien Irja Ketonen. Juoksutyttönä ja konttoristina uransa aloittanut Ketonen toimi Turun Sanomien toimituspäällikkönä 1948-1955; Oy Turun Sanomien toimitusjohtajana hän oli vuodesta 1955 ja hänet palkittiin lopuksi Amos Andersonin tapaan vuorineuvoksen arvonimellä, jonka hänelle myönsi hänen ystäviinsä kuulunut presidentti Kekkonen.⁵³ Asemansa toimitusjohtajana hän oli vakiinnuttanut vasta pitkällisen oikeusprosessin jälkeen.⁵⁴

Marja ja Yrjö Niiniluoto tyttärensä Maaritin kanssa 1944. Perhearkisto.

3 Sanomalehdelle omistettu elämä

Matkapostiljoonin poika

Yrjö Eemil Niiniluoto syntyi 9. helmikuuta 1900 Tampereella matkapostiljooni Kaarlo Eemil Niiniluodon (1872-1948) ja Aino Lydia Grönlundin (1872-1947) poikana.⁵⁵ Hän kuoli sairaskohtaukseen työmatkallaan Etelä-Afrikan Johannesburgissa 4. marraskuuta 1961. Hänen elinaikanaan Suomi itsenäistyi ja kävi kansalaissodan; Eurooppa koki kaksi maailmansotaa, joiden välisenä aikana aktuelleja aiheita olivat suhtautuminen bolševismiin, fasismiin, natsismiin, Lapuan liikkeeseen ja Abessinian sotaan. Maailmansotien jälkeen rauha yritettiin taata perustamalla ensin Kansainliitto ja sitten Yhdistyneet Kansakunnat; Euroopan integraatioprosessi puolestaan alkoi eurooppalaisen hiili- ja teräsyhtymän perustamisella. Toisen maailmansodan jälkeinen aika merkitsi myös lukuisten siirtomaiden itsenäistymistä, toisinaan veristen yhteenottojen ja vapaustaistelujen jälkeen. Suezin kriisi, Unkarin kansannousu ja monet muut kansainväliseen politiikkaan jännitteitä luoneet tapahtumat veivät lehdissä paljon palstatilaa. Suomen yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa oloissa tapahtui monenlaisia muutoksia voimakkaasta kaupungistumisesta alkaen. Tähän kaikkeen Yrjö Niiniluodolla oli keskeinen näköala lehtimiehenä sekä Suomessa että ulkomailla ja kaiken tämän pohjalta kasvoi myös hänen kirjallinen tuotantonsa, lehtiartikkelit, esseet, arvostelut, pääkirjoitukset ja lopulta myös kokonaiset kirjat. Mutta pohjaa ei luonut vain hänen näkemänsä ja kokemansa vaan hyvin pitkälle myös hänen lukemansa kirjallisuus. Vaikka hän oli lähtöisin melko vaatimattomista oloista, kirjallisuudenharrastus ei hänen lapsuudenkodissaan ollut tuntematonta. Etenkin runoudesta muodostui hänelle harrastus, joka säilyi kautta koko elämän.

Yrjö Niiniluoto edusti ensimmäisen polven sivistyneistöä. Hänen isoisänsä Taavetti Joosepinpoika Lindgren (1840-1911) oli Vesilahdella elänyt suutari, isoäiti oli Karoliina Karlsdotter (1841-1878). Yksi perheen lapsista, Yrjö Niiniluodon isä Karl (Kaarlo) Emil Taavetinpoika Lindgren (s. 1872, vuodesta 1906 Niiniluoto) muutti Vesilahdelta Tampereelle 15-vuotiaana 1887. Hän kohosi valtion pikkuvirkamieheksi, virka-asua käyttäväksi, Tampereen ja Nikolainkaupungin eli nykyisen Vaasan välillä postia kuljettavaksi matkapostiljooniksi.⁵⁶ Tampereen ja Nikolainkaupungin välille oli valmistunut rautatie ja säännöllinen postinkuljetus radalla alkanut joulukuussa 1882. Tuolloista postinkuljetusta Tampereen ja Vaasan välillä on Suomen postilaitoksen historian kirjoittanut Jukka-Pekka Pietiäinen kuvannut seuraavasti:

Postia kuljetettiin kolmesti viikossa. Vaasaan ja sen pohjoispuolelle menevä Etelä-Suomen posti niin Turun, Helsingin kuin Viipurin suunnasta toimitettiin /.../ postivaunuissa Tampereelle suljettuna sinetöityihin laukkuihin. Samoin pohjoisesta etelään tuleva posti toimitettiin ensin Vaasan postikonttoriin, josta se lähetettiin rautateitse Tampereelle ja sieltä taas eteenpäin. Vaasan ja Tampereen konttorin työmäärä kasvoi näin huomattavasti.

Rautatiepostikuljetus merkitsi kuljetuksen nopeutumista. Aikataulun mukaan juna lähti Tampereelta 8.30 ja saapui Nikolainkaupunkiin 21.34. Vaasasta juna lähti klo 8.00 ja saapui Tampereelle 21.00.⁵⁷

Vajaan vuoden kuluttua, 1883, postin kuljetus muuttui päivittäiseksi ja rautatien varteen asemille perustettiin postitoimistoja.⁵⁸ Postiljoonien virka-asema oli Kaarlo Niiniluodon aikana pitkään melko häilyvä ja palkkataso kehno, kunnes 1900-luvun alussa tapahtui kohenemistä.⁵⁹ Myöskään työolosuhteet junissa lämpötilan vaihtelujen ja aterioiden epäsäännöllisyyden takia eivät olleet tyydyttäviä.⁶⁰

Virkatöimensä ohella Kaarlo Niiniluoto seurasi kansallisia pyrkimyksiä ja poliittisia ratkaisuja, joista yksi, vuonna 1890 annettu postimanifesti – Suomen postilaitoksen alistaminen Venäjän sisäministeriölle – koski hänen omaakin ammattiaan. Postimanifestin käytännön seuraukset jäivät tosin melko vähäisiksi, mutta se herätti suurta julkista huomiota; muiden muassa Päävälehti kirjoitti asiasta.⁶¹ Kansallisten pyrkimysten kannattaminen ilmeni Kaarlo Niiniluodon kohdalla konkreettisesti sikäli, että vuoden 1906 suuren nimien suomentamiskampanjan yhteydessä hän vaihtoi Lindgren-nimensä Niiniluodoksi ja kirjoitti etunimensä suomalaisittain muodossa Kaarlo Eemil. Kampanjan yhteydessä esimerkiksi Veikko Antero Forsnäs oli muuttanut sukunimensä Koskenniemeksi. Yrjö-nimen valintaan pojalle on mahdollisesti vaikuttanut tieto tunnetusta suomalaisuusmiehestä Yrjö Sakari Yrjö-Koskisesta. Ilmeisesti lapsuudenkodin perintönä Yrjö Niiniluodolla oli sängen varautunut suhde ruotsin kielen asemaan Suomessa. Tämä tulee esille etenkin hänen teoksessaan *Mitä on olla suomalainen*.⁶²

Lapsuudenkoti ja perhe – Yrjö Niiniluoto toinen vasemmalta.
Päivälehdien arkisto.

Kaarlo Niiniluodon perheeseen syntyi neljä poikaa ja kaksi tyttöä. Pikkuvirkamiesperheen pyrkimystä sosiaaliseen nousuun osoittaa perhekuva, jossa vanhempien ja lasten lisäksi näkyy seinällä oleva viulu, pöydän kahvikalusto ja peililipasto. Perheen sivistyspyrkimyksiä osoittaa kotiin hankitun kirjallisuuden ohella halu kouluttaa lapsia. Perheen kuudesta lapsesta neljä pääsi korkeamman opetuksen tielle. Pojista Niilo ja Yrjö pantiin suomenkieliseen oppikouluun. Yliopistossa Niilo Niiniluoto (1898-1972) opiskeli lakia ja hänestä tuli varatuomari ja Tampereella uransa tehnyt lakimies. Yrjö Niiniluoto puolestaan opiskeli humanistisia aineita.⁶³ Perheen tyttäristä Siiri (1903-1993) valmistui opettajaseminaarista kansakoulunopettajaksi ja Nikolainkaupungissa syntynyt Kerttu (1905-1995) filosofian maisteriksi. Siiri Niiniluoto joutui kuitenkin 26-vuotiaana mielisairaalaan. Tuon aikaisissa oloissa se oli asia, josta vaiettiin; Yrjö Niiniluotokaan ei myöhemmin pystynyt siitä puhumaan.⁶⁴ Kaksospojat Kosti (1901-1971) ja Paavo (1901-1946) jatkoivat isänsä jalanjäljissä Tampereella postilaitoksen palveluksessa.

Tampereen Realilyseosta Helsingin yliopistoon

Yrjö Niiniluodon koulunkäynti Tampereen Realilyseossa (sittemmin Tampereen Lyseo) sujui erittäin menestyksellisesti, minkä tuloksena oppikoulun päästötodistuksen keskiarvo oli kymmenen ja vuonna 1919 suoritetun ylioppilastutkinnon todistuksessa vain laudatur-arvosanoja. Tampereen Realilyseon kasvatteja oli pari muutakin huomattavaa lehtimiestä: W. W. (Valto Vihtori) Tuomioja, josta tuli Helsingin Sanomien päätoimittaja, ja Eero Petäjaniemi, josta Helsingin Sanomissa ja Ilta-Sanomissa toimittuaan tuli Uuden Suomen päätoimittaja. Niiniluodon ja Petäjaniemen urat kulkivat siinä määrin paralleelisina, että Heikki Brotherus kutsuikin heitä antiikin kaksosveljesten mukaan Castoriksi ja Polluxiksi.⁶⁵

Tampereen Realilyseon ylioppilaat 1919. Yrjö Niiniluoto neljäs oikealta. Päivälehdien arkisto.

Tampereen Realilyseon rehtorina toimi Niiniluodon koulussa ollessa saksan ja ranskan kielten lehtori, vapaaherra Eino Sakari Yrjö-Koskinen, johtavan vanhasuomalaisen poliitikon ja historioitsijan Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen poika.⁶⁶ Rehtori Yrjö-Koskinen toimintaa elähdytti uskonnollis-isänmaallinen henki. Jotakin tästä jäi Yrjö Niiniluodon mieleen: kun vuosikymmeniä myöhemmin Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen teoksesta *Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa* otettiin uusintapainos, Niiniluoto kirjoitti siitä Helsingin Sanomiin. Rehtori Yrjö-Koskinen osalta on huomionarvoista on myös se, että vaikka hänen isosetänsä Carl Rudolf ja Oskar Wilhelm Forsman olivat olleet eteviä ja innostuneita latinisteja⁶⁷, hän oli ns. uusien kielten, saksan ja ranskan opettaja ja suomalais-ranskalaisen sanakirjan tekijä. Uusien kielten merkitystä oli jo Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen korostanut.⁶⁸ Koulussa Niiniluoto saattoi kuitenkin opiskella myös latinaa. Yrjö-Koskinen kuoltua 1917 rehtorina toimi Karl Johan Sadenius, jonka pojasta Matti Sadeniemestä tuli tunnettu kielimies ja *Nykysuomen sanakirjan* päätoimittaja. Niiniluoto suoritti ylioppilastutkinnon K. J. Sadeniuksen aikana.

On hyvin luultavaa, että Yrjö Niiniluoto opiskeli itsenäisesti myös englantia; siitä ei ollut arvosanaa koulutodistuksissa, mutta sitä hän ryhtyi yhtenä aineenaan opiskelemaan yliopistossa. Virikkeen tähän hän lienee saanut rehtoriltaan E. S. Yrjö-Koskiselta, joka oli kiinnostunut myös Englannista. Yrjö-Koskinen Englanti-harrastusta ilmentää hänen teoksensa *Piirteitä Englannin valtiomuodon ja yhteiskuntaolojen kehityksestä* (1909). Tätä aihepiiriä Niiniluoto tuli myöhemmin sivunneeksi lehtiartikkeleissaan ja teoksessaan *Tämä oli Englanti*.

Niiniluotoa vanhempia Tampereen Realilyseon oppilaita olivat luokkatoverukset, kirjailijat Frans Emil Sillanpää ja Lauri Pohjanpää sekä kielentutkija Arvo Sotavalta. Koulun

Yrjö Niiniluoto sotaväessä – ratsastustaidosta hänellä ei tosin myöhemmin ollut käyttöä. Perhearkisto.

nuorempiin oppilaisiin kuului Tauno Salminen (myöhempi Helsingin yliopiston englantilaisen filologian professori Tauno F. Mustanoja), josta tuli Yrjö Niiniluodon ystävä ja suoranainen ihailija. Kun 1954 perustettiin Tampereen Lyseon entiset oppilaat r.y., Yrjö Niiniluoto valittiin sen hallituksen jäseneksi ja Tauno Mustanoja varajäseneksi. Yhdistyksen keskeisiin suunnitelmiin kuulunut matriikkelin toimittaminen toteutui kuitenkin vasta vuosikymmeniä myöhemmin.

Tampereen klassillisen lyseon kasvatti oli puolestaan vasemmistolainen kulttuuri-kriitikko, paljon myös lehtialalla toiminut Raoul Palmgren, joka myöhemmin antautui kirjasto- ja yliopistouralle. Työväenkirjallisuudesta laajalti kirjoittanut Palmgren julkaisi myös edellä mainitun teoksen lehtimiesten ja lehdistön kuvauksista kaunokirjallisuudessa.

Yrjö Niiniluodon kouluaikana Tampere oli kansalaissodan keskeisiä tapahtumapaikkoja. Virka-asua käyttävänä virkamiehenä hänen matkapostiljooni-isänsä erottautui työväestöstä ja lukeutui valkoisiin. Kansalaissodan aikana perhe joutui piileskelemään kellarissa. Kaksi vanhinta poikaa haettiin sieltä pois. Yrjö Niiniluodon kaksi vuotta vanhempi Niilo-veli toimi valkoisten puolella. Hän haavoittui Tampereella 1918 ja ylennettiin varusmiespalvelun jälkeen Lappeenrannassa kersantiksi 1919.⁶⁹ Yrjö Niiniluodon tuleva esimies Eljas Erkko (1895-1965) toimi Vöyrin sotakoulun opettajana ja joukkueenjohtajana.⁷⁰

Yrjö Niiniluoto, joka kansalaissodan aikana oli vielä lukiossa, komennettiin punaisten toimesta kenttäsairaalan apulaiseksi. Kokemukset tässä tehtävässä olivat ilmeisesti traumaattisia, eikä hän niitä muistellut perheelleen.⁷¹ Vasta hänen kuoltuaan löytyi hänen abiturienttivuotenaan kirjoittama kouluaine, jossa hän kuvaa järkyttäviä kokemuksiaan.⁷² Julkaistuissa kirjoituksissaan Niiniluoto puhui kansalaissodasta sangen vähän, lähinnä *Mitä*

on olla suomalainen –teoksen luvussa ”Punaista ja valkoista” ja Mannerheim-kirjassaan *Suuri rooli* (ks. s. 000-000). Vuoden 1918 tapahtumista hän käytti vaihtelevasti vapaussodan, kansalaissodan, punakapinan, punaisen kapinan ja kapinan nimityksiä. Kommunismin (bolševismin) vastaisuus on selkeästi esillä Niiniluodon teksteissä; useimmiten kommunismin henkilöitymänä niissä esiintyy Neuvostoliittoon siirtynyt estetiikan ja kirjallisuustieteen maisteri Otto Ville Kuusinen.

Yrjö Niiniluoto edusti ensimmäisen sukupolven sivistyneistöä, kuten hänen ikäpolvestaan esimerkiksi pientilallisen poika Urho Kekkonen, puusepän poika Lauri Viljanen tai rautatieläisen poika A. I. Virtanen. Helsingin yliopistossa Yrjö Niiniluoto opiskeli Tampereen Säästöpankin myöntämän opintolainan turvin. Lainan saaminen oli tosin ollut vaarassa, koska Niiniluoto oli vaikuttanut pankinjohtajien mielestä liian kivilloiselta opintoja harjoittamaan.⁷³ Kivilloisuuteen oli tietysti vaikuttanut paitsi maailmansodan aikana heikentynyt elintarviketilanne myös Tampereella 1916 riehunut lavantautiepideemia, josta Niiniluoto oli selviytynyt mutta johon hänen rehtorinsa E. S. Yrjö-Koskinen oli menehtynyt.

Yrjö Niiniluodon oppiaineita yliopistossa olivat germaaninen ja englantilainen filologia sekä estetiikka ja nykyiskansain kirjallisuus; jonkin verran hän opiskeli myös teoreettista filosofiaa. Opintoihinsa liittyen hän teki vajaan kolmen kuukauden opintomatkan Saksaan kesällä 1922. Kohteena oli Marburg, johon suomalaisilla filologeilla oli kontakteja. Lisäksi Niiniluoto harjoitti kieliopintoja valtion stipendillä Englannissa vuonna 1931.

Niiniluodon opintovuosia leimasi kaikinpuolinen niukkuus. Kaiken lisäksi hänen talvitakkinsa varastettiin, ja hän joutui yhden talven viettämään ilman päällystakkia.⁷⁴ Varattomuutensa takia Niiniluodolla oli kiire valmistua nopeasti, eikä hänellä näytä olleen liiemmästi aikaa vapaaseen ylioppilaselämään esimerkiksi Hämmäläisessä osakunnassa, johon hän kuului. Hän ei myöskään toiminut Ylioppilaslehden piirissä, joka monille on ollut tärkeä ponnahduslauta sekä lehtityöhön että yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Opiskeluaikanaan hän toimi muutaman kuukauden latinan ja suomen opettajana vanhassa opinahjossaan Tampereen lyseossa.

Filosofian kandidaatin tutkinnon Niiniluoto suoritti 1923 saaden maisterin arvon seuraavana vuonna, jolloin hän myös suoritti varusmiespalveluksen. Opinnot, joihin kuului pro gradu –tutkielma saksalaisen kielihistorian alalta sekä cum laude -arvosanat englantilaisessa filologiassa ja estetiikassa ja nykyiskansain kirjallisuudessa, olivat siinä määrin menestyksellisiä, että germaanisen filologian professori (sittemmin Helsingin yliopiston kansleri) Hugo Suolahti kahdessakin kirjeessä kannusti Niiniluotoa jatko-opintoihin.⁷⁵ Suolahti oli Niiniluodolle nähtävästi tuttu paitsi yliopistosta myös Hämmäläisosakunnasta, jonka inspehtori Suolahti oli vuosina 1913-1923. Muistiedon mukaan Emil Öhmann, Suolahden viran myöhempi haltija germaanisen filologian professorina, olisi todennut, että oli hyvä, ettei Niiniluoto jatkanut germanistina, sillä hänestä olisi muuten tullut kova kilpailija.⁷⁶ Suolahden hoitaessa Niiniluodon opiskeluaikana yliopiston rehtorin tehtäviä suoritusmerkinnät antoi germanisti T. E. Karsten.

Tietolaatikko 1

Yrjö Niiniluoto filologina

Yrjö Niiniluodon vuonna 1923 hyväksytty pro gradu -tutkielma edustaa ajan-kohdalleen tyypillistä filologista tutkimusta. Siinä käsitellään Helsingin yliopiston kirjastossa (nyk. Kansalliskirjasto) säilynyttä kahdeksansivuista pergamenttikäsikirjoitusta, joka on ollut osa laajempaa teosta. Käsikirjoitus koostuu sarjasta lyhyitä opettavia kertomuksia kirkonmiesten elämästä.

Tutkielmansa aluksi Niiniluoto on jäljentänyt tekstin mahdollisimman tarkasti tiettyjen filologisten periaatteiden mukaan. Tekstiä seuraa sen tarkka suomenos. Suurin osa tutkielmasta koostuu vokaalien ja konsonanttien tarkastelusta suhteessa saksan kielen eri kehitysvaiheisiin ja murteisiin.

Pro gradu -tutkielman lopussa on jakso, jossa Niiniluoto tarkastelunsa perusteella määrittelee tekstin kuuluneen ”keskialasaksan parhaaseen aikaan, keskialasaksalaisen kirjakielen loistokauteen”. Ajallisesti tämä tarkoittaa viidenentoista vuosisadan ensimmäistä puoliskoa. Murrealueen määrittely on sen sijaan osoittautunut hankalaksi. Suljettuaan eräitä murrealueita pois Niiniluoto päätyy ostfaalin murteeseen, jota ”puhuttiin keskiseltä Weseriltä aina Elbeen asti Magdeburgin alueella”. Loppukatsauksessaan Niiniluoto myös esittää, että käsikirjoitus oli päätyntynyt Suomeen tilikirjojen käärepaperina – uskonpuhdistuksen jälkeen, kun vanhat uskonnolliset kirjat olivat menettäneet merkityksensä. Aivan lopuksi Niiniluoto määrittelee tekstin yleisen luonteen: kyseessä on ollut eräänlainen papiston hakuteos, josta oli helposti saatavissa opettavia kertomuksia saarnoja varten.

Tuonaikaiseen tapaan Niiniluodon gradu oli kirjoitettu musteella käsin. Lähdeviitteet ja selitykset, joita sinänsä ei ollut kovin paljon, on samoin tuolloisen käytännön mukaan merkitty aukeaman tyhjälle vasemmanpuoleiselle sivulle.

Kansalliskirjaston keskiaikaisten pergamenttilehtien tutkimusta jatkoi Pekka Katara, myöhempi germaanisen filologian professori. Uusfilologisen yhdistyksen Neuphilologische Mitteilungen -aikakauslehdessä julkaistun tutkielmansa ”Bruchstücke eines mnd. Buches der Altväter” eripainoksen Katara antoi Niiniluodolle ”kiitollisena hyvästä alkutyöstä”.

Englantilaisen filologian opintoihin liittyen Niiniluoto kirjoitti englanniksi artikkelin ”The Original Language”. Siinä hän Darwinin sekä Jacob Grimmin, Hermann Paulin, Henry Sweetin ja Wilhelm Wundtin näkemysten valossa esittelee kielen alkuperästä käytyä keskustelua. Niiniluodon myöhemmissä kirjoituksissa filologinen mielenkiinto vilahtaa esiin siellä täällä, ennen kaikkea julkaisematta jääneissä teksteissä ”Suomen nimi” ja ”Suomen kieli” (ks. s. 183).

Jatko-opinnot olisivat kuitenkin vaatineet toisenlaisia taloudellisia resursseja kuin mihin Niiniluodolla oli mahdollisuuksia; tuona aikana professuuriin nousseet filologit olivat tavallisesti lähtöisin varakkaasta ylä- tai keskiluokasta. Yrjö Niiniluodon olikin heti yliopisto-opintojen jälkeen mentävä ansiotyöhön. Työmahdollisuus ilmaantui, kun Helsingin Sanomat etsi ulkomaanosastolleen englannintaitoista henkilöä. Tehtävään hänet kiinnitti päätoimittaja Eero Erkko 3000 markan kuukausipalkalla.⁷⁷ Kun Hugo Suolahdelta oli kysytty Niiniluodon sopivuutta tehtävään, tämä suostui, kuten kerrotaan, ”lainaamaan” oppilastaan. Sille tielle Niiniluoto jäi; Helsingin Sanomista tuli hänen työnantajansa koko loppuelämän ajaksi. Voi myös kysyä, olisiko filologinen tutkimus pitemmän päälle sitenkään tyydyttänyt Niiniluodon intressejä, sillä tuolloinen filologinen tutkimus oli keskittynyt keskiaikaisten tekstien julkaisemiseen, sanahistoriaan ja lainasanatutkimukseen – esimerkiksi Hugo Suolahden, joka 1920-luvulla toimi politiikassa ja Uudessa Suomessa, saksalaisia linnunnimiä käsittelevä päätyö oli ilmestynyt 1909. Toisaalta Niiniluoto olisi tätä orientaatiota voinut muuttaakin.

Kiinnostavaa Yrjö Niiniluodon myöhemmän toiminnan kannalta on se, että vaikka hänen pro gradu –tutkielmansa oli saksalaisen kielihistorian alalta, ensimmäisessä julkaisussaan hän tutki Edgar Allan Poen luomistyötä koskevia käsityksiä (Valvoja-Aika 3/1925). Niiniluodon opettajiin oli nimittäin kuulunut myös hienostunut esteetikko ja kulttuurihistorioitsija, anglosaksiseen maailmaan orientoitunut Yrjö Hirn. Englantilaista filologiaa Niiniluoto oli opiskellut Uno Lindelöfin johdolla, joka Hirnistä poiketen oli suuntautunut Saksaan ja julkaissut englantilaisen filologian alaan kuuluvia tutkimuksiaan saksaksi ja ruotsiksi.

Koulu-, opiskelu- ja vielä toimittajavuosinaan Niiniluodolla oli ambitioita lyriikan alalla. Tampereella 26.9.1918 päivätty käsikirjoitettu vihko otsikolla ”Torstai” sisältää tekstejä Y.E.N.:ltä ja K.F.R.:ltä (= Kalle Fredrik Roos, vuodesta 1935 Rouni)⁷⁸. Niiniluoto on kirjoittanut vihkoon ohjelmanjulistuksen, jonka pohjana on ajatus kirjallisuus- ja taideainin kehittämisestä, sekä lyhyen esseen isänmaanrakkaudesta Topeliuksen runoudessa. Hän on vihkoon kääntänyt myös kaksi runoa, Ludwig Uhlandin ”Miekan” ja Alfred de Musset’n ”Surun”. Vihko päättyy Niiniluodon omaan ”Syyssonettiin”. Niiniluodon suunnitelmissa näyttää olleen myös runokokoelman julkaiseminen. Hänen jäämistössään säilynyt runokokoelman käsikirjoitus, josta puuttuu nimilehti, sisältää melko perinteellistä loppusoinnallista luonnon- ja rakkauslyriikkaa, jota voisi luonnehtia jälkikokenniemeläiseksi – runouden uusista modernistisista virtauksista Niiniluoto ei silloin eikä myöhemminkään näytä olleen erityisemmin kiinnostunut innostuksesta puhumattakaan, vaikka hän onkin maininnut esimerkiksi T. S. Eliotin. Kokoelman mielenkiintoisin runo on ”Ylösnousemus”. Runon alaotsikko on ”Magnus Enckell”; kyseessä on ekfrasis-tyyppinen runo, Enckellin Tampereen tuomiokirkossa olevan *Ylösnousemus*-alttaritaulun sanallinen kuvaus. Lisäksi kokoelmassa on Swinburnen mukaan kirjoitettu runo ”Liekki” ja Shelley’n ”Pilvi”-oodin suomennos. Käsikirjoitus oli palautettu Niiniluodolle WSOY:ltä syyskuussa 1926. Niiniluoto oli ilmeisesti useaan otteeseen tarjonnut kokoelmaansa WSOY:lle, kuten vastauskirjeistä ilmenee. Runoja oli esimerkiksi vaivannut sanojen liiallinen runsaus ja

vuolaus. Niklas Jensen-Eriksenin WSOY:n arkistosta löytämästä kokoelmaa koskevasta kirjeenvaihdosta ilmenee, että Niiniluoto itse oli asettanut itselleen korkeat tavoitteet, ”sillä en missään tapauksessa aio häväistä itseäni millään alkeellisilla kyhäyksillä”.⁷⁹

Niiniluodon kiinnostusta lyriikkaan osoittaa myös hänen jäämistössään oleva käsi-kirjoitus ”Lyyrillinen loppunousu”.⁸⁰ Siinä hän pyrkii luonnehtimaan lyyrisessä runossa ilmenevää hurmiota yhteydessä runon kliimaksiin. Tällöin hän itse asiassa tulee arvostelleeksi Koskenniemeä, jonka ”Leivoselle”-runo jää jälkeen Shelleyn vastaavasta runosta. Mukana on myös näyttöä Rainer Maria Rilkeltä ja W. H. Daviesiltä sekä nuorena vuonna 1915 kuolleelta James Elroy Fleckeriltä, johon Niiniluoto palasi myöhemminkin kirjallisessa tuotannossaan.

Niiniluodon tiettävästi ainoa julkaistu runo on teokseen *Löysin idän* sisältyvä ”Kreikkalainen veistos”, jonka tekijä kertoi löytäneensä – samoin kuin V. A. Koskenniemi teoksessa *Suwipäiviä Hellaassa* – hotellihuoneensa pöydältä. Runo jatkaa John Keatsin runon ”Ode to the Grecian Urn” ja Eino Leinon ”Kreikkalaisen korkokuvan” traditiota.

Ulkomaankirjeenvaihtaja

Suomalaisen sanomalehdistön kehityksessä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä ulkomaisten yhteyksien kannalta merkittävässä asemassa oli kaksi ilmiötä: ulkomaiset kirjeenvaihtajat ja ulkomaiset opintomatkat. Edellisen ilmiön kohdalla oli aluksi kyse henkilöistä, jotka eri syistä ja eri tehtävissä oleskelivat ulkomailla ja lähettivät oleskelumaansa tapahtumista raportteja suomalaisiin lehtiin ansaiten samalla lisätuloja. Jonkin verran on herättänyt keskustelua, kuka oli suomalaisen lehdistön ensimmäinen ulkomaankirjeenvaihtaja. Asian ratkaisu riippuu siitä, miten ulkomaankirjeenvaihtaja halutaan määritellä. Olipa kriteeri mikä tahansa, Yrjö Niiniluoto oli joka tapauksessa ensimmäisiä suomalaisia tällä alalla, mutta lehtensä ulkomaille lähettämänä ja päätoimisesti palkattuna hän oli ensimmäinen.

Suomalaisen journalistiikan varhaisemman kehityksen kannalta lehtimiesten ulkomaisten opintomatkojen merkitystä ei niiden vähäisyydestä huolimatta mitenkään voi yliarvioida, vaikka asiaa ei ole missään laajemmin ja systemaattisemmin tutkittu. Isto Mikkonen on kuitenkin osoittanut, miten Nuorsuomalainen Sanomalehtimiesyhdistys oli ollut aktiivinen asiassa jakamalla stipendejä ulkomaisia opintomatkoja varten. Jaako Tervon lyhyen Ruotsin-matkan (1916) jälkeen merkityksellinen oli Erkki Kivijärven matka Ruotsiin ja harjoittelujakso Dagens Nyheterin toimituksessa 1918. Kivijärven huomio kohdistui etenkin toimitussihteerin tehtäviin ja toimitusteknisiin kysymyksiin.⁸¹ 1920-luvulla opintomatkoja tehtiin jonkin verran lisää. Kuten Isto Mikkonen toteaa, ”[t]oimittajien saamien apurahojen taso ei mahdollistanut suurisuuntaista opintomatkailemista, mutta ikkunat Eurooppaan olivat ainakin raollaan hieman useammille kuin ennen.”⁸²

Ennen toimimistaan ulkomailla Yrjö Niiniluoto työskenteli Helsingin Sanomien ulkomaanosastolla, jossa hänen työhönsä kuului paitsi ulkomaisten tapahtumien seuraamista

Nuori Yrjö Niiniluoto höyrylaivassa kohti
ulkomaita. Päivälehdien arkisto.

myös esimerkiksi englanninkielisen kirjallisuuden arvostelemista. Niiniluodon työskentelyn osoittaututtua menestykselliseksi hänet lähetettiin vuonna 1926 kirjeenvaihtajaksi Genèveen, jossa tuolloin toimi YK:n edeltäjä Kansainliitto.

Kansainliitto oli Suomen kannalta sikäli merkittävä, että se ratkaisi Ahvenanmaan kysymyksen Suomen eduksi; myöhemmin se tuomitsi Neuvostoliiton hyökkäyksen Suomeen vuonna 1939. Helsingin Sanomien lukijoita oli valistettu Kansainliitosta jo 1922, kun lehti julkaisi tunnetun suomalaisen poliittisen aktivistin Konni (oik. Konrad) Zilliacuksen samannimisen englantilaistuneen pojan, Kansainliitossa toimineen labour-poliitikon Konni Zilliacus nuoremman kymmenosaisen artikkelisarjan.⁸³ Genèveen-kautensa kolmena vuotena Niiniluoto seurasi Kansainliiton yleiskokouksia syyskuussa ja neuvoston kokouksia maaliskuussa sekä eräitä tärkeitä kansainvälisiä konferensseja. Kokemuksensa Kansainliitosta hän on tiivistänyt teoksensa *Takana länttä ja Eurooppaa* lukuun ”Kansainliiton idylli”.⁸⁴ Yleiskokouksista oli Helsingin Sanomissa Niiniluodon reportaaseja päivittäin. Hän antoi kokouksista varsin monipuolisen kuvan sekä ulkomaisten että kotimaisten edustajien osalta. Suomalaisista esillä ovat etenkin Rafael Erich, Rudolf Holsti, Hjalmar Procopé ja Väinö Voionmaa. Erityisesti Procopén edustava toiminta saa reportaaseissa kiitosta. Suomen aloitteista etenkin alkoholin rajoittamista koskeva on useasti esillä (Suomessahan elettiin tuolloin kieltoain aikaa). Niiniluodon kaudella myös aseistautumisen rajoittamista koskevat keskustelut olivat voimakkaasti esillä. Ns. Kellogg-sopimuksen solmimisen yhteydessä Niiniluoto kävi myös Pariisissa. Eräitä negatiivisia vaikutelmiaan Niiniluoto ilmaisi kirjeissään.

Erkolle hän kirjoitti syyskuussa 1928, miten Holstia ja Erichiä vaivaavat terveysongelmat ja Voimaa hautoo alkoholialoitetaan. Ainoa valopilkku oli Procopé.⁸⁵

Toimiminen Kansainliitossa tarjosi Niiniluodolle hyvän ja keskeisen näkymän Euroopan ja koko maailman politiikan kenttään; samalla hän sai tietoa keskeisistä eurooppalaisista poliitikoista. Nämä olivat korvaamattomia kokemuksia hänen myöhemmän journalistin-uransa kannalta.

Genèven-kauden jälkeen Niiniluoto toimi seuraavat neljä vuotta lehdensä ulkomaantoimituksessa ja toimitussihteerinä. Eljas Erkko, jonka vaiheisiin Yrjö Niiniluodon koko toiminta läheisesti liittyi seuraavien vuosikymmenten aikana, oli vuodesta 1927 toiminut päätoimittajana yhdessä W. W. Tuomiojan kanssa, vuodesta 1931 yksinomaan päätoimittajana. Käytännön toimitustyössä hämäläinen Yrjö Niiniluoto joutui tekemisiin varsin toisenlaisen mentaliteetin omaavien toimittajien, savolaisen pakinoitsija Tiituksen (Ilmari Kivinen) ja karjalaisen Unto Seppäsen, kanssa. Näiden hersyvää ja iloista luonteeltaan englantilaisen understatementin ja ironian omaksunut Niiniluoto oppi suuresti arvostamaan, mikä ilmenee selvästi hänen 1950-luvulla lehdessään Tiituksesta ja Seppästä kirjoittamistaan artikkeleista. Toimituksen yhdessäoloa ja leikinlaskua edesauttoi kieltolain kumoaminen vuonna 1932. Seppäsen kyseisen vuoden päiväkirjamerkinnöistä, jotka hän lähetti Niiniluodolle 1945 ja jotka tuottivat tälle suurta iloa, käy ilmi etenkin sumeilematon alkoholinkäyttö.⁸⁶ Kun esimerkiksi eräälle toimittajalle tarvittiin kiireisesti sijaista, ei tilalle pyydetty Niiniluotokaan voinut päihtymyksensä takia tulla toimitukseen. Mikäli Seppäsen

Helsingin Sanomien toimituksen huolitellusti pukeutuneita jäseniä lähdössä ampumakilpailuun vuonna 1929. Vasemmalla Eljas Erkko ja hänen vieressään Yrjö Niiniluoto, toinen oikealta tunnettu pakinoitsija Tiitus (Ilmari Kivinen). Päivälehdien arkisto

päiväkirjamerkintöihin on vähääkään luottamista, ei toimittajien tuolloinen keskinäinen kielenkäyttö – puhekielen vapaudetkin huomioon ottaen – vastannut Helsingin Sanomien tyyllisiä kriteerejä.

Toimituksen elämää värittivät myös rouva Elma Järnefeltin ja neiti Irma Andersinin väliset kohtaukset, kun korkeampaa palkkaa nauttinut Järnefelt siirteli töitään Andersinille. Unto Seppänen pani merkille myös olfaktorisen elementin toimituksessa, rouva Järnefeltin hajuveden ”löyhkän”. Seppänen panee tämän hienostelun sen tiliin, että rouva oli isänsä, professori Ramstedtin seurassa ollut Japanissa (etevä kielentutkija G. J. Ramstedt toimi Suomen asiainhoitajana Japanissa). Neiti Andersin puolestaan oli Minna Canthin tyttärentytär ja kirjoitti pakinoita nimimerkillä Kitty.⁸⁷ Muistiinpanoissaan Yrjö Niiniluoto mainitsee arkistonhoitajana toimineesta Elma Järnefeltistä, että tämä oli merkki naistoimittajien aikakauden alkamisesta.⁸⁸

Vuonna 1933 Yrjö Niiniluoto lähetettiin kirjeenvaihtajaksi Lontooseen. Valinta kirjeenvaihtajaksi Lontooseen oli huomattava luottamuksenosoitus ja merkitsi – samoin kuin Helsingin Sanomissa myöhemminkin - uralla selvää edistysaskelta.⁸⁹ Lontoossa Niiniluoto pääsi lehtimaailman keskukseen, sillä hänen toimipaikkansa oli The Timesin toimitus; Helsingin Sanomilla oli The Timesin kanssa sopimus uutisten ja artikkelien hankinnasta. Työluvan hankkiminen ei ollut yksinkertaista, mutta siinä auttoivat Eljas Erkon yhteydet ulkoministeriöön.⁹⁰ Englannin-kautenaan Niiniluoto saattoi käyttää hyväkseen kokemuksiaan Kansainliitosta, jota kohtaan hän edelleen osoitti mielenkiintoa, kuten monista hänen reportaaseistaan ilmenee.

Yrjö Niiniluodolla oli ollut merkittävä edeltäjä Lontoossa vuosina 1909-1911 oleskelleessa Rudolf Holstissa. Opintojaan rahoittaakseen Holsti oli lähettänyt Helsingin Sanomille neljä matkakirjettä ja muita artikkeleita. Tästä urkeni hänelle suoranainen ulkomaankirjeenvaihtajan ura, vaikka kyseessä ei ollutkaan mikään päätoiminen kirjeenvaihtaja. Maksetut palkkiot olivat tärkeä lisä jatko-opintoja harjoittavalle Holstille.⁹¹

Samaan aikaan Niiniluodon kanssa Englannissa toimi Suomen vientiyhdistyksen palveluksessa maisteri Lauri Miettinen, josta tuli Niiniluodon ja sittemmin myös hänen perheensä hyvä ystävä. Miettinen toimi myöhemmin Strengbergin tupakkatehtaan toimitusjohtajana ja olympialaisten järjestelytoimikunnassa.

Yrjö Niiniluodon asunto-olot Lontoon Paddingtonissa ja työskentelytilat, ”office accommodation”, The Timesin toimituksessa olivat sängen vaatimattomat. Kirjeessään Erkolle hän kertoi, että Paddingtonin asunto oli ”tavallinen nuorenmiehen bed and sitting room”. Työhuoneessa Timesin toimituksessa oli vain kaksi tuolia, paperikori, puhelin ja lamppu. Ensitöikseen Niiniluodon oli hankittava matkakirjoituskone.⁹² Artikkelinsa hän lähetti kirjeitse, mutta kiireellisemmissä uutisraporteissa ja asioissa oli turvauduttava sähkösanomiin, kuten Holstikin oli menetellyt. Kun sähkösanomien kautta tapahtuvassa viestinnässä oli omat ongelmansa, Niiniluoto ehdotti siirtymistä puhelimen käyttöön. Sen ongelmana taas oli korkea hinta. Hän joutui myös kirjeitse neuvottelemaan Eljas Erkon kanssa monenlaisista esiinnoisseista kysymyksistä; samoin hän kertoi Erkolle asioita, jotka eivät päätyneet lehteen. Ville Similä on tästä nostanut esille Niiniluodon selostuksen

Yrjö Niiniluoto Englannissa kirjeenvaihtajakautenaan. Päivälehdien arkisto.

Mannerheimin Lontoon-vierailusta ja Englannin kuninkaan tapaamisesta vuonna 1935.⁹³ Vierailu ja kuninkaan tapaaminen oli sinänsä kyllä lehdessä noteerattu.

Toimituksessa ulkomaankirjeenvaihtajan juttuja tarvittaessa muokattiin. Erkolle Niiniluoto totesi hieman loukkaantuneen sävyisesti, että hänen työtoveriansa, jotka käsittelivät hänen juttujaan, pitäisi luottaa häneen; hän kyllä harkitsee joka sanan, jonka hän lähettää.⁹⁴

Hankalan alun jälkeen Niiniluoto loi Lontoon lehtimaailmassa paljon yhteyksiä, jotka myöhemminkin osoittautuivat tärkeiksi, ja sai siellä myös arvostusta osakseen.⁹⁵ Timesin toimituksen jäsenistä hänen kannaltaan erityisen merkityksellinen oli Ralph Deakin (1888-1952), lehden ”imperial and foreign news editor”. Niiniluodon tehtäviin kuului myös sopivien ulkomaanartikkelien ja niiden kirjoittajien etsiminen. Hänen tärkeä löytönsä oli Peter Fleming, josta Niiniluoto mainitsi kirjeessään Erkolle, että tämä oli 27-vuotias, hyvistä perheestä Skotlannista ja perinyt isänsä kuoltua kaksi miljoonaa puntaa.⁹⁶

Lontoon-kautensa aikana Niiniluoto kävi myös Irlannissa ja kirjoitti Irlannin oloista lehteensä vuonna 1935 artikkelisarjan ”Matka vihreälle saarelle” (ks. s. 96-97). Lomia hän ei juuri ehtinyt pitää. Vuonna 1934 hän tosin kysyi Erkolta, olisiko tällä mitään sitä vastaan, että hän elokuussa tulisi vähän lomalle. Erkko kylläkin myönsi loman, mutta, kuten hän mainitsi, ulkomaalla oleskelleena antoi sen neuvon, että Niiniluoto ei katuisi, jos käyttäisi lomansa asemapaikassaan.⁹⁷

Tietolaatikko 2

Rudolf Holsti ja muita varhaisia ulkomaanreporttereita

Rudolf Holstin nimikirjaimin varustettuja eripituisia artikkeleita Helsingin Sanomat julkaisi vuosina 1909-1911 yli 120 kappaletta. Lisäksi tuli vähintään 70 lyhyempää uutista. Kuten Yrjö Niiniluoto myöhemmin, Holsti lähetti artikkelinsa kirjeitse, mutta kiireelliset uutiset sähkösanomina.

Rudolf Holstia voidaan Lontoon kirjeenvaihtajana pitää monessakin suhteessa Yrjö Niiniluodon edeltäjänä. Kummankin tehtävänä oli seurata yhteiskunnallisia tapahtumia Britanniassa mutta samalla tarkastella sitä, mitä paikallisissa lehdissä kirjoitettiin Suomen asemasta. Kumpikin oli perusasenoitumiseltaan liberaali; Holstin ihailun kohteena oli Lloyd George, jonka näkemyksistä myöhemmin myös Yrjö Niiniluoto raportoi.⁹⁸

Lontoosta palattuaan väitöskirjaa valmisteleva Holsti sai kutsun Helsingin Sanomiin ulkomaanosaston toimittajaksi. Holstia tutkinut Jukka-Pekka Pietiäinen on tiivistänyt arvionsa tämän toiminnasta lehdessä seuraavasti: ”Viisi ja puoli vuotta (1911-1917) kestänyt ulkomaantoimittajuus oli merkittävä monessa suhteessa. Holsti uudisti suomalaista journalismia. Toisarvoisesta ulkomaanosastosta hän kehitti uudenaikaisemman. Päivittäisistä kommentoivista ulkomaankatsauksista hän teki tärkeän osan Helsingin Sanomia. Niistä tuli ja tehtiin yksi lehden keskeisistä myyntivalteista. Osittain niiden avulla Helsingin Sanomista kasvoi maan suurin sanomalehti.”⁹⁹

Samalla Pietiäinen luonnehtii Holstia vapaamieliseksi sympatiansa esiin tuovaksi anglofiiliksi.¹⁰⁰ Toiminta lehtityössä jäi Holstin kohdalla kuitenkin väli vaiheeksi mutta myös merkittäväksi ponnahtuslaudaksi myöhemmän uran kannalta: lehtityöstä hän siirtyi politiikkaan ja toimi myös ulkoministerinä.

Holstin rinnalla on syytä muistaa vuosina 1908-1912 merimiespappina toiminut Sigfrid Sirenus. Hän kirjoitti Lontoon-kirjeitä useisiin suomalaisiin lehtiin alkaen Uudesta Suomettaresta ja päätyen kristillisiin lehtiin Kotimaahan ja Merimiehen Ystävään. Sireniuksen aihepiiri oli huomattavan laaja: hän käsitteli sosiaalisia ja sosiaalipoliittisia kysymyksiä sekä kristinuskoon liittyviä aihepiirejä mutta myös kruunajaisia ja huomattavia Englantiin tapahtuneita vierailuja.¹⁰¹ Sireniuksella olisi Lontoon-kirjeidensä perusteella ollut hyvät edellytykset lehtialalle; sen sijaan hänestä tuli Englannista saamiensa virikkeiden perusteella settlementityön kehittäjä Suomessa. Sirenus oli tavannut myös englantilaisen työväenliikkeen merkittävän edustajan Keir Hardien, joka samoin oli mukana settlementityössä.¹⁰² Muutamia vuosia Lontoon-kautensa jälkeen Sirenus julkaisi teoksen *Kirkko ja suurkaupunkien seurakuntatyö Englannissa* (1917).

Oma merkityksensä on ollut myös eurooppalaisista suurkaupungeista tietoja lähettäneillä, ulkomailla pysyvämmin asuneilla naisilla. Helsingin Sanomissa heitä ovat olleet etenkin Aino Kallas (Lontoo), Irja Spira (Pariisi ja Berliini), Seere Salminen (Serp, Lontoo) ja Liisi Karttunen (Rooma).¹⁰³ Esimerkiksi historian tutkijan koulutuksen saanut Liisi Karttunen raportoi antiikkiin liittyvistä tapahtumista ja kohteista Italiassa. Samoin voidaan mainita Suomessa aikoinaan hyvin tunnetun ruotsalaisen runoilijan ja kirjallisuuden professorin Oscar Levertinin tytär Anna Levertin. Jo näitä ennen oli Juhani Aho lähettänyt Helsingin Sanomille artikkeleita Pariisista.¹⁰⁴ Näiden edeltäjä Päivälehdessä aikana oli Maila Talvio, joka lähetti lehdelle kirjeitä Liettuasta ja Moskovasta.¹⁰⁵

Yrjö Niiniluodon päätoimittajakauden aikana Helsingin Sanomissa oli luettavissa myös eräiden tunnettujen journalistien, matkakirjailijoiden ja kolumnistien kirjoituksia. Näitä olivat etenkin Cold War -käsitteen luonut Walter Lippmann (1889-1874), H. R. Knickerbocker (1898-1949) ja Peter Fleming (1907-1971). Viimeksi mainittu oli James Bond -kirjoistaan tunnetun Ian Flemingin vanhempi veli. Helsingin Sanomissa oli vuosina 1923-1930 luettavissa myös Italian Helsingin-lähettilääntoimineen Giulio Marchetti Ferranten (1873-1942) Kirjeitä Roomasta -palstaa.

Helsingin Sanomat saattoikin mainostaa, että sillä oli ”ainutlaatuinen kirjeenvaihtajaverkko, jollaista harvoilla maailman suurillakaan lehdillä on.”¹⁰⁶

Helsingin Sanomien Lontoon-kirjeenvaihtajana Niiniluoto oli hämmästyttävän intensiivinen ja monipuolinen kirjoittaja. Hän käsitteli yhtä hyvin politiikkaa, maatalouspolitiikkaa, urheilua, historiaa, kulttuuria ja taidetta kuin kirkkollisia oloja, hovipiirejä ja seurapiiritapahtumia. Hän oli todellakin ”all-round” –lehtimies, joka itsekin totesi, että hyvän toimittajan tulee osata kirjoittaa aiheesta kuin aiheesta. Lontoossa toimiessaan hän joutui sitä paitsi opastamaan muita suomalaisia, kuten esimerkiksi vuoden 1934 Miss Eurooppaa Ester Toivosta kirjoittamalla tälle haastattelurepliikkejä ääntämisharjoitukseen BBC:n haastattelua varten.¹⁰⁷ Toivonen muisteli myöhemmin, miten opetus oli tuottanut tuloksia: Lontolaiset lehdet olivat kirjoittaneet, että hän oli puhunut englantia ”selvästi, joskin vahvasti ulkomaalaisittain korostaen”.¹⁰⁸

Kesällä 1934 Niiniluoto oli saanut Erkolta tehtäväksi selvittää myös Times-lehden organisaatiota ja taloutta Helsingin Sanomien toimittamisen kehittämiseksi. Kolmen viikon työskentelyn tuloksena Niiniluoto toimitti Erkolle kymmensivuisen kirjallisen raportin.¹⁰⁹ Niiniluodon selvitys otsikolla ”Piirteitä ”Timesin” järjestelystä” on kiinnostava selostus suuren englantilaisen päivälehdteen tekemisestä ja toimitusrutiineista. Siinä kiinnitetään huomiota muun muassa lehden ylläpitämään ”Oxford-traditioon” henkilökunnan, nimenomaan ulkomaankirjeenvaihtajien rekrytoinnissa; valittiin toisin sanoen nuoria miehiä, joiden tausta oli Etonin sisäoppilaitoksessa ja Oxfordin yliopistossa. Niiniluoto täydensi raporttiaan taloudellisten kysymysten osalta Erkolle lähettämässään kirjeessä.¹¹⁰

Niiniluodon komennus Lontooseen kesti kesään 1936 asti. Hänen lähtönsä sieltä sai tavallista näyttävämmät puitteet. Hän oli raportoinut suuren valtamerialuksen, *Queen Maryn*, rakennustöistä ja sen herättämästä huomiosta, mutta hän saattoi osallistua myös laivan neitsytmatkalle Southamptonista Cherbourgiin yhdessä kutsuvieraiden kanssa; Cherbourgista kutsuvieraat palasivat *Aquitanialla* takaisin Lontooseen. Niiniluodon viimeiset ulkomaankirjeenvaihtajakauden raportit ovat juuri tästä tapahtumasta. Yhdessä reportaasissa todetaankin, että se on ”*Queen Maryllä* olevalta kirjeenvaihtajaltamme”. Samaan aikaan lehdessä oli myös Niiniluodon seuraajan Eero Petäjänien lähettämiä uutisia.

Uudestaan Niiniluoto kävi Englannissa kuitenkin jo seuraavana vuonna kuningas Yrjö VI:n kruunajaisten yhteydessä. Lehden vakinaisena kirjeenvaihtajana oli tuolloin paikalla Eero Petäjänieni. Niiniluodon kanssa vahvistukseksi kruunajaisten selostamiseen saapui Englantia hyvin tunteva toimittaja Seere Salminen (Serp). Toimittajakolmikko raportoi kruunajaisista ja niiden taustoista perusteellisesti, Niiniluoto nimimerkillä N:o. Jo kruunajaisia seuraavana päivänä voitiin lehdessä julkaista lentokoneella saapuneita kuvia.¹¹¹ Omalla nimellään Niiniluoto julkaisi lehdessä (HS 21.5.1937) kirjoituksen ”Hyvät naiset ja herrat, sirkus on teidän!”, jossa hän käsitteli kruunajaisten mielialoja Englannissa. Kruunajaisartikkeleihin liittyi runsas kuvitus. Sanomalehti ryhtyikin entistä selvemmin kilpaillemaan varsinaisten kuvalehtien kanssa.

Lontoon-kokemukset ja perehtyminen englantilaiseen kulttuuriin, mistä yhtenä osoituksena oli Valvojassa 1936 julkaistu artikkeli Lewis Carrollista ja nonsense-kirjallisuudesta, muodostivat pohjan Niiniluodon vuonna 1944 ilmestyneelle teokselle *Tämä oli Englanti*. Julkaisematta sen sijaan jäi Englannin teatterielämää käsittelevä 48-liuskainen

otsikoimaton käsikirjoitus. Siinä tarkasteltiin englantilaisen teatterin kehitystä 1800-luvun lopulta, myöhäsviktoriaanisesta ajasta 1930-luvulle. Käsikirjoitus jakautuu viiteen lukuun: ”The Naughty Nineties”, ”Kaasuvalo”, ”Oscar Wilden marionetteatteri”, ”Bernard Shaw, paholaisen oppipoika” ja ”Satelliitteja”. Vaikka anglo-irlantilainen Wilde on mukana, W. B. Yeats jää käsittelemättä. Merkittävä Ibsen-entusiasti ja Ibsenin kääntäjä William Archer on kuitenkin huomioitu. Esityksen aloittamista 1800-luvun lopusta Niiniluoto perusteli sillä, että Sheridanin jälkeen mitään merkittävää ennen 1800-luvun loppua ei Englannissa ollut luotu.¹¹² Käsikirjoituksessa on mainittu myös keskeinen lähdekirjallisuus, joka koostuu uusia englantilaisia draamoja ja keskeisiä draamakirjailijoita käsittelevistä teoksista sekä Egon Friedellin *Uudenajan kulttuurihistoriasta* alkukielisenä laitoksena. Mikäli käsikirjoitus olisi aikoinaan julkaistu, se olisi ollut suppea mutta tärkeä lisä tuolloin vähäiseen suomenkieliseen teatterikirjallisuuteen. Käsikirjoituksen jääminen julkaisematta on yhtä valitettavaa kuin se, että kriitikko ja esseisti, Helsingin Sanomiin kirjoittanut Anna-Maria Tallgren ei saanut stipendiä Englantiin vuonna 1928; Tallgrenin tarkoituksena olisi ollut tutustuminen Lontoossa englantilaiseen näyttämötaiteeseen ja uuteen kirjallisuuteen. Oppaana hänellä olisi voinut olla tuolloin Lontoossa asunut Aino Kallas.¹¹³

Genèven- ja Lontoon-kokemusten ja oppien tuloksena Yrjö Niiniluoto esiintyi aina ulkonaisesti huoliteltuna englantilaistyyppisenä herrasmiehenä.¹¹⁴ Lempinimeä George käytettiin suomalaisessa arkielämässä ystävien kesken vielä 1950-luvulla. Vuodelta 1929 on säilynyt valokuva Helsingin Sanomien ampujajoukkueesta. Siinä Niiniluoto seisoo hieman huolettomammin pukeutuneen Eljas Erkon rinnalla asunaan muun muassa musta kaksirivinen palttoo, knallihattu ja nilkkaimet.¹¹⁵ Niiniluodon kohteliaisuudesta liikkui myöhemmin anekdootteja. Tarinan mukaan hän aviomiehenä oli niin kohtelias, että vaimostaan kadulla erotessaan ei milloinkaan unohtanut nostaa hattuaan.¹¹⁶

Yrjö Niiniluodon ajattelun ja ideologisen kehityksen kannalta oli merkityksellistä se, että huomattavan osan 1930-lukua hän vietti ulkomailla, toisin sanoen ajan, joka Suomessa oli aitosuomalaisuuden, Akateemisen Karjala-Seuran ja Lapuan liikkeen leimaamaa. Näin ollen hän ei lähemmin joutunut tekemisiin suomalaisen kansalliskiihkon kanssa, niin isänmaallinen ja suomen kieleen suuntautunut kuin hän kodin perintönä olikin. Ulkomaankirjeenvaihtajana hänellä oli Euroopan kehitykseen varsin toisenlainen perspektiivi kuin ahdaskatseisimmilla kotimaisilla piireillä.¹¹⁷

Kotimaata koskevia reportaaseja Niiniluoto ei juuri kirjoittanut. Poikkeuksen muodostaa reportaasi tutustumiskäynnistä Vaasan ja Pietarsaaren kaupunkeihin ja teollisuuteen (HS 25.9.1936). Kyseessä oli Suomen Teollisuusliiton sanomalehtimiehille järjestämä matka. Niiniluotoa näytti reportaasin valossa kiinnostaneen erityisesti paikallinen kulttuuri ja historialliset muistot, joihin oli johdattelemassa matkan aikana Vaasan Jaakkoo eli Vaasa-lehden päätoimittaja Jaakko Ikola. Toinen poikkeus on Englannin-kauden jälkeinen kirjoitus ”Olimme kestinä Kokkolassa” (HS 7.10.1936). Siinä käsitellään Hagströmin nahkatehtaan juhlaa, mutta tässäkin tapauksessa Niiniluotoa näytti kiinnostaneen paikakunnan historia, Kokkolan historian kytkös Englantiin. Niiniluoto kertoo Halkokarin meritaistelusta vuonna 1854, jolloin kokkolalaiset torjuivat englantilaisten maihinnousun

ja valtasivat barkassin. ”Tämä venhe lienee ainoa Englannin laivastolta vallattu sotasaalis, mitä millään maalla maailmassa on hallussaan, ja kokkolalaiset väittävät englantilaisten luvanneen heille suuria summia, jopa oikean sotalaivankin, jos he luovuttaisivat tuon ”nöyryyttävän” muiston,” kirjoittaa Kokkolassa käynyt Niiniluoto.¹¹⁸ Ajatus siitä, että Kokkolassa oleva barkassi olisi ainoa englantilaisilta vallattu alus, on myöhemmin todettu urbaanilegendaksi. Tämänäyttypisenä aluksena, joka on säilynyt nykyaikaan, se on kuitenkin harvinaislaatuinen kohde.

Päätoimittajaksi sodan varjossa

Lontoon-kausi merkitsi Yrjö Niiniluodolle työntäyteistä ja kiireistä kautta, mistä kertoo jo hänen reportaasiensa ja uutistensa määrä. Paluu Suomeen oli epäilemättä tervetullut muutos intensiivisen mutta lopulta rasittavaksi koetun työrupeaman jälkeen. Hänen tilalleen Lontooseen nimitettiin Eero Petäjaniemi. Kotimaahan palattuaan Niiniluoto toimi Helsingin Sanomissa artikkelitoimittajana ja päätoimittajan varamiehenä. Vuoden 1937 helmi-maaliskuussa hänet kutsuttiin reserviläisenä sanomalehtimiehille tarkoitetulle kurssille, joka pidettiin Helsingin Autokomppanian kasarmissa Pohjois-Hesperiankadun ja Mechelininkadun risteyksessä (komppanian uusi kasarmi oli valmistunut hieman aikaisemmin). Kurssi alkoi kaksi viikkoa kestäneillä teoreettisilla luennoilla, minkä jälkeen kurssilaiset osallistuivat Karjalassa Sortavalan ja Lahdenpohjan välillä pidettyyn talvisotaharjoitukseen. Helsingin Sanomat raportoi kurssista ensi kerran 26.2. Lehestä kurssille osallistuivat korpraali Yrjö Niiniluoto, vänrikki Jopi Ruotsalainen (vuodesta 1937 Helsingin Sanomien toimitussihteeri ja myöhemmin Uuden Suomen toimituspäällikkö) ja alikersantti Sulo Kolkka (pakinoitsija Simeoni). Muista

Yrjö Niiniluoto ja Helsingin Sanomien toimitussihteeri Jouko (Jopi) Ruotsalainen, myöhempi Uuden Suomen toimituspäällikkö, ruokailemassa sanomalehtimiehille tarkoitetulla kurssilla Autokomppanian kasarmissa 1937. Päivälehdien arkisto.

osallistujista voidaan mainita alikersantti Gunnar Johansson (joka myöhemmin kirjoitti tunnetun sotakuvauksen *Vi ville inte dö* ja joka kaatui jatkosodassa) ja Kouvolan Sanomien päätoimittaja Unto Seppänen. Helsingin Sanomien mukaan propagandasta tuli suorastaan uusi aselaji Suomen puolustuslaitokseen; sotilasarvoilla ei kursilla ollut merkitystä, koska kaikki olivat alokkaita uudessa aselajissa. Artikkelin kuvituksen ja kuvatekstien pääpaino oli ruokailussa. Korpraali Niiniluodon mukaan niin hyvää silakkalaatikkoa kuin Autokomppanian kasarmissa ei tarjottu edes Kämpissäkään. Talvisotaharjoituksesta, jossa taistelivat ”valkoiset” ja ”keltaiset”, Helsingin Sanomat raportoi näyttävästi useassa artikkelissa. Yhden artikkelin kuvassa Yrjö Niiniluoto esiintyy alikersantin arvoisena ”keltaisten” puolella.

Kesällä samana vuonna Niiniluoto osallistui lehtimiesten Ranskan-kiertomatkalta, jonka olivat järjestäneet Ranskan rautatieyhtiöt. Kiertomatka oli sangen monipuolinen ja Helsingin Sanomissa olleen, ilmeisesti Niiniluodon kirjoittaman matkaraportin mukaan järjestelyt ateriointiin ja tapaamisineen olivat erinomaiset. Kiertomatka ulottui Etelä-Ranskaan, Nizzaan, jossa käynnistä Niiniluoto myös kirjoitti lehteen. Artikkelin mukaan Nizzassa kävivät ”neekerit”.

Muutos Yrjö Niiniluodon asemassa tapahtui vuoden 1938 lopulla, jolloin Eljas Erkko nimitettiin Suomen ulkoministeriksi. Helsingin Sanomat raportoi 13.12. edellisenä päivänä tapahtuneesta ulkoministerinimityksestä ja jo seuraavan päivän lehdessä etusivulla lehden nimen alla oli luettavissa:

YRJÖ NIINILUOTO

Päätoimittaja

puh. 38 341

Erkon tittelinä oli vastaavassa kohdassa ollut ”Päätoimittaja ja toimitusjohtaja”. Lehti kertoi tapahtuneesta päätoimittajan vaihdoksesta mainiten, että lehden johtokunnan tekemä nimitys kestäisi sen ajan, jonka Erkko on hallituksen jäsen. Niiniluodon lyhyiden elämäkerallisten tietojen ohella mainittiin, että hän on vuodesta 1936 lähtien ”toimituspäällikkönä ja artikkelitoimittajana työskennellyt päätoimittaja Erkon oikeana kätenä”. 15.12. oli lehdessä kuva Erkosta ensimmäisenä työpäivänään ulkoministerinä. Niiniluodon päätoimittajuus oli kuitenkin sillä tavoin varauksellista, että Erkko oli ilmoittanut edelleenkin valvovansa lehden ”hoitoa ja taloutta”, ja vastaavasti Niiniluodon edellytettiin toimivan ”täydessä yhteisymmärryksessä” omistajan kanssa.¹¹⁹ Kiinteä yhteys Erkon ja Niiniluodon välillä jatkui myös talvisodan aikana, jolloin Erkko toimi lähettiläänä Tukholmassa. Varsinkin talvisodan aika muodosti Niiniluodolle suuren haasteen, mutta helppoa ei ollut Erkollakaan. Lauri Karén on esittänyt Aatos Erkon muistikuvan isästään Tukholmassa: ”Isä, joka istuu väsyneenä työpöytänsä ääressä odottamassa jotakin puhelinoittoa, sähkettä, ihmettä, että jotakin kautta tulisi tieto jostakin konkreettisesta avusta taistelevan Suomen hyväksi.”¹²⁰

Asema Helsingin Sanomien päätoimittajana toi Niiniluodolle myös uusia luottamustehtäviä. Sodan alla hänestä tuli Valtion Tiedotuskeskuksen toimintaa suunnittelevan

neuvottelukunnan jäsen yhdessä muiden muassa Uuden Suomen Lauri Ahon ja Hufvudstadsbladeten Egidius Ginströmin kanssa.¹²¹ Paradoksaalisesti Niiniluoto joutui myöhemmän Valtion Tiedotuslaitoksen kanssa tekemisiin valittaessaan lehteen kohdistuneista sensuuritoimenpiteistä.

Yrjö Niiniluodon alun perin tilapäinen nimitys päätoimittajaksi osoittautui pitkäkestoiseksi ja jatkui Niiniluodon kuolemaan asti 1961. Vaatimattomana luonteena Niiniluoto saattoi päätoimittajanakin esittäytyä toimittajaksi; jouduttiinpa häntä siitä jopa huomauttamaan. Muistopuheessaan vuonna 1961 Eljas Erkko totesikin, että Niiniluoto olisi ehkä mieluummin halunnut olla artikkelien kirjoittaja, kirjallisuuden harrastaja ja havainnoitsija kuin ratkaisuja tekevä päätoimittaja.¹²² Toisen suuren sanomalehden, Uuden Suomen, päätoimittajaksi nimitettiin vuonna 1940 Lauri Aho, Niiniluodon ikätoveri ja humanisti-maisteri. Aho toimi päätoimittajana vuoteen 1956; hän päätyi Helsingin kaupunginjohtajaksi ja ylipormestariksi.

Jo ennen kuin Niiniluodosta oli tullut Helsingin Sanomien päätoimittaja, lehdessä toimi Lassi Hiekkala (1888-1951). Hän oli tullut Helsingin Sanomiin artikkelitoimittajaksi vuonna 1932 toimittuaan sitä ennen Savon Sanomien ja Suomenmaan päätoimittajana. Hiekkala tunnettiin myös pakinoitsijanimimerkki Eerona, jonka pakinoita kuvitti aikansa ehkä merkittävin pilapiirtäjä Oskari (Oki) Räisänen (1886-1950).¹²³ Tiedetään, että varsinkin Paasikivi piti yhteyttä Hiekkalaan.¹²⁴ Toisaalta tiedetään Risto Rytin ainakin kerran haukkuneen Hiekkalan kirjoitukset.¹²⁵ Edwin Linkomies on puolestaan väittänyt muistelmissaan, että lehdessä sananvaltaa käytti Erkon lisäksi juuri Lassi Hiekkala.¹²⁶ Jälkeenpäin on vaikea arvioida, mikä kaikki politiikkaa koskeva kirjoittelu Helsingin Sanomissa oli Erkon, mikä taas Niiniluodon tai Hiekkalan käsialaa. Arvion mukaan 1940-luvun lopulla Kekkosta koskevista huomiota herättävimmistä arvioinneista vastasi pakinoitsija Eero eli siis Lassi Hiekkala, eräänlaisena säestäjänään pilapiirtäjä Oki Räisänen.¹²⁷ On sinänsä kiinnostavaa, ettei Hiekkalaa, jolla oli kokemusta Savon Sanomien ja Suomenmaan päätoimittajuudesta, valittu Helsingin Sanomien päätoimittajaksi. Sisäpoliittisista aiheista kirjoittaneen ja itsekin poliittisesti aktiivisen Hiekkalan vastapainoksi haluttiin aivan ilmeisesti maltillinen ja ulkomaista kokemusta hankkinut Niiniluoto. Merkille onkin pantu Hiekkalan ärhäkkäiden pakinoiden vastakohtaisuus lehden pääkirjoitusten maltillisuudelle.¹²⁸ Niiniluodon ja Hiekkalan ohella myöhemmin toisen maailmansodan jälkeen pääkirjoitusten laatijoina toimivat etenkin Esko Saarinen ja Eero Helkkula.¹²⁹

Välirauhan aikana syyskuussa 1940 perustettiin Nouseva Suomi -niminen yhdistys. Aitosuomalaista ideologiaa edustaneen, ylioppilaspoliittikkona ja heimoaktivistina tunnetuksi tulleen fil. tri Vilho Helasen perustaman yhdistyksen tarkoituksena oli koota yhteen poliittiseen keskustaan kuuluvia piirejä ja saattaa yhteen jopa IKL ja Edistyspuolue. Mukana olivat muiden muassa Veli Merikoski, Eero Rydman ja L. A. Puntila. Myös Eljas Erkko oli hankkeesta kiinnostunut, minkä johdosta Helsingin Sanomat kirjoitti hankkeesta positiivisesti.¹³⁰ 5.11.1940 lehdessä oli luettavissa Helasen kirjoitus yhdistyksen synnystä ja tarkoituksesta.¹³¹ Aivan ilmeisesti Erkon kautta myös Niiniluoto joutui mukaan yhdistyksen toimintaan¹³², mutta mitään merkittävää osuutta hänellä ei näytä siinä olleen. Nouseva Suomi järjesti

puhekiertueita eri puolilla maata, mutta sen toiminta tyrehtyi jatkosodan sytyttyä.¹³³

Nousevalla Suomella oli Niiniluodon kannalta merkitystä sikäli, että hän joutui tekemisiin Vilho Helasen kanssa. Helaselle tarjoutui mahdollisuus kirjoittaa sodan aikana muutamia kirjoituksia lehteen.¹³⁴ Jatkosodan aikana toukokuussa 1943 Helanen piti osakuntalaitoksen 300-vuotisjuhlassa puheen, joka herätti ruotsinkielisellä taholla suuttumusta, etenkin siksi että sen yhdessä virkkeessä ilmaistiin ajatus, että ruotsinkieliset olivat talvisotaan asti seisonet vain toisella jalalla Suomen kamaralla. Juuri Helsingin Sanomat julkaisi Helasen vastineen, jonka otsikkona oli ”Erään puheen jälkikaiku”; Olavi Paavolainen mainitsi *Synkän yksinpuhelun* päiväkirjamerkinnässään 17.5.1943, että Helanen puheessaan ”loukkasi ruotsikoitamme”. Samalla Paavolainen mainitsi, että Helanen ei ollut vielä vastannut Hufvudstadsbladetin hänelle esittämiin kysymyksiin.¹³⁵ Helasen vastine oli kuitenkin julkaistu jo edellisenä päivänä. Helaselle tuttavuudella Niiniluodon kanssa oli merkitystä sodan jälkeenkin, sillä Niiniluoto tarjosi hänelle lehtityötä (ks. s. 61).

Keskeisen sanomalehden päätoimittajana Niiniluoto ei joutunut sotapalvelukseen. Jatkosodan alussa hänet tosin kutsuttiin palvelukseen, mutta lähetettiin pian takaisin omaan toimipaikkaansa. Eljas Erkko – entinen ulkoministeri – sen sijaan toimi luutnantin arvoisena sotavankien asioita hoitamassa; myöhemmin hänet tosin ylennettiin kapteeniksi.¹³⁶ Kun monet Helsingin Sanomien toimittajat olivat rintamalla, naisten osuus ja merkitys lehden toimittamisessa kasvoi – eikä vain toimittamisessa, sillä naisia otettiin töihin myös latomoon ja rotaatio-osastoon.¹³⁷ Naisilla tosin oli ollut jo aikaisemminkin huomattava merkitys heidän kirjoittaessaan ulkomaisten kulttuurista ja ulkomaisista kulttuuritapah- tumista (ks. myös s. 45).

Tukholman-kirjeenvaihtajaksi jatkosodan aikana lähetettiin kuitenkin mies. Eljas Erkko onnistui järjestämään TK-miehenä toimineen vänrikki Arvo Äärin pääsyn lehden kirjeenvaihtajaksi Tukholmaan, mikä luonnollisesti oli tärkeä tehtävä ulkomaisten mielialojen ja kannanottojen välittämisessä Suomeen.¹³⁸ Lehden Berliinin kirjeenvaihtajana tuolloin toiminut Eero Petäjaniemi puolestaan välitti Erkolle natsikriittisiä tietoja.¹³⁹ Ennen Tukholman-komennustaan Arvo Ääri oli toiminut Lontoossa 1939-1941. Tuolloin Yrjö Niiniluoto oli opastanut Ääriä kirjeitse varoittaen tätä luottamasta vääriin huhuihin ja lähettämästä propagandistisia lausuntoja. Sähkeissä ei pitänyt olla monisanainen, ”koska se on kallista lystiä”. Oli kylläkin toivottavaa saada pitkiä juttuja, mutta ne pitää toimittaa lehteen jollakin muulla tavalla.¹⁴⁰ Yrjö Niiniluodon jäämistössä on ollut Arvo Äärin kap- pale Sir Robert Vansittartin pienestä pamfletista *Black Record: Germans Past and Present* (1941). Vansittartin esitykselle oli ominaista voimakas Saksan ja saksalaisten vastaisuus. Vansittart esimerkiksi väitti, että saksalaisten psykologian kolme elementtiä ovat kateus (*Envy*), itsesääli (*Self-Pity*) ja julmuus (*Cruelty*).¹⁴¹

Sopivien työntekijöiden rekrytoimisen ohella sota-aika aiheutti monenlaisia han- kaluuksia lehden toimittamisessa. Sensuurin taholta tulleiden paineiden lisäksi oman ongelmansa muodosti paperin saannin vaikeus ja kansanhuoltoministeriön vaatimukset paperinkulutuksen vähentämiseksi. Talvisodan alla Helsingin Sanomat oli ryhtynyt hank- kimaan uutta tekniikkaa. Väli rauhan aikana 1940-1941 saatiin Englannista neljä sieltä

tilatun painokoneen kymmenestä yksiköstä. Ne jouduttiin asentamaan omin voimin englantilaisen valmistajan edustajien puuttuessa. Syksyllä 1942 yksiköt saatiin käyttöön suurin ponnistuksin.¹⁴² Paperin saantia ja muita vastaavia asioita koskevista ongelmista Eljas Erkko piti yhteyttä asianomaisiin tahoihin ja henkilöihin pääministeri Edwin Linkomiestä myöten.¹⁴³

Helmikuun suurpommituksissa 1944, jolloin muiden muassa Helsingin yliopiston päärakennus vaurioitui pahasti, pommit osuivat myös Helsingin Sanomien Ludviginkadun toimitaloon vaurioittaen Niiniluodonkin työhuonetta.¹⁴⁴ Muutamia työntekijöitä loukkaantui ja lehti jäi painamatta, mikä oli lehden historian ainoa kerta, jolloin tekniset syyt estivät lehden tekemisen.¹⁴⁵ Pommien Helsingin Sanomien toimitiloissa aiheuttamista tuhoista on säilynyt Eljas Erkon muistiinpano. Erkko kirjoitti muun muassa:

Omaan huoneeseeni tullessani menin rikkinäisen seinän läpi pimeydessä, josta kuului konserttimusiikkia. Radioni oli sekamelskassa lattialla pysähtyneenä jollekin asemalle, joka soitti säestäen tykkitulta ja pommiräjähdyksiä ulkona. Kaikki näytti toivottomalta. Lehti oli valmis menemään painoon, mutta viimeinen pommi oli katkaissut sähkön. Sunnuntailehti – ainoa koko sodan aikana – jäi tulematta.

Erkko kuvaa, miten hän näkee vanhan vaimon, joka pommituksesta huolimatta oli tullut hakemaan lehtiä jaettavaksi. ”Mummo olisi velvollisuudentunnonaan ansainnut julkisen tunnustuksen,” kirjoittaa Erkko, joka mainitsee myös, että toimituksessa oli neljä loukkaantunutta; he olivat ilmanpaineen seurauksena saaneet päälleen rautaoven.¹⁴⁶ Jo talvisodan aikana nimenomaan vanhat naiset olivat velvollisuudentuntoisia lehdenjakajia. ”Oli mieluista todeta, että oli paljon vanhoja eukkoja, jotka ajattelivat, että kuolema voi kohdata yhtä hyvin missä hyvänsä muualla ja että väliäkö vanhan ihmisen hengestä; pääasia on, että koettaa viimeiseen asti tehdä hyödyllistä työtä. Näin saatiin jakeluverkosto uudestaan käyntiin,” kirjoitti Suomen Lehdistö vuonna 1940.¹⁴⁷

Niiniluodon keskeisenä tehtävänä sodan aikana oli vastata lehden säännöllisestä ilmestymisestä ja toimituksellisista rutiineista. Eljas Erkko puolestaan hoiti monenlaisia ulkomaansuhteisiin ja taloudellisiin kysymyksiin liittyviä asioita edellä mainitun englantilaisen painokoneen hankkimisen ohella.¹⁴⁸ Jatkuva huolta tuottivat kannaukset kansanhuoltoministeriön kanssa; aiheena oli paperin saatavuus. Jensen-Eriksen ja Kuorelahti ovatkin sattuvasti antaneet Helsingin Sanomien yrityshistoriansa yhdelle luvulle otsikon ”Jatko- ja paperisota”. Tässä ”paperisodassa” Helsingin Sanomat koki vastustajakseen erityisesti kansanhuoltoministeriössä toimineen vuorineuvos Hugo Vasarlan. Ministeriössä ”Vasarla opittiin tuntemaan ”mehevästä” huumoristaan. Ludviginkadulla ei hänen puheilleen naurettu. Siellä seurattiin ärtyneenä, miten vuorineuvoksen johtama sääntelyarmeija otti sanomalehdistön valvontaansa,” kirjoittavat Jensen-Eriksen ja Kuorelahti.¹⁴⁹ Hufvudstadsbladetin kannalta tilanne sen sijaan oli helpompi, sillä Amos Anderson oli kaukonäköisesti ennen sotaa varastoinut painopaperia.¹⁵⁰

Sota viivytti huomattavasti 1930-luvulla alulle pannutta Päivälehdhen historia -hanketta. Alli Rytkösen kirjoittaman mittavan historiateoksen ensimmäinen osa ilmestyi 1940, mutta kaksi myöhempää osaa vasta vuosina 1946 ja 1949 (ks. s. 18-19).¹⁵¹

Eljas Erkko piti luonnollisesti yhteyksiä tärkeisiin henkilöihin sekä Suomessa että Tukholmassa. Samalla hänellä oli yhteyksiä Yhdysvaltoihin, joka Erkon suvulle oli ollut merkityksellinen jo Eero Erkosta alkaen¹⁵², ja hän toimi sota-aikana perustetun Suomalais-Amerikkalaisen -yhdistyksen puheenjohtajana.¹⁵³ Hän solmi myös yhteydet Associated Pressiin.¹⁵⁴ Sodan kuluessa virallista ulkopoliittikkaa kohtaan yhä kriittisemmäksi tullut Olavi Paavolainen miettiikin *Synkässä yksinpuhelussa*, pitäisikö Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen perustamisen johdosta lähettää onnittelesähke Erkolle; samoin Paavolainen pani merkille yhteydenluomisen Associated Pressiin.¹⁵⁵

Helsingin Sanomien ohella Niiniluoto toimi myös Ilta-Sanomien päätoimittajana vuoteen 1949, jolloin hänen seuraajakseen tuli Eero Petäjäniemi.¹⁵⁶ Lisäksi hän oli varsin pitkän ajan Exchange Telegraph Companyn, Reutersin, Dagens Nyheterin ja The Timesin Helsingin-kirjeenvaihtajana. Kaiken tämän ohella hänelle kertyi luottamustehtäviä lehti-maailman järjestöissä.

Suhde sotaan ja sodanaikaiseen politiikkaan

Lehdistön suhdetta Saksaan ja yleisemminkin jatkosotaan tutkinut Touko Perko on kuvannut Erkon ja Niiniluodon ulkopoliittisia mielipiteitä seuraavasti:

Yrjö Niiniluodon ja Eljas Erkon sisä- ja ulkopoliittiset mielipiteet eivät olennaisesti poikenneet toisistaan, ja Niiniluoto osasi peittää omat käsityksensä silloin kun ne olivat ristiriidassa Erkon mielipiteiden kanssa. Näin päätoimittajalla oli hyvät edellytykset muodostaa Helsingin Sanomien poliittinen linja sellaiseksi, että se vastasi myös toimitusjohtajan mielipiteitä. Niiniluoto laati yleensä ulkopoliittikkaa pääkirjoituksensa läheisessä yhteistyössä Erkon kanssa: toimitusjohtaja tuli aamulla lehteen lyhyeen toimituskonferenssiin ja antoi suuntaviivat siitä, mistä piti kirjoittaa. Joitakin pääkirjoituksia Erkko kirjoitti jatkosodan aikana itsekin – Niiniluoto joutui tosin yleensä muokkaamaan niiden kielellistä asua. Useimmat Helsingin Sanomien pääkirjoitukset olivat Niiniluodon käsialaa. Tästä huolimatta kaikui lehdestä useissa asioissa, varsinkin ulkopoliittikkaa koskevilla, ”Erkon ääni”.¹⁵⁷

Perkon mukaan tähän liittyi eräänlainen tasapainottelu lehden pyrkiessä välttämään ”puoluevärin tunnustamista” ja ”heijastamaan niin sosiaalisesti kuin poliittisestikin hyvin heterogeenisen lukijakuntansa mielipiteitä”.¹⁵⁸ Niiniluoto totesi tämän itse luonnehtiessaan lehden asiamiehille vuonna 1943 Helsingin Sanomia ”kaikkia kansankerroksia yhdistäväksi suureksi

Yrjö Niiniluoto ja joukko suomalaisia päätoimittajia Saksassa tutustumassa Luftwaffen Neustadtissa 18.2.1942. Niiniluoto neljäs vasemmalta. Päivälehdien arkisto.

sanomalehdeksi”.¹⁵⁹ Näitä periaatteita noudattaessaan lehden edustajat, niin Erkko kuin Niiniluotokaan, eivät voineet olla ilmaisematta innostustaan jatkosodan alun menestysten johdosta. Sensuuri joutui jopa kieltämään Ilta-Sanomien nähtävästi Niiniluodon kirjoittaman liian ”sotakiikhoisen” pääkirjoituksen. Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa 23.6.1941 puolestaan todettiin, miten Saksa oli asettanut sulun Neuvostoliiton valtaustoimille.¹⁶⁰

Sodan alkuvaiheissa koetun sotatoimien menestyksen siivittämä innostus ilmeni muun muassa siten, että 28.7.1941 lehti julkaisi Rolf Nevanlinnan radiopuheen, joka suomalaisten ja saksalaisten sotatoimien ylistelyssään ja saksalaisten ihailussaan ylitti jopa V. A. Koskenniemen puheet. Kuitenkin Helsingin Sanomissa jo joulukuussa 1941 pääkirjoituksessa ”Sota Tyynellä merellä”, jonka Touko Perko on nimennyt Niiniluodon kirjoittamaksi, tuotiin epäilyksiä Saksan pyrkimyksiä kohtaan.¹⁶¹

Sodan aikana Niiniluodolla oli lehtimiehenä mahdollisuus käydä myös ulkomailla. Etenkin Saksa oli propagandataroituksessa innostunut kutsumaan delegaatioita Suomesta. Journalistien ohella Saksassa kävi esimerkiksi elokuvadelegaatio.¹⁶² Niiniluoto vieraili Saksassa edustavan suomalaisen lehtimiesryhmän kanssa helmikuussa 1942 lehdistöpäällikkö Otto Dietrichin kutsumana. Saksalaisten isäntien kannalta vierailu oli positiivinen, sillä monet suomalaiset lehtimiehet vasemmistolaista Eino Kilpeä lukuun ottamatta raportoivat Saksasta positiiviseen sävyyn.¹⁶³ Suomalaiset eivät kuitenkaan liittyneet saksalaisten perustamaan Eurooppalaiseen sanomalehtimiesten liittoon (sen sijaan suomalaisia kirjailijoita liittyi runsaasti Euroopan kirjailijaliittoon).¹⁶⁴ Niiniluodon matkasta kirjoittamien

kahden artikkelin (”Totaalinen voimanponnistus” ja ”Kansa työssä”) sävy ei myöskään ollut vain positiivinen, etenkin jos osaa hiemankin lukea tekstiä rivien välistä. Niiniluoto pani erityisesti merkille sen, että Saksassa asetettiin meneillään olleen talven vaikeuksien vastapainona suuria toiveita kevätoffensiiviin. Huomiota herättävää oli se, että Niiniluoto ei puhunut Saksan voitosta vaan totesi, että Saksaa ei voiteta.

Kun seuraavana vuonna 1943 pidettiin Wienissä toinen Euroopan sanomalehtiunionin sanomalehtikongressi, ei johtavia suomalaisia journalisteja ollut paikalla.¹⁶⁵ Olavi Paavolainen saattoikin ivailta Suomen edustajia: ”Suomea edustivat Fanni Luukkonen (!) sekä K. N. Rantakari ja Armi Hallsten-Kallia. Fanni Luukkosen ansiot ’sanomalehtimiehenä’ lienevät apogryfiset. Rantakari ei kuulemma enää kymmeneen vuoteen ole ollut aktiivinen toimittaja ja Armi Hallsten-Kallian ansiot rajoittuvat pariin vuoteen Ajan Suunnassa”.¹⁶⁶

Saksan-matkansa vaikutelmiin Niiniluoto palasi sodan jälkeen ilmestyneessä teoksessaan *Takana länttä ja Eurooppaa*. Lehdessä julkaistujen artikkelien ja sodan jälkeen julkaistun tekstin välillä on eräitä eroja. Kuten Antti Blåfield on todennut, lehtiartikkeleista voikin siis vain rivien välistä lukea epäilyksen Saksan menestyksestä; omimmat ajatuksensa matkan vaikutelmista hän julkaisi vasta esseeteoksessaan (ks. s. 152-157).¹⁶⁷

Sodan aikana Niiniluoto raportoi myös vaikutelmistaan Unkarissa ja Romaniassa, joissa hän oli käynyt muiden lehtimiesten kanssa. Niiniluodon Saksan, Romanian ja Unkarin matkat, samoin kuin eräät sodan jälkeen tehdyt matkat, olivat virallisten tahojen järjestämiä lyhytkestoisia vierailuja. Niiden yhteydessä ei ollut mahdollisuuksia syvempään asioihin paneutumiseen tai omakohtaiseen tiedonhankintaan. Tällainen journalismi kuului tuon ajan tapoihin. Nykyisen journalismin etiikan mukaista se ei tietenkään enää ole.

Helmikuussa 1943 pidetty presidentinvaali oli poliittisesti arkaluontoinen ja merkitsi muun muassa sitä, että Mannerheimin ehdokkuudesta oli kielletty kirjoittamasta. Helsingin Sanomat oli Mannerheimin kannalla, mutta joutui esittämään kantansa tämän nimeä mainitsematta: ”Meillä onneksi on henkilö, joka nauttii sataprosenttista kannatusta sekä rintamalla että kotona”. Mannerheimiahan ei tuolloin vielä valittu; Edwin Linkomies, joka sinänsä kannatti Mannerheimia, katsoi, että tätä oli syytä ikään kuin säästää myöhempää tilannetta varten.¹⁶⁸

Vuonna 1943, jolloin Saksan sotatoimet koko ajan vaikeutuivat, lehti kirjoitti jo varsin rohkeasti, niinkin rohkeasti, että kesäkuun ja syyskuun aikana sensuuri kolmesti kielsi pääkirjoituksen julkaisemisen. Niiniluoto joutui tekemään valtioneuvoston kansliaan valituksia näiden sensuuritoimenpiteiden johdosta, mutta valitukset eivät johtaneet tulokseen.¹⁶⁹ Toisaalta Suomessa oli piirejä, jotka vaativat tiukempaa sensuuria. Isänmaallinen Kansanliike oli tehnyt asiasta jopa eduskuntakyselyn, jota Ajan Suunta -lehti asettui kannattamaan. Yrjö Niiniluoto suhtautui kyselyyn kriittisesti, mitä osoittaa hänen pääkirjoituksensa Ilta-Sanomissa 15.4.1943:

Kansamme on osoittautunut täysin arvostelukykyiseksi ”kestämään” sen vapauden uutisaineiston julkaisemisessa, minkä valvontaviranomaisemme ovat katsoneet mahdolliseksi. Meidän kansanvaltaisissa ja vapaissa

oloissamme on täydellisen yksimielisyyden ja horjumattoman taistelumoraalin säilyminen ollutkin mahdollinen vain suhteellisen suuren sananvapauden ja tasapuolisen uutispalvelun vallitessa. Jos sanomalehdissä tyydyttäisiin vain propaganda-aineiston julkaisemiseen ja kokonaan vaiettaisiin siitä, mikä vihollisen taholta tiedoitetaan ja uskotellaan, herättäisi se heti epäilyksiä ja epäluottamusta, josta hyötyisi vain vihollinen.

Uskottelemalla epäsuorastikin jotakin sellaista, että maan yleisradiolla ja sanomalehdistöllä olisi halua vahingoittaa taistelumoraalia tai että sitä olisi tietoisesti tai tiedottomasti tehtykin, liikkuvat kyselijät aivan väärällä tiellä.¹⁷⁰

Niiniluodon näkemys oli sekä liberaali että humaani, kun ottaa huomioon, millaisessa tilanteessa se oli kirjoitettu. Mutta Ajan Suunta pysyi näkemyksensä kannalla. Kuten Kustaa Vilkuna on muistuttanut, lehdessä kirjoittanut kansanedustaja E. A. Tuomivaara vertasi Ilta-Sanomien toimintaa ”maailman vallankumousta palvelemaan pantuun kansanrintamataktiikkaan”. Eräät muut lehdet säestivät Ajan Suuntaa.¹⁷¹

Tunnettu tapaus sodan loppuajoilta oli myös Kustaa Vilkun siirtäminen syrjään Tiedotuslaitoksen päällikön toimesta, mikä tapahtui Mannerheimin vaatimuksesta. Helsingin Sanomat asettui kuitenkin puolustamaan Vilkunaa kirjoittaen 2.4.1944, että tämä oli ”käyttänyt henkilökohtaista vaikutusvaltaansa tavalla, joka on taannut hänelle julkisen sanan luottamuksen harvinaisen laajassa mitassa”. Sensuuri kuitenkin kielsi pääkirjoituksen julkaisemisen eikä Yrjö Niiniluodon valitus valtioneuvoston kansliaan tuottanut tulosta.¹⁷² Vilkun esittelyn lopussa todettiin: ”paikalla, jolta tri Vilkuna nyt poistuu, hän on tehtävän tunnetusti suurista vaikeuksista huolimatta saavuttanut sanomalehdistön luottamuksen harvinaisen laajassa mitassa”.

Avioliitto ja lapset

Maarit Niiniluodon muistelmaan mukaan Yrjö Niiniluoto oli ollut Helsingin tavoitelluimpia poikamiehiä, ”hiljainen, mielenkiintoinen, ulkomailla asunut”. Millaista elämää naisten suhteen Niiniluoto oli ulkomailla asuessaan viettänyt, siitä ei perheelläkään ollut myöhemmin tietoa, ”isän entisistä sussuista ei tiennyt äitikään,” toteaa Maarit Niiniluoto.¹⁷³ Ainakin Yrjö Niiniluodolla oli ulkomaan ajaltaan hänelle omistettuja diivojen valokuvia. Häntä pidettiin kuitenkin piintymyksiltään suorastaan klassisena vanhapoika-tyyppinä.¹⁷⁴ Ilkamoiva ja juoruileva Unto Seppänen on kertonut edellä mainituissa päiväkirjamerkinnoissään, miten toimittaja ja teatterikriitikko Erkki Kivijärven rouva oli Kansallisteatterissa *Amerikan keisarin*¹⁷⁵esityksen yhteydessä kehottanut Niiniluotoa ja tämän toimittajatoveria ottamaan rakastajattaret, se kun kuulemma rouvan mielestä oli ”niin ihanaa”. Niiniluoto ei ohjetta kaikesta päättäen noudattanut. Avioliiton hän solmi varsin myöhään,

Hääeleganssia vuodelta 1942. Vastavihityt Yrjö ja Marja Niiniluoto. Päivälehdien arkisto.

42-vuotiaana. Huomattavasti nuorempi morsian oli vuonna 1941 Helsingin Sanomiin toimitusharjoittelijaksi otettu ja pian sukkelakynäisenä nimimerkki Kreetana tunnetuksi tullut fil. yo. Marja Linturi. Pari vihittiin Helsingin Saksalaisessa kirkossa lokakuussa 1942. Niiniluodon polterabendia oli vietetty Hotelli Tornissa; intiimissä tilaisuudessa oli läsnä muiden muassa Urho Kekkonen.

Avioliittonsa myötä Marja Niiniluoto (1919-1995) lopetti työnsä lehdessä mutta jatkoi kesken jääneitä suomen kielen opintojaan ja suoritti 1953 fil. kand. tutkinnon. Ilta-Sanomien kirjallisuustoimittajana ja pakinoitsijana hän toimi 1956-1964. Puolisonsa kuoleman jälkeen hän siirtyi Helsingin Sanomien palvelukseen 1964 ja kulttuuriosaston

päälliköksi seuraavana vuonna. Lehden kulttuuriosasto, joka virallisesti perustettiin 1965 oltuun käytännössä olemassa jo pitkään, koki Marja Niiniluodon johdolla huomattavan nousun ja siinä vaikutti joukko Suomen merkittävimpiä kriitikoita.¹⁷⁶ Marja Niiniluoto jatkoi kulttuuriosaston päällikkönä vuoteen 1984, jolloin hän siirtyi eläkkeelle.

Kuolemaansa asti Marja Niiniluoto jatkoi merkittävää kriitikontoimintaa. Hän kirjoitti erityisesti historia-aiheisista teoksista. Tällöin hän saattoi laajojen tietojensa perusteella osoittaa arvostelemissaan teoksissa yksityiskohtaisiakin puutteita, kuten arvostelussa kirkkoherra Voitto Viron laatimasta Hietaniemen hautausmaan oppaasta (HS 14.8.1977). Richard Daviesin toimittama teos kirjailija Leonid Andrejevin Vammelsuussa 1908-1919 ottamista valokuvista on innoittanut Marja Niiniluodon seuraavaan loppukaneettiin: ”Leonid Andrejevin ilmeikkäät kuvat ja väkevän elämänmenon muistot tuntuvat ikään kuin repäisevän esiripun mahtavan ennen tuntemattoman näytelmän edestä, joka kuitenkin olenaisesti kuuluu oman lähimaailmamme piiriin.” (HS 2.9.1989). Suomalaisen mykkäfilmin suurhankkeen *Kajastuksen* (ohj. Carl von Haartman, Eugen Schaumanin roolissa tämän sukulainen Robert Schauman) entistetyistä versioista Marja Niiniluoto kirjoitti innoittuneen artikkelin (HS 17.4.1994). Siinä hän viittasi HS:ssä elokuvasta 1929 kirjoittaneen Erkki Kivijärven arvioon. Marja Niiniluodon artikkelista ilmenee, että elokuvassa näytellyt Aarne Leppänen sai oman Kämmit (= Kunnioitettavat ämmät) -nimisen ihailijaryhmän, jonka yksi jäsen oli Sole von Uexküll, myöhempi Helsingin Sanomien teatterikriitikko. Ja kun lukee Marja Niiniluodon laajaa arvostelua Matti Kurjensaaren teoksesta *Loistava Olavi Paavolainen* (HS 12.10.1975), tulee ajatelleksi, että Marja Niiniluodolla itsellään olisi ollut hyvät edellytykset Paavolaisen elämäkerran kirjoittajaksi. Walter Laquerin teoksen *Weimar. A Cultural History 1918-1933* esittely (HS 14.9.1975) antaa onnistuneen yleiskuvan Weimarin tasavallan ajasta. Artikkeliiin on liitetty monipuolinen kuvitus ja sattuva sitaatti Olavi Paavolaisen teoksesta *Nykyaikaa etsimässä*.

Marja Niiniluoto toimi myös kääntäjänä. Hän suomensi etupäässä englanninkielistä kaunokirjallisuutta, kuten Han Suyinin aikoinaan erittäin suosittua romaanin *Päivien ki-mallus (A Many-Splendoured Thing)* sekä F. Scott Fitzgeraldin klassisen teoksen *Kultahattu (The Great Gatsby)*. Hänen suomennostensa joukkoon kuuluu myös toistakymmentä radiokuunnelmaa, muun muassa Arthur Schnitzlerin tuotantoa. Kaikki kuunnelmasuomennoksensa hän teki Olavi Paavolaisen johtamalle Radioteatterille. Jonkin verran hän käänsi myös asiaproosaa, esimerkiksi Thorkild Hansenin teoksen *Onnellinen Arabia (Det lykkelige Arabien)*. Lisäksi Marja Niiniluoto julkaisi teoksen *Hilda ja Elias* (1983) näyttelijä Hilda Aspin ja Elias Erkon kirjeenvaihdosta 1884-1888 ja kirjoitti teoksen *Tapahtui Päivälehdessä aikaan; ihmisiä, vuosia, elämää* (1989), joka pohjautui hänen lehdessä pitämäänsä palstaan; alaotsikko on sattumoisin sama kuin neuvostoliittolaisen lehtimiehen ja kirjailijan Ilja Ehrenburgin laajan, suomeksi käännetyn muistelmateoksen otsikko. Filosofian kunniatohtoriksi Marja Niiniluoto promovoitin Helsingin yliopistossa 1986.¹⁷⁷

Marja Niiniluodolla oli isänsä ja veljensä kautta yhteyksiä niin politiikkaan kuin kulttuuriin. Hänen isänsä varatuomari Arvo Linturi (1887-1975, vuoteen 1906 Lindroth) oli Köyliön nimismiehen poika, joka oli toiminut Risto Rytin asianajotoimistossa, Kansallista

Edistyspuoluetta edustavana sisäministerinä Kyösti Kallion hallituksessa 1929-1930, Ståhlbergin kyyditystä koskeneessa jutussa asianajajana ja myöhemmin Alkon apulaisjohtajana.¹⁷⁸ Arvo Linturi kuului myös sodan aikana perustetun Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen johtoon. Puheenjohtajaksi valittiin tuolloin Eljas Erkko.¹⁷⁹ Linturi toimi myös Yleisradion hallintoneuvostossa, jossa hän oli vastustanut Hella Wuolijoen valintaa pääjohtajaksi.¹⁸⁰ Arvo Linturin kanssa Yrjö Niiniluoto oli ensimmäisen kerran joutunut välillisesti tekemisiin jo 1930-luvulla kirjoittaessaan Eljas Erkolle Timesissa olleesta Asuntophoteekkiyhdistyksen kirjeestä, jonka Arvo Linturi oli allekirjoittanut.¹⁸¹ Sitä paitsi Niiniluodon ja Linturin tiet Helsingin Sanomien palstoilla olivat tavallaan kohdanneet jo syyskuussa 1927, jolloin samalla sivulla oli Niiniluodon reportaasi Genèvestä ja Linturin kuva Asuntophoteekki-pankkiin liittyen.

Linturien perheessä oli harrastettu englantilaista kirjallisuutta ja kulttuuria.¹⁸² Marja Niiniluodon veli Jouko Linturi (1913-1994) toimi Kauppalehden toimitussihteerinä. Hän harjoitti laajaa käännöstoimintaa erityisesti englannin kielestä. Hän suomensi muun muassa Ernest Hemingwayn ja John Steinbeckin teoksia mutta myös vanhempia klassikoita, kuten laajat valikoimat James Boswellin kirjoittamasta Samuel Johnsonin elämäkerrasta ja Samuel Pepysin päiväkirjasta sekä Boswellin Lontoon-päiväkirjan.

Yrjö ja Marja Niiniluodon avioliitosta syntyi kolme lasta. Heistä vanhin, Maarit (s. 1943) on toiminut toimittajana Suomen Kuvalehdessä, Uudessa Suomessa ja Yleisradiossa. Hänen kirjalliseen tuotantoonsa kuuluu suomalaista populaarikulttuuria käsitteleviä kirjoja, kuten Esa Pakarisen, Toivo Kärjen ja Harmony Sisters -yhtyeen elämäkerrat sekä sota-ajan viihdettä käsittelevä teos *On elon retki näin* (1994). Hän on myös kirjoittanut johdantotekstin ”Muistojen sota” Kari Suomalaisen sota-ajan piirroksia käsittelevään teokseen *Karin sota* (1987). Tietokirjailijana hänelle myönnettiin Pro Finlandia -mitali 2019. Keskimäinen lapsista, Markku (s. 1944) on suorittanut mainoshoitajan ja tiedottajan tutkinnot Markkinointi-instituutissa. Mainosalan töiden jälkeen hän on toiminut freelance-toimittajana avustuen säännöllisesti useita elinkeinoelämän lehtiä, kuten Mainostoimittajaa ja Teollisuus Nyt -lehteä. 1900-luvulla ja 2000-luvulla hän kuului Suomen freelance-journalistien liiton hallitukseen. Nuorin lapsista, Ilkka (s. 1946) on tehnyt merkittävän akateemisen uran Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian professorina, rehtorina ja kanslerina. Matemaatikona uransa aloittanut Ilkka Niiniluoto on kirjoittanut etenkin tieteenfilosofiaa käsitteleviä teoksia. Hänen tieteellinen pääteoksensa on Oxford University Pressin kustannuksella 1999 julkaistu teos *Critical Scientific Realism*. Teoksessaan *Maailma, minä ja kulttuuri* (1990) hän on tarkastellut K. R. Popperin kolmen ”maailman”, fyysikaalisen, ajatuksen ja kulttuurin maailmojen suhteita. Hänen yliopiston luonnetta ja ongelmia koskevia puheitaan on koottu teokseen *Dynaaminen sivistysyliopisto* (2011). Laajemmankin lukijakunnan keskuudessa on huomattu hänen teoksensa *Hyvän elämän filosofiaa* (2015) ja *Tekniikan filosofia* (2020). Varsinkin 1980-luvun tuotannossaan Ilkka Niiniluoto on käsitellyt myös tiedotusopillisia kysymyksiä ja osallistunut tiedotusoppia koskevaan keskusteluun. Lisäksi hän on käsitellyt oppihistoriallisia kysymyksiä, etenkin suomalaisen filosofian historiaa. Vuosikymmenien ajan hän toimi Suomen Filosofisen yhdistyksen puheenjohtajana. Akateemikon arvonimi

hänelle myönnettiin 2017, Suomen Leijonan ritarikunnan suurristi 2020 ja Suomalaisen Tiedeakatemian kunniapalkinto 2021.

Vanhaan patruunatyylisiin Eljas Erkko piti huolta myös henkilökunnan sosiaalisista oloista. Tämä oli osaltaan vaikuttamassa siihen, että monien sanomalaisten työsuhteet kestivät hyvin pitkään ja saattoivat venyä vuosikymmenien mittaisiksi. Henkilökunnalleen työsuhteasunnoiksi Sanoma rakennutti talot Helsingin keskustaan Kalevankatu 44:ään sekä Etelä-Haagaan Vihdintie 4:ään ja Pohjois-Haagaan Ilkantie 13:een.¹⁸³ Yrjö Niiniluoto asui perheineen arkkitehti I. Martaksen suunnittelemassa Kalevankatu 44:ssä. Päätoimittajalle oli varattu suurin huoneisto A-portaassa. Muissa asunnoissa A- ja B-portaassa asui Helsingin Sanomien toimittajia, latojia ja muita työntekijöitä perheineen. Talossa asui myös päätoimittajan autonkuljettaja; Yrjö Niiniluodolla ei koskaan ollut ajokorttia. Niiniluodon kuoltua perhe saattoi asua talossa vuoteen 1971.¹⁸⁴

Sodan loppuvaiheista rauhan aikaan

Sodan loppuvaiheet ja välittömästi rauhan solmimista seurannut aika olivat Yrjö Niiniluodon kannalta erityisen raskaita. Sodan lopulla Niiniluoto joutui useampaan kertaan esittämään valituksia sensuurin toimenpiteiden takia.¹⁸⁵ Eljas Erkko oleskeli etupäässä Tukholmassa, jonne Niiniluotokin oli toimittanut kasvavan perheensä valvontakomission aikana ja jossa perheen keskimäinen lapsi Markku syntyi. Yhteydenpito Erkkoon oli tuona aikana suoritettava varovasti.¹⁸⁶ Niiniluoto toivoi Erkolta perheelleen taloudellista ja moraalista tukea; muuten Niiniluodon tiedetään tunteneen vastenmielisyyttä pyytää itselleen palkankorotusta.¹⁸⁷ Olojen parannuttuakin Niiniluodolla oli vaikeuksia saada alaisilleen palkankorotusta. Siitä esimerkiksi lehden kirjallisuuskriittikkona toimineella nuorella Kai Laitisella oli karvaita kokemuksia, vaikka Niiniluoto muuten suhtautui häneen sympaattisesti ja ymmärtäväisesti.¹⁸⁸ Samaa on myöhemmästä ajasta sanonut Eero Helkkula.¹⁸⁹ Tuolloisia oloja ja Niiniluodon työteliäisyyteen yhdistynyttä vaatimattomuutta osoittaa se, että hänellä ei ollut ketään suoranaisesti henkilökohtaista avustajaa tai sihteeriä.

Sodan jälkeen Yrjö Niiniluoto teki useita ulkomaanmatkoja: Pohjoismaiden ohella Englantiin, Kreikkaan, Neuvostoliittoon, Yhdysvaltoihin ja Algeriaan. Vuonna 1946 hän osallistui Ruotsissa pohjoismaiseen sanomalehtimiestapaamiseen. Siinä yhteydessä oli tarkoituksena myös selvittää mahdollisuuksia saada ruotsalaiselta taholta varoja harjoittelijanvaihtoon. Tämä ei kuitenkaan tuottanut tuloksia. ”Epäonnistumisen syy lienee se, että elintaso- ja olosuhdekuilu naapurimaiden välillä oli suurimmillaan. Mukavaan elämään tottuneita ruotsalaisia ei kerta kaikkiaan kiinnostanut tulla väliaikaisestikaan kokemaan puutetta Pohjanlahden köyhemmälle rannalle,” arvelee Isto Mikkonen.¹⁹⁰

Sodan jälkeisistä matkoista kiinnostavin suuntautui Neuvostoliittoon, jonne Niiniluoto matkusti 1957 lehtimiesryhmän kanssa viikon mittaiselle tutustumiskäynnille. Ryhmä tapasi muiden muassa pääministeri Nikolai Bulganinin. Matkan järjestymistä oli edesauttanut Nikita Hrushtševin ja Bulganinin vierailu Suomessa muutama kuukausi

aikaisemmin.¹⁹¹ Uutistoimisto TASSin edustaja keskusteli Niiniluodon kanssa vierailun kuluessa: keskustelusta sanomalehti *Izvestija* julkaisi selostuksen, jonka mukaan Niiniluoto oli kiittävään sävyyn luetellut niitä kohteita, joissa lehtimiesryhmä oli käynyt.¹⁹²

Ajankohdan kannalta erityisen kiinnostava on myös vuonna 1960 tuolloin poliittisesti kuohuvaan ja sittemmin itsenäistyneeseen Algeriaan suuntautunut matka. Matkoiltaan Niiniluoto myös kirjoitti moniosaisia reportaasisarjoja.

Niiniluodolla olisi ollut mahdollisuus vuonna 1952 matkustaa reportaasimatalle Länsi-Saksaan. Hän järjesti tilalleen kuitenkin tuttavansa tohtori Vilho Helasen, joka kirjoittikin matkaltaan sarjan artikkeleita. Helasen reportaasimatka – samoin kuin sittemmin Niiniluodon matka Etelä-Afrikkaan – muodostui kuitenkin kohtalokkaaksi. Hän menehtyi sydänkohtaukseen Frankfurtin rautatieasemalla 8.6.1952 kirjoitettuaan tekstiä vielä kuolinpäivänsä aamuna. Kirjoitussarjan viimeiset osat julkaistiin Helsingin Sanomissa postuumisti.¹⁹³ Helasen muistokirjoitus lehdessä 10.6. oli hänen AKS-toverinsa Eino Leskisen käsialaa.

Sotaa seuranneet vuodet, 1940-luvun loppupuoli, oli Helsingin Sanomien kehityksen kannalta tavallaan paradoksaalista aikaa: toisaalta levikin ja tason jatkuvaa nousua, toisaalta vaikeuksia sensuurin ja pääministeri ja sittemmin presidentti J. K. Paasikiven Neuvostoliittoa käsittelevää uutisointia koskevien vaatimusten takia. Lehden kehityksen kaupallistumisen ja tason kannalta on Esko Salminen summannut seuraavasti:

Päivittäin 14-20 –sivuinen valtalehti kiinnitti myös ulkoasuunsa huomiota. Se pyrki käyttämään paljon uutiskuvia ja jopa suuria otsikoita paperinsäännöstelystä huolimatta. Sunnuntaisin sivuluku kohosi pulavuosinakin 32:een, josta 24 sivua saatettiin uhrata ilmoituksille. Samalla Helsingin Sanomat kohosi luetuimmaksi suomalaiseksi sanomalehdeksi, joskin Uusi Suomi pysyi tiukasti sen vanavedessä.¹⁹⁴

Seuraavalla vuosikymmenellä levikki huomattavasti kasvoi ja samalla ero Uuteen Suomeen. Helsingin Sanomien noudattamaa tasapainoilua sodan jälkeen osoittaa se Esko Salmisen mainitsema seikka, että pääkirjoituksissa, jotka useassa tapauksessa olivat Yrjö Niiniluodon tai Lassi Hiekkalan laatimia, painotettiin yksityisyritteliäisyyttä ja omistusoikeutta mutta samalla myös sosiaalipoliittisia uudistuksia.¹⁹⁵

Jos Yrjö Niiniluoto saattoi iloita lehden kehityksestä ja levikin kasvusta, erityisiä vaikeuksia tuotti se, miten kirjoittaa Neuvostoliitosta. Paineita tuli etenkin Paasikiven taholta, jolle näyttivät tuottavan harmia niin suomenkieliset kuin suomenruotsalaiset ja Ruotsin lehdet. Esko Salminen on antanut tästä havainnollisia esimerkkejä. Ruotsalaisen *Expressen*-lehden Suomen kirjeenvaihtajalle Paasikivi suositteli sahan ja kirveen hankkimista ja menemistä metsään halkoja hakkaamaan, Helsingin Sanomat kirjoitti Paasikiven mielestä puuta heinää ja Uuden Suomen päätoimittaja Lauri Aho saattoi jo aamutunneilla odottaa Paasikiven puhelinsoittoa.¹⁹⁶ Paasikivi kutsui myös lehtien päätoimittajat puhutteluunsa loppuvuodesta 1945 ja seuraavan vuoden alussa. Etenkin jälkimmäisessä puhuttelussa

hän arvosteli ankarasti pääkirjoituksia ja pakinoita ja käytti varsin voimakasta kieltä.¹⁹⁷ Esko Salmisen käsityksen mukaan on vaikea arvioida, mikä oli Paasikiven puhuttelujen ja yhteydenottojen vaikutus, mutta joka tapauksessa lehdissä noudatettiin pääkaupunkien lehdissä ”suorastaan äärimmäistä varovaisuutta” Neuvostoliittoa koskevassa kirjoittelussa.¹⁹⁸

Suuret kysymykset suhteessa esimerkiksi Neuvostoliittoon epäilemättä ratkaisi Eljas Erkko. Tämän Niiniluoto joutui ottamaan huomioon, mikä johti hänet toimimaan kaikin tavoin varovaisesti. Niinpä hänen tiedetään vetäneen pois pakinoitsija Arijoutsen (Heikki Marttila) pakinoita, osoittaen tässä niin pitkälle menevää varovaisuutta, että toisinaan jopa Erkko joutui toteamaan, että Arijoutsin pakinoita oli tarpeettomasti sensuroitu.¹⁹⁹ Raitiuspiirit puolestaan kirjelmöivät Niiniluodolle siitä, että Arijoutsin pakinoissa puhuttiin liikaa alkoholista. Kirjeellä ei liene ollut vaikutusta.

Helsingin Sanomien Neuvostoliittoa koskevaa kirjoittelua ei arvostellut vain Paasikivi vaan myös vasemmistolehti Vapaa Sana. Esko Salminen on muistuttanut siitä, että Vapaan Sanan mielestä Helsingin Sanomat, jonka päätoimittajalla Niiniluodolla oli hyvät yhteydet Ruotsiin, levitti Dagens Nyheterin uutisankkoja.²⁰⁰

Mitenkään ilman Neuvostoliittoon kohdistuvaa kritiikkiä suomalaiset lehdet eivät kuitenkaan olleet. Usein tilanne oli se, että lehdet käyttivät ulkomaisista lehdistä ostettuja artikkeleita, joissa esitettiin kritiikkiä. Esimerkiksi Helsingin Sanomat julkaisi 1948 amerikkalaisen kirjailijan John Steinbeckin 14-osaisen artikkelisarjan ”Venäläinen päiväkirjani”. Pääkirjoitukset saattoivat olla kritiikiltään silotellumpia kuin lehdessä julkaistut ulkomaiset artikkelit, katsoo Esko Salminen.²⁰¹ Sitä paitsi ruotsalaisten lehtien kommentteja saatettiin sijoittaa, kuten Salminen toteaa, ”pääkirjoitussivulle näyttävään paikkaan haluttaessa ilmaista lehden kanta Neuvostoliiton tai valvontakomission toivomuksia vastaan”,²⁰²

Yleisarviona Niiniluodon toiminnasta 1940-luvun lopun vaikeista vuosista voi sanoa, että Helsingin Sanomien kehityksen kannalta oli tuossa tilanteessa eduksi, että päätoimittajana oli Niiniluodon kaltainen varovainen ja harkitseva mies, joka osasi tasapainoilla niin Eljas Erkon vaatimusten kuin Paasikiven taholta tulleen painostuksen välissä.

Julkisuuden hahmo

Asema suuren sanomalehden päätoimittajana toi Yrjö Niiniluodolle myös sosiaalisia velvollisuuksia, osallistumista erilaisiin juhlatilaisuuksiin ja merkittävien henkilöiden syntymäpäivien ja hautajaisten huomioimista. Vaikka Niiniluoto ei mitenkään halunnut tuoda itseään esille, hän ei näitäkään velvollisuuksia kaihtanut, olipa kysymyksessä Päivälehdessä – Helsingin Sanomien seppeleen laskeminen J. H. Erkon haudalle Erkon 100-vuotismuiston johdosta, Arvo Ylppö -mitalin jakotilaisuus tai tilaisuus, jossa Alvar Aalto esitteli uutta, sittemmin toteutumatta jäänyttä Helsingin keskustasuunnitelmaansa.²⁰³ Niiniluoto joutui tarvittaessa myös toimimaan Eljas Erkon sijaisena julkisissa tehtävissä. Niinpä hänet vuonna 1955 valittiin Erkon sijasta presidentti Ståhlbergin patsastoimikuntaan Ståhlbergin ja Erkon välillä vallinneiden kireiden suhteiden takia. Erkko oli lisäksi joutunut Eino Leinin

Kari Suomalaisen piirros Yrjö Niiniluodon 50-vuotispäiväksi. Päivälehdessä arkisto.

patsaan osalta katkeransävöisesti toteamaan: ”kun on annettu rahat vievät toiset kunnian” (Erkon annettua varoja nuorsuomalaisen Leinon patsaaseen muistomerkin paljastamisen yhteydessä esiintyi nimenomaan Uuden Suomen piiri).

Suomalaiseen poliittiseen kulttuuriin ovat kuuluneet eräät herraseurat, ennen kaikkea Helsingin Suomalainen Klubi (per. 1876) ja Pörssiklubi (per. 1910), sekä niissä käydyt keskustelut ja poliittinen kannunvalanta. Vaikka Suomalaisen Klubin varhaisvaiheiden historiaan kuuluu Päivälehdessä toimineita henkilöitä, kuten Juhani Aho ja Severi Nuormaa, klubi liittyi ennen kaikkea suomettarelaisuuteen, Uuden Suomettaren ja Uuden Suomen piiriin. Nuorsuomalaisia ja liberaaleja traditioita jatkanut Eljas Erkko ei kuulunut Suomalaisen Klubin piiriin. Sen sijaan hän oli tuttu näky Pörssiklubilla, josta muodostui myös Yrjö Niiniluodon lounaspaikka. Pörssiklubin jäseneksi Niiniluoto oli valittu 1944. Myös biljardin, bridgen ja golfin pelaamisen Niiniluoto sai jakaa tai joutui jakamaan Erkon kanssa. Vappuna, jolloin Pörssiklubiin oli pääsy muillakin kuin jäsenillä, Niiniluoto toi mukanaan perheensä.²⁰⁴

Täyttäessään 50 vuotta 1950 Yrjö Niiniluoto oli johtavan päivälehdessä päätoimittajana kohonnut yleisesti arvostetuksi julkisuuden henkilöksi. Kuten Helsingin Sanomien syntymäpäiväkirjoituksessa muistutettiin, samana vuonna oli tullut kuluneeksi 25 vuotta Niiniluodon astumisesta Sanoma OY:n palvelukseen. Merkkipäivän onnittelijoihin kuuluivat huomattavimmat lehdistön edustajat, mutta joukossa oli myös runsaasti politiikan, talouselämän ja kulttuurielämän tunnetuimpia hahmoja, kuten Urho Kekkonen, Matti Virkkunen, Kustaa

Vilkuna, Lauri Posti ja Olavi Paavolainen; viimeksi mainittu oli tuolloin naimisissa Helsingin Sanomien toimittajan ja Tukholman-kirjeenvaihtajan Sirkka-Liisa Virtamon kanssa. Onnittelevien joukkoon kuuluivat aikoinaan opintolainan kivulloselle ylioppilaalle myöntäneen pankin edustajat. Niiniluoto kysyikin onnittelevilta, vieläkö hän oli liian kivullosinen.²⁰⁵ Helsingin Sanomien lähetystö ojensi Niiniluodolle kutsun kansalaisaterialle, joka kutsun mukaan oli järjestetty ”kustannuksista piittaamatta”. ”Olemme nähneet Teidän vanhenevan Kämpin pöytien ääressä ja toivomme Teillä riittävän, korkeasta iästänne huolimatta, voimaa edelleenkin antaa panoksenne Kämpin seuralämään,” todettiin kutsussa humoristisin sanakääntein. Sodan jälkeisten vuosien rajoitusten puitteissa ateria oli monipuolinen, joskaan tuskin nykyisten kulinaaristen vaatimusten mukainen; viinien asemesta tarjottiin olutta, Rajamäkeä (Koskenkorvaa) ja jaloviinaa. Työtoverit järjestivät puolestaan muutama päivä myöhemmin Fennian empiresalissa ”vaativaiset juhlaillalliset”, joissa juomatarjoilu oli monipuolisempaa: oluen, ruokaryöpyjen ja jaloviinan ohella ”halpaa” punaviiniä ja naisille cocktail ja ”citrus-likööri”. Illallisten painetussa ohjelmassa oli kaksi syömiseen ja juomiseen liittyvää pilapiirrosta, joissa Niiniluoto oli kuvattu enemmän tai vähemmän maailmanmurjomaksi.²⁰⁶

1950-luvulla Yrjö Niiniluodon asema lehtensä päätoimittajana vahvistui sen kautta, että hänet valittiin Sanoma Oy:n hallituksen varajäseneksi ja myöhemmin myös varsinaiseksi jäseneksi.

Työssä ja kotioloissa

Yrjö Niiniluoto tunnettiin Helsingin Sanomien toimituksessa miellyttävänä ja rauhallisena, hienotunteisena ja sivistyneenä esimiehenä, joka kuunteli mielellään toimittajia. Näiden kirjoituksiin hän ei kuitenkaan puuttunut tai korjannut niitä. Poikkeuksia saattoi olla. Toimittaja Eero Helkkula muistaa tapauksen, jolloin hän oli kirjoittanut aviopuolisoiden yhteisverotuksen puolesta. Niiniluoto oli kuitenkin sitä vastaan ja sanoi kirjoittavansa asiasta itse – taustana oli tietenkin hänen oman perheensä tilanne kummankin aviopuolison ollessa työssä.²⁰⁷ Vaikka hän esimerkiksi kahvilassa keskusteli mielellään kirjallisuudesta, hän aivan ilmeisesti halusi pysyä sillä tavalla etäisenä, ettei juuri puhunut omista henkilökohtaisista asioistaan. Toimituksessa oli myös pantu merkille, miten tiiviissä yhteydessä Erkko ja Niiniluoto olivat lehden asioissa, kuitenkin niin, että Niiniluoto oli enemmän tai vähemmän alisteisessa asemassa Erkoon nähden. Samalla myös ihmeteltiin, miten Niiniluoto ylimalkaan sopi yhteen Erkon kanssa. Helsingin Sanomien taloudellisissa asioissa kaikki langat olivat Erkon käsissä. Kyseessä oli yksityiskohtiin menevä paneutuminen rahan käyttöön lehdessä; paneutuminen saattoi ulottua toimittajien raitiovaunulippuihin asti.²⁰⁸

Tarkasta taloudenpidosta nähtävästi johtui, että Niiniluodolla ei ollut henkilökohtaista sihteeriä. Epäilemättä hän joutui henkilökohtaisesti vastaamaan useammista lehteen liittyvistä asioista kuin esimerkiksi Herbert Tingsten tai Olof Lagercrantz, jotka saattoivat paremmin keskittyä itse kirjoittamaan ja pohtimaan ideologisia, kulttuurisia ja poliittisia kysymyksiä.

Kuten 1930-luvulla, myös 1950-luvulla alkoholi kuului toimituksen kuvaan. Eero

Helkkula muistaa, miten taloustoimituksesta toimittaja oli kadoksissa kolme viikkoa ja miten Suomen ja Neuvostoliiton kauppaa koskevassa tiedotustilaisuudessa toimittaja oli ollut humalassa. Kun kerran kaikki toimittajat löytyivät työpaikan asemesta lähellä sijaitsevasta Pik-Nikistä (myöhemmin mm. nimellä Richard's Pub), Erkko ilmoitti ykskantaan: ”Olette kaikki erotetut”, mikä tosin jäi uhkauseksi.²⁰⁹ Maarit Niiniluoto muistaa miehensä, suomentaja Arto Häilän, joka toimi lehdessä toimitussihteerinä 1966-1975, kertoneen, miten Erkko oli uhannut: ”Ostan Pik-Nikin ja muutan sen maitokaupaksi”.²¹⁰

Alkoholin käyttö toimituksessa ei tietenkään ollut vain suomalaiselle lehdistölle tyyppillinen piirre. Yrsa Stenius on antanut havainnollisen kuvan tilanteesta Ruotsissa. Asiasta tietysti huomautettiin toimittajille, mutta tulokset saattoivat jäädä vähäisiksi: ”/.../ Axel [Liffner] ja Jacob [Branting, molemmat tunnettuja Aftonbladetin toimittajia, HKR] olivat päättäneet vähentää alkoholinkäyttöä dramaattisesti ja lopettaneet siksi kotona juomisen. Muutos ei ollut kovin suuri, sillä vallitsevissa oloissa he eivät koskaan menneet kotiin.”²¹¹

Yrjö Niiniluodon intensiivinen paneutuminen työhönsä kävi ilmi myös kotioloissa. Siitä hänen tyttärensä Maarit Niiniluoto on antanut sattuvan kuvan:

Jo pienestä pitäen opin, että öin ja päivin pärisevä puhelin, politiikka ja sodat, kerran päivässä ilmestyvä painomusteinen paksu sanomalehti, logonaan tulta syöksevä leijona, sananvapauden miekka kädessään, säätelivät enemmän kuin perhe. Kirjoituskone saattoi nakuttaa aamuyöhön kotonakin, ja isä istui sen ääressä tupakansavun ympäröimänä, harmaassa pilvessä.

Aamulla isälle ei voinut puhua mitään kun hän kahvia hörppien /.../ luki Helsingin Sanomat, Uuden Suomen, Suomen Sosialidemokraatin, Hufvudstadsbladetin, Vapaan Sanan ja Työkansan Sanomat ja lähti sen jälkeen ennen yhdeksää töihin. Lounaan hän söi jossain keskustan kapakassa, useimmiten Pörssiklubissa. Kun isä sitten tuli töistä äiti oli keittänyt kahvia, ja he puhuivat yhdessä tuntikausia päivän tapahtumista. /.../ Puhelin soi koko illan, isä useimmiten kirjoitti, luki, kuunteli STT:n kymmenen uutiset ja luki.²¹²

Niiniluotojen kotielämää sävytti muutenkin maailman tapahtumien seuraaminen, eikä tästä suljettu lapsiakaan pois, eli kuten Maarit Niiniluoto on lapsuutensa kotioloja kuvannut:

Isän persoona George oli iloinen kansainvälinen tyyppi, jonka tutut ja ystävät olivat yhtä hyvin taiteilijoita, diplomaatteja kuin liikemiehiä. George istui iltaa ystävien kanssa meillä kotona, joi grogeja, tuli vähän hönöön, kertoi mielellään englantilaistyyllisiä vitsejä. Isälle tuli pilalehti Punch hänen loppuikänsä. George nauroi ja nauratti. Parhaat ystävät olivat toimitusjohtaja Lauri Miettinen ja vaimonsa Glory sekä Hesän musiikkikriitikko, säveltäjä Uno Klami ja Toini Klami.

Yrjö Niiniluoto kotona 1950-luvun alussa ja poikiensa kanssa Mustaa Pekkaa pelaamassa. Perhearkisto.

Minuun teki lapsena jo syvän vaikutuksen se tapa, millä isä ja äiti puhuivat maailman asioista. Se ei todellakaan ollut mitään oletko maksanut sähkölaskun –keskustelua. Lapsuuteni Suomessa elettiin vielä 50-luvulla televisiotonta aikaa. Ihmiset juttelivat koko illan meilläkin, katselivat toisiaan, viihtyivät yhdessä. Meitä lapsia ei koskaan suljettu vanhempien seurasta pois, olimme aina tervetulleita mukaan istumaan ja kuuntelemaan.

Isän kaveri Lassi-setä aina tapasi kertoa ”kuinka George halveksi minua kun 30-luvulla tapasimme Lontoossa ja myin silloin vessanpyttyjä”. Lassin perässä me lapsetkin tanssimme noina onnellisina iltoina peräkanaa ruokapöydän ympäri.²¹³

Vastapainona hektiselle sanomalehtityölle Yrjö Niiniluoto nautti kesäisin huvilaelämästä, kalastuksesta ja rapukesteistä.²¹⁴

Niiniluodon nimellään julkaisemien artikkelien, reportaasien ja arvostelujen määrä nousee toiselle tuhannelle, minkä lisäksi tulevat nimeä vailla julkaistut pääkirjoitukset. Myöhemmin Niiniluoto ryhtyi julkaisemaan myös esseeteoksia. Edellä mainittujen teosten *Tämä oli Englanti*, *Takana länttä ja Eurooppaa* ja *Mitä on olla suomalainen* lisäksi ilmestyi teos *Löysin idän* (1959). Vuonna 1962 ilmestyi postuumisti Mannerheimia käsittelevä *Suuri rooli*. Lehtiartikkeleista ja –arvosteluista olisi sinänsä ollut koottavissa vielä joukko muitakin esseekokoelmia. Niiniluodon tunnetuimmaksi teokseksi muodostui paljon keskustelua herättänyt *Mitä on olla suomalainen*, josta hän sai Tampereen kaupungin vuoden 1957 kirjallisuuspalkinnon. Muut tuolloin palkitut kirjailijat olivat Harri Kaasalainen (runokokoelma *Ahtojäitä*), Mirkka Rekola (runokokoelma *Tunnit*), Leena Härmä (nuorisokirja *Ruusuntippa*) ja Kirsi Kunnas (nuorisokirjaksi määritelty *Tiitiäisen tarinoita*).

Niiniluodon päätoimittajuuteen kuuluvat olennaisena osana anonymien pääkirjoitusten ohella omalla nimellä tai nimimerkillä julkaistut kirjoitukset; hän jatkoi aktiivista kirjoittamista lehteensä kuolemaansa asti. Tuloksena oli reportaasisarjoja, artikkeleita ja myös arvosteluja. Etenkin viimeisten kymmenen vuotensa aikana Niiniluoto kirjoitti joukon kirja-arvosteluja, harjoittaen näin samaa toimintaa kuin uransa alkuvaiheissa.

Yrjö Niiniluoto lähdössä kohtalokkaaksi muodostuneelle työmatkalle Etelä-Afrikkaan.
Päivälehdien arkisto.

Viimeinen työmatka

Niiniluodon elämäntapa oli kuluttava. Tupakan lisäksi siihen kuului kirjoja kirjoitettaessa punaviinipullo pöydän alla.²¹⁵ Viimeisinä vuosina angina pectoriksen rasittama Niiniluoto teki yhä uupuneemman vaikutuksen. 60-vuotispäiväänsä hän vietti vielä näyttävästi, mutta ikään kuin hänen omaa kohtaloaan ennakoiden hänen ikätoverinsa ja ystävänsä, säveltäjä ja akateemikko Uuno Klami kuoli sydänkohtaukseen puoli vuotta ennen Niiniluotoa.²¹⁶ Tuolloin ei vielä ollut käytössä pallolaajennuksia tai ohitusleikkauksia. Lehtityön rasittavuudesta kertoo se, että varsin moni Helsingin Sanomissa keskeisissä tehtävissä toimineista kuoli ennenaikaisesti sydänvaivoihinsa: heitä olivat etenkin kirjapainon ylityönjohtaja K. J. Mandelin, päätoimittaja W. W. Tuomioja ja Sanoman taloudenhoitaja R. F. Hällfors.²¹⁷

1960-luvun koittaessa eräiltä tunnetuilta lehtimiehiltä tiedusteltiin, mitä he odottavat ja toivovat alkavalta vuosikymmeneltä. Yllättäen Niiniluoto vastasi kysymykseen humoristiseen ja pakinoivaan sävyyn kirjoittaen muun muassa:

Kotimaassa Sukselaisen hallitus miettii jatkuvasti, ovatko ne syyt poistuneet, jotka pakottavat sen yksinään kantamaan hallitsemisen raskasta taakkaa, ja tulee kielteiseen tulokseen. Enintään voidaan hallitusta vahvistaa ulkoministeriön kohdalla, perustamalla kaksoisministerin virka, jonka haltijoiksi tulevat suomalaiset Alsopin veljekset, Jouko Kekkonen ja Matti Tyyri, jotka ovat ottaneet tehtäväkseen keventää nykyistä sietämätöntä tungosta Paasikiven linjalla. Valtion ja yhtiöiden metsät jaetaan maalaisliiton tukimiehille ja suurkaupunkien puistot jaetaan pienpuuta tarvitseville asfalttitalonpojille.²¹⁸

Presidentin poika Matti Kekkonen ja pakinoitsija Jouko Tyyri herättivät tuolloin huomiota, joten heidät voitiin rinnastaa yhdysvaltalaisiin, New York Herald Tribune -lehdessä ”Matter of Fact” -kolumnia pitäneisiin Alsopin veljeksiin.

Tällaisesta humoristisesta asennoitumisesta huolimatta vuodet 1959-1961 olivat Niiniluodolle moneltakin kannalta rasittavia. Eljas Erkko oli sairastunut talvella 1959 ja joutui pohtimaan lehden tulevaisuutta ja vastuun siirtämistä pojalleen Aatokselle. Lähes tyvä presidentinvaali ja ns. Honka-liitto, jonka tarkoituksena oli saada Kekkonen tilalle presidentiksi oikeuskansleri Olavi Honka, sekä Neuvostoliiton 30.10.1961 lähettämä nootti aiheuttivat lehden päätoimittajalle omat paineensa.²¹⁹ Helsingin Sanomat huomioi sekä nootin että samaan aikaan meneillään olleen Moskovassa pidetyn Neuvostoliiton kommunistisen puolueen XXII:n puoluekokouksen, jonka yhteydessä Stalinin balsamoitu ruumis poistettiin mausoleumista. Lehti huomioi tietenkin myös presidentti Kekkonen Hawajille ulottuneen Yhdysvaltain-matkan. 31.10.1961 lehti julkaisi kaksi pääkirjoitusta: ”Yllättävä nootti” ja ”Stalin-kultin loppu”. 2.11. pääkirjoitus käsitteli noottia ja seuraavan päivän pääkirjoitus Moskovan kokousta. Kirjoitukset, jotka nähtävästi olivat päätoimittajan käsialaa, julkaistiin juuri ennen Niiniluodon kohtalokkaaksi muodostunutta matkaa

Etelä-Afrikkaan. Kekkonen Yhdysvaltain vierailun yhteydessä Niiniluoto oli myös esittänyt Suomen Kuvalehdessä lausunnon tulossa olevasta presidentinvaalista (ks. s. 72-73).

Matkaa edeltäneistä Niiniluodon tunnelmista on Arvi Kivimaa kertonut:

Yrjö Niiniluoto oli lähdössä pitkälle matkalle, kun tapasimme viimeisen kerran. Emme vuosikymmenten varrella olleet kovinkaan usein yhdessä: päiväjärjestyksemme oli erilainen, tuttavatkin kai erilaisia. Mutta eräänä päivänä, jolloin lounasaikani sattui olemaan vapaa, muistin Yrjö Niiniluodon, ja kun tiesin hänen ravitsemuspaikkansa, päätin tavoittaa hänet. Siellä hän olikin, sillä kertaa aivan yksin. Hän kertoi lähestyvistä matkastaan raskasmielisesti, jopa ilottomasti. – En haluaisi lähteä, mutta Eppu (Eero Petäjaniemi) välttämättä tahtoo minut matkatoverikseen, ja niin olen suostunut... Hänen silmissään oli surumielinen katse; hän varmaankin ajatteli sydänsairauttaan, jota hän muiden tietämättä oli potenu jo kauan. Nautimme ateriamme hiljaisina, enkä päässyt selville, oliko tuloni ilahduttanut vai häirinyt hänen viimeistä suomalaista lounastaan. Hän lähti ja menehtyi pitkän lentomatkan rasitukseen kaukana kotimaastaan.²²⁰

Niiniluoto oli sairastanut flunssan juuri ennen matkaa. Ilmeisesti häntä järkytti myös edellä mainittu Neuvostoliiton Suomelle jättämä nootti sotilaallisiin konsultaatioihin ryhtymisestä. Lentomatka Johannesburgiin, jonka Niiniluoto teki yhdessä Uuden Suomen päätoimittajan, paljon reportaasimatkoja tehneen Eero Petäjaniemen kanssa, oli itsessään rasittava: välilaskuja Kööpenhaminan jälkeen oli Hampurissa, Zürichissä, Ateenassa, Khar-tumissa ja Nairobissa. Perille päästyä illallisella Niiniluoto oli hyvällä tuulella. Aamulla hän ei kuitenkaan ilmaantunut paikalle. Petäjaniemi löysi Niiniluodon tämän huoneesta kuolleena. Eero Petäjaniemen, joka oli painostanut Niiniluotoa matkalle, järkytys ilmenee hänen Marja Niiniluodolle lähettämänsä kirjeen vapisevasta käsialasta. Seikkaperäisemmän kirjeen Petäjaniemi kirjoitti koneella, koska hänen omien sanojensa mukaan kynä ei pysy-nyt hänen kädessään.²²¹ Petäjaniemi julkaisi Etelä-Afrikan -matkansa pohjalta helmikuusta huhtikuuhun 1962 12-osaisen reportaasisarjan ”Buurien ja bantujen parissa”.

Kuolinilmoitukseen omaiset laittoivat Yrjö Niiniluodon teoksen *Mitä on olla suomalainen* viimeisen virkkeen: ”Jostain tulemme ja kuljemme kohti jotakin tähteä”. Ruumiinsiunauksen Hietaniemessä 18.11.1961 toimitti silloinen Helsingin piispa Martti Simojoki, joka oli suhtautunut hyvin arvostavasti Niiniluodon toimintaan päätoimittajana. Muistosanat lausui ministeri Eljas Erkko. Musiikkiesityksiin kuului Niiniluodon samana vuonna edesmenneen ystävän Uuno Klamin ”Lemminkäisen kehtolaulu”, joka oli esitetty myös Klamin hautajai-sissa. Molemmissa tilaisuuksissa esittäjänä oli perheystävä, viulutaiteilija Arno Granroth.

Yrjö Niiniluodon viimeiseksi kirjoitukseksi jäi Aamulehden juhlanumerossa julkaistu artikkeli, jossa hän muisteli eräitä tapauksia lehtimiesuransa ajalta. Samalla aukeamalla oli toisen hieman aikaisemmin edesmenneen lehtimaailman johtohahmon, vuorineuvos

Amos Andersonin kirjoitus. Niiniluodon hieman kesken jääneen Mannerheim-teoksen viimeisteli julkaisukuntoon Marja Niiniluoto; kirja ilmestyi 1962.

Niiniluodon viimeisinä vuosina Helsingin Sanomien kehitys ainakin levikkiä ajatellen oli pysähtynyt. Myös Eljas Erkon voimat alkoivat vähetä ja vielä ilmeisemmäksi tämä kävi Niiniluodon kuoltua.²²² Hufvudstadsbladetin vaikutusvaltaisen Amos Andersonin kuolema 1961, Yrjö Niiniluodon kuolema samana vuonna sekä Eljas Erkon ja Egidius Ginströmin kuolema 1965 merkitsivät kokonaisen sukupolven vaihdosta suomalaisessa sanomalehtimaailmassa.

Vaikea suhde Kekkoeseen

On tunnettua, miten presidentit Paasikivi ja Kekkonen eivät olleet toimittajien ja päätoimittajien ylimpiä ystäviä. He tarttuivat puhelimen luuriin tai kirjoittivat happamen kirjeen aina, kun lehdessä oli jotain heitä suututtanutta, eivätkä myöskään jättäneet asiaa kommentoimatta päiväkirjoissaan. Tästä on jo edellä mainittu, miten helmikuussa 1946, hieman ennen presidentin virkaan astumistaan Paasikivi oli kutsunut laajan joukon lehdistön edustajia puhutteluunsa, heitä sekä haukkuen että opastaen oikeantyyppiseen kirjoitteluun Neuvostoliitosta.²²³

Kekkosen suuttumus yksittäisiä toimittajia kohtaan saattoi olla lyhytaikaista mutta myös pitkäaikaista.²²⁴ Niiniluodon kohdalla toteutui jälkimmäinen vaihtoehto. Hän oli aluksi kuulunut ikätoverinsa Kekkonen ystäviin. Hän oli myös varhain tajunnut, kuka oli nimimerkki Pekka Peitsen takana, mistä Kekkonen on itse kirjoittanut hauskesti:

Kustaa [Vilkuna] kertoi taas Puolukan [epäselvää, ketä tarkoitetaan] luona Hgin päätoimittajien kokouksessa [Lauri] Ahon aloittaneen puheen P.P:stä [Pekka Peitsestä]. Oli tuntenut hyvin vanhatkin kirjoitukset, analysoinut niitä ja sanonut: Ne kirjat kyllä voivat olla UK:n käsialaa, mutta sotilaskatsauksia hän ei pysty tekemään. Saattaahan joku nokkela upseeri hankkia sellaiset tiedot sisäpolitiikasta, että on kirjoittanut nuo kirjat. Puolukka ei ollut puhunut mitään ja Niiniluoto oli puhallellut tupakansavua kattoa kohti.²²⁵ (Lisäykset hakasuluissa HKR)

Kuitenkin Niiniluoto, samoin kuin Sakari Tuomioja, joutui kokemaan Kekkonen pitkäaikaisen, leppymättömän vihan. Välittömänä syynä Niiniluodon kohdalla oli Helsingin Sanomissa ollut uutinen Kekkonen matkasta Roomaan joulukuussa 1950; uutisessa nimittäin mainittiin, että Roomaan oli matkustanut muiden joukossa myös maisteri Anne-Marie Snellman. Kun asioista perillä olevat tahot tiesivät Snellmanin Kekkonen ystävättäreksi, oli kyseessä paljon puhuva vihjaus. Tuolloin sairaana ollut Niiniluoto ei kuitenkaan ollut uutisen takana.²²⁶ Tämä johti joka tapauksessa siihen, että Kekkonen myöhemmin tilaisuuden tullen nälväi Niiniluotoa. Esimerkiksi Niiniluodon arvostelu Paasikiven päiväkirjasta

Yrjö Niiniluodon 50-vuotispäivien aikaan välirikko Urho Kekkosen kanssa ei ollut vielä tapahtunut. Kekkosen kanssa onnittelemassa Matti Virkkunen. Perhearkisto.

vuonna 1958 herätti Kekkosessa seuraavan kommentin: ”Helsingin Sanomissa Niiniluodon arvostelu Paasikiven kirjasta. Väheksyvä ja ilkeä, ironinen. Koettaa saattaa JKP:n huonoon valoon neuvostolaisten silmissä ja siten koko ”Pkiven linjalta” riistää pohjan.”²²⁷

Päivällisillä Erkon luona tammikuussa 1960 Kekkonen kertoo isännän olleen kyllästynyt Niiniluotoon, ”joka [on] sammunut mies ja kirjoittelee huonoa kaunokirjallisuutta”.²²⁸ Erkon lausuma Kekkosen muistiinmerkitsemänä on tietysti sikäli erikoinen, ettei Niiniluoto lainkaan kirjoittanut kaunokirjallisuutta. Kekkonen on hyvinkin saattanut mielessään muunnella Erkon lausumaa itselleen myönteiseen suuntaan. Presidentin vaalivasta tehtyä merkintää käsittelevä artikkeli joulukuussa 1960 osoitti Kekkosen mielestä, että Niiniluoto ”tarvitsee mentaalista hoitoa”.²²⁹

Kekkonen oli myös lukenut Niiniluodon Manchester Guardian -lehden Suomen numerossa vuonna 1958 olleen kirjoituksen, jossa mainittiin, että on suureksi osaksi Suomen omaa ansiota, että Neuvostoliitto kunnioittaa sen oikeutta elää riippumattomana kansakuntana. Lausuma on herättänyt Kekkosen huomiota, sillä hän on ympäröinyt lehtileikkeestä kyseisen kohdan punaisella.²³⁰ Manchester Guardianin artikkelissaan Niiniluoto korosti Suomen olevan vapaa demokraattinen valtio, jossa toimi vapaa lehdistö. Hän toi esille myös, miten valtaosa kansasta ja lehdistöstä tuomitsee kommunismin.

Suomen Kuvalehdessä julkaistiin 28.10.1961, hieman ennen Niiniluodon kuolemaa, näyttävä kuvasarja Kekkosesta Yhdysvalloissa ja hänen tapaamisestaan presidentti Kennedyn kanssa. Mutta samassa lehden numerossa (43) oli myös kolmen lehtimiehen, Yrjö Niiniluodon, Eero Petäjäniemen (Uusi Suomi) ja Iivari Kajannon (Lalli) haastattelulauseunnot

tulossa olevan presidentinvaalin johdosta. Lausunnot saivat uutta dramatiikkaa sen kautta, että vain pari päivää myöhemmin saapui Neuvostoliiton nootti Suomelle puhumattakaan siitä Helsingin Sanomien noteeraamasta uutisesta, että Stalinin ruumis oli poistettu Punaisen torin mausoleumista. Niiniluodon lähes artikkelin mittaisen lausunnon ingressissä todettiin kirjoittajan johtavan Helsingin Sanomia, ”joka vaalitaistelun tähänastisissa vaiheissa voimakkaimmin on edustanut kekkosvastaista kampanjaa”. Niiniluoto tarkasteli erityisesti Neuvostoliiton osuutta vaalikampanjan aikana ja erilaisia huhuja, joita Kekkonen vastustajat olivat levittäneet mutta jotka näyttivät vain vahvistaneen Kekkonen kannatusta. Niiniluodon mielestä monet tulisivat äänestämään Kekkoa ei sen takia, että maalle tapahtuisi jotain hyvää, vaan sen takia, ettei tapahtuisi pahaa. Kekkoa itseään tuskin ovat ilahduttaneet myöskään Niiniluodon sanat ”hiilien keräämisestä tunnetulle kaljulle”. Kekkonen kaljupäisyys oli tietysti esillä pilapiirroksissa, mutta siihen voitiin viitata myös pakinoissa.²³¹ Niiniluodon kirjoitus herätti arvostelua Kekkoa kannattavissa piireissä: Maakansassa (31.10.1961) pakinoitsija Kessu-Pekka (Jorma Sorvali) totesi: ”Ei ole helppoa istua Erkon lehden päätoimittajana. Kirjoitus oli oikeastaan varsin tyyppillistä nykypäivän Niiniluotoa. Ilkeä ja vihjaileva.”²³²

Ehkä jonkinlainen sovinnollinen sävy on nähtävissä Niiniluodon kuoleman jälkeen tehdyssä Kekkonen päiväkirjamerkinnässä: ”Sylvi oli tavannut Line Juurannon, joka oli mm. kertonut Niiniluodon jokin aika ennen kuolemaansa valitelleen sitä, että hänen on pitänyt määräyksestä (siis Erkon) kirjoittaa minusta sellaista, jota ei olisi mitenkään halunnut. N. oli jatkanut: ”mutta minulla on vaimo ja kolme lasta””.²³³ Päiväkirjamerkintä, jota Juhani Suomi oli siteerannut Kekkos-elämäkertansa osassa *Kriisien aika*, sai Marja Niiniluodon protestoimaan: Urho Kekkonen, joka sentään oli pitkään tuntenut Yrjö Niiniluodon, tuskin saattoi vain hataran kuulopuheen perusteella uskoa, että hän tällä tavoin olisi luopunut integriteetistään ja asettanut alttiiksi lehtimiehen kunniansa.”²³⁴

Omalla nimellään Niiniluoto puhui Kekkosesta Helsingin Sanomissa varsin vähän. Tästä johtuen esimerkiksi Tuomas Lohen tutkimuksessa lehdistön suhtautumisesta Kekkoneseen vuosina 1944-1956 (2003) Niiniluoto mainitaan vain kerran. Lehti tietysti käsitteli Kekkoa pääkirjoituksissaan, joista keskeisimmät olivat luultavasti Eljas Erkon käsialaa, Eeron (Lassi Hiekkala) ja Arijoutsin (Heikki Marttila) pakinoissa sekä Okin (Oskari Räisänen) ja sittemmin Karin (Kari Suomalainen) pilapiirroksissa.²³⁵ Helsingin Sanomien käsitys Kekkosesta pantiin usein Erkon vastuulle, jonka välikirjo Kekkonen kanssa oli yleisesti tiedossa, mutta Kekkonen saattoi tietysti pitää vastuullisena myös Niiniluotoa.

Kekkonen suhde lehdistöön sai vielä voimakkaampia ilmentymiä Niiniluodon kuolemaa seuranneina vuosikymmeninä. Presidentti seurasi helsinkiläisten lehtien ohella monia maakuntalehtiäkin ja saattoi kiivaastikin reagoida niiden kirjoituksiin. Päätoimittajia voitiin ojentaa presidentillisillä myllykirjeillä. Helsingin Sanomien reporterit Lauri Karén oli Kekkonen mielestä jättänyt kynän kotiin ja ottanut mukaan likasangon. Aatos Erkkö antoi kuitenkin toimittajalle sananvapauden mitalin. Kouvolan Sanomien päätoimittaja Martti Joutsen sai kuulla olevansa Juudas Iskariot. Toisaalta Kekkonen lähipiiriin kuului eräitä lehtimiehiä ja tiedotusvälineiden edustajia.²³⁶

Yrjö Niiniluoto ja Suomen Tietotoimiston johtaja E. A. Berg Eljas Erkon huvilalla Nauvossa 1952. Päivälehdien arkisto.

Hankalia ratkaisuja

Niiniluodon asemasta Helsingin Sanomissa ei puuttunut mitään jännitteitä kuin suhde Kekkoseen; epäilemättä hän joissakin tilanteissa joutui ikäväänkin välikäteen nimenomaan impulsiivisen Eljas Erkon näkemysten takia. Lehden tietyt ratkaisut ja toimenpiteet kulttuuriosastossa muodostivat oman lukunsa 1950-luvun ja 1960-luvun alun kritiikkiä koskevassa keskustelussa. Humanistina sekä kirjallisuudesta ja taiteesta kiinnostuneena kulttuuripersoonallisuutena Niiniluodon voi ajatella seuranneen erityisesti sitä, mitä lehden kulttuuriosastossa kirjoitettiin. Eräissä sitä koskevissa päätöksissä on kuitenkin aivan ilmeisesti nähtävissä Erkon kädenjälki. Tästä voidaan esittää muutamia esimerkkejä.

Vuonna 1950 ilmestyi Väinö Tannerin muistelmateos *Olin ulkoministerinä talvisodan aikana*. Teoksessa käsiteltiin muiden asioiden ohessa voimakkaan kriittisesti Suomen Tietotoimiston johtajan E. A. Bergin tietovuotoa talvisodan rauhanneuvottelujen aikana. ”[Bergin] tavallista suurempi naiivisuus ärsytti minua niin, että harvoin lienen siinä määrin ketään ihmistä haukkunut kuin silloin edessäni ollutta syntistä,” kirjoitti Tanner.²³⁷ Tietovuodon arveltiin heikentäneen suomalaisten neuvotteluasemaa, ja kun Bergin katsottiin vaarantaneen Suomen suhteet toiseen valtioon, hänet tuomittiin maanpetoksesta vankeuteen. Bergin tuomiota kylläkin myöhemmin lievennettiin ja hän jatkoi STT:n johdossa saaden myöhemmin professorin arvonimen. Berg puolestaan katsoi tullessaan aiheettomasti tuomituksi ja piti Tannerin syytöksiä loukkaavina. Tannerin muistelmien oikovedos oli

tullut Niiniluodolle, joka puolestaan antoi sen Bergille luettavaksi.²³⁸ Niiniluodon on täytynyt tietää Bergin läheisistä suhteista Eljas Erkkoon, olihan Erkko pitkään toiminut STT:n johtokunnan puheenjohtajana – ellei sitten Erkko itse ollut suoraan kehottanut Niiniluotoa antamaan oikovedoksen Bergille. Tannerin kirjan arvostelu ilmestyi Helsingin Sanomissa Bergin nimimerkillä Historicus kirjoittamana. Arvostelu oli erittäin kriittinen, eikä kritiikki kohdistunut pelkästään Tannerin Bergiä koskeviin lausuntoihin.²³⁹ Voi kysyä, tuliko Tannerin kirja objektiivisesti arvioiduksi ja oliko Berg sovelias sitä arvioimaan lehdessä. Mainittakoon myös, että Kekkonen päivitteli myöhemmin, että hän oli myöntänyt ministerin arvonimen Erkolle ja professorin arvonimen Bergille.²⁴⁰

Yksittäisistä toimittajista hankaluuksia aiheutti 1950-luvun alussa Ilta-Sanomien kirjallisuustoimittaja Jouko Tyyri. Kirjeessään Erkolle Lontooseen Niiniluoto joutui toteamaan, että Tyyri ei ollut viikkokausiin ”levereerannut mitään tavaraa” päätoimittaja Eero Petäjäniemen vaatimuksista huolimatta, joten ei ollut muuta mahdollisuutta kuin erottaa hänet.²⁴¹

Helsingin Sanomiin kirjallisuudesta (ja aluksi myös teatterista) oli vuodesta 1946 kirjoittanut maisteri Toini Havu, joka kuului V. A. Koskenniemen ihailijoihin. Koskenniemen 70-vuotispäiväksi 8.7.1955 hän kirjoitti laajan, pääkirjoitussivulle sijoitetun ylistelevän artikkelin, minkä johdosta Koskenniemi kirjoitti kiitoskirjeen Niiniluodolle.²⁴² Toini Havu saavutti enemmän tai vähemmän kyseenalaista kuuluisuutta lyhyellä yhden palstan arvostelullaan ”Purnaajan sota”, joka käsitteli Väinö Linnan *Tuntematonta sotilasta* ja jossa suureksi suomalaiseksi sotaromaaniksi nostettiin Jussi Talven *Ystäviä ja vihollisia*. Jopa Havun arvostama Koskenniemi oli suhtautunut Linnan teokseen positiivisemmin varsin näyttävässä arvostelussaan Uudessa Suomessa. Havu yritti myös estää Linnasta esitettyjen positiivisten ulkomaisten arvioiden julkaisemisen lehdessä. Yrjö Niiniluoto joutuikin nuhtelemaan Havua tämän ”varsin yksinäisen kielteisen arvostelun takia”.²⁴³ Toisaalta kun Havu erotti Tuomas Anhavan lehdestä, tämä tapahtui Havun kertoman mukaan Niiniluodon määräyksestä – synnä se, että Anhava ei ollut kirjoittanut tarpeeksi.²⁴⁴ Voi tietysti kysyä, missä määrin erottamisen takana oli viime kädessä Eljas Erkko. V. A. Koskenniemi, joka kirjoitti ja otti ahkerasti kantaa Uudessa Suomessa, pyrki puolestaan vaikuttamaan Toini Havun kautta Helsingin Sanomiinkin. Havu kuitenkin tältä osin puolusti oman lehtensä kirjoittajia.²⁴⁵ Toini Havu säilytti asemansa lehdessä Niiniluodon päätoimittajakauden aikana ja joutui eroamaan vasta 1962 Aatos Erkon uudistusten myötä.

Paavo Haavikkoa koskeneessa tunnetussa jupakassa Eljas Erkolla oli keskeinen asema. Kriitikko Paula Talaskiven Ilta-Sanomiin kirjoittamassa arvostelussa Haavikon *Münchhausenista* oli parodioitu Haavikon tekstiä, jolloin kirjailija katsoi tekijänoikeuttaan loukatun. Raastuvanoikeus hylkäsi syytteet, mutta hovioikeus tuomitsi Talaskiven sakkoihin. Oikeudenkäynnin kestäessä ei Haavikon teoksia saanut arvostella eikä hänen nimeäänkään mainita Helsingin Sanomissa.²⁴⁶ Niiniluodon kannasta ei liene tietoa – olisiko hänen pitänyt puolustaa kirjailijan tekijänoikeutta vai oman lehtensä kirjoittajaa? Omalla tavallaan kiinnostavaksi asian tekee se, että Haavikon, siis Sanoma Oy:n vastapuolen, asianajajana toimi varatuomari Arvo Linturi, Niiniluodon appi, joka oli Kirjailijaliiton lakimies. Kun joukko keskeisiä teatterikriitikoita oli antanut julkilausuman, jossa paheksuttiin oikeudenkäyntiä,

Linturi piti oikeudenistunnossa julkilausumaa Sanoma Oy:n provosoimana.²⁴⁷ Suomen lehdistöhistoriassa Erkon määräämä kiello ei ollut aivan ainutlaatuinen. Amos Anderson oli muutama vuosi aikaisemmin määrännyt, ettei Hufvudstadsbladetissa saanut kirjoittaa Yleisradiosta ennen kuin se pyytäisi anteeksi erästä edesmennyttä päätoimittajaa Fredrik Valrosia koskevaa lausuntoa.²⁴⁸

Haavikko-jupakan aikoihin (1961) lehden kirjallisuuskriitikko Pekka Tarkka erosi tehtävästään. Hän oli tullut Helsingin Sanomiin 1958 Toini Havun toimesta; Havua Tarkka on luonnehtinut hyväksi kouluttajaksi.²⁴⁹ Tarkka palasi Helsingin Sanomiin 1969 toimittuaan välillä Uudessa Suomessa, jonne Annamari Sarajas oli rekrytoinut nuoria kriitikkoja.

Tuomas Anhavan mukaan Erkon määräyksestä lehdessä ei saanut selostaa Suomalaisen Suomen artikkeleita eikä kommentoida Rabbe Enckellille – ruotsinkieliselle runoilijalle – myönnettyä Eino Leinon palkintoa. Anhava kirjoittikin varsin kiihkeästi Helsingin Sanomia ja nimenomaan Erkkoa vastaan Ylioppilaslehdessä. Tuonaikaisessa keskustelussa arvostelu kohdistui juuri Erkkoon ja Erkon lehteen, jossa määrin myös päätoimittaja Niiniluotoon. Puhuessaan Erkosta Anhava muistutti, että noihin aikoihin Helsingin Sanomien ”pääarvostelija” Toini Havu oli esittänyt ”laajan ylistyksen” päätoimittaja Niiniluodon teoksesta. Haavikko-jupakan yhteydessä Anhava kirjoitti myös Erkkoa ja Niiniluotoa tarkoittaen ivarunon, jossa sanottiin: ”kustantaja käskee / päätoimittajaa kieltämään / toimittajaa arvostelemasta / saati nimeltä mainitsemasta / kirjailijaa”. Anhava muistutti myös siitä erosta, joka vallitsi Helsingin Sanomien päätoimittajan ja Dagens Nyheterin päätoimittajan Herbert Tingstenin välillä.²⁵⁰

Tuomas Anhava lienee myös yksi niistä harvoista, jotka Helsingin Sanomien palstoilla ovat arvostelleet The Timesia. Esitellessään James Joycen kirjeiden kokoelmaa Anhava ei yhdy Times Literary Supplementissa olleeseen negatiiviseen arvosteluun, jossa kritisoitiin niin kokoelman toimitustyötä kuin Joyceakin.²⁵¹

Tiedetään myös, että Niiniluoto henkilökohtaisesti luki 1950-luvulla niiden kirjojen arvostelut, jotka koskivat Saksaa tai Neuvostoliittoa. Arvostelujen sisältöön hänen ei nähtävästi tarvinnut kuitenkaan puuttua.²⁵² Hänen pitkämielisyydestään kertoo se, että hän ei koskaan puuttunut Kari Suomalaisen piikkikäisiin piirroksiin.

Jos kohta Helsingin Sanomat oli asennoitunut enemmän tai vähemmän nihkeästi moderniin kirjallisuuteen, se näytti suhtautuvan ennakkoluulottomammin uuteen musiikkiin. Keskustelun keskipisteessä oli ennen kaikkea Helsingin Sanomien musiikkikriitikko Martti Vuorenjuuri, jonka lehteen oli pyytänyt Uuno Klami, Helsingin Sanomissa musiikkikriitikonakin toiminut säveltäjä, joka kuului Niiniluodon lähimpiin perheystäviin. Vuorenjuuren kirjoituksiin ja hänen kohtaamaansa arvosteluun ei tässä voida lähemmin puuttua. On kuitenkin syytä mainita, että kun Vuorenjuuri oli arvostellut Kansallisoopperaa ja oopperan johtokunta vaatinut tätä erotettavaksi, Niiniluoto ei taipunut tämän painostusyrityksen edessä. Tässä Niiniluodolla oli myös Eljas Erkon tuki. Kun Vuorenjuuri myöhemmin, 1963, joutui lähtemään Helsingin Sanomista, syynä olivat Vuorenjuuren Alfred Einsteinin musiikkihistorian suomennoksen puutteet; ne paljasti Joonas Kokkonen – epäilemättä myös kostoksi Vuorenjuuren kriitikotoiminnasta.²⁵³ Niiniluodon aikana Helsingin Sanomien

Yrjö Niiniluoto mietteliäänä Kalervo Kallion veistämän rintakuvan äärellä. Päivälehdien arkisto.

yhdeksi musiikkikriitikoksi tuli sittemmin Sibelius-biografina tunnettu Erik Tawaststjerna.

Mainitsemisen arvoinen on myös itsensä jonkinlaiseksi kansakunnan viralliseksi kuvanveistäjäksi itsensä mieltäneen Wäinö Aaltosen tekemä ehdotus rauhanpatsaan pysyttämiseksi Suomen ja Neuvostoliiton rajalle. Ehdotus sai akateemikko A. I. Virtasen kirjoittamaan kimmastuneen vastineen Uuteen Suomeen, mutta lehden päätoimittaja Lauri Aho ei katsonut voivansa sitä julkaista. Virtasen kirjoitus tuli kuitenkin julkisuuteen Yrjö Niiniluodon päätoimittamassa Helsingin Sanomissa.²⁵⁴

Helsingin Sanomat kunnioitti Yrjö Niiniluotoa myöntämällä hänelle yhdessä Eero Petäjäniemen kanssa ensimmäisen plakettinsa (1953) ja teettämällä hänestä pronssisen rintakuvan (Kalervo Kallio 1960).²⁵⁵ Itsenäisyyspäivänä 1944 hänelle myönnettiin Suomen Leijonan ritarikunnan komentajamerkki. Helsingin Sanomien 70-vuotispäivän yhteydessä hän sai sananvapauden mitalin, minkä lisäksi hänellä oli Keskuskauppakamarin ansiomerkki 30-vuotisesta palveluksesta. Yrjö Niiniluodolla oli myös ulkomaisia kunniamerkkejä, Romanin Kruunun ritarikunnan ja Unkarin Ansioritarikunnan kunniamerkin ohella *post mortem* myönnetty Ordre de l'Étoile Noiren komentajamerkki – nähtävästi hänen Algeriaa koskevien kirjoitustensa ansiosta.²⁵⁶ Hänen hautamuistomerkinsä Hietaniemen hautausmaalla paljastettiin vuonna 1962. Muistomerkin on veistänyt Kalervo Kallio.

4 Helsingistä Genèveen ja Lontooseen: kirjallisuuskritiikkiä ja ulkomaanreportaaseja

Lajien kirjo

Yrjö Niiniluodon kirjoitukset jakautuvat useisiin kirjallisuuden ja sanomalehtikirjoittelun lajeihin. Ne viisi teosta, jotka Niiniluoto julkaisi toisen maailmansodan lopulta 1960-luvun alkuun, kuuluvat selkeästi esseistiikan piiriin. Sanomalehtikirjoitusten kohdalla tilanne on ongelmallisempi sekä tekstilajin että tekijäkysymyksen kannalta. Niiniluodon kirjoitukset oli signeerattu monin eri tavoin. Osa etenkin laajemmista teksteistä oli julkaistu hänen omalla nimellään, mutta toisinaan hän käytti tekstin lopussa nimikirjaimia Y.E.N. (Yrjö Eemil Niiniluoto) tai lyhyemmin Y.N. Osa kirjoituksista oli merkitty vain ilmaisulla ”Lontoon kirjeenvaihtajaltamme”, ”Helsingin Sanomien Lontoon kirjeenvaihtajalta” tai jotakin vastaavaa varianttia käyttäen. Mukana saattoi tällöin olla nimikirjain N tai YN. Muutamissa pakinamaisissa teksteissä Niiniluoto käytti nimimerkkiä Rodrigo. Osa teksteistä, jotka Niiniluoto on itse aivan ilmeisesti kirjoittanut, on kokonaan ilman kirjoittajan nimeä. Lehden pääkirjoitukset, joita Niiniluoto kirjoitti uransa aikana suuren määrän, olivat myös anonyymejä (lukuun ottamatta toisinaan eri alojen asiantuntijoilta pyydettyjä kirjoituksia). Osa ulkomaanreportaaseista ja uutisista, joissa on merkintä Copyright Times, UP tms., on nähtävästi Niiniluodon ulkomaisesta aineistosta muokkaamaa.²⁵⁷

Journalismin tutkija Jyrki Pietilä on jakanut sanomalehtien tekstit – tai jutut, kuten hän niitä kutsuu – seitsemään perustyyppiin, jotka ovat uutinen, taustajuttu, selostus, reportaasi, haastattelu, pääkirjoitus ja pakina.²⁵⁸ Varsinaisesti haastatteluja Niiniluoto ei tehnyt muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Pietilän mainitsemista lajityypeistä hän on ensinnäkin kirjoittanut pääkirjoituksia. Kun ne on julkaistu perinteellisen käytännön

mukaisesti anonyymeina, ei aivan varma voi olla siitä, mitkä niistä ovat Niiniluodon käsi-alaa. Hänen leikekirjoissaan mukana olevia pääkirjoituksia voinee varmuudella pitää hänen kirjoittaminaan, mutta leikekirjoista puuttuu pitkiä ajanjaksoja. Pitemmät jutut, jotka Niiniluoto on julkaissut omalla nimellään, ovat luokiteltavissa reportaaseiksi. Osin ne ovat useampiosaisia reportaasisarjoja. Osa kirjeenvaihtajana (ja/tai nimikirjaimin varustetuista) julkaistuista jutuista on luonteeltaan selostuksia. Muutamat lyhyet jutut ovat lähinnä uutisia. Selostukset ja uutiset ovat osin Timesin artikkeleista käännettyjä ja muokattuja tekstejä. Rodrigo-nimimerkillä julkaistut jutut ovat pakinoita tai pakinan ja selostuksen rajamailla liikkuvia tekstejä. Seuraavassa esityksessä käytetään usein selostuksen ja reportaasin asemesta neutraalia artikkeli-termiä.

1920- ja 1930-lukujen reportaaseille ja uutisille oli tyypillistä, että otsikointi oli useampiportainen eri rivien ladontatyyppin vaihdellessa ja sisälsi tiivistetysti jutun sisällön. Kiireinen lukija saattoi saada hyvän käsityksen pelkästään otsikoiden perusteella. Varsinkin Niiniluodon Genève-aikaisten reportaasien otsikointi oli usein kömpelöä: sama asia voitiin sanoa kahteenkin kertaan (ks. reportaasien luettelo). Luultavasti otsikoinnista osin vastasi toimitus Helsingissä. Tyypillistä oli myös otsikoihin usein sisältynyt spekulatio siitä, miten asiassa tulee käymään. Tällöin otsikoissa käytettiin potentiaalimuotoa tai kysymysmerkkiä. Tällaiset ”tullee”-tyyppiset ilmaukset ovat sittemmin jääneet kokonaan pois käytöstä.

Kirjallisuusarvosteluja ja -esseitä

Yrjö Niiniluodon ensimmäiset julkaistut kirjoitukset liittyivät nimenomaan kaunokirjallisuuteen. Valvojassa ilmestyi vuonna 1925 hänen esseensä, joka käsitteli Edgar Allan Poen näkemyksiä kirjallisesta luomistyöstä. Aiheenvalinnan taustalla saattaa nähdä Yrjö Hirnin vaikutusta, mutta virike on voinut tulla myös Juho (J. A.) Hollon laajasta teoksesta *Mielikuvitus ja sen kasvattaminen*, joka ilmestyi kahtena osana vuosina 1918-1919. Hollo vertaili Poen ja Nietzschen toisistaan voimakkaasti poikkeavia näkemyksiä taiteellisesta luomistyöstä; edellinen oli esittänyt käsityksensä esseessään ”Philosophy of Composition”, jälkimmäinen teoksessaan *Ecce homo*. Niiniluoto tarkastelee Poen merkittävää esseetä, jossa runoilija selvittää kuuluisan ”Korppi”-runonsa (*The Raven*) syntyhistoriaa. Kyseinen selvitys on Niiniluodon mielestä ”ehkä omituisin ja samalla mielenkiintoisin mitä maailmankirjallisuus tuntee”. Kuten Niiniluoto mainitsee, Poe asettuu vastustamaan intuitio-teorioita osoittaen, miten runon kompositiossa ei ole sijaa sattumalle tai intuitiolle. Runo on kehittynyt täydellisyyteensä ”matemaattisen probleemin täsmällisyydellä ja ankaralla johdonmukaisuudella”. Niiniluodon mielestä tärkein Poen ajatuksista on ”se paradoksilta kuuluva väite, että runon samoin kuin kaikkien taideteosten komposition tulee alkaa lopusta”. Niiniluoto ei kuitenkaan suhtaudu Poen ajatuskulkuihin täysin hyväksyvästi. Hän toteaa:

Kuitenkin hiipii hieno skepsis mieleen, kun hän puhtaasti deduktiivista tietä johtaa kauneuden käsitteestä runon ydinhermon: rakastettuansa

surevan rakastajan. Ja kerrassaan uskomattomalta tuntuu hänen induktiivisen menetelmänsä tulos, kun hän nimittäin loppukerron käsitteestä puhtaan intellektuaalisen kehittelyn avulla päätyy yksityiseen kielen sanaan ja tästä runonsa toiseen tärkeään perusmotiiviin: korppiin. Selvää on, että tällainen ajatuksellinen dialektiikka ei ainakaan tapahdu tietoisesti, vaikka sen Poe havainnollisella runoilijafantasiallaan on niin esittänyt. (Niiniluoto 1925, 323)

Niiniluoto selvittää myös Poen käsityksiä runon pituudesta, jota koskevia ajatuksia runoilija on esittänyt myös tutkielmassaan ”Poetical Principle”. Poehan oli esittänyt sen näkemyksen, että runon tulee olla niin lyhyt, että sen jaksaa lukea yhdellä istumalla, koska runon vaikutus ei psyykkisistä syistä voi kestää kauaa, - ”ei ainakaan enempää kuin puoli tuntia”, kuten Poe on lisännyt.

Yrjö Niiniluodon tutkielmaan on viitannut Lauri Viljanen teoksessaan *Merkkivaloja. Kirjailijoita tällä ja tuolla puolen maailmansodan* (1929, 141), samoin Poesta kirjoittanut Ilkka Niiniluoto (Parnasso 1978, 513-522). Lienee haettava väittää, että Yrjö Niiniluodon esseet olisi vaikuttanut uraansa aloittelevan Mika Waltarin nimimerkkiin Kristian Korppi ja teokseen *Kuolleen silmät*. Poe oli joka tapauksessa muutenkin esillä noihin aikoihin: esimerkiksi 1927 ilmestyi suomennosvalikoima *Kultakuoriainen*, johon V. A. Koskenniemi kirjoitti esipuheen. Samoihin aikoihin mannermaalla Poen runoa luki innostuneesti Elias Canetti, myöhempi Nobelin kirjallisuuspalkinnon saaja.²⁵⁹ Poen kirjallisuusteoreettiset näkemykset ovat kiinnostaneet myöhemmin esimerkiksi ns. uuskritiikkiä (*New criticism*), joka keskittyi erityisesti lyhyiden tekstien, runojen ja novellien, analysointiin.

Tanskalaisen Gustav Bangin kulttuurihistorian suomennokseen (1927) Niiniluoto kirjoitti lyhyen sanomalehdistöä koskevan artikkelin. Siinä hän kiinnitti huomiota esimerkiksi siihen suureen työntekijämäärään ja ammattinimikkeisiin, joita nykyaikaisen sanomalehden tekeminen vaatii, ja mainosten merkitykseen lehden talouden kannalta.

Varhaisissa Helsingin Sanomiin kirjoittamissaan kirja-arvosteluissaan Niiniluoto käsitteli ennen kaikkea amerikkalaista romaanikirjallisuutta. Merkittävimmät hänen esittelemänsä teokset olivat Sinclair Lewisin romaanit *Arrowsmith* ja *Babbitt*. Kummastakin hän esitti laajan sisältöreferaatin. *Arrowsmithistä* hän nostaa esille suunnattoman detaljirikkauden, karkean realismin ja esityksen katkelmallisuuden ja oikullisuuden. Tyylistä hän toteaa, että se ei palvele niinkään kauneuden kuin käytännöllisyyden tarkoituseriä ja että vertaukset ovat usein banaaleja ja ”sensationshakuksia”. Muuten hän määritteli romaanin ”psykologiseksi tutkielmaksi tieteellisestä etsijästä”. *Babbittin* osalta Niiniluoto pani merkille sen saavuttaman suosion. Esiteltyään romaanin sisältöä hän luonnehtii teoksen nimihenkilöä:

Babbittin luonteenkuvaus on esitetty pettämättömällä mestaruudella ja hyväntahtoisella satiirilla. Kaikkine vikoineen hän on kuitenkin erinomaisen sympaattinen henkilö. Lewisin mestaruus on siinä, että hän on osannut kiteyttää Amerikan ylitsekuohuvan runsaasta ja

monipuolisesta elämästä tällaisen tyyppin, näyttänyt hänet heikkouksineen ja hyvine sydämineen, satirisoanut ei niin paljon häntä kuin yhteiskuntaa, antanut hänen hetken elää ja taistella ja sitten hiljalleen vaipua takaisin näkymättömiin pienenä häipyvänä osasena Amerikan yhteiskuntaelämän kaikkinelevään jättiläis-Niagaraan.

Babbitt ilmestyi vuonna 1922, samana vuonna kuin James Joycen *Ulysses*. Epäilemättä Sinclair Lewisin romaani, jossa on dickensläistä satiiria, vastasi paremmin Niiniluodon makua kuin kokeellisempi kirjallisuus.

Kaunokirjallisuutta koskevista Niiniluodon arvosteluissa olivat esillä myös monipuolisen kirjallisuus- ja musiikkimiehen John Erskinen pari myyttiaiheista romaania ja Martha Ostensoen Helmi Setälän suomennoksena ilmestynyt *Villihanhet*.

Teoksessaan *Mitä on olla suomalainen* Niiniluoto mainitsee siitä, miten tärkeää suomalaisille on tietää, mitä heistä ulkomailla ajatellaan. Varhaisessa arvostelutuotannossaan Niiniluoto toi oman panoksensa tähän esittelemällä pari teosta, joilla oli suomalaiskytkös. Myöhemmin unohduksiin jäänyt Leonard Cline käsitteli romaanissaan *God Head* Michiganin suomalaisia. Teoksen alkua Niiniluoto pitää fantastisena ja hysterisenä, mutta katsoo, että jatko on parempi. Hän panee merkille romaanin Kalevala-kytkökset – sen kolmen osan otsikkoina ovat Kullervo, Lemminkäinen ja Väinämöinen – sekä tarkkuuden ja asiantuntemuksen suomalaisia kuvattaessa. Esimerkiksi suomalaispirtistä Cline on antanut tarkan kuvauksen. Erinomaisena näytteenä kirjailijan eläytymiskyvystä Niiniluoto piti sitä, että tämä oli ymmärtänyt puukon psykologiaa. Niiniluoto on arvosteluunsa myös kääntänyt juuri puukkoa koskevan kohdan: ”Pidän sitä kädessäni, tartun pieneen koukuun, joka on pistetty vyölleni, ja riiputan sitä ohuista hopeaperistä, koetan sen terävyyttä peukaloani vasten, puristan kahvaa ja huitaisen pitkiä vetoja häilyvää varjoa kohti. Se tekee minut väkeväksi, se kiihoittaa minua villillä voiman tunteella”. Niiniluoto katsoi toisaalta, että teoksessa oli ”filosofista spekulatsionia ja halpahintaistettua faustimaista pyrkimystä maailman herruuteen, joka näyttää olevan välttämätöntä nykyaikaisessa amerikkalaisessa romaanissa”. Suomeksi Clinen romaania ei koskaan käännetty.

Ruotsalainen Fredrik Persson puolestaan kuvasi Vermlannin suomalaisia Napoleonin sotien aikana romaanissaan *Bromarkin Aikakirjat*. Se oli, kuten Niiniluoto arvostelussaan muistuttaa, tekijänsä toinen suomalaisaiheinen teos, suomennettu suoraan käsikirjoituksesta ja ilmestynyt tekijän toivomuksesta Suomessa aikaisemmin kuin Ruotsissa. Niiniluoto mainitsee Perssonin tuotannon yhteyksistä Selma Lagerlöfin ja luonnehtii teosta muuten seuraavasti – tavallaan ennakoiden eräitä niistä näkökohdista, jotka tulevat esille Niiniluodon teoksessa *Mitä on olla suomalainen*:

Suomalaista lukijaa lämmittää se rakkaus, jolla kirjailija suhtautuu näiden vainottujen korpienraivaajain kohtaloihin. Me tunnemme, että heidän suonissaan virtaa sama raskas veri kuin meidän, ja että se ankara ja salaperäinen luonto, joka heitä ympäröi, puhuu samaa kieltä, jota me

ymmärrämme. Perssonin runous onkin ennen kaikkea luonnonrunoutta, ja salaperäinen alkuvoimainen luonto ottaa aktiivisesti osaa hänen henkilöluomiensa elämäntaloiden muodostumiseen.

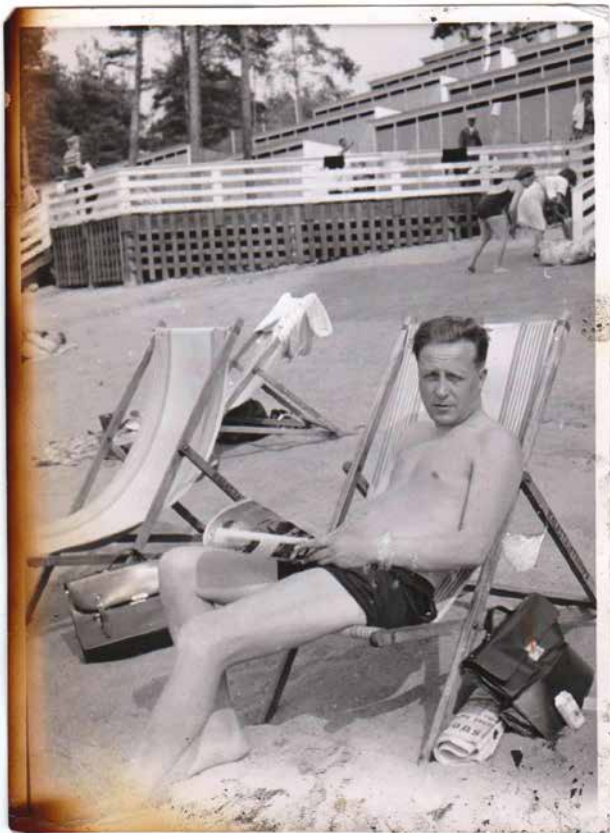
Niiniluoto katsoo kuitenkin Perssonin kirjoittaneen teoksensa aina saman romaani-kaavan mukaan ja pohtii, onko tällä mahdollisuuksia uusiutua kirjailijana. Arvostelunsa lopussa Niiniluoto tarkastelee myös Eino Tikkasen suomennosta:

Se on omituinen sekoitus hyvää ja huonoa. Se olisi erinomainen, jollei siinä olisi muutamia käsittämättömiä kompastuksia ja runsaasti ruotsalaisuuksia. Näytteeksi riittänevät seuraavat esimerkit: ”syleili seutua katseellaan”, ”vangitsi hänen peljästyneen katseensa”. Ihmeellistä kyllä useimmat näistä epäsuomalaisuuksista ovat kasautuneet kirjan I lukuun.

Persson osoittautui Suomessa aikanaan varsin suosituksi. Hänen useille paikkakunnille suuntautuneesta Suomen-vierailustaan vuonna 1927 Helsingin Sanomat raportoi näyttävästi ja julkaisi myös hänen pitämänsä esitelmän. Vuoden lopulla lehdessä ilmestyi myös laajana, kuusiosaisena sarjana Perssonin kuvaus Suomen-matkastaan. Nytemmin hän on täysin unohtunut kirjailijana – myös Ruotsin kirjallisuushistoriasta.

Joulukuun alussa 1926 Helsingin Sanomissa julkaistiin suomennoksena luku A. MacCallum Scottin teoksesta *Suomi, the Land of the Finns*. Siinä tekijä mainitsee tavanneensa professori Yrjö Hirnin ja kirjailija Aino Kallaksen. MacCallum Scott kertoo huvittavan tarinan siitä, miten Hirn oli tavannut British Museumissa Butler-nimisen miehen, joka oli julistautunut fennomaaniksi. Joulukuun lopulla samana vuonna Helsingin Sanomissa oli anonymin kirjoittajan lähinnä mainoksen kaltainen esittely Scottin kirjasta, kunnes muutama päivä myöhemmin lehdessä oli Niiniluodon lyhyt arvostelu otsikolla ”Suomi-kirjallisuutta englantilaisille. Arvostelussa tarkasteltiin kahta teosta, Suomessa toimitettua kirjaa *Finland. The Country, Its People and Institutions* sekä MacCallum Scottin kirjaa. Edellinen oli *Suomi, maa, kansa ja valtakunta* -teoksen supistettu englanninkielinen versio, Niiniluodon mukaan ”laajin ja monipuolisin englanniksi ilmestynyt teos Suomesta”.²⁶⁰ MacCallum Scott puolestaan ”kirjoittaa todellisen runoilijan innoituksella Pohjolan suurenmoisesta luonnosta”. Taiteen tuntijaksi kirjoittaja osoittautuu analysoidessaan Tampereen tuomiokirkkoa. Kokoavasti Niiniluoto toteaa, että kyseessä on ”kevyessä ja huvittavassa muodossa kaikki mahdolliset tiedot Suomesta ja suomalaisista, hämärästä muinaisuudesta vapaussotaan asti” sisältävä teos. Se arvostelusta ei käy ilmi, että Alexander MacCallum Scott (1874-1942) oli rotubiologisista näkemyksistä vaikutteita saaneena painottanut pohjoista degeneroituneen etelän vastapainona ja että hän toimi Anglo-Finnish Societyn puheenjohtajana.²⁶¹

Myös muutamia muita asiaproosaa edustavia englanninkielisiä teoksia oli Niiniluodon arvosteltavana. Nimimerkillä Augur kirjoittanut venäläinen emigrantti Vladimir Poliakov julkaisi vuonna 1927 teoksen *Soviet versus Civilization*. Poliakov tunnettiin

Vannoutuneen lehtimiehen lomanviettoa: Yrjö Niiniluoto salkkuineen ja sanomalehtineen Terijoella 1930-luvun alussa. Perhearkisto.

Suomessa, sillä vuosina 1928-1932 hän avusti Uutta Suomea ulkomaankirjeenvaihtajana Lontoossa.²⁶² Hänen teoksensa tendenssi ilmenee jo sen nimessä. Arvostelussaan, joka oli julkaistu lehdessä alakertana, Niiniluoto referoi laajasti Poliakoffin käsityksiä venäläisestä kansanluonteesta ja verenperinnöstä (”Jokaista pisaraa kohti slaavilaista verta on /.../ lisätty sangollinen sekaverta, suurimmaksi osaksi itämaista”) sekä bolševismmin vastaisia näkemyksiä ja hyökkäyksiä tunnettua englantilaista poliitikkoa Lloyd Georgea vastaan. Venäläinen kansanluonne kiinnosti Niiniluotoa myöhemminkin, kuten ilmenee sekä Neuvostoliittoa käsittelevästä reportaasisarjasta että teoksesta *Mitä on olla suomalainen*. Eräänä yksityiskohtana voi mainita, että Poliakoff-arvostelussa mainitaan myös Sir Horace Rumbold, joka myöhemmin tuli tunnetuksi James Joycen henkilöhistoriasta; Rumboldin toiminnasta Englannin Bernin-lähettiläänä suivaantuneena Joyce antoi tämän nimen *Odysseus*-romaaninsa vastenmieliselle parturille, joka tarjoaa palveluksiaan hirttäjänä.

Niiniluoto esitteli myös englantilaisen vara-amiraali J. E. T. Harperin teoksen *The Truth about Jutland*, jossa käsitellään ensimmäisen maailmansodan aikaista Jyllannin meritaistelua Englannin ja Saksan laivastojen välillä. Kyseessä ei oikeastaan ollut arvostelu vaan varsin laaja sisältöreferaatti. Niiniluoto mainitsee teoksen taustasta sen, että ollessaan kapteeni (Royal Navyn kapteeni, Captain, vastaa kommodoria) Harper oli laatinut Jyllannin

taistelusta virallisiin asiakirjoihin perustuvan raportin, jota amiraliteetti ei kuitenkaan julkaissut. Kirjansa Harper kirjoitti erottuaan vara-amiraalin virasta. Meritaisteluihin ja englantilaisten sotilasoperaatioihin Niiniluoto palasi myöhemminkin.²⁶³

Niiniluodon sotien välisen ajan kirjojen arvostelu- ja esittelytoimintaan kuuluu vielä esitys amerikkalaisen professori Malbone W. Grahamin tutkimuksesta, joka käsitteli Suomen itsenäisyyden diplomaattista tunnustamista. Grahamin teos oli osa sarjasta *Diplomatic Recognition of the Boarder States*, jossa Suomen ohella käsiteltiin Viroa ja Latviaa. Niiniluodon anonymisti julkaistu laaja artikkeli vuonna 1936 ilmestyneestä teoksesta oli saanut kuvitukseen kaksi kuvaa Sveitsin Valaliiton asiakirjasta, jossa Suomen itsenäisyys tunnustettiin. Niiniluoto kiittelee Grahamin esitystä ja lopettaa kirjoituksensa seuraavasti:

Yleisvaikutelmana jää lukijalle hänen esityksestään elävä käsitys siitä, että maailman valtiot muodostavat sangen ylilyksellisen seurapiirin, johon pääseminen tuottaa uudelle pyrkijälle melkein pä ylivoimaisilta näyttäviä vaikeuksia. Kertomus siitä, miten suomalainen diplomatia nämä vaikeudet voitti, on jännittävä kuin romaani, ja tyydytyksellä voi lukija todeta, että meillä jo itsenäisyytemme ensimmäisinä kuukausina ja vuosina oli ainakin muutamia diplomaatteja, jotka amatööreinä pystyivät saamaan aikaan melkein pä ihmeitä ammattidiplomatian vaikealla areenalla.

Grahamin tutkimus noteerattiin Suomessa Niiniluodon artikkelin lisäksi myös sikäli, että kirjoittajalle myönnettiin Suomen itsenäisyyden 20-vuotismuistomitali.

Vaikka Niiniluoto oli kiinnostunut myös teatterista – se näkyi eräistä hänen Englannin-kautensa teksteistä ja julkaisematta jääneestä käsikirjoituksesta (ks. s. 46-47) – toimittajan uransa alkuvaiheissa hän ei päässyt kirjoittamaan teatterista, sillä lehdellä oli oma teatteriarvostelija, monipuolisena kirjoittajana tunnettu Erkki Kivijärvi. Oli kuitenkin yksi poikkeus. Maaliskuussa 1926 lehdessä ilmestyi Niiniluodon arvostelu ”Englantilainen teatteri-ilta”. Kyseessä oli Helsingin englantilaisen siirtokunnan amatöörintyöntekijöiden esiintyminen Kansallisteatterissa; ohjelmassa oli kaksi pienoishäytelmää. Niiniluodon arvostelu on sikäli erikoinen, että se muutamien yleisten kommenttien ohella koostuu oikeastaan vain kummankin pienoishäytelmän tiheimmällä painetusta juoniselostuksesta.

Genèven-kauden kirjoituksia

YK:n edeltäjä, ensimmäisen maailmansodan raskaiden kokemusten seurauksena vuonna 1919 perustettu Kansainliitto (*Société des Nations, League of Nations*), jonka päämaja sijoitettiin Sveitsiin, Genèveen, teki 1920-luvulla joukon merkittäviä ratkaisuja ja sopimuksia, kuten Ahvenanmaan kysymyksen ratkaiseminen Suomen eduksi. Kansainliiton idealistista ilmapiiriä on luonnehdittu milloin ”suuriksi päiviksi” (*Grand Days*, australialaisen Frank Moorhousen Kansainliittoa käsittelevän romaanin otsikko) tai ”idylliksi”

(luku ”Kansainliiton idylli” Niiniluodon teoksessa *Takana länttä ja Eurooppaa*). Keskeisesti Kansainliitossa toimineita suomalaisia olivat Rudolf Holsti, jolla oli kiinteät suhteet Helsingin Sanomiin, ja ”Kansainliiton kauneimmaksi mieheksi” sanottu Hjalmar Procopé. Järjestössä toimi myös itsenäisyysmies Konni Zilliacuksen pojantytär, Konni Zilliacus nuoremman tytär Stella Zilliacus, joka mainitaan myös Moorhousen romaanissa *Grand Days*, ja jonka Moorhouse oli tavannut. Kun järjestöön kohdistettiin suuria odotuksia, oli ymmärrettävää, että lehdet lähettivät sinne kirjeenvaihtajiaan. Helsingin Sanomien osalta tehtävä lankesi Yrjö Niiniluodolle.

Helsingin Sanomien linjasta suhteessa Kansainliittoon ja Kansainliittoa koskevasta raportoinnista on Keijo K. Kulha tehnyt seikkaperäisesti selkoa teoksessaan *Sanasotaa ja sovittelua. Helsingin Sanomien poliittinen linja itsenäistymisestä talvisotaan* (1989), joten seuraavassa keskitytään vain Niiniluodon esitystapaan eikä niinkään raporttien asiasisältöön.

Ollessaan Helsingin Sanomien kirjeenvaihtajana Genèvessä Yrjö Niiniluoto ei henkilönä ja kirjoittajana tullut lukijoille ilmeisesti kovinkaan tutuksi. Hänen koko nimeään ei nimittäin lehdessä juuri näkynyt. Genèvestä kylläkin ilmestyi lehden palstoille varsin paljon reportaaseja ja uutisia, mutta niissä oli vain sellaisia mainintoja kuin ”Helsingin Sanomien kirjeenvaihtajalta” tai ”Omalta lennättimeltä”. Osa Genèven-uutisista oli merkitty tulleeaksi STT:n tai jonkin ulkomaisen uutistoimiston kautta. Toisinaan kirjoituksessa oli kirjain S, G tai B. Toukokuussa 1927 lehdessä oli iso kuva Genèven taloudellisesta konferenssista. Kuvatekstissä mainittiin, että kyseessä oli ”erikoiskirjeenvaihtajamme lentopostissa lähettämä kuva”. Erikoiskirjeenvaihtajan nimeä ei ollut mainittu. Onkin vaikea sanoa, mikä kaikki oli varsinaisesti Niiniluodon käsialaa. Ilmeisesti ainakin B-kirjaimella merkityt reportaaetit ovat hänen kirjoittamiaan. Osassa oli kylläkin mukana kirjain N.

Useimmiten Genèven konferensseja ja Kansainliittoa koskevat kirjoitukset olivat suhteellisen neutraalin tuntuisia selostuksia. Ne on myös esitetty kuivahkolla asiatyylillä, toisinaan sellaisia pitkiä virkkeitä käyttäen, jotka myöhemmin ovat sanomalehtityylistä kokonaan karsiutuneet. Esimerkiksi Kansainliiton kahdeksannen yleiskokouksen avajaisia selostaessaan Niiniluoto kuvaa yleistä ilmapiiiriä yhdessä pitkässä virkkeessä:

Avauspuheessa ilmenneen sovinnaisen optimismin vastapainoksi lienee syytä huomauttaa kansainliiton piireissä vallitsevasta yleisestä mielipiteestä, jonka mukaan nykyisen yleiskokouksen ei ole viisasta ryhtyä käsittelemään todella suuria kysymyksiä, koska vuosi 1927 on poliittinen odotusvuosi, kun taas vuoden 1928 odotetaan muodostuvan ratkaisevaksi kansainliiton toiminnalle sen vuoksi, että sen kuluessa toimitetaan yleiset parlamenttivaalit Ranskassa ja Saksassa sekä luultavasti myöskin Englannissa ja Amerikan Yhdysvalloissa toimitetaan sitäpaitsi presidentinvaali.

Eräänlaisen paperisuuden tunnun (”lienee syytä huomauttaa”) takia virke tekee sen vaikutelman, että teksti on pantu nopeasti kokoon Suomeen lähetettäväksi ilman että virkerakennetta olisi hiottu.

Erityistä huomioita on saanut osakseen Suomen pääsy äänestyksen kautta Kansainliiton neuvoston jäseneksi syyskuussa 1927. Suomen ehdokkuus ja koko asian käsittely tuli esille useassa reportaasissa.²⁶⁴ Keskeisesti esillä on ollut myös sodankäynnin politiikan välineenä kieltävä ns. Kellogg-Briand –sopimus, joka allekirjoitettiin Pariisissa ja jonka allekirjoitustilaisuudesta Niiniluoto myös raportoi.²⁶⁵

Kansainliiton neuvoston jäseneksi pääsyn ohella Niiniluoto on selostanut Suomen tekemiä aloitteita useissa reportaaseissa, joita lehdessä oli yleiskokousten aikoina miltei päivittäin. Mikäli lehden lukijat eivät ehtineet tai viitsineet lukea itse reportaaseja, he saattoivat tyytyä moniportaisiin otsikoihin, jotka tiivistivät asiasisällön esimerkiksi seuraavaan tapaan: ”Kansainliiton kahdeksas yleiskokous avattiin eilen. / Avauspuheen piti neuvoston puheenjohtajana toimiva Chilen valtuutettu Villegas. / Virallisesti ollaan optimistisia, kulussien takana kehoitetaan varovaisuuteen. / Yleiskokouksen puhemieheksi valittiin Uruguayn valtuutettu Guani. Belgia esittänyt virallisen vaatimuksen päästä edelleen neuvoston jäseneksi.” Tavallisesti otsikon eri portaissa käytettiin erilaisia fontteja. Reportaasien kuvituksena oli valo- ja piirroskuvia neuvoston kokouksen keskeisistä henkilöistä ja asianomaisista suomalaisista.

Kyseisessä yleiskokouksessa Suomi teki alkoholia käsittelevän aloitteen, mutta kuten reportaasin otsikossa 18.9.1927 todettiin: ”Suomen alkoholialoite on viinimaiden vastarinnan tähden peruutettu, mutta aiotaan esittää uudestaan yleiskokoukselle muutetussa asussa”. Aloitteen sisältö koski erityisen komission perustamista alkoholikysymysten käsittelemiseksi. Toinen aloite, josta Niiniluoto raportoi, koski taloudellisen avun – reportaaseissa käytettiin termiä finanssiapu – antamista hyökkäyksen kohteeksi joutuneille valtioille.

Muuten reportaasien aiheina saattoivat olla sosiaalitalustokonferenssi, taloutta käsittelevä konferenssi tai Kansainliiton päiväjärjestyksen julkaiseminen tai järjestön jäsenmaksun periminen. Niiniluoto toi esille myös Kansainliiton ongelmia ja kriisitilanteita, kuten pääkirjoitustyyppisessä artikkelissaan ”Genèven yleiskeskustelu” (17.9.1927, signeeraus N), jossa esiteltiin Austen Chamberlainin tekemiä varauksia. Sir Austen Chamberlain, joka tuolloin oli Yhdistyneiden Kuningaskuntien ulkoministeri, tunnetaan yhdessä saksalaisen Gustav Stresemannin ja ranskalaisen Aristide Briandin kanssa ns. Locarnon sopimuksen (1925) arkkitehtinä ja Nobelin rauhanpalkinnon (1925) saajana. Kaikki kolme, Chamberlain, Briand ja Stresemann esiintyvät keskeisinä hahmoina Niiniluodon Genève-kauden reportaaseissa.

Yleensä kaikki reportaasit, olivatpa ne Niiniluodon kirjoittamia tai eivät, eivät tuoneet esille mitään erityisen hätkähdyttävää. Myöskään niiden esitystavassa ei ollut mitään erityisen raflavaa. Pyrkimys neutraaliin esitystapaan tulee esille esimerkiksi mainitun ”Genèven yleiskeskustelu” -reportaasin loppuyhteenvedossa: ”Tässä ei ole oikea paikka lausua arvosteluja näiden voimakkaasti lausuttujen mielipiteiden paikkansa pitävydestä. Niiden arvo on ennen kaikkea siinä, että ne osoittavat Englannin nykyisen kannan mahdollisimman selvästi ja vilpittömästi.”

Esimerkkinä 1920-luvun tavasta uutisoida sanomalehdessä Kansainliiton toiminnasta voidaan ottaa Helsingin Sanomien ”Tuoreimmat tiedot” -sivu 14.9.1927. Pääotsikko oli neilportainen: ”Kansainliiton neuvoston vaalit toimitetaan huomenna.” / ”Suomen valitsemista

voitaneen nyt pitää varmana.” / ”Belgia valitaan jälleenvaltitsemisoikeudella ja kolmanneksi uudeksi jäseneksi tulee Kuba.” / ”Suomen aloite alkoholikysymyksessä on lähetetty toiseen komissioniin.” Itse artikkeli koostui eri osista, joilla oli omat otsikkonsa. Ensimmäinen, Helsingin Sanomien kirjeenvaihtajan (N) uutinen käsitteli neuvoston vaalin todennäköistä tulosta. Uutisessa viitattiin myös Journal de Genève –lehden artikkeliin Suomen mahdollisuuksista neuvoston jäseneksi. Niiniluodon tekstin jälkeen seurasi asteriskilla erotettuna Helsingin Sanomien toimituksen oma kommentti, jossa viitattiin ”kirjeenvaihtajamme” tietoihin. Sitten seurasi Niiniluodon kaksi uutista, joista toinen käsitteli Suomen alkoholialoitetta, toinen komissioiden työtä, nimenomaan puheita asevarustelun supistamisesta. Lopuksi oli vielä STT:n uutiseksi merkitty tarkempi selostus puheenvuoroista. Nykyään lehdistä on tietenkin turha hakea sen kaltaisia selostuksia käytetyistä puheenvuoroista. Mainittujen uutisten kuvituksena oli valokuva, jonka tekstinä oli ”Saksan ulkoministeri Stresemann Genèvessä”. Kuvassa oli kuitenkin kolme herraa, eikä välttämättä käynyt ilmi, kuka heistä oli Stresemann ja keitä kaksi muuta olivat.

Kun Suomi sitten oli valittu neuvoston jäseneksi, Niiniluoto sai Suomen lähettiläältä, ministeri Rafael Erichiltä lausunnon. Lausunnon ingressin mukaan se oli annettu ”kirjeenvaihtajallenne” – erikoinen lukijoille suunnattu monikon toisen persoonan muoto. Myös muiden maiden ja lehtien reaktioita oli selostettu. Esillä oli etenkin Timesin Suomelle myötämielinen kirjoitus, jossa todettiin, että Suomi on ”rakenteeltaan terveimpiä sodan jälkeen syntyneistä uusista valtioista”. Manchester Guardian piti positiivisena Pohjoismaiden edustusta neuvostossa, mutta ihmetteli, miten Suomi oli saanut 33 ääntä mutta Tanska vain yhden. Niiniluoto raportoi myös Saksan ulkoministeri Stresemannin kannanotosta; tämän mielestä tärkeää ei ollut se, mitkä valtiot olivat neuvostossa edustettuna vaan se, millaisia persoonallisuuksia neuvostossa oli. Niiniluoto tulkitsi tämän epäluottamuslauseeksi Suomelle. Samassa yhteydessä oli myös Ruotsin ja Viron kirjeenvaihtajien selostukset näiden maiden reaktioista. Toisessa reportaasissaan Niiniluoto vielä jatkoi ulkomaisten lehtien, ranskalaisen Le Temps –lehden ja sveitsiläisten Journal de Genève ja Tribune de Genève –lehtien Suomen jäsenyyttä koskevien kannanottojen esittelyä.

Niiniluoto saattoi raportoida Genèvestä myös kevyempään ja humoristiseenkin sävyyn. Tällöin hänen kirjoituksensa ovat itse asiassa kiinnostavampia kuin asiapitoiset reportaasit ja tuovat myös vallitsevia tunnelmia paremmin esille. Artikkelissaan ”Genèven kansainliittopäiviltä” (11.9.1927), alaotsikkonsa mukaan ”Alkuhuomioita ja –vaikutelmia”, hän kuvaa yleiskokouksen avajaisia ja toteaa niiden tapahtuvan ”traditionellisen seremonian” mukaan. Sitten hän jatkaa:

Neuvoston toimiva puheenjohtaja hra Villegas luki tällä kertaa avajaispuheen, ja – useille edeltäjilleen uskollisena – niin hiljaisella äänellä, että tuskin kukaan salissa olevista kykeni sitä seuraamaan. Tuli ehdottomasti ajatelleksi, että kansainliiton työ olisi aivan merkityksetöntä, jollei liiton fyysillisten ja miksei henkistenkin äänivarojen vahvistamiseksi olisi käytettävissä niin erinomainen kovapuhuja – maailmanlehdistö.

Pantuaan merkille, että Ranskan edustaja Aristide Briand rikkoi äänestysjärjestyksen menemällä ennen Suomen edustajaa Rafael Erichii, Niiniluoto kuvailee sattuvasti suurvaltojen Ranskan, Saksan ja Britannian edustajia. Esimerkiksi Austen Chamberlainista hän toteaa: ”Mutta sir Austen on muuttunut aivan peloittavasti. Tyyni, flegmaattinen huolettomuus on nyt poissa ja sen sijaan on tullut synkkä vakavuus ja kiristyneisyys. Hän näyttää suorastaan kärsivän.”

Artikkelin viimeinen kappale on omistettu naisten osuudelle Kansainliitossa. Niiniluoto kirjoittaa:

Kahdeksannen yleiskokouksen luettelossa on 8 naisedustajaa, skandinavisesta ja anglosaksilaisesta maailmasta. Romaniasta on jälleen saapunut rouva Vacaresco. Suomenkin valtuuskunnassa on tällä kertaa nainen, rva Tilma Hainari. Tietysti se herättää huomiota. Kysytään, aikooko Suomi nyt neuvostoon päästessään tuoda naisvallan kansainliittoon. Mutta feminininen opinioni, jota edustavat upporikkaat missit ja missikset kuuntelijalehtereillä, arvostelee asioita toisin. Se näkee alhaalla salissa istuvissa harvoissa naisedustajissa esitaistelijoita ja sankareita.

Niiniluodon mainitsema rouva Vacaresco oli merkittävään valakialaiseen sukuun kuulunut kirjailija Elena Văcărescu (1864-1947), joka hyvin tunnettiin ranskankielisessä maailmassa. Samaan sukuun kuului ranskalainen diplomaatti Maurice Paléologue, jonka pari Venäjän historiaa käsittelevää teosta on käännetty suomeksi. Elena Văcărescun suomalainen ikätoveri Tilma Hainari (1861-1940) oli tunnettu monista yhteiskunnallisista aktiviteeteistaan.

”Kirjeessä Genèvestä” (25.9.1927) on Suomen kilvoittelua paikasta Kansainliiton neuvostossa verrattu olympialaisiin: ”Sitä tunnelmaa, mikä vaalipäivänä vallitsi Genèvessä olevien suomalaisten keskuudessa, ei voi sanoa muuksi kuin olympialaistunnelmaksi. Tämän sanan merkitys on Suomen kansalle niin tuttu, että vertaus tekee tarpeettomiksi pitkät selvittelyt”. Samassa kirjeessä on myös selostus ministeri Erichin paikalla oleville suomalaisille järjestämästä illanvietosta. Niiniluoto kertoo tilaisuudesta muun muassa seuraavasti:

Tässä tilaisuudessa piti ministeri Erich erittäin henkevä ja hilpeän puheen Genèveä koolla olevalle ”maalaisliitolle”. Puheen parhaista kohdista mainittakoon vertaus kettuun ja pihlajanmarjoihin. Kuten ehkä lukijat arvaavat, on kettu tässä tapauksessa Suomi ja pihlajanmarjat on neuvostopaikka. Mutta päinvastoin kuin sadussa sai kettu tällä kertaa marjat suuhunsa, ja puhuja lausui toivomuksen, että marjat eivät olisi niin happamia, että ne aiheuttaisivat vatsanväännteitä (”Täytyy olla hyvä vatsa”, lausui väliin läsnäoleva Viron ulkoministeri Akel).

Kirjeessä on myös laajalti selostettu Suomen alkoholialoitetta ja sen herättämää ”märkien” ja ”kuivien” vastakkaisuutta.

”Genèven yleiskeskustelu” ja ”Kirje Genèvestä” -kirjoituksissa on paljolti samaa sävyä kuin eräissä myöhemmissä Lontoon vaikutelmien kuvauksissa.

Genèven-raportoinnin päätettyään Niiniluodon aluetta oli yleensä maailmanpolitiikka. Varsinkin vuodenvaihteessa 1933-1934 hän käsitteli yleensä maailmanpoliittista tilannetta, diplomaattista toimintaa, Kansainliittoa ja käynnissä olleita aseistariisumisneuvotteluita. Muutama artikkeli käsitteli Yhdysvaltoja, nimenomaan presidentti Rooseveltin valuuttapolitiikkaa ja dollarin arvoa. Locarnon-sopimus, jota Niiniluoto oli käsitellyt Genèven-kauden reportaaseissaan, oli aktueli hänen Englannin-kaudellaankin. Italian invaasio Abessiniaan (Etiopiaan) oli tietenkin myös esillä.

Englannin kauden kirjoituksia

Yrjö Niiniluodon Englannin kauden reportaasien ja muiden artikkelien kirjoittaja oli nimetty hyvin vaihtelevasti (vrt. s. 86) eikä merkintätavoissa ollut minkäänlaista yhtenäisyyttä; jopa samassa lehden numerossa julkaistuissa Niiniluodon artikkeleissa saattoi olla erilaisia merkintätapoja. Moniin laajempiin artikkeleihin ja reportaaseihin ja Irlantia käsittelevään reportaasisarjaan kirjoittajaksi oli merkitty Yrjö Niiniluoto. Eräissä kevyemmissä, pakinatyyppisissä teksteissään Niiniluoto käytti nimimerkkiä Rodrigo (ks. tietolaatikko 2).

Niiniluodon reportaasit olivat aluksi kokonaan vailla väliotsikkoja ja vain yhden pääotsikon varassa. Pian kuitenkin mukaan tuli monipuolisempi otsikointi, jolloin alaotsikoiden avulla voitiin antaa monipuolisempi kuva reportaasin sisällöstä. Nykyisten mittapuiden mukaan reportaasien kappaleet olivat varsin pitkiä. Geneven-kauden reportaasien tapaan myös virkkeet olivat usein varsin pitkiä sivulauseineen ja lauseenvastikkeineen. Esimerkkinä voidaan siteerata seuraava virke artikkelista ”Katsaus maailmanpoliittiseen tilanteeseen”:

Oltuaan länsivaltain kanssa yhteisrintamassa Saksan varustautumista vastaan Yhdysvallat antoivat kohta pulan synnyttyä virallisen ilmoituksen, etteivät ne tunne mielenkiintoa aseistariisumista kohtaan puhtaasti eurooppalaisena kysymyksenä eivätkä halua ottaa osaa neuvotteluihin, joita yksityiset valtat käyvät Genèven ulkopuolella.

Ymmärrettävästi suurin osa Englannin-kauden teksteistä käsitteli Englannin – tavallisesti Niiniluoto käytti juuri Englanti-nimitystä Ison-Britannian asemesta – poliittisia ja yhteiskunnallisia tapahtumia. Huomiota on kiinnitetty luonnollisesti keskeisten poliitikkojen, kuten Lloyd Georgen, Stanley Baldwinin ja Winston Churchillin kannanottoihin. Toisaalta artikkeleissa tuotiin esille myös muiden maiden, kuten Saksan, Ranskan tai Itävallan tapahtumia, ennen kaikkea englantilaisesta näkökulmasta, siitä, miten näiden maiden tapahtumat nähtiin Englannissa. Niiniluoto toi reportaaseissaan esille selkeästi myös

Kolmannen valtakunnan räikeitä tapahtumia. Eräässä artikkelissaan hän myös hahmotteli Saksassa tapahtuvaa vastakkainasettelua pakanuuden ja kristinuskon välillä – jopa hieman siihen tapaan, joka tunnetaan Olavi Paavolaisen teksteistä.

Taloudellisten olojen ja kysymysten tarkastelussa saattoi esille tulla yhtä hyvin pekonintuotanto, sokeriteollisuuden valtionapu ja siinä nähty ”joukkolahjonta”, Britannian rauta- ja terästeollisuuden uudelleenjärjestely kuin myös maitotalouden valtionapu tai työttömyys. Esitystapa näissä reportaaseissa oli useimmiten – ellei asiaan liittynyt jotain skandaalia – kuivan asiallinen. Monet reportaasit ja uutiset ainakin nykynäkökulmasta tarkastellen käsittelivät niin spesifejä taloudellisia asioita, että joutuu kysymään, missä määrin ne suomalaista lukijaa kiinnostivat. Samalla myös Ison-Britannian talouden ja teollisuuden osuus muodostui tavallaan suhteettoman suureksi muihin maihin verrattuna, sillä niissä ei ollut Niiniluodon kaltaista kokopäivätoimista ulkomaankirjeenvaihtajaa. On tietysti ymmärrettävää, että Englannin ja Suomen kauppasuhteet sekä puutavaran merkitys ovat reportaasien keskeistä aineistoa.²⁶⁶

Eräät artikkelit liittyvät Englannin fascistijohtaja Sir Oswald Mosleyn ja hänen kannattajiensa toimintaan. Niiniluodon esitys ei ole vailla ironiaa tai suoranaista huvittuneisuutta. Tämä ilmenee jo 23.2.1934 julkaistun Rodrigon artikkelin otsikoista: ”Kymmenyssota Englannissa. Fascistikomediaa eräällä Suffolkin farmilla. Mustapaidat kaivavat juoksuhautoja ja tukkivat ajotien karjanoton estämiseksi. – Kanala sankarien päämajana.” Niiniluoto esitteli myös Mosleyn ohjelmaa, johon kuului muun muassa Britannian tekeminen taloudellisesti omavaraiseksi. Suomessa tuolloin ajankohtaisille muilutuksille löytyi vastine myös Englannista, kuten ilmeni reportaasista ””Kumma kertomus kyydityksistä”. Ensimmäinen muilutus Englannissa. Pakkokuutokaupan toimittaja ryöstetään ajelulle ja jätetään tien oheen”.

Niiniluoto esitteli myös erään Rolf Gardinerin artikkelin, jossa käsiteltiin Saksan suhdetta Baltiaan. Hän luonnehtii saksalaismyönteistä artikkelia seuraavasti:

Lukija panee kohta merkille kirjoituksessa rajattoman ja kritiikittömän ihailun saksalaisten ritarivalloittajain ja heidän jälkeläistensä baltialaisten paroonien kulttuuritehtävää ja -merkitystä kohtaan, eikä kestä kauan, kun hän huomaa, että kirjoittaja on lainannut kaikki ajatuksensa Alfred Rosenbergin historianfilosofiasta [Rosenberg oli Baltian saksalaisia, HKR:n huom.]. Mr. Gardiner tulee katsauksensa lopussa siihen tulokseen, että Itämeren rannikoita ei voida turvata pohjoiselle kulttuurille (natsifilosofian iskusana!) jollei tarmokkaiden ja kolonisatiokykyisten saksalaisten anneta asutua Viroa ja Latviaa.

Niiniluoto esittelee myös kyseisen Mr. Gardinerin – enemmän tai vähemmän ironiseen sävyyn:

Mr. Gardiner on nuori mies, joka on osoittanut suurta harrastusta saksalaista nuorisoliikettä kohtaan. Ennen natsivallankumousta hän oli

Saksassa mukana nuorisoleireillä ja on sen jälkeen yrittänyt tehdä näillä nuorisotulilla saamiaan herätteitä tunnetuksi kotimaassaan.

Niiniluoto kääntyy myös suoraan Helsingin Sanomien lukijoiden puoleen todeten, että heidän kirjeenvaihtajalleen on vakuutettu, että Gardinerin artikkeli on yksinäinen ilmiö, ”jolla ei ole takanaan mitään opinionia Englannissa”. Gardiner, ns. *rural revivalist* ja tunnetun kapellimestarin John Eliot Gardinerin isä, olisi voinut kiinnostaa myös Olavi Paavolaista, sillä hän kannatti saksalaista nudismi-aatetta ja elvytti vanhoja tanssin muotoja.²⁶⁷

Varsin paljon huomiota Niiniluoto on omistanut Englannin kirkollisille oloille. Erityisen merkittävä on aikoinaan hyvin tunnettua dekaani (tuomiorovasti, Dean) W. R. Ingeä käsittelevä artikkeli, joka oli kirjoitettu Ingen eläkkeelle siirtymisen johdosta. Niiniluoto tarkastelee etenkin Ingen esitelmää ”Kreikkalaiset ja barbaarit” ja ns. hellenismien ja heprealaisuuden asetelmaa.²⁶⁸ Esitelmässään Inge oli painottanut sitä, että hellenismi (kreikkalaisuus – ei pelkästään hellenismien ajanjakso Kreikan historiassa ja kirjallisuudessa) ja heprealaisuus ovat ”ainoat, jotka ovat luoneet todella jotakin uutta, mikä ei ole muualta lainattua”. Inge näyttää muutenkin – niin kirkonmies kuin olikin – painottaneen juuri kreikkalaisten merkitystä nykyajalle. Niiniluoto jatkaa Ingen näkemysten referointia:

Hellenismi saattaa elää yli tyrannian vain, jos tyrannia ei hävitä sen ajatuksen ja lausunnon vapautta. Sortodiktatuurit, jotka nykyään uhkaavat meitä, merkitsisivät hellenismien kuolemaa tai sammumista ja paluuta barbarismiin. Tämä tri Ingen vakaumus on johtanut hänet julkisuudessa mitä jyrkimmin tuomitsemaan diktatuuriliikkeitä, jotka niin monessa maassa Euroopassa nykyään ovat painaneet jalkojensa alle vapauden. Näiden uusien diktaattorien tai terroristijoukkojen valta näyttää uskomattomalta – sanoo hän Herbert Spencer-luennossaan Oxfordissa toukokuussa. Yhdellä kynänvedolla he tekevät sellaista, mistä sulttaani, tsaari ja keisari eivät voineet uneksiakaan.

Niiniluoto mainitsee myös, että Venäjän osalta Inge oli ennustanut, että marxilaisuus siellä ennen pitkää hylätään ja maa muuttuu ”enemmän kansalliseksi, enemmän uskonnolliseksi ja enemmän militaristiseksi – toisin sanoen enemmän fascistiseksi”.

Suomalaisille on tunnetusti aina ollut tärkeää, mitä heistä on ulkomailla sanottu. Niinpä myös Niiniluodon Englannin-kauden reportaasien joukossa on varsin runsaasti sellaisia, joissa kerrotaan, mitä Englannissa on sanottu Suomesta, miten suomalaiset ovat vierailleet Englannissa ja miten nämä käynnit on Englannin lehdistössä noteerattu. Etenkin suomalaisten urheilijoiden, mutta myös esimerkiksi säveltäjien Sibeliuksen ja Yrjö Kilpisen saama huomio on usein esillä. Suomen luterilaisen ja Englannin anglikaanisen kirkon väliset suhteet ja lähentymiskeskustelut tammikuussa 1935 olivat esillä useassa uutisartikkelissa. Keskustelut eivät tuolloin kuitenkaan johtaneet tulokseen. Jonkinlaisen päätöksen asia sai vuosikymmenien kuluttua; vuonna 1996 hyväksyttiin ns. Porvoon julistus, jolloin

pohjoismaiden sekä Viron ja Liettuan evankelis-luterilaiset ja Englannin, Skotlannin, Walesin ja Irlannin anglikaaniset kirkot tunnustivat toistensa kasteen, ehtoollisen ja pappisviran.²⁶⁹

Niiniluoto uutisoi myös kielitieteilijä Alan S. C. Rossin Royal Asiatic Societyssä pitämästä esitelmästä, joka käsitteli suomalais-ugrilaisia kieliä. ”Tapaus oli laatuaan ensimmäinen Englannissa ja tilaisuuteen oli senvuoksi kutsuttu m. m. Suomen ja Viron lähetystöjen sekä sanomalehtien edustajia. Sitäpaitsi oli läsnä valittu joukko englantilaisia oppineita,” raportoi itsekin filologin koulutuksen saanut Niiniluoto. Rossin esitelmässä ja sitä koskeneessa keskustelussa paneuduttiin suomalais-ugrilaisten kielten oletettuihin suhteisiin indogermaaniisiin ja turkkilaisiin kieliin. Niiniluoto muistutti uutisen lopussa Rossin suomen kielen taidosta ja henkilökohtaisista suhteista suomalaisiin kielimiehiin. Alan S. C. Ross piti myöhemminkin yhteyksiä Suomeen. Hän saavutti 1950-luvulla huomattavaa kuuluisuutta helsinkiläisessä Neuphilologische Mitteilungen -aikakauslehdessä julkaisemallaan tutkielmalla englannin kielen kahdesta standardista.²⁷⁰

Suomen Joutsenen ohella Suomen tunnetuimpia purjelaivoja oli ahvenanmaalainen *Herzogin Cecilie*. Sen vaiheista Helsingin Sanomat oli raportoinut jo 1920-luvulla. Niiniluoto välitti lehden lukijoille tiedon aluksen päällikön avioitumisesta eteläafrikkalaisen purjelaijalla merimiehenä matkanneen neidin avioliitosta vuonna 1935. *Herzogin Cecilien* haaksirikko Englannin rannikolla vuonna 1936 oli paljon huomiota herättänyt tapahtuma, josta Niiniluoto raportoi useaan kertaan.

Lukuun ottamatta reportaaseja Sibeliuksen Englannissa nauttimasta suosiosta Niiniluoto puhuu suhteellisen vähän sikäläisestä taide-elämästä. Omalla nimellään hän on kuitenkin julkaissut artikkelit kiinalaisen taiteen näyttelystä Lontoossa ja Lontoon teattereista. Jälkimmäiseen artikkeliin sisältyy Shakespeare-esityksen kuvailun ohella jakso, jossa käsitellään T. S. Eliotia ja hänen näytelmäänsä *Murder in the Cathedral*. Niiniluoto luonnehtii Eliotia seuraavasti – tämä siis aikana, jolloin Eliotista ei Suomessa tiedetty juuri mitään:

T. S. Eliot on ehkä huomattavin Englannin moderneista runoilijoista, ja todellisuudessa tämän modernin ”tulenkantaja”-runouden luoja. Hänen v. 1914 julkaisemansa ”J. Alfred Prufrockin rakkauslaulu” vaikutti yhtä mullistavasti Englannin lyriikkaan kuin Sarajevon murha Euroopan rauhaan, kuten eräs kirjallisuushistorioitsija suvaitsee sanoa. Eliot on hämärä, niinkuin koko se koulukunta, joka tahtoo irroittaa runouden logiikan kahleista, mutta milloin hän, kuten puheenaolevassa näytelmässä, saa dramaattisen aiheen käsiteltäväkseen, pakottautuu loogillinen linja itsestään, ja ne lyyrilliset intervallit, joissa modernistirunoilija antaa itselleen vapaat ohjaket, muodostuvat älykkäiden näyttelijäin tulkitsemina hyvin suggestiiviksi.

Niiniluoto on lisäksi kiinnittänyt huomiota kuoron käyttöön Eliotin näytelmässä.

Teatteriarikkelissa Niiniluoto on pannut merkille myös erilaisten populaarityyppisten näytelmämuotojen suosion. Thrillerit, musiikkikomedit, revyyt ja farssit kuuluvat Lontoon

teatterielämään yhtä hyvin kuin vakavat näytelmät, ja niillä on huomattava suosio (vrt. Niiniluodon käsikirjoitus englantilaisista näytelmäkirjailijoista, ks. edellä s. 46-47).

1920-luvulla sanomalehtiin vakiintuivat urheiluosastot ja Helsingin Sanomat oli tässä suhteessa hyvinkin ajan tasalla.²⁷¹ Näin ollen Niiniluoto sai Lontoon-kautenaan toimia myös urheilureportterina. Hän raportoi esimerkiksi muutamista jalkapallo-otteluista ("Manchester voitti Cupin lyöden Portsmouthin 2-1"), tennisotteluista ja tunnetun suomalaisen nyrkkeilijän Gunnar Bärlundin ottelusta Englannissa ("Dshii-Bii harjoittelee Wembleyn "valtakunnan lammikolla"). Muutama laajempi artikkeli käsitteli eräiden urheilulajien asemaa Englannissa ("Englannin urheilua" ja "Englannin jalkapalloilu"). Artikkelit "Urheilu ja kansainvälinen sopu" sisälsi paitsi selostuksen siitä, miten Englannin ja Australian välit olivat huonontuneet krikettiottelun johdosta myös "Totuuden Byronista kriketinpelajana". Kysymys oli siitä, että lordi Byronin kohdalla ei ollut koskaan unohdettu sitä, että hän oli kouluaikanaan vuonna 1805 pelannut Harrowin krikettijoukkueessa; nyt kuitenkin eräs henkilö oli paljastanut, miten Byronin valitseminen joukkueeseen oli ollut virhe. Niiniluodon esitys tästä paljastuksesta ja sitä seuranneesta keskustelusta on herkullinen.

Suomalaisella sanomalehdistöllä on pitkä historia kruunajaisten ja muiden kuninkaallisten tapahtumien kuvauksessa. Suomen lehdistön historian toisessa ja kolmannessa osassa tähän aihepiiriin ei ole kiinnitetty mitään huomiota, jollei sellaiseksi lasketa Suomen itsenäistymisen yhteydessä käytyä keskustelua tasavaltalaisesta ja monarkistisesta hallitusmuodosta.²⁷² Kuninkaallisten kuvaus alkaa itse asiassa jo Porthanista, joka Aurora-seuran lehdessä *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* kuvasi 5.6.1772 Kustaa III:n kruunajaisten johdosta Turussa järjestettyä juhlaa. Selostuksessa on tarkkaan mainittu, ketkä puhuivat tilaisuudessa ja millaisia muotoja juhlassa oli tykinlaukauksista ilotulitukseen ja tanssiaisiin.²⁷³ Tähän traditioon myös Yrjö Niiniluoto toi oman kontribuutionsa. Englannin kuningashuoneen tapahtumat on hänen reportaaseissaan huomioitu näyttävästi. Erityisesti esillä ovat prinssi Georgen ja prinsessa Marinan häät ja kuningas Yrjö V:n 25-vuotishallitsijajuhla. Vuoden 1935 toukokuussa vietetty ns. "silver-jubilee" oli esillä usean päivän lehdissä Niiniluodon mutta myös muiden raportoimana. Yksi kokonainen sivu oli omistettu valokuville. Yrjö V:n kuolema ja hautajaiset olivat samoin näyttävästi esillä. Lehdessä pantiin erityisesti merkille sotamarsalkka Mannerheimin osallistuminen hautajaisiin ja niiden yhteydessä järjestettyihin tilaisuuksiin.²⁷⁴

Kuningashuonetta koskevia artikkeleita on useita muitakin. Esimerkiksi Walesin prinssin (myöhempi kuningas Edward VIII) 40-vuotispäivä on noteerattu. Edellä on jo mainittu kuningas Yrjö VI:n kruunajaisia koskevasta reportaasista. Niiniluoto raportoi kruunajaisten mielialoista artikkelissa, joka oli saanut ironisen otsikon "Hyvät naiset ja herrat, sirkus on teidän!". Siinä hän pohti monarkian asemaa Edward VIII:n kruunusta luopumisen ja avioliiton aiheuttaman kriisin jälkeen sekä kuninkuutta yleensä. Hän selosti myös Daily Express -lehden yllättävän avomielistä tapaa käsitellä uuden kuninkaan, Yrjö VI:n puhevikaa. Niiniluoto katsoi uutisen arvoiseksi senkin, että Gloucesterin herttuattaren sisar oli vihitty avioliittoon. Englannin kuningashuoneen tapahtumien näyttävä raportointi jatkui Helsingin Sanomissa ennen kaikkea kesäkuussa 1953, jolloin pidettiin Elisabet II:n kruunajaiset.²⁷⁵

Tietolaatikko 3

Pakinoitsija Rodrigo

Muutaman kerran 1920-luvulla ja sitten 1930-luvulla Lontoon-kirjeenvaihtajana toimiessaan Yrjö Niiniluoto käytti nimimerkkiä Rodrigo. 20-luvulla hän kirjoitti neiti Eldersin epäonnistuneesta Amerikan-lennosta otsikolla ”American Girl” ja Daily Telegraph –lehdessä olleesta Suomen hallituksen turvallisuuspoliittiseen aloitteeseen kohdistamasta nurjamielisestä arvostelusta. 30-luvulla Niiniluoto kertoi muutamasta baletti- ja oopperamaailman diivasta, Maria Kuznetsovasta ja ”Oikeasta Butterflysta”, japanilaisesta laulajattaresta Teiko Kiwasta. Edelliselle oli käydä huonosti Suomen tullissa: ”Suomen tullissa olivat tullimiesten silmät levinneet suuriksi, kun hänen matkalaukkunsa kannettiin esille. He eivät voineet käsittää, että suurella oopperalaulajattarella täytyy olla tavaton pukukokoelma, vaan väittivät hänen aikovan myydä ne täällä”. Jälkimmäinen oli puolestaan tavannut Japanissa ennen Eurooppaan lähtöä professori G. J. Ramstedtin, joka oli kehottanut häntä poikkeamaan Suomessakin.

Rodrigo kertoi myös sattumuksia ja anekdootteja Georg Schnéevoigtin johtaman Helsingin kaupunginorkesterin Lontoon-vierailusta 1934 kaksiosaisessa pakinassa ”Välisointuja Lontoon viikolla”. Rodrigon nimimerkillä on julkaistu myös satiirinen artikkeli ”Fascistikomediaa eräällä Suffolkin maatilalla” Helsingin Sanomien pitkäaikainen pakinoitsija Tiitus (Ilmari Kivinen) puolestaan muisti ”veli Rodrigo” eräässä pakinassaan, samoin Yrjöä, Englannin kuninkaan kaimaa. Uransa loppuvaiheilla Yrjö Niiniluoto puolestaan kirjoitti Tiituksesta.

Pakinanomaisia piirteitä on myös kirjoituksessa ”Lontoon galaviikolta” ja kirjoitussarjassa ”Mistä Lontoossa puhutaan”:

1950-luvun lopulla Niiniluoto kirjoitti nimimerkillä Yrjö Kaarlenpoika Neuvostoliitto-aiheisia pakinoita, joita ei kuitenkaan koskaan julkaistu (ks. s. 124-126, 228-231).

Lukijoiden mielenkiintoa pitivät yllä myös eräät Niiniluodon raportoimat sensaatiomaiset tapahtumat. Niistä kertovat esimerkit sellaiset otsikot kuten ”Järkyttävä kaksois-itsemurha Englannissa. Kaksi sisarusta hyppää käsi kädessä 1,000 metrin korkeudesta lentävästä lentokoneesta” tai ”Nainen hirtetty Englannissa. Viiden lapsen äiti oli myrkyttänyt potilaansa saadakseen tämän rahat”. Niiniluoto ei näytä olleen kovin kiinnostunut tai innostunut tämäntyyppisestä aineksesta. Helsingin Sanomat kyllä muuten suorastaan hekumoitsi 1930-luvulla groteskeilla rikostapauksilla. Räikeästi otsikoitujen kotimaisten rikosreportaasien ohella palstatilaa sai etenkin Charles Lindberghin lapsen ryöstö ja murha sekä sitä seurannut oikeudenkäynti. Syylliseksi todetun Bruno Richard Hauptmannin teloituksesta Trentonin vankilassa New Jerseyssä oli lehdessä yksityiskohtainen kuvaus puhumattakaan arvostetun journalistin Henri Grisin artikkeleista ”Hauptmann on kuollut, mutta ’Hauptmannin juttu’ jää elämään ja tulee olemaan ratkaisevana presidentinvaaleissa!” ja ”Sähkötuolin edessä. Kuolemantalo kuuluisassa Sing-Sing-vankilassa”. Viikkoliitteessä tarjottiin lukijoille artikkeli ”Eräs maailmansodan murhenäytelmä uudessa valossa. Kuinka Miss Cavell teloitettiin”.²⁷⁶

Niiniluodon Lontoon-kauteen sijoittui myös matka Irlantiin 1935. Tuloksena oli kuusiosainen, kuvin varustettu reportaasisarja ”Matka vihreälle saarelle”, joka lienee ensimmäinen laajempi Irlannin esittely Suomessa, vaikka Irlannin tapahtumista olikin eri yhteyksissä runoja myöten tarkasteltu. Seuraaja Niiniluodon sarjalle ilmestyi kaksi vuotta myöhemmin, jolloin ilmestyi Olof Enckellin matkakirja *De klagande vindarnas ö*. Suomenkielistä Irlantia koskevaa kirjaa saatiin odottaa vuoteen 1954, kun Aale Tynni julkaisi matkakirjan *Vieraana vihreällä saarella*.

Niiniluodon Irlanti-artikkelien sarja alkaa kuvauksella vuoden 1916 kuuluisasta Pääsiäiskapinasta, sen johtohahmoista ja pääpostikonttorin – kapinan päänäyttämön – suuressa hallissa pääsiäisaamuna 1935 paljastetusta kapinan muistomerkistä, joka esitti myyttistä sankaria Cuchulainnia. Muissa osissa Niiniluoto keskittyy Irlannin uudempaan historiaan, valtiolliseen asemaan (Irlanti oli tuolloin ns. Vapaavaltio, Free State, Saorstát Éireann), suhteeseen Brittiläiseen imperiumiin, talouteen, Pohjois-Irlannin kysymykseen ja Irlannin pääministerin, myöhemmän pitkäaikaisen presidentin Éamon de Valeran vaiheisiin ja poliittisiin ratkaisuihin. Viimeinen artikkeli keskittyy kielikysymykseen, gaelin kielen asemaan ja sen elvyttämispyrkimyksiin. Pääsiäiskapinan johtajien esittelystä käy ilmi, että nämä olivat runoilijoita ja kirjailijoita. Muuten Niiniluoto ei kuitenkaan käsittele Irlannin merkittäviä uudempia kirjailijoita eikä muitakaan henkisen elämän edustajia. Katolisen kirkon asema sen sijaan tulee selvästi esille.

Reportaasisarjan otsikossa oleva sana ”Matka” on sikäli harhaanjohtava, että kyseessä ei oikeastaan ole mikään matkan tai reportaasimatkan kuvaus, jossa kirjoittaja kuvailisi omia henkilökohtaisia havaintojaan, kokemuksiaan tai tunnelmiaan. Kirjoittaja on häivyttänyt itsensä lähes näkymättömiin. Vain pariin otteeseen mainitaan ”tämän kirjoittajan” havainnoista. Artikkelista ei mitenkään käy ilmi, onko kirjoittaja käynyt muuallakin kuin Dublinissa. Mukana on kuitenkin joitain valokuvia eri puolilta Irlantia. Henkilökohtaisten kokemusten sijaan lukijalle tarjotaan tuhti asia- ja tietopaketti. Asiatyylillä korostaa se, että

väliotsikoita ei ole lainkaan ja kappaleet ovat pitkiä – nykyisistä lehtiartikkeleista kokonaan poiketen.

Englantilaiseen Times-lehteen läheisessä yhteydessä työskentelevä suomalainen toimittaja joutui varomaan sanojaan Irlannista kirjoittaessaan. Kirjeessään Erkolle Niiniluoto totesikin pyrkiensä olemaan hyvin varovainen aiheen arkaluontoisuuden takia; hän uskoi kuitenkin, ettei artikkeleissa ole mitään Englantia eikä myöskään Irlantia loukkaavaa. Hän oli pyrkinyt tasapuolisuuteen hankkimalla tietoja sekä Dublinista viralliselta taholta että Dublinin toimituksessa olleelta irlantilaiselta Mr. Gravesiltä. ”Irlannissa on vahva kärki Englantia vastaan,” tiivistä Niiniluoto käsityksensä tilanteesta kirjeessään.²⁷⁷

Kahdessa laajassa artikkelisarjassa Niiniluoto on käyttänyt hyväkseen mahdollisuutta tutustua Lontoon toimistossa The Times -lehden vuosikertoihin, joista hän oli löytänyt kiinnostavaa Suomea koskevaa aineistoa. Edellinen artikkelisarja, kesällä 1935 julkaistu ”Suomen sota 1808-09 ja Englanti” käsittelee Englannin laivaston toimintaa Itämerellä sen valossa, miten The Times oli asiasta aikoinaan raportoinut. Seuraavana vuonna ilmestyi artikkelisarja ”Suomen sodan historiaa ”Timesin” palstoilla v. 1808”. Artikkelisarja sisältää runsaasti suomeksi käännettyjä sitaatteja Timesista. Siitä ilmenee, miten Times oli varsin tarkasti ja hyvin informoidusti seurannut tapahtumien kulkua. Sodan lopputulos oli Timesin mukaan kyllä vähemmän mairitteleva: ”Sillä sota, katselimme sitä miltä taholta tahansa, on muuttunut aivan halveksittavaksi.” Niiniluoto asettaa tämän näkemyksen historialliseen yhteyteensä:

Tämä ironinen sävy saa selityksensä siitä, että lehden huomio alkoi näihin aikoihin kiintyä Espanjaan, jossa oli syntynyt vapaudenliike ”Europan tyrannia” Napoleonin vastaan. Espanjan uutiset valtasivatkin lehdessä pian sen ylivoimaisen sijan, joka siihen asti oli ollut Suomen uutisilla.

Timesin täyttäessä 150 vuotta Niiniluoto julkaisi merkkipäivän johdosta näyttävän asiaa koskevan artikkelin. Kyseessä oli Helsingin Sanomien ensimmäinen neliö (yliö) sijaiten nelipalstaisin otsikoin sivun keskellä ylälaidassa. Neliötä on pidetty Eljas Erkon aikaansaannoksena; idean hän oli saanut ulkomaisesta lehdistöstä.²⁷⁸

Englannin-kautenaan Niiniluoto ei rajoittunut – kuten ei myöskään Eero Petäjäniemi Berliinistä kirjoittaessaan – vain lähettämään uutisia ja reportaaseja lehteen. Kirjeessään Eljas Erkolle hän esitti myös kannanottoja esimerkiksi Englannin kaupasta ja Britannian laivastosta. Esimerkiksi eräässä päiväämättömässä kirjeessään hän puhuu siitä, miten suomalaiset sotilaspiirit laskevat sen varaan, että Englannin laivasto tulisi Suomenlahdelle sodan syttyessä Venäjää vastaan. Niiniluoto piti tätä täysin vääränä ja hyvin vaarallisena olettamuksena; Suomi ei tulisi saamaan mitään laivastoapua Englannilta.²⁷⁹

Hendonin lentonäytös 1934 ja Mannerheim

Yrjö Niiniluodon Englannin-kauden kiinnostavimpia reportaaseja on kuvaus Hendonin lentonäytöksestä 30.6.1934 – nimenomaan siksi, että se liittyi valtiovallan, tässä tapauksessa puolustusneuvoston puheenjohtajan, marsalkka Mannerheimin kääntymiseen lehdistön puoleen. Niiniluodon reportaasi ilmestyi 9.8.1934, eli toista kuukautta tapahtuman jälkeen (lehdessä oli tosin jo 12.7. ollut kuva pommikoneesta ja maininta lentonäytöksestä). Reportaasissa kuvataan sekä yksityiskohtaisesti että innostuneesti lentotapahtumaa. Teknisten suoritusten ohella Niiniluoto on pannut merkille Walesin prinssin saapumisen paikalle. Artikkeleihin liittyy valokuva vesitasotyypisistä ”merilentokoneista” ja piirros erilaisista lentomuodostelmista. Artikkelit poikkeaa kuitenkin monista Niiniluodon reportaaseista sikäli, että siinä otetaan suoraan kantaa sotilaalliseen varustautumiseen. Paksummalla ja sisennettynä painetussa jaksossa Niiniluoto kirjoittaa:

Määrätköön hallitus tai eduskunta miten suuret ilmavoimat maa voi ylläpitää, mutta annettakoon myös täten muodostuville joukoille täydet mahdollisuudet taistelutehonsa kehittämiseksi korkeimpaan saavutettavissa olevaan potenssiin. Muuten ei ilmapuolustuksesta eikä siihen uhratuista miljoonista ole mitään hyötyä tai turvaa odotettavissa. Toisen luokan joukkoja ilmasota ei tunne.

Toisessa vastaavassa sisennetyssä jaksossa Niiniluoto toteaa: ”Jos Brittein valtakunnalla on, sanokaamme, 100 ensiluokkaista laivuetta niin miksi ei meillä voisi olla 15 tai vaikkapa 10 yhtä ensiluokkaista ja tehokasta laivuetta.” Artikkelin lopussa varoitetaan tulevaisuudesta:

Englantilaiset katsojat palaavat näytöksestä vakuutettuna ”ensimmäisen puolustuslinjansa” erinomaisesta tehosta ja kunnosta, mutta ulkolaisista poistuu varmastikin moni – niiden joukossa kirjoittaja – allapäin ja mieli täynnä pahoja aavistuksia. Suokohan kohtalon jumala meille vielä anteeksi laiminlyöntimme vai olemmeko jo hävinneet tulevan puolustusotamme? Ja jos armonaikaa todella vielä olisi, miten loihdia esille se ihme, että kansamme ja sen johtajien silmät aukenisivat näkemään huomispäivän ohitse yhä tummenevaan tulevaisuuteen.

Artikkelin vieressä oli Eeron pakina ”No tuleeko se sota?” ja Oki Räisäsen pilapiirros. Kummassakin on aiheena Lloyd Georgen sittemmin surullisenkuuluisaksi muodostunut lausunto siitä, että Euroopassa ei tule sotaa ainakaan kymmeneen vuoteen.

Mutta miksi Helsingin Sanomat reagoi lentonäytökseen vasta myöhemmin ja miksi artikkeli julkaistiin vasta yli kuukauden kuluttua? Asiaan oli aivan ilmeisesti vaikuttanut Hendonin lentonäytöstä seuraamassa ollut Mannerheim, joka myös oli vaikuttanut näkemästään. Mannerheim kääntyi pian matkansa jälkeen lehdistön puoleen esittäen

puolustusvalmiuden kohottamisen tärkeyttä koskevan lausunnon. Sama lausunto julkaistiin Hakkapeliitta-lehdessä 24.7.1934 lisättynä itse lentonäytöstä koskevalla kuvauksella. Mannerheim otti kantaa lentoaseeseen korostaen sen paikkaa nykyaikaisessa puolustusjärjestelmässä. Rauhanpropaganda oli Mannerheimin mielestä saanut jotain aikaan, mutta ”saavutukset eivät kylläkään koidu pienten valtojen hyväksi”. Myöskään suomalaisten ylistetty puolustustahto ei ole tehokas ase itsenäisyydelle. Ahvenanmaan sopimuksesta Mannerheim totesi, että se on pikemminkin raivannut tien pohjoiseen kahden valtion välitse. Tässä tilanteessa Mannerheim painotti lehdistön merkitystä:

Eikö Suomen vastuustaan tietoisella sanomalehdistöllä, jolle maan puolustus ei ole pelkkä tyhjä sana, olisi aika aukaista, ennen kuin se on liian myöhäistä, kansan silmät ja auttaa sitä ymmärtämään, mitä uhrauksia yhä vielä vaaditaan, ennenkuin jokaisella kansalaisella on tilaisuus täyttää, jos niin tarvitaan, nykyaikaisesti asestettuna ja koulutettuna paikkansa rivissä, käyttäen pyhää oikeuttaan maansa puolustamiseen.

Porvarillisissa lehdissä Mannerheimin vetoamus huomioitiinkin näyttävästi. Helsingin Sanomat julkaisi Mannerheimin lausunnon 18.7.1934, käsitteli sitä hyväksyvästi seuraavan päivän pääkirjoituksessa otsikolla ”Vakavia sanoja” ja siteerasi vielä sitä seuraavana päivänä Muut lehdet -osastossa Turun Sanomien näkemystä. Uusi Suomi oli sijoittanut Mannerheimin lausunnon näkyvästi etusivulleen ja käsitteli sitä samana päivänä pääkirjoituksessa otsikolla ”Sotamarsalkka Mannerheimin vetoamus”. Omassa Muut lehdet -osastossaan Uusi Suomi siteerasi Helsingin Sanomien, Turun Sanomien, Aamulehden ja Savon lausuntoja. Myös Suomen Sosialidemokraatti siteerasi Mannerheimin lausuntoja mutta oli porvarillisia lehtiä paljon varauksellisempi. Lehti ihmetteli lausunnon ajankohtaa ja muistutti maan taloudellisen kantokyvyn rajoista. ”Jos se unohdetaan, unohdetaan helposti myös maan puolustuksen taloudelliset edellytykset,” totesi Suomen Sosialidemokraatti lopuksi.

On aivan ilmeistä, että Eljas Erkko oli henkilökohtaisesti pannut merkille Mannerheimin vetoamuksen ja vaikuttanut siihen, että se – samoin kuin Hendonin lentonäytös – noteerattiin näyttävästi Helsingin Sanomissa. Keijo K. Kulha on Helsingin Sanomien linjaa käsitelleessä teoksessaan maininnutkin Erkon kansanedustajakaudellaan 1933-1936 osoittamasta kiinnostuksesta maanpuolustusta kohtaan ja liittännyt mukaan valokuvan, jossa Erkko yhdessä silloisen ratsuväen kenraalin Mannerheimin kanssa on seuraamassa lentonäytöstä 1930-luvun alussa.²⁸⁰

Mannerheim itse palasi Hendonin lentonäytökseen vielä muistelmissaan ja liitti mukaan Hakkapeliitta-lehdessä olleen lausuntonsa.²⁸¹

Abessinian sota

Yrjö Niiniluodon ulkomaankomennuksen aikana merkittävin sotatapahtuma oli Abessinian sota 1935-1936. Italian invaasio Abessiniaan (Etiopiaan) johti maan miehittämiseen vuoteen 1941 saakka, jolloin maan hallitsija, negus Haile Selassie oli maanpaossa. Helsingin Sanomat raportoi Abessinian tapahtumista laajasti ja näyttävästi myös valokuvamateriaalia käyttäen. Tähän oli hyvät mahdollisuudet Helsingin Sanomien Times-lehden kanssa tekemän yhteistyön ansiosta. Timesin (United Pressin) Abessiniassa toimineet kirjeenvaihtajat olivat samalla Helsingin Sanomien kirjeenvaihtajia. Näitä sotakirjeenvaihtajia olivat Edward W. Beattie (1909-1984) ja Webb Miller (1891-1940). Molemmat raportoivat uransa aikana useista aseellisista konflikteista, Webb Miller myös talvisodasta. Helsingin Sanomat julkaisi paljon myös latvialaissyntyisen, Yhdysvaltoihin muuttaneen ja United Pressin palveluksessa työskennelleen Henri (Henry) Grisin (1904-1996) reportaaseja, joista osa koski Abessinian tapahtumia. Lehdessä oli luettavissa myös muutama suomenruotsalaisen kirjailijan Håkan Mörnen reportaasi Abessiniasta.²⁸²

Kun sodasta raportointi oli ulkomaisten reportterien tehtävänä, Niiniluoto keskittyi Britannian tapahtumiin, parlamenttivaaleihin, eräisiin taloudellisiin kysymyksiin, kuningashuoneen tapahtumiin ja Sibeliuksen saamaan kunnianosoitukseen. Eräät reportaasit liittyivät myös Abessinian tapahtumien herättämiin keskusteluihin ja reaktioihin, ennen kaikkea Englannin suhteisiin Italiaan, Ranskaan ja kansainliittoon. Niiniluoto huomioi myös tunnetun irvihampaan, George Bernard Shawn kommentit: iänikuisena vastarannankiiskinä tämä ilmoitti kannattavansa Italian imperialismia. Myöhemmin teoksessaan *Tämä oli Englanti* Niiniluoto luonnehti Shawta ”kansalliseksi hovinarriksi”.

Arvosteluja ja artikkeleita 1930-luvun lopulla

Toimiessaan kotimaassa Englannin-kautensa jälkeen Niiniluodolla oli jälleen tilaisuus kirjoittaa kirja-arvosteluja. Kaunokirjallisuuteen hän ei enää palannut; tilalle tulivat erilaisia ajankohtaisia asioita käsittelevät, etenkin ruotsalaiset tietokirjat. Niiniluodon 1930-luvun kirja-arvostelut olivat lähinnä suppeita esittelyjä, *Lesefrüchte* hänen tuolloin lukemastaan kirjallisuudesta. Otsikolla ”Kolmas valtakunta” hän kirjoitti tunnetun ruotsalaisen tutkimusmatkailijan ja Saksan ystävän Sven Hedinin teoksesta *Nykypäivien Saksa* ja otsikolla ”Antisemitismi” Hugo Valentinin teoksesta *Legenda juutalaisten maailmanherruudesta*. Valentin oli tunnettu antisemitismin historioitsija, joka 1942 julkaisi Suomessakin paljon luetussa Göteborgs Handels- och Sjöfartstidningissa artikkelin holokaustista. Samoihin aikoihin Niiniluodon artikkelien kanssa Lauri Viljanen, joka 1935 oli julkaissut varsin ihailevan elämäkerran V. A. Koskenniemestä, kirjoitti Helsingin Sanomiin arvostelun otsikolla ”V.A. Koskeniemi kulttuurimatkailijana”, jossa hän varsin suorasukaisesti arvosteli Koskenniemen näkemyksiä tämän teoksessa *Havaintoja Kolmannesta valtakunnasta*.

1930-luvun lopulla Niiniluoto arvosteli myös eräitä Suomen ulkopoliitiikkaa ja

Suomen ja Ruotsin suhteita käsitteleviä teoksia. Hän kritisoi eräitä Arnold J. Toynbeen toimittamassa teoksessa *Survey of International Affairs 1936* esitettyjä Suomea koskevia harhaanjohtavia käsityksiä. Arviointien kohteena olivat myös filosofina tunnetun J. E. Salomaan Pohjois-Amerikan Yhdysvaltain historia ja turkologi Martti Räsänen Turkkiä koskeva teos *Puolikuun nousu*. Vuonna 1938 Niiniluoto tarkasteli varsin laajasti kapteeni L. J. Sauramon kirjasta *Ahvenanmaan linnoittaminen ja vuoden 1921 sopimus*. Niiniluodon kirjoitus oli lähinnä Sauramon referointia nimenomaan hyväksyvässä sävyssä. Sauramo oli esittänyt joukon perusteluja sille, miksi vuoden 1921 sopimusta (Ahvenanmaan demilitarisointi) tarvitsisi tarkistaa ja miksi Suomen olisi syytä linnoittaa Ahvenanmaa. Muiden maiden, etenkin Venäjän ja Ruotsin reaktiot otettiin arvostelussa huomioon. Sauramon kirjan ja Niiniluodon sitä koskevan esittelyn taustana on muistettava myös Mannerheimin lausunto, joka tuli esille hänen kääntyessään lehdistön puoleen Hendonin lentonäytöksen jälkeen (ks. s. 98-99).

Helsingin Sanomat oli noteerannut T. E. Lawrencen, ”Arabian Lawrencen”, kuoleman vuonna 1935. Niiniluoto palasi Lawrenceen 1937 Helsingin Sanomissaan julkaisemassaan kaksiosaisessa artikkelissa.²⁸³ Artikkelissa painottuu Lawrenceen erikoislaatuinen ja ristiriitainen persoonallisuus sen valossa, mitä hänen ystävänsä ja tuttavansa olivat hänestä sanoneet. Vuonna 1939 Niiniluoto kirjoitti artikkelin ns. Helmikuun manifestin 40-vuotismuiston johdosta tarkastellen sen vaikutusta Päivälehteen.

Yrjö Niiniluoto ja Helsingin Sanomien pitkäaikainen musiikkikriitikko, säveltäjä Uno Klami maaottelumarssilla 1941. Perhearkisto.

5 Matkareportaasit toisen maailmansodan ajalta

Toisen maailmansodan aikana Yrjö Niiniluoto joutui päätoimittajana luonnollisesti keskittymään Helsingin Sanomien toimituksen käytännön johtamiseen, jolloin pääkirjoitusten ohella varsinaiseen omakohtaiseen kirjoittamiseen ei kovinkaan paljon jäänyt aikaa. Hän teki kuitenkin lehtimiesvaltuuskuntien kanssa muutamia matkoja, jotka suuntautuivat Saksaan, Unkariin ja Romaniaan ja joiden tuloksena Niiniluoto julkaisi lehdessään artikkeleita. Näiden matkojen ja artikkelien aineistoa on esseekokoelmassa *Takana länttä ja Eurooppaa*. Erot artikkelien ja esseiden välillä ovat kiinnostavia ja niihin palataan tarkasteltaessa ao. esseekokoelmaa.

Saksan matkan tuloksena syntyneet artikkelit ”Totaalinen voimaponnistus” ja ”Kansa työssä”, jotka julkaistiin Helsingin Sanomissa välittömästi matkan jälkeen maaliskuussa 1942, ovat kiinnostavia nimenomaan äärimmäisen varovaisen sävynsä takia. Juuri tämä varovaisuus panee ajattelemaan, että kirjoittajalla on ollut omat epäilynsä. Edelliseen artikkeliin liittyy raameissa oleva ingressi, jossa mainitaan käsiteltävät aihepiirit, minkä jälkeen kirjoittaja toteaa, miten vaikeaa on saada lopullisia käsityksiä lyhyen matkan perusteella. Hän jatkaa:

/.../ Saksan erikoislaatuinen poliittinen rakenne tuottaa tiettyjä vaikeuksia sellaisellekin, joka on käytettävissä olevien lähteiden avulla pyrkinyt siihen tutustumaan. Se, joka etsii totuutta, toteaa pianikin, että nykypäivän Saksa on pähkinä, joka ei niin vain helposti avaudu kenelle tahansa tarkkailijalle, sellaisellekaan, joka aikaisemmin tässä maassa on ollut kuin kotonaan. Sen ytimeen päästään vain kärsivällisen ja sitkeän tutkistelun kautta joka vie enemmän aikaa kuin mitä nyt puheenaolevalla retkikunnalla oli käytettäväänään.

Niiniluoto selvittää sitten toisaalta, mitä suuria odotuksia Saksassa kohdistettiin edessä olevaan kevätoffensiiviin, toisaalta lehdistöpäällikkö Dietrichin perusteluja sille, miksi hänen tunnettu lausumansa siitä, miten bolševikit oli jo murskattu, oli osoittautunut ennenaikaiseksi. Muuten koko artikkeli on sangen neutraalia esitystä esimerkiksi elintarviketilanteesta, säätilasta, ihmisten mobilisoinnista tekemään kahdentoista tunnin työpäiviä ja Führerin päiväjärjestyksestä. Lehtimiesryhmä tapasi eräitä merkittäviä Kolmannen valtakunnan johtohenkilöitä kuten propagandaministeri tohtori Joseph Goebbelsin ja Itävallan käskynhaltijan Baldur von Schirachin. Näiden kohdalla korostui heidän hyvä tietoisuutensa Suomen asioista. Selkein positiivinen arvio Niiniluodon artikkeleissa onkin maininta tavattujen johtohenkilöiden tekemästä miellyttävästä vaikutuksesta.

Kiinnostavin kohta on kuitenkin jälkimmäisen artikkelin viimeinen kappale:

Yhteenvetona saaduista vaikutelmista on sanottava, että Saksan kansa jaksaa kestää nykyisen sotapönnistuksen ja että sitä ei voida sotilaallisin keinoin voittaa. Eräs korkeassa asemassa oleva henkilö lausui tämän ajatuksen sanoen, että häviö on ajateltavissa vain siinä tapauksessa, että tehdään jokin jättiläismäinen tyhmyys sodankäynnissä. Se pelko on kuitenkin aiheeton. Siitä ovat takeena Saksan sotilaalliset perinteet ja niiden nykyinen kantaja, Wehrmacht.

Merkillepantavaa tässä kappaleessa on se, että siinä ei puhuta Saksan voitosta vaan siitä että Saksaa ei voida voittaa. Lisäksi koko kappale on pantu nimettömäksi jäävän korkea-arvoisen henkilön esittämäksi. Niiniluoto ei itse ota kantaa.

Muutamaa kuukautta myöhemmin, kesäkuussa 1942, marsalkka Mannerheim vietti 75-vuotispäiväänsä. Juhla, johon myös Adolf Hitler osallistui, herätti tietenkin imponoivia kuvauksia lehdistössä. Myös Mannerheimin vastavierailu Saksaan noteerattiin. Helsingin Sanomat käsitteli näitä tapahtumia myös pääkirjoituksissaan. Syntymäpäivään liittyen mukana oli pääkirjoitus ”Saksan kunnianosoitus” (5.6), Mannerheimin Saksan-matkaan liittyen puolestaan pääkirjoitus ”Vastavierailu” (29.6). Niillä on aivan ilmeisesti ollut kummallakin eri kirjoittaja. Siinä missä edellinen on sävyltään korrekti, sinänsä tietenkin Hitlerin vierailun merkitystä kunnianosoituksena painottava, jälkimmäinen hehkuttaa bolševismiin vastaisuutta. ”Vastavierailu”-pääkirjoituksen kirjoittaja määrittelee bolševismiin seuraavasti: ”Oppi, joka sellaisenaan merkitsee kaiken orjuuttamista ja kaiken sivistyselämän tuhoamista ei ainoastaan Euroopassa vaan koko maailmassa, on kuin rutto, joka vaatii varovaisuustoimenpiteitä”. Sama tyyli laji jatkuu kirjoituksen lopussa: ”Onnettomia ovat ne bolshevismiin liittolaiset, jotka eivät tahdo tietää, mitä bolshevismi on. Ne tulevat tietämään sen omassa nahassaan.” ”Vastavierailu” muistuttaa esitystavaltaan V. A. Koskenniemen anonymisti julkaisemia kirjoituksia Uudessa Aurassa. Yrjö Niiniluoto oli selvästi bolševismiin vastainen sekä sodan aikana että myöhemmin, mutta tuskin häntä voidaan pitää ”Vastavierailun” kirjoittajana. Tyyllillisesti Niiniluodon kirjoitustapaa lähempänä on hieman varhempi pääkirjoitus ”Saksan kunnianosoitus”; mahdollisesti se onkin Niiniluodon kirjoittama.

Johtavien lehtien toisistaan poikkeava suhtautuminen Hitleriin on kiinnostava luku suomalaista lehdistöhistoriaa. Siitä voidaan mainita pari esimerkkiä. Kun Hitler 20. huhtikuuta 1939 täytti 50 vuotta, oli Helsingissä Sanomissa valokuva ja melko yksityiskohmainen, neutraaliin tyyliin kirjoitettu biografinen katsaus. Uuden Suomen vastaava esitys oli sävyltään paljon innoittuneempi. Sen sijaan Edvin Sundquistin päätoimittamassa Vasabladetissa oli nimimerkki St. O.:n (= Alvar Ohls, 1901-1964) kirjoitus, jonka alaotsikosta tuli suomalaisen journalistiikan historiassa klassinen esimerkki häväistystyylistä: ”Historien om den österriskiska skomakaren Alois Schicklgrubers på dekis komne son Adolf, som blev Tysklands enväldshärskare och vars 50-årsdag firas som en nationell högtid” (”Kertomus itävaltalaisen suutarin Alois Schicklgruberin deekikselle joutuneesta pojasta Adolfista, josta tuli Saksan yksinvalti ja jonka 50-vuotispäivää vietetään kansallisena juhlan”).²⁸⁴ Artikkelel johtikin oikeudenkäyntiin Korkeinta oikeutta myöten. Tuloksena oli Edvin Sundquistin lehden vastaavana päätoimittajana saama kymmenen kuukauden vankeustuomio, joskin Sundquist vapautettiin kymmenen viikon jälkeen jatkosodan alussa tapahtuneen yleisemmän amnestian yhteydessä.²⁸⁵

Esimerkin tarjoaa myös Hitlerin *Mein Kampf*-teoksen suomennoksen arvostelut 1941. Uudessa Suomessa 16.3.1941 ollut V. A. Koskenniemen arvostelu otsikolla ”Kappale nykyhetken maailmanhistoriaa” oli yksi Koskenniemen innoittuneimmista ja ihailevimista kritiikeistä. Samassa numerossa Eino E. Suolahti arvosteli Fredrik Suuren lapsuutta ja hänen suhdettaan isäänsä käsittelevää kirjaa. Helsingin Sanomiin kirjoitti 18.3.1941 otsikolla ”Uutta Saksaa luomassa” Eino Palola. Hänen sanakäanteensä olivat huomattavasti varovaisempia. Palolan arvostelun vieressä oli lehden pääkirjoitus ”Kaksi puhetta historiaan”. Pääkirjoitus, joka mahdollisesti oli Niiniluodon kirjoittama, käsitteli Rooseveltin ja Hitlerin pitämiä puheita.

Esimerkkinä Helsingin Sanomien suhtautumisesta Saksaan vuoden 1942 lopulla voidaan mainita muutamit lokakuussa julkaistut uutiset ja artikkelit, jotka varovaisuudessaankin selvästi edustavat Saksaan kohdistuvaa kritiikkiä. 7.10. lehti raportoi neutraalein sanakäantein, miten saksalaiset olivat Norjassa teloittaneet kymmenen huomattavaa norjalaisista. Samalla siteerattiin miehitetyn Norjan valtakunnankomissaarin Josef Terbovenin norjalaisille pitämää varoituspuhetta. Mutta kaksi päivää myöhemmin, 9.10., lehdessä oli näyttävälle paikalle asetettu artikkeli ”Jotta ei unohtuisi”, jossa oli Björnsterne Björnsonin runo ”Ved Modtagelsen av siste Post fra Finland” sekä suomeksi että alkukielellä. Artikkelissa oli esillä Suomen ns. sortovuosien tapahtumat, joihin myös Björnsonin runo liittyi. Anonyymien kirjoittajien artikkeleita ei voi olla lukematta Norjan tapahtumien valossa.

Samoin lokakuussa, 11.-13. päivinä, oli lehdessä lyhyitä uutisia Weimarin runoilijakonferenssista – suomalaisten osanottajien nimiä mainitsematta, vaikka V. A. Koskenniemi oli Euroopan kirjailijaliiton varapuheenjohtaja. Ero on huomattava edellisen vuoden vastaavan tapahtuman uutisointiin, jolloin lehdessä oli Koskenniemen haastattelu ja Arvi Kivimaan kuvaus tapahtumasta (lisäksi mukana oli kuva molemmista suomalaisista yhdessä Goebbelin kanssa hartaan näköisinä Goethen haudalla). Mainittakoon, että Uusi Suomi erityisesti V. A. Koskenniemen toimesta piti Euroopan kirjailijaliittoa paljon näyttävämmiin esillä.

Romanian-matkan tuloksena syntyi lokakuussa 1942 julkaistu kaksiosainen artikkeli. Edellisen osan Niiniluoto aloittaa toteamuksella lentomatkojen yleistymisestä, jolloin myös vuosikymmen aikaisemmin ilmestyneet kuvaukset lentomatoista ovat vähentyneet. Mutta samalla hän panee merkille sen maiseman, jonka hän lentokoneesta Romaniassa näkee. Artikkelin edellinen osa on muuten etupäässä elintarvike- ja kulutushyödyketilanteen kuvausta. Useat niistä elintarvikepulasta kärsivän Suomen kansalaisista, joilla oli sodan aikana mahdollisuus vierailla ulkomailla, panivat merkille nimenomaan sen, mitä elintarvikkeita oli saatavilla. Usein tilanne oli huomattavasti parempi kuin Suomessa, ja niinpä matkailijat suorastaan luettelivat niitä herkkuja, joita Suomessa ei saanut. Usein tämä tulee muissakin yhteyksissä esille jopa suoranaisten ruokaluetteloiden muodossa: James Joycen ”Kuolleet”-novellissa olevaa kuvausta Morkanin neitien juhlan antimista ei voi lukea ottamatta huomioon Irlannin kokemuksia nälänhädästä eikä Mihail Bahtinin innoittuneita kuvauksia Rabelais’n ruokakuvauksista ottamatta huomioon vastapainona Neuvostoliiton tuolloisia oloja.

Niiniluoto havaitsee, miten Romaniassa on hedelmiä yllin kyllin – samoin kuin esimerkiksi Ruotsissa. Hieman katkeraan sävyyn hän toteaa, miten Ruotsi on onnistunut tuottamaan ja kasvattamaan kaikenlaisia hedelmiä, ”joiden makeutta korvaamassa meillä Suomessa on vain sitruunan kirpeys”. Ilmeisesti jonkinlaista kateutta tuntien Niiniluoto jatkaa Romanian elintarviketilanteesta: ”Voita, juustoa, lihaa, sokeria saadaan vapaasti, ja kinkku ja paistetut munat aamiaiseksi lienee tällä hetkellä romanialainen erikoisuus, johon ei päästä missään muussa Euroopan maassa.” Myös alkoholin saatavuuden Niiniluoto panee merkille, samoin kuin sen, miten hienoja saippuuita, partavaahdokkeita ja kankaita voi vapaasti ostaa. Taustalla on Niiniluodon arvion mukaan talonpoikien herkeämätön työ. ”Syyspäiviä Romaniassa” –artikkelin viimeinen osio on kuvausta käynnistä kuningas Mihain (Mikael I) vastaanotolla. Niiniluoto arvelee, että kuninkaan tapa puhua hiljaa on tämän englantilaisen kasvatuksen tulosta; käy myös ilmi, että kuningas puhuu mieluiten englantia, mutta keskustelu käy kuitenkin ranskaksi. Valtionhoitajaa, Romanian diktaattoria Ion Antonescua, lehtimiesvaltuuskunta ei tavannut, mutta kylläkin varapääministeri Mihai Antonescun.²⁸⁶ Ion Antonescun tiliin Niiniluoto panee maassa ihailemansa ”hyvän järjestyksen, rauhallisuuden, työteliäisyyden, siisteyden kylissä ja kaupungeissa, puhtauden kaduilla ja toreilla”.

Jälkimmäisessä Romania-artikkelissa esillä on aluksi ”Balkanin kuuluisimmaksi sanottu hotelli” Athenée Palace, josta aikaisemmin saattoi seurata Romanian tapahtumia, mutta joka sittemmin oli muuttunut ulkomaisten vierailijoiden suosimaksi paikaksi.²⁸⁷ Muuten artikkeli kuvaa Romanian poliittista asemaa Euroopassa ja suhdetta muihin valtioihin, erityisesti Saksaan ja Unkariin.

Huhtikuussa 1943 Niiniluoto vieraili lehtimiesvaltuuskunnan kanssa Unkarissa. Valtuuskunta tapasi, kuten matkan tuloksena syntyneen kaksiosaisen artikkelin ”Matka Unkariin” ingressissä todettiin, muiden muassa valtionhoitaja Horthyn, pääministeri Kallayn, propagandaministeri Antalin ja sanomalehtiosaston päällikön Ullein-Reviczky eli samoja henkilöitä, joita Edwin Linkomies, tuolloinen eduskunnan toinen varapuhemies, oli tavannut Budapestissä muutamaa kuukautta aikaisemmin tammikuun alussa 1943.²⁸⁸

Unkari-artikkelin edellisessä osassa Niiniluoto kiinnittää huomiota elintarviketilanteeseen. Linkomiehen suorastaan makunystyröitä kutkuttavaan kuvaukseen verrattuna Unkarin elintarviketilanne oli neljässä kuukaudessa ehtinyt huonontua. Valkeasta leivästä ja karjataloustuotteista oli jo puutetta, mutta eräiltä osin tilanne häikäisi pohjoisesta tullutta tarkastelijaa:

Hänen silmiään sensijaan häikäisee kaikki se hyvä, mitä on tarjolla. Omenia ja appelsiineja on yltä kyllin, samoin kuivattuja viikunoita ja luumuja, hedelmähilloja ja marmelaadeja, manteleita ja pähkinöitä, rusinoita ja korintteja, mausteista rajattomasti paprikaa, mutta muita vain sattumoisin. Erinäiset lihasäilykkeet ja hanhenmaksa kukkuroivat tämän valikoiman, jonka hankkimiseen ei tarvita muuta lisenssiä kuin riittävä määrä pengöjä.

Lihäsäilykkeet ja hanhenmaksa eräänlaisina sota-ajan ylellisyyden ääriesimerkkeinä olivat esillä myös Linkomiehen kuvauksessa.²⁸⁹

Unkarin luonnonvarat, kuten kuumat lähteet ja öljy, ovat artikkelissa esillä ennen kuin Niiniluoto esittelee poliittisia kysymyksiä. Unkari esitetään kristillisenä valtiona idän ja lännen rajalla vastustamassa bolševismia. Luonnollisesti esillä on myös se tilanne, johon Unkari Trianonin rauhan seurauksena joutui ja jolloin se menetti suurimman osan alueistaan. Kuten Linkomies, myös lehtimiesvaltuuskunta kävi Kolozsvárissa (nyk. Cluj Romaniassa). Niiniluoto omistaa yhden kappaleen kiistellyn Siebenbürgenin (Erdélyin, Transilvanian) kysymykselle. Hän panee merkille, miten vaatteiden värit toimivat osoituksena siitä, onko niiden kantaja unkarilainen vai romanialainen.

Artikkelin jälkimmäinen osa, jolla on alaotsikkona ”Kuinka kaksi kansaa tulee lähelle toisiaan”, keskittyy Suomen ja Unkarin suhteisiin, vuorovaikutukseen ja kanssakäymiseen. Esillä ovat muun muassa ns. turaanilainen liike, joka on esittänyt ajatuksen suomalaisten, unkarilaisten, turkkilaisten, bulgaarien, mongolien ja jopa japanilaisten sukulaisuudesta, sekä heimoaate, suomalais-ugrilaisten kansojen yhteyden aate. Turaanilaista ajatusta Niiniluoto luonnehtii ”romanttiseksi kuvitelmiksi, joille tunnusomaista on fantastinen epätodellisuus”. Niiniluoto mainitsee myös Edwin Linkomiehen Unkarissa pitämästä esitelmästä, joka painettiin Unkarissa laajalevikkisenä lentolehtisenä.

Helsingin Sanomien 60-vuotispäivää vietettiin 16.11.1949. Juhlavastaanotolla šakettipukuisten Yrjö Niiniluodon ja Eljas Erkon välissä K. A. Fagerholm. Päivälehdien arkisto.

6 Kirjoituksia toisen maailmansodan jälkeen

Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana 1940-luvun lopulla Yrjö Niiniluoto ei juurikaan esiintynyt kirjoittajana omalla nimellään. Vaikeassa taloudellisessa tilanteessa päätoimittajan aika meni lehden käytännölliseen johtamiseen ja toisaalta poliittisessa suhteessa anonyymien pääkirjoitusten laatimiseen. Tilanne muuttui seuraavan vuosikymmenen alussa, jolloin lehdessä alkoi ilmestyä Niiniluodon nimellään julkaisemia kirjoituksia. Toisaalta heti sodan jälkeen hän julkaisi teoksen *Tämä oli Englanti*, joka sitten 50-luvulla sai seurakseen hänen muita teoksiaan.

Arvostelijantoimintaa

1950-luvulla Yrjö Niiniluoto jatkoi arvostelijantoimintaa. Arvosteltavat teokset olivat kuitenkin varsin toisenlaisia kuin hänen 1920-luvulla arvostelemansa ja esittelemänsä teokset. 50-luvulla Niiniluoto arvosteli pelkästään kotimaisia teoksia, lähinnä poliitikkojen ja sotilaiden muistelmia ja elämäkertoja. Erityisesti esillä oli kaksi henkilöä: C. G. Mannerheim ja J. K. Paasikivi. Oli tavallaan luonnollista, että kahden tasavallan presidentin muistelmat Helsingin Sanomissa huomioitiin korkeimmalla tasolla, lehden päätoimittajan arvostelmina.

Marsalkka Mannerheimin kaksiosaisen muistelmateoksen Niiniluoto arvosteli kahdessa artikkelissa teoksen osien ilmestyttyä (1951/1952). Kun hän sitten arvioi myös kenraali Erik Heinrichsin kaksiosaisen Mannerheim-teoksen ja kirjoitti pari muutakin kirjoitusta marsalkasta, on ilmeistä, että Mannerheimin hahmo askarrutti Niiniluotoa koko 1950-luvun ja että hänen tätä koskevat kirjoituksensa olivat esitöitä *Suuri rooli* -teokselle.

Mannerheimin muistelmien edellisestä osasta, joka ulottuu 1930-luvun alkuun, Niiniluoto kiinnittää huomiota siihen, että nuoruuden ja varhaisten miehuusvuosien aika on sivuutettu varsin lyhyesti. Hieman ironisesti Niiniluoto toteaa Mannerheimin päätyneen melkein ”klassiseen lyhyteen” sivuuttaessaan avioliittonsa neljällä rivillä. Myös Pietarin hovipiirin elämä on sivuutettu lyhyesti. Laajin ja myös lukijoille arvokkain osuus käsittelee vapaussotaa.²⁹⁰ Niiniluoto kirjoittaa:

Sen perusteella, mitä hän esittää, vahvistuu käsitys, että olisi ollut mahdotonta löytää ylipäällikön paikalle toista sotilasta, joka olisi niin selkeästi tajunnut sodan luonteen ja mittasuhteet, osannut oikein arvioida rajantakaisten voimien mahdollisuudet ja pystynyt näkemään koko taistelun laajemmissa kansainvälisissä puitteissa.

Niiniluoto selostaa myös melko laajasti Mannerheimin suhdetta Venäjän vallankumoukseen. Hän on pannut merkille myös Mannerheimille tyypillisen hyvityksen halun ja ressentimentin, elämänkaunan, tunteen (ks. myöh. s. 213-214).

Arvostelunsa lopussa Niiniluoto ottaa jossain määrin erikoisella tavalla kantaa Mannerheimin muistelmien suomennosprosessiin:

Kustantaja on halunnut antaa Muistelmille hyvän kieliasun ja siinä tarkoituksessa uskonut käännöstyön erälle nimikuululle suomalaisille kielitieteilijöille. Tämä päätös kuvastaa eräänlaista paniikkia, jonka oikeakielisuysmiehet ovat aikaansaaneet. Jos mennään siihen, että tavallista vieraskielistä, tässä tapauksessa jopa ruotsalaista tekstiä eivät pysty hyvälle suomen kielelle kääntämään muut kuin tieteellisen koulutuksen saaneet tiedemiehet, on ajautettu kulturelliseen umpikujaan. Parhaat kielen tietäjät eivät välttämättä ole parhaita taitajia.

Mitään konkreettisia esimerkkejä kääntäjien ratkaisuista Niiniluoto ei anna. Nähtävästi hänellä on ollut jotain hampaankolossa puristeja kohtaan, jotka kenties ovat arvostelleet Helsingin Sanomien kieliasua. Lauri Hakulisen ja avustajien suomennoksen arvostelussaan Niiniluoto ei ollut yksin. Kirjoittaessaan asiasta Uuden Suomen päätoimittajalle Lauri Aholle Emerik Olsoni, joka itsekin oli etevä suomentaja ja stilisti, viittasi juuri Niiniluodon arvioon ja mainitsi, että Niiniluoto oli hänelle lähettämässään kirjeessä käsitellyt suomennosta vielä tarkemmin.²⁹¹

Brittiläisen imperiumin historiaa tuntevana Niiniluoto korjaa muistelmien ensimmäisen osan arvion lopuksi Intiassa kapinan yhteydessä tapahtuneen Lucknown piirityksen vuosiluvun.

Mannerheimin muistelmien ensimmäisen osan arvosteluun kiinnitti huomiota Vapaan Sanan pakinoitsija Hapan eli lehden silloinen päätoimittaja Raoul Palmgren. Pakinasaan ”Uusin Mannerheim-sotaretki” (Vapaa Sana 3.11.1951) Hapan irvaili Niiniluodon

Vasemmistolainen kulttuurikriitikko Raoul Palmgren kommentoi nimimerkillä Hapan ahkerasti Eljas Erkköä ja Helsingin Sanomia päätoimittamassaan Vapaassa Sanassa. Kuvassa Palmgren (oik.) Vapaan Sanan toimituksessa yhdessä toimittaja Ontro Virtasen kanssa. Työväen Arkisto.

arvostelua. Hänen mielestään Niiniluoto oli ”ääni väristen” kirjoittanut Mannerheimin yhtenä harvoista seuranneen historian kulkua niin korkealta näköalapaikalta. Happamen mielestä Niiniluoto oli ”ihastellut” Mannerheimin kuvausta avioliitosta ”melkeinpä klassisena lyhytenä”. Mutta Hapan myös antoi arvostelulle myös tunnustusta toteamalla: ”.../ Niiniluoto esittää M:n poliittisesta linjasta ja luonteesta arvostelun, joka riisuu puolijumalan puolialastomaksi”. Esitettyään pitkän sitaatin Niiniluodolta Hapan jatkaa:

Kansallisten valhemyyttien rikkirepiminen on niin kunnioitettava teko – Vapaalle Sanalle se vajaa vuosi sitten maksoi konttorin ikkunaruuudun –, että mikäli voisimme uskoa, että sen takana tässä tapauksessa on intellektuaalinen rehellisyys eikä lehtikuningas Erkon tunnettu kauna Mannerheimiä kohtaan, nostaisimme sille hattua.

Tietolaatikko 4

Nimimerkki Hapan, Helsingin Sanomat ja Erkko

Sodan jälkeisen ajan utterimpia päätoimittaja-kirjoittajia oli Raoul Palmgren (1912-1995), joka toimi SKDL:n lehden Vapaan Sanan päätoimittajana 1945-1952. Hänen kirjoitustahtiaan on luonnehdittu vimmaiseksi, ja esimerkiksi Yrjö Niiniluoto luonnehti puolileikkisessä Palmgrenin toimintaa ”dumpingin harjoittamiseksi päätoimittajan ammatissa.” Vapaassa Sanassa onkin laskettu olleen yli 2600 erityyppistä Palmgrenin kirjoitusta.²⁹²

Erityisesti Helsingin Sanomat ja Eljas Erkko olivat jatkuvasti Raoul Palmgrenin eli pakinoitsija Happamen hampaissa. Hapan ei säästellyt halventavaa nimitystä. Esimerkiksi 21.4.1951 hänen käyttämiään ilmauksia olivat ”lehtikuningas Eljas Erkon miljonääri-hahmo” ja ”Eljas Erkko, lehtikuningas ja talvisodan sotasyylinen, Hitlerin ja Trumanin propagandisti”.

19.5.1951 Hapan ihmetteli, miten Erkko saattoi olla Kansainvälisen lehti-instituutin johtokunnassa, kun johtokunnan jäsenten täytyy olla vastuussa lehtiensä toimitustyöstä ja uutispuolesta. Hapan jatkoi: ”Helsingin Sanomista vastaa juridisesti ja journalistisesti Yrjö Niiniluoto, Ilta-Sanomista Eero Petäjenniemi. Lehtikuningas Erkko piinaa tosin aika-ajoin päätoimittajiaan tyrkyttämällä näille klumppeja pääkirjoituksiaan, mutta yleensä hän tyytyy vain leikkaamaan voittokuponit.”

Hapan vertaili mielellään Helsingin Sanomien ja Vapaan Sanan näkökulmia. 11.12.1951 hän kirjoitti: ”Kun Helsingin Sanomat itsenäisyyspäivän numerossa julkaisi tunnetun psykiatrin, tri Martti Paloheimon haastattelulausunnon, jossa niin lainsäädännön kuin yleisen mielipiteenkin todettiin asennoituvan keskiaikaisesti sukupuolikiusauksiin yleensäkin ja varsinkin seksuaalisiin sairauksiin, mieleemme täytti ilo sen johdosta, että tämä vapaamielisyyden vaippaa kantava ”maan suurin lehti” edes perästä päin antoi tukensa taistelulle, jota Vapaa Sana kävi silloin, kun porvarillinen ja sosdem. lehdistö vaieten tai suorastaan yllyttäen antoivat tukensa namusetä-jahdin merkeissä levitetulle kastroatio-kiihkolle. Parempi edes myöhään kuin ei milloinkaan! (Silti ei HS:n oman äyllisen tasonsa Erkon-puumerkinä olisi tarvinnut kuvittaa tri Paloheimon haastattelua amerikkalaisella pinupp-tytöllä!)”

Happamen hampaissa oli myös yleensä ”rahalehdistö”: ”Kun rahalehdistö puhuu vapaudesta, se on samaa kuin jos itse Vanha Kelju puhuisi vanhurskaudesta” (Vapaa Sana 14.10.1951). Väliin Hapan muisti myös ruotsalaista lehdistöä mainiten 25.7.1951 Dagens Nyheterin ”omalaatuisen kuuluisasta päätoimittajasta” (pakina ”Prof. Tingsten ylittää itsensä”, Vapaa Sana 25.7.1951).

Yrjö Niiniluodon lehtileikkeiden joukossa on mahdollisesti Vapaassa Sanassa julkaistu lyhyt 50-vuotispäivä uutinen, jonka lopussa todetaan: ”Päätoim. Niiniluoto on taitava ja joustava lehtimies, joka hyvin on kyennyt sopeutumaan lehtikuningas Erkon keltaiseen suurlehteen.”

Kun Raoul Palmgren erotettiin Vapaan Sanan päätoimittajan tehtävästä, Helsingin Sanomat 2.1.1953 uutisoi asian näyttävästi. Uutisessa oli esillä Palmgrenin kohtalokkaaksi osoittautunut pakina Sulo Häiriöstä, ts. Armas Äikiästä, jota Palmgren syytti ahtaudesta ja kaavamaisuudesta. Uutisessa siteerattiin myös Palmgrenin jäähyväispakinaa ”Lähtö ja loitsu”, jossa kirjoittaja viittasi itseensä Ibsenin näytelmän hahmona, *Kansanvihollisen* tohtori Stockmanina (otsikko viittasi Olavi Paavolaisen matkakirjaan). Seuraavan päivän pääkirjoituksessa ”SKDL, SNS ja SKP” todettiin asiaan liittyen, että SKDL (yhteistyöjärjestö Suomen Kansan Demokraattinen Liitto) oli entistä selvemmin paljastunut kommunistien käskyläiseksi. Pääkirjoituksessa arvosteltiin myös Suomi-Neuvostoliitto-Seuraa, joka oli onnitellut Stalinia ”menestyksellisestä työstä kommunismin rakentamiseksi”. Pääkirjoituksen mukaan Seuran asiana ei ollut onnitella edes Stalinia ideologiselta pohjalta, kommunismin edistämisestä, vaan yleensä työstä Neuvostoliiton hyväksi.

Helsingin Sanomat palasi asiaan vielä 4.1.1953 Karin pilapiirroksen myötä. Pilapiirros pohjautui R. L. Stevensonin *Aarresaareen*, jonka luvussa 29 merirosvot erottavat johtajansa John Silverin. Pilapiirroksessa roolit oli sikäli käännetty, että puujalkainen Silver (= SKP) on antanut erottamispaperin merirosvojen päällikölle (=Palmgren), joka myös pitelee Silverin papukaijaa (= Kom.-älymystö).

Vapaan Sanan jälkeen Palmgren kirjoitti muiden julkaisujen ohella muutamia artikkeleita vanhemmasta suomalaisesta kirjallisuudesta (Ivalo, Järnefelt, Leino, Topelius) Helsingin Sanomiin. Mitään sensaatiomaista vasemmistosta hän ei kuitenkaan tuonut esille, vaikka häneltä sitä ehkä odotettiin.²⁹³ Mutta Helsingin Sanomissa on siis löytynyt tilaa niin oikeistoradikaali Vilho Helaselle (ks. s. 51) kuin vasemmistointellektuelli Raoul Palmgrenille.

Mannerheimin muistelmien toisen osan arvostelussa Niiniluoto kiinnittää lyhyesti huomiota tyyliin. Mainittuaan Caesarin puhuneen itsestään kolmannessa persoonassa Niiniluoto jatkaa:

Mannerheim kyllä puhuu ja kirjoittaa kolmannessa persoonassa, mutta joka hetkenä muistaen, että hän on historiallinen henkilö, jonka on tarkoin punnittava jokainen sanansa, jokainen eleensä, koska ne menevät suoraa päätä aikakirjoihin. Parhaimmillaan tämä karu tyyli kohoo eräissä monumentaalisisissa historiallisissa katsauksissa ja yhteenvedoissa tai viimeisissä sanoissa, jotka hän on suunnitellut testamentiksi omalle kansalleen ja aikakaudelleen. Ne ovat niin sisällyksellisesti kuin ilmauksellisesti varsin eheitä saavutuksia.

Niiniluodon luonnehdinta muistelmien tyylistä on sattuva, mutta maininta kolmannen persoonan käytöstä on erikoinen lipsahdus: Mannerheim käyttää muistelmissaan minä-muotoa, yksikön ensimmäistä persoonaa, toisinaan vieläpä sangen painokkaasti. Kun Suomen Pankin pääjohtaja Risto Ryti oli Mannerheimille todennut: ”Mutta mitä hyödyttää myöntää puolustuslaitokselle näin suuria summia, kun ei kuitenkaan tule sotaa,” Mannerheim jatkaa: ”Minä vastasin, että jos puolustuslaitos voitaisiin perustaa tälle hänen vakaumukselleen, nämä määrärahat olisivatkin tarpeettomia. Antautumatta pitempiin puheisiin minä poistuin.”²⁹⁴ Yleisesti ottaen Mannerheim ei kuitenkaan mene minä-muodon käytössä niin pitkälle kuin Edwin Linkomies muistelmateoksessaan *Vaikea aika*.

Niiniluoto antaa monipuolisen kuvan muistelmien toisen osan sisällyksestä, mutta ei suinkaan aina hyväksy sellaisenaan Mannerheimin tapahtumien kulusta antamaa kuvaa. Viittaapa hän myös jälkiviisauden mahdollisuuteen.

Arvostelunsa viimeisessä kappaleessa Niiniluoto mainitsee siitä, miten muistelmateoksissaan eri kirjoittajat antavat tapahtumista ristiriitaisen kuvan ja miten moninaisia asiakirjojen aineistoja oikean kuvan saamiseksi joudutaan käyttämään. Mannerheimin muistelmien kaltaisen teoksen päivälehti-arvostelija ei voi kaikkia kohtia ryhtyä tarkistamaan. Silti muistelmien tarjoamaan aineistoon on suhtauduttava varauksellisesti. Mutta Niiniluoto päätty kuitenkin esittämään retorisen loppuhuipentuman:

Yhdessä suhteessa ei kuitenkaan tarvitse varausta asettaa: siinä nimittäin, että näiden muistelmien sivuille, sitä enemmän mitä myöhemmäksi ajankohdassa tullaan, piiryy kiistämätön sisäinen totuus Suomen kansan rehellisestä rauhantahdosta. Sodan poluilla oppi marsalkka varsinaisesti tuntemaan Suomen kansan ja suomalaisen soturin, eikä hänen karu kaunopuheisuutensa salaa sitä, että tämä viimeinen kiintymys oli myös hänelle kaikkein suurin.

Arvosteluun Mannerheimin muistelmiin liittyi läheisesti Niiniluodon arvio Onni Talaksen kirjasta *Suomen itsenäistyminen ja Mannerheimin muistelmat*, jossa Talas omien kokemustensa ja tietämyksensä perusteella esitti muistutuksia marsalkan muistelmissaan

esittämiin tietoihin. Niiniluodon kannalta ne olivat kiinnostavia ja mahdollistivat samalla hänen palaamisensa muistelmien arvionsa aihepiiriin. Niiniluodon Mannerheimia koskeva kirjoittelu oli pantu merkille Uudessa Suomessa. Onni Talaksen tiedusteltua Uuden Suomen päätoimittajalta Lauri Aholta, milloin hänen kirjansa arvosteltaisiin lehdessä, Aho saattoi vastauksessaan nälväistä Helsingin Sanomia toteamalla, että sen arvostelussa Talaksen kirjaa oli käytetty hyväksi, jotta voitaisiin päästä Mannerheimin kimppuun niin kuin jo oli tehty tämän muistelmien arvostelussa.²⁹⁵

Niiniluoto arvosteli – samoin kuin Mannerheimin muistelmat kahdessa erillisessä kirjoituksessa – kenraali Erik Heinrichsin kaksiosaisen teoksen *Mannerheim Suomen koh-taloissa*. Teoksen edellinen osa käsitteli Mannerheimin toimintaa Valkoisena kenraalina vuosina 1918-1919, jälkimmäinen osa hänen toimintaansa seuraavina 30 vuotena.

Edellisen osan arvostelussaan Niiniluoto korostaa sitä, miten tuntematon Mannerheim oli Suomessa Venäjältä vallankumouksen jaloista palattuana. Hän tuli ”Suomen historian parrasvaloon kuin ainakin näyttelijä, joka yhtäkkiä on joutunut vaihtamaan roolia”. Niiniluoto kiinnittää huomiota Heinrichsin tapaan tuoda esille sen, miten tietämätön Mannerheim oli synnyinmaansa oloista Venäjältä tultuaan ja miten häneltä puuttui yhden miehen sodanjohtoon tarvittava pätevyys ja yleisesikuntakoulutus. Arvostelun jatkossa painottuu Mannerheimin suhtautuminen Venäjään. Esityksestä on hankala sellaisenaan nähdä, miten pitkälle Niiniluoto referoi Heinrichsin ajatuksia, milloin taas esittää omia ajatuksiaan. Joka tapauksessa korostuu Mannerheimin toiminnan tietyntyyppinen ristiriitaisuus.

Niiniluoto antaa Heinrichsille kiitosta esitystavan osalta painottaen tämän kykyä nostaa esiin joitakin vaikuttavia kohokohtia: ”/.../ kirjoittajassa on enemmän runoilijaa kuin hän on koskaan antanut ulkopuolisen maailman aavistaa”.

Jälkimmäisen osan arvostelussa Niiniluoto painottaa Heinrichsin tapaa nähdä Mannerheim oman roolinsa esittäjänä. Niiniluoto näyttää osin referoivan, osin tekevän omia johtopäätöksiään Mannerheimin tavasta omaksua rooli. Hän kirjoittaa esimerkiksi:

Moni seikka viittaa siihen, että Mannerheim itsekin tajusi olevansa roolihenkilö, ja kun hänen luonteensa oli muutenkin eristäytyvä, hän katsoi vähitellen roolinsa vaativan yksinäistä ylhäisyyttä. /.../ Rooliin kuuluu edelleen, että Mannerheim oli äärimmäisen tarkka ulkonaisista muodoista ja hän laski aina huolellisesti esiintymisensä vaikutuksen.

Niiniluoto tuli arvostelussa käyttäneeksi ilmausta ”suuri rooli”, josta sittemmin tuli hänen oman Mannerheim-kirjansa otsikko.

Kaksi muuta Mannerheim-artikkelia, ”Mannerheimit Suomessa” ja ”Mannerheim ja 1918” ovat nekin tavallaan esitöitä *Suuri rooli* -kirjaa varten.

Presidentti J. K. Paasikiven muistelmista Niiniluoto arvosteli ensin ns. sortovuosia koskevan teoksen. Tässä yhteydessä kiinnostavampi on kuitenkin Paasikiven kaksiosainen muistelmateos *Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939-41*, joka ilmestyi presidentin jo kuoltua. Toimitus- ja julkaisuprosessissa olivat eri tavoin olleet mukana historian professori

Arvi Korhonen, entinen ulkoministeri P. J. Hynninen ja presidentti Urho Kekkonen. Laajahkossa väliotsikoita vailla olevassa arvostelussaan Niiniluoto panee merkille etenkin Paasikiven suhtautumisen Leniniin ja Staliniin. Nimenomaan Leniniä Paasikivi arvostelee voimakkaasti, eli kuten Niiniluoto kirjoittaa:

Nykyään, kun Lenin on nostettu ennennäkemättömään kunniaan Stalinin korokkeelta syöksemisen jälkeen, on muotia korostaa hänen rauhanrakkauttaan. Muistutetaan esimerkiksi, että Lenin henkilökohtaisesti poisti neuvostovallan vaakunaluonnoksesta miekan, jota siihen suunniteltiin vasaran ja sirpin lisäksi. Nyt kirjoittaa Paasikivi, joka itse myöhemmin sai Leninin kunniamerkin, että Lenin ei ollut demokraatti, vaan todellinen diktaattoriluonne, vieläpä kyynikko. Lokakuun vallankumouksen hän suoritti pienellä vähemmistöllä enemmistöä vastaan. Antimilitarismi ja pasifismi olivat hänen mielestään pienille maille ominaisia tauteja. Ei hän karttanut verenvuodatusta eikä häikäilemätöntä väkivaltaa.

Niiniluoto on tässä yhteydessä referoinut Paasikiveä lähes tämän omia sanoja käyttäen. Tähän arvioon nähden Paasikivellä näyttää hänen mukaansa olleen jonkinlainen heikkous Staliniin.

Niiniluoto arvostelee varsin voimakkaasti Paasikiven näkemyksiä Suomen suhtautumisesta Neuvostoliiton ehdotuksiin vuonna 1939. Niiniluoto perustaa oman näkemyksensä Baltian maiden kohtaloon ja Kuusisen hallitukseen, mikä hänen mielestään osoitti, ettei Neuvostoliitolla ollut mitään rehellistä aikomusta kunnioittaa Suomen itsenäisyyttä. Niiniluoto jatkaa:

Kun Paasikivi kaikesta huolimatta, ”myös myöhempien tapauksien valossa”, näitä kysymyksiään harkittuaan tulee siihen vakaumukseen, että menettelymme syksyllä 1939, päästäessämme neuvottelut katkeamaan, oli tärkeimpiä ja painavimpia Suomen ulkopoliittisten virheiden sarjassa, esittää hän sellaisen hypoteettisen päätelmän, jolla historiassa ei ole mitään oikeutusta ja jollaisten tekemistä hän itse muissa yhteyksissä pilkkaa.

Niiniluodon mielestä Paasikiven esityksessä on jälkiviisautta ja asenteellisuutta. Koivavasti Niiniluoto toteaa:

Paasikiven muistelmat talvisodan synnystä ja sen jälkeisestä lyhyestä rauhan ajasta vaativat lukijalta melkein joka sivullaan reunamerkinlöjä, joskus hyväksyviä, joskus epäileviä, usein kriittisiä. Juuri siinä on niiden lukemisen viehätys. Näillä lehdillä saamme olla ankaran itsetilityksen, monen omantunnon kamppailun ja kansallisen nöyryytyksen todistajana. Näemme lyhyesti sanoen Paasikiven linjan synnytyksen tuskat.

Arvostelunsa loppuvinjettinä Niiniluoto, joka oli hyvin tietoinen englantilaisista käytänteistä, pitää kauneusvirheenä Sir Stafford Crippsin nimen kirjoittamista muodossa Sir Cripps.

Edellä (s. 71) on jo viitattu presidentti Kekkonen arvioon Niiniluodon Paasikivi-arvostelusta. On vaikea yhtyä Kekkonen näkemykseen, että arvostelu olisi ollut ”väheksyvä ja ilkeä, ironinen”. Kriittinen se toki on. Kun Kekkonen samalla toteaa, että arvosteluissa Paasikivi yritettiin saattaa huonoon valoon neuvostoliittolaisten silmissä ja riistää pohja Paasikiven linjalta, on Kekkonen näkemyksellä jotain pohjaa, vaikka se onkin liioitteleva. Niiniluodon arvostelua lukiessa on sitä paitsi syytä pitää mielessä, että talvisodan syttyessä ulkoministerinä oli Eljas Erkko – Niiniluoto tuskin olisi voinut esittää hyväksyttävää arviota Paasikiven näkemyksestä, jonka mukaan neuvottelujen katkeamaan päästäminen oli painava ulkopoliittinen virhe.

Niiniluoto arvosteli myös eräitä historiantutkimuksia. Paavo Hirvikallion väitöskirjan *Tasavallan Presidentin vaalit Suomessa 1919-1950* arvostelussaan Niiniluoto keskittyi vain vuoden 1946 presidentinvaikdokseen. Tällöin hänelle tarjoutuu mahdollisuus tarkastella Mannerheimin ja Paasikiven henkilökohtaisia ja poliittisia välejä. Toinen Niiniluodon arvosteleva tieteellinen tutkimus oli Juhani Paasivirran *Ensimmäisen maailmansodan voittajat ja Suomi*.

Muistelmatyypisistä kirjallisuudesta Niiniluoto arvosteli Arvo ”Poika” Tuomisen muistelmasarjan ensimmäisen niteen *Sirpin ja vasaran tie* ja Matti Kurjensaaren *Jäähyväiset 50-luvulle*. Mainittuaan Arvo Tuomisen varhaisemmista vaiheista kommunismin ja Neuvostoliiton palveluksessa Niiniluoto jatkaa: ”Ympyrä on kierretty umpeen ja tuhlaajapoika on palannut kotiin viisaampana, sovinnollisempana, ymmärtäväisempänä ja suvaitsevampana kuin hän oli lähtiessään. Se, joka on tällaisen kiertokulun tehnyt vaurioittamatta persoonallisuuttaan, ei voi olla aivan tavallinen luonne.” Arvostelijan mielestä Tuomisen teos sisältää hämmästyttäviä paljastuksia, mutta esitys vaikuttaa uskottavalta. Niiniluoto kiittelee samalla tekijän itseironiaa:

Jälkiviisaus esiintyy ensi sijassa ironiana omaa itseä ja omia edesottamuksia kohtaan, mikä on miellyttävä puoli moniin toisiin, poliittisesti liian tärkeileviin muistelmankirjoittajiin verraten. On pidettävä myönteisenä piirteenä sitäkin, ettei tekijä ole eksynyt tukemaan vaivaista syntistä omaa poliittista uraansa askel askeleelta seurattessaan. Itselleenkin hän hymähtää hyväntahtoisesti, mutta ei tuomitse. Se kaikki on perin rehellistä.

Niiniluoto kiittelee myös teoksen ensimmäistä lukua, Tuomisen kuvausta vanhemmistaan. Hän luonnehtii sitä omaelämäkerralliseksi esseeksi, joka osoittaa kirjallista lahjakkuutta. Jatkosta Niiniluoto kritisoi sitä, että vaikka kirja tuo esille sen, miten Tuomisesta tuli kommunisti, se ei kuitenkaan anna täydellistä vastausta siihen, miksi näin tapahtui. Arvostelunsa lopulla Niiniluoto toteaa olevan lohdullista, että on voitu luoda eheyttä sen kuilun yli, joka erottaa kommunistin muista kansalaisista. ”Kommunismistakin on paluu takaisin, mistä tekijä itse on esimerkkinä,” toteaa Niiniluoto.

Arvostelussaan Matti Kurjensaaren päiväkirjasta *Jäähyväiset 50-luvulle* Niiniluoto rinnastaa tekijän Olavi Paavolaiseen ja luonnehtii häntä ”ikuiseksi etsijäksi, joka ei soisi löytävänsä” ja ”suvantojen mielteliääksi soutilijaksi”, joka kylläkin on halunnut mennä ”ajan virran pyörteeseen”, mutta se meno oli mennyt liian rajuksi. Niiniluoto on tällöin tarkoittanut teoksessa kuvattua ajanjaksoa, jolloin Kurjensaari toimi sosiaalidemokraateista irtautuneiden ns. skogilaisten lehden Päivän Sanomien päätoimittajana. Niiniluoto on pannut merkille myös Kurjensaaren kiinnostuksen Mannerheimia kohtaan ja kiittelee tämän teoksissaan ja artikkeleissaan esittämiä luonnehdintoja marsalkasta. Tähän on kuitenkin eräs varaus: ”/.../ Kurjensaari on ikäänkuin syntiensä lunastukseksi joskus näennäisesti suominutkin marskia: Kun hän huudahtaa, että punakaartilaispäällikkö Hugo Salmela oli suurempi mies kuin Mannerheim, on hänen täytynyt paljon viisastella omantuntonsa rauhoittamiseksi.” Kurjensaaren näkemykseen Mannerheimista ja Salmelasta Niiniluoto palasi vielä omassa Mannerheim-kirjassaan (ks. s. 210).

Niiniluodon kokonaisarvio Kurjensaaren kirjasta on hyvin positiivinen – se on ”ajatuksista rikas, tyyliltä ansiokas ja poliittisestikin hyvin mielenkiintoinen teos”. Lopuksi Niiniluoto toivotti Kurjensaaren tervetulleeksi takaisin omalle alalleen poliittiselta seikkailulta, ”joka onneksi ei näytä jättäneen häneen näkyviä vammoja”.

Artikkeleita ja reportaasisarjoja

Yrjö Niiniluodon toimintaa lehtikirjoittajana leimasivat toisen maailmansodan jälkeen etenkin laajat artikkeli- ja reportaasisarjat. Ne puolestaan perustuivat hänen lehden päätoimittajana tekemiinsä matkoihin. Muuallakin päätoimittajat kirjoittivat reportaaseja matkoiltaan. Esimerkiksi Olof Lagercrantz teki 1950-luvun lopulla kolme matkaa, joista yksi suuntautui Yhdysvaltoihin, toinen Lontooseen, Dubliniin ja Pariisiin ja kolmas Neuvostoliittoon. Dagens Nyheteriin kirjoittamiensa artikkelien pohjalta Lagercrantz julkaisi 1961 teoksen *Ensamheter i öst och väst*.

Osa Niiniluodon ulkomaita käsittelevistä artikkelisarjoista myös toisen maailmansodan jälkeen perustui matkoille erilaisten delagaatioiden jäsenenä tai jonkun virallisen tahon kutsumana.

Helsingin Sanomissa on kokonaisia artikkeli- ja reportaasisarjoja julkaistu tietenkin myöhemminkin, mutta ne ovat olleet lehden toimittajien ja ulkopuolisten avustajien kirjoittamia. Päätoimittajilla ei sellaiseen ole enää ollut aikaa. Niiniluodon eri maita koskevat artikkelisarjat olivat alkaneet jo hänen Englannin-kaudellaan, jolloin hän kirjoitti Irlannista (ks. s. 96-97). Englannilla Niiniluoto aloitti myös toisen maailmansodan jälkeen kirjoittamalla vuonna 1950 sarjan aiheesta ”Muuttuva Englanti”. Tätä eräiden muiden päätoimittajien kanssa tehtyyn matkaan perustuvaa artikkelisarjaa tarkastellaan hänen *Tämä oli Englanti* -teoksensa yhteydessä (ks. s. 140-141).

Erityisen tuottelias matkareportaasien kirjoittajana Niiniluoto oli vuosina 1957-1958, jolloin ilmestyi viisi sarjaa. Ne käsittelivät Ruotsia, Kreikkaa, Tanskaa, Neuvostoliittoa ja

Yhdysvaltoja. Kreikkaa ja Neuvostoliittoa koskevien artikkelien keskeinen sisältö on esillä teoksessa *Löysin idän*. Artikkelisarjoja on kuitenkin syytä käsitellä myös erikseen. Silmiinpistävä ero artikkelien ja kirjan esseiden välillä on luonnollisesti se, että lehtiartikkeleissa oli myös kuvitusta, jota missään Niiniluodon kirjassa ei ole. Artikkelit oli, päinvastoin kuin monet 1930-luvun artikkelit, varustettu väliotsikoilla. Tanskaa ja Yhdysvaltoja Niiniluoto ei kirjoissaan käsitellyt, lukuun ottamatta *Löysin idän* -teoksessa olevaa esitystä kreikkalaisen arkkitehtuurin imitoinnista Tennesseessä (ks. s. 197). Vuonna 1960 Niiniluoto kirjoitti vielä artikkelisarjan Algeriasta.

Ruotsi. Ruotsia koskevien kahden artikkelin lähtökohtana oli helsinkiläisten lehtien päätoimittajien Ruotsiin tekemä matka. Edellisen artikkelin alussa Niiniluoto viittaa Suomen ja Ruotsin yhteyksiin ja korostaa myös Ruotsin maantieteellistä laajuutta: ”Sen, joka haluaa tutustua Ruotsiin, on matkustettava paljon ja varattava paljon aikaa. Se, jolla siihen ei ole tilaisuutta, jää vaille monta haarukkapalaa ruotsalaisesta voileipäpöydästä”. Muuten Niiniluoto esittelee etenkin Etelä-Ruotsia painottaen sen eri alueisiin ja paikkoihin liittyviä historiallisia muistoja. Jälkimmäisessä artikkelissa, ”Yhteisen suuruuden ajalta”, Niiniluoto liikkuu Taalainmaalla ja kuvailee erityisesti Stora Kopparbergetiä ja siellä aikojen kuluessa tapahtunutta kuparinlouhintaa. Mutta artikkelissa on voimakkaasti esillä myös armeijalaitos ja sen merkitys Ruotsissa.

Kumpikin Ruotsia koskeva artikkeli sisältää paljon sellaista historiallista informaatiota, jota nykypäivän sanomalehdessä ei voisi ajatellakaan.

Kreikka. Kreikkaa käsittelevän artikkelisarjan keskeinen sisältö on luettavissa *Löysin idän* -teoksen Kreikkaa koskevasta jaksosta (ks. s. 195-198).

Tanska. Tanskaa Niiniluoto käsitteli kolmiosaisessa artikkelissa. Kahdessa ensimmäisessä artikkelissa historiallinen näkökulma painottuu voimakkaasti, jälkimmäisessä ennen kaikkea rajamaakunta Slesvigin asema. Mutta Niiniluoto ottaa esille myös Tanskan maisemat ja niiden yhteyden tanskalaiseen kirjallisuuteen:

Tanskalainen maisema valoisine pyökki- ja tammimetsineen ja talojen katoilla pesivine haikaroineen on samaa romanttista maisemaa kuin se, missä keskieurooppalaiset sadut ovat syntyneet, ja turve- ja olkikattoisten talonpoikaistalojen ja valkeiden aatelislinnojen vaiheilla on menneen historiallisen ajan seisahdunutta idylliä. Missään ei tarina hersy hereämmin kuin Tanskan maaperästä, H. C. Andersenista Karen Blixeniin asti. Maailman suurin sadunkertoja on fyeniläinen suutarinpoika, yhtä ylivoimainen kaikilla kielillä.

Niiniluoto muistaa myös Kaj Munkin, jonka murhan vuonna 1944 suomalainenkin lehdistö oli pannut merkille:

Suomalaissävyisen synkän kuusimetsän reunaan kahdentoista kilometrin päähän Silkeborgista päättyi runoilijan ja näytelmäkirjailijan, pappi Kaj Munkin elämä. Hänen jyhkeä muistokivensä on tien laidassa, ilman mitään piirtoa tai nimeä. Se puhuu kiven mykkää, jykevää kieltä.

Väliotsikolla ”Ruotsalainen aurinko” Niiniluoto kertoo Tanskan epävakaisista sää-suhteista ja jatkaa:

Täällä Själlannissa on tapana sanoa, että sade tulee Ruotsista. Sananparsi jopa sanoo sateisesta ja sumuisesta säästä, että silloin ”ruotsalainen aurinko paistaa”. Tämä sanantapa tuo suomalaisen mieleen merkillisen vertailun muinaisrunojen maailmasta. Muistamme, miten Pohjola ryösti Kalevan kansalta auringon ja pani sen kiviseen mäkeen, vaskisen vuoren sisään. Täsmälleen näin käy Tanskan ja Ruotsin välillä. Juutinrauman pohjoisella puolella sijaitseva Ruotsi panee piiloon auringon yöksi ja talveksi. Ruotsalainen aurinko on sitä, ettei ole ollenkaan aurinkoa näkyvissä. Tässä sanantavassa kuvastuvat myös kahden skandinavisen kansan historiallisesti vihamieliset suhteet. Siinä on syytös pohjoisempaa maata vastaan, sama jonka kalevalaiset kohdistavat pohjalaisiin. Kalevalan tarina päivän ja kuun kätkenästä perustuu ehkä samaan yksinkertaiseen maantieteelliseen seikkaan, jolla havainnollistetaan vuorokauden ja vuodenaikojen vaihtelua.

Puhe säästä Tanskaa luonnehtimassa – myös suhteessa Ruotsiin – on tullut lähes yhtä sananlaskunomaiseksi kuin *Hamletissa* olevat sanat Tanskasta. Niiniluoto on sattuvasti liittänyt mukaan luonnehdinnan Kalevan ja Pohjolan vastakohtaisuudesta. Teemaa ”Tanskan sää” on Niiniluodon jälkeen Suomessa jatkanut Matti Klinge päiväkirjassaan vuosilta 2010-2011. Hän viittaa Jesper Theilgaardin teokseen *Det danske vejr* ja jatkaa: ”Sää, pilvet, sateet ovat juuri Tanskalle aivan olennaisia: maa on tasainen ja sen yli pyyhkivät sekä Pohjanmereltä että Itämereltä tulevat lämpimät ja kylmät ilmavirrat”.²⁹⁶

Sään ohella Niiniluoto pohtii myös tanskalaista kansanluonnetta, ennen kaikkea siinä ilmenevää elämäniloisuutta.

Artikkelisarjan kolmas osa on omistettu Tanskan maataloudelle ja teollisuudelle. Samassa yhteydessä Niiniluodolla on tilaisuus luonnehtia Tanskan maaseutua:

Tanskan maaseutu on hyvin hoidettua, ei vallan puutarhaa, mutta läpikotaisin viljeltyä ja siistää. Talojen lähellä ei ole rumentavia tunkioita karjan runsaudesta huolimatta. Pekoniporsaat, joita poikkeamme katsomaan, ovat puhtoisia kuin vasta pestyjä. Mitä iloa niillä enää on siitä,

että ovat porsaita? Matkalaisen huomiota herättää, että maaseudulla voi ajaa tuntikaupalla näkemättä ainoatakaan ihmistä pelloilla. Se on omiaan korostamaan Jumalan osuutta maanviljelyksessä.

Kyseistä jaksoa kirjoittaessaan Niiniluoto on aivan ilmeisesti ajatellut vastakohtana oman aikansa suomalaista maaseutua ja maanviljelystä, toisaalta maaseudun ainakin jonkinasteista epäsiisteyttä ja maanviljelyksen vaikeutta: ihmisiä tarvitaan maata viljelemään, sillä sato ei Suomessa tule itsestään.

Neuvostoliitto. Neuvostoliittoa koskevaa tietokirjallisuutta ja matkakirjoja oli julkaistu melko paljon heti toisen maailmansodan jälkeen ja vielä 1950-luvun alussa. Edellä on jo mainittu Olof Lagercrantzin artikkeleista Dagens Nyheterissä. Pohjoismaiden ulkopuolella huomattavimman esimerkin tarjosi yhdysvaltalainen Harrison E. Salisbury, joka vuosina 1949-1954 toimi The New York Timesin Moskovan-toimiston päällikkönä. Hän julkaisi lehdessään huomiota herättäneen artikkelisarjan, joka oli pohjana myös hänen teoksessaan *American in Russia* (1955).²⁹⁷ Helsingin Sanomat oli puolestaan jo vuonna 1948 julkaissut tunnetun amerikkalaisen romaanikirjailijan John Steinbeckin 14-osaisen artikkelisarjan ”Venäläinen päiväkirjani”.²⁹⁸ Steinbeckin lehtiartikkelit ilmestyivät myös kirjana otsikolla *A Russian Journal*. Matkakumppanina Steinbeckillä oli tunnettu valokuvaaja Robert Capa, jonka valokuvia oli Steinbeckin Neuvostoliitto-artikkelien yhteydessä. Steinbeckin ja Capan matkareportaasi julkaistiin Suomessa Steinbeckin syntymän satavuotispäiväksi helmikuussa 2002. Ilkka Malmberg julkaisi tuolloin (HS 24.2.2002) teoksesta laajan esittelyn, josta käy hyvin ilmi, millaisia vaikeuksia kaksikolla matkallaan oli mutta myös miten ongelmallinen

Suomalainen lehtimiesvaltuuskunta tapasi Neuvostoliiton matkallaan pääministeri Nikolai Bulganinin (edessä vasemmalla). Pöydän oikealla puolella muiden muassa Yrjö Niiniluoto, Eero Petäjäniemi ja Pentti Poukka. Päivälehdien arkisto

heille järjestetty matka oli. ”Journalismi ei ollutkaan niin helppoa kuin he kuvittelivat,” tiivistää Malmberg. Se että Helsingin Sanomat oli huomioinut Steinbeckin ja Capan matkan jo 1948, ei käy Malmbergin artikkelista ilmi.

Vuonna 1954 teki suomalainen 16-henkinen lehtimiesvaltuuskunta matkan Neuvostoliittoon, ja myös tämän matkan pohjalta ilmestyi lehtikirjoituksia. Kiinnostavimpia oli Aamulehden Olavi Veistäjän kirjoitus ”Matkavaikutelmia Neuvostoliitosta. Syystunnelmia Viipurista. Aamu ja ilta rajakaupungissa”. Kirjoitus perustuu tarkkaan havainnointiin.²⁹⁹

Yrjö Niiniluoto puolestaan vieraili Neuvostoliitossa lehtimiesryhmän kanssa vuonna 1957 (ks. s. 60-61). Matkan aikana ryhmällä oli tilaisuus tavata pääministeri Nikolai Bulganin. Vaikka Niiniluoto käsitteli Neuvostoliittoa teoksessaan *Löysin idän*, hänen Helsingin Sanomissa julkaisemansa viisisosainen artikkelisarja sisältää suurimmaksi osaksi sellaista materiaalia, joka ei ole mukana esseekokoelmassa. Artikkelisarjan ensimmäinen osa, ”Alussa oli vallankumous”, jossa on mukana kuva M. M. Devjatovin tunnetusta Leniniä esittävästä maalauksesta ”Lokakuun tuuli”, keskittyy Leniniin ja Staliniin. Niiniluoto panee merkille, miten Stalin oli joutunut epäsuosioon mutta miten jälkiä häneen kohdistuneesta palvonnasta oli kuitenkin vielä runsaasti nähtävissä. Artikkelin toisen keskeisen aihepiirin muodostaa suhde menneisyyteen, kuten alaotsikot ”Unohdettu menneisyys” ja ”Uusi ajanlasku” ilmaisevat. Niiniluoto korostaa neuvostoaajan irtautumista menneisyydestä, mikä ilmenee muun muassa paikkojen ja rakennusten uudelleennimeämisenä. Niiniluoto katsoo samalla, että Aleksei Tolstoin teosten kaltaisten historiallisten romaanien kirjoittamiselle ei tuolloisessa tilanteessa enää ollut mahdollisuuksia. Kirkko puolestaan oli kuolemassa (kysymystä kirkon ja uskonnon asemasta Niiniluoto käsitteli laajemmin teoksessa *Löysin idän*). Artikkelin loppujaksossa Niiniluoto tarkastelee neuvostoihmistä ja tämän tapaa jakaa kunniaa itselleen.

Artikkelisarjan toisen osan otsikko, ”Moskova – iso isäntä”, vastaa vain osittain artikkelin sisältöä. Niiniluoto tarkastelee nimittäin aluksi varsin laajasti venäläisten kuvaa suomalaisista etenkin sellaisena kuin venäläiset kirjailijat sen ovat esittäneet. Toinen keskeinen aihepiiri on kiinalaisten ja itäsaksalaisten vierailijoiden suuri osuus Moskovassa ja miten heille on näytetty eri puolia Neuvostoliitosta. Itse Moskovasta Niiniluoto kiinnittää huomiota kaupunkikuvaan ja siinä tapahtuneisiin muutoksiin:

Moskovan ulkonäkö on meidän aikanamme tavattomasti muuttunut. Vanhat pyöröhirsiset, koristeleikkauksin somistetut puutalot on raivattu uusien asuintalojen tai avariien liikenneväylien tieltä. Uutta arkkitehtuuria edustavat pilvenpiirtäjät, useimmat niistä jättiläishotelleja, joiden rakennustyyli muistuttaa goottilaista tuomiokirkkotyyliä niin pitkälle kuin virallisesti epäkristillisessä maassa käy päinsä. Tämä tyyli on Stalinin kuoleman jälkeen tuomittu ja arkkitehdit menettäneet saamansa palkinnot, mutta itse rakennuksia ei voida hävittää. Venäläiset itse sanoivat vanhaa Moskovaa suureksi kyläksi. Silti se viehätti heitä vastustamattomasti. Melkeinpä metafyyssillinen ikävä Moskovaan kohtaa meitä monissa Venäjän kirjallisuuden hahmoissa.

Venäläisessä kirjallisuudessa ja historianfilosofisessa ajattelussa esiintyvää Moskovan ja Pietarin (Leningradin) vastakohtaisuutta Niiniluoto ei käsittele.

Moskova-artikkelin loppu on omistettu Stalingradille. Kaupungista Niiniluoto panee merkille esimerkiksi kylmyyden ja ihmettelee, oliko sinne hyökänneillä saksalaisilla min-käänlaista käsitystä Venäjän ilmasto-olosuhteista. Käsikirjoituksena säilyneessä, virallisesti järjestettyjä matkoja ivaavassa pakinassa ”Delegatsija” Niiniluoto – tai pikemminkin hänen kertojansa – mainitsee, ettei hän koskaan ole kärsinyt ”niin infernaalisesta kylmästä kuin Stalingradin arolla” (ks. Liite 1).

Niiniluodolle näytetystä dokumenttielokuvasta oli Stalin kaikin tavoin häivytetty pois, ”Sensijaan näkyy kahdessakin kuvassa uusi tuttu hahmo, Nikita Hruschtshev,” mainitaan artikkelin loppuksi.

Sarjan kolmannessa osassa ”Ei ainoastaan leivästä”, jonka otsikko on saatu Vladimir Dudintsevin romaanista (ks. s. 202), Niiniluoto tarkastelee elintasoja ja erilaisten tavaroiden ja tarvikkeiden saatavuutta Neuvostoliitossa. Hän on pannut merkille muun muassa sen, että monet elämän välttämättömyydet maksavat suhteellisen paljon, mutta tietyt esineet ovat sängen halpoja; tällainen esine on esimerkiksi näköradio (Niiniluoto toki tuntee myös termin televisio). Käynti sovhoosissa, mallitilalla Gruusiassa, jätti kuitenkin runsaasta kes-tityksestä huolimatta masentavan vaikutelman. Toisaalta Niiniluoto panee merkille maassa vallitsevan yleisen siisteyden. Viimeisessä kappaleessa hän pohtii rajallisia mahdollisuuksia tutustua tavalliseen kansaan. Siinä yhteydessä hänelle tarjoutuu mahdollisuus ivata suomalaisia venäjän kielen oppikirjoja ja opaskirjoja:

Venäjän kielen oppikirjoissa Suomessa opetetaan, miten voit itse valmistaa mustetta ja neuvotaan miten saa apteekista sitä varten vihtrillää, mutta sitä ei sanota, miten pyydetään vatsatippoja, ei myöskään, miten ostetaan vodkaa ja konjakkia, mutta sen keinon perille näkyvät matkustajat pääsevän muutenkin. Jossakin toisessa oppaassa neuvotaan, miten kysytään venäläiseltä mieheltä, missä hänen sisarensa oli toissa iltana, mutta tällainen kysymys edellyttää rakastumista ja mustasukkaisuutta, mihin matkailijalla tuskin on aikaa. Yhtä vähän on todennäköistä, että matkustaja joutuu käyttämään sellaista lausetta kuin ”olkaa hyvä ja neuvokaa minulle, missä on panttilainakonttori”. Eivät ne, jotka pantaavat hopealusikoita, matkustele ulkomailla.

Musteen valmistamisen kuvaus venäjän kielen oppikirjassa on lähtökohtana Niiniluodon julkaisematta jääneessä hausassa pakinassa ”Mustetta”.

Artikkelisarjan neljännessä osassa, ”Troikka – kadonnut symboli”, Niiniluoto on päässyt venäläisen klassisen kirjallisuuden ja muidenkin taiteiden pariin. Artikkelin yleinen sävy retorisuudessaan, yleistävyydessään ja jossain määrin spekulatiivisuudessaan poikkeaa melko lailla sarjan muista osista. Sen osoittaa jo artikkelin alku: ”Vallankumous on ollut Venäjälle ja venäläisyydelle yhtä tuhoisa kuin imperiumi on ollut Englannille ja

englantilaisuudelle. Sosialististen neuvostotasavaltojen liiton nimi palvelee samaa tarkoitusta kuin Britannian Kansainyhteisön. Luopumalla pääkansallisuuden nimen käytöstä valtakunnallisessa merkityksessä tähdennetään valtakunnan kansallisuuksien näennäistä samanarvoisuutta”. Pohdittuaan Dostojevskin valossa venäläisyyden olemusta Niiniluoto tarkastelee yhtä venäläisyyden symbolia, troikkaa, jonka hän katsoo uudessa Neuvostoliitossa kadonneen. Esiteltyään Gogolin ja Dostojevskin näkemyksiä troikasta Niiniluoto toteaa, miten nykyisten vallanpitäjien mielestä troikka edustaa vanhaa taantumuksellista Venäjää mutta että matkailija historian halussaan ei näin ajattele.

”Troikka – kadonnut symboli” herätti Kansan Uutisiin kirjoittaneen kirjailija Jarno Pennasen huomiota. Kirjoituksessaan ”Harmaakaihi” hän syytti Niiniluotoa taaksepäin katsomisesta: ”Ellei näe eteenpäin ei näe taaksepäinkään. Niiniluoto h a l u a koko ajan katsella taaksepäin, mutta menneisyys väärentyy hänelle samalla tavalla kuin tulevaisuuskin,” totesi Pennanen – ottamatta huomioon kirjoitussarjan muita osia.³⁰⁰ Niiniluotoa Pennasen arvostelu harmitti ja hän luonnosteli sittemmin ilmeisesti lähettämättä jääneen tekstin ”Harmaa kaihi. Kirje Jarno Pennaselle Moskovaan” (ks. tietolaatikko 5).

Artikkelisarjan viimeisessä osassa, ”Romanttista ja arkista Kaukasiala”, Yrjö Niiniluoto liikkuu samoilla seuduilla kuin Olavi Paavolainen matkallaan vuonna 1939.³⁰¹ Niiniluoto on pannut merkille samoja asioita kuin Paavolainen – antiikin Kreikan muistoja myöten.

Siinä missä Niiniluoto viittaa klassisiin venäläisiin kirjailijoihin, joskin tuo esille myös Vladimir Dudintsevin, Olof Lagercrantz on kiinnittänyt huomionsa Dudintsevin ohella uudempiin kirjailijoihin, kuten Mihail Prišviniin, Emmauil Kazakevitsiin, Nikolai Ostrovskiin (romaani *Kuinka teräs karaistui*), Vera Inberiin, Ilja Ehrenburgiin ja Juri Kazakoviin; heistä hän tapasikin muutamia, Inberin, Kazakovin ja Dudintsevin, samoin kuin georgialaisen Georgi (Giorgi) Leonidzen.³⁰² Kun Niiniluoto tuo esille troikan kadonneena symbolina, näkee Lagercrantz vanhan mummon symbolisena hahmona. Muuten Lagercrantz ja Niiniluoto – kummankin matka ulottui Gruusiaan – ovat tehneet paljon varsinkin samansuuntaisia havaintoja, olipa kysymyksessä Moskova, kolhoosi tai arkipäivän elämä.

On oikeastaan vahinko, että Niiniluoto ei tullut julkaiseeksi erillistä kirjaa Venäjistä ja Neuvostoliitosta. Hänen kiinnostustaan klassiseen venäläiseen kirjallisuuteen ja Neuvostoliittoon osoittaa pakinasarja, jonka hän 1950-luvun lopulla kirjoitti Yrjö Kaarlenpojan nimimerkillä ja joissa minäkertojana esiintyy Grigori Karlovitsh. Jo edellä mainittujen ”Mustetta” ja ”Delegatsija” -pakinoiden (jälkimmäinen julkaistu Liitteessä 1) mukana ovat pakinat ”Kansansatu”, ”Kolmijalka”, ”Teetä”, ”Kozma Prutkov” ja ”Kyyhky ja satakieli”. ”Kolmijalassa” on kolmijalka esitetty Venäjän vallan vertauskuvana ja kolmijakoisena se vertautuu Mannerheimin kotiin, uskuntoon ja isänmaahan samoin kuin Ranskan vallankumouksen vapautteen, veljeyteen ja tasa-arvoon. ”Teessä” puolestaan esitellään humoristisesti erilaisia teenjuontitapoja Venäjällä sen mukaan, miten sokeripala on saatavilla. Pakinan alussa Marja Ivanovna säntii Grigori Karlovitshia siitä, että tämä haluaa juoda kahvia muiden perheenjäsenten juodessa teetä.

Tietolaatikko 5

Vastine Jarno Pennaselle

Yrjö Niiniluoto kirjoitti hyvin vähän vastineita kirjoitustensa saamiin kommentteihin tai arvosteluihin. Jarno Pennasen kirjoitus kirjoitti hänet kuitenkin seuraavanlaiseen tekstiin:

"Harmaa kaihi"

Kirje Jarno Pennaselle Moskovaan

Neuvostoliiton kuvauksieni johdosta kirjoittamassasi artikkelissa teet minusta klassikon, tosin typeryyksien sanojana, mutta klassikon kuitenkin. Sittenkään en ole vakuuttunut siitä, että olet kirjoituksellasi tehnyt palveluksen sille asialle, jota puolustat. Eikö sosialistinen realismi todella kestä porvarillista kritiikkiä?

Siksi toiseksi, typeryydelläkin on filosofiansa. Sallinet minun lainata Karamazovin veljeksistä. Joka haluaa, pankoon "venäläisen" sijaan "suomalaisen".

Kas näin:

- Miksi sinä aloitit mahdollisimman typerästi, Aljosha?
- No ensiksikin vaikka venäläisyyden vuoksi: venäläisten keskustelut näistä asioista suoritetaan aina niin typerästi, että typerämpää ei voi ajatella. Ja toiseksi taas, mitä typerämpää, sitä asiallisempaa. Kuta typerämpää, sitä selvempääkin. Typeryys on suoraa eikä viekasta, mutta viisaus mutkittilee ja lymyilee, järki on konna, mutta tyhmyys on suora ja rehellinen.³⁰³

Molemminpuolisen arvonannon merkeissä

Yrjö Niiniluoto

Venäjä-aiheisten pakinoiden lisäksi Niiniluodolta on säilynyt kirjoitus ”Suomalaiset ja venäläiset”, jossa tarkastellaan suomalaisten osuutta ja merkitystä Venäjällä. Myös Karjalan menetys on esillä. Kirjoituksen loppu on Karjalan osalta resignoitunut:

Emme siis voi toivoa takaisin sitä, mitä olemme kansamme ja heimomme asuma-alasta menettäneet. Ulkopoliittikkamme pyrkimys on tämän jälkeen oleva hankkia edes takeet siitä, että nykyinen status quo on pysyvä, ettei se ole vain etappi sen suuren vaelluksen varrella, joka alkoi Venäjän sydäimestä tämän vuosituhannen alussa.

Yhdysvallat. Yhdysvaltoja koskevan artikkelisarjan alussa on ingressi, joka kertoo Niiniluodon matkan taustan. Kysymyksessä oli Washingtonissa pidetty Kansainvälisen lehdistöinstituutin yleiskokous, jonka jälkeen suuri osa kokouksen osanottajista teki yli kahden viikon mittaisen kiertomatkan Yhdysvalloissa.

Artikkelisarjan kolme ensimmäistä osaa keskittyvät kaupunkeihin, Washingtoniin, Pittsburghiin ja Detroitiin. Niissä Niiniluotoa kiinnostaa etenkin arkkitehtuuri, olivatpa kyseessä byrokraattiset valtionhallinnon rakennukset, kuten Pentagonin viisikulmainen virasto, tai pilvenpiirtäjät. Detroitia koskeva artikkeli keskittyy ennen kaikkea autoteollisuuteen. Washingtonin yhteydessä Niiniluoto kiinnittää huomionsa myös ”värilliseen kysymykseen” ja ”neekerikysymykseen”. Tietty aikasidonnaisuus tulee tässä yhteydessä selkeästi esille, etenkin Niiniluodon kuvatessa ensimmäistä kohtaamistaan ”mustan ongelman” kanssa:

Katua alas tulee kolme pientä neekerisisarusta, toisiaan kädestä pitäen. He tulevat pyhäkoulusta ja isoimmalla on paksu raamattu kainalossa. Kahdella tytöllä on päässä muodikkaat lautasmaiset valkoiset röyhelöhatut ja käsissä valkoiset käsineet. Mustan unelmien väri on valkoinen, sen me opimme Siionin kanteleesta, jossa ”Saara, musta oltuansa”, enkeliksi tultuaan ”on valkoinen nyt kokonaan”. Jotain tästä valkoisesta riemusta paistaa näiden ihastuttavien neekerilasten kasvoilta. Myöhemmin näen jossain hotellissani tai ravintolassa neekereitä, jotka ovat niin hyväntahtoisen näköisiä, että tuntuu siltä kuin he olisivat antaneet tahallaan maalata itsensä mustiksi voidakseen soveltua osaan, joka heille kuuluu tietynlaisissa kuvissa ja kirjoissa amerikkalaisessa yhteiskunnassa.

Mutta Niiniluoto ei jätä asiaa tähän esitykseen, joka on kuin pyhäkoulumaisen näkemyksen sinänsä hyväntahtoista ja paternalistista kuvitusta. Artikkelisarjan neljännessä, Tennesseetä koskevassa artikkelissa hän palaa ”värilliskysymykseen” ja siihen liittyviin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Myös Olof Lagercrantz on Dagens Nyheterin artikkeleissaan kiinnittänyt asiaan huomiota, mainiten osin drastisempia esimerkkejä kuin Niiniluoto.³⁰⁴

Washingtonissa Niiniluoto oli Tokion lahjoittamien kirsikkapuiden kukkiessa. Juuri tuona vuonna kukkiminen tapahtui tavallista myöhemmin, joten Niiniluoto näki puiden loiston. Toisaalta kirsikankukkajuhla oli vietetty jo aikaisemmin, joten naiset eivät enää koristautuneet kirsikankukilla vaan ruusuilla:

Naisten hatuissa kukoistivat ennen aikojaan ruusut. Amerikkalaisen muodin räikeys, värien rakkaus, on sitä silmiinpistävämpi, kun täällä myös vanhat naiset koristautuvat tyttömäisen hemeästi. Myöhemmin saimme tilaisuuden nähdä naisia kokouksissaan ja konventeissaan, suurina joukkoina, jolloin ruusuhattujen massavaikutus oli moninkertainen. Oli kuin olisi katsellut hiljaa aaltoilevia kukkatarhoja.

Epäilemättä Niiniluoto on tarkastellut Yhdysvaltoja eurooppalaisista näkökulmista ja eurooppalaisesta estetiikasta käsin. Samaa voi sanoa myös Lagercrantzin Amerikka-kuvauksista, erityisesti artikkelista ”Tivoli-Amerika”. Lagercrantzin ivan kohteena on sight-seeing-kiertoajelu bussissa, jossa oli lähinnä vain amerikkalaisia turisteja:

/.../ kun olimme ajaneet pari tuntia, opas selitti, että nyt tarjoaisi yhtiö kullekin drinkin ja kehotti meitä kiittämään tästä suopeudesta kättentaputuksin. Voimakkaat aplodit kajahtivat heti ilmoille ja onnelliset hymyilyt syttyivät ympäri bussia. Kukaan ei tuntunut ajattelevan, että koko kiertoajelua leimasi mitä brutaalein ahneusmentaliteetti ja sen tarkoituksena oli hyötyä tietämättömydestämme.³⁰⁵

Niiniluodon artikkelissa eurooppalaiset kauneusihanteet tulevat esille muutenkin kuin muodin osalta. Tennesseeessä Niiniluotoa kiinnostaa Nashvillessä oleva Parthenon, joka on rakennettu Ateenan Parthenonin mukaan. Näky oli ilmeisesti niin erikoinen, että Niiniluoto liitti lehtiartikkelinsa kyseisen jakson *Löysin idän* -teokseensa (ks. s. 197).

Texasia ja Arizonaa koskevassa artikkelissa huomio kiinnittyy etenkin arkkitehti Frank Lloyd Wrightin ja hänen asuntonsa kuvaukseen. Vuoren juurella erämaan laidalla sijaitseva rakennus tekee omituisen vaikutelman:

Nähdessään Wrightin matalan, kuin maastoon upotetun rakennelman tulee kysyneeksi, eikö myös tämä rakennustaiteellinen primitiivisyyttä tavoitteleva luomus ole samalla tavalla epäonnistunut ja luonnonon kuin ovat nämä alkukantaiset epäsymmetriset kaktukset. Ainakin pitää paikkansa, että ei tällaisia asuntoja voi rakentaa ihmisille. Vain yhden sellaisen voi rakentaa ja senkin taiteilijalle itselleen. Mestari itse sanoo luomuksestaan, että erämaa siinä puhuu oman kauneutensa kieltä. Jopa erämaa on hyväksynyt hänen yrityksensä: eivät kalkkarokäärmeet ja skorpionitkaan, joita talon edessä liikkuu, tee pahaa sen ihmisille.

Talon arkkitehdin kuvauksesta ei vaikuttavuuden ohella puutu huumoriakaan:

Yli 80-vuotias mestari kävelee hitaasti meitä vastaan pyrkien jo liikkumisellaan tekemään vaikutuksen. Hänellä on harmaa puku, valkoiset kengät, huvittava pieni olkihattu ja löysä sininen kaulanauha. Ensi näkemältä jo toteaa, että hän on hallitseva tyyppi, joka pakottaa ympäristönsä tottelemaan, jopa palvomaan. Tämä ominaisuus näyttää olevan yhteinen suurille arkkitehdeille.

Viimeistä virkettä lukiessaan suomalainen lukija tuskin on voinut olla ajattelematta Alvar Aaltoa, mikä aivan ilmeisesti onkin ollut Niiniluodon tarkoitus.

Niiniluoto kuvaa myös näkemäänsä mystistä naista, joka kirjoittaa arkkitehdistä kirjaa tehden muistiinpanoja mestarin jalkojen juuressa, ”kuin Maria, joka poimii kultaisia sanoja Mestarin huulilta”. Niiniluoto on itsekin kirjannut joitain Wrightiltä kuulemiaan lausahduksia. Wright oli valitellut, miten Yhdysvaltain hallituksella ei ollut mitään tekemistä kulttuurin kanssa, miten kulttuuri vaatii aristokratiaa ja miten vaarana on kaikkien kosima keskinkertaisuus. Wright oli suunnannut sanansa myös lehtimiehille: ”Sanomalehtimiehillä on pelottava vastuu... Heidän on saatava lehensä laulamaan uutta laulua, jolla on erilainen sisältö[,] a new song with a different meaning.”

Algeria. Algeriasta oli suomalaiselle lehdistölle raportoinut aikoinaan jo Adelaïde Ehrnrooth.³⁰⁶ Seuraaaja hän ei juuri saanut. Suomenkielinen kirjoittelu Algeriasta olikin kautta 1900-luvun alkupuolen erittäin vähäistä. Mikäli Mannerheimia ei oteta huomioon³⁰⁷, merkittävimmän poikkeuksen muodostaa säveltäjä ja musiikintutkija Armas Launis, joka Algerian-matkansa pohjalta kirjoitti laajahkon ja monipuolisesti kuvitetun teoksen *Murjaanien maassa* (1927). Launis liikkui monilla sellaisilla paikoilla, jotka tulevat esille myös Niiniluodon artikkelisarjassa; Alger, Tlmece, Kasbah, Kabylia ja Sahara ovat paikannimiä myös Niiniluodon artikkeleissa. Launis kiinnitti myös varsin paljon huomiota roomalaisajan muistomerkkeihin Pohjois-Afrikassa; Niiniluodolla ne eivät tule juuri lainkaan esille.³⁰⁸

Algeria sai yleisessä tietoisuudessa uutta aktuaalisuutta vuoden 1960 tienoilla maan itsenäisyysliikkeen voimistumisen myötä. Algeria herätti tuolloin maailmanlaajuista keskustelua, johon osallistui tietenkin runsaasti ranskalaisia kirjailijoita ja intellektuelleja, ennen kaikkea itsekin Algeriassa syntynyt Albert Camus, joka noihin aikoihin tuli laajemmin tunnetuksi myös Suomessa.

Yrjö Niiniluodon Algerian-matkan tuloksena syntyi hänen viimeinen artikkelisarjansa, joka julkaistiin Helsingin Sanomissa vuoden 1960 lopulla. Niiniluodon käsialaa oli ilmeisesti myös lehden pääkirjoitus 3.1.1961, ”Arpapelä Algeriasta”, joka julkaistiin kansanäänestyksen kynnyksellä; silloin ranskalaisten ja algerialaisten oli vastattava ”kyllä” tai ”ei” kysymykseen, oliko Algerialle myönnettävä itsemääräämisoikeus. Pääkirjoituksessa korostui tilanteen kaikinpuolinen hankaluus.

Reportaasimatka tapahtui ranskalaisten ja Ranskan armeijan suojeluksessa, mikä kieltämättä näyttää vaikuttaneen Niiniluodon esitykseen. Etenkin ensimmäisessä artikkelissa, ”Armeija kaikki kaikessa” näkökulma selvästi myötäilee pitkälle armeijan virallisia kannanottoja. Siinä suorastaan luetaan armeijan saavutuksia ei vain levottomuuksien kukistamisessa ja rauhoittamisessa vaan myös kansanopetuksessa ja sosiaalisessa työssä.

Epäilemättä tämä työ siviiliväestön hyväksi, joka olisi kunniaksi mille armeijalle tahansa suotuisissakin olosuhteissa, on omansa luomaan pohjaa paremmalle yhteisymmärrykselle erilaisten aineiden välillä Algeriassa ja myös edistämään poliittisen ratkaisun löytämistä tulevaisuudessa. Ranskan armeija on ottanut oppia vanhasta arabialaisesta sananlaskusta: ”Yritä voittaa hyvydellä pikemmin kuin sadalla ratsumiehellä”.

Armeijan saavutusten luetteleminen jatkuu seuraavassa artikkelissa, ”Kapinallinen Kabyliä”. Niiniluoto kuvaa kyseisen vuoristoalueen omaleimaista kulttuuria varsin yksityiskohtaisesti. Samalla hän esittelee armeijan suorittamaa sosiaalista työtä ja kasvatusta. Kuinka ollakaan, hän tulee käyttäneeksi sanaa ”rauhoitustyö” (em. pääkirjoituksessa esiintyy sana ”rauhottaminen”). Se ei voi olla tuomatta mieleen muiden muassa Caesarin propagandistisesti käyttämää latinan verbiä *pacare*, rauhoittaa (vrt. *pax* = rauha), jota roomalaiset käyttivät toiminnastaan muiden kansojen saattamisessa valtansa alle. Sattumoisin Niiniluoto onkin aloittanut artikkelinsa sanoilla ”Algeria on niinkuin muinainen Gallia jaettu kolmeen osaan”, mikä on viittaus Caesarin *Gallian sodan* tunnettuihin alkusanoihin *Gallia est omnis divisa in partes tres*.

E erityisenä kokemuksena Kabyliassa Niiniluoto mainitsee vuoristokylässä olevan linnakkeen pihalla järjestetyt pidot:

Vieraiden kunniaksi on paistettu vartaalla vuorikauris, jonka herkullista, vielä poltettavaa lihaa nyhdetään perinnäistavan mukaan sormin, iloisen hällinän ja sorinan vallitessa. Ehkä näihin vuoristolaisiin menoihin liittyy tiedottomasti samantapaisia taianomaisia uskomuksia kuin muinaisten suomalaisten karhunpeijaisiin: kauris on vuoriston hengen ja voiman ruumiillistuma niinkuin karhu on metsän. Varrasaterian jälkeen syödään vielä sisällä algerialainen ruokalaji kousskouss, kovasta vehnästä myllytetyin suurimoin suurustettu lammasteitto. Se tapahtuu pitkässä, ruokia, juomia ja ihmisiä täyteen ahdetussa pöydässä, ja koko asetelma muistuttaa elävästi samanlaista vierasateriaa toisessa etäisessä vuoristomaassa, ts. Tsinandalissa Kaukasiassa.

Tarjoilijoina toimivat sotilastyypit muistuttavat suomalaisia jermuja rintamaolosuhteissa. Upseerien ja sotamiesten välillä Niiniluoto on havainnut vallitsevan täyden tasa-arvoisuuden.

Kolmas artikkeli, ”Ranskalainen vai algerialainen Algeria” tiedostaa tilanteen ongelmallisuuden ja monimutkaisuuden. Siinä Niiniluoto myös tarkastelee monipuolisemmin algerialaista yhteiskuntaa ja sen piirteitä. Toisaalta artikkelin lopuksi hän näyttää tavallaan hyväksyvän Algerian kuulumisen Ranskaan – tai ainakin esittää asian lähinnä Ranskan kannalta:

Algeria merkitsee 1000 kilometriä rivieramaista Välimeren etelärannikkoa, maailman suurimpia sotasatamia, strategista avainasemaa, tärkeätä markkina-aluetta, suunnattomia sijoituksia, öljyomavaraisuutta ja miljoonaa kaikkein ranskalaisinta ranskalaista. Ei ole tyhjä fraasi kun sanotaan, ettei Ranska ilman Algeriaa ole entisensä, ei myöskään sen suuruus ja kunnia.

Neljännellä artikkelilla, ”Kasbah kapinoi”, on oma dramatiikkansa. Siinä on laajahko ingressi, jossa kerrotaan verisistä tapahtumista Kasbahin arabikaupunginosassa Algerin kaupungissa. Niiniluoto oli käynyt siellä vain viikkoa ennen ingressissä kuvattuja tapahtumia. Hän kuvaa Kasbahia ja korostaa sitten, millaisen varjon veriset tapahtumat siellä heittivät koko tulevan kehityksen ylle; samoin hän tuo esille tapahtumien aiheuttaman epävarmuuden ja pelon. Artikkelin lopuksi hän siirtyy kuvaamaan jo roomalaisajalta periytyvää Tlmecen kaupunkia.

Viimeinen artikkeli, ”Saharan virvatulet”, keskittyy Saharan luonnon, sikäläisten yhdyskuntien ja taloudellisten arvojen, ennen kaikkea öljyn ja kaasun, kuvaukseen. Kaasun synnyttämät mahtavat soihdut öiseen aikaan innoittavat Niiniluodon raamatulliseen kuvaan: ”Mieleen tulevat ne tulipatsaat, joilla Herra valaisi Israelin lasten pakotietä erämaan halki Egyptin kurjuudesta”.

7 Voittajavaltion menneisyys ja nykyisyys: Tämä oli Englanti (1944)

Englannin-kuvausten traditio Suomessa

Suomessa oli 1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla ilmestynyt varsin runsaasti huomionarvoisia teoksia Englannista. Vuonna 1929, samana vuonna, jolloin Olavi Paavolainen esitelti teoksessaan *Nykyaikaa etsimässä* monenlaisia kulttuurin ja taiteen moderneja ilmiöitä Keski-Euroopasta, Elsa Enäjärvi julkaisi mittavan ja Englantia monipuolisesti käsittelevän teoksen *Vanha iloinen Englanti*.³⁰⁹ Jo sitä ennen, 1927 oli Jaakko Tuomikoski, myöhempi pitkäaikainen Aamulehden päätoimittaja, julkaissut teoksen *Helsinkiläinen Lontoossa*; Tuomikoski myös suomensi englantilaista lyriikkaa. Englannissa virolaisen diplomaatin puolisona asunut ja siellä myös kaunokirjallisia teoksiaan julkaistuksi saanut Aino Kallas kuvasi Englannin kirjallisia piirejä ja seurapiirejä teoksessaan *Langatonta sähköä: pieniä kirjeitä Lontoosta* (1928). Samoin voidaan mainita nimimerkki Serpin (Seere Salminen) paljolti matkaoppaan tyyppinen teos *Lontoo* (1929) ja Aino Kallaksen sisaren Helmi Krohnin teos *Englantia oppimassa* (1931). Kirjojen muodossa suomalaisista Englannin esittelyistä vastasivat tuolloin keskeisesti siis naispuoliset kirjoittajat. Lisäksi suomeksi käännettiin vuonna 1928 englantilaisen tuomiorovastin W. R. Ingen teos *England* (1926) (Ingestä ks. s. 92). Näinkin laaja Britannian ja brittiläisen kulttuurin esittely oli kiinnostava ilmiö yhä voimistuneen saksalaissuuntauksen aikana.

Toisen maailmansodan aikana tällaisen kirjallisuuden julkaiseminen Suomessa ymmärrettävästi tyrehtyi. Kun sitten Saksan häviö oli selvä ja Suomi alkoi irrottautua sodasta, oli huutava tarve voittajavaltioita, Britanniaa ja Neuvostoliittoa koskevasta kirjallisuudesta, jota pian ryhdyttiinkin varsin laajamittaisesti julkaisemaan. Neuvostoliiton osalta ilmestyivät

etenkin laajahkot teokset *Tuntematon Venäjä* (toim. Helmer Smeds ja Jorma Mattila, 1945) ja *Naapurimme Neuvostoliitto* (toim. Matti Kurjensaari, 1946).³¹⁰ Joukkoon voidaan liittää myös Valentin Kiparskyn teos *Suomi Venäjän kirjallisuudessa* (1945). Se oli tosin valmistunut jo 1943, mutta tuolloin sitä ei voitu julkaista vaan se tuhottiin (Kansalliskirjastossa on säilynyt kappale).³¹¹ Kiparskyn teos sivusi Helsingin Sanomia ja Niiniluotoa sikäli, että vuoden 1943 painos oli painettu Sanoma Oy:n painotalossa³¹² ja että vuoden 1945 painoksen takakannen taitteessa esiteltiin Niiniluodon *Tämä oli Englanti* –kirjaa.³¹³

Englantiin liittyen ilmestyivät esimerkiksi 1945 suomennokset Knut Hagbergin ja T. Vogel-Jørgensenin Churchill-elämäkertoista. Vuonna 1944 ilmestyi uutta anglosaksiseen maailmaan kohdistuvaa kiinnostusta ennakoiden Irma Rantavaaran väitöskirja Dickensin vastaanotosta englantilaisessa kritiikissä ja Thomas Warburtonin *Tvä främlingar*, jossa esiteltiin T. S. Eliot ja James Joyce. Varhaisimpia sodanjälkeisiä suomalaisia Englannin esittelyjä oli Yrjö Niiniluodon 155-sivuinen teos *Tämä oli Englanti*, joka ilmestyi Suomen Kirjan kustantamana jo vuonna 1944. Vuosina 1937-1946 toiminut, Birger Fagerströmin perustama, mutta omistajansa kuoleman jälkeen konkurssiin ajautunut Suomen Kirja oli vuonna 1944 Suomen neljänneksi suurin kustantamo. Se oli sota-aikana julkaissut muun muassa Mannerheimin *Matkan Aasian halki*, Kolmatta valtakuntaa koskevia propagandateoksia sekä kaunokirjallisuutta.³¹⁴ Niiniluodon kirjan ohella se julkaisi myös edellä mainitun Valentin Kiparskyn teoksen.³¹⁵ Niiniluodon kaikki myöhemmät teokset julkaisi Otava.

Samaan aikaan kun Englantia ja Neuvostoliittoa koskevalla kirjallisuudella alkoi olla kysyntää, klassisen saksalaisen kirjallisuuden harrastus saavutti huippunsa eikä se täysin hiipunut vielä 1950-luvun alkuun mennessä. Samana vuonna kuin Niiniluodon *Tämä oli Englanti* julkaistiin myös V. A. Koskenniemen suuren Goethe-elämäkerran jälkimmäinen osa *Goethe. Keskipäivä ja elämänilta*. Lisäksi samana vuonna ilmestyi Gunnar Mårtensonin viehättävä kirja *Friederike Brion. Goethes ungdomsälskade*. Joukkoon voidaan lukea myös Olavi Kareksen laaja teos *Luther*.

Englanti imperfektissä

Niiniluodon teoksen otsikossa huomionarvoista on imperfektimuoto. Esitys perustui nimittäin tekijänsä sotaa edeltävän ajan kokemuksiin Englannissa, joista hän oli myös lehdessään kirjoittanut. Tämän Niiniluoto tuo selvästi esille teoksensa alkusanoissa:

Se Englanti, jota tässä kirjassa kuvataan, on rauhan ajan Englanti, se Englanti, joka oli ennen nykyisen maailmansodan syttymistä. Muutenhan ei voi ollakaan. Vuoden 1939 syksystä alkaen ovat yhteydet Englantiin olleet heikot ja Englannin hallituksen antaman sodanjulistuksen jälkeen vuoden 1941 joulukuussa kokonaan katkenneet. Siitä, mitä Englannissa on näinä vuosina tapahtunut, me tiedämme todellisuudessa kovin vähän. (ToE 7)

1940-luvun lopun lukijan kannalta tilanne oli jossain määrin ongelmallinen, sillä otsikosta poiketen Niiniluoto käyttää itse tekstissä tavallisesti preesensmuotoa, jolloin toisinaan saattaa syntyä vaikutelma, että menneen asemesta kuvataankin parhaillaan olemassa olevaa tilannetta. Sitä paitsi teos perustuu artikkeleihin, jotka olivat ilmestyneet ennen sotaa, jolloin preesensmuoto oli ollut paikallaan. Kirjan ilmestyessä sota Euroopassa vielä jatkui. Niiniluoto on selvästikin vakuuttunut Saksan häviöstä ja tuo välillisesti ilmi positiivisen käsityksen Englannin voitosta.

Niiniluoto perusteli teostaan sillä, että hän kuvasi Englantia historiallisen kehityskulun tuloksena ja maana, joka palaa sodanjälkeiseen olotilaansa:

Tämän kirjoittaja on koettanut kuvata Englantia sellaisena kuin se on pitkän historiallisen kehityksen tuloksena, löytää ilmaisun sille, mitä Englanti ja englantilaisuus ovat asetettuna niin sanoaksemme ajattomiin puitteisiin. Se, mikä Englannissa on sen syvintä itseä, sen ominta olemusta, on sellaista, joka tulee aina säilymään. Sota menee sen ylitse niin kuin väreet lammen pinnalla, joka vihurin ohimentyä jälleen kuvastelee syvyydessään vanhoja, muuttumattomia rantoja. Englanti on kirjoittajan käsityksen mukaan oleva kaikkein ensimmäisiä maita, joka sodan kerran päätyttyä palaa siihen, mitä se oli: vapaa, suvaitsevainen, voimakas ilman vihaa ja kostoja, iloinen ja onnellinen. Siihen sisältyy lupaus koko ihmiskunnalle. (ToE 8)

Sitaatissa esiintyvä luonnonvertaus kuvastaa sattuvasti Niiniluodon tietynasteista konservatiivisuutta, joka saattaa nähdä uudetkin virtaukset vain pintaväreilynä. Samalla Niiniluoto tuo esille yleisemmän tulevaisuuden toivon.

Niiniluoto toteaa myös, että teos käsittelee juuri Englantia, jolloin Irlanti (itsenäistä Irlantia ja Britanniaan kuuluvaa Pohjois-Irlantia ei tässä ollut erotettu) ja Skotlanti on jätetty pois.

Tämä oli Englanti perustuu toisaalta tekijänsä oleskeluun Englannissa ennen sotaa, toisaalta myös hänen laajaan englantilaisen kirjallisuuden lukeneisuuteensa. Paitsi että mottona on Shakespearen *Richard II*:ssa oleva Englannin kuvaus, joka on myös W. R. Ingen *England*-teoksen mottona, Niiniluoto siteeraa ja referoi lukuisia vanhempia ja uudempia kirjailijoita. Uudempien joukossa ovat esimerkiksi T.S. Eliot ja Virginia Woolf, mutta mukana ovat myös dekkarikirjailijat Dorothy Sayers ja Agatha Christie, jännityskirjailija Edgar Wallace (jota Helsingin Sanomat oli esitellyt jo sotaa edeltävänä aikana) ja jopa ”Englannin kuuluisin krikettikirjailija” Neville Cardus. Viimeksi mainitulta Niiniluoto siteeraa suomennoksena kriketin ylistyksen:

Kriketti saapuu luoksemme vaatimattomana kevään sateisina päivinä, ja kuten kasvi se kääntyy aurinkoon eikä ole onnellinen, kun itätuuli puhaltaa. Mutta kun vuodenaika ehtii pidemmälle, alkaa kriketti kukkia.

Kuuman kesäkuun tullen se on pelkkiä ruusuja, ruusuja kaiken matkaa. Kesäkuu ja heinäkuu ovat kriketin kultaiset kuut. Elokuussa peli, niin kuin aurinko itsekin, alkaa painua laskulleen... (ToE 126)³¹⁶

Niiniluodon käyttämään lähdekirjallisuuteen ovat kuuluneet tuomiorovasti W. R. Ingen, kirjailija J. B. Priestleyn ja historioitsija D. C. Somervillen esitykset. Varsin usein Niiniluoto siteeraa 1920- ja 1930-luvuilla kolmeen otteeseen Britannian pääministerinä toimineen Stanley Baldwinin lausuntoja.

Gentleman-ihanne, Etonin ja Harrow'n kaltaiset public schoolit ja Oxfordin ja Cambridgen yliopistot näyttäytyvät Niiniluodon kirjassa englantilaisen kulttuurin ja politiikan peruspilareina. Erikseen teoksessa on luvut kansanluonteelle ja kansallistunteelle. Niiniluoto ei mitenkään määrittele näitä käsitteitä, mutta kummassakin tapauksessa tulee asia varsin selvästi ja havainnollisesti ymmärretyksi. Myöhemmin hän palasi näihin käsitteisiin teoksessaan *Mitä on olla suomalainen* (ks. s. 170-171).

Hieman yllättäen Niiniluoto nostaa englantilaisten kansanluonteesta esille eräänlaisen hämillisyyden. Tällöin hän vetoaa sekä ranskalaisen Madame de Staëlin että englantilaisen Matthew Arnoldin käsityksiin. Vahvistusta käsitykselle englantilaisuuden hämillisyydestä tarjoavat myös eräät C. K. Chestertonin ajatukset. Taustana on näkemys siitä, että toisinaan tarvittava juhlallisuus on englantilaisten mielestä jotenkin kömpelöä tai koomista. Niiniluoto valaisee tätä esimerkillä:

Syväänkumartavat ja kädellesuutelevat ulkomaalaiset ovat englantilaisesta väkijoukosta vielä tänä päivänä koomillinen näky. Juhlallinen hatunnosto tervehdittäessä, mannermaiseen tyyliin, myöskin samanikäisten miesten kesken, on englantilaisen mielestä narrimaista. Missään maassa ei hattu istu niin lujasti miehen päässä kuin Englannissa, ja on englantilaisia, joiden uskontona on, etteivät nosta hattuaan kellekään paitsi kuninkaalle. (ToE 28)

Niiniluoto ei tässä yhteydessä mainitse Agatha Christien Hercule Poirot'ta, joka belgialaisine käytöstapoineen olisi hyvä esimerkki koomisesta ilmestyksestä englantilaisessa miljöössä. Mitä hatunnostamiseen tulee, myöhempi suomalainen lukija ei voine olla ajattelematta opettaja Pentti Rautajärveä, joka Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -trilogian päätösosassa toteaa, joskin aivan eri syistä, ettei suomalainen ota lakkiaan pois päästä muuta kuin kirkossa ja lakitivassa.

Englantilaisten kansanluonteesta Niiniluoto mainitsee myös kiinnostuksen kaikenlaisia harhaoppeja ja spiritismiä kohtaan. Eksentrisyydelle ja omituisille ihmisille, joita varsinkin englantilainen kirjallisuus on runsaasti kuvannut, Niiniluoto osoittaa paljon huomiota: ”Eksentrikot eivät koskaan kuole sukupuuttoon Englannissa, ja heidän mukanaan menisi epäilemättä haudata paljon sitä, mikä saa meidät ajattelemaan englantilaista hyväntahtoisella leppoisuudella.” (ToE 33) Hän siteeraa lisäksi sattuvasti John Stuart Millin näkemystä eksentrikkojen merkityksestä:

Juuri sen vuoksi, että mielipiteen tyrannia on sellainen, että se tekee eksentrisyydestä moitittavan, on toivottavaa, että ihmiset olisivat eksentrisiä. Eksentrisyys on aina ollut runsasta siellä, missä ja milloin luonteen voima on ollut runsasta. Ja eksentrisyyden määrä yhteiskunnassa on yleensä ollut verrannollinen siihen nerouden, henkisen vireyden ja siveellisen rohkeuden määrään, joka yhteiskunnassa kulloinkin esiintyy. Että niin harvat nykyään uskaltavat olla eksentrisiä, merkitsee ajan suurinta vaaraa. (ToE 32-33)

Valitettavasti Niiniluodon käytettävissä ei näytä olleen tunnetun eksentrikon, Dame Edith Sitwellin teosta oman lajityyppinsä ihmisistä, *The English Eccentrics*, joka oli ilmestynyt 1933.

Kansallistunteen osalta Niiniluoto viittaa sekä ulkomaalaisten että englantilaisten itsensä esittämiin käsityksiin. Hän painottaa lukemansa pohjalta sitä, että englantilaisten kansallistunne (kansallistietoisuus) kohdistuu maahan, jossa heidän kotinsa sijaitsee, enemmän kuin siihen kansaan, joka siellä asuu. Aivan ilmeisesti Niiniluodolla oli mielessään englantilaisten vastakohtana Saksa, kun hän kirjoittaa:

Tällainen kansallistunne on epäilemättä hennompa ja hauraampaa kuin sellainen, joka rakentuu rodun ja veren tunnuslauseille, mutta se on myös inhimillisesti paljon kauniimpaa. Sen tunnuslauseetkin ovat kovin hentoja ja esteettisiä: For England, Home and Beauty – Englannin, kodin ja kauneuden puolesta! Niistä puuttuu tykkänään kaikki haaste. (ToE 65-66)

Voi tietysti kysyä, miten kuva olisi modifioitunut, jos Niiniluoto olisi käsitellyt englantilaisten siirtomaapolitiikkaa. Tämä puoli puuttuu teoksesta yhtä lyhyttä mainintaa lukuun ottamatta.

Kansanluonnetta koskevassa luvussa Niiniluoto oli viitannut englantilaisten eksentrisyyteen. Tästä on vain askel niihin ominaisuuksiin, jotka teoksessa tulevat yhä uudestaan esille: iloisuus, koomisuus, huumori, satiiri. Huumorille onkin omistettu oma lukunsa. Sen yhteydessä mainitaan niin sukkeluudet, kaskut ja vitsit kuin myös burleski ja parodia eikä myöskään sanaleikkejä ja ilveilyjä ole unohdettu: ”Englantilaisessa pöytäpuheessa tai yleensä juhlapuheessa pitää /.../ olla ainakin yksi tai mieluummin useampia hyviä kaskuja tai sukkeluuksia. /.../ Mitä korkeammassa asemassa oleva puhuja, sitä huolellisemmin hän valitsee vitsinsä.” (ToE 103) Lueteltuaan golf-vitsit, caddie-vitsit (mailapoikien halventavat huomautukset herrojen pelistä) sekä gardening- ja misteli-vitsit Niiniluoto jatkaa: ”Näiden aiheiden suosio on hyvin ymmärrettävissä, mutta vaikeampaa on käsittää, että heikkoihin jäihin putoaminen on niin koomillinen tapaus Englannissa ja että yöllä asuntoihin tunkeutuvat murtovarkaat kutkuttavat niin vastustamattomasti englantilaisten huumorintajua.” (ToE 104)

Myöskään Shakespearen klovnit eivät ole kadonneet Englannista. Maassa on nimittäin kansallinen hovinari, George Bernard Shaw: ”Englannissa hän saa sanoa mitä myrkyllisyyksiä

tahansa, eikä häneen loukkauduta, sillä – kuten Priestley sanoo – Englannissa vaaditaan, että ihmisten, aatteiden ja taiteen täytyy pystyä kestäämään naurun tulikoe. Juuri sen vuoksi siellä ovatkin burleski ja parodia niin yleisiä”. (ToE 105)

Luku ”Kuvastimen läpi” on omistettu Lewis Carrollin Liisa-kirjoille. Niiniluoto painottaa Carrollin teosten merkitystä Englannin kansan mielikuvitukselle; esimerkkejä Carrollin siteeraamisesta löytyy myös englantilaisten poliitikkojen puheista. Carrollin huumorista Niiniluoto siteeraa laajasti J. B. Priestleyn näkemystä. Sodan lopulla ja pian sen jälkeen ilmestyneessä *English Heritage* –sarjassa oli julkaistu Priestleyn englantilaista huumoria käsittelevä teos.

Rakastettavimmillaan sekä kohteensa että oman kirjoitustyyliinsä kannalta Niiniluoto on teoksensa luvussa ”Piippu ja onkivapa”. ”Englantilaisella on taito hellittää voimiansa jännitys silloin, kun sitä ei tarvita, ja asettua sieluineen ruumiineen täydelliseen lepotilaan,” toteaa Niiniluoto kyseisen luvun alussa. Piipunpolton ja onkimisen (myös Izaak Waltonin klassinen teos *Täydellinen Onkimies* mainitaan)³¹⁷ ohella Niiniluoto on pannut merkille englantilaisten vapaan ja rennon istumatyylin, joka jopa parlamentin istunnoissa tulee esille. Tähän liittyy myös englantilaisten taito unohtaa ympäristönsä:

Joka on nähnyt, miten englantilainen turistiparvi valtaa laivan, ei voi olla ihailematta sitä vaistoa, millä he löytävät mukavimmat tuolit, ja sitä nopeutta, millä he asettuvat taloksi ja vajoavat englantilaiseen puolinirvanaan. Tuskin kenelläkään on sellaista taitoa kuin englantilaisella unohtaa ympäristönsä kesken jokapäiväisen elämän hyörinää. Bussikonduktööri, joka yleisöstä piittaamatta hyräilee jotakin iskelmä, on yhtä tyyppilinen kuin yleinen ilmennys kansallisesta taipumuksesta uhmata ympäristöä, joka muuten täytyisi tuntea rajoituksena. Hajamielisiä hyräilijöitä ja itseksensä lauleskelijoita on Englanti täynnä. (ToE 50-51)

Uskonnosta ja moraalista Englannissa Niiniluoto antaa sangen monipuolisen kuvan korostaen kirkon, uskonnollisen elämän, politiikan ja jopa tieteen välisiä yhteyksiä ja yhteydenpitoa. Kirkosta ja uskonnosta irtautuneillekin jumalanpalvelusmenojen muodot ovat olleet tärkeitä:

Sosialistien ensimmäiset kokoukset Englannissa noudattivat jumalanpalvelusten menoja, ja vielä tänä päivänä esimerkiksi Lontoon sivistyneet ateistit kokoutuvat sunnuntaiaamupäivisin hartauskokoukseen Conway Halliin, jossa luetaan päivän teksti, ei Raamatusta vaan Wellsistä tai Huxleystä, lauletaan hymnejä – ei virsikirjasta, vaan omasta eettillisestä laulukirjasta – ja saarnataan – ei uskonnosta, vaan hyveestä ja hyveellisestä elämästä. Niin jumalankielittäjiä kuin nämä ateistit ovatkin, noudattavat he seremonioissaan jumalanpalvelusmenojen ulkonaista muotoa. (ToE 77)

Tietystä ortodoksisuudesta huolimatta Englannin anglikaaninen kirkko osoittautuu melko vapaamieliseksi, kirkoksi, jonka joitakin piispoja oli väitetty suorastaan ateisteiksi ja jonka kuuluisimpiin edustajiin kuulunut tuomiorovasti W. R. Inge lienee ollut agnostikko. (ToE 78-79; vrt. edellä s.92)

Englantilaisten pitkälle menevä hyväntekeväisyys, *charity*, saa Niiniluodolta jossain määrin ihmettelevän, jossain määrin myös ironisen kuvauksen osakseen:

Englannin kansan kristilliset hyveet puhkeavat korkeimpaan kukkaansa hyväntekeväisyydessä, joka muuten versoo rikkaruohon tavoin kaikissa anglosaksisissa maissa. Sanoimme sen vuoksi rikkaruohon tavoin, että tämä jalo hyve – ”mutta suurin niistä on rakkaus” – työntää helposti villiä vartta, joka ei enää kuulu normaaliin kasvuun. Hyväntekeväisyydestä on tullut muoti ja sen patronisoimisesta usein välikappale, jolla ihmiset ylläpitävät sosiaalista distinktiota, ja joka palvelee heidän seurapiiriambitioitaan. Mutta hyväntekeväisyydessä jos missään tarkoitus pyhittää keinot, ja myönnettävä on, että jollei *charity* olisi muodostunut snobberiaksi, ei se voisi suoriutua niistä suunnattomista tehtävistä, joita sille Englannissa asetetaan. Niin uskomattomalta kuin se kuulostaakin, elävät ja toimivat Englannin sairaalat kokonaan lahjoitusten ja almujen varassa. ’Me tarvitsemme miljoonan puntaa’ – sellaisia ovat ne kyltit, joilla ne kolkuttavat ohikulkijan omaatuntoa. (ToE 80-81)

Kiinnostava ratkaisu Niiniluodon kirjassa on se, että Englannin historiaa käsitellään laajemmin vasta viimeisessä luvussa ”Historian henki”. Luku alkaa kuvaamalla Tudorien ja Stuartien aikaa ja esittämällä vertailuja niiden välillä. Todettuaan että niin Stuartit kuin Tudoritkin ovat kuolleet ”naiselliseen auringonlaskuun”, Niiniluoto jatkaa tarkastelemalla Englantia puoluevaltiona, jossa kuninkaan asema on rajallinen:

Kuninkaan asemaa kuvaa parhaiten se, että hänestä sanotaan nyt, ettei hän voi tehdä mitään väärää. Mutta se ei merkitse samaa kuin Stuartien käsitys, että kuningas saa tehdä mitä haluaa. Se merkitsee yksinkertaisesti sitä, että kuningas ei voi tehdä mitään paitsi mitä hänen ministerinsä neuvovat, ja nämä ministerit kantavat teoistaan myös seuraukset. (ToE 145)

Erityisesti Niiniluotoa kiinnostaa 1800-luku ja sen mukanaan tuoma industrialismi.³¹⁸ Kun hän oli kirjassaan tuonut esille etupäässä positiivisia seikkoja - kritiikkikin tulee esille lähinnä huumorin höystämänä -, hän teoksensa viimeisessä luvussa tarkastelee industrialismin seurauksina myös yhteiskunnallisia epäkohtia. Teollisuuskaupunkeihin syntyi köyhälistökortteleita, ”jotka vieläkin ovat Englannin häpeä” (ToE 150). Maanviljelys joutui rappiolle ja siirtomaissa harjoitettiin häikäilemätöntä riistoa. Tämän vastapainona 1800-luvulla kuitenkin demokratia kehittyi. Englannin kansanvaltaiset laitokset ovat

peräisin juuri 1800-luvulta: äänioikeus laajeni ja uskontoa koskevia virkoihin pääsemisen rajoituksia supistettiin. Myös lakeja inhimillistettiin: ”Viiden shillingin varkaudesta ei enää tuomita kuolemaan eikä salametsästyksestä hirteen, mutta salametsästyslait ovat vieläkin suhteellisesti liian ankarat, perintönä siltä, ei kovinkaan kaukaiselta ajalta, jolloin Englanti oli kokonaan ylimysten hallitsema valtio.” (ToE 152)

Kirjansa loppuksi Niiniluoto pohtii Englannin historian merkitystä, sitä, mihin se viittaa ja mitä suuntaviivoja siinä voidaan erottaa tulevaisuutta varten. Erityistä painoa hän panee tällöin vapaudelle ja vapaudenrakkaudelle. Hän siteeraa entistä pääministeriä Stanley Baldwinia: ”Jos me menetämme vapautemme, kansalaisvapautemme, niin useimmat meistä lakkaavat olemasta tai ainakaan elämä ei tarjoa meille enää mitään mielenkiintoa” (ToE 153). Koko kirjakin päättyy Baldwin-sitaattiin, jossa korostuu vapauden ajatus ja ajatus englantilaisista jonkinlaisina vapauden soihdunkantajina.

Arvosteluja

Tämä oli Englanti –teoksen saamaa huomiota osoittaa se, että se oli pantu merkille Suomen Kuvalehden ”Tästä puhutaan” –palstalla, joka Niiniluodon esittelyn ohella sisälsi hänen lausuntojaan kirjastaan ja briteistä. *Tämä oli Englanti* sai ilmestyessään positiivisen vastaanoton, jossa korostettiin sen tarpeellisuutta. Uuden Suomen arvostelija M. J. (Max Jakobson) viittasi siihen, että 1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla Suomessa oli vilkastakin englannin kielen ja kulttuurin harrastusta ja muutamia teoksiakin ilmestyi (kirjoittaja tarkoittanee edellä mainittuja Elsa Enäjärven ja Helmi Krohnin teoksia). Arvostelijan mukaan Niiniluodon

on onnistunut pusertaa niihin [teoksensa lukuihin] suorastaan ihailtavan paljon siitä, mikä käsitellyissä aiheissa on oleellista ja mielenkiintoista. Hän tekee sen älykkäästi, hauskasti ja selkeästi ja hänen sitaattinsa ovat erinomaisesti valittuja. Niiniluoto, joka on oleskellut useita vuosia sanomalehtimiehenä Englannissa, suhtautuu kuvattavaansa perin sympaattisesti, mutta ei silti koskaan hairahdu pintapuoliseen ihasteluun, vaan käsittelee asioita hyväätekevän vapaasti, usein virkistävä ironian häive suupielessä.

Teoksen ainoana vikana M. J. näkee sen, että se on liian suppea.

Ilta-Sanomissa kirjoittanut Erkki Rantalainen painotti teoksen esitystavan henkevyyttä ja ”hillittynä väikkyvää huumoria”; hän näkee teoksessa myös ”filosofisen tuulahduksen”, ”jollaista ei usein löytyne journalistisen ’kevyttä’ esitystapaa tyylihuotonaan käyttäviltä kirjailijoilta”. Rantalaisen mielestä Niiniluodon teoksen merkittävintä antia oli karakterologiassa, englantilaisen luonteen ja mentaliteetin karakterisoinnissa.

Rantalaisen keskeisin kriittinen huomautus koski Niiniluodon antamaa kuvaa englantilaisesta gentleman-ihanteesta. Rantalaisen mielestä sillä oli syvempi ja ajallisesti kaukaisempi tausta, joka oli löydettävissä kreikkalaisesta kulttuuri- ja kasvatusihanteesta:

Tavallaan [gentleman-ihanne] sisältyy jo kreikkalaisen paideian vaikeatulkintaiseen kasvatusaatteeseen. Helleeninen aretee [hyve, lat. virtus, HKR] kuultaa taustalla – kautta sitä yksipuolistaneiden keskiajan ritari-ihanteiden ja yli näiden klassilliseen pakanuuteen kohoavan ”täydellisen ihmisen”. Niin kristillinen kuin Englanti ehkä onkin, ovat sen keskeiset kasvatustavoitteet aina olleet ehkä enemmän sukua vanhalle ateenalaiselle humanismille kuin konsanaan kristilliselle kulttuurinihilismille.

Rantalaisen viittaus kreikkalaiseen kasvatus- ja kulttuuri-ihanteeseen paideiaan on sikäli mielenkiintoinen, että saksalaisen antiikintutkijan Werner Jaegerin suurta teosta *Paideiaa* oli noihin aikoihin tehnyt Suomessa tunnetuksi Georg Henrik von Wright.³¹⁹

Suomen Sosialidemokraatin arvostelija Yrjö Kaarne kiinnitti erityistä huomiota Stanley Baldwinin näkemysten esittelyyn. Muuten arvostelijan oli vaikea päättää, mikä teoksen 18 luvusta on paras:

Kirjoittaja näyttää nimittäin kirjansa jokaisessa kohdassa syventyneen vakavasti aiheeseen ja kirjoittavan ehtymättömällä ilolla ja antaumuksella. Tyyli on alusta loppuun hiottua ja sanonta elävää, värikästä, ytimekästä ja mukaansatempaavaa.

Samoilla linjoilla oli Vaasa-lehden arvostelija R.L. Etelä-Suomen Sanomien Frans Keränen painotti teoksen ”erinomaista asiantuntemusta”, jolla Niiniluoto kirjoittaa ”lämpimän myötätuntoisesti, mutta samalla objektiivisesti ja ilman propagandistisia tarkoituksia”. Itä-Savon anonyymi arvostelija ei kuulunut kriitikoiden terävimpään kastiin kirjoittaessaan, että ”teosta lukee kuin jännitysromaanina”.

Etelä-Savo -lehdessä pakinoitsija Jukolan Eero tarkasteli Niiniluodon kirjaa ”Mistä puhutaan” -palstalla. Kirjoituksen ingressissä on se outo virhe, että Niiniluodon kirjan nimeksi mainitaan *Tämä on Englanti*, joskin jatkossa todetaan, että kirja käsittelee rauhanajan Englantia. Jukolan Eero täydentää omakohtaisilla havainnoilla Niiniluodon kuvausta englantilaisten tavasta täyttää laivan lepotuolit:

Englantilaiset ovat mukavuutta rakastavia, minkä on voinut havaita esim. Päijänteen laivoilla, kun englantilaiset turistit valtaavat kaikki mukavimmat lepotuolit ja istuvat eräänlaiseen nirvanaan vaipuneina melkein koko matkan Lahdesta Jyväskylään. Kerrotaankin, että englantilaiset missit ja misterit tulivat Englannista Suomeen tehdäkseen vain tuon yhden matkan laivalla Päijänteen päästä päähän ja useinkin he tuskin puhuivat montakaan sanaa tuolla matkalla: he nauttivat vain maisemista ja hiljaisuudesta.

Yleisesti ottaen voi sanoa, että *Tämä oli Englanti* sai Niiniluodon kaikista viidestä kirjasta kaikkein positiivisimmat arviot. Ilmeistä on, että se tarjosi paitsi tarpeellista informaatiota, se sodanjälkeisissä oloissa vastasi myös muihin tarpeisiin. Se tarjosi pakoa koetusta todellisuudesta – mutta romantiikan ja muun viihteen asemesta eskapismia tavaltaan sivistyneemmässä muodossa, eli kuten Niklas Jensen-Eriksen on sattuvasti todennut Niiniluodon kirjasta:

Se kuvasi kaukaisen saarivaltion kauniita maalaismaisemia, innokasta kriketinpeluuta, kirjallisuutta, historiaa ja eksentrisiä ihmisiä. Huumorin osalta Niiniluotoon vetosi erityisesti englantilaisten kyky nauraa itselleen. He olivat tietoisia omista heikkouksistaan ja ymmärsivät miten hölmöiltä ihmiset helposti näyttävät toistensa silmissä.³²⁰

Myös arvostelijat olivat kiinnittäneet huomiota kaikkeen siihen hauskaan ja positiiviseen, mikä teoksessa tuli esille.

Vuosia myöhemmin Niiniluoto sai kirjastaan kiitosta myös Santeri Jacobssonilta, Max Jakobsonin sedältä, joka oli toiminut lehtimiehenä ja ollut myös karkotettuna Siperiassa. Niiniluodolle lähettämässään kirjeessä Santeri Jacobsson kiitteli kirjaa sivistyssanojen käytöstä ja viittasi myös Niiniluodon arvosteluun Mannerheimin muistelmien suomennoksesta.³²¹

Kuvauksia sodanjälkeisestä Englannista

Tämä oli Englanti sai jatkoa Niiniluodon vuonna 1950 Helsingin Sanomissa julkaiseman artikkelisarjan ”Muuttuva Englanti” muodossa. Kolmiosaisessa sarjassa korostuivat otsikon mukaisesti Englannin eri aloilla kokemat muutokset. Ensimmäisessä osassa, ”Sosialismi ja sosialisointi”, esillä on maan suurimpien kaupunkien kokemat muutokset, kun sodassa pommitettujen slummien tilalle alettiin rakentaa uutta. Pääministeri Attleen työväenpuolueen hallitus kansallisti hiilikaivokset ja rautatiet. Niiniluoto suhtautuu tämäntapaisiin uudistuksiin skeptisesti ajatellen näin syntyneen viranomaishierarkian viime kädessä hidastavan uudistuksia. Muutokset koskivat myös maataloutta. ”Sosialistinen systeemi vaatii aina laajemman virkakoneiston kuin vanha kapitalistinen systeemi,” toteaa Niiniluoto ja selvittää myös millaista propagandakoneistoa uusi systeemi tarvitsee.

Toinen artikkeli, ”Taloutta ja politiikkaa”, nostaa esille työläisiltä puuttuvan lakko-oikeuden, mikä ei tietenkään estänyt poliittisia korpilakkoja, joita hallitus joutui sotaväen avulla lopettamaan. Hallituksen toimet vaikeuttavat myös yksityisyritteliäisyyttä. ”Ehkä tärkein jälleenrakennuksen ala, jolla sosialistinen hallitus on työntänyt yksityisen yritteliäisyyden melkein kokonaan syrjään, on asuntorakennustoiminta,” toteaa Niiniluoto.

Niiniluoto kiinnittää huomiota Suomessakin aina ajankohtaiseen asiaan, maanviljelijöille maksettaviin tukiin. Niiden ohella Englannissa oli kehitetty erilaisia sosiaalitukia, mistä Niiniluoto toteaa: ”Rehelligesti on myönnettävä, että Englanti oltuaan aikaisemmin

takapajulla on nyt kaikkein edistyneisimpiä maita maailmassa tässä suhteessa”. Niiniluoto jää kuitenkin ihmettelemään näiden uudistusten rahoittamista pitemmän päälle.

Kolmannessa artikkelissa, ”Shakespearea etsimässä”, Niiniluoto kuvailee Shakespearen kaupunkia Stratford-upon-Avonian, Shakespearen yleistä merkitystä ja hänen muistonsa ylläpitämistä.

Kirjan muodossa sodan jälkeistä Englantia käsitteli samoin siellä tiedotusvälineitten palveluksessa toiminut Max Jakobson teoksessaan *Englanti valinkauhassa* (1952). Kuitenkin jo joulukuussa 1945 oli Suomen Kuvalehdessä ilmestynyt Jakobsonin artikkeli ”Nykyistä Englannin elämää”. Jakobsonin artikkeli ja kirja muodostavat mielenkiintoisen vertailukohdan Niiniluodon esitykselle.

Niiniluodon ja Jakobsonin urat ristesivät toisiaan sikäli, että juuri Niiniluoto oli ottanut Jakobsonin harjoittelijaksi lehteen; 16-vuotiaan Jakobsonin tehtävänä oli kääntää uutissähkeitä englannista ja ruotsista Ilta-Sanomiin. Tämä tapahtui keväällä 1940 presidentinrouva Ester Ståhlbergin pyynnöstä; Ester Ståhlberg tunsu hyvin Max Jakobsonin äidin.³²² Ståhlberg oli sitä paitsi kirjoittanut pienoisoromaanin *Katso, unennäkijä tulee...* (1933), joka ajankohtaansa nähden oli poikkeuksellinen juutalaisaiheensa takia. Teoksen henkilöiden esikuvana ovat olleet Max Jakobsonin vanhemmat.³²³

Max Jakobsonin edellä mainittu artikkeli oli hauskaasti rakennettu kuvaukseksi englantilaisen Mr. James Brownin elämästä. *Englanti valinkauhassa* –teoksen pohjana olivat Jakobsonin sanomalehti Uudessa Suomessa julkaisemat kirjoitukset ja radiossa pitämät katsaukset. Jakobsonin teos on sikäli ikään kuin päivitetty versio Niiniluodon kirjasta, että se antaa kuvan Englannin sodanjälkeisestä tilanteesta ja poliittisista ja yhteiskunnallisista ongelmista (tässä tapauksessa Englanti suomalaisen kielenkäytön mukaisesti tarkoittaa koko Britanniaa). Mutta Jakobson on jättänyt syrjään monet Niiniluodon käsittelemät aihepiirit, erityisesti ne, jotka jollakin tavalla liittyvät kansanluonteeseen tai esimerkiksi huumoriin. Sitä paitsi tekijä itsekin toteaa alkusanoissaan, että englantilaisen arjen kuvaaminen on jätetty pois ja että kulttuurielämäkin on käsitelty vain ohimennen.

Lähin yhtymäkohta Niiniluodon teokseen löytyy Jakobsonin kirjan luvusta ”Peruukin arvoitus”, jossa tarkastellaan muun muassa public school –kasvatusta ja sen merkitystä poliitikkojen taustana. Samassa luvussa korostuu myös moraalinen merkitys englantilaisessa politiikassa. Kuten Niiniluodolle, myös Jakobsonille eräät George Bernard Shawn lausumat ovat tarjonneet herkullista aineistoa. Muutenkin myös Jakobsonin esityksestä huokuu kaunokirjallinen sivistyneisyys. Mutta joka tapauksessa Jakobsonin kirjan painotukset ovat Englannin sodanjälkeisessä politiikassa ja yhteiskuntaelämässä tilastollisia prosenttilukujakaan kaihtamatta. Myös siirtomaapolitiikka on huomioitu paljon laajemmin kuin Niiniluodon kirjassa.

Kirjansa luvussa ”Kaksi sunnuntaita viikossa” Jakobson on huomionnut kulttuuripalvelut (sanomalehdistö, kirjastot, Penguin- ja Pelican –kirjasarjat, BBC). Jaksosta hahmottuu tosin melko aristokraattis-pessimistinen näkemys kulttuuriryön mahdollisuuksista Englannissa. Esimerkiksi laajalevikkoinen *News of the World* -sanomalehti ”on ulkoasultaan miltei yhtä hillitty kuin *Times* ja tyyliltään arvokas, mutta pääosa sen sisältöä käsittää viikon varrelta

kerätyt maukkaimmat rikos-, avioero- ja muut häväistysjutut; se on salapornografiaa”.³²⁴ Elokvista ja veikkauksesta Jakobson toteaa, että ne ovat oireita kahdesta suuntauksesta: ”huvitukset ja harrastukset muodostuvat yhä mekaanisemmiksi ja passiivisemmiksi”.³²⁵

Tietolaatikko 6

Yrjö Niiniluoto ja Max Jakobson – kaksi journalistia

Yrjö Niiniluodon ja Max Jakobsonin (1923-2013) vertailusta avautuu kiinnostavia näkökohtia sekä yhtäläisyyksien mutta ennen kaikkea eroavaisuuksien kannalta. Niiniluodon ja Jakobsonin yhteydet lehtimiehinä ovat selvät: Niiniluoto otti Jakobsonin lehteen harjoittelijaksi, kumpikin työskenteli tiedotusvälineissä Englannissa ja kumpikin kirjoitti kirjan Englannista. Vaikka Niiniluodosta poiketen Jakobsonilla ei ollut akateemista loppututkintoa, myös hänen tekstejään leimaa laaja kaunokirjallinenkin lukeneisuus ja yleinen sivistyneisyys. Vaikka Jakobson ehkä ennen kaikkea tunnetaan diplomatian ja politiikan piiristä, on ehdotettu, että hän sittenkin oli ennen kaikkea journalisti. Teoksessaan *Toisinajattelijan tasavaltaa* (2013) Juhani Suomi muistuttaa Mauno Koiviston Jakobsonista esittämästä muistopuheesta, jossa tämä totesi pitäneensä Jakobsonia ”ensisijaisesti lehtimiehenä”. Suomi mainitsee omasta puolestaan: ”Journalisti Jakobson epäilemättä oli ja taitava sellainen – sekä hyvässä että pahassa. Hyvän toimittajan tavoin hän hyödynsi ja lainasi kaikkea alkuperäisiä lähteitä paljastamatta. Halu vaikuttaa tällä tavoin teki myös aikanaan eteen tulleen luopumisen tavattoman vaikeaksi ja siksi saimme viimeisinä vuosina lukea artikkeleita, joissa ääni ehkä vielä oli Jaakobin, mutta kynää ohjannut käsi jo jonkun muun.”³²⁶ Suomen mainitseman luopumisen vaikeuden osoittaa myös Helsingin Sanomien päätoimittaja Janne Virkkunen muistelmateoksessaan.³²⁷

Monista yhtäläisyyksistä ja uriensa ristikkäisyyksistä huolimatta Niiniluoto ja Jakobson olivat ihmisinä ja journalisteina varsin erilaisia. Niiniluoto pysyi uskollisena lehdelleen koko elämänsä ajan, Jakobson puolestaan siirtyi BBC:stä ja Helsingin Sanomista³²⁸ diplomatian palvelukseen ja sieltä Elinkeinoelämän Valtuuskunnan toimitusjohtajaksi oltuaan välillä mukana myös tavoittelemassa YK:n pääsihteerin paikkaa. Jakobsonin useimmissa kirjoissa keskeisenä toimijana on kirjoittaja itse, kun taas Niiniluoto on pääasiallisesti pitänyt oman itsensä taka-alalla. Sellainen eteenpäin pyrkivä tahto, joka leimasi Jakobsonia, oli Niiniluodolle vieras.

Kumpikin harjoitti arvostelutoimintaa kirjoittaen ennen kaikkea poliittisesta muistelmakirjallisuudesta. Mutta tässäkin he olivat varsin erilaisia. Vaikka Niiniluodolla saattoi arvostelemistaan teoksista olla kriittistä sanottavaa, hän antoi kuitenkin aina tunnustusta arvostelulle teoksille. Jakobsonin keskeisenä, suorastaan jatkuvan arvostelun kohteena olivat Juhani Suomen Kekkos-elämäkerran eri osat – tuskin riittävää objektiivisuutta noudattaen.³²⁹ Juutalaisena Jakobson suhtautui negatiivisesti Kolmannessa valtakunnassa vierailleeseen Olavi Paavolaiseen ja häntä koskevaan tutkimukseen. Niiniluoto sentään siteerasi muutamaan kertaan melko neutraalisti Paavolaisen *Synkkää yksinpuhelua*.

Huvittavaa kyllä, lehtimiehinä sekä Niiniluodolla että Jakobsonilla oli ansionsa suomalaisen naiskauneuden tunnetuksi tekemisessä: Niiniluoto opetti englannin ääntämystä Ester Toivoselle, Jakobsonin ansiosta saatiin tieto Miss Maailma -kauneuskilpailusta, jonka Armi Kuusela sitten voitti.

8 Euroopan kulttuurin tila: *Takana länttä ja Eurooppaa* (1955)

Kokemuksia lehtimiesuralta Euroopassa

Yrjö Niiniluodon seuraava teos, *Takana länttä ja Eurooppaa. Rajankäyntiä kulttuurin ja politiikan kartalla*, kokosi yhteen, kuten tekijä alkusanoissaan toteaa, kaikkea sitä, mitä hän kolmikymmenvuotisen sanomalehtitoimintansa aikana oli nähnyt ja kokenut. Osittain teos rakentuu Helsingin Sanomissa aikaisemmin julkaistujen reportaasien varaan. Jossain määrin silläkin on taaksepäin katsova luonne, mihin viittaa otsikon ”takana”-sana, joka on käsitettävä temporaalisesti. Teoksen otsikko on saatu Uno Kailaan tunnetusta runosta ”Rajalla”, joka ilmestyi kokoelmassa *Uni ja kuolema* (1931). Kailaan runossa ”takana” on kuitenkin paikallinen ilmaus. Runon tunnettu ensimmäinen säkeistö kuuluu: ”Raja railona aukeaa. / Edessä Aasia, Itä. / Takana länttä ja Eurooppaa, / varjelen, vartija, sitä”. Samoja Kailaan säkeitä siteerasi seitsemän vuotta myöhemmin Urho Kekkonen Maakansassa julkaistussa artikkelissaan, mutta todeten, että tällaisesta ajatuksesta on päästy irti.³³⁰

Niiniluodon kirjan ensimmäiset luvut ovat tavallaan jatkoa teokselle *Tämä oli Englanti*. Perinteiden Englannin ohella tarkastellaan aluksi sosialismin aatteita Englannissa ja pyrkimystä tehdä maasta ruotsalaisen ”kansankodin” kaltainen hyvinvointivaltio, *welfare state*. Esillä ovat myös Irlanti ja Skotlanti. Sodanjälkeisessä Irlannissa presidenttinä oli Eamon De Valera, joka Niiniluodon 1930-luvun Irlanti-artikkelien aikaan oli pääministeri. 1950-luvun Irlanti näyttäytyy Niiniluodolle pienenä tappioita kokeneena kansakuntana, jota vielä hiertää kuuden kreivikunnan, ts. Pohjois-Irlannin kysymys. Skotlantia koskevassa kirjoituksessa maa näyttäytyy romanttisten maisemien ja balladien maana mutta myös historiansa kannalta mielenkiintoisena maana suhteessa Englantiin.

Muita teoksessa esille tulevia maita ja alueellisia kokonaisuuksia ovat Ranska, eräänlaisena ei-kenenkään maana Elsass-Lothringi (nykyään kirjoitettaisiin Lothringen, ranskalaisittain Lorraine, Elsass taas on saanut väistyä ranskalaisen Alsace-muodon tieltä), Saksa, Italia, Unkari, Balkanin maat, Itävalta ja Pohjola. Italian yhteydessä tarkastellaan omana lukunaan myös Rooman perintöä ja Sveitsin yhteydessä niin ikään omana lukunaan Kansainliittoa. Kaikista teoksen jaksoista huokuu Niiniluodon laaja sivistyneisyys ja myös lukeneisuus, joka ilmenee jatkuvina viittauksina eri maiden klassisiin kirjailijoihin.

Kulttuuria ja politiikkaa

Kustakin maasta tai maantieteellisestä alueesta Niiniluodolla on jatkuvasti kiinnostavia havaintoja ja osin sellaisia tietoja, jotka eri ilmiöiden taustaksi olisi hyvä edelleen muistaa. Hän kuvaa melko laajasti Elsass-Lothringenia, jossa hän oli käynyt Ranskan matkallaan 1937. Esillä on alueen historia, mutta myös siellä syntyneet vaikuttajat. Niinpä Niiniluoto kuvaa elsassilaista Robert Schumania:

Kuvaavaa ranskalaisten täydelliselle ennakkoluulottomuudelle, jollei sanoisi heikkoudelle elsassilaisten suhteen on Robert Schumanin tapaus. Ensimmäisessä maailmansodassa hän oli saksalainen upseeri, jonka nimikin viittaa saksalaiseen syntyperään. Toisen maailmansodan jälkeen hän on ollut Ranskan pääministerinä ja ulkoministerinä pitemmän aikaa kuin kukaan muu ranskalainen on ollut tällä arkaluontoisella paikalla. On melkein epäuskomatonta, että Ranskan pää- ja ulkoministeri puhuu saksaa toisena äidinkielenään. Se voitiin omin korvin todeta Helsingissä, kun Robert Schuman v. 1953 täällä esitelmöi saksaksi. (TLE 122)

Elsassilainen Robert Schuman ajoi innokkaasti Euroopan yhteyttä. Hänen nimeään kantoi, kuten Niiniluoto mainitsee, eurooppalaisen yhteistyön muotona hiili- ja teräsyhtymä, jonka tarkoituksena oli hallita sodankäynnille välttämättömien raaka-aineiden tuotantoa ja jakelua (TLE 122-123).³³¹

Schumaniin, joka muistetaan yhtenä Euroopan Unionin ideologeista, on Max Jakobson palannut muistelmateoksessaan *Pelon ja toivon aika. 20. vuosisadan tilinpäätös II* (2001). Jakobson on myös maininnut kirjoittaneensa Schumanin hiili- ja teräsyhtymäsuunnitelmasta Uuteen Suomeen.³³²

Elsassin yhteydessä Niiniluoto referoi laajahkosti Goethen *Dichtung und Wahrheit* –teokseen sisältyvää kuvausta seudusta. Hän korostaa tällöin myös kaksikielisyyden merkitystä:

Eräs seikka käy Goethen teoksesta selville, nimittäin kaksikielisen sivistyneen luokan olemassaolo jo noina aikoina. Kaksikielisyys, joka ei juutu karsinoitumiseen, on myönteinen ilmiö sikäli, että se luo yhdistävää

Tietolaatikko 7

Robert Schuman Suomessa 1953

Niiniluodon Takana länttä ja Eurooppaa –teoksessaan mainitsema Robert Schumanin vierailu Suomessa oli varsin merkittävä tapahtuma, josta Helsingin Sanomat uutisoi laajasti. ”Vahvaa Eurooppaa korostaa Schuman. Huomattava vierailu alkoi eilen täällä,” otsikoi lehti 9.4.1953. Schuman oli saapunut Suomeen varsinaisesti Suomen Ulkomaankauppaliiton kutsumana, mutta vierailu sai monipuoliset ja näyttävät puitteet Schumanin tavattua muitakin tahoja presidentistä opiskelijoihin. 10.4. oli lehdessä Karin pilapiirros ”Kuuluisa mies”, jossa pyylevätkö rouva saapuu tervehtimään Schumania sanoen: ”Oo, Monsieur Robert Schuman, miten onnellinen olenkaan saadessani tavata teidät! Teidän sävellyksenne ”Träumerei” on mielestäni ihana!” Taustalla katselevat Kekkonen ja Fagerholm.

Seuraavana päivänä oli Helsingin Sanomissa pääkirjoitus ”Euroopan talous ja rauha”, jossa todettiin: ”Täysin väärin on yhdistää hänen [Schumanin] nimeään Atlantin puolustusliittoon, kuten kommunistit meillä näkyvät tekevän joko tietämättömyyttään tai tahallisesti vääristelyn halusta.” Pääkirjoitus toi esille myös Schumanin ajatuksen, että sodanjälkeisessä maailmassa jokainen talouskriisi vaikuttaa suureen määrään valtioita. Lehden mukaan Schumanin mielestä Euroopan pirstoutuminen on ”taloudellinen nurinkurisuus ja anakronismi”. Schuman oli kiinnittänyt huomiota myös siihen, että ensimmäisen maailmansodan jälkeen tuotanto oli lisääntynyt 70 prosenttia, mutta Euroopan maiden välinen kauppa pysynyt ennallaan. Varmemmaksi vakuudeksi lehden pääkirjoitus 12.4.1953 otsikolla ”Käännekohdassa” käsitteli juuri ulkomaankauppaa.

siltaa kuilun yli. Noihin aikoihin tämän sillan rakentaminen kävi vain yhteen suuntaan, saksalaisesta ranskalaiseen. Elsassin olosuhteissa kehitys väkisinkin vie eräänlaista kaksoiskulttuuria kohti, joskin kansalliset ennakkoluulot jarruttavat tätä kehitystä. Lopullinen synteesi, sikäli kuin se on toteutettavissa, olisi viehättävä: vankka saksalainen kulttuurirakenne silattuna ranskalaisella muotoaistilla. (TLE 117-118)

Niiniluoto referoi lisäksi kahden Elsass-Lothringenista kotoisin olleen kirjailijan teosta, jotka molemmat on suomennettu vaikka ovatkin nykyään jääneet unohtuiksi. Toinen on ranskalaisen nationalistin Maurice Barrès’n teos *Colette Baudoche* (suom. *Metzin tyttö*), jossa tekijä ”heittää palavan kipinän saksalaisvihan hiillokseen” (TLE 119). Toisessa teoksessa, Adrienne Thomas’n päiväkirjassa (kyseessä on oikeastaan päiväkirjaromaani),

joka suomennettiin nimellä *Katrinista tuli sotilas*, päähenkilö, kuten kirjailija itsekin, on juutalainen ja vapaa ranskalaisten ja saksalaisten ennakkoluuloista (TLE 120). Barrès sen sijaan oli tunnettu antisemiitti.

Ranskasta oli luontevaa siirtyä Italiaan, pohtimaan toisaalta Rooman perintöä, toisaalta nykypäivän Italiaa. Rooman historian ja antiikin monumenttien osalta Niiniluoto tuskin tuo mitään olennaista uutta; samantapaisia näkökohtia on esitetty usein muissakin teoksissa. Kiinnostavaa on kuitenkin se, että hän tarkastelee Roomaa paljonkin kaunokirjallisuuden kannalta. Esillä on ennen kaikkea Goethen Italian-matkan kuvaukset. Olisi luullut, että Niiniluodon tapa havainnollisesti tuoda esille Goethen ansiot Italian kuvaajana olisi saanut aikaan se, että Goethen *Italianische Reise* olisi suomennettu. Näin ei tapahtunut ennen kuin 1992, jolloin Sinikka Kallion ansiokas suomennosvalikoima ilmestyi.

Keisari Tiberiuksen ja hänen loppuelämänsä olinpaikan Caprin osalta Niiniluoto siteeraa T. Vaaskiven suurta historiallista romaania *Yksinvalti*, nimenomaan kuvausta Sinisestä luolasta. Niiniluoto luonnehtii Vaaskiven kuvakieltä ”voimalliseksi”, ja kieltämättä romaanista valittu sitaatti onkin värikylläinen:

”Ei mikään maanpäällinen kukkien heleys vetänyt vertoja näiden maanalaisten rotkojen hohteelle. Silmä tottui vain vähitellen niiden värikkääseen hämyyn, jossa liehui tuhansia vaihtelevia valokiemuroita” – eivätköhän ne vain olleet epärunnollisesti sanoen kaloja, joita luolan vedessä parvittain vilahtelee? ”Lumottua aavehohdetta, joka tuntui kohoavan itsestään maapallon uumenista, vielä tuntemattomien alkuaineiden paloa, joka liekehti orvokinsinisinä ja malvanpunaisina heijastuksina ja tuntui kuitenkin jäätävän kylmältä.” (TLE 205)

Lisäksi Niiniluoto mainitsee, miten Vaaskivi oli kuvitellut luolien värihohteen aiheutuneen harvinaisten kivilajien välkkeestä. Luonnollisempiakin selityksiä löytyy, kuten maan vajoamista koskeva Axel Munthen – tunnetun *Huvila meren rannalla* -teoksen kirjoittajan – teoria, jota Niiniluoto myös selostaa.

Nykypäivienkin Italiaa Niiniluoto lukee osin Goethen kuvausten valossa, mutta mukana on viittauksia myös tunnettuihin Italiassa oleskelleisiin Englannin romantikkoihin. Eikä Niiniluoto kaihda viittaamasta Giovanni Guareschin isä Camillo- ja Peppone-hahmoihin, jotka 1950-luvun Suomessakin tulivat suosituiksi. Niiniluoto tarkkailee Mussolinin ja fascismin aikaansaannoksia ja korostaa italialaisten teknistä lahjakkuutta, mitä ilmentävät rautateiden sähköistys, automerkit ja jopa moottoripyörä, josta ”on kehitetty sivistynyt kulkuneuvo, jota ei tarvitse hävetä edes Rooman hienoilla kaduilla, ja satulassa voi istua yhtä hyvin nainen kuin mies, molemmat hyvin pukeutuneina” (TLE 213). ”Moottoripyöriin” Niiniluoto lienee lukenut vespat ja skootterit, joita Italiassa suosittiin ja valmistettiin.

Kuten niin monissa muissa yhteyksissä, myös Italiaa kuvatessaan Niiniluoto on kiinnittänyt huomiota kirkon ja uskonnon osuuteen. Hänen näkemyksensä on osin kriittinen ja jopa ironinenkin, mutta samalla siitä paljastuu periluterilainen ennakkoluulo paaveja kohtaan:

Katolinen kirkko voi nähtävästi vaatia uskovaisiltaan melkeinpä mitä tahansa ja siinä suhteessa se on elävä kirkko. Protestanttinen kirkko on tyytyväinen, jos saa laumansa edes uskomaan siihen, mikä on kerta kaikkiaan kristillisen uskon perusta Lutheruksen tekemin lisäyksin ja selityksin. Ei ainakaan sen päähän pälkähä ryhtyä paranteleman Jumalan töitä niinkuin Pyhän Pietarin seuraajat katsovat olevansa oikeutetut tekemään. (TLE 216)

Niiniluoto korostaa myös karnevaalin pakanallista perustaa. Kaiken kaikkiaan hän panee merkille, miten uskonto on perinpohjin läpäissyt Italian kansan; siitä taas johtuu, että ”ei edes nykyaikainen uskonnonvastainen kommunismi ole voinut sitä kitkeä kannattajistaan” (TLE 217).

Sattuvuudessaan hauska on Niiniluodon käyttämä kuva nousuvedestä ja pakovedestä italialaista elämäntapaa ilmentämässä. Nousuvesi ilmenee italialaisten iltakävelynä kaikkien kokoontuessa kaduille, pakovesi taas siestana, jonka aikana kaikki vetäytyvät huoneisiinsa. (TLE 219)

Takana länttä ja Eurooppaa -teoksessa on myös vuodelta 1943 peräisin oleva kirjoitus. Se perustuu Niiniluodon Unkariin tekemän matkan vaikutelmiin. Se on myös mielenkiitoinen vertailukohta Edwin Linkomiehen selonteolle vierailustaan eduskunnan toisena varapuhemiehenä Unkarissa samana vuonna. Niiniluotokin (TLE 226) viittaa Linkomiehen matkaan mainiten, että pääministeri Kállay oli saanut Linkomieheltä tukea ja luottamusta tulevaisuuteen. Linkomiehen tapaan Niiniluodolla oli tilaisuus tavata Unkarin valtionhoitajana toiminut amiraali Miklós Horthy. Niiniluoto sai käsityksen sekä Horthyn temperamentista että ihailusta suomalaisia kohtaan:

Budapestin linnassa meidät ottaa vastaan valtionhoitaja Horthy, Unkarin olemattoman kuninkaan sijainen, maansa vapauttaja vuodelta 1919, iäkäs, arvokas, kokenut valtiomies, joka mykistää meidät sillä vähemmän tahdikkaalla kiihkeydellä, jolla hän leimaa Transsylvanian rajan toisella puolella asuvan kansan roomalaisten sotilaskarkurien, hevosvarkaitten ja mustalaisten ala-arvoiseksi sekasikiöksi. Unohdamme tahallamme tämän karkean puhetavan, niin kiitollista kuin sitä olisikin käyttää noiden kahden kansan suhteiden valaisemiseksi, sillä se ei varmaankaan parantaisi Euroopan ilmapiiriä tällä vaaran hetkellä. Sen sijaan painamme mieliimme ne ihailevat sanat, jotka valtionhoitaja Horthy lausuu maastamme, sen taistelusta, joka ei ole enää yksinäinen niin kuin talvisodan aikana, ja Suomen ja Unkarin kansojen sukulaisuudesta. Kun hän kulkee rivimme päästä päähän lausuen ystävällisiä sanoja erikseen jokaiselle, näemme hänessä veljeskansan suuren miehen, jonka temperamentti oli vasta äsken vienyt poliittisen arvostelukyvyn harhateille. (TLE 229)

Unkarin kuvauksessaan Niiniluoto käyttää unkarilaisista estoitta veljeskansan ja heimokansan käsitteitä. Tietenkin hän on pannut merkille 20- ja 30-luvuilla yleisen heimoaatteen, mutta torjuu kuitenkin ns. turaanilaisen liikkeen.

Unkarin-matkansa kuvauksen vaikuttavassa loppujaksossa Edwin Linkomies korostaa, miten korkean käsityksen hän oli unkarilaisista saanut. Sikäläiset johtavat valtiomiehet olivat hänen mukaansa ”harvinaisen korkealla kulttuuritasolla”. Linkomies jatkaa: ”/.../ heissä oli eräänlainen vaikeasti määriteltävä syvä inhimillisyys, jolle ainoastaan peritty vuosisatainen kulttuuri kykenee tarjoamaan maaperän”. Linkomies viittaa myös vierailunsa jälkeiseen kehitykseen:

En usko, että monessakaan Euroopan maassa oli sodan aikana johdossa ulkopoliittisesti niin ennakkoluulottomia ja niin juuriaan myöten isänmaallisia miehiä kuin ne, jotka tapasin tammikuussa 1943 Unkarin johtajina. Sitä traagillisemmassa valossa esiintyvät Unkarin sen jälkeiset vaiheet. On ollut vaikuttamassa traagillinen kohtalo, jota viisainkaan valtiotaito ei niissä oloissa olisi voinut välttää.³³³

Linkomies toi esille myös uskonsa Unkarin tulevaisuuteen: ”/.../ luottamukseni Unkarin kansaan sai niin syvät juuret, että yhä uskon vakaasti Unkarin kykenevän kerran jälleen ottamaan Euroopassa paikan, jonka se ansaitsee.”³³⁴

Myös Niiniluodon Unkarin kuvauksen loppujakso on vaikuttava:

Liikuttavana ilmeni myötätunto maatumme kohtaan ja huoli sen kohtalosta monien tapaamiemme unkarilaisten spontaanisesti ja toisistaan riippumatta lausumassa valittelussa, että Suomen kansa oli joutunut erilleen unkarilaisista karuun pohjoiseen maahan, kun se Keski-Euroopassa olisi löytänyt helpommat elinehdot ja yhdessä unkarilaisten kanssa olisi muodostanut valtion, joka olisi ollut suurempi ja voimakkaampi kuin nyt Unkari yksinään tai Suomi yksinään. Yhdessä ne olisivat myös olleet paremmin turvatut ulkoisia vaaroja vastaan. Niissä olosuhteissa, joissa viime viikkoina elettiin, sotaonnen käännyttyä idässä, puhui näissä äänenpainoissa ahdistetun kansan yksinäisyyden tunne, pelko vääjäämättömästi lähestyvistä kohtalosta, jonka varjot olivat alkaneet laskeutua kansakunnan tien eteen, pitkinä kuin illan varjot silmäkantamattomalla unkarilaisella tasangolla. (TLE 233)

Niiniluodon referoima unkarilaisten ajatus suomalaisten ja unkarilaisten erilleen joutumisesta ja siitä, miten voimakkaita ne olisivat yhdessä olleet, on tietysti sota-ajan tuottamaa naivistista valittelua, mutta päätöksenä nimenomaan ”Hyvästijättö Unkarille” – otsikolla varustetulle esseelle se on vaikuttava. Vaikuttavuutta lisää viimeisen virkkeen kuva illan varjoista ja unkarilaisesta tasangosta. Sattuvasti sekä Linkomies että Niiniluoto

ovat puhuneet kohtalosta. Siinä missä Linkomies puhuu ”traagillisesta kohtalosta”, siinä Niiniluodolla on ”vääjäämättömästi lähestyvä kohtalo”.

”Hyvästijättö Unkarille” –esseen loppujakso eroaa myös merkittävästi Helsingin Sanomissa julkaistun ”Matka Unkariin” –artikkelin lopetuksesta. Lehtiartikkelin viimeinen jaks, ”Ylioppilasnuoriso heimotyön iskujoukkona” antaa innoittuneen ja tulevaisuudenuskoksen kuvan tuolloisesta unkarilaisesta nuorisosta. Niiniluoto päättää artikkelin seuraavasti:

Se ylioppilasnuoriso, jonka ihanteita tässä välähdytetään, ei ollut mitään sodan turmelemaa ja skeptilliseksi muuttamaa nuorisoa, vaan ihanteellista ja valoisasti elämään suhtautuvaa uudistushaluista nuorta polvea, joka on kaunis lupaus eteläisen veljesmaamme tulevaisuudelle. Se oli yksi positiivisimpia elämyksiä monessa suhteessa muistorikkaan matkan varrelta sodan jaloissa olevassa Euroopassa.

Itävallan kohdalla Niiniluoto joutuu kysymään, onko se länttä vai itää. Hän siteeraa itävaltalaisista kirjailijaa Ferdinand Kürnbergeriä, joka oli pitänyt Wieniä Euroopan raja-kaupunkina ja Itävaltaa eräänlaisena Aasiana. Sitaatti on saatu suoraan Egon Friedellin kulttuurihistorian kolmannelta osalta.³³⁵ Erityisesti Niiniluotoa kiinnostaa juutalaisten osuus kaupungissa. Wien ei ollut vieroksunut kosmopoliittisia juutalaisia, olkoonkin, että siellä vaikutti eräitä kiihkeitä antisemiittejä kuten pormestari Karl Lueger. Niiniluoto kirjoittaa juutalaisten keskeisestä asemasta kaupungin kulttuurielämässä 1900-luvun alussa:

On arvioitu, että 90 prosenttia kaikista Wienin taiteellisen ja kulttuurin elämän ilmauksista oli juutalaisten aikaansaannoksia. Ne kirjailijat ja runoilijat, joita olemme tottuneet pitämään tyypillisimmin itävaltalaisina, olivat järjestään juutalaisia: Hugo von Hofmannsthal, Hermann Bahr, Arthur Schnitzler, Peter Altenberg, Franz Werfel, Stefan Zweig. Juutalaisten hallussa oli musiikki ja teatteri, joita molempia wieniläiset rakastavat. He osasivat jollain tavoin ikäänkuin puristaa itävaltalaisuudesta sen hienoimman mehun, eristää sen tuoksun ja virittää sen sävelen. Se ei ollut juutalaisen hengen kukintoa sinänsä, niinkuin nähtiin siitä, että kun juutalaisten oli kansallissosialistisen vallankumouksen lähetessä paettava Itävallasta, heidän tuotantonsa ei ollut enää samaa kuin ennen. Useimmat pakolaisista elivät lopun ikäänsä onnettomina, kaikesta maailmankansalaisuudestaan huolimatta, ja kuolivat koti-ikävään. (TLE 256)

Niiniluoto on luultavasti tuntenut myös itävallanjuutalaisen kirjailijan Stefan Zweigin vuonna 1945 suomeksi ilmestyneen muistelmateoksen *Eilispäivän maailma*, jonka yhdessä jaksossa Zweig kuvaa juutalaisten merkitystä Wienin kulttuurielämässä ennen ensimmäistä maailmansotaa. Kun Niiniluoto toteaa, että juutalaiset osasivat ”puristaa itävaltalaisuudesta

sen hienoimman mehun”, Zweigin mukaan juutalaisten teoksissa oli ”ihmeteltävän voimakkaasti koettu itävaltalainen, wieniläinen henki”.³³⁶

Niiniluoto liikkui myös sodan jälkeisessä, miehitysjoukkojen Wienissä, eräänlaisessa alennustilaan vajonneessa kaupungissa, joka on ikuistettuna ”Kolmannen miehen” ”roskaiseen tarinaan ja omituisen kiehtovaan sävelmään” (TLE 260).³³⁷ Mutta tämän vastapainona Itävallan maaseutu tarjoaa toisenlaisia näkymiä:

Itävallan maaseutu on kohta Wieninkin ulkopuolella jokien ja virtojen halkomaa vuoristomaisemaa, jossa koristeellinen maalaisarkkitehtuuri viehättää silmää, ja sen ihmeen valohämyisissä pyökkimetsissä, jotka keväin syksyin ovat maalatut herkin pastellivärein, on sadun tuntua, jonka Strauss on tavoittanut Wienerwaldin tarinoissa. Pyökkimetsissä saksanhirvineen ja kauriineen olemme keskieurooppalaisen sadun klassillisessa ympäristössä ja tämä aihepiiri on antanut runsaan sadon muissakin taiteissa kuin kirjallisuudessa. (TLE 260)

Sitaatissa Niiniluoto esiintyy runollisimmillaan.

Niiniluodon luonnehdinta Sveitsistä on stereotyyppinen kuvatessaan sveitsiläisten ahkeruutta ja säästäväisyyttä sekä jonkinasteista poroporvarillisuutta. Mutta mukana on samalla tiettyä humoristisuutta, etenkin Niiniluodon puhuessa sveitsiläisten säännönmukaisuudesta, moitteettomuudesta ja täsmällisyydestä. ”Koko Sveitsi on kuin hyvin järjestetty sveitsiläinen talo,” hän toteaa ja jatkaa vertaamalla maata Gottfried Kellerin kuvaukseen (novellikokoelmassa *Sinngedicht*) pappilasta, jossa ”lasikuvut suojaavat perhemuistoja pölyltä, seinille on asetettu huolellisesti kehyksiin silhetteja, onnentoivotuksia, värssyjä, hautakirjoituksia, kukkakiehkuroita ja hiuksista punottuja maisemia, kaikki ripustettuna symmetrisesti.” (TLE 163). Tällaisen ”järjestetyn maailmanhallituksen” ja ”muuttumattoman maailmanjärjestyksen” tunnuksena on kello – eikä siis ihme, että sveitsiläiset ovat saaneet mainetta juuri kellontekijöinä (TLE 163-164).

Lisäksi Niiniluoto kiinnittää huomiota sveitsiläisten nurkkapatrioottisuuteen ja kantonijärjestelmään, joka tuo monimuotoisuutta ja -kielisyyttä maahan. Myös naisten puuttuva äänioikeus on esillä.

Takana länttä ja Eurooppaa –teoksen kiinnostavinta antia ovat kuitenkin kaksi Saksaa käsittelevää artikkelia, ”Saksa – talvinen tarina”, ”Saksa – syyttäjiä ja puolustajia”. Niiniluodon edellinen artikkeli on kuvaus suomalaisen sanomalehtimiesvaltuuskunnan vierailusta Saksassa (mukaan luettuna tuolloin Saksaan liitetty Itävalta) talvella 1942. Preesens-muodossa kirjoitettu artikkeli pohjautui kaksiosaiseen otsikoilla ”Totaalinen voimanponnistus” ja ”Kansa työssä” helmikuussa 1942 Helsingin Sanomissa ilmestyneeseen reportaasiin (ks. edellä s. 103-104). Kymmenisen vuotta myöhemmin *Takana länttä ja Eurooppaa* –teoksessa ilmestynyt ”Saksa – talvinen tarina” poikkeaa alkuperäisestä artikkelista monissa suhteissa. Muutoksilla on oma mielenkiintonsa. Voi väittää, että kaksiosaisessa lehtiartikkelissa tuli esille se, mitä Suomessa tuolloin voitiin Saksasta sanoa, sodan jälkeen julkaistussa artikkelissa

puolestaan se, mitä Niiniluoto olisi halunnut sanoa tai mitä hän todella tuolloin ajatteli.

Kirjassa julkaistussa artikkelissa on muutama maininta siitä, miten asiat myöhemmin olivat. Otsikko viittaa Heinrich Heinen suomeksikin käännettyyn runoelmaan *Deutschland, ein Wintermärchen*. Sodanaikaiseen artikkeliin tällainen otsikko ei olisi soveltunut, sillä kyseessä oli voimakkaasti saksalaisia ruoskiva satiirinen teos, jonka kirjoittaja oli juutalainen. Alkuperäisessä artikkelissa ei myöskään ollut mainintaa siitä, että Münchenin oopperassa esitettävä *Lepakko* oli Hitlerin lempioperetti, eikä operetin ssanoja ”Glücklich ist / wer vergisst / was nicht mehr zu ändern ist” (Onnellinen on se, joka unohtaa sen, mikä ei enää ole muutettavissa) (TLE 130-131).³³⁸

Niiniluoto panee merkille, miten tuolloiset saksalaiset ovat kovin muuttuneita aikaisempiin verrattuna: ”Suomalainen sanomalehtimies havaitsee yllätyksekseen, että hänen nykyinen saksalainen virkaveljensä on henkisesti ja ideologisesti toisella aaltopituudella, mikä tekee vuorovaikutuksen olemattomaksi ja kosketuksenkin pelkästään pinnalliseksi” (TLE 135). Suomalaisen sanomalehtimiesvaltuuskunnan ja Münchenin lehtimiesyhdistyksen kesken järjestetty tilaisuus osoittautuu täysin hedelmättömäksi. Wienissä suomalaiset lehtimiehet kieltäytyvät liittymästä Saksan perustamaan eurooppalaiseen sanomalehtimiesten liittoon. Tällöin Niiniluodolle tarjoutuu tilaisuus näpäyttää suomalaisia kirjailijoita: ”Se on rohkea ote, kun muistetaan kirjailijaimme nöyräselkäisyys kolmannesta valtakunnasta tullutta toivomusta kohtaan” (TLE 136). Tällä Niiniluoto tietenkin viittaa siihen, että suuri joukko suomalaisia kirjailijoita oli liittynyt saksalaisten perustamaan Euroopan kirjailijaliittoon. Suomalaisten suuren osuuden kyseisessä liitossa pani merkille myös Olavi Paavolainen *Synkässä yksinpuhelussa*. Päiväkirjamerkinnässä 13.10.1942 hän mainitsee, miten Weimarin runoilijapäiville oli liiton varapuheenjohtajan V. A. Koskenniemen ohella osallistunut kuusi muuta suomalaista kirjailijaa ja että liittoon oli liittynyt 44 suomalaista, ”asukasmäärään nähden enemmän kuin mistään muusta maasta” ja että Suomessa ”signalisointi’ menee sivistyneistöön kuin vääriä raha”.³³⁹ Niiniluodon esityksen kannalta on huomionarvoista, että siinä on paljon sellaista, mitä ei ollut vuoden 1942 lehtiartikkeleissa. Niissä ei puhuttu mitään suomalaisten lehtimiesten jäämisestä pois eurooppalaisesta sanomalehtimiesten liitosta eikä myöskään Euroopan kirjailijaliitosta ja suomalaisten osuudesta siinä.

Erityisen silmiinpistävää on kuitenkin *Takana länttä ja Eurooppaa* -teoksessa oleva juutalaisia koskeva jakso, sillä se puuttuu lehtiartikkeleista:

Saksan natsijohtajien julmuuksista keskitysleirien vankeja kohtaan ja heidän pyrkimyksistään juutalaisten sukupuuttoon hävittämiseen olemme jo ennen Saksan matkaamme kuulleet vihollismaitten propagandasta, mutta omakohtaisesti on vaikea saada mitään todisteita tästä, eivätkä myöskään tapaamamme saksalaiset ole siitä tietoisia. Jollain tavalla vavahduttavaa on kuitenkin nähdä kadulla yksinäinen vanha juutalainen – missä ovat muut? – Davidin tähti rinnassaan keltaisena päälleneulottuna kankaankappaleena. (TLE 137)³⁴⁰

Suomalaiset lehtimiehet olivat Saksassa saksalaisten kutsumina, eikä silloin ollut mahdollista harjoittaa omakohtaista tietojen hankintaa. Tilanne oli ollut sama Olavi Paavolaisen kohdalla; hän totesi, ettei hän kirjoittanut keskitysleireistä, sillä niitä ei hänelle näytetty. Samantyyppisen perustelun on esittänyt myös Saksassa vierailut ruotsalainen kirjallisuudentutkija Fredrik Böök.³⁴¹

Niiniluodon Saksan-kuvauksissa, sekä artikkeleissa että *Takana länttä ja Eurooppaa* -teoksessa, ovat korostetusti esillä ilmasto- ja liikenneolosuhteet, jotka syksyllä ja alkutalvella 1941 olivat saksalaisten kannalta olleet vaikeat.

Kuten Unkaria ja Romaniaa koskevissa artikkeleissa, myös Saksan-kuvauksen yhteydessä Niiniluoto panee merkille elintarvikkeiden saatavuuden. Siinä yhteydessä Niiniluoto ottaa vertailukohdaksi Suomen ja myös Suomen sodanaikaisen riippuvuuden Saksasta tuotavista elintarvikkeista. Seuraavassa sitaattissa korostuu myös, että artikkeli on kirjoitettu juuri 1942 – siinä esitetään arvio kehityksestä vuonna 1943:

Voidaankin sanoa, että elintarviketilanne Saksassa on hyvin tyydyttävä, ja verrattuna esimerkiksi meikäläisiin oloihin suorastaan erinomainen. Säännöstely aloitettiin jo rauhan aikana, jolloin alettiin kerätä varastoja sodan varalle ja sen ansiosta on voitu turvata kolmannellekin sotavuodelle riittävät annokset. Voita ja lihaa jaetaan huomattavasti runsaammin kuin meillä Suomessa, jopa moninkertainen määrä. Vehnäleipää on saatavana riittävästi, samoin leivoksia, kaakkuja ja muita vehnästä, sokerista ja kermasta tehtyjä herkkuja, jotka meillä ovat aikoja olleet kielletty. Saksalaisen, joka tiedustelee meikäläistä säännöstelyä, on vaikea käsittää, miten yleensä voi tulla toimeen niin vähällä. Todennäköistä on kuitenkin, että lähiaikoina on Saksassakin tehtävä joitakin supistuksia nykyisiin annoksiin, osaksi senkin vuoksi, että Suomeen on toimitettava elintarvikkeita nälänhädän torjumiseksi. Maamme nauttima suosio on kuitenkin niin suuri tavallisenkin kansan keskuudessa, että viranomaiset voivat avoimesti selittää synn annosten supistamiseen tarvitsematta pelätä tyytymättömyyttä. Jos elämisessä on tingittävä, tehdään se suomalaisten vuoksi mieluummin kuin minkä tahansa muun kansan takia. Leikkaukset tulevat tuskin olemaan syviä. (TLE 132-133)

Kokoavasti tältä osin kirjoittaja toteaa, että elintarvikehuollon puolesta Saksan asema on kestävä ja että tilanne oli aivan toinen kuin viime maailmansodan aikana, jolloin kasvava nälänhätä voimakkaasti myötävaikuttii sisäisen rintaman luhistumiseen. Saksassa myös uskottiin optimistisesti, että elintarviketilannetta parantaisivat Venäjältä saatavat sadot. (TLE 132-133)

Saksan-matkalla tavatut natsijohtajat tekivät öykkärimäisen vaikutelman. Poikkeuksen muodosti Goebbels, ”pienikokoinen, palavasilmäinen ja katseellaan suggeroiva propagandan taituri” (TLE 137). Kyseessä oli ”voimakastahtoinen, täysin salonkikelpoinen älyniikka,

joka osasi tehdä mitä miellyttävimmän vaikutuksen, milloin niin halusi.” Puheessaan Goebbels toi esille myös *Blut und Boden* –filosofiaa (TLE 138). Koko kirjoitus päättyy jotenkin erikoisesti Goebbelsin ajatukseen ja sitä seuraavaan lyhyeen loppukaneettiin:

Hän tekaisi mahdollisesti hetken inspiraatiosta, mahdollisesti vanhaa meille suomalaisille tuntematonta klisheetä käyttäen, Suomen suurista miestappioista puhuessaan, näiden kansallissosialistisen maailmankatsomuksen perusprinsiipin [Blut (veri), Boden (maa), HKR] synteisiin:

Se veri – hän sanoi – joka vuodatetaan taistelussa vapauden ja itsenäisyyden puolesta, ei valu maahan, vaan palaa kansakuntaan takaisin.

Tähän loppuakordiin päättyi vierailumme kansallissosialistisessa Saksassa Euroopan siperialaisena talvena 1942. (TLE 138)

Tämän kuvauksen rinnalle voidaan asettaa Goebbelsin tapaamisen ja hänen sanojensa kuvaus vuonna 1942 julkaistussa sanomalehtiartikkelissa:

Tri Goebbels tulkitsi tämän ajatuksen [Hitlerin näkemyksen suomalaisista] lausussaan /.../, että se veri, mikä vuodatetaan taistelussa vapauden ja itsenäisyyden puolesta, ei vuoda maahan, vaan palaa kansakuntaan takaisin. Kansallissosialistisen käsityksen mukaan ne kansat, jotka ovat eniten uhranneet Europan yhteisen asian puolesta, tulevat myös tulevaisuudessa näyttämään määräävää osaa Europassa, ja saksalaisten vakaumus näyttää olevan, että tahtoipa Suomi sitä itse tai ei, se tulee saamaan merkityksen, joka on suurempi kuin pelkkä väkiluku edellyttäisi.

Saman artikkelin toisessa kohdassa Niiniluoto jatkaa Goebbelsistä:

Tri G o e b b e l s /.../ tarjosi suomalaisille sanomanlehtimiehille lounaan propagandaministeriön kauniissa sinisessä galleriassa, jossa ei koko sodan aikana ole pidetty kutsuja. Hän omisti kaiken aikansa suomalaisille vierailleen, joiden kanssa keskustellessaan hän osoitti tuntevansa niin hyvin meikäläistä sanomalehdistöä kuin muutenkin meikäläisiä oloja. Hän lausui myös tinkimättömän tunnustuksensa sen panoksen suuruudesta ja esimerkillisyydestä, jonka Suomi on tehnyt taistelussa bolshevismia vastaan.

Sota-aikana julkaistu teksti vaikuttaa melkein viralliselta kommunikaalta. Päinvastoin kuin kirjan artikkelissa, lehtiartikkelissa ei mitenkään kuvattu Goebbelsin ulkoista olemusta.

Takana länttä ja Eurooppaa -teoksen jälkimmäisessä Saksa-artikkelissa Niiniluoto vielä erikseen mainitsee veri-sanan ilmentymistä saksalaisessa kulttuurissa. Muuten hän tarkastelee Saksan syyttäjiä ja puolustajia, niitä jotka ovat eri perustein arvostelleet negatiivisesti Saksaa

ja niitä, jotka ovat pyrkineet ymmärtämään saksalaisuuden olemusta. Edellisiin kuuluu Sir (sittemmin lordi) Robert Vansittart, ”Saksan kansan vihollinen n:o 1”. Vansittartin Saksaa syyttävää kirjasta tuskin ”kukaan voisi missään kohdissa ylittää”, arvelee Niiniluoto (1955, 149), joka jatkaa kuvailemalla kirjasta seuraavasti:

Vansittart häpäisee aluksi saksalaisen ”yksikössä”, teiatakseen heidät sitten ”monikossa”. Hän tahtoo saada kuulijansa ja lukijansa vakuuttuneiksi siitä, että on rikos olla saksalainen ja että koko Saksan kansa on rikollinen, nyt ja aina hamasta muinaisuudesta asti, jolloin ei vielä ollut kansallissosialismista aavistustakaan. (TLE 149)³⁴²

Saksalaisuuden arvostelijoihin kuuluu myös runoilija Heinrich Heine, jonka jalanjäljissä myös Vansittart kulkee, tai jonka vasikoilla hän kyntää, jos haluaa käyttää Niiniluodon (TLE 149) kuvakieltä. Niiniluoto – germaanisen filologian maisteri – arvostelee kuitenkin Heinen käyttämiä vertauskuvia ja viittaa myös siihen paradoksaaliseen tilanteeseen, että englantilaisissa viikonpäivien nimissä esiintyvät germaaniset jumaluudet, kun taas saksalaiset ovat omissa viikonpäivien nimissään niistä luopuneet tai muuttaneet ne metaforisesti. Kaiken lisäksi Vansittartin esi-isät olivat lähtöisin siitä maasta, jota kutsuttiin Germaniaksi (TLE 150) (Vansittartista ks. myös s. 51).

Saksan puolustajiin kuuluu kaksi ulkomaalaista, *De l'Allemagne* -teoksen kirjoittaja Madame de Staël ja englantilainen kirjailija ja historioitsija Thomas Carlyle. Edellisen esitys Saksasta oli Niiniluodon mukaan ”kiehtova analyysi, jonkin verran liioitteleva ja ennen kaikkea romanttinen”. Siinä ei kuitenkaan peitelty Saksan heikkouksia ja selvää oli myös, että ranskalainen henkevyys ja maku olivat ylivertaisia saksalaisiin verrattuna (TLE144). Voimakkaita persoonallisuuksia, kuten Fredrik Suurta, ihaillut Carlyle puolestaan meni, kuten Niiniluoto mainitsee, saksalaisuuden ihailussaan ”niin pitkälle, että hän haaveksi Suur-Saksasta ja käytti itsekin kielessään germanismeja”. Mutta samalla Niiniluoto muistuttaa siitä, että Carlyle oli vapaa siitä mystiikasta, jota toinen englantilainen, Houston Stuart Chamberlain saksalaisihailussaan edusti (TLE 147).

Niiniluoto ei lankea yksipuoliseen Saksan tuomitsemiseen. Hän kirjoittaa:

Tietysti on oikein, että todelliset sotarikolliset tuomitaan, mutta ei ole vakuuttavaa, kun heitä löydetään vain yhdeltä, hävinneeltä puolelta. Toistaiseksi eivät voittajat ole rangaisseet oman puolen sotarikoksia, joita niitäkin on tiettävästi ollut, aina kansanmurhiin asti, jotka ovat masentava ilmaus nykyisen sivistysmaailman luisumisesta takaisin barbariaan. (TLE 148)

Niiniluoto ei yksilöi mitään tahoja tai valtiota, mutta kohde on aivan ilmeinen: Stalinin Neuvostoliitto.

Takana länttä ja Eurooppaa -teoksen luku ”Kansainliiton idylli” on mielenkiintoinen muistutus tuolloin jo paljolti unhoon jääneen Kansainliiton (*League of Nations*) toiminnasta ja Suomen osuudesta siinä. Mukana on muutama sitaatti Suomen edustajien käyttämistä puheenvuoroista. Vaikuttuneesti mutta ei vailla ironian häivää Niiniluoto kuvaa Hjalmar Procopén näyttävää esiintymistä: ”Seurapiireissä kävi kohahdus hänen ilmestyttyään näyttämölle ja pian alkoi Rivieralta asti tulla hienoston joutilaita naisia katsomaan tätä Pohjolan Adonista” ja ”harmaahapsisten tai kaljupäisten edustajain keskellä on sen puheenjohtaja nuorekas ilmestys” (TLE 189). Procopé johti puhetta luiden ja nahkojen vientirajoitusten poistamista koskevassa kongressissa. Paikalla oli Suomea edustamassa Rudolf Holsti, jonka kuvauksesta ei puutu makaaberia huumoria:

Tässä konferenssissa oli /.../ edustanut maattamme laihassa kunnossa ollut Holsti. Hän joutui kohta sen jälkeen leikkauspöydälle, ja kun nukutusta ei toimitettu, piti lääkäri yllä keskustelua heikon potilaansa kanssa kääntääkseen tämän huomion muualle ja tiedusteli, missä ministeri oli ollut viimeksi. Luu- ja nahkakonferenssissa, vastasi Holsti. Hallitukseni katsoi minulla olevan siihen aivan erikoiset ruumiilliset edellytykset. (TLE 190)

Hjalmar Procopén toiminnasta Niiniluoto esittää seuraavan kokonaisarvion:

Procopéta on paljon arvosteltu ja hänellä on vihamiehiäkin. Ehkä hänen ajatuksissaan ei ollut syvyyttä niin paljon kuin niiden ulosannossa oli taitoa. Tosiasia on kuitenkin, että Suomi juuri silloin tarvitsi kaikkein näkyvimmillä paikalla, mikä sillä koskaan on ollut maailman kansojen edessä, sellaisen miehen kuin Hjalmar Procopé, jolla maailmanmiehen käytökseen yhtyi diplomaatin taitavuus ja jota eivät hiukankaan vertaa rasittaneet alemmuuden kompleksit. Varmasti hän silloin teki maalleen suuren palveluksen, eikä ole hänelle luettava viaksi, että hän tahtomattaan ja tarkoittamattaan saattoi valtuuskunnan muut ansiokkaat jäsenet varjoon. (TLE 191)

Sinänsä melko arvostava kuvaus Procopésta on sikäli mielenkiintoinen, että Eljas Erkkö suhtautui häneen Kansainliiton aikana kriittisesti ja suorastaan vihamielisesti.³⁴³

Artikkelissa ”Kaksi kohtalonhetkeämme” Niiniluoto tarkoittaa kohtalonhetkillä Suomen sotaa 1808-1809 ja talvisotaa 1939-1940. Esityksen pääpaino on kuitenkin edellisessä, sillä jälkimmäinen tulee esille oikeastaan vain esseen alussa. Niiniluoto tarkastelee lähes unohduksiin jäänyttä episodina, Englannin Suomen sodan alussa Ruotsin avuksi varustamaa retkikuntaa, joka kuitenkin jäi tuloksettomaksi. Nimenomaan esillä on Times-lehdessä tuolloin käyty keskustelu, josta Niiniluoto esittää useita sitaatteja. Esitys perustuu niihin artikkeleihin, jotka Niiniluoto oli julkaissut vuosia aikaisemmin Helsingin Sanomissa (ks. edellä s. 97). Lehtiartikkeleihin nähden kirjoittaja on tiivistänyt sanottavaansa.

Esseen ”opetus”, joka ilmaistaan sen lopussa, on se, ettei ole luotettava muiden apuun: ”Kaikesta tästä on otettava se hyödyllinen opetus, ettei ole liian paljon rakennettava oletusten varaan, mitä Englanti (tai jokin muu suurvalta) tekee jossakin määrättyssä tilanteessa” (TLE 296). Esseen päätössanat kuuluvat – Niiniluodon ensin siteerattua Englannin ulkoministeriön neuvonantajaa: ”Yleistettynä nämä sanat ovat vahvistava kaikki sille totuudelle, joka on hakattu Suomenlinnan kallioon” (TLE 297). Sanat Suomenlinnan kalliossa ovat Augustin Ehrensvärdin: ”Jälkimaailma, seiso tässä omalla pohjallasi äläkä luota vieraan apuun”. Sanat ovat myös Niiniluodon esseen mottona. Ehkä tahtomattaan Niiniluoto on tullut esittäneeksi esseellään myös kritiikkiä ulkovaltojen apuun luottanutta Erkköä kohtaan.

Teoksen viimeinen luku, ”Euroopan tulevaisuus”, alkaa sitaatilla Euroopan parlamenttien liiton julkilausumasta vuodelta 1949: ”Jos Euroopan valtiot pitävät kiinni suvereniteetista ulkopoliittisissa kysymyksissä, niin ne eivät jaksa vastustaa ulkoapäin tulevaa painostusta, mikä ajan mittaan tekee Euroopasta kolmannen maailmansodan taistelulentän. Ja siinä eurooppalaiset ja heidän sivistyksensä tuhoataan.” Tämän nykyäänkin Euroopan Unionista käytävässä keskustelussa (jossa tosin ei puhuta kolmannesta maailmansodasta) ajankohtaisen moton valossa Niiniluoto tarkastelee artikkelissaan yrityksiä Euroopan yhdistämiseksi, yrityksiä jotka ovat päättyneet katastrofeihin, sekä erilaisia kulttuurifilosofien näkemyksiä, olivatpa nämä pessimistejä, optimisteja tai eriasteisia idealisteja. Heitä ovat Oswald Spengler, José Ortega y Gasset, paneurooppalaisen liikkeen perustaja R. N. Coudenhove-Kalergi, Arnold J. Toynbee ja Raymond Aron.

Niiniluoto selostaa myös uudempiä yrityksiä eurooppalaisen yhteistyön muodostamiseksi, etenkin niihin liittyviä vaikeuksia. Erityisen värikäs – Niiniluodon rauhalliselle tyyliille suorastaan epätavallisen kiihkeä, aivan kuin kirjoittaja olisi tässä päästänyt jotain pinnanlaisia patoutumia irti - on kuvaus Euroopan puolustusyhteistyön käsittelystä Ranskan kansalliskokouksessa. Esitystä, josta ei puutu Ranskan vallankumouksen aihepiiriin liittyvää kuvakieltä, on syytä siteerata *in extenso*:

Ranskan kansalliskokous teki ratkaisunsa elokuun 30. päivänä 1954. Euroopan puolustusyhteisöä koskeva suunnitelma, jonka oli määrä pelastaa maanosamme perikadolta, kyörättiin tunkiolle yhtä arvottomalla tavalla kuin suuri vallankumous oli kuljettanut uhrinsa piilukirveen alle, pyövelin likaisilla vankkureilla. Siitä ei edes äänestetty, se keksittiin tuhota kansalliskokouksen päiväjärjestyksen sallimalla giljotiinitempulla, julistamalla yksinkertaisesti enemmistön päätöksellä, että käsittelyä ei kannattanut jatkaa. Vielä nähtiin sekin näytelmä, että Ranskalla oli pääministeri, joka tässä kansakunnalle elintärkeässä kysymyksessä ei määritellyt omaa kantaansa tai asettanut hallituksensa kohtaloa vaakalaudalle. Näennäisen välinpitämättömyyden takaa kuului kuitenkin selvä kylmäkiskoisuus, jonka saneli syntyperä ja vastarintaliikkeessä vietetyt vuodet. Sopimuksen vastustajia elähdytti englantilaisen vasemmistolaisen Aneurin Bevanin kumea varoitus: no guns for the huns – ei pysyjä

hunnelle, ja entinen presidentti Vincent Auriol oli saattanut julkisuuteen oman varoituksensa: ”Olen koko poliittisen urani ajan riittävästi työskennellyt Euroopan asian puolesta ollakseni oikeutettu sanomaan Euroopan vastakäännyksille, että Euroopan puolustusyhteisö ei ole Eurooppa, ei edes länsimaisen sivistyksen Eurooppa, vaan pieni ja heikko kuuden vallan sotilaallinen kokoomus.” Myöhemmin hän vielä paransi lausuntoaan, väittäen vasten eurooppalaisten mystikkojen [Niiniluoto tarkoittanee Coudenhove-Kalergin tapaisia paneurooppalaisuuden puolestapuhujia, HKR] kasvoja, että nämä puolustivat väärää Eurooppaa, häntäluu-Eurooppaa (!). Kansalliskokouksessa mobilisoitiin 81-vuotias kunniapuhemies Edouard Herriot selittämään, että hän haudan partaalta vielä haluaa sanoa, että sopimus merkitsi Ranskan loppua. Sopimuksen puolustajat, eurooppalaiset, olivat yhtä dramaattisia. Te olette sanonut puolustavanne Ranskan nuorisoa, mutta syöksettekin sen takaisin menneisyyden vereen, huusi entinen pääministeri Paul Reynaud [tuolloiselle pääministerille, HKR] Mendès-Francelle. Vaikka Ranskan kansa olikin tässä kysymyksessä suurelta osalta jakautunut puoluerajojen poikki, ratkaisivat sopimuksen kohtalon kommunistit, jotka nyt olivat olevinaan niin ranskalaisia, että lauloivat Marseljeesin. Sen virittivät myös sopimuksen puolustajat ja lopulta lauloivat kaikki, hallitus muiden mukana. Mikä näytelmä, Ranskassakin! (TLE 310-311)

Niiniluoto pohtii vielä yhtä dramaattiseen tyyliin sekä sotilaallista että raamatullista kuvakieltä käyttäen yhteisen eurooppalaisen armeijan ja sen myötä yhteisen eurooppalaisen aatteen toteutumattomuutta:

Näin siirtyi, ainakin tässä vaiheessa, historiaan Euroopan armeija, ennenkuin se oli voittanut tai hävinnyt yhtään taistelua, eräänlaisena aavearmeijana, ”fantomiprikaatina”, joka vielä on kauan kummitteleva, joka alituisesti on muistuttava siitä, mitä olisi saattanut olla. Epäilemättä on sykähdyttävää kuvitella, mitä historia kerran olisi voinut kertoa eurooppalaisten sotilaiden taisteluista, ei enää tämän tai tuon kansakunnan suuremman vallan, vaan eurooppalaisen järjestyksen ja sivistyksen puolesta. Toisaalta varmasti on ihmisiä, joita peloittaa ajatella näin yleisin käsittein, joista ihmiskunnan voimien ryhmittäminen maanosittain, ehkä pallonpuoliskoittain, tuo mieleen ilmestyskirjan ennustukset Harmageddonista, suuresta maailmantaistelusta aikojen lopussa. Ranskalaisten itsensä vastattavaksi jää kysymys, lyötiinkö Palais-Bourbonissa hunnit vai lyötiinkö siellä jotakin muuta, eurooppalainen yhteys, eurooppalainen aate, Euroopan tulevaisuus. (TLE 311-312)

Euroopan yhteistyön tuossa vaiheessa kokema takaisku oli Niiniluodon näkemysten kannalta menetys; epäilemättä hän myöhemmin olisi kuulunut Euroopan unionin kannattajiin – joita sitten nimenomaan Aatos Erkko ja Helsingin Sanomat ovat olleet.³⁴⁴ Linja on myöhemmin jatkunut Helsingin Sanomissa etenkin pääkirjoitustoimittaja Paavo Raution kirjoituksissa. Mutta Euroopan tulevaisuuden Niiniluoto jättää kirjansa viimeisillä sivuilla avoimeksi; jossain määrin hänen sanakäänteensä vaikuttavat pessimistisiltä. Hänen esityksensä on joka tapauksessa kiinnostava muistutus siitä, millaisia esivaiheita ja myös vaikeuksia Euroopan Unionilla ja eurooppalaista puolustusyhteistyötä koskevalla keskustelulla on ollut.

Arvosteluja

Helsingin Sanomat toi päätoimittajansa uuden kirjan *Takana länttä ja Eurooppaa* epätavallisen näyttävästi esille. Kalle Salon kirjoittaman positiivisen arvostelun ja Otavan mainoksien ohella lehdessä siteerattiin useissa mainoksen ja uutisen välimuodon kaltaisissa teksteissä otteita useista sanomalehdissä julkaistuista arvosteluista, joita olivat kirjoittaneet esimerkiksi Lauri Aho (Uusi Suomi), Lauri Kulmala (Iisalmen Sanomat), Olli Järvinen (Forssan lehti), Lauri Puntila (Kauppalehti) ja Väinö Pärnänen (Maakansa).³⁴⁵

Suomalaisessa Suomessa *Takana länttä ja Eurooppaa* –kirjan arvosteli sittemmin merkittäviin yhteiskunnallisiin aseisiin kohonnut Kauko Sipponen. Arvostelija esitteli teosta monipuolisesti ja korosti sen yleiseurooppalaista luonnetta:

Parhaimmillaan Niiniluoto on silloin, kun hänen aiheensa sallii löytöretkiä historiaan, kun ohimennen voi napata sopivan sitaatin kirjallisuudesta. Huumoriakin on mukana ja toisinaan uskaltaudutaan paradoksiin. /.../ Niiniluodon kirja on harvinaisessa määrin sävyltään yleiseurooppalainen. Lieneekö maamme köyhyden osoitus se, että kun vertauskohtia etsitään tällaiselle varsinaisen kaunokirjallisuuden ulkopuolella olevalle ja samalla taiteellisesikin ansiokkaalle suoritukselle, niitä on etsittävä maamme ulkopuolelta.

Arvostelunsa lopuksi Sipponen arveli, että Niiniluoto on lehtimiehenä varsin yksinäinen ilmiö. Hän esitti toivomuksen, että muutkin kuin urheilupalstojen toimittajat saisivat enemmän liikkua ulkomailla.

Kulttuurilehdet Valvoja ja Vartija eivät jostain syystä arvostelleet Niiniluodon teosta, vaikka sen olisi voinut ajatella niiden lukijoita kiinnostavan. Sanomalehtikritiikeissä Savon Sanomien arvioitsija Erkki Savolainen piti sitä ”eurooppalaisena katselmuksena”, joka oli nähty sekä suomalaisesta että yleiseurooppalaisesta näkökulmasta. Arvostelija piti teosta ”tuhlailevan rikassisältöisenä” ja kiitteli sitä myös sisällölliseltä kannalta. Satakunnan Kansan arvostelija Kauko Heikkilä painotti sitä, että teoksessa olivat kulttuuri ja politiikka

mielenkiintoisesti yhtyneinä. Heikkilä näki myös asioiden käsittelyssä historiallista syvyyttä; teos oli hänen mielestään kirjoitettu ”sujuvasti, kevytlukuisesti ja mielenkiintoisesti”. Ilta-Sanomien kirjoittanut päätoimittaja Eero Petäjäniemi sijoitti Niiniluodon kirjan ”tekijältään huomattavia kykyjä vaativaan kulttuurihistorialliseen esseekirjallisuuteen”. Petäjäniemi kiitteli myös teoksen ”kielellistä iskevyyttä”. Yhtä positiivinen oli toinen päätoimittaja, Turun Sanomien Weikko Puro. Maaseudun Tulevaisuuteen kirjoittaneen Alpo Routasuon mielestä Niiniluodon englantilaista esseetyyliä edustavalle teokselle oli ominaista maltillinen asiallisuus ja viisas avarakatseisuus. Routasuo katsoi samalla, että juuri pienen kansan edustaja on parhaimmassa asemassa tarkastelemaan objektiivisesti maailman tapahtumia ja suuria kansoja. Kauppalehden otsikolla ”Lehtimies esseistinä” L. A. Puntila antoi kaikin puolin positiivisen kuvan. Kriittiset huomautuksetkin olivat ymmärrettäviä, koska teos kuului esseekokoelmana niihin, joiden tehtävänä on keskustelun herättäminen. Kokonaisuutena Puntilan mukaan teos edusti ”lämpimän inhimillisyyden värittämää kulttuurihistoriallista, poliittista ja kirjallista havainnointia ja viisasta pohdiskelua”.

9 Kansan luonne ja kulttuuri: *Mitä on olla suomalainen* (1957)

Eljas Erkolle Kööpenhaminasta 20.8.1957 lähettämänsä kirjeen jälkikirjoituksessa Yrjö Niiniluoto mainitsi: ”Ilmoittaisin samalla, että esiinnyn syksyn kirjamarkkinoilla pienellä esseekokoelmalla, joka koskee Suomen menneisyyttä ja nykyisyyttä. Saa nähdä, miten olen onnistunut.”³⁴⁶ Tämä ”pieni esseekokoelma”, vuonna 1957 ilmestynyt *Mitä on olla suomalainen*, osoittautui Niiniluodon eniten keskustelua herättäneeksi kirjaksi. Se on myös hänen teoksistaan keskeisesti Suomea ja suomalaisuutta käsittelevä esitys; vain *Löysin idän* –teoksen loppujaksossa Suomi tulee uudestaan esille, minkä lisäksi Niiniluodolla on yhtä keskeistä suomalaista, Mannerheimia käsittelevä teos *Suuri rooli. Mitä on olla suomalainen* on myös Niiniluodon myydyin teos: seuraavana vuonna siitä otettiin jo neljäs painos. Lisäksi Niiniluoto sai teoksellaan Tampereen kaupungin kirjallisuuspalkinnon (ks. s. 67). Vahvistamattoman tarinan mukaan tekijä olisi suunnitellut teokselleen nimeä ”Täällä Pohjantähden alla” mutta luopunut siitä sen sentimentaalisen sävyn takia. Otsikkohan tuli sitten Väinö Linnan trilogian nimeksi.³⁴⁷

Ulkomaista kirjoittelua kansan luonteesta ja ominaisuuksista

Mitä on olla suomalainen on esitys suomalaisuuden olemuksesta, Suomen historian eräistä ratkaisevista vaiheista, suomalaisesta kulttuurista ja kansanluonteesta. Sellaisenaan se on suomalainen vastine sille suorastaan ikaikaiselle kirjallisuudelle, joka eri kansojen ja kulttuurien luonteesta on olemassa. Jollei jo kreikkalaisen lääketieteellisen, ns. hippokraattisen koulukunnan esityksiä oteta huomioon, ainakin 1700-luvulta alkaen tällainen kirjallisuus

on jatkuvasti saanut suosiota osakseen. Tavallisesti asialla ovat olleet eri maiden huomattavimmat historioitsijat ja kirjallisuudentutkijat. Matti Klinge on varhaisena esimerkkinä maininnut Ruotsista J. F. Krygerin teoksen *Untersuchung des Temperaments einer ganzen Nation* vuodelta 1737.³⁴⁸ Klassisista esityksistä mainittakoon vain Ramón Menéndez Pidalin ja Amerigo Castron teokset Espanjasta sekä George Orwellin esseet Englannista. Arvostellessaan Niiniluodon kirjaa Kauko Kare mainitsee sitä hieman aikaisempana mutta samaa metodologia käyttävänä André Maurois'n teoksen *Portrait de la France et des Français*. Välttämättä ei kirjoittajan tarvitse edes olla syntyisin siitä maasta, jota kuvaa; siitä esimerkkeinä ovat ranskalaisen Madame de Staëlin esitys Saksasta, *De l'Allemagne* (1810/1813), espanjalaisen Ángel Ganivetin esitys Suomesta, *Cartas finlandesas* (julk. 1905, suom. 1964) ja merkittävän saksalaisen romanistin ja kirjallisuudentutkijan Ernst Robert Curtiuksen esitys Ranskasta, *Die französische Kultur* (1931).

Kansanluonne ja kansalliset stereotyyppit ovat tietenkin olleet myös satiirin kohteena. Vitseissä eri kansojen edustajat on usein satiirisessa mielessä pantu kilpailemaan keskenään milloin missäkin asiassa. Mutta myös kaunokirjallisuus on ollut asialla. Eräs huomattavimpia teoksia tässä suhteessa on brittiläisen Julian Barnesin romaani *England, England* (1998). Siinä suunnitellaan teemapuistoa, johon kerättäisiin kaikkea tyyppillisesti englantilaista. Keskeisiä henkilöitä teoksessa on Sir Jack Pitman, jonka nimi huvittavalla tavalla yhdistää aateliskulttuurin ja kaivostyöläiset (engl. pitman = kaivostyöläinen). Suurta huomiota kiinnitetään muun muassa ruokiin ja ruokakulttuuriin.

Kotimaista kirjoittelua kansan luonteesta ja ominaisuuksista

Suomessa kansanluonnetta ja suomalaisen kulttuurin yleistä karakteristiikkaa on myös pohdittu runsaasti; kirjailijoiden ohella asialla ovat olleet esimerkiksi historiantutkijat, filosofit ja kirjallisuudentutkijat. Mikäli ei haluta aloittaa Porthanista tai vieläkin kauempaa Daniel Jusleniukselta, Suomen ja suomalaisten ominaisuuksia on ennen kaikkea tarkasteltu 1800-luvulta alkaen. Esimerkiksi aikoinaan julkaistun kolmiosaisen teossarjan *Suomalaisuuden syntysanoja* toisessa ja kolmannessa osassa (ensimmäinen osa sisälsi vain Porthanin tekstejä) oli tässä suhteessa kiinnostavia tekstejä. Uudemmassa mielessä erityisen tärkeä oli Johan Edvard Öhmanin kirjoitus ”Suomalaisesta kansallisuonteesta”, joka ilmestyi yliopiston 200-vuotismuiston johdosta julkaistussa kalenterissa vuonna 1842. Vaikka Öhman, Runebergin kollega Porvoossa, luki suomalaisten tiliin myönteisiä ominaisuuksia, hän määritteli suomalaista paljolti myös negaation kautta, sen kautta mitä suomalainen ei ole:

Suomalainen ei osaa ottaa mahdollisimman suurta voittoa työstään, ei uskalla epävarman yrityksen hyväksi uhrata varmaa omaisuuttansa, ei osaa taitavasti käyttää toisten toimeliaisuutta hyväkseen eikä hänellä ole aina valmiina uusia suunnitelmia uuden menestyksen saavuttamiseksi. Hän kulkee mieluimmin vanhoja kokemuksenosoittamia teitä, ei osaa

Tietolaatikko 8

"Mitä on olla persialainen"

Yrjö Niiniluodon Mitä on olla suomalainen liittyy otsikkonsa muotoilun osalta pitkään traditioon. Teoksen otsikkotyypillä "Mitä on olla" on, kuten Matti Klinge on osoittanut, edeltäjänsä Julien Bendan teoksessa *Esquisse d'un histoire des français dans leur volonté d'être une nation* (1932), jossa fraasia käytettiin.³⁴⁹ Mutta otsikon taustaa voidaan etsiä kauempaakin. Montesquieun *Persialaisissa kirjeissä* (kirje 30) Pariisiin saapunut persialainen kertoo, miten häntä kaikkialla ihmeteltiin ja miten häneltä naiivisti kysyttiin: "Ah! ah! monsieur est Persan? C'est une chose bien extraordinaire! Comment peut-on être Persan? (Ah! ah! herra on persialainen! Sehän on aivan tavatonta! Kuinka kukaan voi olla persialainen", suom. J. V. Lehtonen) Kyseinen kirje pilkkaa ranskalaisten naiivin itsetietoisista kansallisajattelua. Klinge on toisessa yhteydessä kertonut: "Presidentti Ahtisaari ja hänen avustajansa olivat aikanaan hieman yllättyneitä, kun eräs ranskalainen aloitti valtiavierailun yleisoesitelmän jälkeiset kyselyt sanomalla: "Miten sitä voi olla suomalainen?"³⁵⁰ Presidentille ja hänen avustajilleen Montesquieun fraasi ei ilmeisestikään ollut tuttu.

Niiniluodon suomalaisuutta käsittelevän teoksen otsikkoon liittyvänä yksityiskohtana voi mainita, että E. A. Saarimaan kaltaisten puristien periaatteiden mukaan otsikkoa voisi pitää rakenteeltaan epäsuomalaisena; oikeampi ilmaisu olisi "Mitä on suomalaisena oleminen". Niiniluodon papereiden joukossa onkin säilynyt osa lehtileikkeestä, jossa nimimerkki Suomalainen on kiinnittänyt asiaan huomiota.

Niiniluodon muotoilemaa fraasia ja sen muunnelmia on käytetty eri yhteyksissä. Esimerkiksi Päiviö Tommila on toimittamaansa suomalaisuusliikkeen historiaan *Herää Suomi* (1989) kirjoittanut artikkelin "Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alussa". Teokseen *Euroopan henkinen tila ja tulevaisuus* (1996) sisältyy Ilkka Niiniluodon kirjoitus "Mitä on olla eurooppalainen?" Bruno Suviranta puolestaan on kirjoittanut artikkelin "Mitä on olla vapaamielinen" (Valvoja 1963, myös erillinen kirjanen), jossa kirjoittaja viittaa Niiniluotoon ystävänsä.

laskelmallisesti salata tai ilmaista aikeitaan, on aina varomattomuuteen saakka herkkäuskoinen, niin kauan kuin hän ei aavista petosta toisessa, ja siirtyy, jos tällaista sattuu, yhtä äärimmäiseen epäluuloisuuteen – kaikki nämä ovat ominaisuuksia, jotka tuskin tekevät hänestä kelvollista teollisuudenharjoittajaa. (Suom. E. V. I. Karjalainen)

Öhmanin mukaan suomalaisten ominaisuuksia ovat myös umpimielisyys ja vaatimattomuus, eikä heitä harmita, vaikka toiset ymmärtäisivät hänet väärin tai halveksisivat heitä. Kuten eräät muutkin 1800-luvun kirjoittajat, jotka olivat joutuneet tekemisiin kansanrunouden kanssa, Öhman painotti suomalaisten runollisia taipumuksia ja suomen kielen merkitystä. Suomalainen kansallisuolonne oli Öhmanin mukaan säilynyt parhaiten niillä seuduilla, joissa vieras vaikutus (Öhman tarkoittaa erityisesti ruotsin kieltä) on vähiten ollut häiritsemässä. Öhman tekee kuitenkin myös kiinnostavan tarkentavan lisäyksen:

On merkittävää, että kaikilla niilläkin kuuluisilla suomalaisilla runoilijoilla, jotka ovat kirjoittaneet ruotsiksi ja osittain hyvin vähän tuntevat suomalaista runoutta, koruttomuus, luonnollisuus, sydämellisyys ja määrätty idyllinen tendenssi ovat täysin luonteenomaisia piirteinä. (Suom. E. V. I. Karjalainen)

1900-luvulla tyypillisiä esimerkkejä kansallis- ja kansanluonnetta koskevasta kirjoittelusta ovat olleet filosofi Arvi Grotenfeltin kirjoitus ”Suomalaisesta kansanluonteesta” (1910), kansantaloustieteilijä O. E. Kilven kirjoitus ”Suomalaisen kansanluonteen taipuvaisuus nykyaikaiseen industrialismiin ja kapitalismiin” (Aika 1915), kriitikko Anna-Maria Tallgrenin kirjoitus ”Kansanluonteitten psykologiaa” teoksessa *Pikapiirtoja nykyajan kirjailijoista* (1917, artikkeli oli ruotsalaisen Carl G. Laurinin teoksen *Folklynnens* esittelyä) ja samana vuonna ilmestynyt Volter Kilven teos *Kansallista itsetutkistelua. Suomalaisia kulttuuriääri-viivoja*, filosofi Erik Ahlmanin essee ”Kansallinen itsekritiikki ja kansanluonne” (Suomalainen Suomi 8/1950) ja kirjallisuudentutkija ja esteetikko Eino Krohnin ”Suomen kansanluonteesta” – jälkimmäinen essee ilmestyi alun perin hollanninkielisenä talvisodan aikana, sittemmin suomeksi Teekkari-lehdessä 1962 ja lopulta 1967 Krohnin esseekokoelmassa *Käännepöytä*. Hollanninkielisen versiosta *Het finsche volkskarakter* ilmestyi Helsingin Sanomissa 10.3.1940 Erkki Rantalaisen arvostelu.

Mainituista artikkeleista erityisen kiinnostava kaikessa huvittavuudessaan on O. E. Kilven kirjoitus. Kilpi on koonnut aikaisemmasta kirjoittelusta koko joukon suomalaisille tyypillisiä piirteitä, jotka osoittautuvat sellaisiksi, että kapitalismi ei ole niiden pohjalta saanut enemmälti jalansijaa Suomessa. Filosofian suosiota esimerkiksi selittää Suomen väestön ”mietiskeleväinen mielenlaatu”; Kilpi jatkaa: ”/.../ me emme ole ainoastaan filosofeeraava kansa. Sen jälkeen kun filosofian opiskelu yliopistoissa jaettiin kahteen haaraan: käytännölliseen ja teoreettiseen filosofiaan, on käynyt selville, että Suomen kansa on etupäässä t e o r e e t t i s e s t i filosofeeraava kansa.”³⁵¹ Suomalaisiin näyttää Kilven mielestä sopivan myös se mitä sanottiin ”heimolaisistamme tsheremisseistä”: ”Kun venäläinen tulee rikkaaksi, rupee hän kaupppamieheksi; Kun tataari tulee rikkaaksi, ottaa hän vaimon; Mutta kun tsheremissi tulee rikkaaksi, kaivaa hän rahansa maahan”.

Aihepiiri on jatkuvasti herättänyt keskustelua. Se on ollut esillä vuonna 2005 ilmestynneessä teoksessa *Suomalaisten symbolit*. Kulttuurintutkija Mikko Lehtonen puolestaan julkaisi vuonna 2009 poleemisen kirjoituksen (Helsingin Sanomat 30.3.2009), jossa hän

korosti suomalaisuuden epäpuhtautta: ”Suomalaisuus on kuin sika”, joka syö kaikkea mahdollista. ”On korkea aika päästää irti fennomaanien uskosta tahrattomaan kansallisuuteen. Aitoja emme ole, puhtaita meistä ei tule, olkaamme siis suomalaisia,” päätti Lehtonen kirjoituksensa Arwidssonin vapaasti mukailleen. Lehtosen näkemyksiä kritisoi vastineessaan Elina Pietilä (Helsingin Sanomat 6.4.2009), nimenomaan Lehtosen käsitystä fennomanian luonteesta.

Suhtautuminen kansakuntaan ja kansallisuuteen on ylimalkaan ratkaisevasti muuttunut sen jälkeen kun Benedict Anderson julkaisi paljon huomiota herättäneen teoksensa *Imagined Communities* (1983, 2., korj. p. 1991). Kansakunta on ryhdytty näkemään enemmän tai vähemmän tietoisten pyrkimysten ja toimenpiteiden (esimerkiksi Suomessa fennomaanit 1800-luvulla) tuloksena syntyneenä konstruktiona.

Muutamia Niiniluodon kirjan välittämiä edeltäjiä

Yrjö Niiniluodon kirja oli tärkeä osa toisen maailmansodan jälkeen 1950-luvulla käytyä suomalaisuus- ja kansallisuuskeskustelua. Oikeastaan keskustelun oli aloittanut vasemmistolainen kriitikko Raoul Palmgren vuonna 1948 ilmestyneellä teoksellaan *Suuri linja Arwidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin*, jolla oli alaotsikko ”Kansallisia tutkielmia”. Palmgren keskittyi 1800-lukuun, ”suureen vuosisataan”, kuten hän sitä kutsui, aikaan ennen kansalliskiihkoa ja oikeistolaisia virtauksia. Poleeminen *Suuri linja* ei kuitenkaan koskaan saanut vasemmistoa lukuun ottamatta laajemmissa kulttuuripiireissä ansaitsemaansa huomiota tai hyväksyntää.³⁵² Sitä paitsi teos olisi hyötynyt siitä, että ”suuren linjan” etsiminen olisi ulottunut kirjoittajan omaan aikaan asti. Tätä oli toivonut Otto Ville Kuusinen, jonka Palmgren tapasi Moskovassa. Teoksensa toisen painoksen 1976 jälkisanoina Palmgren selittää, miksi hän ei jatkanut teostaan: hänen olisi myöhemmin ollut vaikea tavoittaa sitä innostusta, jonka vallassa hän teoksensa oli kirjoittanut.³⁵³

Palmgrenin teoksen suurisuuntaisena oikeistolaisena vastineena ilmestyi sodan jälkeen kaksikin kansallista monumentaaliteosta, yhden miehen kirjoittamina tavallaan lajinsa viimeisinä. Vuosina 1944-1949 ilmestyi Rafael Koskimiehen kolmiosainen kirjallisuushistoria *Elävä kansalliskirjallisuus*. Kansallismielinen historiantutkija Jalmari Jaakkola puolestaan jatkoi 1950-luvulla moniosaista Suomen historiaansa. Hänen vuonna 1940 ilmestyneestä populaarista esityksestään *Suomen historian ääriviivat* otettiin uudet painokset vielä 1945 ja 1952.

Niiniluodon kirjan välittömänä edeltäjänä oli Matti Kurjensaaren vuonna 1955 ilmestynyt teos *Suuntana suomalainen*. Siinä muun muassa arvosteltiin modernisteja, eikä myöskään Niiniluoto juuri modernisteihin tukeutunut; hän viittasi jatkuvasti klassisempaan suomalaiseen kirjallisuuteen. Niiniluodon ja Kurjensaaren teokset olivat myös tyypillisiä 1950-luvun tekstejä sikäli, että tuolla vuosikymmenellä ilmestyi useita pamflettityyppisiä esityksiä kansakunnan tilaan liittyen. Niitä olivat esimerkiksi Urho Kekkosen *Onko maallamme malttia vaurastua?* (1952) ja Burmanin ja Niemisen *Osakeyhtiö isänmaa* (1959).

Helsingin Sanomat käsitteli Kekkonen pamflettia pääkirjoituksessaan ”Pääministerin pitkä tähtäin” sängen kriittiseen sävyyn arvostellen muu muassa Kekkonen teollistamis- ja investointisuunnitelmia.³⁵⁴ Pääkirjoitusta saattaisi hyvinkin pitää Niiniluodon kirjoittamana.

Kansallisuutta, kansallisia arvoja ja kansallisia symboleja (”tunnuksia”) uusien ulkomaisten virtausten vastapainona oli korostanut suomen kielen professori Martti Rapola puhe- ja kirjoituskokoelmassaan *Suomalaisia näköaloja* (1956). Vuonna 1947 ilmestyneestä Heikki Wariksen teoksesta *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne* ilmestyi toinen painos 1952. Sekä Rapolan että Wariksen kirjat ovat eräissä suhteissa kiinnostavia vertailukohtia Niiniluodon teokselle – samoin kuin puheenvuoroina 1950-luvun ideologisessa keskustelussa edellisen edustaessa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ideologiaa, jälkimmäinen ajankohdan sosiologista tutkimusta.

Vuonna 1967 – Suomen viettäessä 50-vuotisjuhlaa – ilmestyi Arvo Puukarin pamfletti *Välivaihe Suomi*. Siinä tähyiltiin pitkälle tulevaisuuteen, siihen mistä on ryhdytty puhumaan globalisaationa; Puukarin mielestä kansallinen kulttuuri on Suomessa vain välivaihe.³⁵⁵

Suurisuuntaisin yritys Suomen, suomalaisuuden ja Suomen historian, kulttuurin ja yhteiskunnan esittelemiseksi oli kuitenkin 1950- ja 1960-luvun vaihteessa ilmestynyt moniosainen, ulkonaisiltakin puitteiltaan mahtava *Oma maa*, jonka arvovaltaisena päätoimittajana toimi Edwin Linkomies. Kyseessä oli perusteellisesti uusittu laitos vuosisadan alussa ilmestyneestä, Suomen, Venäjän ja Pohjoismaiden historian professorin E. G. Palménin päätoimittamasta, saksalaisten esikuvien mukanaan tehdystä teoksesta. Palménin toimittamasta teoksesta on Matti Klinge todennut sattuvasti: ”Se oli mahtava ja vakuuttava kansallisen tietämyksen suurkatselmus, kustannusprojektina suuren tietokirjatraditiomme tienviitoittaja. Mutta kysymys ei ollut vain tiedosta sinänsä: näiden Suomea eri puolilta tarkastelevien ja esittelevien artikkelien ja päivämuistojen tarkoituksena oli ylläpitää ja rakentaa isänmaallista mieltä, kansallista identiteettiä.”³⁵⁶

Edwin Linkomiehen toimittaman *Oman maan* – samoin kuin E. G. Palménin varhaisemman laitoksen - jotensakin naiivin konseptin mukaan kullekin vuoden päivälle oli omistettu oma artikkelinsa, ja kunkin päivän kohdalla esiteltiin, mitä merkittävää sinä päivänä eri vuosina oli Suomessa tapahtunut. Kyseessä oli kansallisen kulttuurin laajamittainen kavalkadi, jossa esillä olivat niin kansalliset suurmiehet ja presidentit (Edwin Linkomies itse kirjoitti K. J. Ståhlbergistä, Risto Rydistä ja Mannerheimista ja Urho Kekkonen edeltäjästään J. K. Paasikivestä), kansalliset instituutiot, historia ja maantiede, tieteet ja taiteet sekä kansanomaisen kulttuuri. Kirjoittajat olivat asemansa vakiinnuttaneita kulttuuri-, tiede- ja yhteiskuntaelämän merkkihenkilöitä. Ilmeisesti Edwin Linkomies hyvin pitkälti omalla arvovallallaan määräsi, kuka mitäkin kirjoitti – kukaan tuskin rohkeni kieltäytyä.

Paitsi että Niiniluodon *Mitä on olla suomalainen* liittyi 1950- ja 1960-luvun suomalaisuuskeskusteluun, se liittyi myös ajankohtaiseen tapahtumaan, Suomen itsenäisyyden 40-vuotisjuhlaan. Samana vuonna ilmestyi myös venäläistaustaisen amerikkalaisen professorin Anatole G. Mazourin teos *Finland between East and West*. Kirjoittajaa ja hänen teostaan esitteli Ritva Heikkilä artikkelissaan Suomen Kuvalehdessä (36/1957). Saman vuoden kirjallista satoa oli myös Charles Leonard Lundinin teos *Finland in the Second*

World War. Teoksen rusikoi sittemmin ns. ajopuuteoriastaan tunnettu professori Arvi Korhonen Suomen Kuvalehdessä (45/1957) julkaistussa artikkelissaan ”Amerikkalainen Suomen sodanaikaisen politiikan tuomarina”. Artikkelin oli varustettu provosoivasti kuvalla ”professori Lundinin kolmesta auktoriteetista”, jotka olivat *Synkän yksinpuhelun* kirjoittanut Olavi Paavolainen, muistelmansa kirjoittanut entinen sisäministeri Ernst von Born ja *Suomen kohtalonvuodet* -teoksen kirjoittanut tohtori Carl Otto Frietsch.³⁵⁷

Juhani Suomi on puolestaan muistuttanut siitä, että noihin aikoihin ilmestyi joukko teoksia, joissa suoraan tai epäsuorasti arvosteltiin Neuvostoliittoa ja Suomen sodanjälkeistä politiikkaa. Tällaisia teoksia ”leimasivat läntinen etuvartioajattelu ja porvarillisen Suomen ahdistuneet kokemukset”.³⁵⁸ Kaikkea tätä tunnetummiksi laajoissa kansalaispiireissä tulivat tietenkin Väinö Linnan teokset.

Omalla tavallaan puhuva yhteensattuma on, että samana vuonna, jolloin Niiniluoto pohti suomalaisuuden olemusta, Ruotsissa ilmestyi kiinnostava puheenvuoro kansainvälisesti polttavasta kysymyksestä. Amerikkalaisuuden ja demokratian puolestapuhujana tunnetuksi tullut Dagens Nyheterin päätoimittaja Herbert Tingsten julkaisi tuolloin teoksensa *Det hotade Israel*, josta huokui voimakkaasti Israelia puolustava kanta. Kirjaa esitteli Suomalaisessa Suomessa (9/1957) Jaakko Iloniemi, jonka kritiikki kohdistui lähinnä Tingstenin syytösryöppyyn YK:ta kohtaan suhteessa Israeliin. Sitä paitsi on syytä mainita, että pari vuotta myöhemmin K. A. Fagerholmin hallituksen hajottua Tingsten vieraili Dagens Nyheterin päätoimittajana tapaamassa presidentti Kekkonen. Suomen presidentin puheet eivät vakuuttaneet Tingsteniä, joka kiirehti lehensä kahdessa pitkässä pääkirjoituksessa osoittamaan Suomen – tässä Max Jakobsonin muistelmien mukaan – ”esimerkiksi siitä, miten syvään alennustilaan valtio joutuu, jos se antaa ulkopoliittisten suhteiden vaikuttaa sisäpolitiikkaansa”.³⁵⁹ Tingsten kirjoitti itse asiassa kokonaisen artikkelisarjan, jota Kekkonen päiväkirjassaan kommentoi myrkyllisin sanakääntein; Kekkonen huomioi myös, miten kotimaiset lehdet kommentoivat Tingstenin kirjoituksia.³⁶⁰

Tavallisesti kansanluonnetta ja kulttuurin yleistä tilaa luonnehtivat teokset ovat kovin aikasidonnaisia. Mutta siinä niiden kiinnostavuus juuri onkin: mitä enemmän aikaa niiden kirjoittamisesta on kulunut, sitä kiinnostavamaksi käy niissä annetun kuvan vertaaminen myöhemmän lukijan omaan aikaan ja sen pohtiminen mikä on muuttunut ja mitä kenties on säilynyt. Niiniluodon teoksen kirjoittamisesta kuluneiden kuuden vuosikymmenen aikana Suomi on tavattomasti muuttunut; toisaalta eräissä suhteissa Niiniluotokin oli tekstissään jo ohitetun tilanteen vankina.

Niiniluodon Suomi ja suomalaisuus

Mitä on olla suomalainen jakautuu kahteen pääosaan siten, että edellisessä osassa on kyse suuremmista ja abstraktisemmista linjoista, Suomen sijainnista, maisemasta, kansallistunnona, uskosta ja luonteesta. Jälkimmäisessä osassa tarkastellaan lähinnä historiallisia kehityslinjoja ja Suomen kulttuurin tilaa. Teos muodostaa sikäli yhtenäisen kokonaisuuden, että se

alkaa kalevalaisittain ”Syntysanoilla” (vrt. myös edellä mainittu teossarja *Suomalaisuuden syntysanoja*) ja päättyy ”Sulkusanoihin”. Teoksen yksittäiset luvut muodostavat kuitenkin omia temaattisia kokonaisuuksiaan ja ne voidaan lukea myös erikseen. Sitä korostaa se, että kukin luku on aloitettu tavallisesti lyriikasta saadulla motolla.

Kansalliseen diskurssiin kuuluu ”me”-henkisyden korostaminen. Näin on Suomessa ollut ainakin sekä Jaakko Juteinista (”Arvon mekin ansaitsemme”) että Runebergin ”Vårt land” -runosta, Maamme-laulusta alkaen. Runebergin runossa me (vi)-persoonapronomini eri muodoissaan (oss, vår, vårt, våra) esiintyy yli 30 kertaa. Samalla siinä painotetaan sitä, mikä on ”täällä” (här). Suomenkielisessä runoudessa ”täällä-ajattelu” tiivistyi J. F. Granlundin runon alkuun: ”Täällä Pohjantähden alla on nyt kotomaamme”. Kun V. A. Koskenniemen ”Lippulaulussa” mainitaan siniristilippu, halu, kunnia, voima ja onni, ne on kaikki varustettu ensimmäisen persoonan possessiivisuffiksilla. Verbit vanhoja, käydä ja jakaa ovat puolestaan monikon ensimmäisessä persoonassa. Me-henkisyydessään Yrjö Niiniluodon *Mitä on olla suomalainen* kuuluu esseistisenä teoksena samaan traditioon: sekä me-pronimi että monikon ensimmäisen persoonan possessiivisuffiksi toistuvat tavan takaa. Teos suorastaan huipentaa me-henkisyyden tradition. Mukana on myös Runebergiltä tuttu ”här”-korostus. Täällä-sana on Niiniluodolla tosin harvinainen, mutta usein hän käyttää ”meillä”-muotoa lokaalissävyisenä ilmauksena.

Eräänlaisena avaimena Yrjö Niiniluodon käsityksille voi pitää kirjan lukua ”Kansallistuntomme”. ”Kansalle ja sen jäsenille ominainen yhteenkuuluvuuden tunne,” määrittelee *Nyky-suomen sanakirja* kansallistunnoin ja -tunteen ja antaa yhtenä esimerkkinä virkkeen ”Suomalaisten kansallistunne heräsi varsinaisesti vasta 1800-luvulla”. Yhdensuuntaisesti tämän määritelmän kanssa on Max Jakobson kirjoittanut: ”Autonomian aikana 1800-luvulla syntyivät kansallisvaltiolle ominaiset poliittiset instituutiot ja kansallistunto, joiden pohjalta Suomen edustajat tosiasiallisesti neuvottelivat Venäjän hallituksen kanssa erillisen valtion edustajien tavoin.”³⁶¹ Kansallistunnon kehittyminen ja ilmaiseminen on eri kansoilla voinut luonnollisesti tapahtua eri aikoina. Esimerkiksi Jaakko Hämeen-Anttila on puhunut jo 500-luvulla jKr. ilmenneestä arabialaisesta kansallistunteesta.³⁶² Positiiviseksi mieltämänsä käsitteen kansallistunto Niiniluoto erottaa nationalismista; nationalismiin, joka voi johtaa kansallismielisyyteen, hän puolestaan erottaa kansalliskiihkosta (Niiniluoto ei käytä sen vierasperäistä nimitystä chauvinismi):

Kansallistuntoon ei sinänsä sisälly kansallista omahyväisyyttä tai erinomaisuutta. On kansoja, joiden kansallistuntoon liittyy suorastaan alemmuudentunteita. Silti on sääntönä, että tietoisuus kansallisesta omalaatuisuudesta johtaa myös siihen, että sille annetaan erityinen arvo, so. kansallismielisyyteen. Kun tätä arvontoa vaaditaan muiltakin, tullaan nationalismiin. Historiallisesti on nationalismi sanellut yleisen pyrkimyksen kansallisvaltioon. Kun nationalismi tähdentää ulospäin erilaisuutta, sitä että oma kansa tai kansallisuus tai sanokaamme kieliryhmä on toisenlainen – ei välttämättä parempi, joskus jopa huonompikin kuin vieras naapurikansa tai

toinen kansallisuus tai kieliryhmä, on se yhteensopeutumista estävä tekijä niin kansojen välillä kuin kansojen sisällä. Silti on liioiteltua samaistaa sitä kansalliskiihkoon, niinkuin sanakirjoissa tehdään. Vain sikäli kuin se omaksuu tavoitteita, jotka vahvistavat sen asemaa toisen kansan tai kansallisuuden kustannuksella, voidaan sitä pitää aggressiivisena. (MS 67-68)

Niiniluoto katsoo, että suomalaisten kansallistunto on ”varsin vaatimatonta, voipa sanoa kitukasvuista perua” eikä se ole vailla estoja. Hän viittaa runouden antamaan kuvaan Suomen köyhydestä ja Snellmanin käsitykseen Maamme-laulusta raskaana valituksena köyhydestä. Niiniluoto haluaa ymmärtää Runebergiä:

Siihen aikaan, 1840-luvulla, jolloin runo kirjoitettiin, ei kuitenkaan ollut sijaa itsetietoisien kansallistunnon ilmauksille puheessa eikä kirjoituksissa, eikä kohtuudella voida myöskään vaatia, että runoileva lyseonlehtori olisi samalla tavalla pystynyt lukemaan edessä olevan taloudellisen kehityksen merkkejä kuin tuleva talousnero, jollainen hänen arvostelijansa [Snellman] oli. (MS 71)

Kuitenkaan ajattoman kansallislaulun luomiseksi Maamme-laulun kirjoitusajan-kohta ei ollut suosiollinen: ”/.../ siinä tuli ikuistetuksi silloinen kansakunnan henkisen ja aineellisen elämän vaihe, joka oli pian oleva taakse jäänyttä elämää” (MS 71). Niiniluodon tehtävänä kyseisessä teoksensa luvussa mutta myös yleensä koko teoksessa on positiivisen kansallistunnon kohottaminen vastapainona Suomessa usein havaittavalle itseväheksynnälle ja suoranaishelle nöyristelylle. Yhtenä syynä itseväheksynnälle Niiniluoto näkee sen, että vuosisatojen ajan Suomessa on ollut vierasta kieltä puhuva yläluokka (MS 77).

Niiniluoto muistuttaa toisaalla teoksessaan (s. 130-131) virkakunnan yläluokkaisuudesta – esimerkkinä autonomian aikainen prokuraattori K. J. Walleen – ja sen komprometoivista käsityksistä, mitä Suomen kansaan tulee. Saman käsityksen esittäneistä henkilöistä on Heikki Waris maininnut kenraali Nordenstamin ja kreivi Mannerheimin.³⁶³

Niiniluoto esittelee koko joukon suomalaisille tyypillisiä piirteitä ja Suomessa keskeisiä asioita. Teos oikeastaan kokoaa yhteen suuren joukon perinteellisen Suomi-kuvan symboleja; tässä suhteessa kyseessä oli tavallaan vastine Niiniluodon Englanti-teokselle, jossa esillä oli lukuisia englantilaisuuden symboleja. Suomen osalta tällaisissa yhteyksissä tavallisesti mainitut henkilönnimet kuten Alvar Aalto, Jean Sibelius ja Paavo Nurmi jäävät kuitenkin mainitsematta. Sisusta Niiniluoto toki puhuu, mutta samalla myös purnauksesta. Saunaa luonnehditaan suomalaisille pyhänä paikkana, jonka perintöä on Suomen kansan seksuaalinen puhtaus suhteessa alastomuuteen (MS 107-108). Sauna mainitaan myös voimana, joka on suomalaisille antanut voiman ”tehdä Suomen peltohon mitä täällä parasta tehty on” (MS 41). Kyseessä on vapaa viittaus Eino Leinon säkeisiin ”Mit’ tehty täällä suurint’ on, / se tehtiin Suomen peltohon”. Säkeet ovat Leinon runosta ”Herran lahja” vuonna 1899 ilmestyneestä kokoelmasta *Ajan aalloilta*. Runo sisältyy Leinon runoistaan

kokoamaan teokseen *Vapauden kirja*, joka ilmestyi vuonna 1918 ja jonka esipuhe on myös suomalaisuuden määrittelyn kannalta kiinnostava. Niiniluoto on mahdollisesti tuntenut *Vapauden kirjan*.

Keskeiseksi suomalaisen kulttuurin symboliksi nousee Niiniluodolla kantele:

Kalevala on antanut säilyvän vertauskuvan suomalaiselle kulttuurille. Se on kantele. Paitsi kreikkalaisia ja heidän lyyraansa ei liene toista kulttuuria, joka olisi symbolikseen omaksunut musikaalisen soittimen. Kantele ei enää ole elävä instrumentti, mutta vertauskuvana se on elävä aina. Se on mukana Maamme-laulussa, se helisee Suomen Laulussa valtavana luonnon hymninä. Kannelta soittavasta Väinämöisestä tekivät ensimmäiset maalarimme Suomen symbolin. Etevimät säveltäjämme ovat kirjoittaneet hienoimmat sävelteoksensa Kalevalan aiheisiin. Kanteleen kielen helkähdyks on niissä saanut nykyaikaisen korkeamman kaiun. (MS 6)³⁶⁴

Niiniluodon ajatus siitä, että suomalaisten ja kreikkalaisten ohella ei olisi toista kulttuuria, jonka symbolina olisi musiikki-instrumentti, on kuitenkin selvää liioittelua – ajateltakoon vain irlantilaisten harppua.

Niiniluodon esittämän kanteleen ylistyksen rinnalle voidaan ottaa Martti Rapolan lausunto. Puheessaan vuodelta 1949, jonka hän julkaisi edellä mainitussa kirjoituskokoelmassaan, Rapola toteaa ensin, että vastakohtana erilaisille ”ismeille”, ”sivistyksen ilmennysten” on puhjettava sisäisistä aiheista; ”ismit” ”ovat vain ulkokuorta, kukkia, jotka aikansa tuoksuvat, mutta pian lakastuvat ja armotta vaihdetaan uusiin kukkasiin, uusiin väreihin”. Sitten Rapola hehkuttaa Suomen kansallisia saavutuksia luontometaforiikan avulla:

Suomalaisen kansallisuuden karun ihanasta maaperästä ovat versoneet Kalevalat, Kantelettaret. Kuka silloin kysyi, oliko niille saatu valtakirja ajan vallitsevilta muotisuuntauksilta? Samasta maaperästä nousi Seitsemän veljeksien ihmeellinen todellisuudenkuvaus – ei suinkaan eurooppalaisen realismin suosiota kosiskellen, vaan vaistomaisesti suunnistautuen uutta, entistä tosioloisempaa taidenäkemyä kohden, yhtenä kaikkein ensimmäisistä. Ja mitä suurinta tässä maassa hengen alalla vielä kerran luodaan, täytyy sen, ylittääkseen Kalevalan ja Aleksis Kiven mitat, itää itselleen uskollisesta suomalaisesta kansallisuudesta ja varttua epäitsekään ihmisyyden vapaassa ilmapiirissä.³⁶⁵

Martti Rapolan, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimiehen, näkemys on selkeä osoitus Seuran tuolloisesta lähes pakonomaisesta rajoittumisesta eräisiin kansallisiin arvoihin ja silmien sulkemisesta ulkomaiselta kehitykseltä. Vaikka Niiniluoto korosti kanteletta ja muita suomalaisuuden symboleja, ei hän missään tapauksessa edustanut tällaista Rapolan puheesta ilmenevää rajoittunutta kansallista idealismia (tietenkään ei ole syytä kieltää

Rapolan ansioita hienona suomen kielen käyttäjänä ja esseissään mainiona sivistyssanojen historian ja taustojen esittelijänä).

Kansan luonnekuvasta Niiniluoto mainitsee useita piirteitä sisun ja purnauksen ohella. Suomalaisten ominaisuuksiin usein liitetyn lain kunnioituksen Niiniluotokin mainitsee, mutta esittää siihen joukon varauksia. Kieltolain ja sotien aikaisten ja jälkeisten säännöstelylakien kohdalla suomalaisten lainkunnioitus joutui koetukselle, joskin Niiniluoto löytää syyn lakien rikkomiselle siitä, että oli säädetty lakeja, jotka eivät vastanneet kansan oikeustajuntaa. Tuhoisin oli kieltolaki, jota seurasivat sotien aikaiset ja jälkeiset säännöstelylait; jälkimmäisiä oli melkein pakko rikkoa välttyäkseen nälkäkuolemalta. (MS 101.)

Niiniluoto antaa sotien aikaisten säännöstelylakien rikkomisesta pari esimerkkiä:

Joissakin perheissä, joissa mies saattoi olla huomattava virka- tai hallitusmies tai tuomari, tehtiin hiljainen työnjako, että lain rikkominen jäi naisväen huoleksi. Jatkosodan aikana oli tapana sanoa, että ainoa henkilö Suomessa, joka noudatti säännöstelymääräyksiä, oli entinen pääministeri Cajander, mutta hän kuolikin aliravitsemukseen. Syytejuuttujen noustessa tavattomiin määriin oli pakko myöntää esimerkiksi luovutusvelvollisuuden rikkomisesta joukkoarmahduksia kymmenille tuhansille maanviljelijöille. (MS 101)

Myös suomalaisten kiitetyn rehellisyyden laita oli vähän niin ja näin. Alkoholien käytöstä puhuessaan Niiniluoto poikkeuksellisesti ryhtyy arvostelemaan tieteellistä tutkimusta, nimenomaan yksittäistä tutkijaa – nimeä kuitenkin mainitsematta – ja hänen oppilaitaan:

Eräs nyt jo edesmennyt tutkija on väittänyt suomalaisten väkivaltaisuuden johtuvan huonosta viinapäästä. Tilaston avulla hän on halunnut osoittaa kansassamme erään biologisen ominaisuuden, alkoholin huonon kestokyvyn. Tämä on kerrassaan epätieteellinen menetelmä eivätkä sitä vakavat tiedemiehet ulkomailla ole hyväksyneet. Asianomainen on yliopiston opettajana kuitenkin muodostanut koulukunnan, johon kuuluu ensi sijassa hänen oppilaitaan, ja muutenkin on tietyillä tahoilla tartuttu hanakasti tuollaiseen suomalaisen rodun alemmuutta todistelevaan teoriaan. (MS 103)

Niiniluodon tarkoittama tutkija oli aivan ilmeisesti sosiologian professori Veli Verkko (1893-1955), joka oli harjoittanut tilastollista tutkimusta ja keskittynyt väkivaltarikollisuuteen ja alkoholismiin Suomessa.³⁶⁶ Verkko tarkasteli biologisten tekijöiden ja kansanluonteen vaikutusta. Suomen olojen pohjalta tekemiensä havaintojen pohjalta hän painotti alkoholinkäytön merkitystä väkivaltarikollisuuden ja kansanluonteen välisessä yhteydessä.³⁶⁷ Niiniluodon mielestä Suomen kansa on kuitenkin varsin raitista verrattuna ranskalaisten tapaan ”naukkailla vähän kerrassaan pitkin viikkoa”, tapa joka ”on tehnyt

Ranskan kansasta maailman alkoholisoiduimman kansan” (MS 103). Niiniluoto vertailee muutenkin suomalaisten juomatapoja muihin kansoihin: ”Ei se ota aamutuimaan ja pitkin päivää työn ohessa vodka- tai luumuviinaryyppyjä niinkuin venäläinen tai balkanilainen eikä se myöskään kaada suihinsa litraa punaviiniä jokaisella aterialla niinkuin ranskalainen työmies tai tuoppia olutta niinkuin saksalainen tai englantilainen” (MS 103). Silti Niiniluotokaan ei kiellä alkoholin merkitystä suomalaisille. Paloviinan käytön rahvas oli oppinut säätyläisiltä ja pappiloista, sitä ennen oli juotu olutta, joskin siitäkin saatiin ”virkistävää huimausta päähän” (MS 104).

Puhuessaan suomalaisten köyhyydestä ja sen taustoista Niiniluoto vetoaa ennen kaikkea kaunokirjallisuuden, Lehtosen *Putkinotkon*, Sillanpään *Hurskaan kurjuuden* ja Kiannon *Ryysyrannan Joosepin*, välittämään kuvaan. Varsin sattuva on Niiniluodon vertailu *Putkinotkon* ja *Ryysyrannan Joosepin* Rämsänrannan torpan ympäristön välillä:

Putkinotkossa ympäristö ei vaikuta asukkaiden köyhyyteen. Päinvastoin idyllinen Saimaan kesämaisema on irvokkaan vastakohtainen Juutas Käkriäisen perheen kurjuudelle ja syytön siihen. Ryysyrannan Joosepissa karu luonto muodostaa jylhät ja aidot kulissit Rämsänrannan torpan kurjuudelle ja on ainakin osasyllinen tähän kurjuuteen. Mutta molemmissa tapaamme köyhyyttä köyhyyden vuoksi. Köyhyys on kohotettu taiteeksi, se on maailmanjärjestys, jota ei yritetäkään muuttaa ja jos jokin mahdollisuus irtautumiseen tarjoutuisikin, se eliminoidaan pois primitiivisen ihmisen verukkein. (MS 97)

Niiniluoto tuo vertailuun myös Kiven ja Sillanpään:

Kaikesta yhteiskunnanvastaisesta purnauksestaan ja joutilaan laiskuuden viettymyksistään huolimatta eivät Seitsemän veljestä koskaan laske sille puolieläimellisyyden tasolle kuin putkinotkolaiset tai rämsänrantalaiset. Kuitenkin he olivat oman seutunsa mustia lampaita, jotka vasta ankarien koettelemusten jälkeen suostuivat luopumaan metsäläisistä tavoistaan. Myös Sillanpään Hurskaan kurjuuden ihmiset elävät köyhyydessäänkin kohtalaisen ihmisarvoista elämää ja heidän kohtalonsa on sosiaalipoliittinen ongelma. Juha Toivolasta ei olisi tullut punikkia, jos hänellä olisi ollut torppa omana tilana. Mutta Juutas Käkriäinen pysyi varmasti Käkriäisenä senkin jälkeen, kun Muttisen Aapeli päätti lahjoittaa hänelle mökin omaksi. Vahinko, ettei kirjailija saman tien kuvaa, mikä musertava isku tämän lahjoituksen täytyi olla synnynnäiselle laiskurille. Mahtaako maantieteellinen ero Kiven ja myöhempien itäsuomalaisten naturalistien välillä vaikuttaa niin paljon, vieläpä sadan vuoden ajallisella erolla? Se ei olisi kohteliasta Itä-Suomelle. (MS 98)

Niiniluoto tekee erikoisen ajallisen laskuvirheen puhuessaan sadan vuoden erosta. *Seitsemän veljeksien* ja *Putkinotkon* ajallinen ero on vain viitisenkymmentä vuotta. Mainio sen sijaan on hänen ironinen toteamuksensa Muttisen lahjoituksesta: ”Vahinko, ettei kirjailija saman tien kuvaa, mikä musertava isku tämän lahjoituksen täytyi olla synnyntäiselle laiskurille”.

Niiniluoto ihmettelee erityisesti suomalaisen kirjallisuuden kurjuuden kuvauksia: ”/.../ mistä syystä /.../ tämä kirjallinen kurjistumistendensi, joka ei anna yleispätevää kuvaa kansan elämästä, vain eräistä äärimmäisistä poikkeuksista?” (MS 98) ja ”Miksikä kurjuus täytyy meillä tehdä niin ylenpalttisen kurjaksi? Miksikä sen täytyy olla sentimentaalista? Miksikä siihen sotketaan hurskautta ja muita autuuden käsitteitä?” (MS 100). Vastaamatta tässä näihin Niiniluodon kysymyksiin voi kuitenkin palauttaa mieliin, ettei kyseessä ole vain 1800-luvun lopun realistien ja naturalistien keksintö vaan pitkä traditio. Jo Daniel Juslenius oli puhunut suomalaisten onnettomuuksista (*De miseris Fennorum*) ja Laurentius Petri Aboicus on *Ajan tiedossaan* luetellut niin paljon Suomen kokemia onnettomuuksia ja kurjuuksia, että Päivi Rantanen on puhunut erityisestä kurjuusdiskurssista.³⁶⁸

Vertailun vuoksi voidaan mainita filosofi Erik Ahlmanin Suomalaisessa Suomessa vuonna 1950 julkaisema artikkeli ”Kansallinen itsekritiikki ja kansanluonne”. Siinä Ahlman puhuu esimerkiksi suomalaisten taipumuksesta synkkyyteen ja mielipahansävyisiin tunnetiloihin. Ahlman jatkaa:

Tämä piirre on saanut kaunokirjallisen ilmauksensa mm. Juhani Ahon ’Alakuloisuuden ylistyksessä’. Mutta se tulee ilmi paljossa muussakin, esim. kansanlauluissamme, jotka miltei kauttaaltaan ovat surunvoittoisia, haikeamielisiä tai synkkään sävyyn virittyneitä ja kulkevat enimmäkseen mollissa. Samaan sielulliseen pohjavireeseen viittaavat ehkä myös tunnetut kansanrunon säkeet: ”Soitto on suruista tehty, murehista muovaeltu”. Ne tosin sisältävät toteamuksen, jolle on tunnustettava laajalle ulottuva yleispätevyys, mutta joka tapauksessa kuvaavaa on, että juuri suomalainen kansanruno on tehnyt tällaisen psykologisen havainnon. Iloisuus, hilpeys, ’aurinkoisuus’ näyttää olevan suomalaiselle kansanluonteelle sangen vierasta (eikä yleensä kovinkaan korkealle arvostettua). Suomalaisen voimakasta kiroilemista kuunnellessa saa aavistuksen hänen luonteensa synkstä pohjasävyistä.³⁶⁹

Lehtosen ja Kiannon teoksista Niiniluoto pääsee luontevasti puhumaan laiskuudesta, saamattomuudesta ja ”unteluudesta”. Viimeksi mainitun ominaisuuden yhteydessä aineisto olisi tarjonnut ennen kaikkea Volter Kilven laaja novelli *Ylistalon tuvassa*, jossa ”tuvan kuluneita penkkejä mitattiin uskollisesti”. Niiniluoto vetoaa kansanrunojen antamaan todistukseen mutta myös vanhaan venäläiseen Suomen rahvaan kuvaukseen.

Niiniluoto viittaa myös runoilijan (hän tarkoittaa Leinoa) sanoihin siitä, miten meillä jo sylilapset syntyvät ukkoina. Niiniluoto omistaa kokonaisen kappaleen vanhoille ihmisille mutta myös sille, miten ihmisten ulkonäkö on muuttunut sitten 1860-luvun suurten nälkävuosien ja niitä edeltäneiden koettelemusten:

Entisajan savupirteissä eläneet vanhat ihmiset ovat saattaneet hyvinkin olla yhtä köyryjä ja rumia kuin heitä on kuvattu. Kasvoilla, jotka ovat kopertuneet kuin puun kaarna, on kuitenkin oma kauneutensa. Nykypolvet eivät valitettavasti enää kykene tuottamaan oikeita vanhoja ihmisiä tai ihmiset kieltäytyvät tulemasta vanhoiksi. Leukansa sileäksi ajavat seitsemänkymmen- tai kahdeksankymmenvuotiaat eivät tee aidosti vanhaa vaikutusta, vaan muistuttavat usein huonosti eläneitä tai sairauden kalvaiksi tekemiä nuorukaisia. Ehkä vanhusten nuorentuminen on yhteydessä siihen myönteiseen ilmiöön, että Suomen kansa on sadassa vuodessa kasvanut kokoa, saanut enemmän joustavuutta, ryhtiä ja kauneutta. Arvellaan tämän johtuvan siitä, että historiamme kovien koettelemusten, joihin on viimeksi luettava 1860-luvun nälkävuodet, epäedulliset vaikutukset kasvuun ja ruumiinrakenteeseen alkavat hävitä. Elintason nousu on edistänyt tätä kehitystä. (MS 96)

Tämä johtaa Niiniluodon pohtimaan myös suomalaista naiskauneutta – kyseessä on yksi niistä teoksen harvoista kohdista, joissa naiset ovat esillä:

Rodun kaunistuminen ilmenee aina ensinnä naisissa, mikäli nämä saavat viettää suhteellisen turvallista ja mukavaa elämää, ja kaikesta päättäen olemme saapuneet mekin tähän vaiheeseen kansamme fyysisessä kehityksessä: onhan meiltä valittu monen monta Euroopan tai maailman kauneuskuningatar, supisuomalaisia tyttöjä, joissa ei kukaan voi väittää virtaavan hienompaa vierasta verta. (MS 96)

Ihmisten ohella keskeisenä huomion kohteena Niiniluodolla on maisema: ”Maisema on /.../ sielullinen yhdysside eri sukupolvien välillä. Syynä siihen, että tunnemme kansanrunojen ihmiset samoiksi suomalaisiksi kuin itse olemme, on omalta tärkeältä osaltaan juuri suomalainen maisema, muuttuvanakin olennaisesti sama silloin kuin nyt.” (MS 28) Tyypillisimpänä suomalaisena kesämaisemana Niiniluoto pitää järvaluetta, erityisesti Kangasalan harjulta katsottuna. Hänen esimerkkinään on tällöin Topeliuksen runo ”Kesäpäivä Kangasalla”, joskin panoraamanäkymän kuvauksena Runebergin ”Heinäkuun viides päivä” olisi ollut vielä otollisempi³⁷⁰, unohtamatta myöskään Aleksis Kiven kuvausta vuorelta avautuvasta näkymästä *Seitsemän veljeksien* viidennessä luvussa.

Luonnollisesti myös metsien merkitys on esillä. Niille Niiniluoto antaa lähes sakslaisyppisen lumouksen merkityksen:

Merkillistä on, että meidänkin leveysasteillamme paimenessa olo on luonut paimenrunoutta. Metsän kivien ja kantojen päällä vanhan kansan paimenpojat ja –tytöt kilpailivat runojen taidossa, niinkuin tiedämme vanhojen runonlaulajien kertomuksista. Metsässä on merkillinen

runollinen resonanssi. Lakeuksilla on omat laulunsa tai jylhät balladinsa, kedoilla ja kujilla omat karkelonsa, mutta metsällä on lumous. (MS 34)

Pastoraalinäkymää ja metsien merkitystä Niiniluoto oli korostanut myös kuvatessaan Itävallan maaseutua (ks. s. 152).

Eräissä suhteissa *Mitä on olla suomalainen* oli kuitenkin jäänyt ajastaan jälkeen, jopa siinä määrin, että sen antama kuva olisi sopinut pikemminkin toista maailmansotaa edeltävään aikaan. Sen kuvaaman suomalaisuuden ytimessä on edelleen jonkinlainen metsäläisyys ja alkukantaisuus, jolloin uutta teollistumisprosessia ei ole otettu huomioon. Tähän kiinnitti huomiota jo aikalaisarvioitsija Kauko Kare Suomalaiseen Suomeen kirjoittamassaan arvostelussa: ”Kokomaamme koko kuvan suurin puutos Niiniluodolla onkin nähdäkseni se, että hän on tyyten jättänyt käsittelemättä tai huomaamatta teollistumisprosessimme. Ja kuitenkin teollistuminen murtautuu esiin kaikessa kansallisessa elämässämme, sekä ulkomaisessa että sielullisessa, ”itäisiä rajaseutujamme” ja ”Pohjolan perukoita” myöten”. Kare jatkoi: ”Niiniluoto on varmaan joka päivä läheisessä kosketuksessa talouselämään, mutta hänen yksilölliselle perusviritykselleen teollisuuden, talouden maailma on ilmeisesti vieras”. Myöhemmin asiaan on kiinnittänyt huomiota sosiaalishistorioitsija Matti Peltonen artikkelissaan ”Kielitaistelusta käytösvalmennukseen – suomalaisuuskäsityksen muuttuminen”. Hän kirjoittaa: ”Vuoden 1957 Suomi, jossa oli tiheä maankattava rautatie- ja linja-autoliikenne, oli varsin kaukana tiettömästä erämaasta, jossa vain nukutaan talvikaudet uuninpankolla”.³⁷¹ On sinänsä kiinnostavaa, että tarkastellessaan ”passiivisen väestön ongelmaa” on Pekka Kuusi tunnetussa teoksessaan *60-luvun sosiaalipolitiikka* siteerannut juuri Kiantoa ja Lehtosta, joiden teoksiin Niiniluoto nojautui. Kuusi pohtii, miten myöhempi sosiaalipolitiikka ja tulojen tasoitus on vaikuttanut tilanteen muutokseen.

Syynä Niiniluodon antaman kuvan jälkijättöisyyteen on etenkin se, että hän on aivan ilmeisesti perustanut käsityksensä maaseudulle sijoittuvaan klassiseen suomalaiseen kaunokirjallisuuteen, kuten myös hänen lainauksistaan käy ilmi. Monet Niiniluodon mainitsemista teoksista (ks. s. 174) olivat ainakin 30 vuotta aikaisemmin ilmestyneitä, peräisin 1920-luvulta. Itse asiassa toisen maailmansodan jälkeinen kaunokirjallisuuskin olisi tarjonnut jo kaupunkikuvauksia ja kuvauksia modernista elämänmuodosta, jonka yhteydessä kaupungistuminen oli voimistunut; tämä tosin oli ilmeistä jo tulenkantajien sukupolven teoksissa ja kirjoituksissa. Toisaalta kouluissakin luettiin vielä 1960-luvulla perinteelliseen maaseutulaiseen elämänmuotoon ja maaseutuaiheiseen kirjallisuuteen tukeutuvia oppikirjoja kuten *Isänmaallinen lukukirja* ja *Korvessa ja valtateillä*.

Matti Peltonen on edellä mainitussa artikkelissaan tuonut esille Humanistin (= Touko Voutilainen) näkemyksen tunnetussa keskustelukirjassa *Toiset pidot Tornissa* (1954), joka ilmestyi muutama vuosi ennen Niiniluodon kirjaa. Humanisti valitti kansankuvauksen osuutta suomalaisessa kirjallisuudessa ja katsoi, että ”kaupunkikulttuurin alaikäisyys” sellitti ”meikäläisen kirjallisuuden alhaista tasoa”.³⁷² Kaupunkikuvausten puutteesta Suomen kirjallisuudessa oli valittanut jo V. A. Koskenniemi.³⁷³ Kuitenkin Suomessa oli kaupunkeja kuvattu runsaasti kautta 1900-luvun, minkä Raoul Palmgren on havainnollisesti osoittanut

teoksessaan *Kaupunki ja tekniikka Suomen kirjallisuudessa* (1989) – eikä Palmgren edes puhu Koskenniemestä ulkomaisten kaupunkien kuvaajana (teokset *Kevätilta Quartier Latinissä*, 1912, ja *Runon kaupunkeja*, 1914).

Oma kiinnostavuutensa on Niiniluodon teoksen luvulla ”Suomalainen kansanvalta”. Siinä kyllä käsitellään paljon suomalaista parlamentarismia ja esimerkiksi presidentin asemaa, mutta se sisältää myös yleisluontoisempaa pohdintaa demokratian olemuksesta ja tasa-arvosta. Niiniluoto esittää joukon varauksia tasa-arvon toteutumisen suhteen ja näkee myös vaaroja demokratiassa. Tämä tulee tiivistetysti esille kyseisen luvun viimeisessä kappaleessa:

Tähän mennessä on kokemus niin meillä kuin muualla osoittanut, että demokratia on riittämätön vastaus sellaisiin tilanteisiin, joissa kansakunnan olemassaolo on koetuksella. Demokratia saattaa tehdä kansan moraalin eheäksi ja horjumattomaksi, mutta sen keinoin ei pystytä hallitsemaan sellaisia poikkeuksellisia tilanteita kuin sotien aikoja. Päinvastoin on nähty, että mitä suurempi on kansan hätätila, sitä enemmän tulevat demokratian muodot ja menettelytavat syrjäytetyiksi: ei pidetä vaaleja, ei kunnioiteta yksilön ja yrittäjän vapautta eikä kansanvaltaisia perusoikeuksia, kaikkein vähimmin tärkeintä niistä, sananvapautta. Demokratian säännöt vaikenevat sodassa niin kuin roomalaisten lait. Tämä on kansanvallassa synnynnäinen heikkous ja se muistuttaa meille, että demokratia on hyvien rauhanaikojen elämänmuoto, niinkuin se on keksitty vasta niinä myöhäisinä aikoina, jolloin ihmiset ovat kuvitelleet voitavan tulla toimeen ilman sotia. Se, että muinaisen Hellaan demokratia olisi ollut nykyaikaisen tyyppistä kansanvaltaa, on näköharhaa. Emme kernaasti tunnusta demokratiaksi valtiota, jossa suurin osa asukkaista on orjia. Perin usein pahoina aikoina kreikkalainen demokratia muuttuikin tyranniaksi, joka on nykyisiin, poikkeusvaltuuksiin hallitseviin hallituksiin verraten ainakin sikäli rehellisempää, että siitä käytettiin kaunistelematta oikeata nimeä. (MS 176-177)³⁷⁴

Sitaatissa, samoin kuin kyseisen luvun eräissä muissakin kohdissa ja koko teoksessa yleisemminkin, heijastuvat epäilemättä toisen maailmansodan kokemukset, samoin Niiniluodon kokemukset päätoimittajana sodan aikaisesta sensuurista. Toisaalta keskustelu demokratian olemuksesta oli Niiniluodon teoksen ilmestymisen aikoina muutenkin ajankohtaista. Ruotsissa oli heti sodan jälkeen Herbert Tingsten julkaissut teoksen *Demokratiens problem*, joka ilmestyi suomeksi 1947 otsikolla *Demokratian ongelmia*. Suomessa valtiotieteilijä Tuttu Tarkiaisen suuri teos *Demokratia*, tutkimus antiikin Ateenan kansanvallasta, ilmestyi 1959. Urho Kekkosen *Demokratian itsepuolustus* oli ilmestynyt jo 1934.

Niiniluoto määrittelee suomalaisuutta myös suhteessa Eurooppaan. Hänen mielestään suomalaiset (”me suomalaiset”) katsovat maantiedettä, historiaa ja maailman tapahtumia

nimenomaan Länsi-Euroopan näkökulmasta. Länsimainen kulttuurimuoto oli tullut Suomeen Ruotsista, mutta mikään Ruotsin henkinen siirtomaa Suomi ei ollut. Suomalaisuuden vuosisata oli nimenomaan venäläinen vuosisata, ts. 1800-luku. Sijainti tällä tavoin kahden kulttuuripiirin rajalla teki Suomen kulttuurista eurooppalaista. Samalla Niiniluoto panee jossain määrin närkästyneenä merkille amerikkalaisuuden lisääntyneen vaikutuksen, joskin juuri Helsingin Sanomilla oli tässä oma osuutensa esimerkiksi amerikkalaisten sarjakuvien muodossa. Kuten jo edellä (s. 53) mainittiin, sodan aikana Helsingin Sanomat oli solminut suhteet amerikkalaiseen uutistoimistoon Associated Pressiin. Sitä paitsi Niiniluoto itsekään ei ollut täysin immuuni amerikkalaiselle kulttuurille; ainakin hän pani merkille suomalaisten lisääntyneet yhteydet Yhdysvaltoihin ja pohti myös tulevaisuutta: ”Kenties tulevaisuuden ihminen on muuallakin oleva hyvin paljon nykypäivän amerikkalaisen kaltainen ja tulevaisuuden sivistysmuoto enemmän amerikkalaisen kuin eurooppalaisesti länsimainen. Elämisen taistelu tekniikan valtakaudella näyttää vievän siihen” (MS 217). Samoin hän mainitsee siitä, että ”kansamme jostain sisäisestä kutsumuksesta ihailee Amerikkaa lähes yhtä paljon kuin amerikkalaiset itse” (MS 217).

Niiniluoto näyttää edellyttävän jonkinlaisen puhtaan suomalaisuuden olemassaolon. Suoranaisesta rotuajattelusta ei ole kysymys, vaikka rotu-sana siellä täällä esiintyykin. Mutta suomalaisuuden puhtaus tulee tavallaan epäsuorasti esille sikäli, että saamelaiset mainitaan vain aivan ohimennen ”eksoottisina lappalaisina” ja ruotsinkielinen kansanosa saa olemassaolonsa oikeutuksen lähinnä historiallisista syistä. Tosin paljon suorasukaisemmin vähemmistöihin asennoitui Heikki Waris edellä mainitussa teoksessaan *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne*. Hän toi esille nimenomaan rodullisina vähemmistöinä lappalaiset, mustalaiset ja juutalaiset, samalla kun hän totesi, että ”maassamme on ainoastaan kolme, lukumäärältään ja merkitykseltään aivan mitättömän pientä rodullista vähemmistöä”.³⁷⁵ Wariksen ajattelua leimasi myös vastenmielisyys vajaakykyisiä kohtaan. Ajatus rotuhygieniasta tulee *expressis verbis* esille:

Ja kun vajaakykyisyys monissa tapauksissa on periytyvää ja kun vähämielisillä usein on erittäin voimakas sukuvietti, on yhteiskunnan välttämätöntä r o t u h y g i e n i a n keinoin suojautua. Siksi täytyy ensinnäkin estää perinnöllisesti alamittaisten, rappeutuneitten ainesten lisääntyminen. Avioliiton solmiminen on kielletty mielisairailta, tylsämielisiltä, kaatumatautisilta sekä tarttuvaa sukupuolitauteja sairastavilta /.../. Toiseksi voidaan steriloida (1935) nojalla tylsämielinen ja mielisairas määrätä tehtäväksi suvun jatkamiseen kykenemättömäksi (sterilisoitavaksi) /.../ ³⁷⁶ (Harvennus Wariksen)

Niiniluoto on sivuuttanut nämä kysymykset, mutta varmastikaan hän ei olisi näin natsi-Saksaan soveltuvia ajatuksia kannattanut.

Vuosi 1918

Edellä on jo mainittu Yrjö Niiniluodon ja hänen lapsuudenkotinsa kokemuksista kansalaissodan aikana. Vaikka Niiniluoto ei myöhemmin perheensä parissa kokemuksistaan puhunut, hän palasi kuitenkin vuoteen 1918 kirjoituksissaan muutamaa otteeseen. *Mitä on olla suomalainen* –teoksessa aiheelle on omistettu luku ”Punaista ja valkoista”. Luvun mottona on runoilija Severi Nuorman säe ”Täm’ on isojen vihujen vaikea maa”, joka on runosta ”Itätuudessa” Severi Nymanin nimellä ilmestyneessä kokoelmassa *Runoja*. Kokoelma ilmestyi vuonna 1900, siis pian helmikuun manifestin (1899) jälkeen ja sisältää runsaasti ajankohtaan liittyviä epäsuoria viittauksia. Niiniluoto lienee ollut hyvin tietoinen siitä, että manifestin jälkeen Päivälehdessä julkaistiin useita runoja ja muitakin tekstejä, jotka verhotuin sanakääntein aivan selvästi viittasivat poliittiseen tilanteeseen ja Suomen ja Venäjän suhteisiin. Nymanin (Nuorman) ohella Päivälehden runojen kirjoittajina olivat Ilmari Calamnius (Kianto), J. H. Erkko, Eino Leino ja Hilja Liinamaa.

Vuotta 1918 käsitellessään Niiniluoto pitää ”kansallisten onnettomuuksien alkusysäyksenä” työväenliikkeen lähtöä jyrkän luokkataistelun linjalle. Syynä tähän radikalismiin hän näkee olojen yleisen kehittymättömyyden, sen, että yhteiskuntarakenne ei ollut sellainen, että se olisi pystynyt soluttamaan itseensä syntyneen uuden teollisuusväestön. Kehitystä ruokki 1880-luvun kirjallinen muotivirtaus, tendenssirealismi, joka näki perussyyn köyhyyteen olevan yhteiskunnallisissa oloissa: ”Jyrkimmillään tendenssirealismi oli kehoitusta kapinaan ja vallankumoukseen” (MS152). Mitään varsinaisia todisteita esimerkiksi sitaattien muodossa Niiniluoto ei tälle väitteelleen kuitenkaan esitä.

Niiniluoto luonnehtii tendenssirealismien jälkeistä aikaa päättyen kansalaissotaan. Siteerattuaan Kiannon *Punaista viivaa* hän jatkaa:

Kansalaissodassa tuo verenkarvainen viiva vedettiin koko kansan otsaan. Tässä sodassa suoritettiin hirmutekoja, jotka kuitenkin eivät olleet sen julmempia tai lukuisampia, pikemminkin päinvastoin, kuin muissa oman aikamme kansalaissodissa Unkarissa, Espanjassa, Kreikassa, Jugoslaviassa, puhumattakaan Venäjästä, Kiinasta, Koreasta ja Indokiinasta. Se, että voittaja kosti hävinneelle ja koetti taantumuksellisin toimenpitein painaa kumouksellisen puolueen valtiolliseen voimattomuuteen, ei tietysti ollut hyväksyttävää, mutta missäpä maassa on kyetty kansalaissodan jälkeen suoralta kädeltä unohtamaan se, mitä on ollut. Ei ole ihme se, että katkeran kansalaissodan perinnöksi saimme kyräilevän ja leppymättömän kommunismin. Ihme on se, että häviölle joutunut ja nöyryytetty suomalainen sosialidemokratia lyhyessä ajassa kapinan jälkeen siirtyi parlamentaarisen kehityksen länsimaisille demokraattisille linjoille. (MS 155)

Äkkijyrkät jatkoivat toimintaansa, mutta Väinö Tanner sai sosiaalidemokraattisen puolueen valtauksen estetyksi. Jyrkempien muodostama Sosialistinen Työväenpuolue sai aluksi menestystä, ”mutta kun se lyhyen ”kansallisen” kauden jälkeen joutui Venäjän kauko-ohjattavaksi, oli sen satu pian lopussa”. Tästä seurauksen oli, että suomalainen kommunismi otti ohjeensa ulkoapäin: ”Niin nuori on itsenäisyytemme, että ohjeiden ylin antaja on yhä sama O. V. Kuusinen” (MS 155).

Samoin Niiniluoto varoittaa suomalaisesta kommunismista. Se tosin on mukautunut parlamentaariseen järjestelmään, ”mutta kukaan ei epäile, etteikö se odottaisi aikaansa” (MS 160). Puolue on perimmältään väkivaltapuolue, mikä on sen intellektuellijäsenille aiheuttanut ongelmia. Niiniluoto viittaakin runoilija Elvi Sinervon ajatuksiin.

Teoksen merkitys

Mitä on olla suomalainen on sujuvasti kirjoitettuna ja sivistyneen kirjoittajan kynästä lähteneenä edelleen lukemisen arvoinen teos kiinnostavana dokumenttina 1950-luvun näkemyksistä ja arvostuksista. Toisaalta nykyperspektiivistä luettuna siinä on viehättävää, ajan mukanaan tuomaa patinaa, mutta myös kohtia, joita tuskin pystyy hymyilemättä lukemaan. Ajateltakoon vain mitä Niiniluoto on kirjoittanut naisista julkisessa elämässä. Todettuaan naisten saaneen äänioikeuden Suomessa varhain hän jatkaa: ”Nainen voi päästä ministeriksi ja teoriassa jopa valtion päämieheksi – tasavallan vihtori olisi kuitenkin liian koomillinen käsite huumorintajuisellekin kansalle”. (MS 105)

Niiniluoto on määritellyt kansakunnan historiallisen tilanteen teoksen kirjoittamisajankohtana seuraavasti:

Rohkaisevana piirteenä on pantava merkille, että kansamme on jälleen monien vaikeiden koettelemusten ja mielen ristiriitojen jälkeen pääsemässä selvytyteen osastaan ja kohtalostaan. Pääasia on, että tunnemme kansakuntana jääneemme henkiin. Se on se pohja, jolta nykyään ponnistamme, tietoisesti tai tiedottomasti. (MS 230)

Teoksen merkitys onkin nähtävä juuri historiallisessa ja aatteellisessa kontekstissaan. Se pyrki kokoamaan sodan koettelemusten jälkeen kaiken sen olennaisen, mikä Suomeen kuului. Antti Blåfield on tiivistänyt teoksen merkityksen sattuvasti toteamalla, että siinä ”yritetään piirtää kuva Suomesta ja suomalaisista. Niiniluoto etsii suomalaisuuden juuret, piirtää rajat ja pohtii kansan luonnetta. Esseekokoelma oli ilmestyessään ajankohtainen ja poliittinen, vaikka siinä ei ole lainkaan päivänpolitiikkaa. Sen ilmeinen tehtävä oli nostaa Neuvostoliiton varjossa kyyryyn pannun kansan itsekunnioitusta ja suoristaa sen ryhtiä. Se oli kylmän sodan päivitys suomalaisuuteen.”³⁷⁷

Kansan luonnetta ja kulttuuria käsittelevät teokset (ks. s. 163-164) ovat harvemmin kansallisia stereotyyppioita purkavia; pikemminkin ne suorastaan vahvistavat niitä. Tämä

pätee selvästi myös Niiniluodon teokseen. Sodanjälkeisen tilanteen ja 1950-luvun jälleenrakennuskauden ja nousun huomioon ottaen tämä on ymmärrettävää: tarvittiin enemmän rakentavaa kuin hajottavaa. Mistään suomalaisuuteen täysin kritiikittömästi suhtautuvasta teoksesta ei kuitenkaan ole kyse.

Kirjasta pois jääneet luvut

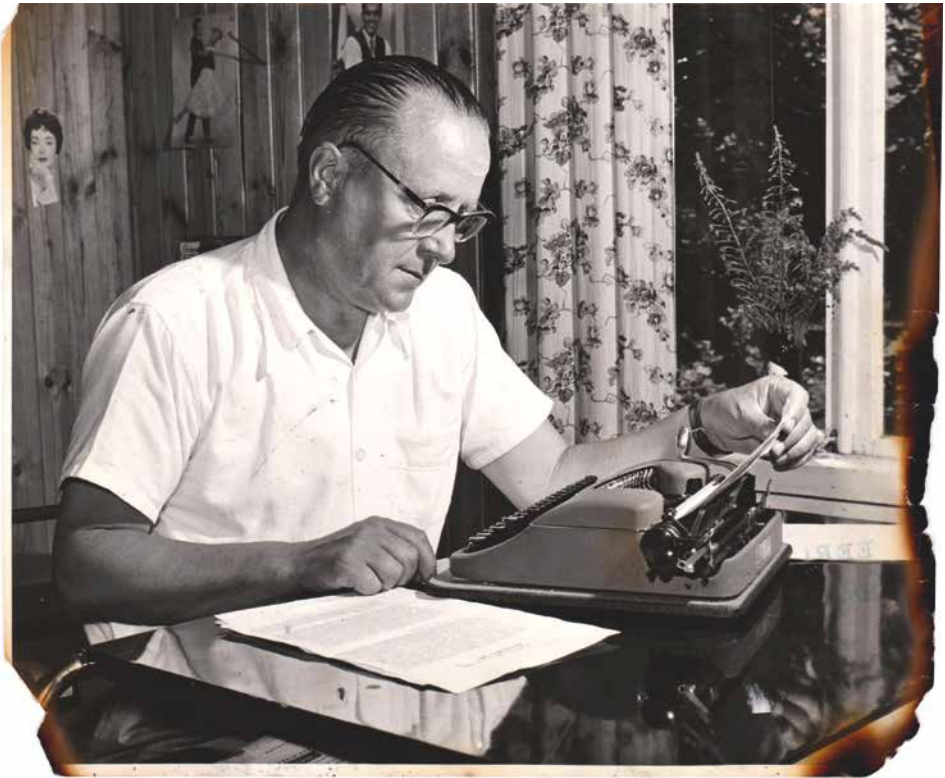
Yrjö Niiniluodon jälkeenjääneiden papereiden joukossa on viisi valmiiksi kirjoitettua artikkelia (yhtä hyvin voisi puhua esseistä), jotka mahdollisesti oli aiottu *Mitä on olla suomalainen* -teokseen. Sekin on tietysti mahdollista, että ne oli tarkoitettu teoksen laajennettuun versioon, jollaista ei koskaan ilmestynyt. Voi kuitenkin katsoa, että julkaistu versio on tavallaan eheämpi kokonaisuus kuin jos nuo viisi artikkelia olisivat mukana. Mutta oma kiinnostavuutensa niillä joka tapauksessa on.

Artikkeli ”Maaseutu ja kaupunki” ei pyri suoranaisesti sosiologiseen selvitykseen maaseudun ja kaupungin asemasta Suomessa; sen sijaan siinä esitellään eri aikoina ennen kaikkea kirjallisuudessa tavattavia käsityksiä maaseudusta – tavallisesti kaupungin vastakohtana. Artikkelin alussa on kiinnostava, osin hauskakin kuvaus suomalaisen aateliston elämästä maaseudulla:

Vieläkin aateliston ja yläluokan rippeitä elää maalaiskartanoissa, samanlaista maalaisaatelin [engl. *gentry*, HKR] elämää kuin vastaava luokka Englannissa, harrastaen pienentyneillä tiloillaan maanviljelystä ja puutarhanhoitoa ja kasvattaen ravihevosiä. Jotkut ovat murtautuen yhteiskunnallisesta aitauksesta ottaneet talonpoikaisen elämäntavan. Tällaisia sarkatakaisia paroneita on viime aikoihin elänyt keskuudessamme ihmeellisinä tyyppinä. Myös presidentti Svinhufvud oli varsinkin vanhemmiten tällainen tyyppi, joka oli omaksunut kansanmiehen pukeutumisen ja käytöksen, eleitä ja liikkeitä myöten.

Suomalaisen maanviljelijän Niiniluoto katsoo tuntevan jonkinlaista alemmuudentunnetta kaupunkilaiseen verrattuna uskonnon tarjoamasta mielenlennyksestä huolimatta:

Maanviljelyyn liittyy /.../ eräänlaista uskonnollista haltioitumista, joka on peräisin vanhasta pakanuudesta, joskin se nykypolvelle on enemmän kristillisesti leimattua. Viime kirkkopäivillä siitä muistutti eräs maalainen isäntämies, joka sanoi suomalaisella maanviljelijällä vielä tätä päivänä olevan sen tunteen, että hän kylvää Luojan sormien lomitse. Kuitenkaan ei suomalainen hyvin toimeentuleva maanviljelijäkään näistä mielenlennyksen tunnoista huolimatta jaksaa pitää yllä uskoa multa-aatelin ylemmyyteen, vaan häntä kiduttaa epäluulo, että kaupunkilaiset ja

Yrjö Niiniluoto kesällä 1957. Perhearkisto.

sivistyneistö halveksivat maamiestä. Tätä epäluuloa elättää historiallinen herraviha, joka alun perin kohdistui kartanonherroihin ja kansallisesti vieraisiin virkamiehiin. Sittemmin on ennakkoluulojen kärki kääntynyt kaupunkilaisuuteen yleensä. Tätä kehitystä ei ole vaikea ymmärtää.

Maaseudun ja kaupungin vastakohtaisuus esiintyy myös puoluekartalla. ”Maalaisliitto [nyk. Keskustapuolue, HKR] on maamme homogenisin puolue: se edustaa vain maaseutua eikä se muuttamatta luonnettaan voi koskaan saavuttaa jalansijaa kaupungeissa,” toteaa Niiniluoto. Kaupunkilaisin puolueista on Kansanpuolue mutta pienuutensa takia se ei voi edustaa kaupunkilaisuutta samalla tavalla kuin Maalaisliitto maaseutua.

Artikkelit ”Suomen nimi” ja ”Suomen kieli” liittyvät läheisesti toisiinsa. Niissä esille tulee Niiniluodon filologinen koulutus ja mielenkiinto. Edellisessä kirjoittaja käsittelee Suomea koskevia nimityksiä ja Suomi-nimen etymologiaa kielentutkijoiden, kuten Heikki Ojansuun ja Lauri Hakulisen tutkimusten valossa. Luonnollisesti myös Tacituksen kuvaus fenneistä on huomioitu. Jälkimmäisessä artikkelissa on pantu merkille muun muassa muiden kielten vaikutus suomeen, murteet ja kirjakieli, vokaali- ja konsonanttijärjestelmä sekä lainasanat. Myös Agricolan työn merkitys on mainittu.

Oman kokonaisuutensa muodostavat artikkelit ”Runojen maailma” ja ”Kalevalan perintö”. Edellinen käsittelee ennen kaikkea Kalevalaa ja kansanrunoutta sekä Lönnrotin työtä. Myös näkemyksiä Kalevalan historiallisuudesta käsitellään jonkin verran. Jälkimmäisessä artikkelissa pohditaan yleensä Kalevalan merkitystä suomalaisessa kulttuurissa ja annetaan esimerkkejä Kalevalan innoittamista taideteoksista, nimenomaan kirjallisuuden ja kuvataiteen aloilla. Esimerkit ovat kauttaaltaan valaisevia – epäonnistuneita yrityksiä unohtamatta:

Haastaessaan itse vanhan Väinämöisen kilpalaulantaan suomalaisessa sonetissaan Oksanen sorti itsensä suohon, niin puujalkaista on hänen vanha mittansa tuossa kirjallisperäisessä tuotteessa:

Ei tainnut vanha Väinämöinen luulla
ett’ oisi kenkään laulajista meillä
soveltuva sonettien siteillä
runon tekoon kalevalaisten kuulla.

August Ahlqvist (runoilija A. Oksanen) oli katsonut tehtäväkseen juuri osoittaa, miten eurooppalaisen kirjallisuuden lajit ja mitat olivat sovitettavissa myös suomen kieleen.

Lempeällä huumorilla Niiniluoto suhtautuu kansanrunouden tutkijoiden innostukseen:

Monet tutkijoistamme ovat niin syvään eläytyneet runojen maailmaan, että ovat osittain olleet poissa tästä maailmasta. Sitä voinee väittää eräistä Kaarle Krohnin ja Emil Nestor Setälän mielikuvituksellisimmista teorioista. Muistuu mieleen Väinö Salmisen oma tarina siitä, miten hän isänä ensimmäisen kerran joutui yksin vahtimaan pikku tytärtään ja huomasi, ettei osannut muuta tuutulaulua esikoiselleen kuin vanhan kansanrunon ”Nuku, nuku, hiien huora”, jolla sitten viihdytteli kehdon lasta.

”Kalevalan perintö” –esseessä tarkastellaan kiinnostavasti Väinämöistä eräänlaisena suomalaisuuden ilmentymänä, hahmona, joka edustaa hengen voittoa aineellisuudesta ja joka on ikään kuin keskiverto Suomen eri heimoista. Mutta myös Väinämöisen heikkoudet ja jopa naurettavat puolet ilmentävät suomalaisten piirteitä. Tässäkin Niiniluodolla on huumoria mukana:

Kukaan nainen ei [Väinämöiseen] suostu, he joko juoksevat järveen tai pilkkaavat häntä. Mutta tämä saamattomuus aviopuolisen hankinnassa, tämä tulokseton kosinta näyttäisi sekin olevan suomalainen luonteenpiirre. Vai olisiko sattuma, että niin monet perisuomalaiset tyypit osoittavat avuttomuutta juuri samalla alalla: Kiven veljekset ja Esko. Kuvataiteessa Väinämöisessä omaa itseään tai oman itsensä perustyyppiä Suomen kansa on suhtautunut itseensä humoristisesti.

Voi pitää vahinkona, että nämä Niiniluodon tekstit jäivät aikoinaan julkaisematta. Sekä kieltä että runoutta käsittelevinä ne epäilemättä edustivat kirjoittajansa mielialuetta. Tyyllillisesti tekstit eivät mitenkään jää jälkeen kirjoittajansa julkaistuista teksteistä.

Arvioita laidasta laitaan

Mitä on olla suomalainen noteerattiin näyttävästi lehtiartikkeluissa. Se että teos koettiin merkittäväksi, ilmenee jo siitä, että sen arvostelijoina toimivat tunnetut toimittajat ja päätoimittajat tai muuten merkittävät kansalaiset. Edellä on mainittu Kauko Kareen kriittistä, johon sisältyi moite teollistumisen huomioimatta jättämisestä. Kareen näkemys Niiniluodon teoksesta oli kuitenkin yleisesti ottaen positiivinen. Tavallaan hän näki siinä tiettyä konservatiivisuutta ja traditionaalisuutta, mikä sinänsä Kareen oman arvomaailman kannalta oli positiivinen tekijä. Kare aloittikin arvostelunsa pitämällä paradoksaalisena sitä, että ”niin perisuomalaisen, ihanteellisesti isänmaallisen teoksen” oli kirjoittanut ”ministeri, mol. oik. kand. Eljas Erkon lehden” päätoimittaja, lehti kun ”edustaa päivälehdistämme selvimmän ruotsalais-amerikkalaista suuntaa”.³⁷⁸ Arvostelunsa loppupuolella Kare varsin sattuvasti totesi: ”/.../ kysymyksenasettelultaan, yleissävyltään ’Mitä on olla suomalainen’ on lähinnä esteettis-runollinen teos, se on traditoiden ja tunteen miehen ikävuosien, lukemusten ja kokemusten tulos.” Aivan arvostelunsa lopussa hän totesi artikkelinsa alussa mainitsemaansa ruotsalais-amerikkalaiseen suuntaukseen viitaten: ”Mutta on erinomaista, että joku on pysähtynyt ajattelemaan suomalaisuutta. Niiniluodon teos merkitsee jälleen pienen kiilan lyöntiä kahden ylivoimaisen massakulttuurin väliin.”

Vaikka *Mitä on olla suomalainen* ei ollut tieteellinen tutkimus, siitä ilmestyi arvostelu Historiallisessa Aikakauskirjassa otsikolla ”Kansallisromantikon uskontunnustus”. Arvostelijana oli filosofian lisensiaatti (sittemmin professori) Yrjö Blomstedt, joka oli 1950-luvulla toimineen nuorista historiantutkijoista koostuneen ns. Tannerin seminaarin ”suurin rabulisti ja taitava skribentti”.³⁷⁹ Blomstedt ei nähnyt Niiniluodon kirjassa mitään hyvää, ellei sellaiseksi tulkita arvion ensimmäisen virkkeen toteamusta ”kiintoisasta, mutta toisaalta valtavasta aiheesta”. Blomstedtin kritiikki kohdistui nimenomaan historiallisen tutkimuksen kannalta vanhentuneisiin käsitelmiin. Historiantutkimuksen yleisempänäkin ongelmana Blomstedt näki tutkimustulosten hitaan omaksumisen:

Historiantutkimuksemme tekee ikäänkuin tyhjää jauhavan myllyn työtä, kun suurelle yleisölle kuitenkin tarjotaan puhdasta fryxellismia [Anders Fryxell, suosittujen Ruotsin historiaa popularisoivien teosten kirjoittaja 1800-luvulla, HKR] ja topelianismia, vieläpä lähes alkuperäispuullotuksissa, kun tärkeimmätkin ja keskeisimmätkin tutkimustulokset saavat puolen vuosisataa odottaa pääsyään edes koulujen oppikirjoihin, saatikka Niiniluodon teoksen tapaisiin kirjoihin.

Samantapaisen näkemyksen yleisestä historiantutkimuksen tulosten jättämisestä huomioon ottamatta on esittänyt Matti Klinge (ks. s. 19-20).

Kokoavasti Blomstedt totesi, että historiallisessa mielessä Niiniluodon teos oli luokiteltavissa karhunpalvelukseksi.

Mutta Blomstedtilla oli muutakin kriittistä sanottavaa Niiniluodon teoksesta. Hänen arvostelunsa kohdistui teoksen kansallisromanttisiin käsityksiin, jotka ilmenivät hänen mielestään vanhentuneina fraaseina, truismeina ja toisinaan kouluaineisiin sopivana tyylinä. Arvostelunsa viimeisessä kappaleessa Blomstedt siteerasi Niiniluodon kirjasta niin tutuksi tullutta ja myös pillkattua toteamusta ”syntyä suomalaiseksi on tavallista suuremmassa määrässä kohtalo”. Samalla hän katsoi, että Niiniluodon ”kansallisromanttis-mystisissä” käsityksissä on ”aivan liiaksi muistumia eräistä opeista, jotka ovat tarpeeksi kylväneet tuulta ja myrskyä meidän ajallemme”. Tällainen vihjaus natsi-ideologiaan on Niiniluodon aatemaailman kannalta asiatonta ilkeyttä.

Blomstedtin arvostelun pani hyväksyvästi merkille Urho Kekkonen, joka tuossa vaiheessa oli suuttunut Niiniluotoon (ks. s. 72). Kekkonen kutsui päiväkirjassaan arvostelua ”loistavaksi”.³⁸⁰

Niin paljon oikeaan osuvaa kuin Blomstedtin arvioissa olikin, se oli osittain myös aivan kohtuuton. Blomstedtin mielestä teoksessa ei ollut analyysia vaan se oli ”romanttinen traktaatti suomalaisena olemisen valoista ja varjoista”. Mutta traktaatilta ei pidäkään odottaa syvempää analyysia. Sitä paitsi Blomstedt ei ole muutenkaan ottanut huomioon teoksen lajityyppejä: se ei ole tutkimus vaan persoonallinen kuva suomalaisuudesta, teos joka sijoittuu edellä mainittujen ulkomaisten teosten suomalaiseksi vastineeksi. Lisäksi Blomstedt on yksinkertaisesti jättänyt monet Niiniluodon teoksen huomionarvoiset aihepiirit ja aspektit kokonaan käsittelemättä.

Varsin toisenlaisilla linjoilla oli Valvojan kirjoittanut Edwin Linkomies. Hänen arvostelustaan huokuu huomattavasti suurempi ymmärtämys Niiniluodon esitystä kohtaan. Esimerkiksi kansanrunouden huomioimista Linkomies piti luonnollisena lähtökohtana. Silti hänelläkin on monenlaisia vastaväitteitä ja varauksia esitettävänä teoksen eri lukuihin, jopa siinä määrin, että suurimman osan arvostelusta täyttävät kriittiset kommentit. Kun Niiniluoto oli esimerkiksi nähnyt Sven Dufvan purnaajana, kyseessä oli Linkomiehen mielestä uroteon tehnyt yksinkertainen mies (tosin Niiniluoto, s. 99-100, näkee Sven Dufvan myös monitahoisempana hahmona kuin vain purnaajana). Lisäksi Linkomiehen mielestä esimerkiksi pohjoismaista suuntausta olisi pitänyt käsitellä perinpohjaisemmin. Hänen kokonaisarvionsa arvostelun lopussa on kuitenkin positiivinen:

Kriittisistä huomautuksistani huolimatta pidän /.../ Niiniluodon kirjaa varsin arvokkaana lisänä kirjallisuuteemme. Siinä käsitellään tehtävään kuuluvia kysymyksiä erittäin monipuolisesti. Vaikka tekijä on näin joutunut rikkomaan vanhaa sääntöä *multum, non multa*, hän kykenee pitämään vireillä lukijan mielenkiinnon ja antamaan viittauksia, jotka panevat liikkeelle pitkiä mielikuvasarjoja.

Laajin ja samalla erityisen kriittinen mutta myös monessa suhteessa oivaltava arvostelu ilmestyi ruotsinkielisessä kulttuuriaikakauslehdessä *Nya Argu*ksessa. Otsikolla ”Nationell självprövning” kirjoittaneen nimimerkki K. W.:n takana oli lehden toimitusneuvoston jäsen, lainsäädäntöneuvos Kurt Westerholm, jolla oli monipuolisia kulttuuriharrastuksia ja joka vuodesta 1958 vuoteen 1966 toimi presidentti Urho Kekkosen kansliapäällikkönä. Kirjoituksensa aluksi Westerholm viittasi aiheen tärkeyteen mutta myös sen vaarallisuuteen: Niiniluodon kirjan kaltainen kysymyksenasettelu voi nimittäin johtaa puskaviidakkoon (*snårdjungel*), johon harhaan menneet ideologiat ovat jättäneet jälkiä, jotka pelottavat. Helposti jäähmetytään ideologisiin iskusanoihin, jollei koko ajan olla yhteydessä todellisuuden modernin valtio-opin, psykologian, sosiaalipsykologian ja modernin taiteen kanssa. Artikkelinsa ensimmäisen kappaleen lopuksi Westerholm toteaa, että Niiniluoto on vain osittain onnistunut välttämään pinnallisen yleistämisen vaaran.

Westerholm näyttää painottavan Niiniluodon tapaa ikään kuin heilua kahden poolin välillä: ”toisaalta – toisaalta”, ”osittain – osittain”, ”soutaa ja huopaa”, ”sekoitus hyvää ja pahaa” ovat ilmaisuja, joita Westerholm käyttää Niiniluodon päättelyä esitellessään. Samalla hän katsoo, että vaikka Niiniluoto tekee toisaalta tarkkoja havaintoja lehtimiehenä, toisaalta esittää ideologina yleisesti vallitsevia (*svepande*) näkymiä, esityksestä puuttuu varsinainen analysoiva kritiikki, joka kohta kohdalta pohtisi syitä ja seurauksia. Westerholm oli pannut merkille, miten Niiniluoto mielellään käsitteli sellaisia periodeja, jolloin Suomen kansa oli jollain tavoin paineen ja painostuksen alaisena. Westerholmin mielestä koko kysymys olisi formuloitava uudelleen, sen selvittämiseksi, mitä on olla suomalainen toisen maailmansodan jälkeen ja tulevaisuuden perspektiivinä kolmas maailmansota, mitä on olla osa kylmän sodan atmosfääriä ja avaruusrakettien maailmassa.

Westerholm sivuaa myös Niiniluodon ruotsin kielen asemaa koskevaa selontekoa. Hän suhtautuu varsin kiihottomasti asiaan, mutta sanoutuu selkeästi irti Niiniluodon ajatuksesta, että kaikkein korkeimmat virat (presidentti, arkkipiispa) pitäisi aina ja periaatteessa täyttää suomenkielisillä henkilöillä – Niiniluotohan oli pitänyt ruotsinkielisen Ralf Törngrenin pääministeriyttä ”hätäratkaisuna”.

Monien muiden arvostelijoiden tapaan Westerholm pani merkille sanonnan ”Syntyä suomalaiseksi on tavallista suuremmassa määrässä kohtalo” (s. 232). Mutta hän kiinnitti kriittistä huomiota myös eräisiin muihin yleistäviin formulointeihin ja katsoi, että niiden ilmaisema kansanpsykologia on kokonaan virheellistä. Kuitenkin Westerholm näyttää pitäneen Niiniluodon kirjaa tärkeänä sikäli, että se pani hänet toivomaan jotakin vastaavanlaista esitystä siitä, mitä on olla ruotsalainen Suomessa. Esityksensä lopussa Westerholm siteerasi Niiniluodon käsitystä Suomen ulkopoliittisesta asemasta; käsitys edusti Westerholmin mielestä kovaa (*kärv*) realismia.

Mitä on olla suomalainen huomioitiin laajasti myös sanomalehdissä. Helsingin Sanomissa siitä kirjoitti Toini Havu. Hufvudstadsbladetissa kirjoitti Nils-Börje Stormbom, Aamulehdessä päätoimittaja Jaakko Tuomikoski ja Päivän Sanomissa päätoimittaja Matti Kurjensaari. Uudessa Suomessa teoksen arvosteli historian tutkija Pentti Renvall. Yleisesti ottaen ne olivat suopeampia kuin aikakauslehtikritiikki. Tosin suorastaan yliampuva oli

Helsingin Sanomissa ollut Toini Havun arvostelu ”Löytöretki suomalaisuuteen. Kansallinen omakuva”. Näyttävälle paikalle asetetun arvostelun mukaan teos oli ”timantinkova kiteytys siitä, mihin kirjailija /.../ on päätenyt”. Havu kiitteli myös yleensä Niiniluodon tyyliä ja esitystapaa, jossa hän näki sekä ”optimismin oireita” että ”ironista pessimismia.

Sanomalehtiartioista kiinnostavin on historian professori Pentti Renvallin kirjoitus Uudessa Suomessa, nimenomaan sikäli, että se on täysin vastakkainen nuoremman polven historiantutkijan Yrjö Blomstedtin arviolle. Otsikolla ”Suomen kansan omakuva” kirjoittanut Renvall katsoi, että Niiniluodon esitys oli havainnollinen luonnehdinta Suomen historiasta synkkänä tarinana, kuitenkin osoittaen, ettei koskaan käynyt niin huonosti, ettei olisi voinut käydä tai odotettu käyvän vielä huonommin. Renvallin mielestä Niiniluodon esitys oli historialliselta kannalta paikansäpitävä ja että kirjoittaja oli maallikoksi yllättävän hyvin perillä historiantutkimuksen uusimmista tuloksista. Joitain väärinkäsityksiä ja väärintulkintoja teokseen kuitenkin sisältyi. Niiniluoto oli esimerkiksi samastanut itsenäisyysmiehet ja Anjalan liiton miehet. Virheellinen oli myös Niiniluodon tulkinta Venäjän historiallisista päämääristä. Kun Niiniluodon mielestä Venäjän tarkoituksena keisarinna Elisabetin manifestista alkaen oli ollut Suomen valloittaminen, Renvall katsoi Venäjän pyrkineen Suomen suunnalla pääkaupungin turvaamiseen ja siihen, että Suomi toimisi iskunvaimentajana, puskurina ja rajavyöhykkeenä. Yhteenvetona Renvall totesi arvostelunsa lopuksi: ”Niiniluodon teos on kirja, joka panee ajattelemaan siinä esitettyjä asioita ja varmasti myös sanomaan vastaan. Mutta viimeksimainituissakin kohdissa vastaansanoja useimmiten antaa arvoa tavalle, millä asiat on esitetty ja asiallisesti tai tyyllisesti kytketty yhteen.”

Arvostelujen ohella *Mitä on olla suomalainen* herätti monenlaista keskustelua. Vaikka siinä ei puututtu päivänpolitiikkaan, se herätti kritiikkiä Urho Kekkonen ns. K-linjalaisten keskuudessa: ”kirja koettiin osana Neuvostoliittoa ja hyviä idänsuhteita vastaan suunnattua oikeistolaisista revanssienkistä kirjallisuutta,” tiivistää Blåfield.³⁸¹

Niiniluodon teos myöhemmässä kirjallisuudessa

Mitä on olla suomalainen sai seurakseen eräitä muita pamflettimaaisia teoksia. Eräänlaisena Niiniluodon teoksen vastineena voidaan pitää myös Paavo Haavikon ”Suomalaista sarjaa” kokoelmassa *Lehdet lehtiä* (1958). Mutta vielä suurempi vastaus oli Pekka Lounelan *Ollaan sitten suomalaisia* (1959). Kuten Hannes Sihvo on todennut, jo kirjan lukujen otsikot ironisoivat aikaisempaa kansallisromanttista näkemystä.³⁸² Ironisia otsikoita olivat esimerkiksi ”Takapajula” ja ”Pyhässä yrttitarhassa”. Niiniluodon nimen Lounela mainitsee pamfletissaan neljästi. Teoksensa toisessa luvussa, ”Me ja maailmankartta”, hän myös siteeraa Niiniluodolta jakson, jossa tämä luettelee suomalaisten kansainvälisiä ansioita ja saavutuksia. Lounela ei sellaisenaan sulata tätä ”ryhdistäytymisestä kertovaa listaa”, joka sinänsä on ”kunniallinen ja harras näkemys, jonka kannattajat osaavat iloita vähästä”. Vastapainoksi Lounela esittää realistisemmaksi luonnehtimansa Eino Leinon näkemyksen. Laajan Leino-sitaatin loppu kuvastaa tätä hyvin: ”Vasta silloin on meidän kansamme todella ’kansakuntien joukkoon

kohotettu’ – kun se lakkaa siteeraamasta, mitä muut kansakunnat siitä sanovat”.³⁸³ Niiniluodon ja muidenkin uudempien suomalaisuutta käsitelleiden kirjoittajien vastapainoksi Lounela viittaa etenkin Kiven, Leinon ja Volter Kilven näkemyksiin. On sinänsä kiinnostavaa, että Lounela hakeutuu näiden vuosikymmeniä vanhojen kirjoittajien teksteihin.

Niiniluodon kirjan tunnetuin lause: ”Syntyä suomalaiseksi on tavallista suuremmassa määrässä kohtalo” on mainittu myös Lounelan pamfletissa. Lounela tulkitsee lausetta jontensakin pahanilkisesti siten, että se tarkoittaisi ajatusta, ”jonka mukaan suomalaiset ovat hyvin erikoisia ja harvinaisen kiinnostavia otuksia, omaa luokkaansa kerta kaikkiaan”.³⁸⁴ Lounela katsoo, ettei suomalaisuuden käsitettä ole määritelty missään, eikä sitä tavallaan voikaan määritellä. Mainittuaan, että suomalaisuus on jokaisen oma asia, hän toteaa:

Virhe tehdään juuri silloin, kun puhutaan suomalaisuudesta kollektiivisena, Kurjensaaren tai kenen tahansa keksimien normien mukaisena ihanteena, jota kaikkien on pyrittävä täyttämään, vaikkapa vastoin omaa suomalaista luontoaan. Voidaan tieteellisesti todistaa, että me olemme suomalaisia. Miksi sitä pitää lisäksi vielä vaatia?³⁸⁵

Tässäkin kohden Lounela antaa viimeisen sanan Eino Leinolle, ”suurimmalle suomalaisuusajattelijalle”. Erityisen voimakkaasti Lounela arvostelee Suomessa havaitsemaansa sivistysvihamielisyyttä ja siihen liittyen sivistyneistön asemaa.

Lounelan pamfletti – ja sen myötä myös Niiniluodon suomalaisuuskäsitys – koki jälkinäytöksen vuonna 2013, jolloin julkaistiin Tuomas Anhavan aikoinaan julkaisematta jäänyt käsikirjoitus ”Isänmaan kauppiaat ja heidän tavarakriitikonsa”. Otsikon edellinen osa tarkoittaa Kauko Karetta, Matti Kurjensaarta, Matti Kuusta, Yrjö Niiniluotoa ja Raoul Palmgrenia, jotka olivat olleet Lounelan arvostelun kohteena, jälkimmäinen osa Lounelaa itseään. Anhava käyttää Lounelan kritisoinnista suomalaisuuden olemuksen tarkastelijoista nimitystä ”epäidenttiset viitokset” (he edustivat poliittista kenttää laidasta laitaan) ja katsoo, että heidän edustamansa ’suomalaisuus’ (lainausmerkit Anhavan) ”on olemukseltaan kuvitteellisen, sentimentaalisen ja epäperäisen arvostuksen luomista asiallisen keskustelun asemesta”.³⁸⁶ Anhava suhtautui sangen kriittisesti myös Lounelan pamflettiin, mutta katsoi silti, että se ”poikkeaa ratkaisevasti edukseen Kurjensaaren, Kuusen ja Niiniluodon opuksista, joista ei ollut edes kunnon naurunaiheiksi”.³⁸⁷

Lounelan pamflettia arvosteli Kansan Uutisissa Raoul Palmgren erityisesti suhteessa Leinoon ja ”leinolaisuuteen”. Vaikka Palmgren mainitsi myös Lounelan edeltäjiä, Niiniluodon kirjaa ei jostain syystä mainita (Palmgren ei arvostellut myöskään muita Niiniluodon teoksia).³⁸⁸

Mitä on olla suomalainen tulee esille vielä suomalaista keskiluokkaa satiirisesti kuvaavassa Eila Pennasen romaanissa *Mongolit* vuodelta 1966. *Mongolit* on oikeastaan koko 1950- ja 1960-luvun suomalaisuuskeskustelun ironis-satiirinen yhteenveto ja osin sitä myös ymmärtävä kuva suomalaisesta keskiluokasta. Satiiriseen käsittelyyn viittaa romaanin nimi, *Mongolit*.³⁸⁹ Jo romaanin johdantoluvun ensimmäinen kappale on pastissia suomalaisuutta

käsittelevästä ja määrittelemään pyrkivästä kirjallisuudesta. Romaanissa oppikoulun rehtori ja historian lehtori, fil.lis. Eino Peura lukee tutkimustaan varten suomalaisuutta käsitteleviä tekstejä ja tekee niistä muistiinpanoja. *Oma maa* –teoksesta hän löytää Kai von Fieandtin artikkelin ”Suomen kansan luonne” ja Kaarlo Hildénin ”Suomen väestö roduntutkimuksen valossa”. Laajan antologian *Suomen sana* ensimmäisestä osasta löytyy Erik Ahlmanin kirjoitus ”Kansallinen itsekritiikki ja kansanluonne” (ks. s. 166, 175). Teoksen keskivaiheilla Eino Peuran mieleen tulee uusi mahdollinen lähde-teos:

Hänelle tuli mieleen jotakin. Jokin esseetyylinen teos? Mitä on suomalaisuus, suomalainen luonne? Mitä on olla suomalainen?
Ah niin. Hän teki almanakkansa muistilistaan merkinnän:
Niiniluoto.³⁹⁰

Myöhemmin romaanissa Eino Peura on lukenut Niiniluodon teoksen ja kommentoi sitä mielessään:

Kirja se oli tehnyt häneen vaikutuksen. Tekijä oli jo kuollut, hän oli ollut aikoinaan merkittävä sanomalehtimies. Tuollainen kirja. Se teki vaikutuksen. Ei siksi että hän olisi yhtynyt sen mielipiteisiin. Tai ehkä osittain siksi, että hän oli niin epävarma ja että hän oli altis varmoille ajatuksille. Pääasiassa siksi että tämä tyyppi, tämän miehen tyyppi, herätti hänessä myötätuntoa.

Sivistyneen suomalaisen tyyppi. Niitä oli vielä, edelleenkin.³⁹¹

Peura näkee Niiniluodon teoksen ongelmana nimenomaan sen suhteen Neuvostoliittoon, eli kuten hän itselleen sanoo:

Mikä sinua siinä kirjassa oikein vihloi? Se tietoisuus vihollisesta, sen katkeruus. Sen kirjan ylle lankeaa ison naapurin varjo, eikö niin. Naapuri on todellisuutta, me emme selviä siitä unohtamalla, yhtä vähän kuin selvisimme siitä väheksymällä ja vihaamalla.³⁹²

Peuran mielestä Niiniluodon arkana kohtana on suhtautuminen kommunismiin, ”ehdoton kielteisyys”³⁹³, samoin se että hän ”ei käsitä ei halua käsittää kansainvälistä sosialismia”.³⁹⁴ Mistään sapelinkalistelusta Venäjää kohtaan Niiniluotoa ei kuitenkaan Peuran mielestä voi syyttää.³⁹⁵ Myös rotukysymyksen käsittely nähdään heikkoutena Niiniluodon teoksessa.³⁹⁶ Eila Pennanen on antanut romaanihenkilönsä Eino Peuran (samat nimikirjaimet kuin kirjailijalla!) esittää varsin sattuvia huomautuksia Niiniluodon kirjasta. Kommunismin vastaisuus käy selvästi ilmi (vrt. s. 181) ja esimerkiksi saamelaiset esiintyvät Niiniluodolla lähinnä vain eksoottisina lappalaisina.

Peura esittää myös arvionsa Niiniluodon eräistä klassisista suomalaisista romaaneista, Kiven, Lehtosen ja Sillanpään teoksista, esittämistä käsityksistä, mutta samalla myös oman näkemyksensä tyypillisistä suomalaisista:

Suomalainen kirjallisuus: tyypillinen tapaus. Niiniluoto arvostelee hieman epäröiden mutta selvästi Kiantoa ja Lehtosta, heidän köyhyyden ja kurjuuden kuvauksiaan. Hän näkee niissä jotakin epäilyttävää ja vierasta. Juutas Käkriäinen ja rämsänrantalaiset eivät kelpaa hänelle, he eivät hänen mielestään edusta tosi suomalaisuutta. Hän viittaa heidän itäsuomalaisuuteensa ja vertaa heitä länsisuomalaiseen Aleksis Kiveen. Vertaus ei ole aivan asiallinen, koska Kivi on niin paljon aikaisempi hahmo. Entä Sillanpää. Hänkään ei saa armoa Niiniluodon silmissä. Ymmärrän hyvin. Aristokraatti ei kestä Toivolan Juhaa eikä Siljaa, ”heikentyntä rotua”.

Mutta nämä käkriäiset ja toivot, he ovat Suomen kansaa. Heidän epämääräisiä piirteitään ja pingottuneita ilmeitään näkee kaikkialla. Kirjailijat olivat ’oikeassa’. He ovat juuri sitä Suomen kansaa, joka ei luonut yhteiskuntaa ja valtiota samanaikaisesti kuin muut pohjoismaiset kansat. Käkriäiset pysyivät ylhäisessä yksinäisyydessään, itsenäisinä talonpoikina ja erämiehinä, he välittivät vähät naapureistaan – miten olisi luja yhteiskunta voinut syntyä heidän työnään? Siten kansa joutui riippuvuuteen naapurista, alistettuun asemaan, joka vuosisata vuosisadalta muuttui yhä alistetummaksi.³⁹⁷

Jatkossa siteerataan myös Eino Jutikkalan näkemystä pohjoismaisesta yhteiskunnasta. Jutikkalan teos *Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria* oli ilmestynyt 1965.

Peura on Pennasen romaanissa pannut merkille Niiniluodon teoksen alkamisen Kalevalalla ja päättymisen siihen. Peura ei kuitenkaan esittele Niiniluodon ajatuksia kansanrunoudesta, vaan ryhtyy itse esittämään kritiikkiä Lönnrotin eeposta kohtaan. Peuran mielestä oli ikävä, että kansanrunoista tehtiin eepos, vaikka kansanruno on lyyrinen kertoessaankin.³⁹⁸ Epäilemättä nämä ovat kirjailija Pennasen omiakin näkemyksiä.

Mongoleista arvostelun kirjoittanut Marja-Leena Mikkola näki teoksen osittain suoranaisena kollaasina, jossa on käytetty lukuisia suomalaisuutta käsitteleviä tekstejä. Peuran niiden pohjalta tekemiä muistiinpanoja Mikkola luonnehti sekä hupaisiksi että järkyttäviksi.

Niiniluodon kirja ei jäänyt huomaamatta myöskään Pentti Saarikoskelta. Ylioppilaslehdessä 28.8.1959 julkaistussa pakinassa ”Rice krispies” kerrotaan suunnitelmasta uuden taidelehden perustamiseksi. Lehden avustajakunnasta pakinoitsija mainitsee:

Lehden avustajakuntaan tulee kuulumaan sekä sivistyneistöä että ns. vihaisia nuoria miehiä, jotka pienten neuvottelujen jälkeen on saatu uskomaan, ettei Suomesta tulekaan kansandemokratia! Niinpä eräs heistä,

rohkeiden sanoa, kaikkein *vihaisin* heistä on jo lupautunut vakituisesti arvostelemaan E. E. Harkon viisaan muonamiehen kirjoittamaa kulttuuripoliittista tutkielmaa ”Mitä on olla harkko”, josta me kaikki muistamme tuon monumentaalilauseen ”Syntyä harkoksi on tavallista suuremmassa määrin kohtalo”, lauseen jossa hämmäntävällä tavalla... well, en tahdo viedä sanoja avustajamme suusta...Smak!³⁹⁹

Harkko viittaa tietenkin Erkkoon ja hänen muonamiehensä Niiniluotoon, jonka kirjan viimeisessä luvussa oli todellakin ”monumentaalilause” ”Syntyä suomalaiseksi on tavallista suuremmassa määrässä kohtalo”. Huvittava yhteensattuma on, että runsas kuu-kausi aikaisemmin Yrjö Niiniluodon puoliso Marja Niiniluoto oli Ilta-Sanomissa julkaissut nimimerkillä Rukki pakinan ”Elämänlankaa”, jossa kuvattiin Saarikosken perheen kesänviettoa kaupungissa. Marja Niiniluodon pakina antoi Saarikoskelle aiheen samannimiseen pakinaan, jossa rukki alkaa pyöriä itsestään.⁴⁰⁰

Saarikoski palasi Niiniluotoon vielä pakinassaan ”Horoskooppi vuodelle 1960”, jossa tunnetut henkilöt esittävät näkemyksensä tulevasta. Niiniluodon tulevaisuudennäyksi on esitetty seuraava:

Uskokaa pois, teille on pelkkää hyötyä siitä että pääsette tähän mukaan.
Mutta hyvänen aika, minä loukkaannun. Joskushan sen kuitenkin täytyy tapahtua. Minulle patti päähän. Ette te tästä pääse poiskaan.⁴⁰¹

Kiinnostavalla tavalla *Mitä on olla suomalainen* tuli esille vielä vuonna 2001 Max Jakobsonin muistelmateoksessa *Pelon ja toivon aika*. Jakobson luonnehti Niiniluodon teosta ”merkittäväksi puheenvuoroksi 1950-luvun jälkipuoliskolla virinneessä kulttuurikeskustelussa, jossa haettiin kansalliselle identiteetille uutta hahmoa muuttuneessa tilanteessa” ja kertoi tutustuneensa siihen yhtenä niistä teoksista, joita hän luki valmistautuessaan siirtymään Washingtonista takaisin Helsinkiin ulkoministeriön sanomalehtiasiaintomiston päälliköksi. Jakobson oli tuolloin ollut 12 vuotta ulkomailla ja tunsikin lukuisista Suomen käynneistään huolimatta itsensä vieraantuneeksi kotimaan oloista.⁴⁰²

Eräs seikka Niiniluodon teoksessa askarrutti Jakobsonia, nimittäin sen kohtalouško:

Oliko syntyä suomalaiseksi todella ”suuremmassa määrässä kohtalo” kuin esimerkiksi syntyä puolalaiseksi tai virolaiseksi tai unkarilaiseksi, puhumattakaan juutalaiseksi? Kun olin toistakymmentä vuotta seurannut ulkopuolelta Suomen tilanteen kehitystä osana Euroopassa tapahtuneita muutoksia, olin saanut sen käsityksen, että Suomi ei ollut vain selviytynyt, niin kuin Niiniluoto kirjoitti, vaan huomattavasti vahvistanut asemaansa. Asenteeseeni vaikutti varmaan, vaikkei tietoisesti, Euroopan juutalaisia kohdannut tuho, josta Suomessa ei siihen aikaan juuri puhuttu. Juutalaiselle syntyä Suomessa ei ollut kohtalo, vaan pelastus.⁴⁰³

Oli sinänsä ymmärrettävää, että sodan koettelemusten yhteydessä ja niiden jälkeen puhuttiin kohtalosta. Esimerkiksi Edwin Linkomies on muistelmateoksensa *Vaikea aika* vaikuttavassa unkarilaisia koskevassa jaksossa puhunut ”traagillisesta kohtalosta, jota viisainkaan valtiotaito ei niissä oloissa olisi voinut välttää”.⁴⁰⁴ Kohtalosta Suomen yhteydessä oli muuten kyllä puhuttu jo ainakin Runebergistä alkaen, tämä kun oli nuoruudessaan todennut: ”suomalaisten paras ominaisuus on tyytyä kohtaloonsa”.⁴⁰⁵ Kohtalo-sanasta on käytetty myös sanaa onni: ”Sen kansa kaikki kärsinyt / ja onnehensa tyytynyt”, todetaan Ahlqvistin ”Savolaisen laulussa”.

Yrjö ja Marja Niiniluoto Palojärvellä 1957. Perhearkisto.

10 Kreikan perinnön itäinen reitti: *Löysin idän (1959)*

Kuva Kreikasta

Yrjö Niiniluoto ei ollut käynyt klassillista lyseota, jossa olisi painotettu latinaa ja kreikkaa. Silti latinaa opiskelleena Niiniluoto ymmärsi kuitenkin täysin klassillisten opintojen merkityksen pannen tosin samalla merkille niiden vähentyneen osuuden. Tämä kävi ilmi jo *Mitä on olla suomalainen* –teoksesta, jossa hän kirjoitti:

Helleenisen kulttuurin tuntemus muinaisen kreikan kielen välityksellä rajoittuu nykyään vain joihinkin yksilöihin. Englanti lienee ainoa maa, jossa helleeninen perinne vielä on elävä kulttuuripiirien huipulla. Latinan opetus on kuitenkin meillä nostettu aallonpohjasta tuomalla linjajako reaalikoulujen lukioluokille ja eräissä kulttuuripiireissä työskennellään määrätietoisesti sen harrastuksen elvyttämiseksi. Sen tuloksena on ollut suomalaisen instituutin perustaminen Roomaan klassillisen kulttuurin tutkijoita ja opiskelijoita varten. Tämä laitos koituu samalla antiikkia myöhemmän italialaisen kulttuurin, renessanssin ja muun taiteen tutkimuksen hyväksi. (MS 218)

Suomen Rooman-instituutin perustaminen huomioitiin näyttävästi Helsingin Sanomissa; asiasta raportoi lehden toimittaja, myöhemmin ulkoministeriön palvelukseen siirtynyt Kalle Salo ja sille oli omistettu myös Helsingin Sanomien pääkirjoitus.⁴⁰⁶

1950-luvun lopulle mentäessä Suomeen oli jo muodostunut pitkä Kreikan-kuvausten traditio, klassisina esimerkkeinään Emil Zilliacuksen ja Göran Schildtin teokset. Turismi

oli tuolloin huomattavasti lisääntymässä, ja sillä oli, kuten Niiniluotokin panee merkille, merkitystä Kreikan talouden kannalta, mutta suomalaisten matkailijoiden osuus rajoittui tuolloin vielä 400–600 kävijään vuosittain (LI 18). Yrjö Niiniluodon teos *Löysin idän. Esseitä Kreikasta, Bysantista, Venäjältä ja Suomsta*, jossa Kreikalla on keskeinen osuus, ei kuitenkaan ollut varsinaisesti matkakirja. Niiniluoto oli kylläkin tehnyt matkan Kreikkaan ja kirjoittanut sen pohjalta artikkelisarjan Helsingin Sanomiin, mutta matkakirjan asemesta *Löysin idän* on alaotsikkonsakin mukaisesti esseeteos, jossa toki on myös matkakokemusten ja –vaikutelmien kuvausta.

Teoksen otsikko, *Löysin idän*, on tavallaan paradoksaalinen sikäli, että Kreikan yhteydessä puhutaan tavallisesti lännestä ja antiikin Kreikasta länsimaisen kulttuurin lähtökohtana. Otsikko selittyy sillä, että Niiniluoto siirtyy esityksessään Kreikasta idemmäs, ensin Bysanttiin, sitten Neuvostoliittoon ja lopuksi Karjalaan. Samalla seurataan myös kristinuskon ja kirkon asemaa ja vaikutusta mainituissa maissa.

Kreikan osuus on yli puolet vajaan parinsadan mittaisesta teoksesta. Käsiteltyään yleensä Kreikkaa ja kreikkalaista kulttuuria Niiniluoto kuvaa vaikutelmiaan Ateenasta – keskeisesti esillä ovat Akropolis ja Parthenonin temppeli – sekä Eleusista ja Delfoita, ”Kyklooppien maata”, ts. Peloponnesoksen kohteita Mykeneä, Tirynsiä ja Epidaurasta. Matkan kohteena on myös Kreetta. Niiniluodon tapaa hahmottaa Kreikkaa yleensä on Erkki Sironen luonnehtinut seuraavasti – todettuaan ensin, että Niiniluoto on antanut aluksi tietoja Kreikasta matkaoppaan tyyliin:

Kreikan hahmotus jatkuu assosiaatiotekniikalla: ensin fyysisiä piirteitä, vuoristot, jatkuva tuuli, puuton maisema, huikaisevat klassiset maisemat. Mutta vuoristo on karua, myös idylliseksi kuvitellussa Arkadiassa /.../.

Siirtymä talouselämään tehdään pehmeästi karjatalouden kautta: lampaita ja vuohia, lihaa kerran viikossa. Tavallisimmin viljellään oliivipuita ja viiniköynnöstä, vaikka eurooppalaiseen makuun maukkaita viinejä on harvassa. Lähtökohtaiseksi maistajaksi on siis asetettu eurooppalainen, ts. suomalainen matkailija. Lehtimies Niiniluodon ajatukset lähestyvät taloudellisesti tärkeimpiä tulonlähteitä, joista jalometallien puutteen ja marmorin menekkiongelmien takia jäävät jäljelle tupakka ja matkailu./.../

Kreikkalaista yritteliäisyyttä ja laivanvarustelua ei suinkaan unohdeta. Niiniluoto muistuttaa, että mesenaatteja oli jo antiikin aikana. Kreikan fyysisen ja taloudellisen hahmottelun viimeistelee vuodenaikojen vertailu: kevät ja syksy ovat suositeltavia. kesä tuskallisen kuuma, talvella lumi voi halvaannuttaa Kreikan. Aurinkoisia päiviä riittää melkein koko vuoden ympäri. Monien aiempien suomalaisten tavoin Niiniluoto puhuu Kreikan valon erilaisuudesta, mutta myös käytännön kysymykset otetaan huomioon.⁴⁰⁷

Niiniluodon tarkastelemista Kreikan maa- ja paikkakunnista ilmeisesti kaikkein suurimman vaikutuksen häneen teki Delfoi.

Ateenan Akropoliilla olevaa Parthenonin temppeliä Niiniluoto tarkastelee arkkitehtonisena luomuksena. Hän ottaa kuitenkin huomioon myös sen vaiheet sekä ns. Elginin marmorien joutumisen Lontooseen. Mutta erikoislaatusella tavalla Niiniluoto onnistuu yhdistämään Parthenonin kuvaukseen myös vaikutelmansa Amerikasta:

Myöhemmin olen voinut todeta, että maailmassa on olemassa yksi todellinen jäljennös Parthenonista alkuperäisissä mitoissa, olenpa onnellisen tai onnettoman sattuman kautta nähnyt sen omin silmin. Se sijaitsee Tennesseeen valtion pääkaupungissa Nashvillessa, joka mainostaa itseään Amerikan Ateenaksi. Sen keskuspuistoon on pystytetty erikoislaatusen antiikin kulttuurin harrastuksen muistomerkiksi Parthenon entisöitynä. Mutta tämä Parthenon ei ole kullanhohtoista Pentelikonin marmorista, niinkuin se oikea, vaan likaisen ruskeata rapakiveä tai sen tapaista. Se on raskas eikä leiju ilmassa, ummehtunut ja tukehduttava. Sen friisit ovat supistettuun mittakaavaan tehtyjä. Sisällä on Pallas Athenen kullattu miniatyyripatsas, ilmeisesti jäljennös jostain jäljennöksestä. Ehkä on syytä mainita amerikkalaisten Parthenonin kuvanveistäjien nimet: Belle Kinney ja Leopold Scholz. Sanovatko ne kenellekään mitään? Tempelin ovelta on kilpi, jossa lukee:

No smoking
No ice cream
No popsicles

Kaikki kunnia kulttuuriharrastukselle, mutta on jäljittelyä, joka on pyhäinhäväistystä. (LI 47)

Tällainen amerikkalaisen tyyliä myöden ivailu eurooppalaisesta perspektiivistä käsin ei luonnollisestikaan ole mitenkään ainutkertaista. Nashvillen Parthenonia Niiniluoto oli käsitellyt Yhdysvaltoja koskeneessa reportaasisarjassa (ks. s. 000).

Niiniluoto korostaa Ateenan Parthenonin kauneutta nimenomaan siinä muodossa kuin se on nykyajan ihmisen nähtävänä raunioituneena (LI 47-48). Luultavasti kuka tahansa alkuperäisen Ateenan Parthenonin nähnyt ajatteli Niiniluodon tavoin. Kuitenkin Nashvillen Parthenon, joka tulee esille myös Robert Altmanin elokuvassa *Nashville*, on kiinnostava esimerkki sotien välisen ajan klassismista. Kuvanveistäjä-aviopari Belle Kinney (1890-1959) ja Leopold F. Scholz (1877-1949), jotka työskentelivät myös yhdessä, ovat ajan yhdysvaltalaisen klassismin keskeisiä edustajia. Kun klassismia viljeltiin Hitlerin Saksassa, Mussolinin Italiassa ja Stalinin Neuvostoliitossa eli yleensä totalitaristisissa järjestelmissä, on usein unohdettu, että sillä oli myös yhdysvaltalaiset edustajansa – suomalaisista puhumattakaan.

Kreikan-kuvaustensa yhteydessä Niiniluoto mainitsee ja siteeraa useita antiikin

kirjailijoita samoin kuin myöhempiä Kreikkaa ihailleita kirjailijoita. Jälkimmäisiä ovat esimerkiksi englantilaiset romantikot Byron, Keats ja Shelley sekä vuosina 1884-1915 elänyt, ns. parnassolaisia ihanteita edustanut J. E. (James Elroy) Flecker. Suomalaisia ovat V. A. Koskenniemi ja Emil Zilliacus. Koskenniemeltä Niiniluoto siteeraa runoa matkakirjasta *Suvipäiviä Hellaassa*. Kun Koskenniemi kertoo löytäneensä runon hotellihuoneensa pöydältä, samoin Niiniluotokin löytää runon (ks. s. 39). Nykykreikkalaisista kirjailijoista Niiniluoto mainitsee ainoastaan Stratis Myriviliksen, jolta vuonna 1958 ilmestyi Johannes Polvan suomentamana ilmestynyt teos *Kaikkeinpyhin Merenneitsyt*.

Kreetan yhteydessä ei lainkaan mainita saaren kuuluisinta ja yleensäkin yhtä kaikkein tunnetuinta nykykreikkalaista kirjailijaa Nikos Kazantzakisia. Niiniluoto kuvaa kylläkin värikkäästi kreetalaista kansanelämää etenkin karnevaaliaikana. Hän esittelee myös kreikkalaisen häätoimituksen, jonka sivustakatsojaksi hän oli Kreetalla eräässä kylässä joutunut. Eräs sattumus häissä tuo hänen mieleensä vastaavanlaisen tilanteen klassisessa venäläisessä romaanissa:

Nyt tapahtuu sellaista, mikä panee meidät vakavat luterilaiset ihmettelemään. Pappi taistelee naurunpuuskaa vastaan ja huomattuaan sen turhaksi alkaa ääneen nauraa, morsian ei myöskään voi vastustaa kiusausta ja pian kiertää yleinen nauru lähimpänä seisovien omaisten ja ystävien piiriä. Muistuu mieleen vertauskohta, myöskin ortodoksisista häistä, ei rahvaan vaan yläluokan tasolla, mutta mikä samanlainen vastustamaton hyväntuulinen iloisuus. Tarkoitan Levinin ja Kitty Shtsherbatskin vihkiäisiä Tolstoin Anne Kareninassa. Nuoret ylimykset Shtsherbatski ja Tshirikov, jotka pitelevät morsiusparin kruunuja, astuvat tuon tuostakin morsiamen laahukselle, hymyilevät ja iloitsevat ja törmäilevät tässä ilonpuuskassa milloin hääpariin, milloin muihin vieraisiin. Kittyssä alun perin syttynyt ilonkipinä tarttuu sulhaspoikain välityksellä vähitellen kaikkiin kirkossaolijoihin ja myös papin ja diakonin kasvot pyrkivät menemään hymyn virnistykseen. Jolleivät he kaikki olisi olleet niin ylhäisiä, he olisivat varmasti nauraneet ääneen. (LI 96-97)⁴⁰⁸

Kreikan-osuudessa mukana on myös viittauksia useisiin antiikintutkijoihin. Välttämättä Niiniluoto ei ole lukenut näiden alkuperäisiä teoksia. Ainakin Erwin Rohden lausuman ”Tuskinpa on ollut toista kansaa, joka olisi niin paljon, niin pelokkaasti kuin kreikkalaiset ajatellut tuonpuoleista elämää” Niiniluoto on hieman vapaasti siteerattuna saanut hyvin tuntemastaan Egon Friedellin kulttuurihistoriasta.⁴⁰⁹

Kristinuskon leviäminen

Siirtymää antiikin Kreikasta ajallisesti, paikallisesti ja ideologisesti eteenpäin merkitsee luku ”Antiikista kristinuskoon”. Siinä Niiniluoto tarkastelee kristinuskon leviämistä ja

nimenomaan Kreikan roolia tässä prosessissa. Hän esittää myös oman tulkintansa kreikkalaisesta aineksesta Uudessa testamentissa:

Merkillepantavaa, joskin maantieteellisen ja historiallisen kosketuksen vuoksi tuskin oudoksuttavaa on, että uuden testamentin kuvakieleenkin on otettu lainatavaraa Kreikasta. Sellaista uskoisin olevan kuvitelman kaupungista, joka seisoo vuorella. Me tapaamme sen vuorisaarnasta, Matteuksen 5:14: ”Ei saata olla piilossa kaupunki, joka sijaitsee ylhäällä vuorella.” Suomalaisemmin asia on sanottu vanhassa hengellisessä laulussa: ”Eikö kaupunki näkyisi, joka seisoo vuorella.” Eikö tämä ole selvä kuva kreikkalaisesta kaupungista akropoleineen, tai ainakin: eikö Siion, Jerusalemin linnavuori, ole siinä kohotettu kreikkalaisiin mittoihin. Korkeille vuorille rakennettuja kaupunkeja ei ollut Palestiinassa eikä tietääkseni muissakaan lähi-idän maissa. (LI 114)

Niiniluoto viittaa myös Ilmestyskirjan kuvitelmiin taivaallisesta kaupungista ja jatkaa:

Yläilmoista laskeutuva, kalliilta kiviltä hohtava kaupunki on mielikuva, jonka todella voi saada kreikkalaisen kaupungin akropoliista tämän maan ylenpalttisen häikäisevässä päivänvalossa. Maansa vaikeapääsyisimmille vuorenhuipuille niinkuin Athokselle tai korkeille kallionkielekkeille perustivat myös myöhemmät munkkikunnat luostarinsa, ei vain ollakseen eristettynä maailmasta ja turvassa rosvoilta, vaan ilmeisesti myöskin ollakseen puolitiessä vastassa sinä hetkenä, kun taivaat aukenevat. (LI 114-115)

Niiniluodon arvio siitä, että Uudessa testamentissa olisi mainitun kaltaista kreikkalaista vaikutusta, on mielenkiintoinen mutta tuskin oikea, sillä jo Vanhassa testamentissa puhutaan huomattavan paljon vuorista. Myös Palestiinassa on vuoria ja Jerusaleminkin kohdalla voidaan puhua kukkuloista, vaikkakaan ei sellaisista vuorista, joita Kreikassa näkee.

Varsin paljon Niiniluoto kiinnittää huomiota ortodoksiseen uskontoon, sen keskeisiin käsityksiin, jumalanpalvelusmenoihin ja kuvataiteeseen. Hän suorittaa myös joitain vertailuja protestantteihin nähden. Lisäksi hän näkee yhtymäkohtia antiikin taiteen ja kristillisen taiteen välillä:

Ensi näkemältä kristillisen taiteen ero antiikista näyttää olevan jyrkkä juuri värityksen kohdalla. Mutta kuilu kutistuu melkein olemattomiin, kun muistamme, että valkoinen antiikki on vain myöhäsaikojen harhakuvitelma ja että antiikin aikana kuvapatsaat, veistokset, jopa rakennukset olivat maalatut, joskus luonnottoman räikein värein. Jumalien vaatteet olivat puhdasta kultaa ja niiden silmät koristetut sähköyvin

jalokivin. Tästä on selvä linja ikonien ylelliseen koristeluun kullalla ja kalliilla kivillä. Antiikki oli yhtä värikästä kuin on kristillinen kirkkotaide vastaavissa luomuksissaan. Tässä on siis silta, joka tekee ymmärrettäväksi siirtymisen klassillisesta kristilliseen taiteeseen. Itä rakensi suoraan alkuperäiselle antiikille, ei vasta myöhään löydetylle, värinsä menettäneelle valkoiselle antiikille. (LI 122-123)

Aikoinaan saksalainen antiikintutkija, lehtimies ja matkailija J. P. Fallmerayer (1790-1861), jolla oli merkittävä asema Bysantin historian tutkimuksessa, esitti sen paljon keskustelua ja kritiikkiä herättäneen teesin, että myöhemmissä kreikkalaisissa ei enää ole mitään antiikin kreikkalaisten verenperintöä. Niiniluoto ei mainitse Fallmerayeria, mutta tämän esille tuomaan kysymykseen hän kuitenkin paneutuu:

Joka tapauksessa on varmaa, että Kreikassa on sitten antiikin aikojen tapahtunut paljon rodullista sekoittumista. Maa on ollut roomalaisten, goottien, frankkien, normannien, slaavien ja turkkilaisten miehittämä, ja makedonialaisia ja albanialaisia heimoja on valunut alas maan pohjoisrajalta. Tuota ahavoitunutta, sanoisiko karheata vuoristolaista tyyppiä Kreikassa on paljon. Silti ei ole oikeutta historiallisiin perustein epäillä vanhojen helleenien panosta nykyisen kreikkalaisen rodun syntymiseen. Minnekäpä nämä ikivanhat asujaimet olisivat kokonaan hävinneet suurissakaan historian mylläköissä? Eri heimot erottuvat ulkonäöltään paljonkin. Neiti Afrodite Salonikista on toisenlainen kuin neiti Afrodite Ateenasta ja molemmat eroavat aika lailla milolaisesta kaimastaan. (LI 30)

Erkki Sirosen sanoin, Niiniluoto on ratkaissut kreikkalaisten etnisyyttä koskevan ongelman ”diplomaattisesti huumorilla”.⁴¹⁰

Bysantista Venäjälle

”Antiikista kristinuskoon” –luku muodostaa sillan seuraavaan lukuun, joka käsittelee Bysanttia. Bysantti oli tuolloin saanut Suomessa uutta aktualisuutta Mika Waltarin romaanien *Mikael Hakim* (1949) ja *Johannes Angelos* (1952) myötä. Bysantin historian Niiniluoto näkee kaksinaisena:

Bysantin historia on melkein loputtomien rikosten ja julmuuksien kronikka, mutta viimeksi se jättää pyhimystarun vaikutelman. Tämä kaksinaisuus hallitsee alusta loppuun asti ja selittää sen, miksi sen kuvaajat usein turvautuivat apokalyptisiin vertauksiin. (LI 126)

Mika Waltarin romaaneihin Niiniluoto ei viittaa. Sen sijaan hän siteeraa W. B. Yeatsin tunnettua runoa ”Sailing to Byzantium”, joka oli ilmestynyt Aale Tynnin suomennoksena, sekä Cremonan piispan Liutprandin kuvausta 900-luvulta, joka myös on ollut Yeatsin lähteenä. Niiniluoto siteeraa lisäksi Prokopioksen kuvausta Hagia Sofian kirkosta.

Bysantin kirjallisen kulttuurin ja tieteen Niiniluoto sivuuttaa muutamalla rivillä, painottaen lähinnä Bysantin merkitystä Kreikan perinnön säilyttämisessä. Sen sijaan hän käsittelee varsin laajasti Bysantin taidetta, kuten Ravennan mosaiikkeja. Häntä kiinnostaa kuitenkin erityisesti Bysantin yleinen merkitys ja myös sen ylläpitämä universaalisen valtion aate: ”Bysantilla oli kaiken aikaa ”näkyvät rajat”, jotka ulottuivat sen rajalinnoituksia kauemmaksi. Se oli henkisenä mahtina väkevämpi kuin maallisenä”. (Niiniluoto 1959, 132). Kyse oli nimenomaan kristinuskon ja sitä kautta länsimaisen sivistyksen levittämisestä:

[Bysantti] käänsi kristinuskoon Balkanin bulgaarit ja slaavit, jotka omaksuivat sen kulttuurin, ja antoi siten niille kansallisen olemassaolon perustan, jolle monisatavuotisen turkkilaisvallan jälkeenkin voitiin rakentaa kansallinen itsenäisyys. Suunnattoman Venäjän Bysantti niinikään toi kristinuskon ja eurooppalaisuuden piiriin, mihin länsimainen kirkko ei varmaan koskaan olisi pystynyt. Jo tällä seikalla on suorastaan maailmanhistoriallinen kantavuus. (LI 132)

Löysin idän –teoksen viimeinen osasto käsittelee Bysantin perintöä Venäjällä, Neuvostoliitossa sekä Karjalassa ja Suomessa. Kiovan Venäjästä Niiniluoto siirtyy Moskovaan, Iivana Julman kauteen ja lopulta 1800-luvun slavofiileihin sekä Venäjän laajentumiseen, havainnollistaen asiaa parilla laajalla sitaatilla Dostojevskin tuotannosta. ”Bysantti ja Venäjä” luvun lopuksi hän esittää yleiskäsityksensä Venäjän laajentumisesta, ”venäläisestä sionismista”, kuten hän sitä kutsuu:

Pyrkimys Konstantinopoliin, venäläinen sionismi, on merkittävästi jaksanut elää, huolimatta niistä suurista mullistuksista, jotka ovat kulkeneet Venäjän itsensä yli. Myös bolshevikit, jotka ovat hylänneet Bysantin hengellisen perinnön, ovat eräissä tilanteissa yrittäneet painostaa Turkkiä luovuttamaan tukikohtia Salmien rannalta. Mutta salmia eivät suojele yksin Turkin aseet, jotka useimmiten ovat riittämättömät. Enemmän kuin valtojen kateus niitä nykyään suojelee lännen itsesäilytysvaisto, Atlantin liiton politiikka. Bosporin rannalla olisi Moskova monin verroin vaarallisempi kuin Venäjän suunnattomien arojen takana. Punainen puolikuu Hagia Sofian yllä on siedettävämpi kuin olisi Kremlin punainen tähti. (LI 160-161)

Esseistisessä tuotannossaan Niiniluoto on vain harvoin esittänyt näin selvää poliittista kannanottoa Atlantin liiton (Naton) puolesta ja kommunismia vastaan.

Neuvostoliittoa Niiniluoto tarkastelee kahdessa kirjansa luvussa: ”Vallankumouksen

Venäjä” ja ”Kirkko Neuvostoliitossa”. Vallankumouksellista Venäjää käsitellessään hän kiinnittää huomiota esimerkiksi bolševikkien tapaan nimetä kaupunkeja ja katuja uusilla nimillä sekä uutta ns. neuvostoihmistä, sillä, kuten hän toteaa, oikeauskoiset kommunistit tuntevat itsensä paremmiksi kuin entiset ihmiset tai nykyiset kapitalistiset ihmiset. Siinä yhteydessä Niiniluodolla on tilaisuus siteerata suomalaista vasemmistolaista runoilijaa Elvi Sinervoa. Niiniluoto kiinnittää huomiota myös kommunistiseen etiikkaan ja pyrkimykseen kansan raitistuttamiseen. Hän pohtii lisäksi kysymystä, missä määrin tavallinen ihminen uskoo neuvostoihanteen mukaiseen uuteen ihmiseen. Protestiäänensä hän siteeraa tri Zhi-vagon puhetta Boris Pasternakin tuolloin huomiota herättäneestä romaanista. Toisena neuvostoliittolaisena kirjailijana Niiniluodon teoksessa on esillä Vladimir Dudintsevin *Ei ainoastaan leivästä*, joka myös oli ollut Suomessa esillä eri yhteyksissä.⁴¹¹

Niiniluoto näkee Neuvostoliitossa paljon sellaista, mikä oli olemassa jo vanhassa Kreikassa: ”Sellainen piirre on valtion ehdoton määräämisvalta, kaiken yksilöllisen alistaminen kokonaisuudelle. Spartasta meillä on esimerkki, jota Neuvostoliitonkin on vaikea ylittää. Samoin on Platonin Valtio-dialogissa kaavailtu selvästi diktatorinen kommunistinen valtio.” (LI 173) Bysanttilaista jälkikajoa on etenkin johtajien palvonnassa, mutta erityisesti bysanttilainen vaikutus näkyy kuvien runsautena:

Selvästi bysanttilaisena jätteenä tyylittömyydessäänkin on pidettävä kaikkialla rehottavaa kuvien runsautta, samoin nyttemmin hylättyä itämaisen koristeellista rakennustapaa, joka teki pilvenpiirtäjistä hääkakkuja ja, käyttäkäsemme Hrushtshevin sanoja, varusti klassillisin pylväin navetat. (LI 174)

Kirkon ja uskonnon osalta Niiniluoto tarkastelee bolševikkien uskontopolitiikkaa ja ateismia sekä kirkkojen muuttamista museoiksi. Mutta hän ottaa huomioon myös Dostojevskin näkemykset ja pääsee lopuksi kirjansa alkupisteeseen, Kreikkaan:

Kun kysytään perimmäisiä syitä kirkon ja uskonnon taantumukseen Neuvostoliitossa, vallassa olevan luokan täydelliseen kielteisyyteen ja laajojen kansankerrosten vieraantumiseen, on muistettava myös Dostojevskin vastaus:

”Ateistiksi on venäläisen niin kovin helppo tulla, helpompi kuin kaikkien muiden koko maailmassa. Eikä meikäläisistä tule yksinkertaisesti ateisteja, vaan he alkavat ehdottomasti uskoa ateismiin, pitää sitä uutena uskona, huomaamatta ollenkaan, että ovat alkaneet uskoa nollaan ja tyhjään.”

Mutta sama Dostojevski on myös sanonut, ettei kukaan voi rakastaa ja ymmärtää Venäjän kansaa, jos ei rakasta ortodoksiaa.

Uskon, että kaiken jälkeenkin tämä avain on edelleen tarpeellinen. Jos lisätään, ettei myöskään voi ymmärtää ortodoksiaa, jollei ymmärrä ja rakasta Kreikkaa, onkin yksi tämä kirjan kehä kiertynyt umpeen. (LI 183-184)

Kirjan viimeinen luku, ”Bysantti ja Suomi”, käsittelee lähes yksinomaan Suomen yhteyttä Bysanttiin ortodoksisen kirkon kautta. Kun toisaalta lännen kautta Suomi tuli roomalais-katolisen kirkon piiriin, Bysantin vaikutuksen jäätyä Karjalaan, maasta tuli rajamaa. Niiniluoto ottaa huomioon myös Venäjän vallan ajan ja siitä aiheutuneet kirkkopoliittiset ongelmat. Tilanne muuttui Suomen itsenäistymisen myötä, Suomen ortodoksisen kirkon tultua Konstantinopolin hengellisen johdon alaiseksi. Niiniluoto siteeraa ”Jumalan armosta Konstantinopolin, Uuden Rooman arkkipiispan ja ekumeenisen patriarkan” Meletioksen määräystä Suomen Ortodoksisesta Arkkihiippakunnasta.

Kirjansa viimeisessä kappaleessa Niiniluoto tarkastelee siirtymää Kreikasta Suomeen neitsyt-hahmon kautta:

Kreikkalaisten neitsytjumalatar on varmaan raivannut tietä bysanttilaiselle Neitsyen kultille. On vaikea olla näkemättä merkillistä symboliikkaa siinä, että Parthenonin kultansunluisen Athenen patsaan ensimmäinen kristitty keisari kuljetutti Bysantiumiin, jossa se salaperäisesti hävisi, mutta syntyi uudestaan tuhansissa yhtä ylellisissä Jumalan äidin kuvissa. Miten tämä pyhäinkuva suomalaiselle, vielä puoliksi pakanalliselle maaperälle saapuneena saa liikuttavasti suomalaisen hahmon, näemme Kalevalan 50:nnessä runosta. Se maalaiskaunotar, jota kuvataan runon alkusäkeissä, on kuitenkin jo saanut selviä piirteitä bysanttilaisten pyhäinkuvien loisteliaisuudesta. (LI 194-195)

Niiniluoto siteeraa Kalevalasta ao. kohtaa. Kun sitten vanha ukko Virokannas kastaa Marjatan pojan ”Karjalan kuninkahaksi, / kaiken vallan vartijaksi” on siinä Niiniluodon mielestä suomalaista bysanttia, ”käsitys Kristusesta maailman kuninkaana, kaiken valtiaana ja tuomarina”. (LI 193)

Arvosteluja

Löysin idän oli jonkin aikaa myydyin suomenkielisen asiaproosaa (muistelmat, esseet ym.) edustava teos. Siitä kirjoitettiin joukko suorastaan ylistäviä arvosteluja. Helsingin Sanomiin kirjoittanut Toini Havu katsoi kaunopuheisesti, että Niiniluoto on ”ihannematkailija, joka ei hellitä, ennen kuin on tavoittanut kohteensa sielun, ensin nykyhetkessä, sitten siihen yhä syvemmälle vuosituhansien uumeniin ja historian pohjaan sukeltaen, kunnes on täysin valloittanut sen sisimmän hengen, kuin konkreettisenä ilmestyksenä”. Huomattavan suuren osan arvostelusta kattaa esitys Niiniluodon Bysantti-kuvasta. Erityisesti Havu kiittää Niiniluodon oivallusta yhdistää kuva Kalevalan Marjatasta bysanttilaiseen taiteeseen.

Uudessa Suomessa kirjoittanut Arvi Kivimaa, joka itse oli kirjoittanut teoksen *Kreikkaan 1956*, viittasi Niiniluodon anglosaksiseen kirjoittajatyyppiin ja häneen runouden lukijana. Esiteltyään teoksen eri lukuja Kivimaa kuulutti suomalaisen esseistiikan yleisyyttä, sillä esseistiikalla on asemansa kansalliskirjallisuudessa. Niiniluodon Kivimaa luki merkittäviin suomalaisiin esseisteihin. Kauppalehdessä kirjoittaneelle Kauko Kulalle *Löysin idän* oli ”tietorikas, humaani ja humanistinen kirja”. Kivimaan tavoin Kula viittasi Niiniluodon anglosaksiseen tyyli-ihanteeseen. Muista arvosteluista poiketen Kula esitti teoksesta laajahkoja sitaatteja.

Aamulehden arvostelija Jaakko Hakala piti kirjan erityisenä vahvuutena ”sen hiottua muotoa, jota lukee nautinnokseen”. Hän kiitteli myös kirjan peruskonseptiota, itäistä tietä. Hakala ihmetteli kuitenkin sitä, että Kreetalta avautuvat näköalat eivät olleet tarjonneet enempää Niiniluodolle. Niin paljon kuin teoksessa onkin puhetta idästä, Niiniluotoa hallitsee Hakalan mielestä ”perinpohjainen länsimaisuus”, mikä taas ilmenee siinä, että ”valtatie toiseen päähän on päästävä nopeasti /.../ toisin sanoen lentokoneella”. Hakalan mielestä suosituksen lentokoneella matkustamisesta olisi voitu jättää pois.

Nimimerkki Tompan Tuomon (= Urho Kittilä) kirjoitus julkaistiin Pohjolan Sanomien ohella useissa muissakin lehdissä. Kyseessä ei oikeastaan ollut arvostelu vaan laajahko teoksen sisällön esittely. Teoksen loppupuolen otsikoksi sopisi Tompan Tuomon mielestä ”Etsin itää”: ”Venäjä nimittäin on niin suuri ja arvoituksellinen maa, että sen löytäminen hyvällekin etsijälle on vaikeaa. Mutta mielihyvällä on valmis myöntämään, että Niiniluoto on erinomainen opas suurta naapurimaata tutkiessamme ja tarkkaillessamme”.

Suomen Sosialidemokraatissa Niiniluodon kirjan arvosteli Erkki Raatikainen, myöhempi Yleisradion pääjohtaja. Otsikolla ”Löytää, vaikkei soisi etsivänsä” julkaistussa arvostelussaan Raatikainen tarkasteli myös Jussi Talven Venäjä-kirjaa, jolle hän ei antanut paljon arvoa. Niiniluodon teoksen osalta myös Raatikainen viittasi sen anglosaksiseen esitystapaan ja mainitsi Niiniluodon osaavan understatementin taidon. Raatikainen vertasi Niiniluotoa tunnettuun amerikkalaiseen kriitikko-esseistiin Edmund Wilsoniin ja esitti, että kirjoitettaisiin teos *The Road to the Finland Station* – siis vastineeksi Wilsonin esseekokoelmalle *To the Finland Station*. Raatikaista kiinnosti Niiniluodon kirjassa erityisesti Venäjää ja Neuvostoliittoa koskeva osuus. Hän arvelee kuitenkin, että Niiniluoto on lähtenyt liikkeelle liian kaukaa Bysantista ja Kiovasta. Raatikainen suosittelee toista lähtökohtaa:

Entäpä jos päätoimittaja Niiniluoto ottaisi lähemmän lähtökohdan? En tiedä ketään toista meillä, joka suomalaisesta näkökulmasta voisi yhtä vähäeleisen miellyttävästi selvittää sen lopullisen tien vallankumoukseen, jonka Hegelin saksalaisromantiikka pani alkuun venäläisessä ajattelussa ja jota kulkivat Belinski, Nekrasov, Herzen sekä myöhemmin Mihailovski ja narodnikit, Tshernysevski, Kropotkin ja veljekset Uljanov.

Niiniluodon tavan etsiä historian jatkuvuutta Neuvostoliiton nykyisyydessä Raatikainen nimeää vanhasuomalaisuudeksi. Sen hän puolestaan nokkelasti katsoo varttuneemman keskipolven Miehen tieksi: ”Käytettyään nuoruutensa länsimaisilla turhuuden turuilla he ovat joutuneet epäilysten valtaan ja ikään ehtineinä tulleet vanhasuomalaiseen uskoon.”

Samana vuonna kuin *Löysin idän* ilmestyi myös kaksi muuta Kreikan-kuvausta, suomennos Göran Schildtin nyttemmin klassiseksi muodostuneesta teoksesta *Ikaros' hav* ja Jaakko Puokan kuvateos *Jumalten ja ihmisten Kreikka*. Kauko Kare arvosteli kaikki kolme teosta Suomalaisessa Suomessa otsikolla ”Matkamiehiä”. Valtaosa arvostelusta, yli puolet oli omistettu Schildtin teokselle, Niiniluodon saadessa suunnilleen kolmanneksen ja Puokan vain yhdeksän riviä. Osuudet kuvaavat hyvin myös teosten saamaa arvostusta. Niiniluodon teosta koskevan osuuden aluksi Kare muistutti siitä, että hän oli arvostellut aikaisemmin Niiniluodon teoksen *Mitä on olla suomalainen* ja että arvostelu oli aiheuttanut maininta- ja selostuskiellon Niiniluodon toimittamassa lehdessä. ”Koska S. Suomen levikki ja merkitys ovat kyllin suuret, moinen pikkumaisuus olkoon meistä poissa,” totesi Kare ivallisesti. Jälkikäteen voinee arvioida, että Suomalaisen Suomen saama panna oli lähtöisin Eljas Erkosta, jonka nimi oli mainittu Kareen arvostelun alussa (ks. s. 185).

Parasta Niiniluodon kirjassa oli Kareen mielestä sen alkupuoli ja ”tuoreen innostuneesti” kuvattu Akropolis. Kare jatkaa: ”Mutta mitä pitemmälle hänen matkansa edistyy, sitä persoonattommaksi teksti muuttuu. ’Löysin idän’ on asiatiedoiltaan runsas; mutta runsaat ovat asiakliseetkin. Teoksen monet sivut muistuttavat maantieteen tai historian oppikirjaa. Kirjoittaja tuntuu joskus itsekin ikävystyneen.” Kare panee merkille – kuten myös *Mitä on olla suomalainen* –teoksen arvioinnissaan – kömmähdyksiä lauserakenteessa ja tyyllissä. Teoksessa on viimeistelemättömyyttä, mutta aihepiiri ”on joka tapauksessa kiehtova ja hänen perusnäkemyksensä miellyttävä”.

Terävintä mutta samalla myös asiantuntevinta kritiikkiä Niiniluoto sai osakseen historiantutkija Heikki Kirkiseltä, antiikintutkija, Hufvudstadsbladetin päätoimittaja Torsten Steinbyltä ja antiikintutkija Edwin Linkomieheltä. Vaikka Ilta-Sanomiin kirjoittanut Heikki Kirkinen antoi arvostelunsa alussa kiitosta Niiniluodolle terävästä ja selkeästä havaintojen teosta, pani arvostelun otsikko ”Löytyykö itä?” uumoilemaan myös negatiivisia kannanottoja. Bysanttiin perehtyneenä Kirkinen arvostelee nimenomaan Bysanttia koskevaa osuutta, joka hänen mielestään on ”suureksi osaksi tuttu romanttisen kauden näkemys”. Kirkinen esittää myös useita virheellisiä yksityiskohtia. Lisäksi hän viittaa Niiniluodon arvioon kreikkalaisten viinien huonoudesta. Kirkinen arvelee, ettei Niiniluoto ole maistellut eräiden Athoksen luostarien tuotteita eikä Metaksa-konjakkia, ”joka on parhaita koko maailmassa”.

Torsten Steinbyn laaja, alakertana julkaistu arvostelu otsikolla ”Den östra vägen” oli arvosteluista perusteellisin ja paneutuvin. Vaikka Steinby myönsi Niiniluodon monien näkökulmien kiinnostavuuden, hänellä oli oikeastaan kaikista teoksen osista huomautettavaa. Kun Niiniluoto oli esimerkiksi väittänyt, että Uuden testamentin kuvakieltä oli lainattu Kreikasta, oli Steinbyn mielestä kyseessä huonosti valittu esimerkki, koska klassinen kreikkalainen proosa oli huomattavan vapaata metaforista – tähän tosin on sanottava, että

yleensä kuvakielen kannalta Steinbyn väite ei pidä paikkaansa, jos esimerkiksi ajatellaan Platonin laajoja ja suurenmoisia vertauksia.

Steinby kritisoi Niiniluotoa myös eräiden asioiden yksinkertaistamisesta. Kalevalan eräiden piirteiden yhdistämistä Bysanttiin, mitä Toini Havu oli kiitellyt, Steinby pitää haettuna. Hallitsijakultin osalta Steinby tuo itse esille eräitä kiinnostavia lisänäkökohtia: Bertel Gripenbergin lapsuusmuisto Venäjän keisari Aleksanteri III:sta tulee yllättävän lähelle antiikinaikaisen historioitsijan Ammianus Marcellinuksen kuvausta Constantinus II:sta. Steinby mainitsee myös Hufvudstadsbladetin päätoimittajan Amos Andersonin teoksesta *Bilder från kampen mellan Rom och Bysans i Finland* (1931), joka ei ole kuulunut Niiniluodon lähdemateriaaliin.

Valvojassa Niiniluodon teoksen arvosteli Edwin Linkomies, joka muuten Ateenassa oli tavannut Niiniluodonkin mainitseman kirjailijan Stratis Myriviliksen. Antiikintutkijana Linkomiestä kiinnosti erityisesti Kreikkaa koskeva osuus, josta hän osoitti monia erheellisiä käsityksiä ja suoranaisia virheitä. Myös jatkosta Linkomies löytää puutteita. Parhaana hän pitää – päinvastoin kuin Kauko Kare – neljättä osaa, joka käsittelee Bysanttia, Venäjää ja Neuvostoliittoa ja jossa kiinnitetään huomiota nimenomaan kulttuuri-ilmiöihin, ei niinkään aktuelleihin poliittisiin kysymyksiin. Arvostelunsa viimeisessä kappaleessa Linkomies polemisoi Niiniluodon käsitystä idän merkityksestä, mutta pyöristää sitten arvostelunsa positiiviseen, tosin hyvin yleiseen suuntaan: ”On hyvä, että tällaisia kirjoja suomeksi julkaistaan. Ne herättävät ajatuksia ja avartavat näköaloja”.

Löysin idän -teoksen negatiivisin arvostelu ilmestyi sosiaalidemokraateista irtautuneen Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattisen liiton lehdessä Päivän Sanomissa. Nimimerkki SKnen (Sulo Kivinen, tunnettu myös pakinoitsija Eskosena) oli antanut lyhyelle arvostelulle otsikon ”Köykäistä”. Nimimerkin mielestä Bysantin kuvaus ei tuonut esille mitään uutta; vanhan kertaus oli teoksessa arvokkainta, ”sillä Niiniluoto näkyy ymmärtävän vanhaa paremmin kuin nykyaikaa”. Erityisesti SKnen polemisoi Niiniluodon Neuvostoliitosta antamaa kuvaa.

Löysin idän herätti kiinnostusta myös teologien keskuudessa, mikä on sikälikin ymmärrettävää, että teoksessa tarkasteltiin varsin paljon uskontoa ja kirkollisia oloja. Satakunnan Kansassa kirjan arvosteli Kuopion piispa Eino Sormunen, joka oli tunnettu myös kulttuuria ja kulttuurifilosofiaa koskevasta kiinnostuksestaan ja kirjoittelustaan. Sormusen arvio oli kaikin puolin kiittävä. Teoksen painavimpana antina hän piti Bysanttia ja Venäjää käsittelevää osuutta. Sormunen katsoi myös, että Niiniluoto oli tehnyt arvokkaan palveluksen Suomen ortodoksiselle kirkolle ”valaisemalla sen omalaatuisen hurskauselämän perusteita”. Lähes ainoa kriittinen huomautus koski Arkadian osuutta; Sormunen arveli, että Niiniluoto ei ollut riittävästi ottanut huomioon eroosion merkitystä Arkadian karua luontoa kuvatessaan. Sormunen arveli lisäksi, että seuraavassa teoksessaan Niiniluoto valaisisi ”Venäjän ja Kaukoidän aaterakennelmien välistä yhteyttä ja jännitystä, jossa piilee maailmanpoliittisen tilan ratkaisu”. Samoihin aikoihin Savo-lehdessä julkaisemassaan kirjoituksessa ”Neljä aatemaailmaa” Sormunen kehitti Niiniluodon teos lähtökohtanaan omia näkemyksiään maailmanpoliittisista jänneväleistä.

Yhtä positiivinen kuin Sormunen oli kirkolliseen Kotimaa-lehteen kirjoittanut A. La., toisin sanoen Vanhan testamentin eksegetiikan professori (myöhemmin piispa) Aarre Lauha. Hänellä oli kuitenkin joukko kriittisiä huomautuksia, jotka koskivat Niiniluodon tietoja Raamatusta ja kirkon historiasta.

Kristillisessä Vartija-lehdessä kirjoittanut Leino Hassinen arvosteli Niiniluodon kirjan yhdessä Jussi Talven teoksen *Elän Venäjän varjossa* kanssa. ”Kulttuuripoliittisena kirjailijana Niiniluodolla on kuuntelemisenarvoista sanottavaa tässäkin teoksessa kuten kirjassaan ”Mitä on olla suomalainen?””, totesi Hassinen. Vaikka Kreikan historia saikin Niiniluodon tulkinnoista uutta väriä, teos käy Hassisen mielestä kiinnostavammaksi seurattaessa reittiä Kreikasta itään päin. Niiniluodon näkemykset ortodoksisesta kirkosta saavat Hassiselta kuitenkin kritiikkiä osakseen. Arvostelunsa lopuksi Hassinen totesi *Mitä on olla suomalainen* –teokseen viitaten: ”On hyvä, että idän löytöretkiä tehdään. Silloin itä ei ole meille vain punainen tai musta maa. Retki Niiniluodon parissa on mieluisa ja avartava. Olla suomalainen merkitsee myös sitä, että on löydettävä uudelleen itä.”

Löysin idän kuului myös Tampereen piispan (ent. Vanhan testamentin eksegetiikan professorin) Elis Gulinin lukemiin kirjoihin. Gulin, joka oli itsekin kirjoittanut Kreikkaa käsittelevän matkakirjan, kiitteli Niiniluodolle lähettämässään kirjeessä tapansa mukaan – hänet tunnettiin ystävällisyytensä ja kohteliaisuutensa johdosta Elis Liehakkona – teosta vuolaasti ja mainitsi jännittyneenä odottavansa kirjaa Egyptistä, Kaksoisvirranmaasta ja Intiasta. Kirjeen liitteessä Gulin mainitsi kuitenkin eräitä epätarkkuuksia, kuten vuorten osuuden Palestiinassa ja itämaisissa kuvauksissa.⁴¹²

Löysin idän –teoksessa on aineistoa, joka sittemmin on esillä Paavo Haavikon tuotannossa. Hannes Sihvo on esittänyt, että Niiniluoto on teoksessaan ikään kuin alustanut Haavikon eepoksen *Kaksikymmentä ja yksi* peruskuvion.⁴¹³ Haavikon eepoksessahan kuljetaan juuri itäistä reittiä Bysanttiin, jonka rahapaja oli eepoksen antaman käsityksen mukaan Kalevalan sampo. Kun pilapiirtäjä Kari teki matkan Yhdysvaltoihin, hän kirjoitti matkastaan piirroksin kuvitetun pakinakirjan *Löysin lännen* (1960). Teoksen uusintapainoksen (1990) esipuheessa Kari viittasi suoraan Niiniluodon *Löysin idän* -teokseen.

Suomen sanomalehtimaailman Castor ja Pollux – Helsingin Sanomien Yrjö Niiniluoto ja Uuden Suomen Eero Petäjäniemi, keskellä Marja Niiniluoto. Kuva Yrjö Niiniluodon 60-vuotispäiviltä. Päivälehdien arkisto.

11 Mannerheim historian näyttämöllä: *Suuri rooli* (1962)

Mannerheimista 1960-luvun alussa käyty keskustelu

Yrjö Niiniluodon viimeiseksi teokseksi jäi marsalkka Mannerheimia käsittelevä *Suuri rooli*. Suppea teos, jolla on alaotsikko ”Suomen marsalkan, vapaaherra Carl Gustaf Emil Mannerheimin kirjallisen muotokuvan yritelmä”, jäi sitä paitsi tekijältään kesken ja sen viimeisteli julkaisukuntoon hänen puolisonsa Marja Niiniluoto. Alaotsikon sana ”yritelmä” viittaa sattuvasti juuri esseemäiseen käsittelytapaan, merkitseehän itse esse-sanakin alun perin yritystä ja koetta (suomeksi sana yritettiin aikoinaan kääntää koelmaksi); tällöin esitystä ei esimerkiksi varusteta lähdeviitteillä.

Suuri rooli ei ollut ensimmäinen teksti, jossa Niiniluoto kommentoi Mannerheimia. Hän oli pannut merkille Mannerheimin esiintymisen jo 1936 ollessaan Helsingin Sanomien kirjeenvaihtajana Lontoossa. Mannerheim osallistui tuolloin Englannin kuninkaan Yrjö V:n hautajaisiin.⁴¹⁴

Runsaan sadan sivun mittainen teos koostuu 18 lyhyestä kirjoituksesta, jotka käsittelevät Mannerheimia sotilaana, poliitikkona ja yksityisenä ja julkisena henkilönä sekä hänen suhdettaan esimerkiksi kieleen ja uskontoon. Keskeisen lähdeaineiston Niiniluodolle ovat muodostaneet Mannerheimia sekä hänen aikaansa kuvaavat etupäässä muistelmatyyppiset teokset, joita 1960-luvun alkuun mennessä oli ilmestynyt runsaasti (A. de Bourcet, Kai Donner, Erik Heinrichs, Paul Rodzianko, Väinö Tanner) sekä tietysti Mannerheimin omat muistelmat. Suoranaista tutkimuskirjallisuutta Mannerheimista ei tuossa vaiheessa juuri ollut eikä Niiniluoto itsekään harjoittanut historian tutkimusta, joka olisi edellyttänyt arkistolähteisiin perehtymistä. Teos edustaa henkilökuvaesseistikkaa, jonka keskeisiä edustajia Suomessa ovat olleet Matti Kurjensaari ja Arvi Kivimaa.

Suppeudestaan huolimatta *Suuri rooli* on monessa suhteessa mielenkiintoinen. Laajan Mannerheim-kirjallisuuden, *Mannerheimianan*, joukossa sillä on muutaman muun teoksen kanssa erikoisasema eräänlaisena vedenjakajana. Sitä edeltäneet esitykset olivat enemmän tai vähemmän hagiografisia, useassa tapauksessa Mannerheimia lähellä olleiden henkilöiden kirjoittamia (Kai Donner, Erik Heinrichs, Anni Voipio – varsinkaan Heinrichsin teosta mitenkään väheksymättä). Niiniluoto pyrki uudenaikaiseen kuvaan, uudenaikaiseen kokonaisarviointiin ja uudenaikaisiin tarkastelukulmiin, vaikka teoksesta silti huokuu syvä kunnioitus Mannerheimia kohtaan. Sellaisenaan hänen teoksensa ikään kuin viitoitti tietä esimerkiksi niille lukuisille kirjailijoille, jotka romaaneissaan tai ei-fiktiivisissä teoksissaan ovat käsitelleet Mannerheimia.

Suuri rooli on kiinnostava muutenkin julkaisuajankohtansa takia. Kaksi vuotta aikaisemmin, 1960, Mannerheimin arvostus tai suoranainen Mannerheim-kultti oli huipentunut häntä esittävän ratsastajapatsaan paljastamiseen Helsingissä Postitalon edessä (sittenkin patsaan ja Postitalon väliin rakennettiin taidemuseo Kiasma, jonka rakentaminen ärsytti innokkaimpia Mannerheimin ihailijoita).⁴¹⁵ Mutta samaan aikaan ilmestyi myös Paavo Rintalan trilogia *Mummoni ja Mannerheim* (1960), *Mummoni ja marsalkka* (1961) ja *Mummon ja marskin tarinat* (1962), jossa Mannerheimin vaiheita tarkasteltiin rinnan kansanihmissen elämänvaiheitten kanssa. Pian tämän jälkeen ilmestyi myös ensimmäinen osa ruotsalaisen Stig Jägerskiöldin sittenkin monumentaaliseksi kasvaneesta Mannerheim-elämäkerrasta.

Samana vuonna kuin Mannerheimin patsas paljastettiin, ilmestyi Matti Kurjensaaren kirja *Jäähyväiset 50-luvulle*. Siinä Mannerheimiin oli jo suhtauduttu varsin kriittisesti. Provokatorisesti Kurjensaari asettaa rinnakkain vertailtavaksi Mannerheimin ja punaisten pohjoisen joukkojen ylipäällikön Hugo Salmelan, ”sekatyömies Salmelan ja vapaaherra Mannerheimin” ja toteaa lakonisesti: ”Nyt olen sitä mieltä, että Hugo Salmela oli suurempi”.⁴¹⁶ Kurjensaari vertailee myös työväenjohtaja Eetu Salinin ja Mannerheimin patsaita, jotka molemmat oli tehnyt ”kuvanveistäjä Aimo Tukiainen, punakaartilaisen poika”. Paradoksaalisesti Kurjensaari joutuu toteamaan, että Mannerheimin kohdalla Tukiainen oli onnistunut paremmin: ”/.../ sama taiteilija on luonut sekä suutari Eetu Salinin että vapaaherra Mannerheimin patsaan. Mannerheimin monumentti on komea, eloisa ja dynaaminen. Eetu Salinin patsas on litteä kuin kassakuitti”. Syynä Kurjensaaren negatiiviseen arvioon oli hänen allegorinen tulkintansa. Kun Salinin patsas esitti alaspäin kumartunutta hahmoa, se Kurjensaaren mukaan tarkoitti ”alistunutta työväenliikettä, jossa ei lentoa ole”.⁴¹⁷

Taidehistorialliselta kannalta on Liisa Lindgren esittänyt Mannerheimin ratsastajapatsaasta harkitun ja tasapainoisen arvion:

Ratsastajapatsaiden perinteeseen kuuluvat demokratian vastaiset, korostetun miehiset ja sotaiset merkitykset on painettu taustalle. Realistisen toteutuksen onkin ilmeisesti mahdollista ottaa etäisyyttä klassisoivaan nationalistiseen kuvaperinteeseen ja pyrkiä noudattamaan ’neutraalin’ historiankirjoituksen vaatimuksia. Mannerheimin

ratsastajapatsas toimii yhtäältä esikuvallisena isähahmona perinteisen velvoittavan muotokuvan tavoin ja toisaalta sitoo yksilön kansakunnan kohtaloon.⁴¹⁸

Lindgren muistuttaa myös siitä, että Mannerheimin ratsastajapatsas oli eurooppalaisessa katsannossa varsin myöhään toteutettu kansallismuistomerkki.⁴¹⁹ Tietenkin Mannerheim entisenä ratsuväen kenraalina ja ratsastusta muutenkin harrastavana oli viimeisiä kansallisia johtohahmoja, jotka ylimalkaan oli mahdollista kuvata ratsun selässä. Neuvostoliitossa tosin on pystytetty marsalkka Žukovin ratsastajapatsas.

Rooli ja kultti

Niiniluodon teoksen vastaanotto ja sen herättämä keskustelu antavat osaltaan havainnollisen kuvan tuolloisesta Mannerheimin ympärillä käydystä keskustelusta. Vanhoillisissa piireissä pahennusta herätti muun muassa se, että Niiniluoto oli Mannerheimin käyttäytymisessä nähnyt tietoista näyttelemistä, mihin myös teoksen nimi viittasi. *Suuren roolin* ilmestymisvuonna alkoi muutenkin eräänlainen Mannerheim-myytin inhimillistäminen. Sitä osoitti Ylioppilaslehden Vanhalle ylioppilastalolle järjestämä keskustelutilaisuus, jossa tuotiin esille monia Mannerheimin luonteen kielteisiä ominaisuuksia.⁴²⁰

Niiniluodon ajatusta roolin esittämisestä ja näyttelemisestä kritisoi niin Edwin Linkomies Valvojassa (1962) kuin Yrjö Blomstedt Suomalaisessa Suomessa (1962). Linkomies kirjoitti omien kokemustensa pohjalta:

On tosin kuvaannollisessa mielessä oikeutettua sanoa, että Mannerheim näytteli suurta osaa eli roolia Suomen historiassa, mutta sillä tavoin korostettuna, kuin tämä ilmaisi Niiniluodolla esiintyy, se voi aiheuttaa käsityksen, että Mannerheim oli pohjaltaan eräänlainen näyttelijä. Sellainen päätelmä olisi kuitenkin kokonaan tosiasioiden vastainen. On kyllä totta, että Mannerheim tehtävänsä täyttäessään oli omaksunut tietyn asenteen. Mutta tuo asenne kuvasti epäilemättömästi hänen sisintä olemustaan. Hän oli kehittynyt luonteeltaan pidättyväksi ja hänellä oli taipumus säilyttää välimatka lähimpään ympäristöönsä. Mutta sellainen johtopäätös, että hänessä pohjimmaisena olisi ollut jotakin muuta, kuin minkä hän päästi näkyviin, on täysin perustelemaaton. Niissä monissa tilaisuuksissa, joissa jouduin keskustelemaan Mannerheimin kanssa 1930-luvulla ja varsinkin vuosina 1943-44, en koskaan saanut vaikutelmaa, että hän olisi näytellyt jotakin roolia tai että hän olisi halunnut jotakin itsessään salata. /.../ Mannerheimilla oli kahdenkeskisessäkin keskustelussa aina leimaa-antavana piirteenä eräänlainen syvä vakavuus, joka ei ollut tekotuotetta, vaan kuului erottamattomana osana hänen henkilöönsä. Se ei olisi ollut mahdollista, jos hän olisi vain esittänyt rooliansa.

Linkomies on perustanut näkemyksestä keskusteluihin Mannerheimin kanssa, mikä on tietenkin eri asia kuin esiintyminen julkisuudessa. Se mitä Linkomies sanoo Mannerheimin asenteesta, pidättyvyydestä ja välimatkan säilyttämisestä, saattaa hyvinkin pitää paikkansa – Linkomies hän on itse muistelmissaan esittänyt lukemisen arvoisen luonnehdinnan Mannerheimista.⁴²¹

Yrjö Blomstedt puolestaan totesi Suomalaiseen Suomeen kirjoittamassaan arvoste- lussa, että kyse ei ollut näyttelemisestä vaan upseeri- ja hovikasvatuksen tuloksesta. Blom- stedt ei ole ottanut huomioon roolin ja näyttelemisen mahdollista metaforista tulkintaa; Linkomies sen sijaan viittaa siihen lyhyesti. Metaforinen merkitys on kuitenkin erittäin vahva. Kuva poliittisesta toimijasta maailmanhistorian näyttämöllä on tietysti hyvin yleinen. Sitä paitsi jo sana persoona on saatu näyttelemisen piiristä (lat. *persona* = naamio). Niiniluoto on kaikesti ollut tietoinen siitä, miten Eino Kaila oli tunnetussa ja suosituksa *Persoonallisuus*-teoksessaan (2. p. 1938) tuonut esille Kantin ajatuksen siitä, miten ihmiset ovat sitä enemmän näyttelijöitä mitä sivilisoidumpia he ovat, Schopenhauerin ajatuksen persona-sanan merkityksestä ja Jungin ajatukset roolimaisuudesta.⁴²²

Kysymys roolista oli muutenkin esillä Suomessa 1950-luvulla. Vuonna 1959 ilmestyi suomeksi sosiologi Erving Goffmanin teos *Arkielämän roolit*. Niiniluoto ei kuitenkaan viittaa siihen.

Metaforinen merkitys Niiniluodon teoksessa tulee esille jo heti sen ensimmäisillä riveillä: "Historia on nopea lavastaja. Suomen aikakirjoissa tuskin on ollut äkillisempää näyttämöllepanoa kuin vapaaherra Carl Gustaf Emil Mannerheimin, Venäjän armeijan kenraaliluutnantin ja keisarin seurueen jäsenen asettaminen historialliseen osaansa kylmässä ja sekasortoisessa Suomessa tammikuussa 1918. Muodonvaihdos oli niin jyrkkä, ettei se olisi voinut täydelle onnistua edes hyvälle näyttelijälle." (SR 7)

Toinen huomionarvoinen seikka on se, että ajatuksineen Mannerheimista roolin esittäjänä Niiniluoto ei suinkaan ollut mitenkään yksinäinen. Hän mainitseekin Yrjö Kivimiehen näkemyksen, että "marski oli syntynyt liian pieneen maahan eikä senvuoksi päässyt esittämään suuressa maailmanteatterissa lahjojensa mukaista roolia." (Niiniluoto 1962, 103) Mutta vielä painokkaammin teatteriin ja draamaan viittaavaa kuvakieltä on käyttänyt Erik Heinrichs Mannerheim-teoksessaan, joka on ollut Niiniluodon keskeisiä lähteitä ja josta Niiniluoto kirjoittaa:

Heinrichs, jolla on dramaattista silmää, on elämäkertateoksensa toisen osan alussa lavastanut Mannerheimin lopulliset jäähyväiset Venäjälle. Joskus 1920-luvun alussa /.../ Suomen valkoinen kenraali kävi tervehdyskäynnillä Venäjän armeijan entisen ylipäällikön suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitsin luona Choignyn tilalla Pariisin lähellä. Mannerheim kuvaili hänelle, kuinka hän oli vallankumouksen jälkeen palannut kotimaahansa ja siellä kukistanut bolševismen. Kun kenraali oli lopettanut, suuriruhtinas käski tuomaan kaksi lasia, ojentautui juhlallisesti täyteen pituuteensa ja sanoi: "Juon velvollisuutensa täyttäneen miehen kunniaksi." Se oli viimeinen kohta muistojen maailmaan siirtyneestä menneisyydestä.

Tapaus on varmasti Mannerheimin itsensä kertoma. Jos se ei ehkä ollut juuri näin dramaattinen, näki ainakin Mannerheim sen näin näyttämöllisenä. Se oli marskin jäähyväiset Venäjälle ja Venäjän marskille, kiitoksen kera. (SR 32-33)

Lisäksi Niiniluoto mainitsee Heinrichsin huudahduksen siitä, että Mannerheim oli näyttämöllepanija Jumalan armosta (SR 86). Yrjö Niiniluoto oli myös kirjoittanut arvostelun Heinrichsin kirjasta (ks. s. 115) ja siinä yhteydessä puhunut Mannerheimin roolihahmosta. Sitä paitsi viitatessaan Niiniluodon arvosteluun Matti Kurjensaari mainitsi itsekin määritelleensä Mannerheimin Suomen historian suurimmaksi näyttelijäksi.⁴²³ Teatraaliseen asennoitumiseen vihjaa eräässä yhteydessä V. A. Koskenniemi (SR 88) ja jopa Mannerheimin tytär näki isänsä elämän draamana (SR 74). Niiniluodon tapaan ”suuresta roolista” on myöhemmin puhunut myös Veijo Meri aivan kuin viitaten Niiniluodon teoksen otsikkoon: ”[S]uuren roolinsa hän näytteli hyvin vakuuttavasti”.⁴²⁴ Myös Jörn Donner on omassa Mannerheim-teoksessaan useaan otteeseen maininnut roolista.

Jos hyväksytään ajatus Mannerheimista oman roolinsa näyttelijänä, on varmaan aiheellista samalla todeta, että hän veti roolinsa johdonmukaisesti ja hyvällä maulla – syyllistymättä ylinäyttelemiseen. Ero on huomattava, jos katsoo esimerkiksi valokuvaa Saksan keisarista Wilhelm II:sta, joka vaikuttaa yksinkertaisesti pöyhkeältä – tai kuten P. J. Bousman kuvaa keisaria näkemässään elokuvassa: ”.../ suuressa juhlapuvussa, katse rohkeana sähkövien ylös kiverrettyjen viiksenkärkien yllä. Asenne oli liiaksi korostettu, jotta sille olisi voinut myöntää näyttelijän kykyjä.”⁴²⁵

Kriittisimmillään Mannerheimia kohtaan Niiniluoto on puhuessaan tämän luonteesta, nimenomaan siinä ilmenneestä ressentimentista. Ajatusta ”elämänkaunasta”, ressentimentista, oli kehitellyt Friedrich Nietzsche. Suomessa nietzscheläistä ressentimenttia oli esitellyt ennen kaikkea Eino Kaila edellä mainitussa teoksessaan *Persoonallisuus*. Nietzsche oli esittänyt ressentimentin etenkin kristinuskon kritiikin yhteydessä. Vaikka Kailan mielestä apostoli Paavali ja vielä selvemmin kirkkoisä Tertullianus olivat esimerkkejä ressentimentista, hän kuitenkin kritisoi Nietzscheä siitä, että tältä oli uskontojen tapaisten ”korkeanasteisten muodosteiden” monisäikeisyys jäänyt huomaamatta.⁴²⁶ Yrjö Niiniluoto ei yksityiskohtaisemmin paneudu ressentimentin nietzscheläiseen taustaan, vaan käyttää sitä vain yleisemmin kaunaisuuden merkityksessä; kyseessä on ”unohtumaton pitkävihaisuus kuvitelluista tai todellisista loukkauksista”, joita Mannerheim itsekin tuo muistelmissaan esille (SR 76). Niiniluoto mainitsee joukon esimerkkejä, kuten seuraavan:

/.../ Mannerheim v. 1919, ottaessaan vastaan Ruotsin kuninkaalta Kustaalta Miekkatähdistön korkean ritarimerkin, ei häikäillyt muistuttaa tälle, että hänen olisi oikeastaan pitänyt saada ruotsalainen kunniamerkki jo silloin, kun kuningas Kustaa kruununprinssinä vieraili chevalier-kaartin lounaalla ja Mannerheim päivystävänä upseerina oli tehnyt ilmoituksen kuninkaalliselle vieralle. (SR 78)

Ressentimenttiin Niiniluoto liittää myös hyvityksen, revanšsin, saamisen tarpeen. Hän kertoo anekdotin, jonka mukaan Mannerheim olisi suunnitellut muistelmiensa otsikoksi ”Kolme revanšsia”. Ajatus revanšsista on sittemmin ollut erilaisin painotuksin esillä Mannerheim-kirjallisuudessa.⁴²⁷

Mannerheimin luonnetta ja persoonallisuutta koskeva luku Niiniluodon kirjassa lienee vasemmistolaisia piirejä lukuun ottamatta kriittisintä, mitä Mannerheimista siihen mennessä oli sanottu. Niiniluoto kirjoittaa esimerkiksi Mannerheimin tavasta kohdella huonosti kenraalejaankin; edes sairaalloisuus ja ikä eivät ole riittäviä perusteita hänen käyttäytymiselleen:

Hänen ärtyneisyytensä voidaan selittää hänen sairaalloisuudellaan, varsinkin jatkosodan aikana, jolloin hän oli jo runsaasti yli seitsemänkymmenen, mutta se pukeutui muotoihin, jotka olivat virka-aseman väärinkäyttöä, etenkin kun hänen tyranniansa oli niin ehdotonta, ettei kukaan uskaltanut sanoa häntä vastaan. Hän nöyryytti kenraalejaankin, noita sotaurhojamme, eikä sallinut kenenkään edes loukkaantua, vaan antoi nuhteita sellaisesta itsetunnon osoituksesta. Näin nämä tilaisuudet, jolloin marski salli muidenkin kuin vain harvojen nähdä häntä, olivat aina jännittyneitä, joskus piinallisiakin monille läsnäolijoille. (SR 80)

Vastapainona Niiniluoto mainitsee myös Mannerheimin luonteen valoisammasta puolesta, joka ilmeni sodan aikana kanssakäymisessä tavallisten mikkeliäisten kanssa. Siteeraapa Niiniluoto myös Olavi Paavolaisen *Synkässä yksinpuhelussa* olevaa kuvausta Mannerheimin tästä puolesta.⁴²⁸ Mutta joka tapauksessa Mannerheimin luonteen negatiiviset piirteet ovat sittemmin tulleet kirjallisuudessa selvästi esille. Konkreettisimpia esimerkkejä on antanut Veijo Meri.⁴²⁹

Suuren roolin ehkä kiinnostavin aines sijoittuu lukuihin ”Yksityiselämä” ja ”Uskonto”. Edellinen käsittelee lähinnä Mannerheimin avioliittoa ja naissuhteita. Avioliitto päättyi avioeroon, mutta Anastasie Mannerheimin kuoleman Mannerheim huomioi asianmukaisia seremonioita noudattaen:

Kun Anastasie uudenvuoden iltana v. 1936 kuoli Pariisissa, pani Mannerheim siitä lehtiin omassa ja tyttäriensä nimissä kuolinilmoituksen, jonka muistosanat olivat: ”Saavuttakoon hänen ylpeä, urhea sydämensä rauhan elon taisteluiden jälkeen.” Tämä säe sisältänee jonkinlaisen avaimen puolisoien välien katkeamisen syihin. Vasta myöhään on tullut laajempien piirien tietoon, että Mannerheim kävi rukoilemassa vainajan puolesta Pyhän Kolminaisuuden kirkossa, Senaatintorin lähellä. Kreikkalaiskatolisen tavan mukaan hän oli polvillaan lattialla. (SR 66)

Jos kohta avioliitto ja perhe-elämä jäivät lyhyeksi episodiksi, niin toisaalta naisilla oli suuri osa Mannerheimin elämässä. Paitsi että Niiniluoto mainitsee Mannerheimin nuoruuden aikaisen ”mustalaisissa käynnin”, hän luettelee joukon naistuttavuuksia: kreivitär Potocka, kreivitär Salverte, Yvonne la Brousse, kreivitär Arco, mikä saa Niiniluodon toteamaan vähemmän kunnioittavasti: ”Niinkuin nähdään, olivat kaikki marskin rakastamat naiset siniverisiä tai ainakin ylhäisöpiireissä liikkuvia, niinkuin hänen ratsunsa olivat lämminverisiä jalorotuisia.” (SR 69)

Uskonnon osalta Niiniluoto osoittaa, miten Mannerheim, vaikka olikin virallisesti luterilainen, saattoi noudattaa myös sen kirkon tapoja, johon hänen vaimonsa oli kuulunut. Siitä oli esimerkkinä edellä mainittu rukoileminen Pyhän Kolminaisuuden kirkossa entisen puolison kuoltua mutta myös se, että Mannerheimin itsensä kuoltua hänen rinnalleen sydämen lähelle sijoitettiin ortodoksiseen tapaan kultainen risti. (SR 74) Toisaalta myös luterilaiset seremoniat saattoivat tulla kysymykseen:

Niinpä tiedetään nyt, että Mannerheim palatessaan valtionhoitajaksi nimitettynä vuoden 1918 lopulla Länsi-Euroopan matkaltaan Turun kautta Suomeen kävi arkkipiispa Gustaf Johanssonin luona pyytämässä siunausta valtionhoitajatoimelleen. Mannerheim polvistui ja arkkipiispa luki käsi valtionhoitajan pään päällä rukouksen anoen, että tämä vastuunalainen toimi suoritettaisiin Jumalan kunniaksi ja isänmaan onneksi. Se, että kumpikin osapuoli piti tapauksen salassa, osoittaa, ettei ollut kysymys teatterista eikä kansansuosion tavoittelusta. (SR 72-73)⁴³⁰

Sikäli kuin muista lähteistä tiedetään, mistään erityisemmästä uskonnollisuudesta Mannerheimin kohdalla arkkipiispa Johansson ei saanut käsitystä. Hän käytti Mannerheimista sanaa ’kylmä’, jolla hän tavallisesti luonnehti uskonnollisesti välinpitämättömiä henkilöitä.⁴³¹

Suuren roolin kiinnostaviin näkökulmiin kuuluu Mannerheim-kulttia käsittelevä luku. Kuten Yrjö Hirn laajassa teoksessaan Runeberg-kultista, siten ei myöskään Yrjö Niiniluoto suppeassa teoksensa luvussa mene täysin mukaan kohteensa palvontaan. Hän tuo esille eräitä Mannerheimin innokkaimpien ihailijoiden näkemyksiä, mutta myös sen, ettei tästä ole onnistuttu kirjoittamaan yhtäkään korkeatasoista runoa. Ainoaksi paremman luokan runoilijan kirjoittamaksi Mannerheimia käsitteleväksi runoksi Niiniluoto nimeää Koskenniemen runon ”Marskin lähtiessä”, joka sekkin on melko sovinnainen. Niiniluoto unohtaa Koskenniemen toisen runon, ”Runokirje sotamarsalkka Mannerheimille hänen 70-vuotispäivänään”, talvisodan jälkeen ilmestyneessä kokoelmassa *Latuja lumessa*, mutta sekkin on tyypillinen juhlaruno. Samassa kokoelmassa on P. E. Svinhufvudin 75-vuotispäivää juhlistava runo ”Cincinnatus”. Roomalaisten pelastajaksi auransa varresta kutsuttuun Cincinnatukseen on verrattu myös Mannerheimia; tämän vertailun on painokkaasti esittänyt Matti Klinge.⁴³² Cincinnatuksen roolia on sovitettu myös Edwin Linkomieheen.⁴³³

Niiniluodon mielestä kultin rakentamisessa oli saavutettu Mannerheimin kohdalla huippu; on jo laskevan kultin aika:

Mannerheimin kultissa on tultu ajankohtaan, jolloin hänelle pystytetään muistopatsaita ja perustetaan museoita samaan aikaan kun jopa juhlapuhujat yrittävät vetää häntä korkealta jalustalta tavallisten ihmisten joukkoon. Suureen patsaskilpailuun jätettiin toista sataa luonnosta, mutta tulos ei ollut yksistään ilahduttava. Useimmilta ehdotuksilta puuttui marskille oikeutta tekevä ilmeikkyys ja arvokkuus. Silti lopullinen ratkaisu oli korjailujen jälkeen hyvin onnistunut – on vain eduksi että marski on siinä enemmän suomalais-talonpoikainen kuin todellisuudessa oli. Muistopatsaiden pystyttäminen on kuitenkin laskevan kultin aikaa, se on taistelua uhkaavaa unohdusta vastaan. (SR 101)

Niiniluodon ennustus laskevasta kultista ei kuitenkaan osunut oikeaan, kun muistaa, miten laajat mittasuhteet esimerkiksi Mannerheimia koskeva kirjallisuus – niin tieteellinen tutkimus kuin kaunokirjallisuus – on saanut.

Mannerheim-kulttia käsittelevän luvun jatkeena olevassa luvussa ”Rooli ja suuruus” Niiniluoto pohtii Suomessa jo 1800-luvulla aktueelliksi tullutta kysymystä suurmiehistä. Suomen ensimmäisen julkisen patsaan sai Henrik Gabriel Porthan – paremman puutteessa voisi sanoa, sillä hankkeen puuhamiehet Fredrik Cygnaeus ja J. V. Snellman eivät kumpikaan olleet varsinaisesti mitään Porthanin ihailijoita.⁴³⁴ Porthanin patsaan veistäjän Carl Eneas Sjöstrandin ystävä Zachris Topelius oli paljon myötemielisempi, olihan Porthan hänestä ”rakastettu ja muistettava tiedemies” ja ”koko kansan opettaja”.⁴³⁵ Niiniluoto pohtii erilaisia vaihtoehtoja suurimmaksi suomalaiseksi. Hän torjuu Edwin Linkomiehen käsityksen Snellmanista suurimpana suomalaisena, vaikka onkin Linkomiehen kanssa samaa mieltä siitä, että Snellmanin vaikutuksen syvyys oli merkittävämpi kuin Mannerheimin. Linkomiehen mainitseman Runebergin Niiniluoto niin ikään torjuu. Yrjö Maunu (Georg Magnus) Sprengtporten saattaisi tulla kysymykseen, mutta: ”Jos /.../ Sprengtporten vie voiton [Mannerheimista] motiiveissa, hänen mainettaan pilaa se, että hän eräässä vaiheessa taisteli omia maanmiehiään vastaan, venäläisten puolella. Mannerheimin venäläisen kauden eri vaiheisiin – tarpeetonta sanoakin – ei sisältenyt mitään aktiivista toimintaa Suomea vastaan.” (SR 105).⁴³⁶ Sen sijaan Klaus Fleming – joka muuten oli ollut myös Fredrik Cygnaeuksen varsinainen ehdokas⁴³⁷ – tarjoutuu Niiniluodon arvioissa sopivaksi ehdokkaaksi, joka myös vertautuu Mannerheimiin: Fleming nuijasodan, Mannerheim punakapinan (Niiniluodon käyttämä termi) kukistajana. Vaaka kallistuu kuitenkin hie-man Mannerheimin eduksi: ”Flemingä ja Mannerheimia keskenään verrattaessa edellisen hahmo saattaa näyttää historiallisesti jyrkemmältä, mutta inhimillisesti on jälkimmäinen miellyttävämpi” (SR 107).

Arvosteluja aikakauslehdissä

Suuri rooli noteerattiin arvosteluissa varsin näyttävästi. Erityisen laaja oli Yrjö Blomstedtin, *Mitä on olla suomalainen* –teoksen ankaran kriitikon (ks. s. 185-186), Suomalaiseen Suomeen kirjoittama arvostelu. Blomstedt oli aikaisemmin arvostellut samassa lehdessä (1960) Erik Heinrichsin Mannerheim-teoksen jälkimmäisen osan antaen sille varaukse- tonta tunnustusta. Arvostelu ei sisällynyt tavanmukaiseen arvosteluosastoon vaan sille oli annettu varsinaisen erillisen artikkelin status. Edellä on jo käynyt ilmi, miten Blomstedt oli arvostellut Niiniluodon tapaa puhua Mannerheimin kohdalla roolista ja näyttelemi- sestä. Mutta arvostelussa, jonka otsikkona oli ””Minä ja Mannerheimi”” ja joka muuten oli varsin pitkälle Blomstedtin omien Mannerheimia koskevien näkemysten esittelyä, oli muitakin kriittisiä näkökohtia. On kuitenkin syytä palata vielä rooli-näkemysten arvoste- luun. Blomstedt nimittäin katsoo, että Niiniluoto ”luokittelee arvelematta rooli- piirteisiin kaiken sen, mikä hänestä tuntuu vieraalta ja oudolta”. Tämä vieras ja outo oli Blomstedtin mielestä Mannerheimin kohdalla kuitenkin opittua ja hänen kulttuuripiiriinsä kuuluvaa. Huvittavaa kyllä, Blomstedt tulee kuitenkin itsekin tahattomasti myöntäneeksi Niinilu- don roolikäsityksen oikeaksi mainitessaan Mannerheimin sisääntulojen ”teatraalisuudesta” ja ”astumisesta näyttämölle”. Sitä paitsi Heinrichsin Mannerheim-kirjan arvostelussaan Blomstedt oli suoraan maininnut maksutun roolin käsitteen.

Mainitussa Heinrichsin kirjan arvostelussa Blomstedt oli todennut:

On lähes mahdotonta kuvitella, että Mannerheimin persoonaa ja psyykeä voisivat todella ymmärtää sellaiset, joille marsalkan edustamat arvot ja omaksumat käsitykset, *jopa hänen omaksumansa roolikin* voivat olla vain ulkokohtaisesti käsitettävissä. Tästä ovat jo antaneet henkilökohtaisia esimerkkejä eräät Heinrichsin kirjan arvostelijatkin. Mutta kiistämätöntä on, että juuri henkisen sukulaisuuden vuoksi Heinrichs on aikalaisista ylivertainen ”loistavan Mannerheimin” kuvaajana.⁴³⁸ (kursivointi HKR)

Yksi niistä Heinrichsin kirjan arvostelijoista, joihin Blomstedt on viitannut, oli juuri Yrjö Niiniluoto. Niiniluoto taas oli Blomstedtin mielestä matkapostiljoonin poikana lähtöisin niin kovin erilaisista piireistä, ettei hän voinut ymmärtää Mannerheimin kasvuympäristöä. Taustalla ja kasvuympäristöllä on tietysti oma merkityksensä, mutta Blomstedt jättää ko- konaan mainitsematta sen, että Niiniluoto oli sentään nähnyt lehtimiehenä maailmaa jopa enemmän kuin nähtävästi Blomstedt itse ja omasi laajan lukeneisuuden.⁴³⁹ Voi tietysti kysyä, mitä Blomstedt olisi ajatellut Veijo Meren mahdollisuuksista ymmärtää Mannerheimia, Meri kun oli aliupseerin poika ja sellaisenaan kaukana marsalkallisista sfäreistä. Ilmeistä onkin, että Meri on tulkinnut oman taustansa pohjalta Mannerheimin käyttäytymistä eräissä tilanteissa.

Blomstedtin kritiikki kohdistuu myös siihen Niiniluodon ajatukseen, että Man- nerheim olisi ollut Suomessa tuntematon saapuessaan maahan 1918, käsitys joka

Mannerheim-kirjallisuudessa oli yleinen. Epäilemättä Mannerheim oli eräissä vaikutusvaltaisissa piireissä tunnettu; toinen asia on, miten tunnettu hän oli laajemmin kansalaisten keskuudessa.

Kun Blomstedtin esittämä arvio *Mitä on olla suomalainen* -teoksesta sai vastapainokseen Uudessa Suomessa historian professori Pentti Renvallin arvion, sama toistui *Suuren roolin* kohdalla. Blomstedtin näkemyksen vastapainoksi nousi historian professori Arvi Korhosen Uudessa Suomessa ilmestynyt arvostelu. Niiniluodon teos oli Korhosen mukaan ”ehyt kokonaisuus” ja ”valmiiksi hiottu kokonaisuus sellaisena kuin puoliso jättänyt sen painettavaksi”. Niiniluoto on Korhosen mielestä ”toiminut kuin taidemaalari, joka tekee henkilöstä eri puolilta ja eri asennoista skitsejä, jotka luonnehtivat toisinaan elävämmin kuin jäykkä ja viimeistelty muotokuva”. Joitakin yksityiskohtia, kuten maininta korsetin käytöstä olisi tosin voitu jättää pois. Käsityksen roolista Korhonen hyväksyy, mutta varauksellisesti: ”Mannerheim keisarillisen hovin ilmapiiriä hengittäneenä antoi etiketille arvoa ilman teatraalisuuden tarkoitusta.” Yleisesti ottaen positiivisen arvostelun loppukappale on kuitenkin melko varauksellinen: ”Niiniluodon teos on vain muotokuvan luonnos, sellaisena kylläkin mielenkiintoinen kodifikaatio nykyisen aineksen tarjoamista tiedoista. Voin kuvitella, että hän itsekin on ajatellut esseillään yllyttää muistiinpanojen tekoon niitä nykyään vielä eläviä henkilöitä, jotka ovat päässeet tekemään omia havaintoja tästä historiamme merkkihenkilöstä.”

Edellä on myös siteerattu Edwin Linkomiehen kritiikkiä Niiniluodon esittämää rooli-ajatuksesta. Linkomies, joka oli kirjoittanut arvostelun myös Erik Heinrichsin Mannerheim-teoksesta,⁴⁴⁰ esitti, osin omien kokemustensa perusteella, useita kriittisiä kommentteja ja osoitti useita suoranaisia virheitä Niiniluodon teoksessa. Loppukomentissaan Linkomies antaa myös tunnustusta: ”Niiniluodon kirjan suurin arvo on siinä, että se heittää eteemme ajatuksia, herättää osin vastaväitteitä ja vaatii osittain hyväksymistä. Se on sujuvasti ja innostuneesti kirjoitettu ja sellaisenaan sitä voi suositella luettavaksi”.

Suuren roolin noteerasi myös kristillinen aikakauslehti Vartija. Mauri Larkion lyhyt arvostelu oli kauttaaltaan positiivinen. Ollakseen kristillisessä lehdessä julkaistu arvostelu, Larkion kirjoitus oli sikäli erikoinen, että Niiniluodon näkemyksiä Mannerheimin uskonnollisuudesta ei ollut lainkaan pantu merkille.

Erik Heinrichsin arvostelu

Sanomalehdissä olleet arvostelut *Suuresta roolista* olivat yleisesti ottaen positiivisia ja niissä korostettiin varsinkin psykologista paneutumista, Mannerheimin luonteenpiirteiden tarkastelua sekä kirjan merkitystä keskustelun virittäjänä. Mielenkiintoisin lehtikritiikki ilmestyi kuitenkin Helsingin Sanomissa aprillipäivänä 1962. Sen oli laatinut merkittävän ja Niiniluodon lehdessään arvosteleman Mannerheim-kirjan tekijä, kirjallisista kyvyistään tunnettu jalkaväenkenraali Erik Heinrichs, joka itsekin oli nuoruudessaan toiminut lehtimiehenä. Laaja arvostelu oli saanut poikkeuksellisen näyttävät puitteet. Sen alkuosa oli

sijoitettu pääkirjoituksen viereen. Mukana oli kirjoittajan, Erik Heinrichsin, kuva, samoin kuva Kalervo Kallion veistämästä Yrjö Niiniluodon rintakuvasta sekä kolme Mannerheimia esittävää kuvaa. Pääkirjoitussivulla ollut Karin pilapiirros edusti vallan toista tyylytasoa kuin Niiniluodon kirja tai Heinrichsin arvostelu: siinä mökin äijä lukee lehdestä Maalaisliiton ohjelman luonnosta, jossa lukee: ”Venäjän kielen opetusta lisäävä” ja jonka johdosta äijä toteaa: ”En oo ikänäni muuta venättä oppinu kun ’rukii verh’ ja ’vitohka sutaa’ – mutta sillä oon pärjänny...”⁴⁴¹

Heinrichsin arvostelu, jossa on varsin monta sattuvaa sitaattia *Suuresta roolista*, oli sikäli kaksijakoinen, että siitä toisaalta huokui syvä arvostus Niiniluodon kirjaa kohtaan, ja toisaalta siinä esitettiin jatkuvasti kriittisiä huomautuksia. Arvostelun ingressissä todettiin, että psykologisen analyysin osalta Niiniluoto on tarjonnut täydellisemmän kuvan Mannerheimista kuin monet paljon laajemmat esitykset. Heinrichs otti kantaa keskustelua herättäneeseen kysymykseen roolin esittämisestä. Hän siteerasi kirjasta kiinnostavasti kohtaa, jossa Niiniluoto tavallaan rajasi omaa tulkintaansa roolista: ”Niin paljon kuin hänen elämäntyönsä olikin roolin esittämistä ja niin paljon kuin hän roolin etuja ja suojaa hyväksi käyttäen peittikin omia heikkouksiaan, ei niin pitkälle vietyä kulttia kuin Mannerheimiin kohdistui, voida rakentaa tyhjän varaan. – Se olisi täysin käsittämätöntä ja mahdotontakin”. Tämän Heinrichs hyväksyy: ”Loppulausuntoon voimme varauksetta yhtyä. Mannerheimin rooli Suomen kohtaloissa on liian raskas teatterin palkeilla esitettäväksi. Minkään lavastuksen puitteisiin ei sitä olisi voitu näyttämölle asettaa. Hänen jälkensä painuivat syvälle, ei näyttämön lattiaan, vaan Suomen kamaraan maamme itsenäisyyskauden ensimmäisten myrskyisten vuosikymmenten aikana. Tämä ei estä, että hän määrättyssä mielessä kieltämättä oli näyttelijäkin, kuten Niiniluoto kirjansa useassa kohdassa korostaa.”

Heinrichs kiinnittää huomiota siihen, että Niiniluoto arvosteli Mannerheimin arviota talvisodan synnystä. Niiniluodon käsityksen mukaan Mannerheim vihjaili muistelmissaan, että talvisota olisi ollut vältettävissä. Kun Niiniluoto oli kysynyt, miksi Mannerheimin täytyi välttämättä yrittää saada talvisota käymättömäksi, koska se oli hänen ja maansa suurin kunnia, Heinrichsin mielestä Niiniluoto jatkoi tässä ”runoilijaimme viitoittamilla teillä”: ”Talvisotamme muistomitalissa tosin mainitaan kunnia ennen isänmaata, mutta eiköhän arvojärjestys näiden käsitteiden kesken sittenkin ole päinvastainen?”

Heinrichs ottaa esille myös eräitä yksityiskohtia. Marsalkan väitetylle korsetinkäytölle ei hänen mielestään ollut mitään perusteita. Toinen yksityiskohta sen sijaan saa Heinrichsin hyväksynnän. Niiniluodon mainintaa siitä, että Mannerheim oli päivännyt Aasian-matkapäiväkirjansa helmikuussa 1940, ”Kannaksen rintaman ollessa luhistumaisillaan”, Heinrichs kommentoi: ”Karu ja ilman kommentteja esitetty asiatieto on omalla tavallaan vaikuttava. Se johtaa mieleen, että Napoleon oli vahvistanut Ranskan teatterin ohjesäännön Venäjän-retkensä aikana – Moskovassa!” Heinrichs antaa muutenkin erityistä kiitosta tyylin ja psykologian kannalta Niiniluodon näkemykselle Aasian-päiväkirjojen arvosta.

Suomen merkittävimpiin kirjallisuuskriitikoihin kuulunut, pitkään Helsingin Sanomissa toiminut Lauri Viljanen yhdessä puolisonsa Kaiman kanssa Yrjö Niiniluodon 60-vuotipäivillä.
Perhearkisto.

12 Yrjö Niiniluoto, lehtimies ja humanisti: toiminnan ja tuotannon arviointia

Kansallisbiografiaan Yrjö Niiniluodosta kirjoittanut Helsingin Sanomien entinen päätoimittaja ja historiantutkija Keijo K. Kulha on arvioinut Niiniluodon toimintaa lehdessä ja yhteistyötä Eljas Erkon kanssa seuraavasti:

Hyvän tiedemiehen tapaan Niiniluoto oppi toimittajana käyttämään malttia johtopäätösten teossa, harkitsemaan tarkoin syiden ja vaikutusten merkitystä sekä antamaan sanottavalleen selkeän ja loogisen muodon. Tämä oli erityisesti talvi- ja jatkosodan vaikeina vuosina tärkeä ominaisuus. Lisäksi Niiniluoto kuului ani harvoihin suomalaisiin sanomalehdenoimittajiin, jotka täyttivät kansainväliset mitat sanan vaativammassa merkityksessä. Niiniluodolle syntyi ulkomailla myös laaja kansainvälinen ystäväpiiri.

Vaikka Eljas Erko ja Yrjö Niiniluoto olivat temperamentiltaan erilaisia miehiä, yhteistyö sujui kohtalaisesti. Jälkimmäinen vältti asettumasta suoraan rintamahyökkäykseen erittäin spontaania esimiestä vastaan, ja tämä taas tarvitsi suuren lehden mielipidekirjoittajaksi Niiniluodon kaltaisen pätevän ja viileän asiantuntijan.⁴⁴²

Eljas Erkon ja Yrjö Niiniluodon, juristin ja humanistin, molempain oikeuksien kandidaatin ja filosofian maisterin, asemaa lehdessä kuvaa sattuvasti kirjasessa *Helsingin Sanomat (Päivälehti) 1889-1949* julkaistu valokuva yhtiön johdosta. Viiden hengen ryhmässä

istuvat keskellä Erkko ja Niiniluoto. Edellinen istuu valtiaan tavoin kädet ristissä rinnalla jälkimmäisen pitäessä käsiään sylissä. Teoksessa on myös kuvapari Erkosta ja Niiniluodosta. Kummallakin on kynä kädessä, mutta Erkon katse suuntautuu suoraan eteenpäin Niiniluodon katsoessa papereihinsa. Epäilemättä he tällaisenaan täydensivät toisiaan ja toistensa toimintaa. Yhteistyötä helpotti varmasti molempien orientoituminen englanninkieliseen maailmaan, joskin amerikkalainen kulttuuri jäi Niiniluodolle vieraammaksi. On myös muistettava, että juristi Erkolla oli humanistisia harrastuksia: hän oli ennen kaikkea innokas teatterin ystävä.⁴⁴³ Niiniluodon yhteistoiminta Eljas Erkon kanssa sujui yleisesti ottaen yhtä hyvin kuin Santeri Ivalon yhteistyö alkuaikojen epäluuloista huolimatta Eero Erkon kanssa.⁴⁴⁴

Helsingin Sanomat tunnettiin nimenomaan Erkon lehtenä samoin kuin Hufvudstadsbladet Amos Andersonin tai Turun Sanomat Ketosten lehtenä. Kun ottaa huomioon, miten tuulinen paikka voimakastahtoisten Erkköjen omistaman Helsingin Sanomien päätoimittajuus on ollut, jotain Eljas Erkon ja Yrjö Niiniluodon yhteistyön luonteesta ja sujumisesta kertoo se, että Niiniluoto säilytti asemansa päätoimittajana yli 20 vuotta ja että hän oli Helsingin Sanomien palveluksessa 37 vuotta eli koko työuransa. Yhteistyön tiiviyydestä on Heikki Tikkanen, Helsingin Sanomien myöhempi päätoimittaja, kertonut: ”Kymmenet kerrat kun minulla oli asiaa Niiniluodolle ja koputin hänen ovelle, niin Erkko oli siellä. He keskustelivat päivittäin ja ajan kanssa.”⁴⁴⁵ Eljas Erkon biografit Ohto Manninen ja Raimo Salokangas ovat havainnollisesti osoittaneet, miten kiinteässä yhteydessä Niiniluoto oli Erkköön tärkeiden poliittisten tapahtumien yhteydessä. Kun esimerkiksi tuli tieto Stalinin ehdottamasta ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksesta, Niiniluoto tavoitti Lontooseen lähdössä olleen Erkon puhelimitse lentokentältä ja soitti sitten tälle matkan aikana lisätietoja.⁴⁴⁶ Manninen ja Salokangas ovat esitelleet myös kiinnostavan episodin liittyen vuoden 1943 presidentinvaaliin, jonka yhteydessä Erkko ajoi Mannerheimin valintaa. Erkon käsialaa olleesta pääkirjoituksesta ”Moskova puuttuu keskusteluun” sensuuri poisti pari kohtaa. Kun lehti oli jättänyt tyhjiksi sensuurin poistamat kohdat, lehteä uhattiin jopa lakkauttamisella ja Niiniluodon kutsumisella asepalvelukseen.⁴⁴⁷ Näin drastisiin toimenpiteisiin ei kuitenkaan ryhdytty.

Yrjö Niiniluodon merkityksestä Helsingin Sanomissa ja suomalaisessa kulttuurissa on esitetty myös vähätteleviä arvioita. Muistelmateoksessaan *Vaikea aika* (1970) Edwin Linkomies mainitsee siitä, miten hän sodan aikana pääministerinä tapasi lehtien päätoimittajia. Saksan ulkoministerin Joachim von Ribbentropin käynnin yhteydessä hän pyysi päätoimittajia esittämään lehdistään hallituksen kannan. Eino Kilpi ja Yrjö Niiniluoto olivat Linkomiehen muistikuvan mukaan tilaisuudessa vaiteliaita eivätkä sitten kirjoittaneet lehtiinsä asiasta mitään.⁴⁴⁸ Samassa yhteydessä Linkomies arvioi yleisemminkin Niiniluotoa ja hänen asemaansa: ”Niiniluoto olikin aivan mitätön henkilö, eikä hänellä ollut lehdestään mitään poliittista sananvaltaa. Siinä suhteessa määräsivät Helsingin Sanomien sisällön lehden omistaja Eljas Erkko ja toimittaja Lasse Hiekkala” (Hiekkalasta ks. s. 50).⁴⁴⁹ Linkomiehen läheisiin ystäviin kuulunut Kansallisteatterin pääjohtaja Arvi Kivimaa on kuitenkin todennut, että yleensä oikeudenmukaisten henkilökuviensa kohdalla Linkomies

on yhdessä tapauksessa täysin erehtynyt, Yrjö Niiniluodon suhteen. Kivimaa jatkaa: ”Liekö jokin päätoimittajan itsepäisyys ärsyttänyt omanarvontuntoista pääministeriä niin, että hän tuli tässä tapauksessa langettaneeksi häतिकөidyn tuomion. Tiedänkin, että Linkomies olisi myöhemmin ollut valmis korjaamaan Niiniluotoa koskevan lausuntonsa, mutta teknisistä syistä se ei enää käynyt päinsä. Ja niin virhetuomio pysyy sitkeästi hengissä”.⁴⁵⁰ Eräänlaisena sovinnollisena eleenä voidaan pitää sitä, että Linkomies lähetti Niiniluodolle eripainoksen eräästä toimittamaansa *Omaan maahan* kirjoittamastaan artikkelista.

Myös kokenut diplomaatti ja lehtimies Heikki Brotherus on torjunut Linkomiehen arvion Niiniluodosta ”mitättömänä henkilönä”:

On totta ettei Niiniluoto ollut näyttävästi esillä. Hänen lehtimiesetiikkansa mukaan ensimmäisen persoonan käyttäminen artikkeleissa ja reportaaseissakin oli tuomittavaa. Poliittisia ja muita pakinoivia kirjoittajia lukuun ottamatta toimittajien oli pysyttävä nimettöminä uutisten, kommenttien ja artikkeleiden takana. Se oli *The Times* -lehden tyyliä, ja sen mikä *The Times*issa oli tapana tuli kelvata myös Helsingin Sanomissa. Mahtipontinen Linkomies ei tietenkään arvostanut näin omastaan poikkeavaa tyyliä kuin Niiniluodon, eikä hän sitä paitsi tiennyt että lukuisat lehden painavimmista pääkirjoituksista olivat tämän käsialaa.⁴⁵¹

Brotherus korostaa myös Niiniluodon vähäeleisyyttä ja itsensä hillitsemisen taitoa.⁴⁵² Ne olivat epäilemättä suuria avuja voimakastahtoisen Eljas Erkon läheisimmälle työtoverille. Erko tuskin olisi saattanut löytää toista päätoimittajaa, joka olisi kestänyt hänen rinnallaan niin pitkän ajan. Toisaalta Niiniluoto joutui varmasti monessa kohdin myöntymään Erkon tahtoon ja myötäilemään tämän näkemyksiä. On aivan ilmeistä, että esimerkiksi *Dagens Nyheterin* päätoimittajilla Herbert Tingstenillä ja Olof Lagercrantzilla oli paljon vapaammat kädet kirjoittaa, mitä halusivat. Sitä paitsi Niiniluodolla oli paljon enemmän työtä lehden arkirutiinien hoitamisessa kuin ruotsalaisilla kollegoillaan.

Sanomalehtikirjoittajana Niiniluoto oli monipuolinen: uutisia, reportaaseja, arvosteluja, pääkirjoituksia ja artikkelisarjoja. Toimiessaan lehtensä kirjeenvaihtajana Lontoossa Niiniluoto osoittautui tavattoman uutteraksi. Hänen kynästään lähti lehtiartikkeleita mitä erilaisimmista asioista, kuten politiikasta, taloudesta, kulttuurista, urheilusta ja kuningashuoneen tapahtumista. Erityisesti voidaan nostaa esille moniosaiset artikkelisarjat eri maista, Irlannista, Ruotsista, Tanskasta, *Times*-lehden Suomen sotaa käsittelevistä artikkeleista, Englannista, Kreikasta, Neuvostoliitosta, Yhdysvalloista ja Algeriasta. Olennaisena osana Niiniluodon kirjallista toimintaa voidaan pitää hänen kirja-arvostelujaan ja -esittelyjään. Niillekin on ominaista harkitsevuus ja tasapuolisuus. Valitettavasti nuoruuden aikainen kaunokirjallisuuden arvostelu ei saanut myöhemmin jatkoa Niiniluodon siirryttyä arvioimaan poliittista ja muistelmakirjallisuutta.

Toiminta lehtimiehenä johti Yrjö Niiniluodon toisen maailmansodan jälkeen julkaisemaan myös esseeteoksia. Suomessa oli sotienvälisenä aikana ollut useita kulttuurikriitikkoja,

jotka esimerkiksi matkojensa ja arvioimansa kirjallisuuden perusteella tarkastelivat eurooppalaista ja suomalaista kulttuuria. Näitä olivat varsinkin V. A. Koskenniemi, Olavi Paavolainen, Raoul Palmgren, Anna-Maria Tallgren, T. Vaaskivi ja Lauri Viljanen. Heistä etenkin Paavolainen, Tallgren ja Vaaskivi harrastivat maalailevaa ja värikylläistä tyyliä, Koskenniemi litterääriä ja dekoratiivista tyyliä, Palmgren poleemista tyyliä. Tiukimmin asiatyylissä pysytteli Lauri Viljanen. Toisen maailmansodan jälkeen muuttuneessa tilanteessa tällaiset tyyliilajit eivät enää tulleet kysymykseen muuten kuin Palmgrenin ja Vapaan Sanan edustamassa poleemisessa muodossa. Yrjö Niiniluoto toi esseekirjallisuuteen enemmän anglosaksista luonnetta. Maalailevuuden sijaan tuli asiallisuus, englantilainen understatement ja väliin myös humoristinen, pakinaa lähentyvä tyyli. Niiniluodolla on artikkelisarjoissaan, jotka keskittyvät paljolti politiikkaan, talouteen, yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja historiaan, silmää myös esteettisille vaikutelmille ja pikanteille yksityiskohdille ja tapahtumille.

Niiniluodon esseeteokset eivät välttämättä ole suomalaisen esseistiikan pysyvimpää klassisia saavutuksia, mutta niillä oli oma merkityksensä keskustelun herättäjinä samoin kuin informaation ja ideoiden tarjoajina. Heti maailmansodan loppuvaiheissa ilmestynyt *Tämä oli Englanti* vastasi kysyntään: oli polttava tarve saada tietoa voittajavaltioiden, tässä tapauksessa Englannin oloista ja olemuksesta. *Takana länttä ja Eurooppaa* tarjosi monipuolisen kuvan eri maista sekä sodan aikana että sen jälkeen. *Mitä on olla suomalainen* oli kiinnostava yritys suomalaisuuden luonnehtimiseksi. Sodan päättymisestä oli kulunut runsaat kymmenen vuotta ja elettiin nousukautta. Oli oikea hetki tarkastella myös maata ja kansaa kokoavasti. Epäilemättä teosta voidaan syyttää kansallisten stereotyypioiden vahvistamisesta. Mutta sellaisenaankin – stereotyypioiden kokoajana – se oli tarpeellinen. Sitä paitsi Niiniluodon humaani ja rauhallinen tarkastelutapa oli kaukana kansalliskiihkosta. Teoksen tarpeellisuutta ilmestymisaikanaan osoittaa jo pelkästään se laaja huomio, jonka se sai osakseen – samoin kuin sen herättämä laaja keskustelu. Jopa kaunokirjallisuudessa teos pantiin merkille ja antoi sille virikkeitä.

Seuraava teos, *Löysin idän*, oli kiinnostava peruskonseptioltaan. Kreikasta siirrytään Bysantin kautta Venäjälle ja sieltä Karjalaan. Vaikka esimerkiksi historian- ja antiikintutkijat saattoivat löytää siitä puutteellisuuksia ja virheitä, juuri konseptio oli tärkeä. Antiikin perintö ei ole välittynyt vain lännen kautta vaan se on kulkenut myös itäistä reittiä. Sitä paitsi Bysantista ei 1950-luvulle mennessä ollut vielä kovin paljon kirjallisuutta. Sattumoisin samoihin aikoihin myös Mika Waltari oli kiinnostunut Bysantin historiasta.

Viimeiseksi jäänyt teos, Mannerheimia käsittelevä *Suuri rooli*, oli puolestaan huomionarvoinen sikäli, että siinä yritettiin löytää uusia, myös kriittisiä näkökulmia kohteeseensa, vaikka Niiniluodon asennoituminen kohteeseensa onkin kunnioittava. Sen verran kriittinen Niiniluodon antama kuva oli, että teos herätti laajaa huomiota ja kirvoitti myös joukon negatiivisia arvioita. Suppeudestaan huolimatta *Suurella roolilla* on kiinnostava asema *Mannerheimianan* kehityksessä.

Ilmestyessään Niiniluodon kaikki teokset saivat varsin laajaa huomiota ja niitä arvioitiin sekä sanomalehdissä että merkittävässä kulttuurijulkaisuissa, ennen kaikkea *Valvojassa* ja *Suomalaisessa Suomessa*. Arvostelijatkin olivat monessa tapauksessa arvovaltaisia akateemisia

henkilöitä, kuten historiantutkijat Yrjö Blomstedt, Heikki Kirkinen, Arvi Korhonen ja Pentti Renvall, antiikintutkijat Edwin Linkomies ja Torsten Steinby sekä teologit Aarre Lauha, Mauri Larkio ja Eino Sormunen. Arvostelijoiden joukossa oli myös tunnettuja kirjallisuus- ja kulttuurikriitikkoja ja taidealan edustajia, kuten Toini Havu, Kauko Kare, Arvi Kivimaa, Kauko Kula, Matti Kurjensaari ja Jaakko Tuomikoski. Arvostelijoina tai esittelijöinä toimi myös joukko pakinoitsijoita, kuten Tompan Tuomo, Jukolan Eero, SKn ja Eskonen. Hänen teoksensa pantiin merkille myös ruotsinkielisessä lehdistössä.

Niiniluodon teosten arvostelut eivät suinkaan kaikki olleet positiivisia. Erityisesti kritiikkiä aiheutti kaksi teosta, *Mitä on olla suomalainen* ja *Suuri rooli*. Etenkin historiantutkijat olivat kärkkäitä havaitsemaan niissä puutteita. Yrjö Blomstedtin esittämien arvostelujen ohella kaikkein kriittisimmät kannanotot on löydettävissä ruotsinkieliseltä puolelta (Kurt Westerholmin arvostelu *Nya Arguksessa* teoksesta *Mitä on olla suomalainen* ja Torsten Steinbyn arvostelu *Hufvudstadsbladetissa* teoksesta *Löysin idän*). Myös Edwin Linkomiehellä oli monenlaista kritiikkiä esitettävänä Niiniluodon kirjoista, mutta hän piti niitä myös tärkeinä keskustelun herättäjinä.

Kaikille Niiniluodon teoksille on ominaista kaunokirjallisuuden huomioon ottaminen ja lainaukset kaunokirjallisuudesta. Nimenomaan esille tulevat kotimaiset klassikot Kalevalasta ja Runebergistä alkaen Lehtoseen, Kiantoon ja Sillanpähän. Osin tämä klassisen kaunokirjallisuuden huomioiminen myös vinoutti kuvaa Suomen nykytodellisuudesta. Viittauksia on myös etenkin englantilaisiin romantikkoihin samoin kuin venäläisiin klassikoihin Gogoliin ja Dostojevskiin. Niiniluodon aikana huomiota herättäneet venäläiset Vladimir Dudintsev ja Boris Pasternak mainitaan. Muuten uudempi eurooppalainen ja amerikkalainen kirjallisuus sekä yleensä kirjallinen modernismi näyttää jääneen hänelle enemmän tai vähemmän vieraaksi. Niiniluodon kirjat tarjosivat sitä paitsi aineistoa myös suomalaiselle pakina- ja pamflettikirjallisuudelle mutta myös kaunokirjallisuudelle.

Myös yleinen kiinnostus historiaan on ilmeistä Niiniluodon teoksissa. Kirjoittaessaan *The Times* -lehden raportoinneista tapahtumista Suomessa Niiniluoto esiintyi suorastaan historiantutkijana. Kielitieteellinen koulutus tulee myös eräissä yhteyksissä esille. Ehkä yllättävänkin paljon Niiniluoto on sekä lehtireportaaseissaan että kirjoissaan puhunut kirkon ja uskonnon asemasta eri maissa – ilman että hänellä itsellään näyttäisi olleen erityistä uskonnollista vakaumusta.

Kodin ja koulun perintönä Yrjö Niiniluodon aatemaailmaa leimasi eräänlainen fennomanian ja kansallisuusaatteen perintö, joka ilmeni etenkin pidättyvänä suhtautumisena ruotsin kieleen Suomessa samoin kuin Venäjän ja Neuvostoliiton sekä bolševismien ja kommunismin kritiikkinä. Kommunismin ja sen suomalaisen henkilöitymän Otto Ville Kuusisen arvostelu tulee selvästi esille Niiniluodon teoksissa ja lehtiartikkeleissa. Vuosi 1918 oli hänelle enemmän vapaussota ja punakapina kuin kansalaissota. Kansallisuusaatteen perintöä oli myös suomalaisen kirjallisuuden klassisten teosten arvostaminen ja viittaaminen niihin.

Kansallisen perinnön painottamisen rinnalla Niiniluodon ajattelussa ja kirjallisessa tuotannossa kulkee myös kansainvälinen linja. Kokemukset lehtimiehenä Genevessä ja

Lontoossa olivat omiaan tekemään hänestä erityisesti englantilaissävyisen liberalistisen tradition edustajan, näin siitäkin huolimatta, että hän oli koulutukseltaan germaanisen filologian maisteri, joka tunsu hyvin saksalaista kirjallisuutta ja viittasi siihen teoksissaan. Vaikka Helsingin Sanomat oli omalta osaltaan tuomassa edistämässä amerikkalaista kulttuuria Suomessa, Niiniluodolle itselleen tämä kulttuuri jäi vieraammaksi; hän saattoi suhtautua ainakin eräisiin sen piirteisiin sivistyneen eurooppalaisen ylenkatseella. Hänen esseistisiä teoksiaan voidaan luonnehtia paitsi englantilaisen myös yleensä eurooppalaisen ajattelutavan ilmentymiksi. Niiniluotoa voi pitää myös pohjoismaalaisuuden ja eurooppalaisuuden puolestapuhujana. Euroopan parlamenttien liiton julkilausumasta, Eurooppalaisesta hiili- ja teräsyhtymästä ja Robert Schumanin Suomen-vierailusta on myöhemmän Euroopan Union esivaiheina runsaasti positiivisia lausuntoja niin Niiniluodon omista kirjoituksista kuin Helsingin Sanomien uutisista ja reportaaseista.

Suomalaisessa politiikassa Niiniluoto esiintyi viimeisinä vuosinaan ilmeisenä presidentti Kekkonen vastustajana.

Englanninkielisen kulttuurin tuntijana ja esittelijänä Yrjö Niiniluoto muodosti suoranaisen esikuvan runsaat kymmenen vuotta nuoremmalle Tauno F. Mustanojalle, josta tuli englantilaisen filologian professori Helsingin yliopistoon. Niiniluodon kuoltua Mustanoja toi Helsingin Sanomiin englanninkielistä kirjallisuutta koskevia arvosteluja ja artikkeleita. Hän ei lakannut ylistämästä Yrjö Niiniluodon lehtiartikkelien ja kirjoitusten merkitystä.⁴⁵³ Esseekokoelmansa *Runo ja kulkuri* (1981) Mustanoja omisti Yrjö Niiniluodon muistolle.

Uransa loppupuolella useita henkilökuva-tyyppisiä esseitä kirjoittanut Arvi Kivimaa on yhdessä esseessään kuvannut myös Yrjö Niiniluotoa. Kokonaisarviona Kivimaa esitti seuraavan yleisluonnehdinnan:

Yrjö Niiniluoto ei ulkonaisesti vaikuttanut sanomalehtimieheltä. Hänen olemuksessaan oli viipyvä, unelias piirre, itsekuuntelun hitaus, minkä vuoksi häntä pikemminkin olisi kuvitellut runoilijaksi eikä journalistiksi. Sisimmässään, salaisesti Yrjö Niiniluoto ehkä olikin runoilija, jonka itsekritiikki oli vaiennut; kenties luopuminen jostakin oli synnä hänen väsymättömään runouden-harrastukseensa: hän luki lyriikkaa tavattoman paljon enemmän kuin hänen asemassaan olevat henkilöt yleensä. Hän oli vaatimaton eikä milloinkaan pitänyt melua itsestään; hän vaelsi ulkonaisen todellisuuden lävitse hiukan unissakävijänomaisesti, eikä sivullinen voinut havaita hänessä mitään erikoista persoonallisuuden säteilyä. Ja kuitenkin hän oli voimakkaasti omaleimainen henkilö, jonka laatu näyttäytyi hänen sanomalehtityössään. Hänen arvostelukykyensä oli erinomainen, ja artikkelimiehenä hän oli loistava: hänen lehtensä vakinainen lukija tottui varsin pian erottamaan, mikä suurlehden pääkirjoituksista oli Yrjö Niiniluodon laatima. Hän oli ytimekäs; hän oli tyyllintaitaja; englantilaisen sanomalehtikoulun [koulu on ymmärrettävä kuvannollisesti, tarkoittamassa toimintaa The Timesissa, HKR] käyneenä hänellä oli avaria

näköaloja ja eleetöntä huumoria. Tärkeällä vartiopaikallaan hän todella oli vaikuttajayksilö. Hänen neljä kirjaansa [Kivimaa ei ole tähän laskenut postuumia *Suuri rooli* -teosta, HKR], poliittisten ja kulttuuripoliittisten kirjoitusten valikoimia, antavat hyvän näytön hänen ilmaisukyvyystään ja laajasta lukeneisuudestaan niille, jotka eivät osanneet hänen työtään löytää nimettömien pääkirjoitusten sanomalehtipalstalta.⁴⁵⁴

Kivimaan esittämässä karakteristiikassa korostuu Niiniluodon kaikinpuolinen harmonisuus. Eljas Erkon rinnalla tämä oli epäilemättä tarpeellinen etu. Silti Niiniluoto osasi kirjoituksissaan käyttää myös kriittisiä ilmauksia ja jotkut kohdat hänen kirjoituksissaan panevat aavistelemaan jopa tukahdutettua intohimoa. Elämä sanomalehden palveluksessa ei nähtävästi myöskään antanut riittävästi aikaa puhtaasti kirjallisten ja ehkä tieteellistenkin töiden ja ambitioitten toteuttamiselle.

LIITE

Yrjö Kaarlenpoika

Delegatsija

Kollektiivisessa järjestelmässä yksilö saa merkitystä vain sikäli kuin hän kuuluu johonkin yhteisöön. Jos yritätte Neuvostoliittoon yksin, niin ette pääse tai jos pääsette, olette hankala vieras, paitsi jos satutte olemaan Adlai Stevenson. Mutta niin pian kun teitä on monta, muodostatte seurueen ja jos olette vielä kutsuttu, muodostatte valtuuskunnan. Delegatsija avaa taikasanan tavoin portit Neuvostoliitossa, jopa Kremlin hyvin vartioidut portit. Jokaisella delegatsijalla pitää olla johtaja, koska ei enää eletä vallankumouksen alkuaajan huumassa, jolloin orkesteritkin soittivat ilman johtajaa, ja epävirallisenkin valtuuskunnan johtajalla on virallisen henkilön asema. Kremlin kutsuilla hänet viedään kunniavierasaitauksen paremmalle puolelle ja hänen nimensä mainitaan sanomalehdissä.

Erään tällaisen delegatsijan johtajana minäkin, Grigori Karlovitsh, suoritin lyhytaikaisen tähdenlentoni Neuvostoliiton julkisuuden taivaalla, vajotakseni sen jälkeen pimeän taivaanrannan taakse. Mutta se on eri juttu.

Nyt haluaisin vain vastata niille ystävilleni, jotka ovat tiedustelleet, oliko matkamme etukäteen järjestetty, ns. *conducted tour*, joilla näytetään vain sitä, mitä isännät haluavat näyttää mutta ei sitä, mitä vieraat haluaisivat nähdä. Kerron siis, kuinka asia järjestettiin.

En aio kuvata Moskovaa. En samasta syystä kuin Randolph Churchill, joka sanoi venäläisille isännilleen, ettei häntä kiinnosta palatsit eikä kirkot eikä tehtaat eikä voimalaitokset,

koska niitä on joka maassa. Sen vuoksi hän yhtä hyvin istuu hotellissa. Me olemme tulleet uteliaina näkemään ja kuulemaan. Sen vuoksi istumme nyt korkeassa virastossa, jossa meidän matkastamme lopullisesti päätetään.

Isäntämme, kutsujamme, puhuu:

Hyvät ystävät. Te olette nyt Neuvostoliiton vieraita ja koska te olette meidän vieraitamme, ystävällismielisestä ja rauhaarakastavasta maasta, jossa tosin piileksii muutamia pahoja miehiä Fagerholmin selän takana, saatte itse päättää, mihin haluatte mennä ja mitä nähdä, saatte itse valita, ei mitään esteitä, minne vain haluatte. Kysymys on vain siitä, halutaanko leveyttä vai syvyyttä. Jos otetaan paljon leveyttä, ei voi olla paljon syvyyttä, jos paljon syvyyttä, täytyy tinkiä leveydestä. Neuvostoliitto on suuri maa, jos haluatte pitkälle, täytyy käydä kaukana ja menee paljon aikaa. Paljonko teillä onkaan aikaa? Katsokaamme. Kaksi viikkoa. Se ei ole paljon. Jos haluatte mennä Siperiaan, se on kovin vähän. Pahimmassa tapauksessa ette ehdi ollenkaan takaisin...

-Ei missään tapauksessa, herra osastopäällikkö...

-No hyvä, ei siis Siperiaan. Se on päätetty. Pysymme siis Euroopan puolella, niin kuin itse olette päättäneet.

Ei siis leveyttä, ei liikaa leveyttä. Jos tahdotte syvyyttä, kahden viikon edestä syvyyttä, menee koko aikanne Moskovassa. Mutta te tahdotte nähdä muutakin kuin Moskovan. Ei siis liikaa myöskään syvyyttä. Te olette tulleet Leningradin kautta ja olette nyt Moskovassa. Nyt katsomme, mitä muuta te suvaitsette nähdä. Haluatteko nähdä talvea? Eikö teillä Suomessakin jo ollut satanut lunta kun lähditte. Ette siis missään tapauksessa halua mennä pohjoiseen, koska sinne te joka tapauksessa menette kun lähdette takaisin kotiin. Siis etelään. Sanokaa minne vain. Se on meidän ilomme. Sinne vain etelään.

-Ehkä voimme päästä käymään Krimillä, sanon minä, Grigori Karlovitsh, valtuuskunnan johtaja, vaikka meidän oli jo Helsingissä annettu ymmärtää, että Krim on tähän vuodenaikaan mahdoton paikka: sataa, aina vain sataa.

-Siis Mustalle merelle. Hyvä, siellä on kesä ja aurinkoa. Mikä on ihanin paikka tähän aikaan vuodesta siellä? Se on Sotshi. Siellä kylpevät Hrutshev ja Bulganin ja sieltä on vain hyppäys ihanaan Kaukasian vuoristoon. Hyvät herrat, olette tehneet oivallisen valinnan, jonka mielihyvin hyväksymme. Menette siis Sotshiin ja Tbilisiin, Kaukasiaan ja Georgiaan. Nyt saatte päättää, mitä kautta sinne menemme. Onko ehdotuksia?

-Voisimme mennä Kiovan kautta, ehdotan siinä toivossa, että näkisin sen kuuluisat kirkot.

-Kaikin mokomin. Haluatte siis mennä Kiovan kautta. Sitä suosivat monet turistit. Mutta joku on antanut minun ymmärtää, että ehdottomasti kaikki tahtovat nähdä Stalingradin. Jos niin on, emme pane vastaan. Päinvastoin voin vakuuttaa, että sankarikaupunki suo teille lämpimän vastaanoton.

(Sulkumerkeissä voin vakuuttaa, että en koskaan ole kärsinyt niin infernaalisesta kylmästä kuin Stalingradin arolla.)

-No niin. Matkareittinne on siis selvä, aivan niin kuin olette itse valinneet. Moskovasta Stalingradiin ja sieltä Sotshiin. Sieltä menette junalla Tbilisiin, katselette Georgiaa

ja palaatte lentoteitse Moskovaan. Sitten junalla Leningradin kautta kotiin. Onnittelten mainiosta valinnastanne.

Kättelemme korkeaa virkamiestä ihmetellen valintaamme.

Ulkona odottavat oppaamme.

-Joko ilmoitettiin, milloin lähdemme Stalingradiin?

-Kas, miten arvasitte?

-Nu kak, eihän se niin vaikeata ole. Tänä vuonna viedään kaikki delegatsijat Stalingradin ja Kaukasian reittiä.

Katsomme toisiamme hölmistyneinä.

Miten ihmeessä osasimme valita sen virallisen reitin?

-Asiahan on selvä, Grigori Karlovitsh, johdettu retkue.

Niin minustakin silloin tuntui. Mutta asiaa voidaan katsoa toisinkin. Ja miksi ei? Jos nyt joku teistä haluaa virnistellä, niin muistakoon, että hänen esi-isänsä kulkivat ennen vanhaan karjan tekemiä polkuja ja hän itse kulkee näiden esi-isänsä tekemiä polkuja ja teitä, kiertää joka kiven ja kannon juuri siltä puolelta kuin nämä ovat kerran alkaneet kiertää, ja ajaessaan junassa hän seuraa täsmälleen sitä reittiä kuin kiskot suvaitsevat kulkea. Ei Venäjälläkään voi laukata niinkuin Tshitshikovin troikka tietömällä arolla. Eikö se ole järjestettyä matkustamista? Valinnan vapaus on siinä, että saa itse päättää, lähteäkö matkaan tai eikö lähteä. Eikä sekään valinta ole tavallisesti vapaa, edes vapaissa maissa. Useimmiten on jokin pakko.

-Kuulehan Grigori Karlovitsh, kun noin järkeilet ja koetat ymmärtää, tuntuu kuin ajatuksesi olisi joutunut yhteen kierteeseen kuin gramofonineula huonolla levyllä.

Näille pilkkaajille vastaan kysymällä, eikö ymmärtäminen ole juuri sitä, että ajatus ja mieli kiertää samaa uraa jonkun toisen kanssa.

Myöhemmin tapaan vanhan ystäväni kielimiehen, professori S. Ugrin, joka on pällannut Moskovasta, jonne hän oli kulttuurivaihdon merkeissä matkustanut saadakseen tilaisuuden käydä sukulaiskansojen luona.

-Miten matkasi onnistui? Oliko se hyvin järjestetty?

-Hyvin onnistui, olin Moskovassa neljä viikkoa ja tulini sitten kotiin. En käynyt sukukansojen luona.

-Miten niin?

-Kas näin. Menen virastoon. Sanon haluavani vepsäläisten luo. Mainiota! Tulkaa ensi viikolla uudestaan.

Menen ensi viikolla uudelleen. Vastataan:

-Vepsäläisten maahan ei ole teitä.

-Saanko niin ollen mennä vatjalaisten luo?

-Oikein hyvä. Siis vatjalaisten. Tulkaa ensi viikolla uudestaan. Tiedustelemme. Järjestämme.

Menen ensi viikolla uudelleen. Minulle sanotaan, ettei ole enää vatjalaisia.

Eroamme.

Kuka vielä uskaltaa väittää, että kaikki matkat Neuvostoliitossa ovat järjestettyjä?

VIITTEET

- 1 Valokuvasta ks. myös Marja Niiluoto 1898, 11-12.
- 2 Ivalosta Päivälehdien ja Helsingin Sanomien palveluksessa ks. Blåfield 2014, 29-36 ja passim.
- 3 Ks. esim. Willner 1983, 219.
- 4 Ks. Willner 1983, 219.
- 5 Ks. lähemmin Palmgren 1994, 42-47.
- 6 Kivijärven romaanista ks. lähemmin Palmgren 1994, 56-61.
- 7 Risto Kavanteesta ks. Jensen-Eriksen – Kuorelahti 2017, passim; Kavanteen romaanista ks. Palmgren 1994, 143-144.
- 8 Palmgren 1994 ei ole lainkaan huomionut Jalmari Finneä.
- 9 HS:ssa oli 17.5.1936 mainos Helsingin Sanomalehtimiesyhdistyksen kevätkuuhlasta ”Neekeriyö”, johon liittyvässä kuvassa kaksi mustaa kantaa lehtimiesjoukkoa. Tampereen Sanomalehtiyhdistyksen julkaisu oli nimeltään *Neekerirumpu*. Lehtineekeri-käsitteestä ks. Salminen 2004, 46-48.
- 10 Koskenniemen toiminnasta lehtimiehenä ks. Vesikansa 1997, 113-114; Häikiö 2009 I, 53-67, 83-85; Häikiö 2009 II, 84-88, 262-264.
- 11 Palmgren 1976, 114; Yrjö-Koskisen toiminnasta lehtimiehenä ks. myös Suolahti 1974 (1933), 181-190 ja Koskimies 1974, 134-154, 258-268.
- 12 Maupassantin ja Zolan suosiosta ja heidän teostensa käännöksistä ks. Rossi 2009, passim.
- 13 Ks. lähemmin Holmila et al. 2014.
- 14 Ks. esim. Eagleton 1984, 29-43; Riikonen 1990, 61-65.
- 15 Riikonen 1990, 17-20.
- 16 Riikonen 1990, 99.
- 17 Klinge 2000, 271, kursivoinnit Klingen.
- 18 Kulha 2002, 124; Kulha 2002, 125-126, on kiinnittänyt huomiota myös toisen historiantutkijan, Heikki Ylikankaan esittämään kritiikkiin lehdistöä kohtaan.

- 19 Klinge 2000, 270-271.
- 20 Ks. Holt 2008; Lagercrantz on kuvannut toimintaansa lehtimiehenä muistelmateoksessaan *Ett år på sextiotalet* (suom. *Vuosi 60-luvulla*); ks. myös Riegert & Roosvall 2017, 94-95; Segerstedtistä ja ruotsalaisista lehdistä ks. Ilja Ehrenburg, *Ihmisiä, vuosia, elämää* 3, 2.painos, suom. Juhani Konkka, Helsinki: Kansankulttuuri, 1980, s. 105-108; Tingsten on kirjoittanut moniosaisen muistelmateoksen; hänestä ks. myös Lagercrantz 207, 192-197, 355-358; Wirtén 2013; Petersson 2013; Klinge 2018, 38-44.
- 21 Wirtén 2013, 262; Riegert & Roosvall 2017, 95; Otterberg 2011, 42-51. – Helsingin Sanomat julkaisi talvisodan alla 11.10.1939 Barbro Alvingin Dagens Nyheterissä olleen artikkelin Paasikiven lähdöstä Moskovaan. Helsingin Sanomat nimitti artikkelia ”mieliinpainuvaksi”.
- 22 Ks. esim. Paavolainen 1946, 577, 673, 681, 799, 809-810, 902.
- 23 Ks. Kulha 1989, 298, jossa Segerstedtin nimi tosin on muuttunut Tigerstediksi. Segerstedtin ja Söderhjelmin yhteyksistä ja ystävytydestä ks. H. Söderhjelm 1960, 184, 187, 211-213, 242, 256 sekä Segerstedtin luonnehdinnat Söderhjelmistä, H. Söderhjelm 1960, 255 ja 261.
- 24 Tingstenin kirjoitus ilmestyi HS:n erityisessä Ruotsi-numerossa 5.4.1936, n:o 93B.
- 25 Tallquist 1983, 184.
- 26 Brošyyri on mukana Lagercrantzin valittujen artikkelien kokoelmassa, Lagercrantz 2007, 19-23.
- 27 Hurri 1993, 93.
- 28 Hurri 1993, 309.
- 29 Ginströmistä ks. Steinby 1982, 107-109 ja passim.
- 30 Janssonista ks. Tallqvist 1983, 189-190; Salminen 1988, 206, 213.
- 31 Perko 1971, 17-18.
- 32 Olli Matikainen on tarkastellut prosessia, joka johti professorin arvonimen myöntämiseen Keski-suomalaisen päätoimittajalle Erkki Laatikaiselle. Arvonimi myönnettiin hänelle hieman aikaisemmin kuin Ilkan päätoimittajalle Kari Hokkaselle, ks. Matikainen 2017, 230-239, joka tarkastelee muutenkin kiinnostavasti arvonimien myöntämisen taustoja. - Kouliintuneena historianutkijana Hokkanen oli epäilemättä ansioituneempi henkilö saamaan juuri professorin arvonimen kuin Laatikainen, joka ei julkaissut yhtään omaa kirjaa.
- 33 Maarit Niiniluodon sähköposti HKR:lle 15.2.2021.
- 34 Ks. Steinby 1979, 62-93; Landgrén, Anderson, Amos. Kansallisbiografia 1.
- 35 Steinby 1979, 73; Steinby 1982, 454-455.
- 36 Tommila – Salokangas 1998, 199; Salokankaan osuudesta.
- 37 Helsingin Sanomien toimittajakoulusta ks. Jensen-Eriksen – Kuorelahti 2017, 269-272; toimittajakoulutuksesta 1920-luvulta 1960-luvulle ks. Salminen 2004, 39-58.
- 38 Jakobson 2003, 93-94.
- 39 Sven Stolpen teoksesta *Olof Lagercrantz* (1980) ks. Nordin 2014, 127-131 ja 277-280.
- 40 Stenius 2016, 244-245.

- 41 Jensen-Eriksen – Kuorelahti 2017, 147; vrt. myös Joycen *Ulysses*en Aiolos-episodin sanat ”Harmsworthin viiden pennin lehdistö”.
- 42 Lagercrantz 1994, 126-127.
- 43 Thölix 1996, 99-100, 386; Steinby 1982m 312-318.
- 44 Steinby 1982, 319-374; Landgrén, Anderson, Amos. *Kansallisbiografia* 1. Steinbyllä on seikkaperäinen esitys Fredrik Valrosin asemasta ja välikokosta Amos Andersonin kanssa.
- 45 Eero Petäjaniemen kirje YN:lle Lontoosta 16.9.1946 EE:n kokoelma, PA; lopulta Pekkala oli kuitenkin esittänyt anteeksipyyntönsä.
- 46 Ks. esim. *Tiellä sananvapauteen 1917-2017 – Kekkonen, jumala, seksi* (2017) ja verkkojulkaisu *Tiellä sananvapauteen – suomalaisen sananvapauden ja sensuurin muistikirja* (julkaistu 21.11.2016).
- 47 Ks. Bruun 2018, 193-199.
- 48 Lagercrantz 1994, 127-128.
- 49 Garam et al. 1992, 201-207.
- 50 Ks. lähemmin s. 52. Ks. myös sattuvat kuvat, Vesikansa 1997, 151, 447.
- 51 Launis 2017, 83-85. Launis on käsitellyt erityisesti Kyllikki Hiiskun toimintaa satamareportterina, ”satamaneekerinä”.
- 52 Ks. Vesikansa 1997, 318-320.
- 53 Raekallio 2010, 155.
- 54 Raekallio 2010, 155; Irja Ketosesta ks. myös Kulha, *Kansallisbiografia* 5.
- 55 Matkapostiljoonin poika oli myös Sulo Kolkka, nimimerkki Simeoni, Helsingin Sanomissa toiminut tunnettu urheilutoimittaja ja pakinoitsija.
- 56 Kaarlo Niiniluodon ammatista mainittaessa on tavallisesti käytetty muotoa posteljooni. Se on tässä muutettu tavallisempaan, postilaitoksen historioissakin käytettyyn postiljooni-muotoon.
- 57 Pietiäinen 1988, 355; ks. myös Osmonsalo 1938, 184-185.
- 58 Pietiäinen 1988, 355.
- 59 Ks. Osmonsalo 1938, 386.
- 60 Osmonsalo 1938, 194-195.
- 61 Postimanifestista ks. Osmonsalo 1938, 231-274; Pietiäinen 1988, 432-445; Klinge 1997, 309-322; asiaa koskeneesta Päivälehdessä kirjoittelusta ks. Rytönen 1949, 20-26.
- 62 Vrt. Blåfield 2014, 160.
- 63 *Rellu 1884-2009; Suomen lakimiehet 1970*.
- 64 Maarit Niiniluoto 1989, 160.
- 65 Brotherus 1973, 76.
- 66 Ks. Blåfield 2014, 87; *Rellu 1884-2009*.

- 67 Riikonen 2015, 290-297.
- 68 Koskimies 1974, 175; E. S. Yrjö-Koskisesta ks. myös Koskimies 1974, 210-214, 269-272.
- 69 Niilo Niiniluodosta: Maarit Niiniluodon välittämät tiedot puhelinkeskustelusta Niilo Niiniluodon tyttären Liisa Drotarin, os. Niiniluoto ja vävyn Henri Drotarin kanssa 22.1.2021; ks. myös *Rellu 1884-2009; Suomen lakimiehet 1970*.
- 70 Manninen – Salokangas 2009, 26-34; Petäjä 2016.
- 71 Maarit Niiniluoto 1989, 160; Blåfield 2014, 149.
- 72 Maarit Niiniluoto 1997, 260.
- 73 Maarit Niiniluoto 1989, 160-161.
- 74 Maarit Niiniluoto 1997, 261.
- 75 Hugo Suolahden kirje Yrjö Niiniluodolle 16.2.1925 ja kortti 12.8.1925; ks. myös Elo 2015, 8, Ilkka Niiniluodon haastattelu. YN:n kokoelma, Ilkka Niiniluodon hallussa.
- 76 Blåfield 2014, 149.
- 77 Eero Erkon kirje Yrjö Niiniluodolle 22.8.1925; Elo 2015.
- 78 Kalle Fredrik Rouni (1898-1962) suoritti fil. kand. tutkinnon 1925 ja toimi näyttelijänä ja teatterinjohtajana. Hänen monipuolisuuttaan osoittaa se, että hän toimi operettilaulajana (ks. Erkki Kivijärven arvostelu Paganini-operetin esityksestä HS 4.5.1938) ja esiintyi useissa elokuvissa (ks. Rounin nekrologi HS 24.10.62).
- 79 Jensen-Eriksen 2017, 3 (verkkojulkaisu).
- 80 Käsikirjoitus, tätä kirjoitettaessa Ilkka Niiniluodon hallussa.
- 81 Mikkonen 2006, 92-93.
- 82 Mikkonen 2006, 96.
- 83 Kulha 1989, 271.
- 84 Niiniluodon toiminnasta Genèvessä ks. myös Blåfield 2014, 150-153; Similä 2014; Kansainliitosta ks. Kulha 1989, 266-280.
- 85 YN:n kirje EE:lle Genèvestä 2.9.1928; EE:n kokoelma, PA.
- 86 Seppäsen teksti on Päivälehdessä arkistossa Yrjö Niiniluodon kokoelmassa.
- 87 Ks. myös Jensen-Eriksen et al. 2019, 168.
- 88 Hänninen 2019, 39, 46; Niiniluoto luonnehtii muutenkin naisten asemaa ja tyyliä toimittajina, ks. Hänninen 2019, 107-108. Elma Järnefeltistä ja Irma Andersinista ks. Hänninen 2019, 44-45.
- 89 Ks. Blåfield 2014, 221-222.
- 90 Manninen – Salokangas 2009, 128.
- 91 Pietiäinen 1986, 139.
- 92 YN:n kirje EE:lle 4.10.1933; ks. myös Manninen – Salokangas 2009, 128-129.

- 93 Similä 2014.
- 94 YN:n kirje EE:lle 6.10.1933, EE:n kokoelma, PA.
- 95 Manninen – Salokangas 2009, 129.
- 96 YN:n kirje EE:lle 26.12. (ei vuosilukua), EE:n kokoelma, PA.
- 97 YN:n kirje EE:lle 12.7.1934; EE:n vastaus 16.7.1934. EE:n kokoelma, PA.
- 98 Holstin osalta ks. Pietiäinen 1986, 140.
- 99 Pietiäinen 1986, 402.
- 100 Pietiäinen 1986, 402; Holstin toiminnasta Helsingin Sanomien ulkomaanosastolla ks. lähemmin Pietiäinen 1986, 158-166.
- 101 T. Tarkka 1974, 61-62; Pietiäinen 1986, 139-140.
- 102 T. Tarkka 1974, 64-65, 70.
- 103 Ks. erit. Hänninen 2019, 76-81. Varhaisista ulkomaankirjeenvaihtajista ks. myös Pietiäinen 1986, 138-139.
- 104 Jensen-Eriksen – Kuorelahti 2017, 20-21.
- 105 Rytkönen 1946, 345-346.
- 106 Salokangas 1987, 380.
- 107 Ilkka Niiniluodon sähköposti 3.10.2017; Toivonen-Siirala 1965, 59.
- 108 Toivonen-Siirala 1965, 129.
- 109 Manninen – Salokangas 2009, 129.
- 110 YN, Piirteitä ”Timesin” järjestelystä, EE:n kokoelma, PA; YN:n kirje EE:lle 1.10.1934, EE:n kokoelma, PA.
- 111 Manninen – Salokangas 2009, 130.
- 112 Richard Brinsley Sheridanin (1751-1816) tunnetuinta näytelmää *The School for Scandals* on Suomessa esitetty nimellä *Juorukoulu*.
- 113 Mikkonen 2006, 97; stipendiä ei saanut tuolloin myöskään Maija Suova, joka olisi halunnut tutustua sanomalehtityöhön Ruotsissa, Tanskassa ja Saksassa.
- 114 Ks. Maarit Niiniluoto 1989, 154.
- 115 Ks. Kulha 1989, 43.
- 116 YN:n 60-vuotispäiväksi julkaistu pilalehtinen *Helsingin Juhla-Sanomien* 13.2.1960. YN:n kokoelma, PA.
- 117 Tähän on aikaisemmin lyhyesti viitannut Blåfield 2014, 160.
- 118 Halkokarin meritaistelua (tai pikemminkin kahakkaa) on havainnollisen kuvamateriaalin valossa tarkastellut Marta Hirn Oolannin sotaa käsittelevässä teoksessaan, Hirn 2004, 46-53.
- 119 Jensen-Eriksen – Kuorelahti 2017, 145-146.

-
- 120 Karén 2018, 48.
- 121 Turunen 2003, 109, 377.
- 122 EE:n pitämän muistopuheen käsikirjoitus, EE:n kokoelma, PA.
- 123 Ks. Kulha 1989, 57-59; Brotherus 1973, 77-78; Mylly 2004.
- 124 Manninen – Salokangas 2009, 484.
- 125 Manninen – Salokangas 2009, 403.
- 126 Linkomies 1970, 388.
- 127 Lohi 2003, 143.
- 128 Ks. Kulha 1989, 196. Hiekkalasta ks. myös Mainio 2018, 78-80 ja passim.
- 129 Eero Helkkulan haastattelu 17.5.2017.
- 130 Mertanen 2006, 180.
- 131 Haataja 1997, 166-167.
- 132 Mertanen 2006, 176, alaviite 28, 190.
- 133 Nousevan Suomen toiminnasta ks. myös Vilkuna 1962, 31-33.
- 134 Haataja 1997, 305-306.
- 135 Paavolainen 1946, 593.
- 136 Manninen – Salokangas 2009, 361-384.
- 137 Jensen-Eriksen – Kuorelahti 2017, 188.
- 138 Perko 1971, 34; Manninen – Salokangas 2009, 414-417; Äärin lähettämisen Lontooseen noteerasi myös Olavi Paavolainen 1946, 606, päiväkirjamerkintä 3.6.1943.
- 139 Manninen – Salokangas 2009, 416-417.
- 140 YN:n kirje Arvo Äärille 21.9.1939. YN:n kokoelma, PA.
- 141 Vansittart 1941, 4; Vansittartin pamfletista ks. myös s. 51.
- 142 Vuoristo 1987, 48-49; Manninen – Salokangas 2009, 623-627.
- 143 Manninen – Salokangas 2009, 451-467; Kilpi 2007, 92-96.
- 144 Manninen – Salokangas 2009, 435-437.
- 145 Vuoristo 1987, 49.
- 146 Erkko, sit. Vuoristo 1987, 50.
- 147 Suomen Lehdistö 1/1940, 4, sit. Jensen-Eriksen – Kuorelahti 2017, 182.
- 148 Manninen – Salokangas 2009, 623-627.
- 149 Jensen-Eriksen – Kuorelahti 2017, 195.

- 150 Landgrén, Anderson, Amos. Kansallisbiografia 1. Paperin säännöstelystä 1942-1949 ks. Perko 1988, 53-63.
- 151 Rytkösen historiategoksen toisesta osasta kirjoitti V. Tarkiainen näyttävän arvostelun, HS 23.6.1946.
- 152 Ks. esim. Karén 2018, 154-157.
- 153 Manninen – Salokangas 2009, 417-425.
- 154 Manninen – Salokangas 2009, 428; Eljas Erkon yhteyksistä ks. myös Karén 2018, 126-127.
- 155 Paavolainen 1945, 634 (päiväkirjamerkintä 2.7.1943); Paavolainen 1946, 841 (päiväkirjamerkintä 3.4.1944).
- 156 Ilta-Sanomista ks. Kilpi 2007, erit. s.71-72.
- 157 Perko 1971, 31-32.
- 158 Perko 1971, 35.
- 159 Niiniluoto 1943; Perko 1971, 36.
- 160 Perko 1971, 95-96.
- 161 Perko 1971, 91.
- 162 Elokuvaväen delegaation Saksan-vierailusta ks. Maarit Niiniluoto 1994, 149-154.
- 163 Perko 1971, 138-139; Heikkilä 2017, 108-110.
- 164 Saviniemi 1990, 104-106; Maarit Niiniluoto 1994, 148.
- 165 Kongressista uutisoi Uusi Suomi 23.4.1943 siteeraten lottajärjestön johtajan Fanni Luukkosen intomielistä tervehdyspuhetta.
- 166 Paavolainen 1946, 633, päiväkirjamerkintä 1.7.1943.
- 167 Blåfield 2014, 157-158.
- 168 Pääkirjoitus ”Presidentinvaalin edellä” 10.2.1943; Perko 1971, 181; presidentinvaalista 1943 ks. myös Linkomies 1970, 134-143.
- 169 Perko 1971, 191-192.
- 170 Niiniluoto, Ilta-Sanomien 15.4.1943, sit. Vilkuna 1962, 111.
- 171 Vilkuna 1962, 111-112.
- 172 Vilkuna 1962, 171. Vilkunan syrjään siirtämisestä ks. myös Linkomies 1970, 176-177, 212.
- 173 Maarit Niiniluoto 1989, 156-157.
- 174 Ks. Rutaas-Matti, Suurlehden päätoimittaja jonka pahin vika on vaatimattomuus. *Kotikissa* 4/1949, 6.
- 175 G. B. Shawn *Amerikan keisari* oli Kansallisteatterin ohjelmistossa vuonna 1930.
- 176 Ks. Hurri 1993, 62-63 ja *passim*; Tarkka 1994, 24-30.

-
- 177 Marja Niiniluodosta ks. myös Kulha 2006a; Blåfield 2014, 278-281; Tarkka 2018, *passim*; Jensen-Eriksen et al. 2019, 257-260.
- 178 Ilkka Niiniluoto 24.1.2018 HKR:lle; Maarit Niiniluodon kommentit HKR:lle.
- 179 Manninen – Salokangas 2009, 419.
- 180 Turunen 2003, 117.
- 181 Yrjö Niiniluoto Eljas Erkolle. EE:n kokoelma PA.
- 182 Salomies 1993, 85-86.
- 183 Jensen-Eriksen – Kuorelahti 2017, 248.
- 184 Ilkka Niiniluodon haastattelu 17.8.2017; Maarit Niiniluodon sähköposti HKR:lle 15.2.2021.
- 185 Salminen 1979, 24.
- 186 Manninen – Salokangas 2009, 446.
- 187 Brotherus 1973, 85.
- 188 Laitinen 2004, 227.
- 189 Eero Helkkulan haastattelu 17.5.2017.
- 190 Mikkonen 2006, 11-114.
- 191 Kulha 2002, 16-17, 20.
- 192 Ks. Kansan Uutiset 24.11.1957.
- 193 Haataja 1997, 305-306.
- 194 Salminen 1979, 42.
- 195 Salminen 1979, 42.
- 196 Salminen 1979, 72.
- 197 Salminen 1979, 74-78.
- 198 Salminen 1979, 78. Valtionjohto on puhutellut päätoimittajia myöhemminkin. Erikoisimpia episodeja tässä suhteessa on pääministeri Esko Ahon puhuttelu, jonka kohteena oli Kotimaalehden päätoimittaja Tapani Ruokanen, ks. Sumiala-Seppänen 2005, 136-142.
- 199 Salminen 1979, 40-41.
- 200 Salminen 1979, 85.
- 201 Salminen 1979, 43-44.
- 202 Salminen 1979, 43.
- 203 Pentti Saarikosken runokokoelmassa *Mitä tapahtuu todella?* (1962) todetaan ”Helsinki rakennetaan uudestaan Alvar Aallon suunnitelman mukaan.” Pekka Tarkka puolestaan kirjoitti Helsingin Sanomissa 1969 Aallon keskustasuunnitelmaa ihailevan artikkelin, ks. Tarkka 1984, 321-322.

- 204 Maarit Niiniluodon tieto HKR:lle.
- 205 Maarit Niiniluoto 1989, 161; sähköposti HKR:lle 15.2.2021.
- 206 YN:n kokoelma, Ilkka Niiniluodon hallussa.
- 207 Eero Helkkulan haastattelu 17.5.2017.
- 208 Kappaleen tiedot perustuvat Eero Helkkulan haastatteluun.
- 209 Eero Helkkulan haastattelu 17.5.2017.
- 210 Maarit Niiniluodon sähköposti HKR:lle 15.2.2021.
- 211 Stenius 2016, 109-110.
- 212 Maarit Niiniluoto 1989, 152.
- 213 Maarit Niiniluoto 1989, 158-159.
- 214 Maarit Niiniluoto 1989, 161-162.
- 215 Maarit Niiniluoto 1989, 158.
- 216 Maarit Niiniluoto 1989, 164-165.
- 217 Jensen-Eriksen – Kuorelahti 2017, 110, 145, 159-161.
- 218 Lehtileike Yrjö Niiniluodon arkistossa (Ilkka Niiniluodon hallussa).
- 219 Ks. esim. Karén 2018, 78-79.
- 220 Kivimaa 1977, 80-81.
- 221 Niiniluodon matkasta ja viimeisistä hetkistä ks. Blåfield 2014, 167-168; Eero Petäjaniemen kirjeet Marja Niiniluodolle 6.11.1961, Päivälehden arkisto, YN:n kokoelma.
- 222 Manninen – Salokangas 2009, 640-641.
- 223 Salminen 1979, 74-78; Uimonen 2009, 29-30.
- 224 Jakobson 1981, 137; Jakobson 1992, 84-85; Kekkonen suhteesta lehdistöön ks. myös Uimonen 2009, 30-35; Virkkunen 2011, 27-30; Virkkunen 2016, 53-57.
- 225 Uino (toim.) 1997, 338 (Kekkonen päiväkirjamerkintä 5.8.1943).
- 226 Väilirikon ja Kekkonen vihan vaiheet ja sitä koskevan myöhemmän kirjoittelun on Antti Blåfield kirjannut Erkoja käsittelevään kirjaansa; Blåfield 2014, 163-165; ks. myös Lohi 2003, 195-197; Manninen – Salokangas 2009, 488-489; Mainio 2018, 102-104; Suomi 1990, 100.
- 227 Kekkonen 2011, 65, päiväkirjamerkintä 15.4.1958.
- 228 Kekkonen 2001, 308, päiväkirjamerkintä 13.1.1960; Suomi 1992, 279.
- 229 Kekkonen 2001, 382, päiväkirjamerkintä 21.12.1960
- 230 Kekkonen 2001, 140, päiväkirjamerkintä 13.1.1958.
- 231 Ks. Lohi 2003, 148 sekä eri sivuilla olevat pilapiirroukset; Suomen Kuvalehden haastattelulausunnoista ks. myös Mainio 2018, 182-183.

- 232 Salminen 1982, 164. Salminen 1982, 161-164 on käsitellyt yksityiskohtaisesti Niiniluodon kirjoitusta.
- 233 Kekkonen 2001, 474, päiväkirjamerkintä 21.12.1962; Suomi 1992, 564.
- 234 Marja Niiniluoto HS 15.11.1992.
- 235 Ks. lähemmin Lohi 2003, passim. Kari Suomalaisesta ks. myös Mainio 2018112-114 ja passim.
- 236 Virkkunen 2011, 54-55.
- 237 Tanner 1950, 376.
- 238 E. A. Bergin yhteyksiä Niiniluotoon osoittaa myös hänen kirjeensä ja hänen Niiniluodolle lähettämänsä eripainos ”Sanomalehti taloudellisena ja yhteiskunnallisena tekijänä”; molemmat dokumentit Niiniluodon arkistossa (Ilkka Niiniluodon hallussa).
- 239 Ks. lähemmin Jussila 2007, 122-123.
- 240 Jussila 207, 182.
- 241 YN:n kirje EE:lle 17.4.1951, EE:n kokoelma, PA.
- 242 Koskenniemen kiitoskirje YN:lle 10.7.1955, YN:n kokoelma, PA.
- 243 Tarkka 2004.
- 244 Hurri 1993, 100.
- 245 Hurri 1993, 117-118.
- 246 Ks. lähemmin Hurri 1993, 100-101.
- 247 Hurri 1993, 101. Arvo Linturi toimi myös Suomen Näytelmäkirjailijaliiton lainopillisena neuvonantajana, ks. Turunen 2003, 117. Haavikon näytelmän aiheuttamasta jupakasta ks. myös Tarkka 2018, 153-154.
- 248 Steinby 1982, 372-384.
- 249 Tarkka 1984, 13-16.
- 250 Ks. Anhava 2013, 281-291; ks. myös Hurri 1993, 101-102.
- 251 Tuomas Anhavan arvostelu ”Kirjeitä ja vastaanottoa” HS 9.6.1957.
- 252 Hurri 1993, 114; Hurri perustaa tietonsa Kai Laitisen haastatteluun.
- 253 Hurri 1993, 102-107.
- 254 Perko 2015, 563.
- 255 Blåfield 2014, 166.
- 256 Tieto Étoile Noire -kunniamerkistä perustuu HS:n uutiseen 13.1.1963.
- 257 Tietojen saamisesta ulkomaisilta tietotoimistoilta ks. Salokangas 1987, 355-356.
- 258 Pietilä 2008, 41. Ks. myös Otterbergin 2011, 152-155 valaiseva esitys Olof Lagercrantzin käyttämistä tekstityypeistä.

- 259 Canetti 1985, 165-166.
- 260 Ks. myös Halmesvirta 1993, 166.
- 261 Halmesvirta 1993, 169-170.
- 262 Vesikansa 1997, 324, 425.
- 263 Aihepiiristä on Helsingin Sanomissa kirjoittanut myöhemmin erityisesti Erkki Arni.
- 264 Ks. Kulha 1989, 273-278.
- 265 Kellogg-Briand –sopimuksesta Helsingin Sanomissa ks. Kulha 1989, 287-288.
- 266 Helsingin Sanomien ja eräiden muiden johtavien sanomalehtien uutisaineistosta tehtyjen tutkimusten mukaan vuosina 1920-1939 erityisen paljon uutisia oli Saksasta, Britanniaasta ja ns. reunavaltioista (Baltia, Puola, Tšekkoslovakia, Unkari). Selvimmin Saksaan suuntautunut uutisaineistossa oli Uusi Suomi; Neuvostoliitosta eniten uutisaineistoa oli Suomen Sosialidemokraatissa, erityisesti. Britanniaan suuntautui Helsingin Sanomien ohella Vasabladet. Ulkomaan uutisten määrästä ks. Salokangas 1987, 372-373.
- 267 Kansallissosialistista Saksaa ihailnut suomalainen saksan kielen lehtori ja taidekriitikko Johannes Öhquist on ollut tietoinen Gardinerin teoksesta *Nationalsozialismus vom Ausland gesehen* (Kansallissosialismi ulkomailta nähtynä), ks. Silvennoinen 2016, 406.
- 268 Asetelma ”hellenismi ja heprealaisuus” oli Englannissa tullut esille muiden muassa Matthew Arnoldin ja Walter Paterin ajattelussa, ks. David J. DeLaura, *Hebrew and Hellene in Victorian England*. Austin & London: University of Texas Press, 1969. Ingen näkemyksiä on varsin arvostavasti esitellyt huomattava antiikintutkija Hugh Lloyd-Jones teoksessaan *Greek in a Cold Climate*. London: Duckworth, 1991, s. 196-202.
- 269 Suomessa asiasta kirjoitti Osmo Pekonen Keskisuomalaisessa julkaistussa kolumnissa, ks. Pekonen 1999, 35-39.
- 270 Riikonen 2013, 156-158.
- 271 Urheilutapahtumien uutisoinnista sanomalehdissä ks. Salokangas 1987, 374-378.
- 272 Salokangas 1987, 176-183.
- 273 Ks. Pietilä 2008, 280-284; kaiken todennäköisyyden mukaan juhlan selostus on juuri Porthanin käsialaa.
- 274 Windsorin herttuan (kruunusta luopunut kuningas Edward VIII) muistelmissa Mannerheimista mainitaan seuraavaa: ”Ja Suomea [edusti] sotamarsalkka paroni Gustaf Mannerheim, jonka maa ensimmäisenä joutui ottamaan vastaan puna-armeijan hyökkäyksen.” Mannerheim mainitaan viimeisenä niiden hautajaisvieraiden luettelossa ”kovaonnisesta seurasta”, jotka tai joiden maat kokivat onnetoman kohtalon. *Windsorin herttuan muistelmat*. Suomentanut Eeva Kangasmaa. Viides painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1952, 295.
- 275 Elisabet II:n kruunajaisten selostuksen 2.6.1953 yhteydessä oli Karin pilapiirros, jossa oli sitaatti Norfolk in puheesta Shakespearen *Henrik VIII*:ssa. Myös päivän pääkirjoitus käsitteli kruunajaisia.
- 276 Mainitut artikkelit julkaistiin Helsingin Sanomissa 14.12.1930, 19.3.1935, 8.4.1936 ja 21.4.1936; Miss Edith Cavell oli englantilainen sairaanhoitaja, joka teloitettiin Brysselissä.
- 277 YN EE:lle 18.5.1935, EE:n kokoelma PA.
- 278 Pietilä 2008, 264.

- 279 YN:n päiväämätön kirje EE:lle. EE:n kokoelma PA.
- 280 Kulha 1989, 376-379.
- 281 Mannerheim 1952, 50-53.
- 282 Håkan Mönnen kirjoituksia Abessiniasta HS:ssa 12.5.1936 ja 27.5.1936.
- 283 Myöhempi Lontoon-kirjeenvaihtaja Erkki Arni käsitteli Arabian Lawrencea Helsingin Sanomissa 4.1.1989.
- 284 Stormbom 1983, 166-167.
- 285 Stormbom 1983, 168-178.
- 286 Molemmat Antonescut (eivät sukua keskenään) teloitettiin 1946.
- 287 Athenée Palace -hotelli on yhtenä Olivia Manningin suomeksi käännetyn romaanin *Odotus* tapahtumapaikkana. Romaanin tapahtumat sijoittuvat toisen maailmansodan syttymisen aikoihin.
- 288 Linkomies 1970, 109-133.
- 289 Linkomies 1970, 128-129.
- 290 Mannerheim käytti muistelmissaan vapaussota-termiä. Samalla hän nimenomaan torjui vapaussodan ”alentamisen pelkäksi sisällissodaksi”, Mannerheim 1951, 356-358.
- 291 Emerik Olsonin kirje Lauri Aholle 2.3.1954; Uuden Suomen kokoelma, kirjeet KA.
- 292 Perko 1988, 120; Vapaasta Sanasta ks. Perko 1988, 118-124. Ks. myös Palmgren 1981, 306-317; Kalemaa 1984, 162-165.
- 293 Liikanen – Sallamaa 1982, 39, 65; Kalemaa 1984, 223.
- 294 Mannerheim 1952, 24.
- 295 Lauri Ahon kirje Onni Talakselle 12.11.1953, Uuden Suomen kokoelma, kirjeet KA. Ahon arvostelu Talaksen kirjasta ilmestyi Uudessa Suomessa 4.12.1953.
- 296 Klinge 2011, 184.
- 297 Vajaa kymmenen vuotta Salisburyn teoksen jälkeen ilmestyi Laurens van der Postin tunnettu teos *Journey into Russia* (1964).
- 298 Salminen 1979, 43-44.
- 299 Veistäjän artikkelia on varsin perusteellisesti analysoinut Pietilä 2008, 381-386.
- 300 Jarno Pennasen kirjoitus ilmestyi Kansan Uutisissa 9.1.1958.
- 301 Olavi Paavolaisen Kaukasiala ja Gruusiala koskevat käsikirjoitukset julkaistiin vasta 2016.
- 302 Vera Inberillä oli suhteita suomalaisiin kirjailijoihin. Hänet oli tavannut muiden muassa Olavi Paavolainen.
- 303 Sitaatti on Aljošan ja Ivanin keskustelusta *Karamazovin veljeksissä* (2. osa, 5. kirja, luku ”Kapina”). Sitaatissa Aljošan ja Ivanin repliikit ovat kääntyneet toisinpäin. Ensimmäinen repliikki on Aljošan kysymys, toinen, pitempi repliikki Ivanin.
- 304 Lagercrantz 1961, 21-27.

- 305 Lagercrantz 1961, 33. suom. HKR.
- 306 Adelaïde Ehrnroothista ks. Hänninen 2019, 77; Kotioja 2017; Zilliacus-Tikkanen 2005, 60-66; Algerian matkasta ks. Kotioja 2017, 96-97.
- 307 Mannerheimista Algeriassa ks. esim. Meri 1988, 244-246.
- 308 Suomalaisiin Pohjois-Afrikan kävijöihin kuuluu myös Joel Lehtonen, joka kuitenkin liikkui lähinnä Tunisiassa.
- 309 Riikonen 2014, 120-122.
- 310 Ks. Riikonen 2014, 422-423; Riikonen 2016, 33.
- 311 Kiparskyn teoksen synty- ja julkaisuhistoriaa taustatekijöineen on monipuolisesti valaissut Suni 2005.
- 312 Suni 2005, 54.
- 313 Suni 2005, 57.
- 314 Häggman 2008, 424-425; Suni 2005, 52.
- 315 Suni 2005, 52.
- 316 Neville Cardus (1888-1975) kirjoitti kriketin ohella paljon musiikista. Hänet aateloitiin 1966.
- 317 Izaak Waltonin *The Compleat Angler* ilmestyi ruotsiksi Olof Lagercrantzin kääntämänä vuonna 1945; Kai Kailan suomennos *Oivallinen onkimies* ilmestyi vuonna 1974.
- 318 Myös Herbert Tingsten kirjoitti 1800-luvun Englannista. Hänen kirjansa *Viktoria och viktorianerna* ilmestyi 1965.
- 319 Rantalainen kiinnitti huomiota Werner Jaegeriin myös arvostellessaan Edwin Linkomiehen teoksen *Antiikin kulttuuri tutkimuksen kohteena* (HS 3.1.1948).
- 320 Jensen-Eriksen 2017.
- 321 Santeri Jacobssonin kirje YN:lle 28.2.1952, YN:n kokoelma PA. Santeri Jacobssonista ks. Jakobson 1999, 176-177.
- 322 Blåfield 2014, 234-235.
- 323 Jakobson 1999, 145-147; teos oli alun perin ilmestynyt ruotsiksi otsikolla *Se, drömmaren kommer där...*; kyseessä oli samannimisen novellikokoelman laaja niminovelli. Ester Ståhlbergiä ei lainkaan mainita suomalaisen naiskirjallisuuden historiassa *"Sain roolin johon en mahdu". Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja* (1989).
- 324 Jakobson 1952, 149.
- 325 Jakobson 1952, 151.
- 326 Suomi 2013, 112.
- 327 Virkkunen 2013, 248-249.
- 328 Jakobsonin kirjeenvaihto US:n päätoimittajan Lauri Ahon kanssa 1950-luvulla sisältää paljon kiinnostavaa tuolloisen politiikan kannalta, Uuden Suomen kokoelma, kirjeet KA.
- 329 Ks. Juhani Suomen näkemys arvostelijastaan, Suomi 2013, 113-114.

- 330 Urho Kekkosen artikkeli julkaistiin Maakansassa 18.5.1962.
- 331 Heikkilä 2017, 182 mainitsee virheellisesti, että Niiniluoto ei lainkaan mainitse hiili- ja teräsyhtymää.
- 332 Jakobson 2001, 11-13.
- 333 Linkomies 1970, 131.
- 334 Linkomies 1970, 131.
- 335 Friedell 1989, 38-39.
- 336 Zweig 1945, 35.
- 337 Carol Reedin vuonna 1949 valmistunut, sodanjälkeiseen Wieniin sijoittuva elokuva *Kolmas mies* perustui Graham Greenen tekstiin. Erityisen tunnetuksi tuli Harry Limen hahmo Orson Wellesin esittämänä. 1950-luvun alussa elokuva pantiin Suomessa merkille. Esimerkiksi Kullervo Rainio kirjoitti siitä Suomalaiseen Suomeen (1950) esseen ”Maailmanpyörä ja lokaviemärit. ’Kolmannen miehen’ symboliikasta.”
- 338 Hitlerin mieliopereiksi on tosin tavallisesti mainittu Franz Lehárin *Iloinen leski*.
- 339 Paavolainen 1946, 13.10.1942; runsaan vuoden kuluttua Paavolainen (1946, 5.12.1943) saattoi jo todeta, miten vain muutamia Euroopan kirjailijaliiton suomalaisia jäseniä oli kokoontunut Säätytalon päättämään, kutsuttaisiinko liitto seuraavana kesänä pitämään kokousta Helsingissä.
- 340 Ks. myös Saviniemi 1990, 105-106. Saviniemi siteeraa *Takana länttä ja Eurooppaa* -kirjaa ottamatta huomioon, että ao. kohdat puuttuvat Helsingin Sanomissa vuonna 1942 julkaistuista artikkeleista. Ks. myös Maarit Niiniluoto 1994, 148.
- 341 Böökestä ks. Nordin 1994, 275-284 ja passim.
- 342 Helsingin Sanomissa oli 15.3.1945 ilmestynyt K. A. Lavoniuksen artikkeli ”Vansittartismi ja lordi Vansittart”.
- 343 Brotherus 1973, 36-38, 60-62; ks. myös Manninen – Salokangas 2009, passim.
- 344 Virkkunen 2013, 63-77, 311.
- 345 Näitä sitaatteja Niiniluodon kirjan arvosteluista julkaistiin HS:ssa 10.4., 8.5., 15.5., 5.6. ja 17.7.1955.
- 346 YN:n kirje EE:lle 20.8.1957, EE:n kokoelma, PA.
- 347 Blåfield 2014, 159.
- 348 Klinge 2000, 140.
- 349 Klinge 1975, 152.
- 350 Klinge 2015, 26.
- 351 Kilpi 1915, 82,
- 352 Palmgrenin *Suuren linjan* vastaanotosta ks. Kalemaa 1984, 195-196.
- 353 Palmgren 1976, 212; ks. myös Kalemaa 1984, 196-197.
- 354 Lohi 2003, 212-213.

- 355 Puukarin teokseen on kiinnittänyt huomiota Tommi Uschanov kolumnissaan "Suomi välivaiheena," HS 1.12.2017.
- 356 Klinge 1990, 161.
- 357 Ks. Riikonen 1995, 170-176.
- 358 Suomi 1992, 95-96.
- 359 Jakobson 2003, 94; ks. myös Jakobson 2001, 263-264.
- 360 Kekkonen 2001, 268-271, 277-278; päiväkirjamerkinnyt 3.9. – 17.9.1959 ja 4.10.1959.
- 361 Jakobson 1968, 18.
- 362 Jaakko Hämeen-Anttila, *Johdatus Koraaniin*. Helsinki: Gaudeamus 1997, 26.
- 363 Waris 1952, 17.
- 364 Kantele on säilyttänyt asemansa yhtenä kansallisena symbolina teoksessa *Suomalaisuuden symbolit*. Toimittaneet Tero Halonen & Laura Aro. Jyväskylä: Atena, 2005, 18.
- 365 Rapola 1956, 111-112.
- 366 Alapuro – Alestalo 1973, 121-125.
- 367 Alapuro – Alestalo 1973, 124.
- 368 Rantanen 1997, 62-68.
- 369 Ahlman 1950, 453-454.
- 370 Runebergin runosta panoraamakuvauksena ja sen isänmaakäsityksestä ks. Klinge 2004, 559-564.
- 371 Peltonen 2005, 6.
- 372 Peltonen 2005, 7.
- 373 Koskenniemi 1914, 89-98.
- 374 Niiniluodon maininta sodan aikana vaikenevista roomalaisten laeista on viittaus sanontaan *Inter arma silent leges* (sanonta on peräisin Ciceron puheesta *Pro Milone*).
- 375 Waris 1952, 23.
- 376 Waris 1952, 30.
- 377 Blåfield 2014, 159.
- 378 Erkköä arvostelleet mainitsivat usein ivallisessa tarkoituksessa hänen akateemisen arvonsa, vanhahtavalta kalskahtavan mol. oik. kand., molempain oikeuksien kandidaatti.
- 379 Luonnehdinta on Jukka-Pekka Pietiäisen. Blomstedtin, "Blomman," rabulismi koki kaksi muutakin kukintoa, arvosteluissa Niiniluodon Mannerheim-kirjasta (ks. s. 212, 217-218) ja Matti Klingin Helsingin yliopiston historiasta.
- 380 Kekkonen 2001, 71, päiväkirjamerkintä 30.4.1958.
- 381 Blåfield 2014, 160.

-
- 382 Sihvo 1999, 95-96.
- 383 Lounela 1959, 19-20.
- 384 Lounela 1959, 26.
- 385 Lounela 1959, 29.
- 386 Anhava 2013, 72.
- 387 Anhava 2013, 75.
- 388 Palmgrenin Lounela-arvostelu ilmestyi Kansan Uutisissa 10.5.1959; uudestaan Palmgren 1982, 116-120; ks. myös Lounela 1976, 179.
- 389 Pennasen teoksesta ks. erityisesti Mikkola 1967.
- 390 Pennanen 1966, 105.
- 391 Pennanen 1966, 235.
- 392 Pennanen 1966, 236.
- 393 Pennanen 1966, 240.
- 394 Pennanen 1966, 242.
- 395 Pennanen 1966, 239.
- 396 Pennanen 1966, 242-243.
- 397 Pennanen 1966, 246.
- 398 Pennanen 1966, 237.
- 399 Saarikoski 1995, 23-25; Ylioppilaslehti 21.8.1959.
- 400 Saarikoski 1995, 23-26; Ylioppilaslehti 21.8.1959.
- 401 Saarikoski 1995, 59; Ylioppilaslehti 9.1.1961.
- 402 Jakobson 2001, 220.
- 403 Jakobson 2001, 220-221.
- 404 Linkomies 1970, 131.
- 405 Palmgren 1976, 36.
- 406 Kalle Salon reportaasit ilmestyivät 29. ja 30.4.1954. Instituuttia koskeva pääkirjoitus ilmestyi 5.5.1954 ja on saattanut olla Niiniluodon kirjoittama.
- 407 Sironen 2006, 309-310; Delfoi-kuvauksesta ks. Sironen 2006, 315-316.
- 408 Niiniluodon tarkoittama tapaus on kerrottu *Anna Kareninan* viidennen osan luvussa 6.
- 409 Friedell 2, 1989, 421.

- 410 Sironen 2006, 30.
- 411 Pasternak ja Dudintsev ovat esillä myös Lounelan pamfletissa.
- 412 Elis Gulinin kirje Yrjö Niiniluodolle 24.10.1959. YN:n kokoelma, Ilkka Niiniluodon hallussa.
- 413 Sihvo 1980, 35.
- 414 Similä 2014; ks. myös s. 94 tässä kirjassa.
- 415 Lindgren 1996, 31-33; Lindgren 2000, 209-211; Kolbe 1992, 93-94.
- 416 Kurjensaari 1960, 71; vrt. myös Kurjensaari 1960, 84-85, jossa on esitetty Salmelan henkilökuvaa.
- 417 Kurjensaari 1960, 147.
- 418 Lindgren 1996, 32.
- 419 Lindgren 1996, 32.
- 420 Ks. Kolbe 1992, 97-98.
- 421 Linkomies 1970, 173-181 ja passim.
- 422 Kaila 1938, 319-320.
- 423 Kurjensaari 1960, 299.
- 424 Meri 1992, 109; vrt. myös Meri 1992, 110-111.
- 425 P. J. Bouman, *Yksinäisten vallankumous. Vuosisatamme maailmanhistoriaa*. Suom. Lauri Hirvensalo. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö 1957, 159.
- 426 Kaila 1938, 328-331.
- 427 Klinge 1992, 12-13; Meri 1988, 417; Meri 1992, 117.
- 428 Ks. Paavolainen 1946, 579-580, päiväkirjamerkintä 3.5.1943.
- 429 Meri 1992, passim.
- 430 Tästä erikoisesta episodista ks. Paarma 2015, 91-92.
- 431 Paarma 2015, 91-92.
- 432 Klinge 1992, 11-14.
- 433 Tommila 1996, 135.
- 434 Klinge 1989, 97-103.
- 435 Lindgren 2000, 20.
- 436 Sosialistisessa Aikakauslehdessä (2/1955) oli Matti Nieminen julkaissut artikkelin ”Yrjö Maunu Sprengtporten – maanpetturi vai isänmaanystävä”; Sprengtportenin patsashanke on herättänyt keskustelua.
- 437 Klinge 1989, 101.

-
- 438 Blomstedt 1960, 15.
- 439 Myös esimerkiksi Matti Kligen tuotantoa on arvosteltu hänen taustansa kannalta, ks. Klinge 2009, 208; Klinge tarkoittaa Jyrki Vesikansan arvostelua yliopistohistorian kolmannesta osasta, *Historiallinen Aikakauskirja* 1/1995, 76-78.
- 440 Linkomiehen Heinrichs-arvostelusta ks. myös Eskola 1996, 160-161.
- 441 HS:n pääkirjoitus 1.4.1962 käsitteli Maalaisliiton ohjelmaluonnosta. Pääkirjoituksessa viitattiin puolueen entisen puoluesihteerin Arvo Korsimon lausuntoon, että "maalaisliiton on mentävä niin pitkälle vasempaan, että hirvittää." Ohjelmaluonnos noudattikin pääkirjoituksen mukaan tätä linjaa. Pääkirjoitus päättyi toteamukseen: ".../ voitaneekin jo kysyä, onko maalaisliitto enää porvarillinen puolue"
- 442 Kulha 2006, 64.
- 443 Erkon kiinnostusta teatteria kohtaan osoittavat hänen päiväkirjamuistiinpanonsa, joihin hän on kirjannut teatterissa käyntejään. EE:n muistikirjat PA. Tunnettua on myös Amos Andersonin laaja kiinnostus teatteria kohtaan.
- 444 Ivalosta suhteessa Eero Erkkoon ks. Blåfield 2014, 34-35.
- 445 Manninen – Salokangas 2009, 642; Eero Helkkulan haastattelussa 17.5.2017 esittämä käsitys on aivan samansuuntainen.
- 446 Manninen – Salokangas 2009, 484.
- 447 Manninen – Salokangas 2009, 410.
- 448 Linkomies 1970, 387.
- 449 Linkomies 1970, 387-388.
- 450 Kivimaa 1977, 80.
- 451 Brotherus 1973, 77.
- 452 Brotherus 1973, 76-77.
- 453 Maarit Niiniluoto, sähköposti HKR:lle 11.10.2017.
- 454 Kivimaa 1977, 80.

KIRJALLISUUS

A. Yrjö Niiniluodon teokset

Tämä oli Englanti. Helsinki: Suomen Kirja, 1944.

Takana länttä ja Eurooppaa. Rajankäyntiä kulttuurin ja politiikan kartalla. Helsinki: Otava 1955.

Mitä on olla suomalainen. Helsinki: Otava, 1957.

Löysin idän. Esseitä Kreikasta, Bysantista, Venäjältä ja Suomesta. Helsinki: Otava, 1959.

Suuri rooli. Suomen marsalkan, vapaaherra Carl Gustaf Emil Mannerheimin kirjallisen muotokuvan yrittelmä. Helsinki: Otava, 1962.

B. Yrjö Niiniluodon reportaasit, artikkelit, pakinat ja arvostelut (luettelo ei ole täydellinen; ne ennen vuotta 1940 julkaistut kirjoitukset, joiden kohdalla nimikirjaimia tai merkintää Anon. tai Kirj.vaiht. ei ole mainittu, on julkaistu Niiniluodon koko nimellä; hakasuluissa olevat selventävät lisäykset HKR:n. Luettelo ei sisällä merkinnällä B varustettuja reportaaseja Genèvestä)

Edgar Allan Poen käsitys runollisesta luomistyöstään. *Valvoja-Aika* 3/1925, s. 320-324.

(Y.E.N.) Uusi romaani Vermlannin suomalaisista. (Arvostelu Fredrik Perssonin teoksesta *Bromarkin Aikakirjat*). *HS* 16.10.1925.

(Y.E.N.) Romaani Michiganin suomalaisista. (Arvostelu Leonard Ciinen teoksesta *God Head*). *HS* 18.1.1926.

(Y.E.N.) Englantilainen teatteri-ilta. *HS* 22.3.1926.

(Y.E.N.) Eräs amerikkalainen palkintoromaani. (Arvostelu Martha Ostenseen teoksesta *Villihanhet*, suom. Helmi Setälä). *HS* 1.4.1926.

(Y.E.N.) Eräs amerikkalainen romaaniuutuus. (Arvostelu Sinclair Lewisin teoksesta *Arrowsmith*). *HS* 19.7.1926.

(Y.E.N.) Kertomataidetta. (Arvostelu Sinclair Lewisin teoksesta *Babbitt*, suomennos). *HS* 13.8.1926.

(Anon.) Kansainliiton neuvostopula selviää. *HS* 3.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Neuvosto käsitellyt Suomen ehdotusta aseistariisumiskysymyksessä. *HS* 5.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton yleiskokous alkaa tänään. Eilen pidettiin Genèvessä kansainliiton kokouksen alkajaisten kunniaksi juhlahjumanpalvelus, jolloin Ruotsin arkkipiispa Söderblom saarnasi. Saksa otetaan juhllallisesti kansainliiton jäseneksi ensi keskiviikkona. Eilen jumalanpalvelus, jossa arkkipiispa Söderblom saarnasi. *HS* 6.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Saksan ottaminen kansainliittoon tapahtuu keskiviikkona. *HS* 6.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton valvontakomissionin toinen istunto. *HS* 7.9.1926.

(Kirj. vaiht.) Kansainliiton yleiskokous avattiin eilen. Genèvessä vallitsee vakava mieliala. *HS* 7.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton yleiskokous. Genèvessä on syntymässä uusi ristiriita. Suurvallat tahtovat että Saksan ottamisesta liittoon ja neuvoston vaihtuvien paikkojen lisäämisestä päätetään samalla kertaa. Skandinavian vallat ja eräät muut valtiot vastustavat tällaista menettelytapaa. Puola haluaa päästä neuvostoon samalla kertaa Saksan kanssa. Uusi ristiriita syntymässä Saksan kansainliittoon ottamisen yhteydessä. Skandinavian maat ja muut pienet valtiot esiintyvät suurvaltoja vastaan. *HS* 8.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Saksa otettiin eilen kansainliiton jäseneksi. Yleiskokous hyväksyi yksimielisesti puhemiehistön ehdotuksen Saksan ottamisesta liittoon ja vaihtuvien neuvostopaikkojen lisäämisestä. Oppositio rajoittui ainoastaan ennen äänestystä esittämään vastalauseensa sen johdosta, että nämä kaksi asiaa oli yhdistetty. Saksan valtuuskunta saapuu jo tänään iltapäivällä Genèveen. Sekä kansainliiton piireissä, [!] että Berlinissä vallitsee tyytyväisyys Saksan liittoon tulon johdosta. Eilinen jännittävä istunto. *HS* 9.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Varapuhemiesten vaali. Suomen ulkoministeri Setälä ja Luxemburgin edustaja joutuivat kilpailemaan keskenään ja jäivät valitsematta. *HS* 9.9.1926.

(Anon.) Saksan tulo kansainliittoon. *HS* 9.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Saksan valtuutetut otetaan tänään virallisesti vastaan Genèvessä. Vastaanottotilaisuudesta muodostunee seitsemännen yleiskokouksen huippukohta. Puheita pitävät Nintshitsh, Briand ja Stresemann. Yleiskokous on ryhtynyt käsittelemään liiton toimintakertomusta. Saksan valtuutetut saapuivat eilen Genèveen. *HS* 10.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Genèvessä oli eilen tunnelmallinen juhlahetki. Saksan valtuuskunta lausuttiin tervetulleeksi kansainliittoon. Tervehdyspuheen piti Nintshitsh ja Stresemann vastasi, minkä jälkeen Briand piti suuren rauhan- ja sovinnonpuheen. Neuvoston jäsenten vaalia odotetaan suurella mielenkiinnolla. Odotetaan uusia erimielisyyksiä syntyvän. Ruotsi ei enää tahdo tulla valituksi neuvostoon. Nintshitshin, Briandin ja Stresemannin kohtaus. *HS* 11.9.1926.

(Omalla langattomalla) Nintshitshin puhe. *HS* 11.9.1929.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliitto. Seitsemännen yleiskokouksen avajaiset. *HS* 11.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Neuvoston vaali. Syntyykö uusi ristiriita yleiskokouksen ja neuvoston välillä. *HS* 11.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton kokous. Espanja on nyt virallisesti ilmoittanut eroavansa kahden vuoden kuluttua kansainliitosta. Neuvoston kokoonpanoa uudistamista koskevan kysymyksen käsittely valiokunnassa pitkistyy. Norja ehdottaa suhteellisia vaaleja. Kiina vaatii kolmivuotista neuvostopaikkaa. Stresemannin puhetta arvostellaan Parisissa ja Lontoossa suopeasti, mutta epäillään Saksan myöhemmin koettavan saada Versaillesin sopimuksen tarkistetuksi. Espanjan ero liitosta. Virallinen ilmoitus siitä tehtiin eilen kansainliiton sihteeristölle. *HS* 12.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Neuvoston vaali lykkäytynee keskiviikkoon. *HS* 12.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton taloudellinen toiminta. Procopé korostanut puutavaramarkkinain tilan tutkimisen tarpeellisuutta. *HS* 13.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton kokous. Neuvoston uudistamisesta ja vallitsevista neuvostopaikoista riidellään yhä komissionissa. Vaali toimitetaan keskiviikon iltapäiväistunnossa. Puolan valitsemista pidetään varmana. Englannin, Ranskan ja Saksan ulkoministereillä on ollut tärkeä neuvottelukokous Chamonixissa. Neuvoston uudistamiskysymys tuottaa yhä vaikeuksia. Ratkaisu tapahtunee kuitenkin jo tänään. *HS* 14.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Demokraattinen Espanja palaa kansainliittoon. *HS* 14.9.1926.

(Omalla langattomalla) Yleiskokouksen täysistunto pidetään tänään iltapäivällä. Valiokunnat jatkavat töitensä. *HS* 14.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton kokous. Kysymys neuvoston kokoonpanon uudistamisesta tulee huomenna esille yleiskokouksessa. Neuvoston jäsenten vaali toimitetaan huomenna ja uudessa kokoonpanossaan neuvosto pitää ensimmäisen istuntonsa perjantaina. Suomen ehdokkuus neuvoston jäseneksi oli eilen vilkkaan keskustelun esineenä, kun kaikki muut Skandinavian maat ovat kieltäytyneet menemästä neuvostoon. Yleiskokouksen ja neuvoston suhdetta toisiinsa pohditaan vilkkaasti. Neuvoston vaaleja odotetaan mielenkiinnolla. Suomikin mainitaan ehdolla. *HS* 15.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kysymys Suomen valitsemisesta neuvostoon yhä vakavamman pohdinnan alaisena. Ruotsi, Norja ja Tanska eivät halua asettua ehdolle. *HS* 15.9.1926.

(Omalla langattomalla) Yleiskokouksen eilisesä täysistunnossa käsiteltiin vain toisarvoisia asioita. *HS* 15.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kun Saksa otettiin kansainliiton jäseneksi. *HS* 15.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliitolla oli eilen tärkeä kokous. Lainopillisen komissionin laatima ehdotus neuvoston uudistamisesta hyväksyttiin yksimielisesti. Neuvoston vaihtuvien jäsenten lukumäärä vahvistetaan yhdeksäksi, joista kolme voidaan valita mandaattikauden päätyttyä uudestaan, mutta yleiskokous voi milloin hyvänsä määrätä neuvoston uudet vaalit toimitettavaksi. Suomi tehnyt aloitteen alkoholikysymyksen kansainvälisestä järjestelystä. Abessinian kysymys ei tullekaan esille kansainliitossa. Neuvoston uudistamiskysymys nyt ratkaistu. Yleiskokoukselle pidätetty oikeus milloin hyvänsä toimittaa uudet neuvoston vaalit, Suomen ehdokkuus edelleen päiväjärjestyksessä. *HS* 16.9.1926.

(Omalla langattomalla) Yleiskeskustelu lainopillisen komissionin raportista. *HS* 16.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Alkoholikysymys esillä Genèvessä. Puolan ja Ruotsin kannattamana on Suomi tehnyt aloitteen alkoholikysymyksen ottamisesta liiton työohjelmaan. *HS* 16.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Saksan tulo ja Espanjan lähtö. *HS* 16.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Genèvessä toimitettiin eilen kansainliiton neuvoston vaali. Suomi jäi tällä kertaa valitsematta, mutta sillä on hyviä toiveita tulla ensi vuonna valituksi. Puolipysyväinen neuvostopaikka annettiin tällä kertaa ainoastaan Puolalle. Etelä-Amerikka sai kolme paikkaa, Aasia Japanin pysyvän paikan lisäksi kaksivuotisen paikan Kiinalle, muut paikat joutuivat Europan valtiolle. Neuvoston uusi kokoonpano. *HS* 17.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Suomen olisi suotu tulevan valituksi. Suomen valitsemista ensi vuonna pidetään todennäköisenä. *HS* 17.9.1926.

(Anon.) Kansainliiton neuvostopula nyt selvitetty. *HS* 17.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kun Saksa otti paikkansa. *HS* 17.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton kokous. Ranskassa ja Englannissa ollaan tyytyväisiä neuvoston vaalien tulokseen. Suomen aloite alkoholikysymyksessä ei saa riittävää kannatusta. Briand ja Stresemann matkustaneet tuntemattomaan ranskalaiseen seutuun neuvottelemaan. Neuvostovaalien tulosta arvostellaan suopeasti Ranskassa ja Englannissa. "Neuvostossa on pelkkiä Ranskan ystäviä." HS 18.9.1926. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Yleiskokous ottaa viikon loman. Komissionityöt viivästyvät. HS 18.9.1926. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Stresemann ja Briand haluavat neuvotella rauhassa. He matkustivat eilen autolla Ranskan rajan yli tuntemattomaan paikkaan. HS 18.9.1926. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton kokous. Briand ja Stresemann ovat sopineet erinäisistä ehdotuksista Ranskan ja Saksan välien selvittämiseksi. Suomen memorandumit aseistariisumiskysymyksessä otetaan ensi keskiviikkona käsiteltäväksi neuvostokomiteassa. Briand ja Chamberlain ovat jo matkustaneet pois Genèvestä. Yleiskokouksen varsinaiset työt nyt alkavat. Koko joukko tärkeitä asioita komissionin valmisteltavana. HS 19.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Suomen memorandumit aseistariisumiskysymyksessä. Otetaan käsiteltäväksi ensi keskiviikkona aseistariisumiskomiteassa. HS 19.9.1926.

(Omalla langattomalla) Briand matkustanut Pariisiin, Chamberlain purjehtii Välimerellä. HS 19.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton kokous. Briandin ja Stresemannin neuvottelut aiheuttaneet hyvin toiveikkaan mielialan Ranskassa ja Englannissa. Ranska on suostuvainen lopettamaan Reininmaan miehityksen ja luovuttamaan takaisin Saarin alueen saatuaan poliittisia ja taloudellisia turvallisuustakeita. Ranskan ja Saksan lähentyminen. Arvellaan Briandin tehneen suuria myönnytyksiä. HS 20.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton yleiskokouksella on tänään täysistunto. Suomen aloite alkoholikysymyksessä otetaan käsiteltäväksi. Briandin ja Stresemannin neuvottelut ovat edelleen vilkkaan mielenkiinnon esineenä. Alkoholikysymystä koskeva Suomen aloite otetaan tänään käsiteltäväksi yleiskokouksen täysistunnossa. HS 21.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Venäjä koettaa vieroittaa Baltian valtiot kansainliitosta. HS 21.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Lopetetaanko yleiskokous jo ennen kuukauden loppua? HS 21.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton kokous. Suomen aloite alkoholikysymyksestä on päätetty ottaa kansainliiton työohjelmaan. Suomen memorandumit tulevat huomenna käsitellyn alaiseksi. Kansainliitto kehoittaa neuvostoa kutsumaan mahdollisimman pian koolle taloudellisen maailmankonferenssin. Suomen aloite alkoholikysymyksessä otettu kansainliiton työohjelmaan. HS 22.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Suomen memorandumit otetaan käsiteltäväksi ensi torstaina. HS 22.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton neuvoston vaalit. HS 22.9.1926.

(Omalla langattomalla) Eilisen yleiskokouksen käsittelemät asiat. HS 22.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Suomen taholta tehty huomattava aloite kansainliitossa. Erichin esityksestä on virinnyt mielenkiintoinen ajatustenvaihto kansainliiton 16 artiklan tulkinnasta. Suomen esitystä on pidettävä tärkeänä askeleena turvallisuuskysymyksen perille vietäväksi. Turvallisuuskysymyksen käsittely kansainliiton yleiskokouksen eilisessä istunnossa. HS 23.9.1926.

(Omalla langattomalla) Komissionit koettavat jouduttaa töitään. HS 24.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Huhuja Saksan lähimmistä aikomuksista. Sen huomio on aluksi kiintynyt Reininmaan ja Saarin kysymyksiin. Myöhemmin tulee Memelin vuoro. HS 24.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Genèvessä liikkuu hälyttäviä huhuja Saksan aikomuksista. Väitetään sen muun muassa vaativan Liettualta takaisin Memelin alueen vaihtaakseen sen Puolan kanssa puolalaiseen käytävään. Aseistariisumiskonferenssia ei voitane kutsua koolle ennen ensi vuoden loppua. Suomen aloitteen käsittely neuvoston aseistariisumiskomiteassa on vieläkin lykkäytynyt. Aseistariisumiskonferenssi siirtynee ensi yleiskokouksen jälkeen. Suomen aloitteen käsittely vieläkin lykkäytynyt. *HS* 24.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Suomen edustajan Erichin esiintyminen Genèvessä on herättänyt suurta huomiota. Saksalaiset ja amerikkalaiset tyytymättömiä. Kiina on esittänyt kansainliitolle vastalauseensa englantilaisten sotalaivojen esiintymisen johdosta Kiinan vesillä. Kansainliiton yleiskokous on hyväksynyt päätöslauselman aseistariisumiskonferenssin koollekutsumisesta. Prof. Erichin esiintyminen herättänyt suurta huomiota. Useiden muiden maiden edustajat Suomen valtuutetun kannalla. *HS* 25.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kysymys Yhdysvaltojen liittymisestä Haagin tuomioistuimeen. Tuomioistuimen jäsenvaltioiden konferenssi on päättänyt hyväksyä Yhdysvaltain kongressin asettamat ehdot. *HS* 25.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Suomen epäroivä kanta herättää paheksumista amerikkalaisissa piireissä. *HS* 25.9.1926.

(Omalla langattomalla) Yleiskokouksen eilinen täysistunto. Kiinan vastalause. Aseistariisumiskonferenssi. *HS* 25.9.1926.

(Omalla langattomalla) Komissionit lopettaneet työnsä. *HS* 25.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton seitsemäs yleiskokous päättyi eilen. Töiden liällinen kiirehtiminen on eräillä tahoilla herättänyt tyytymättömyyttä. Istuntokauden tärkeimmät saavutukset olivat Saksan ottaminen kansainliittoon ja neuvostopulan ratkaisu. Argentiina on päättänyt palata kansainliittoon. Suomi on allekirjoittanut Yhdysvaltain Haagin tuomioistuimeen liittymistä koskevan pöytäkirjan. Yleiskokous hajautui laimean mielialan vallitessa. *HS* 26.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Päätöslauselma turvallisuus- ja välitystuomiokysymyksessä. Prof. Erichin aikaisemmin esittämä vastaväite on otettu huomioon. *HS* 26.9.1926.

(Kirj. vaiht., N) Suomi on nyt allekirjoittanut Haagin tuomioistuinta koskevan pöytäkirjan. *HS* 26.9.1926.

(Kirj. vaiht., Y.E.N.) Genève. Kansojen pääkaupunki, joka ei tiedä kansainliitosta. *HS* 26.9.1926.

(N) Pieniä poimintoja Genèvestä. *HS* 26.9.1926.

(Y.E.N.) Suomi-kirjallisuutta englantilaisille. (Arvostelu teoksesta *Finland, the Country, its People and Institutions* ja A. MacCallum Scottin teoksesta *Suomi, the Land of the Finns*). *HS* 31.12.1926.

(Anon.) Fascismin suhde kansainliittoon. (*Journal de Genève* – lehden ja *La Tribuna* -lehden artikkelien pohjalta). *HS* 28.1.1927.

(Y.E.N.) Amerikan kirjallisesta elämästä. Eräs päivännimi ja hänen kaksi kirjaansa. (Arvostelu John Erskin teoksista *The Private Life of Helen of Troy* ja *Galahad*). *HS* 30.1.1927.

(Rodrigo) Maria Kuznetsowa. *HS* 8.2.1927.

(Anon.) Suomi eräässä saksalaisessa romaanissa. (Arvostelu Clara Ratzken teoksesta *Das Bekenntnis*). *HS* 16.2.1927.

(Anon.) ”Baltilainen liitto” (Käännös *Journal de Genève* -lehdestä) *HS* 17.2.1927.

(Rodrigo) Uuden runon puolesta. *HS* 22.2.1927.

(Y.E.N.) Englantilais-venäläinen korkeajännitys. Eräs taistelufanfaari Englannista. (Arvostelu Augurin (Vladimir Poliakov) teoksesta *Soviet versus Civilization*). *HS* 6.3.1927.

(Rodrigo) Oikea Butterfly. *HS* 12.3.1927.

(Anon.) Suomennos *Journal de Genève* -lehdestä. *HS* 16.3.1927.

(Y.E.N.), ”Totuus Jyllannista?” (Arvostelu J. E. T. Harperin teoksesta *The Truth about Jutland*). *HS* 14.7.1927.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton tulevat neuvostovaalit herättävät suurta mielenkiintoa. Suomella on yleisen käsityksen mukaan suurimmat mahdollisuudet tulla valituksi Tšhekkoslovakian seuraajaksi. Suomen ehdokkuutta vastustaa huomattavimmista valloista ainoastaan Saksa. Belgia valittaneen uudestaan kolmeksi vuodeksi jälleenvälitsemisoikeudella ja San Salvadorin paikka joutuu jollekin toiselle Etelä-Amerikan valtiolle. Kansainliittopiireissä valitetaan Senaattori de Jouvenelin ja lordi Robert Cecilin poisjäämistä Genèvestä. *HS* 1.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton neuvoston kokous alkoi eilen. Englanti ja Ranska ehdottavat aseistariisumiskysymyksen käsittelyn lykkäämistä, Saksa vastustaa tätä ehdotusta. Kreikka on nyt virallisesti ilmoittanut haluavansa jäsenpaikan neuvostossa. *HS* 2.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton neuvoston kokous. Neuvosto käsittelee eilen sanomalehtiasiantuntijaryhmän raporttia. Itävallan edustaja Mensdorf ehdolla yleiskokouksen puhemieheksi. Cielens haluaa varapuhemieheksi. *HS* 3.9.1927.

(Kirjeenvaihtajamme haastatellut prof. Nevanlinna) Genèven kansainvälinen sanomalehtiasiantuntijain konferenssi. Suomen edustaja konferenssin luonteesta ja käsittelystä. *HS* 3.9.1927. [prof. Ernst Nevanlinna oli Uuden Suomen ent. päätoimittaja]

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton yleiskokous alkaa huomenna. Lähipäivinä tehdään aloite avoimen hyökkäämättömyyssopimuksen aikaansaamiseksi. Saksan sanomalehdistö vastustaa Suomen ehdokkuutta kansainliiton neuvostoon. *HS* 4.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton kokous. Uusi aloite uudeksi hyökkäämättömyyssopimukseksi kohdannee ankaraa vastarintaa. Suomen ehdokkuus kansainliiton neuvostoon saa yhä enemmän kannatusta. *HS* 5.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton kahdeksas yleiskokous avattiin eilen. Avauspuheen piti neuvoston puheenjohtajana toimiva Chilen valtuutettu Villegas. Virallisesti ollaan optimistisia, kulissien takana kehoitetaan varovaisuuteen. Yleiskokouksen puhemieheksi valittiin Uruguayn valtuutettu Guani. Belgia esittänyt virallisen vaatimuksen päästä edelleen neuvoston jäseneksi. *HS* 6.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Eilinen päivä Kansainliiton yleiskokouksessa oli Itämeren maiden päivä. Suomen valtuutettu Erich ja Viron, Latvian ja Ruotsin ulkoministerit selostivat hallitustensa kantaa Kansainliiton pääkysymyksissä. Puola, Suomi, Baltian valtiot ja pikku entente neuvottelleet yhteistoiminnasta. Suomen ilmoittautumista neuvoston jäsen ehdokkaaksi odotetaan yhä. *HS* 8.9.1927. [pikku entente = Tšhekkoslovakian, Romanian ja Jugoslavian poliittis-sotilaallinen liitto maailmansotien välillä]

(Kirj. vaiht., N) Finanssiapua koskeva Suomen ehdotus eilen esillä kansainliiton neuvostossa. Chamberlain ilmoittanut Englannin kannattavan Suomen aloitteen toteuttamista yleisen aseistariisumisohjelman yhteydessä. Neuvoston kolmen jäsenen vaali toimitetaan t. k. 15 p:nä. Saksa yhä vastustavalla kannalla Suomen ehdokkuuteen nähden. Hollannin ja Puolan aloitteilla on vähän mahdollisuuksia tulla hyväksytyiksi. Alkoholikysymyksen järjestelyä koskevaan Suomen ehdotukseen kaivataan tarkempia selityksiä. *HS* 9.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Puolan rauhanjulistus nyt esitetty kansainliitolle. Englanti, Saksa ja Italia vastustavat sekä Hollannin että Puolan ehdotuksia rauhan turvaamiseksi. Suomi on nyt päättänyt virallisesti asettaa ehdokkaaksi neuvoston vaaleissa. Puola ei vielä ole esittänyt hyökkäämättömyyssopimusehdotustaan. *HS* 10.9.1927.

(Kirj. vaiht. Genèvessä) Maailman väestökongressi Genèvessä. Virolainen tiedemies suuren huomion esineenä. *HS* 11.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Suomi on virallisesti asettunut ehdokkaaksi kansainliiton neuvoston vaaleissa ja antanut perustelevan julistuksen. Briand ja Chamberlain puhuneet kansainvälisen solidaarisuuden ja rauhanpyrkimysten puolesta. Saksa on saanut paikan mandaattikomissionissa. Suomen valtuuskunta antanut julistuksen, jossa ilmoitetaan Suomen asettuvan ehdokkaaksi neuvoston vaaleissa. *HS* 11.9.1927.

(Kirj. vaiht.) Genèven kansainliittopäiviltä. Alkuhuomioita ja –vaikutelmia. *HS* 11.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton yleiskokous. Huominen istunto voi muodostua mielenkiintoiseksi. Tarkempi selostus Chamberlainin ja Stresemannin puheista. *HS* 12.9.1927.

(Anon.) Lordi Oxford and Asquith täyttää 75 vuotta. *HS* 12.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton kahdeksas yleiskokous. Päähuomio kohdistunut kolmannen komissionin töihin. / Latvia kannattaa Suomen ehdokkuutta. *HS* 13.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton neuvoston vaalit toimitetaan huomenna. Suomen valitsemista voitaneen nyt pitää varmana. Belgia valitaan jälleenvaltitsemisoikeudella ja kolmanneksi uudeksi jäseneksi tulee Kuba. Suomen aloite alkoholikysymyksessä on lähetetty toiseen komissioniin. / Komissionit alkaneet työnsä. Tärkeitä puheita asevarustusten supistamisesta. *HS* 14.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Yleinen tilanne Genèvessä on edelleenkin epämääräinen. Norja on tehnyt huomattavan ehdotuksen yleisen välitystuomiosopimuksen aikaansaamiseksi. Eräillä tahoilla suunnitellaan Genèven pöytäkirjan korvaukseksi Europan mannermaavaltiot käsittävää turvallisuussopimusta. Tänäpäin toimitettavissa neuvoston vaaleissa Suomen odotetaan tulevan valituksi 32 äänen enemmistöllä. *HS* 15.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Suomi valittiin eilen kansainliiton neuvoston jäseneksi 33 äänellä. Belgian anomus tulla uudestaan valituksi neuvostoon hylättiin. Kahteen muuhun avoimna olleeseen neuvostopaikkaan valittiin Kuba 40 ja Kanada 26 äänellä. Suomen valitsemista tervehdittiin yleisellä tyydytyksellä. *HS* 16.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Genèven yleiskeskustelu. Kansainliiton ”pula” – Keskustelun positiivinen lisä. – Suurvallat puolustuskannalla. *HS* 17.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Maailman yleinen mielipide Suomen tulosta kansainliiton neuvostoon. Suomen vaali otettu vastaan yleensä suopeasti eri maissa. Lontoon ”Times” julkaisi eilen erittäin myönteisen kirjoituksen Suomen valitsemisen johdosta. Ministeri Rafael Erichin lausunto. *HS* 17.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Ranskan valtuutettu Paul-Boncour esitti eilen määritellyn ehdotuksen turvallisuus- ja aseistariisumiskysymysten edelleen kehittämistä. Suomen edustaja Holsti esiintyi finanssialoitteen puolesta. Saksan edustaja Stresemann moittii Ranskan sanomalehtien pahansuopaa kirjoitustapaa. *HS* 17.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton uusi neuvosto kokoutui eilen ensimmäisen kerran. Ulkoministeri Voionmaa antoi vakuutuksen Suomen lojaliteetista ja hyvästä tahdosta; muut uudet jäsenet tekivät samoin. Suomen alkoholialoite on viinimaiden vastarinnan tähden peruutettu, mutta aiotaan esittää uudestaan yleiskokoukselle muutetussa asussa. Aseistariisumiskysymyksessä tehdyt uudet ehdotukset otetaan maanantaina käsiteltäviksi. *HS* 18.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Genèvessä on päästy hyviin tuloksiin. Aseistariisumis- ja turvallisuuskysymyksissä on saatu yksimielinen päätöslauselma aikaan. Suomen finanssialoitteesta esittää ministeri Holsti tänäpäin päätöslauselmaehdotuksen. Suomen, Ruotsin, Puolan ja Belgian allekirjoittama uusi aloite esitetään tänäpäin yleiskokoukselle. *HS* 22.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Suomen aloite finanssiavun järjestämisestä saavuttanut kansainliitossa täydellisen menestyksen. Kolmas komissioni hyväksynyt yksimielisesti Suomen ehdottaman päätöslauselman. Suunnitelman edelleenkäsitely jää turvallisuuskomitealle. *HS* 23.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliitto on ottanut Suomen uuden alkoholialoitteen työohjelmaansa. Asia tulee käsiteltäväksi ensi vuoden yleiskokouksessa. Saksa on liittynyt Haagin pysyväiseen kansainväliseen tuomioistuimeen. *HS* 24.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Kirje Genèvestä. Olympialaistunnelmaa kansojen pääkaupungissa. – Kettu ja pihlajanmarjat. – Genèven märkä perjantai. *HS* 25.9.1927.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton yleiskokous hyväksyi eilen turvallisuustakeita ja välitystuomiomenetelmää koskevat päätöslauselmat. Suomen puolesta ministeri Erich korosti erityisesti finanssiapu-järjestelmän tärkeyttä. *HS* 25.9.1927.

(Y.E.N.) Suuntataistelu kansainliitossa. *HS* 30.9.1927.

(N) Jälkipaimintoja Genèvestä. (Kirjekortti Genèvestä). *HS* 1.10.1927.

(Rodrigo) American Girl. *HS* 14.10.1927.

(Rodrigo) Eräs Suomen hallituksen lisä turvallisuuskeskusteluun. Nurjamielinen englantilainen arvostelu. *HS* 4.11.1927.

Sanomalehdistö. Gustav Bang, *Euroopan sivistyshistoria*. Toinen osa. Suomentanut O. A. Forsström-Hainari. Toinen, täydennetty painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1927. S. 364-374.

(Anon.) Neuvosto-Venäjän aseistariisumisehdotus. *HS* 24.3.1928.

(Anon.) Sinclair Lewisin uusi romaani. *HS* 3.5.1928. [*The Man Who Knew Coolidge*]

(Omalla langattomalla) Kelloggille annettu kultakynä. Hän on erikoisen iloinen siitä, että sopimus allekirjoitetaan Parisissa. *HS* 26.8.1928.

(Kirj. vaiht., N) Kelloggin sopimus. Tarjotaan huomenna hallitusten allekirjoitettavaksi. Moskovassa välittää sen Ranskan ministeri. *HS* 27.8.1928.

(Omalla langattomalla) Allekirjoittajien saapuminen Parisiin. *HS* 27.8.1928.

(N) Suomen lippu Parisin ulkoministeriön tangoissa. *HS* 27.8.1928.

(Kirj. vaiht., Niiniluoto) Kelloggin sopimus allekirjoitettiin eilen juhlallisesti Parisissa. Ainoan puheen piti Briand. Ensimmäisenä allekirjoitti sopimuksen Stresemann, viimeisenä Benes. Lehtemme tilaisuuteen lähettämä edustaja toteaa Briandin näytelleen pääosaa. *HS* 28.8.1928.

(Omalla langattomalla) Briandia haastateltu. *HS* 28.8.1928.

(Kirj. vaiht., N-luoto) Puolan suhteet naapureihin. Zaleskia haastateltu Parisissa. Puola haluaa olla sovussa kaikkien naapureittensa kanssa. *HS* 29.8.1928.

(Kirj. vaiht.) Sähkösanomat Stresemannille ja Chamberlainille. *HS* 29.8.1928. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Liettua tunnustele maaperää Genèvessä. Aikooko Woldemaras palata järkiinsä? Jos puolalais-liettualaiset neuvottelut katkeavat, sekautuu kansainliiton neuvosto asiaan. *HS* 2.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Kansainliiton yleiskokous alkaa tänään. Suomen ulkoministeri Procopé toimittaa avauksen. *HS* 3.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Ministeri Procopé Genèvessä. *HS* 4.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Procopén avauspuhe tehnyt hyvän vaikutuksen. *HS* 4.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Suomen alkoholialoite vilkkaan keskustelun alaisena. *HS* 4.8.1928.

(HS:lle, N) Prologeja Genèvestä. *HS* 4.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Suomen taholta tehtyjen aloitteiden menestymisen toiveet. *HS* 5.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Bernard Shaw Genèvessä. *HS* 5.9.1928. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Suomen alkoholialoite oli eilen valmistavasti esillä toisessa komissionissa. *HS* 6.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Yhdeksännnen yleiskokouksen alkaessa. Vertailu kahdeksanteen yleiskokoukseen. – Kelloggin sopimuksen varjo. – Ministeri Procopén avajaispuhe.- Neuvostovaalit. *HS* 7.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Juttu alkaa jo kyllästyttää neuvoston jäseniä. *HS* 7.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Rva Hainari esiintynyt valiokunnassa. *HS* 7.9. 1928.

(Kirj. vaiht., N) Miksi Skandinavian valtiot hajautuivat kahteen leiriin? *HS* 8.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Suomen alkoholialoite ei ota edistyäkseen. *HS* 8.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Eilispäivä Genèveissä Suomen ja Ranskan. Briand ja Procopé yleiskokouksen pääpuhujina. Briandin puhe teki Saksan valtuuskuntaan ja erällä muillakin tahoilla masentavan vaikutuksen. Procopé kosketti erityisesti Suomen tekemiä aloitteita. Neuvoston vaalissa tulivat erityisesti valituiksi Espanja jälleenvaihtemisoikeudella sekä Persia ja Venezuela. Yleiskeskustelu jatkui eilen. Suomen ulkoministerin puhe. *HS* 11.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Suomen ja Tanskan kannanotto saa tunnustusta. *HS* 11.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Ministeri Procopéta pyydetty uudestaan neuvoston puheenjohtajaksi. *HS* 11.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Alkoholialoitteesta saatu sovitteluehdotus aikaan. *HS* 11.9.1928.

(Anon.) Kansainliiton neuvoston eilinen vaali. *HS* 11.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Briand tahtoi antaa läksytyksen Saksalle ja puolustaa samalla kansainliiton arvoa. *HS* 12.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Procopé suostunut uudestaan neuvoston puheenjohtajaksi. *HS* 12.9.1928. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht.) Aseistariisumiskysymys. Englanti ei halua vielä aseistariisumiskonferenssin koollekutsumista. *HS* 13.9.1928.

(N) Kansainliiton taloudellinen toiminta. Procopé korostanut puutavaramarkkinain tilan tukimisen tarpeellisuutta. *HS* 13.9.1928

(Kirj. vaiht., N) Suomen alkoholialoite saanut uuden vastustajan. Englanti ei katso sen kuuluvan kansainliiton työalaan. *HS* 13.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Ille faciet! *HS* 14.9.1928. [pakina]

(Kirj. vaiht., N) Suomen alkoholialoite tänään esillä. *HS* 14.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Suomen alkoholialoite vihdoin edistyy. Kansainliiton toinen komissioni päättänyt ehdottaa tutkimuksen toimittamista alkoholismista. Samalla taloudellista komiteaa kehoitetaan toimittamaan tutkimus salakuljetuksen ehkäisemisestä kansainvälisten sopimusten puitteissa. *HS* 15.9.1928.

(Anon.) Ministeri Procopéta haastateltu Genèvessä. *HS* 16.9.1928.

(Anon.) Reinin kysymys. *HS* 16.9.1928.

(Anon.) Kansainliiton asema. *HS* 17.9.1928.

(Anon.) Alkoholin salakuljetuskysymys. Asiaa käsittelevässä komissionissa anottu määrärahoja. *HS* 19.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Suomen finanssiapuloitteen tiellä olleet päävaikeudet nyttemmin saatu voitetuksi. Laadittavana oleva sopimusluonnos käy aloitteentekijöiden toivomaan suuntaan. Katsaus aloitteen tähänastisiin vaiheisiin ja sen tulevaisuuden mahdollisuuksiin. *HS* 23.9.1928.

(Kirj. vaiht., N) Kirje Genèvestä. Rauhallinen yleiskokous. – Suuret ja pienet kansainliitossa. – Saksa, pienet valtat ja Venäjä. – Englanti Itämerellä. – Suomen aloitteet. *HS* 23.9.1929.

(N) Genevestä saapuneen toimittajan selvitys haastattelusta aiheutuneesta lehtijupakasta. *HS* 26.9.1928.

(Anon.) Kansainliiton yleiskokouksen päätyttyä. *HS* 28.9.1928.

(Anon.) Kansainliiton kokousten radiointi. *HS* 1.10.1928.

(Kirj. vaiht.) Lontooseen uusi konferenssi. Parisin sopimuksen yksityiskohdat käsiteltäviksi. Moratoriosuunnitelman menestys luonut toiveikkaan mielialan. *HS* 8.7.1931.

(Kirj. vaiht.) Kilpailu Englannin puumarkkinoista. Suomalaiset ja ruotsalaiset puutavaranviejät alentaneet hintoja. Venäläistä puuta ostanut englantilainen syndikaatti vaikeuksissa. Venäjän kanssa tehtyyn sopimukseen halutaan muutoksia. *HS* 8.7.1931.

(Kirj. vaiht.) Englannin vienti Venäjälle. Koneteollisuustuotteiden viejille myönnetään osittain valtion takausta. *HS* 8.7.1931.

(HS erikoiskirj. vaiht.) Yhdysvaltain vehnävarastoja markkinoille. Venäläiset laivanneet Englantiin suuria määriä vehnää. *Helsingin Sanomat* 8.7.1931.

Uusi tähti Wimbledonin taivaalla. Frank Xavier Shields – amerikkalainen Adonis. *HS* 8.7.1931.

Katsaus maailmanpoliittiseen tilanteeseen. *HS* 29.10.1933.

Rooseveltin kultapolitiikka. *HS* 12.11.1933.

Diplomatian vuoro. *HS* 3.12.1933.

(Kirj. vaiht.) Saksan taholta uhkaa Englantia vakavampi vaara kuin Japanin. *HS* 3.12.1933.

(Kirj. vaiht., Y.N.) Sibeliussesonki Englannissa. Todellinen Sibelius-ryöppy Lontoon musiikkielämässä. *HS* 13.12.1933.

Kansainliiton uudistuskysymys. Ranskalaisen, roomalaisen ja englantilaisen kansainliiton ääriviivoja. *HS* 19.12.1933.

(Kirj. vaiht.) O'Duffyn pidättäminen tapahtui aito irlantilaiseen tapaan. Hurja tappelu poliisin ja sinipaitain välillä. O'Duffy joutuu sota-aikeudessa syytteeseen. *HS* 19.12.1933.

(Kirj. vaiht., N) Englannin musiikkielämää 1933. Sibeliuksen osuus siinä. *HS* 8.1.1934.

(Kirj. vaiht., N) Kultaa virtaa Lontooseen. Eilen tuotiin ilmateitse 3 ½ tonnia kultaa. 1,240,000 punnan arvosta kultaa eilen markkinoille. *HS* 8.2.1934.

(Kirj. vaiht., N) Vaikeudet Englannin Moskovan-lähetystön muonittamisessa viivyttävät kauppasopimuksen solmimista. *HS* 8.2.1934.

(Kirj. vaiht., N) Suomen ja Englannin naisvoimistelun lähentäminen. Valkoisen Ruusun ansiomitali neiti Gladys Wrightille. *HS* 10.2.1934.

(Kirj. vaiht.) Puolalaisen kivihiilen tuonti Englantiin. Englantilaiset kaivokset olisivat voineet hankkia tarvittavan määrän. Alahuoneessa annettu asiasta selitys. *HS* 11.2.1934.

(Kirj. vaiht., N) Aino Kallas toipuu sairaudestaan. *HS* 12.2.1934.[Koko uutinen: Kirjailija Aino Kallaksen toipuminen edistyy tyydyttävästi]

(Kirj. vaiht., N) Europan levoton päivä. Yleislakko Ranskassa. Kansalaissota Itävallassa. Uhkaavaa kuohuntaa Espanjassa. *HS* 13.2.1934.

(Helsingin Sanomain erikoistieto) Englannin rauta- ja terästeollisuuden tuotanto lisäytyi viime vuoden aikana melkoisesti. Toiminta vilkkaampaa kuin missään muussa maassa. *HS* 16.2.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englanti tekee uuden ehdotuksen aseriisuntaneuvottelujen edistämiseksi. Lordi Eden esittää kiertomatallaan seitsemän vallan konferenssin koollekutsumista. *HS* 16.3.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin-Venäjänsä kauppasopimus luo kokonaan uuden sopimustyylin. Sen menestys riippuu osapuolten välillä vallitsevasta hyvästä tahdosta. Sopimus saanee osakseen äärimmäisten vanhoillisten taholta ankaraa arvostelua. *HS* 21.2.1934.

(Kirj. vaiht., N) Odottamaton natsivierailu Englannissa. Kaksi iskujoukkomiestä saapui maanantaina lentokoneella Lontooseen. Saksan lähetystö kiusallisessa tilanteessa. *HS* 21.2.1934.

(Kirj. vaiht., Rodrigo) Kymmenyssota Englannissa. Fascistikomediaa eräällä Suffolkin farmilla. Mustapaidat kaivavat juoksuautoja ja tukkivat ajotien karjanoton estämiseksi. – Kanala sankarien päämajana. *HS* 23.2.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin maatalouspolitiikka uusilla poluilla. Suunnitelma maitotalouden edistämiseksi saa osakseen arvostelua. Hallinnolliset määräykset aiheuttavat sekaannusta taloudellisella alalla. *HS* 24.2.1934.

(IS kirj. vaiht., N) Britannian teollisuusmessut. Brittein valtakunnan teollisuuksien suuri näyteikkuna. Entiset ennätykset jälleen lyöty. *IS* 24.2.1934.

(Kirj. vaiht., N) ”Kristiina kuningatar” ja ”Finlandia” Sibeliuksen sävellys aiheuttaa kansainvälisen selkkauksen Lontoossa. *HS* 24.2.1934. [Sibeliuksen ja Griegin musiikki Greta Garbon tähdittämän elokuvan esityksessä]

(Lontoon kirjeenvaihtajamme lennättämä tieto) Säveltäjä Edward Elgar kuollut. *HS* 24.2.1934.

(Kirj. vaiht., Y.N.) Orkesterimme Lontoon-vierailun johdosta. *HS* 1.3.1934.

(Anon.) ”The Observerin” arvostelija Sillanpäästä. *HS* 3.3.1934. [käännös Gerald Gouldin arvostelusta]

(Y.N.) Englannin jalkapalloilu. Liiga, English Cup ja järjestelmä yleensä. *HS* 4.3.1934.

(IS kirj. vaiht., Y.N.) Saksan itäpolitiikka. Eräs englantilainen lausunto. *IS* 5.3.1934. [Rolf Gardinerin artikkelin tarkastelua]

(Kirj. vaiht., Y.N.) Varoituksen sanoja Lontoon Citystä. Maksunsa laiminlyöneiltä suljetaan rahamarkkinoiden portit. *HS* 7.3.1934.

(Kirj. vaiht., Y.N.) Englannin hallitus tienhaarassa. Ulkopoliitikalle viitoitetaan uusia uria. Viimeinen yritys aseriisuntasopimuksen aikaansaamiseksi. *HS* 18.3.1934.

(Kirj. vaiht., N) Suomi kestänyt pulakauden myrskyt. Kaikilla aloilla elpymistä. Englannin kaupan mahdollisuudet Suomen markkinoilla paremmat kuin koskaan ennen. Helsingissä olevan Britannian kauppasihteerin Jopsonin lausunto. *HS* 24.3.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin sokeriteollisuuden valtionapu. ”Räikeimpiä esimerkkejä joukkolahjomisesta nykypäivän politiikassa”. *HS* 26.3.1934.

(Kirj. vaiht. YN) Englanti edelleen paras ”kuuden maan” murtomaajuoksussa. Holden edelleen paras mieskohtaisessa kilpailussa. *HS* 26.3.1934.

(Kirj. vaiht.) Englannin suhtautuminen sanktioneihin. Englanti uskoo Saksan vilpittömyyteen. Ranska epäro. *HS* 28.3.1934.

(Kirj. vaiht., N) Suomen taloudellisista oloista valaisevia esityksiä Englannissa. Raportti, joka ei olisi voinut tulla sopivampaan aikaan. *HS* 1.4.1934.

(Kirj. vaiht., N) Yvonne Printemps ja Noel Coward. ”Conversation Piece”. *HS* 1.4.1934.

(Kirj. vaiht., YN) Taloudellinen suunnittelu anglosaksisissa maissa. Maatalousministeri Elliott – Englannin Roosevelt. Dominionit seuraavat emämaan esimerkkiä suunnitelma-maatalouden luomiseksi. *HS* 15.4.1934.

(Kirj. vaiht., N) ”Luisia lintuja Suomesta”. Vähän vientipropagandastamme. *HS* 15.5.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin jalkapallo-ottelut. Ratkaisu tapahtuu Arsenalin ja Huddersfieldin välillä. *HS* 3.4.1934.

(Anon.) Sanomalehtiopin lehtoraatti sijoitettava Helsingin yliopistoon. *HS* 5.4.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin uusi ajoliikennelaki. Tieturvallisuutta tehostetaan. Nopeusraja ja rangaistuksia. *HS* 8.4.1934.

(Kirj. vaiht., N) Britannian rauta- ja terästeollisuuden uudestijärjestely. Laajakantoinen viisivuotissuunnitelma. Kaikki British Iron and Steel Federationin valvontaan. *HS* 18.4.1934.

(Kirj. vaiht. / UP) Englannin-Irlannin kauppasota turmiollinen Irlannin maanviljelijöille. Vastalausemielenuosoituksia puuhataan. *HS* 18.4.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin markkinoimissuunnitelmat. Uusi rengas ketjuun. Elävä karja ja liha markkinoimissäänöstelyn alaiseksi. *HS* 19.4.1934.

(Kirj. vaiht., Y.N.) Merseyn tunneli – englantilaisen insinööritaidon suursaavutus. Kahdeksan vuoden työ päättyvässä. *HS* 22.4.1934.

(Kirj. vaiht., YN) Englanti hylkää Ottawan. Markkinoimissuunnitelmien arvostelua. *HS* 25.4.1934.

(Kirj. vaiht., N) Sir Oswald Mosleyn ohjelma. Mitä ulkomaat voivat odottaa häneltä. Britannia taloudellisesti omavaraiseksi – tuonti lopetettava! *HS* 26.4.1934.

(Kirj. vaiht.) Taistelu Englannin maataloustuotemarkkinoista. Suomen ja Skandinavian kauppasopimusten kohtalo. *HS* 6.5.1934.

(N) Manchester voitti Cupin lyöden Portsmouthin 2-1. Portsmouth johti puoliajalla 1-0! *HS* 29.4.1934.

(Kirj. vaiht., N) Poliittiset univormut Englannissa. Aloite niiden kieltämiseksi raukeaa. Alahuoneen yllättävä yksimielisyys. *HS* 20.5.1934.

(Rodrigo) Välisointuja Lontoon viikolta. *HS* 2.6.1934.

(Kirj. vaiht., N) Lontoon-orkesterillemme suopeat arvostelut jatkuvat. Kuulan musiikki ja orkesterin Elgar-tulkinta saavat tunnustusta. *HS* 4.6.1934.

(Kirj. vaiht., N) Lontoon-konsertit saivat loistavan lopun. Kolmannen konsertin menestys valtava. Onnitteluja kaikilta tahoilta. Vaaditaan, että Helsingin orkesteri uusii vierailunsa ensi vuonna. Orkesteri lähtee tänä aamuna kotimatalle. *HS* 5.6.1934.

(Kirj. vaiht., N) Lehtien arvostelut. *HS* 5.6.1934.

(Rodrigo) Välisointuja Lontoon viikolta II. *HS* 5.6.1934.

(Kirj. vaiht., N) Valtion laitokset ilmoittajina. Hyviä tuloksia Englannista. Postiministeri, Sir Kingsley Woodin lausunto. *HS* 15.6.1934.

(Anon.) Ministeri Elliottin haastattelu. *HS* 26.6.1934.

(Kirj. vaiht., N) Perry – Menzel ensimmäinen suurottelu Wimbledonissa. Amerikkalaispelaajat yhä voitokkaita. *HS* 29.6.1934.

(Kirj. vaiht., N) Ranskalaisten kaivospuiden vaihdosta englantilaiseen kivihiileen määräyksiä uudessa kauppasopimuksessa. Huomattavat tavaramäärät kysymyksessä. *HS* 30.6.1934.

(Kirj. vaiht., N) Lontoon lehdistö lauantaityön tapahtumista. *HS* 3.7.1934. [teloitukset Saksassa]

(Kirj. vaiht., N) Suomen puntalaina v:lta 1923. Konvertointi jatkuu vielä tässä kuussa. *HS* 3.7.1934. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Wimbledonin pelit. Shields löi Austinin kireän pelin jälkeen. 4-6, 2-6, 7-5, 6-3 ja 7-5. *HS* 3.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Peräytyminen natsilaisuudesta täydessä käynnissä. *HS* 4.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Gloucesterin piispa matkalla Suomeen. Maallemme myötämielinen kirjoitus hänen hiippakuntalehdessään. *HS* 4.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Helen Jakobs pelasi loistavasti Wimbledonissa. Joan Hartigan yllättäen semifinaaliin. *HS* 4.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Crawfordilla ankara hermokoe selvitessään loppuotteluun Perryä vastaan. Shields [po. Shields] vei kaksi ensimmäistä erää – Crawford [po. Crawford] potki mailaansa ja särpi whiskyä välillä. *HS* 5.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Jakobs ja Round naisten finaaliin Wimbledonissa. Miesten mestaruus ratkeaa tänään. *HS* 6.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Perry voitti Wimbledonissa väsyneen Crawfordin tuoden mestaruuden ensi kertaa Englantiin. *HS* 7.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Feme-murhaajat raivattiin tieltä? *HS* 8.7.1934. [Sarja äärioikeiston tekemiä murhia Weimarin tasavallan Saksassa]

(Kirj. vaiht., N) Dorothy Round kruunasi Englannin verkkopallohegemonian voittamalla finaaliin Helen Jakobsin. *HS* 8.7.1934.

(Kirj. vaiht.) Tilanne Wimbledonin ”puol’matkan krouvissa”. *HS* 8.7.1934.

(Kirj. vaiht. N) Tri Beckille sielunmessu Lontoossa. *HS* 10.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Uusi Seelanti suunnittelee oma-aloitteista vapaakauppaa Englannin kanssa. Englannin hallitus kiusallisessa tilanteessa. *HS* 11.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) "Toisen vallankumouksen" psykologista taustaa. *HS* 11.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Lontoon ensi soitantokauden "kävelykonsertit" Sibeliukselle omistettu erityinen ilta. Helmi Liukkonen solistien joukossa. *HS* 12.7.1934. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Uusi turvallisuusjärjestelmä. *HS* 14.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Ratkaiseva käänne Europan politiikassa. Englanti ja Irlanti antavat tukensa Itä-Europan takuusopimukselle. Laaja eurooppalainen turvallisuussuunnitelma tekeillä. Venäjä saatava kansainliittoon. Ranska lupaa Saksalle tasa-arvoisuuden uuden järjestelmän puitteissa. Ratkaisu on nyt Saksan käsissä. *HS* 14.7.1934. [tämän otsikon alla kaksi pienempää juttua]

(Kirj. vaiht., N) 3 milj. punnan avustus Englannin karjafarmareille. Hallituksen suunnitelma naudanlihan tuottajain suojelemiseksi. *HS* 14.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Hämmennystä Berliinissä. *HS* 14.7.1934. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Suomalainen merimies hukkunut Lontoossa. *HS* 14.7.1934. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Holden Englannin 6. mailin mestari. Tänään luja mailin juoksu. Kusocinski juoksee kolme mailia. *HS* 14.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin Viron kauppasopimus. Viro ostaa 85 pros. hiilestään Isosta-Britanniasta. Maataloustuotteisiin nähden Virolle sama asema Englannin markkinoilla kuin Skandinavialla ja Suomella. *HS* 14.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Robertson Englannin maratonmestari. Kusocinski voitti kolme mailia, Unkari viestin ja Sir 100 y. *HS* 15.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Lontoon kommunistit vaativat Torglerin ja Thälmannin vapauttamista, Mielenosoituksia Saksan lähetystön edustalla. *HS* 16.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Suomalainen "Starck" törmäsi heinäk. 4 p:nä Pohjois-Atlantilla jäävuoreen. *HS* 16.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Kusocinskilta puuttuu suomalaisten juoksijain persoonallisuus. *HS* 16.7.1934. [Lontoon lehtien käsitys]

(Kirj. vaiht., N) Englanti valmistautuu Berliiniin. Suomen yleisurheilijain valmennusleiri 18.8. – 1.9. Suomalainen Valste kutsuttu yhdeksi valmentajaksi. *HS* 17.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin ja Viron uusi kauppasopimus sisältää huomattavia myönnytyksiä. *HS* 17.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englanti avaa osin lainamarkkinansa. Lainoja saadaan jälleen myöntää puntamaille, sekä niissä tapauksissa, jolloin lainantuotto hyödyttää Britannian teollisuutta. *HS* 21.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Lovelock voitti Bonthronin. Puolella mailillakin kärsi Bonthron tappion. Englantilaiset parempia Lontoon ylioppilaskilpailuissa. *HS* 22.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Lehtinen ja Strandvall Glasgowiin kilpailemaan. *HS* 22.7.1934. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Saksan tapahtumain syyt selviävät. Valaistusta valtiopäivätalon polton mysteerioon. Röhmi, Heines ja Ernst palkkasivat Lubben syyttämään palon. Röhmin uhattua paljastaa salaisuuden, surmattiin hänet rikostovereineen. Eräs Sveitsiin paennut lähettänyt paljastuskirjeen Hindenburgille. *HS* 24.7.1934. [itse uutinen saanut vähemmän tilaa kuin otsikot]

(Kirj. vaiht., N) "Harveyn malja" Kusocinskille Englannin mestaruuskilpailujen parhaasta suorituksesta. *HS* 25.7.1934. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Dave Jackin seuraaja valittu. Glasgow Rangersin kuulu välihyökkääjä Marshall siirtynyt Arsenaliin. *HS* 25.7.1934. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Dollfuss surmattu. *HS* 26.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Sisämaan lentoposti käytäntöön Englannissa. Tärkeimmät kaupungit yhteyteen keskenään. *HS* 28.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Hermostuneisuutta Lontoossa. *HS* 28.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Prof. Schneevoigt vieraillee Englannissa esittäen Sibeliusta. *HS* 29.7.1934. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Hallitus muodostettu. Schuschnigg liittokansleriksi. (Puhelinsanoma). *HS* 30.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) ”Kumma kertomus kyydityksestä” Ensimmäinen muilutus Englannissa. Pakkahuutokaupan toimittaja ryöstetään ajelulle ja jätetään tien oheen. *HS* 31.7.1934.

(N) Englannin kotimarkkinat kyllästetyt. Työttömyyden painuminen alle 2 milj. mahdollinen vain maailmankaupan elpymisen kautta. Kauppaministeri Runcimanin lausunto. *HS* 31.7.1934.

(Kirj. vaiht., N) Itävallan tapahtumain hämärää. Äskeisen kaappausyrityksen yksityiskohdat kaipaavat selitystä. Itävallan kansasta on 40 pros. sosialisteja, 30 pros. natsveja ja 30 pros. ”isänmaallisia”. *HS* 3.8.1934.

(Kirj. vaiht.) ”Suhteemme Suomeen ovat joka suhteessa onnelliset,” lausuu Englannin hallituksen edustaja, ollessaan lomamatkalla Suomessa. *HS* 7.8.1934.

(Kirj. vaiht., N) Hitleriä haastateltu. Korostaa Saksan rauhanrakkautta – Itävallan itsenäisyyttä ei Saksan taholta uhkaa mikään vaara. Saarin kysymyksen ratkaisun jälkeen ei Ranskan ja Saksan välillä ole enää alueriitoja. Muitakin natsijohtajia haastateltu. *HS* 7.8.1934. [artikkelin pohjana Hitlerin haastattelu Daily Mailissä]

(Kirj. vaiht.) Kokkolalaisia merivenheitä Englantiin? Kyseessä tuhatkunta venettä vuosittain, toistakymmentä mallivenettä syyskuussa. *HS* 4.9.1934.

(Kirj. vaiht.) 30.6. Hendonissa. Loistava näytös englantilaisen ilmailun tasosta. Ilmapuolustus: koneita, miehiä, polttoainetta. *HS* 9.8.1934.

(Kirj. vaiht., N) Miss Suomesta tuli Miss Europe. Ester Toivonen julistettiin eilen Hastingsissa Euroopan kauneuskuningattareksi. Vaalin jälkeen suuria suosionosoituksia ja juhlallisuuksia. *HS* 9.9.1934.

(Kirj. vaiht., N) Miss Europe Lontoossa. Lehdistö kiinnittää suurta huomiota kauneuskuningattareen. Neiti Toivonen kansanjoukkojen suosikkina. *HS* 10.9.1934.

(Kirj. vaiht., N) Suomalaisen kauneuskuningattaren elämyksiä. Loistava venetsialainen vesikarnevaali Hastingsissa. Eilen esiintyminen Lontoon yleisölle. *HS* 11.9.1934.

(Kirj. vaiht., N) Onko Itä-Locarno jo rauennut? Ranska tekee vielä epätoivoisia ponnistuksia itäsopimussuunnitelman pelastamiseksi. ”Le Temps” lausuu ankaria sanoja Puolalle. Lontoon ”Times” pitää suunnitelmaa jo haudattuna. *HS* 12.9.1934.

(Kirj. vaiht., N) Kuolinisku itäsopimukselle. Puola kieltäytyy yhtymästä Itä-Locarnoon. Ranskassa luovuttu kaikista toiveista. Varsovan politiikka Saksan vanavedessä? *HS* 14.9.1934.

(Anon.) Hävälmisteluja. *HS* 16.9.1934. [Prinsessa Marinan häät]

(Kirj. vaiht., N) Englannissa arvostellaan kirpeästi Saksan hallituksen valuuttapolitiikkaa. Juopa Hitlerin ja valtakunnanpankin pääjohtajan mielipiteiden välillä. Saksan ja Englannin väliset uudet

kauppaneuvottelut alkamassa. *HS* 20.9.1934.

(Kirj. vaiht., Y.N.) Dean Ingen jäähyväiset. Lontoon St. Paulin kirkon kuuluisa dekaani. *HS* 25.9.1934.

(Kirj. vaiht., N) Juhlahetki Englannissa tänään. "N:o 543:n" vesillelasku Glasgowissa. Jokaiseen laivan savupiippuun mahtuu kolme rautatieveturia rinnakkain. Suurenmoisia valmistuksia. Kuningatar toimittaa vesillelaskun ja laivan kastamisen. *HS* 26.9.1934.

(Kirj. vaiht., N) Kuningas: "Levittäköön laiva ystävyyttä kansojen keskuuteen" *HS* 27.9.1934.

(Kirj. vaiht., N) Paikkatilauksia "Queen Maryn" neitsytmatkalle. *HS* 27.9.1934.

(Kirj. vaiht., N) Numerotietoja maailman suurimmasta matkustajalaivasta. *HS* 27.9.1934.

(Kirj. vaiht., N) Lordi Eden vierailulle Suomeen. Vierailulla epäpoliittinen luonne. Suomen ja Englannin politiikan samanlaisuutta korostetaan Lontoossa. *HS* 27.9.1934. [Anthony Eden oli tuolloin Lord of the Privy Seal]

(Kirj. vaiht., N) Lordi Edenin Skandinavian matka herättää suurta mielenkiintoa Englannissa. Matkalle annetaan suuri poliittinen merkitys. Englanti on vallannut Saksan aseman pohjoismaissa. *HS* 28.9.1934.

(Kirj. vaiht.) Lento-onnettomuus Englannissa. Koneen kuljettaja ja kolme matkustajaa saivat surmansa. Onnettomuuden syistä ei ole saatu tietoa. *HS* 30.9.1934.

(Kirj. vaiht., Y.N.) Urheilu ja kansainvälinen sopu. Ikäviä kokemuksia Englannissa. Totuus Byronista kriketinpelaajana. *HS* 3.10.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin työväenpuolue tekee välirikon kommunisteihin. Myrskyinen puoluekokous. *HS* 5.10.1934.

(Kirj. vaiht., N) Mr. Eden ei saavu Helsinkiin. Kielteinen vastaus Suomen hallituksen kutsuun. Lyhyt loma-aika ei sitä salli. *HS* 5.10.1934.

(Kirj. vaiht., Y.N.) Mistä Lontoossa puhutaan. Yliluonnollisia asioita. *HS* 5.10.1934.

(Kirj. vaiht., N) Labour-puolueen ohjelma. Kansainvälisyys ennen kansallisia näkökohtia. Kansainliiton asema sosialistisen maailmanvaltion haaveissa. *HS* 6.10.1934.

(Kirj. vaiht., N) Vaaleihin mennään tälläkin kertaa kansallisen kyltin alla. "Puoluelinjat" kovin köyhiä positiivisesta ohjelmasta. *HS* 7.10.1934.

(Kirj. vaiht., N) Maailman suurin lentokilpailu. Englannista Australiaan. *HS* 17.10.1934.

(IS kirj. vaiht.) James Melrose, 20-vuotias australialainen lentäjä, jolta odotetaan "Lindyn" veroisia saavutuksia. Ottaa osaa Englannin-Australian Suureen lentokilpailuun. *IS* 18.10.1934.

(Kirj. vaiht., N) Australian lentoon ottanee lopullisesti osaa 21 konetta edustaen 8 eri maata. Mukana kaksi naislentäjää: Amy Mollison ja amerikatlar Jaqueline Cochran. Eri koneiden mahdollisuuksia pohditaan. *HS* 19.10.1934.

(Kirj. vaiht., N) Sibeliuksen "Myrskyn" musiikki esitettiin eilen Lontoossa. Ensiesitys Englannissa tapahtui viikko sitten. *HS* 19.10.1934.

(Kirj. vaiht., Y.N.) Mistä Lontoossa puhutaan. Marseillen jälkeen. *HS* 19.10.1934.

(Kirj. vaiht., N) Australian lento alkaa tänään. Amy Mollison sai Englannin kuningattarelta mukaansa terveisiä Gloucesterin herttualle. Mollisonit starttaavat ensimmäisinä tänään klo 6.30. Irlantilainen eversti Fitzmaurice julistettu kilpavelottomaksi. *HS* 20.10.1934.

(Kirj. vaiht., N) Mr. Edenin Skandinavian matka. Hän olisi kernaasti käynyt Suomessakin, mutta kutsu myöhästyi. Eden nyt Osllossa. *HS* 20.10.1934.

(Kirj.vaiht., N) Lentomaraton Australiaan. Kaksikymmentä konetta lähti eilen aamulla Englannista Melbournea kohti. Mollisonit johtavat kilpailua. He saapuivat Bagdadiin klo 20 ja jatkoivat pian matkaansa. Kapteeni Stack ja uusseelantilaiset lentäjät tehneet pakkolaskun Ranskassa. *HS* 21.10.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin kiihotuslaki herättää epäluuloa ja vastustusta. Intellektuellit ja H. G. Wells. Wells: Venäjällä ei ole vapautta. *HS* 23.10.1934.

(Kirj. vaiht.) Prinssi Georgen ja prinsessa Marinan häät. Kahdeksan kuninkaallista morsiusneitoa. *HS* 23.10.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin lentourheilun suuri päivä. Scott ja Black ylivoimaisia Australian lennon voittajia. He suorittivat 18,000 km vaikean taipaleen 71 tunnissa, ollen siitä ilmassa vain 41 tuntia. 30,000 innostunutta odottajaa otti Melbournen lentokentällä hurraa-huudoin vastaan väsyneet lentäjät. Jännittävä kamppailu toisesta sijasta Parmentierin ja Turnerin välillä. Scott: "Roskainen matka ja sekin liian kauniisti sanottu?" *HS* 24.10.1934.

Kirkko, jonka pihalla tanssitaan. Elävän elämän lämpöä kirkolliseen elämään. Humaaninen pastori ja hänen seurakuntansa. *HS* 28.10.1934.

(Kirj. vaiht.) Mistä Lontoossa puhutaan. Ylhäisiä ja alhaisia häävieraita. *HS* 30.10.1934.

(Kirj. vaiht., N) Tukikohtia vihollisen vesille. Tyynen meren jännitys kasvaa. Mitä tapahtuu Japanin mandaattisaarilla. *HS* 9.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin fascistien päällikkö. Sir Oswald Mosley haastettu jälleen oikeuteen. *HS* 9.11.1934.

(Kirj. vaiht.) Venäläis-englantilainen kauppasopimus tuonut Englannille suuren pettymyksen. Englanti ostanut Venäjältä 10,0 milj., mutta Venäjä Englannista vain 2,2 milj. punnan arvosta. *HS* 10.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Kunnallinen sosialismi marssii eteenpäin Englannissa. Työväenpuolue ja tuotantolaitosten sosialisointi. *HS* 12.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Ristiriita syntymässä Amerikan ja Englannin välille? Englannin japanilaisystävällinen kanta herättää levottomuutta Washingtonissa. Yhdysvallat lähenevät puolestaan Venäjää. Velkakysymyksessä puolestaan päästy sovintoon. *HS* 13.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englantilaisia upseereita Saarín alueelle poliiseiksi. Tieto herättänyt suurta hälyä osassa Englannin lehdistöä. *HS* 13.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Yhdysvallat vaiko Japani? Jos Iso-Britannia joutuu valinnan eteen, on valittava yhteinen tie Amerikan kanssa. Kenraali Smuts korostaa Englannin ja Amerikan välisen ystävyyyden merkitystä. *HS* 14.11.1934.

(Kirj. vaiht.) 97 suomalaisneitosta kotiapulaisina ja kamarineitoina Englannissa. Parhaat palveluspaikat Lontoon ulkopuolella. *HS* 14.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Moraalinen maailmanmestaruus jalkapalloilussa ratkaistaan tänään Lontoon Highburyllä. Otteluun odotetaan yleisöennätystä. *HS* 14.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englanti voitti Italian 3-2, murskaavan alkuvauhtinsa avulla. Englannin maalit tulivat ensimmäisen puoliajan alussa. – 14 min. kuluttua peli oli 3-0. Toinen puoliaika Italian 2-0. *HS* 15.11.1934.

Englannin poliisin kansansuosio. Sadan vuoden määrätietoisen työn tulos. Mikä on mahdollista Englannissa, on mahdollista muuallakin. *HS* 16.11.1934, n:o 310B, 45-vuotisjuhlanumero.

(Kirj. vaiht.) Pikkuisen jälkipuhetta Englanti-Italia jalkapallo-ottelusta. *HS* 18.11.1934.

(Kirj. vaiht.) Italian jalkapallohäviö herättää vahingoniloa Jugoslaviassa. Italialaiset myrkyllisiä Englannille. *HS* 20.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Kilpisen lauluja esitetty Lontoossa. "Times" antaa niistä kiittävän lausunnon. Esittäjä bassolaulaja Vaughan Welsh. *HS* 23.11.1934.

(Anon.) Nuoren, kuninkaallisen morsiamen häävalmistelut. Prinsessa Marina Englannin naismuodin määrääjänä. "Pilleriaskihattu" /.../ on saanut kulkutaudintapaisen levikin." *HS* 23.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Länsi-Australia haluaa erota Australian valtioliitosta. Vaikea perustuslaillinen kysymys. *HS* 24.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Intian raportin vastaanotto. Terävimmät hyökkäysaseet viety imperialistien käsistä. Valtiosääntöuudistuksen sisältöä. *HS* 25.11.1934.

(Anon.) Prinsessa Marinan uusi hattu herättää kaikkialla mielenkiintoa. Loistelias juhlakulkue Buckinghamin palatsiin. *HS* 25.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin lehdet järkyttyneitä. [Ranskan ja Neuvosto-Venäjän sotilasliittoa koskevasta tiedosta] *HS* 25.11.1934

(Kirj. vaiht., N) Sodan kauhujen muistoa pidetään vereksenä Englannissa. Ei yllytykseksi, vaan varoitukseksi. *HS* 26.11.1934.

(Anon.) Hääpuvut on Lontoossa ommeltava uudelleen. Kuningatar muotidiktattorina: "Leningit saavat ulottua vain nilkkaan saakka." Ylhäisönaiset saivat hermokohtauksen tämän määräyksen saatuaan. *HS* 27.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Saksa ja Japani nykyisen levottomuuden aiheuttajia, amerikkalaisen mielipiteen mukaan. Yhdysvallat seuraavat tarkasti tilanteen kehitystä. *HS* 27.11.1934.

(Anon.) Neusel – Len Harvey ratkaisematta Lontoossa. 11,500 katselijaa. *HS* 27.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) AIK hävisi Lontoossa 1-6. *HS* 27.11.1934.

(Anon.) Prinsessa Marinan morsiusneidot tervehtimässä prinsessaa Buckinghamin palatsissa. Kuningaspari tarjonnut illalliset kuninkaallisille vieraille. Prinsessa Marinan nimi kaikkien huulilla. *HS* 28.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Natsien ja kirkon välit kärjistyvät. Lakia valtion ja kirkon erottamisesta valmistellaan. Voimakasta uskonnonvastaista liikehtimistä natsien riveissä. *HS* 28.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Prinssi George ja prinsessa Marina vihitään tänään avioliittoon Westminster Abbeyssa. Lontoo liputettu ja koristettu kuin karnevaaleihin. Miljoona katselijaa. *HS* 29.11.1934. [Kuninkaiden Edward VIII:n ja Yrjö VI:n nuorempi veli George ja Kreikan ja Tanskan prinsessa Marina]

(Kirj. vaiht., N) Kristinuskon kohtalo Saksassa herättää huolestumista Lontoossa. Reichswehr kristillisen Saksan johdossa. *HS* 29.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Saksan varustautuminen keskusteltavana Englannin alahuoneessa. Churchill: Saksan teollisuus työskentelee kuin sota-ajan olosuhteissa. Baldwin: Reichswehriä muutetaan parhaillaan 300,000 miehen armeijaksi. Saksan olisi luovuttava salaperäisyydestään. *HS* 29.11.1934.

(Kirj. vaiht., N) Lontoon kuninkaalliset häät muodostuivat loistavaksi näytelmäksi. Morsiuspari suunnattomien kansanjoukkojen jakamattoman suosion kohteena. Kreivitär Oxford kertoo vaikutelmiaan Helsingin Sanomille. Juhlallisuudet radioitiin kautta maailman. *HS* 30.11.1934 [Mukana kirj. vaiht. N:n välityksellä suomennos "Kreivitär Oxfordin kuvaus juhlamenoista kirkossa"; kreivittären laajempi kuvaus 4.12.1934]

(Kirj. vaiht., N) Sibeliuksen kuudes sinfonia. Ilmestynyt gramofonilevyinä. *HS* 30.11.1934 [Georg Schnéevoigt ja Helsingin kaupunginorkesteri]

(Kirj. vaiht.) Vuoden 1934 yleisurheilusaavutukset. Englantilaisen asiantuntijan laskelma suomalaisen pistelaskutavan pohjalla. Suomi ensimmäisellä sijalla taulukossa. *HS* 1.12.1934.

(Kirj. vaiht., N) Kolme kuolemantapausta jalkapallo-otteluissa Englannissa. *HS* 3.12.1934. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht.) Lontoon galaviikolta. *HS* 4.12.1934.

Kirj. vaiht., N) "Times" takavarikoitiin jälleen Saksan kirkkoriitaa koskevan uutisen johdosta. *HS* 5.12.1934.

(Anon.) Englannin maalintekijä N:o 1. *HS* 5.12.1934.

(Anon.) Kristinusko ja pakanaus vastakkain. *HS* 6.12.1934.

(Kirj. vaiht.) "Suomi kutsuu" Lontoossa. *HS* 11.12.1934.

(Anon.) Meneekö Lloyd George MacDonaldin hallitukseen. Lontoossa liikkuu huhuja kansallisen hallituksen uudestaan muodostamisesta ja laajentamisesta. *HS* 12.12.1934.

(Kirj. vaiht.) Jugoslaviasta karkoitettut unkarilaiset saavat palata takaisin? Simon selitti alahuoneelle Jugoslavian taipuneen Englannin painostuksesta. *HS* 13.12.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannissa säädetään tulli ulkomailta tuotaville kierrekaihtimille. *HS* 15.12.1934.

(Kirj. vaiht., N) Ranskan muukalaislegioonasta paennut suomalainen seikkailija Arvi Alanko kotimatalla Suomeen. Hän saapunee Viipuriin t.k. 18-19. päivänä. *HS* 16.12.1934.

(Kirj. vaiht., N) Prof. Schneevoigt Englannissa. *HS* 16.12.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin hallitus ei ole vastuussa Saarbrückenissä sattuneesta välikohtauksesta. Kysymyksessä oleva upseeri tuli Saarlin poliisin palvelukseen hallituskomissionin välityksellä. Justicen-juttu lykätty oikeuden käsiteltäväksi. *HS* 18.12.1934.

(Kirj. vaiht., N) Saarlin välikohtauksen selvittämisessä osoitettava päättäväisyyttä. Ulkoministeri Simon esittänyt Englannin hallituksen kannan. *HS* 19.12.1934.

(Kirj. vaiht.) Mistä Lontoossa puhutaan. Alahuoneen anniskeluoikeudet. Tulevat vaalit ja Lloyd George. *HS* 20.12.1934.

(Kirj. vaiht., N) Lloyd Georgen suuri jälleenrakennusohjelma. "Uusi jako" Englannille amerikkalaisen esikuvan mukaan. Vapaamielisen veteraanin sensationaalinen paluu poliittisen elämän keskukseen. *HS* 20.12.1934.

(Kirj. vaiht., N) Venäjän teloitukset. Kysely Englannin alahuoneessa. Neuvostoviranomaisten ankarat tuomiot herättävät pahennusta. *HS* 21.12.1934.

(Kirj. vaiht., N) Ammattiliittokongressin yleisneuvosto ja työväenpuolueen toimeenpaneva komitea tuomitsevat teloitukset. *HS* 21.12.1934.

(Kirj. vaiht., N) Brittiläinen teollisuusliitto ehdottaa taloudellista yhteistoimintaa Englannin ja Japanin välillä. Erikoinen komitea neuvottelemaan lähentymisestä. *HS* 21.12.1934.

(Anon.) "On hienoa olla suomalainen," kirjoittaa "Manchester Evening News" *HS* 21.12.1934.

(Kirj. vaiht., N) Englannin Saksaan jäätyneet saatavat. Hallitus maksaa käytettävissään olevista varoista viejille. Huomattava laajennus hallituksen vientiluottopolitiikassa. *HS* 22.12.1934.

(Kirj. vaiht.) Sibelius-kuumetta Lontoossa. Helsingin kaupunginorkesteria haluttaisiin toiselle vierailulle vielä tänä konserttikautena. *HS* 22.12.1934.

(Kirj. vaiht., N) Mitä Venäjällä tapahtuu? Uusia vangitsemisia toimitetaan. Sinovjev ja Kamenjev pidätettyjen joukossa. Rajavartiostoja vahvistettu Venäjän-Puolan rajalla. *HS* 23.12.1934.

(Anon.) Sir Norman Angell 60-vuotias. *HS* 27.12.1934. [Angell oli lehtimies ja rauhanaatteen ajaja]

The Times 150-vuotias. *HS* 1.1.1935.

(Kirj. vaiht.) Printing House Square. *HS* 1.1.1935.

(Anon.) Englannin merenkulkupolitiikkaa. 10 milj. punnan valtionavustuksella rakennetaan 150-200 uutta rahtilaivaa. Samalla hävitetään 300-400 vanhaa alusta. *HS* 1.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) 400,000 standerttia Venäjän puuta ilmoitetaan tänä vuonna ostettavan Englantiin viime vuodesta tuntuvasti alennettuihin hintoihin. Toistaiseksi väliaikainen sopimus aiheuttaa Kanadan puutavarapiirien taholta voimakkaita vastalauseita, jotka kuitenkin jäänevät tuloksettomiksi. *HS* 3.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Neuvosto-Venäjällä suoritettut teloitukset. Vastalauseitaan esittävä Englannin ammattiliittojen ja työväenpuolueen lähetystö sai nolaavan vastaanoton. *HS* 4.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Venäläiset suunnittelevat suuria ostoja Englannista. *HS* 4.1.1935.

(Kirj. vaiht.) Suomi ensi sijalla Englannin eurooppalaisten graniittuotujen joukossa. Suomalaisten hautakivien halpuus herättää huomiota. *HS* 8.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Puutavaramarkkinat odottavat Englannin ja Venäjän välisen sopimuksen julkituloa. Saavatko suomalaiset viejät tyytyä puntaa alempiin hintoihin standertilta kuin viime vuonna? *HS* 9.1.1935.

(Anon.) Suomen ja Englannin kirkkojen yhteistyö. Valmisteltu ehdotus tulee piakkoin käsiteltäväksi Englannissa. *HS* 13.1.1935.

(Kirj. vaiht.) Mistä Lontoossa puhutaan. Joulupantomiimin korkeasesonki. Belisha-majakat ovat luoneet uuden rikosmuodon. *HS* 14.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Venäjän puun kauppaamisessa Englantiin venäläiset suostuvat suuriin alennuksiin. Puutavarasopimus näillä ehdoilla aiheuttaisi tuhoisia seurauksia toisille maille. Myöskin Englannin vienti joutuisi kärsimään. *HS* 15.1.1935.

(Anon.) Suomen ja Englannin kirkon ystävyyssopimus. Huomattava lausunto Englannin kirkon puolivirallisessa äänenkannattajassa. "Suomen kirkon työntäminen luotamme merkitsisi kirkollisen valtiotaidon vararikkkoa." *HS* 15.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Äänestyksen tulosta tervehditään eri maissa suurella tyydytyksellä. Valtavia mielenosoituksia Saksassa. Englanti käyttää suotuisaa tilannetta hyväkseen. *HS* 16.1.1935.

(Kirj. vaiht.) Kotimainen puu Englannissa. Käyttöä koetetaan lisätä. *HS* 16.1.1935.

(Kirj. vaiht.) Suomalais-ugrilaiset kielet. [Alan S. C. Rossin] Esitelmä Royal Asiatic Society'ssa Lontoossa. Ensimmäinen alallaan Englannissa. *HS* 16.1.1935.

(Kirj. vaiht.) Chelsea ja Portsmouth putosivat pelistä Englannin Cupissa. *HS* 17.1.1935.

(N) Englannin ja Venäjän puutavarasopimus valmis. Venäjän tuontimäärä 400,000 stand. ja hintoja alennettu punnalla. Kanada esittänyt jyrkän vastalauseensa. *HS* 18.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin ja Venäjän puutavarasopimus aiheuttaa kiivaita hyökkäyksiä Suomeakin vastaan. Kanadan hallituksen väitetään tehneen Suomen hallitukselle tarmokkaita esityksiä venäläisen puutavaran viennin johdosta. *HS* 19.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Lloyd Georgen uudistussuunnitelmien vastaanotto Lontoon lehdistössä verrattain epämääräinen. Ehdotus talousneuvoston luomisesta herättää melkoista vastakaikua. *HS* 19.1.1935.

(Kirj. vaiht.) Suomen ja Englannin kirkkojen lähentyminen vilkkaan keskustelun kohteena Englannin kirkollisessa lehdistössä. *HS* 19.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Lontoon laivauskonferenssi hyväksynyt laajakantoisen suunnitelman. Tietoja tehtävien ehdotusten laadusta. *HS* 20.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin ja Suomen kirkkokysymys. Keskustelu siitä alkanut saada poliittista sävyä. *HS* 20.1.1935.

(Kirj. vaiht.) Modernit säveltäjät luoneet Englannissa uuden kansallisen suunnan. Mr. Carrit esitelmöi nykyaikaisesta musiikista Helsingissä. *HS* 20.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin ja Suomen kirkkojen lähentyminen. Konvokationi käsitteli eilen asiassa laadittua raporttia. Valiokunta tehtyjä ehdotuksia pohtimaan. *HS* 24.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Vanhoja evankeliumitekstejä löydetty egyptiläisten papyrusten joukosta. Peräisin toisen vs:n puolivälistä. *HS* 24.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Hinnanlaskuehdon ottaminen Englannin-Venäjän puutavarasopimukseen saa osakseen ankaraa arvostelua Kanadan ja "Timesin" taholta. *HS* 25.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Canterburyn konvokationi loppuunkäsittelyt tällä erää Suomen ja Englannin kirkkojen ystävyyssovimuksen. Asia uudelleen esille kesäkuussa. *HS* 25.1.1935.

(Kirj. vaiht.) Sibeliuksen asema Englannissa: "Yksi aikamme suurmiehiä." Mistä johtuu Englannin nuorison kiintymys säveltäjämestariimme musiikkiin. *HS* 26.1.1935.

(Anon.) Suomen ja Englannin kirkkojen lähentyminen. Yorkin konvokationin päätös huomattava edistysaskel: Neuvottelujen pöytäkirjat julkaistaan kohdakkoin. *HS* 27.1.1935.

(Kirj. vaiht.) Englannin Cup-ottelut kiristyvät. Arsenal voitti eilen Leicesterin 1-0. Sunderland – Ewerton 1-1! *HS* 27.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englanti luopuu maatalouden kiintiöimisjärjestelmästä. Muutos suoritetaan vähitellen kahden vuoden kuluessa. – Kiintiöjärjestelmän sijasta tuontitullit. *HS* 28.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Eräiden työkalujen puiset varret vapautettu Englannissa tullista. Tulli havaittu haitalliseksi Englannin elintarviketeollisuudelle. *HS* 28.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Hinnanlaskuehdon ottamisen englantilais-venäläiseen puutavarasopimukseen kieltänee Englannin kauppaministeriö. Venäläiset sijoittaneet Englantiin yli 1 milj. punnan käteistilauksen koneiden hankkimiseksi. *HS* 30.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin uusi lähettiläs. Ministeri Herbert Adolphus Grant Watson. *HS* 30.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) "Omarin" [laiva] juttu jälleen puheena Englannin alahuoneessa. Simon selostanut Suomen hallituksen vastausta. Englanti vaatii asian käsittelyn jouduttamista K.O:ssa. *HS* 31.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ministeri Watsonin siirtyminen Suomeen suuri menetys hänen ystävilleen Kubassa. *HS* 31.1.1935.

(Kirj. vaiht., N) Kaukokatselu yhtä yleiseksi kuin radiokuuntelu. Kaukokatselulähetysten järjestämiseksi Lontooseen erikoinen lähetysasema. Lähetykset aloitettaneen jo kuluvan vuoden lopulla. *HS* 1.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Lontoon neuvottelut. Ranskan-Englannin ohjelma valmis. Keskusteluissa esillä tärkeitä kansainvälisiä kysymyksiä. *HS* 1.2.1935.

(Anon.) Uutta englantilaista kirjallisuutta. *HS* 3.2.1935.

(Anon.) Uusi evankeliumilöytö. *HS* 3.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Lontoossa suunniteltu ilmasopimus sisällöltään huomattavan laajakantoinen. Sen toteuttaminen merkitsee Ranskan – Englannin puolustusliittoa. Samalla tunnustetaan Saksalle oikeus pitää ilmavoimia. Berlinin poliittiset piirit Lontoon neuvottelujen jälkeen vilkkaassa toiminnassa. *HS* 5.2.1935.

(N) Yrjö Kilpisestä loistava kirjoitus ”Daily Telegraphissa”. Kilpinen suurin laulusäveltäjä sitten Hugo Wolfin. *HS* 6.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Churchillin poika aiheuttaa vanhoillisten häviön Wavertreen täytevaalissa. Hänen avustajanaan m.m. suomalaissyntyinen Patrick Donner. *HS* 8.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Kilpinen on valloittanut Lontoon. Hüschin Kilpis-konsertilla siellä suuri menestys. Laulusäveltäjämme lyönyt itsensä lopullisesti läpi Englannissa. ”Englannin konserttisalit ovat tälle triolle auki milloin tahansa.” *HS* 8.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Kilpisen voittokulku Lontoossa. Loistava arvostelu ”Manchester Guardian’issa” ”Kilpisen nimi nykyään kaikkien muusikoiden huulilla.” *HS* 9.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin kananmunien markkinoimissuunnitelma mittasuhteiltaan pelottava. Koskee noin puolta miljoonaa tuottajaa. *HS* 9.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Sopimuksen yksityiskohdat. *HS* 9.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Venäjän puusopimusta ryhdytään Englannissa toteuttamaan. Soiroille sovittu 12 ½ sh:n hinnanalennus. Kanada yrittää epätoivoisena saada sopimuksen muutetuksi. *HS* 9.2.1935.

(Anon.) Kuinka Englanti pitää ryösteleviä alkuasukasheimoja kurissa. Lentoaseen merkitys siirtomaissa. *IS* 13.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ennustelut parlamenttivaalien läheisyydestä aiheuttaneet huomattavaa levottomuutta Englannin liikemaailmassa. Vanhoillisten johtajaa Baldwinia syytetään liberalismista. *HS* 14.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Bärlund Englannissa. Len Harvey kehuu GeeBeen fysiikkaa. Ensimmäinen ottelu 11.3. – Vastustaja määrätään myöhemmin. *HS* 15.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Laivanvarustajien kansainvälinen yhteistoiminta Etelä-Amerikan viljarahtauksissa. Ensimmäiset rahtisopimukset minimihintoihin solmittu. *HS* 16.2.1935.

(N) Kuningas Yrjö V:n 25-vuotinen hallitsijajuhla. Moniviikkoisia juhlallisuuksia Englannissa. *HS* 16.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin ompelukoneteollisuus saa tarvitsemansa puuaineen tullivapaana. Puutullien palautusta koskeva asetus voimassa viime lauantaista. *HS* 19.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Dollari laski Lontoossa. *HS* 19.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ministeri Maisky [Neuvostoliiton lähettiläs] ennustaa sotaa. Itäsopimus voisi sen estää. *HS* 20.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Runoilija Robert Nichols Englannin hallituksen edustajaksi Kalevala-juhlille. *HS* 21.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin ja Venäjän puutavarasopimuksen allekirjoittaminen lykkäytynyt. Kanadan hallitus jättänyt virallisen vastalauseen suunnitellun sopimuksen johdosta. *HS* 22.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Itä-Locarno y.m. turvallisuussopimukset jälleen etualalle, Englanti ei suostu neuvottelemaan ilmasopimuksesta erillisenä kysymyksenä. Neuvostohallitus tervehtii Lontoon sopimusehdotuksia ja toivoo englantilaisia ministerejä vierailulle Moskovaan. *HS* 22.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Järkyttävä kaksoisitsemurha Englannissa. Kaksi sisarusta hyppää käsi kädessä 1,000 metrin korkeudessa lentävästä lentokoneesta. Messinan lento-onnettomuuden traagillinen jälkinäytös. *HS* 22.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin yleisesikunnan päällikkö tarkastusmatkalle Egyptiin ja Sudaniin. *HS* 26.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Uusi Brighton-mysterio Lontoossa. *HS* 26.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) Duboisin sisarusten itsemurhan syynä oli nuoremman sisaren sulhasen kuolema. Miten he valmistautuivat traagilliselle retkelleen. *HS* 26.2.1935.

(Kirj. vaiht., N) "Times" Kalevalan merkityksestä. *HS* 28.2.1935.

"Times" Kalevalasta. *HS* 1.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) [Suomalaisen kommunistin ja puna-armeijan upseerin Toivo] Antikaisen kohtalo huolestuttaa Englannin kommunisteja. *HS* 1.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Punnan kurssin aleneminen johtunut mannermaan epäluottamuksesta puntaan. Pakeneminen punnasta kultaan yleistä. Onko järjestetty hyökkäys puntaa vastaan? Ranskalaiset epäilevät Lontoon maksuvalmiutta. *HS* 2.3.1935.[Samassa numerossa pääkirj. "Punnan asema"].

(IS kirj. vaiht., N) Huomattava teatteriselkkaus Lontoossa. Kumpi perii voiton teatterikuningas Cochran vaiko näyttelijäin ammattiyhdistys? *IS* 2.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Huomattava teatteriselkkaus Lontoossa. *HS* 3.3.1935.

(Anon.) Lapin matkailu herättää huomiota Englannissa. *HS* 3.3.1935.

(Kirj.vaiht.) Kaksi vierailua. Itävallan liittokansleri Lontoossa. Ja Walesin prinssi Wienissä ja Budapestissa. *HS* 4.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Hitlerin omaisia vainotaan Itävallassa. Hänen sisarensa vangittuna. *HS* 4.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Punnan romahdus merkitsee perusteellista muutosta punnan arvossa. City suhtautuu punnan arvon alenemiseen rauhallisesti. Englannin hallitus pitää punnan arvoa vieläkin liian korkeana. *HS* 5.3.1935.

(Kirj. vaiht., N.) Iso-Britannia lujittaa puolustustaan. Määrärahoja tullaan huomattavasti lisäämään. Saksan varustautuminen ja militaristinen henki huolestuttavat. *HS* 5.3.1935.

(Kirj. vaiht.) Englannin ja Puolan kauppasopimus. Puolan maataloustuotteiden asema. Pekoni, voi ja kananmunat. *HS* 7.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Salaperäinen varkaus Croydonissa. Pariisiin aiottu 5 milj. markan kultalähetys kadonnut. *HS* 7.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin hallituksella vaikeuksia valkoisen kirjan julkaisemisen johdosta. Tyytymättömyyttä hallituksen aseriisuntapoliitiikkaan. Hallitus yrittää puolustautua. *HS* 8.3.1935.

(Kirj. vaiht.) English Cupin ratkaisu lähenee. Semifinaaleihin selviytynyt kaksi I divisionan ja kaksi II divisionan joukkuetta. Suosikkien karsiutuminen riistää Cupilta loistoa. *HS* 8.3.1935.

(Anon.), Englantilainen lausunto Kalevalasta. *HS* 8.3.1935. [Aiheena Alan S. C. Rossin kirjoitus Observerissä]

(Kirj. vaiht., N) "Dshii-Bii" harjoittelee Wembleyn "valtakunnan lammikolla". Viimeisen hetken vaikeuksia Bärlundin ensimmäisen ottelun tiellä. Kanadalainen Kaplansky lupaa tehdä miehestämme maailmanmestarin, jos saa hänet hoiviinsa. *HS* 9.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin lehdet tuomitsevat jyrkästi kapinan. *HS* 10.3.1935. [Kapina Kreikassa]

(Kirj. vaiht., N) Bärlundilla tie pystyssä? Mestariyrkkeilijämme karkoitettu Englannista. Saapuu Göteborgiin tänään. *HS* 11.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ulkomaiset diplomaatitkaan eivät saa ilman lupaa poistua Kreikasta. *HS* 12.3.1935.

(Kirj. vaiht.) Epäterveitä keinotteluilmiöitä viime aikoina Lontoon Cityssä. Mutta Englannissa ei ole Staviskya, sanoo kauppaministeri Runciman. *HS* 13.3.1935. [Alexandre Stavisky oli venäl.-ranskal. keinottelija ja huijari]

(Kirj. vaiht., N) Englannin-Venäjän puutavarasopimus karilla. Englannin hallitus kieltänyt hinnanlaskuehdon. Neuvottelut uudesta sopimuksesta alkanevat. *HS* 14.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Baltian maat toivovat itäsopimuksen solmimista. *HS* 15.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Lontoossa kultavaluutat heikkoja. Belgian mahdollinen luopuminen kultakannasta aiheuttanut hermostumista. *HS* 15.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Belgian luopuminen kultakannasta enää vain ajankysymys. Pako belgasta [belgialainen rahayksikkö] entistä pahempi. – Deflation jatkaminen käy vaikeaksi. *HS* 17.3.1935.

(Kirj. vaiht.) "Katso ihmistä!" Epsteinin jättiläiskokoinen Kristus-patsas. Ovatko nämä Kristuksen kasvot. *HS* 17.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin Cupin semifinaalit pelattiin eilen. Bolton ja West Bromwich jäivät tasapeliin 1-1, ja Sheffield W voitti Burnleyn 3-0. *HS* 17.3.1935.

(Kirj. vaiht.), Mistä Lontoossa puhutaan. 30 mailin nopeusraja ja "gangsterit" Nuori Englanti protestoi. *HS* 24.3.1935.

(Anon.) Englantilaisen sivistyksen tunnetuksi tekeminen ulkomailla. Erikoinen keskuselin perustettu mainostustoimintaa varten. *HS* 24.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin liigassa voittivat eilen kotikenttäjoukkueet. *HS* 24.3.1935.

(Lontoon kirj. vaiht.) Mustattu, mutta silti valkoinen kirja. Poliittinen päiväkysymys Englannissa. Pasifismi ja kansan puolustustahto. *HS* 24.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Luopuuko Englanti kiintiöjärjestelmästä? Baldwin ennustanut tärkeää käännettä hallituksen maatalouspolitiikassa. Kontingentoimisen tilalle tuontitullit, joilla avustettaisiin kotimaisia tuottajia. Uusi politiikka voitaisiin toteuttaa vuoden 1936 lopussa. *HS* 27.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Venäjä vetoaa Englannin rauhanrakkauteen. Edenin ja Litvinovin neuvottelut alkoivat eilen. Ranskassa suhtaudutaan epäilevästi Englantiin. Simon myöntää Berlinin neuvotteluissa esiintyneen vakavia erimielisyyksiä. *HS* 29.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) 20 milj. punnan arvosta kultaa Lontoosta Pariisiin kolmen päivän aikana. *HS* 30.3.1935.

(Kirj. vaiht., N) Yllätyksellinen Grand National. Suosikkihevonen kaatui – vain 6 jaksoi loppuun. Voittaja majuri Furlongin Reynolds Town. *HS* 30.3.1935.

(Anon.) Suomen kirkko Englannin lehdistössä. *HS* 31.3.1935.

(Anon.) Lentokilpailu Englannin kuninkaan maljasta pidetään tänä vuonna syysk. 6-7- p:nä. *HS* 2.4.1935.

(Anon.) Kuningas Yrjön riemujuhlat. Lontooseen järjestetään erityinen ”juhla-city”. *HS* 2.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin-Venäjän perussopimus. Kanadan hallitus tehnyt uuden esityksen. Uusi vahvistus kiintiöjärjestelmän poistamiselle. *HS* 3.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Varsovan keskustelut päättyneet. Puola ei ole muuttanut kielteistä kantaansa Itä-Locarnoon. Nykyisten rajojen takaamiskysymys kohoamassa etualalle. Eden matkusti eilen Prahaan. *HS* 4.4.1935.

(Kirj. vaiht.) Lontoon kauppakamarin engl.-suomal. osaston puheenjohtajaksi joht. H. C. Grönvik. Eri alaosat tuoja ja vieviä varten. *HS* 10.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Sotilasliitto solmitaan Ranskan ja Venäjän välillä. Kansainliiton peruskirjan 10., 16. ja 17. artiklan lujittamista vaaditaan. Sopimusosalliset sitoutuvat molemminpuoliseen avunantoon hyökkääjiä vastaan. Sopimus allekirjoitetaan Moskovassa Lavalin vierailun aikana. *HS* 11.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Suurvaltain neuvottelut Stresassa alkavat tänään. Eri maiden valtuuskunnat saapuvat. Kansainvälinen tilanne sekava Stresan konferenssin aattona. Itävalta Europan rauhan arin kohta. *HS* 11.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Baltian valtiot jäävät odottamaan Stresan tuloksia. *HS* 12.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ranskan-Venäjän puolustusliitto pohjaksi laajemmalle järjestelmälle. *HS* 12.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) ”Suomen Joutsen” Gravesendissä. *HS* 13.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Saksaa voidaan painostaa vain taloudellisesti. *HS* 14.4.1935.

(Anon.), Suomen ja Englannin kauppa viime vuonna. Englannin lähetystön kauppasihteerin mietintö. ”Meillä on täysi syy olla tyytyväisiä.” *HS* 14.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Lloyd George ennustaa liberaalisen puolueen uudestisyntymistä. Hän lienee valmis sovintoon toisten vapaamielisten ryhmien kanssa. *HS* 17.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ilmansuojeluosasto Englannin sisäministeriöön. *HS* 17.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannissa kiinnitetään huomiota neuvostovenäläiseen propagandaan, Kyselyjä alahuoneessa. *HS* 18.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) ”Times” myöntää Genèven päätöksen juridisesti oikeaksi. *HS* 19.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin kansalaisten oleskelulupien lyhentämisestä Suomessa harhaanjohtavia tietoja Lontoossa. *HS* 19.4.1935.

(Anon.) Kuningas Yrjö V:n riemujuhlan valmistelut. Kuinka Lontoo muutetaan juhla kaupungiksi. *HS* 24.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin pekonikiintiöt. Manchesterin kauppakamari ehdottaa kiintiöiden korvaamista tullilla. *HS* 26.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) MacDonald syyttää Saksaa ankarasti siitä, että Europan rauhan pyrintöt ovat lopullisesti ajautuneet karille. ”Saksa hävittänyt luottamuksen Europasta.” *HS* 26.4.1935.

(Anon.) Laatikkolautateollisuus Englannissa uhattuna. Syynä lisääntynyt laatikkolautain tuonti Suomesta ja Venäjältä. *HS* 26.4.1935. [Selostusta/käännöstä Morning Postista]

(Kirj. vaiht., N) MacDonaldin kirjoitus aiheuttanut suuren pettymyksen saksalaisille, mutta herättää tyydytystä Ranskassa. "MacDonald on tehnyt rauhan asialle uuden palveluksen." *HS* 27.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Sheffield Wednesday voitti Englannin Cupin. Loppuottelun tulos 4-2. (1-1). *HS* 28.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Saksan uusien sukellusvenheitten osat on jo talven aikana valmistettu. Englanti katsoo Versaillesin laivastoklausulien edelleen sitovan Saksaa. *HS* 29.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) MacDonaldin artikkeli oli ulkoministeriön etukäteen tarkastama ja hyväksymä. Onko Saksa lopullisesti menettänyt Englannin tuen. *HS* 30.4.1935.

(Kirj. vaiht., N) Bärlund Lontooseen? Ottelu kesäk. 5 p. *HS* 1.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) Saksan astuttava esiin. Kollektiivista turvallisuutta ei voida järjestää ilman Saksan mukaantuloa. Englannin politiikan perustana edelleen n.s. helmikuun julistus. Huomattava ulkopoliittinen keskustelu eilen Englannin alahuoneessa. Saksan toimenpiteet ankaran arvostelun kohteena. *HS* 3.1.1935. [Pääministeri MacDonaldin puhe ja sen vastaanotto]

(Anon.) "En mene naimisiin!" selittää Richard Tauber. Kuuluisa laulaja lontoolaisten "kihlaus"-reportterien mielenkiinnon kohteena. *IS* 4.5.1935.

(Kirj. vaiht., N.) Lontoo valmis juhlimaan kuningastaan. Koristelut ja juhvalaistus sanoin kuvaamattoman suurenmoiset. Kadut jo yhtenä ihmismerenä. Yksityisten järjestämistä katsojapaikoista maksetaan huikeita summia. *HS* 5.5.1935.

(Anon.) Kuningatar Victorian "timanttijuhla" v. 1897 oli monessa suhteessa samantapainen kuin huomoinen "hopeajuhla." *HS* 5.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) Arsenal voitti liigan, mutta hävisi eilen. *HS* 5.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) Lontoossa vallitsi jo eilen juhلاميeliala. Kaduilla ja ravintoloissa tungokseen asti yleisöä. Poliisi on ryhtynyt laajoihin turvallisuustoimenpiteisiin. *HS* 6.5.1935.

(Kirj. vaiht.) Englannin monarkian kehitys. Tudorien yksinvallasta Victorian aikaiseen "valepukaiseen tasavaltalaisuuteen." Uusi valtakuntafilosofia ja kuninkuuden uusi merkitys. *HS* 6.5.1935.

(Kirj. vaiht.) Churchill saa hyvitystä. Länsi-Europan ulkopolitiikka kristallisoituu. *HS* 6.5.1935.

(Anon.) Hopeajuhlavuosi Englannissa. Kevätkauneus Englannissa. *HS* 6.5.1935.

(IS kirj. vaiht., N) Englannin kuningasparin riemujuhla alkoi tänään loistavin juhlamenoin. Koko Lontoo liikkeellä juhlimassa suosittua hallitsijaparina. Suurenmoinen juhlakulkue, vaikuttava kiitosjumalanpalvelus St. Paulin tuomiokirkossa. Ihana sää korostamassa riemukasta juhlatunnelmaa. (*IS* 6.5.1935)

(Anon.) Yrjö V. *IS* 6.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) "Jumala kuningasta suojelkoon," kaikui eilen kaikkialla Britannian valtakunnassa. Englannin kuningasparin hopeariemuvuosi alkoi loistavin juhlallisuuksin. Hallitsijapari kansojensa jakamattoman kunnioituksen kohteena. Kiitosjumalanpalvelus St. Paulin katedraalissa eilispäivän suurenmoisoin juhlatilaisuus. *HS* 7.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin ylähuone vetoaa hallitukseen. Neuvotteluja Saksan kanssa jatkettava. Ylähuoneen suhtautumisessa Saksaan tapahtunut muutos. *HS* 9.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) Uusi lentokonehvirviö rakennettu Englannissa. Pikatykillä varustettu kaksitaso. Aseistuksena lisäksi neljä konekivääriä. *HS* 10.5.1935.

(Kirj. vaiht., Y.N.) Muutamia Jubilee-mietelmiä. Brittiläinen perhe-juhla. – Englantilaiset osaavat iloita. *HS* 11.5.1935.

(Kirj. vaiht.) Jubilee-viikolta. *HS* 12.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englanti ja Ranska koettavat viilentää Italian sotaintoa. Diplomaattisia esityksiä valmistellaan. Genèven tuomion uhka Italialle, jos se hyökkää Abessiniaan. *HS* 12.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) ”Täysi höyry päälle” Englannin sotilaslentokoneiteollisuudessa. Siviiliväestön osanotto ilmasuojeluharjoituksiin pakolliseksi. *HS* 14.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) Lawrencen tila edelleen vakava. Henkiinjäämisestä kuitenkin toiveita. *HS* 16.5.1935. [Arabian Lawrence]

(Kirj. vaiht., N) 22 sotalaivaa saapunut Thames-joelle. *HS* 16.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) Australian – Englannin purjehdus. Suomalainen purjelaiva ”Herzogin Cecilie” saapunut perille vaikean matkan jälkeen. *HS* 21.5.1935.

(Anon.) Serge Kussewitzky johtanut Sibeliusta Lontoossa. Toisella sinfonialla tavaton menestys. *HS* 21.5.1935.[Lehtiarvostelujen suomennoksia]

(Kirj. vaiht., N) Lawrence haudattu maaseudulle. Olisi menettänyt puhekykensä ja muistinsa, jos olisi jäänyt henkiin. *HS* 22.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) Hitlerin puheen kaiku. Saksa puheen lupauksen lumoissa. Englanti: Hitlerin puhe – rauhan puhe. Itävaltalaisen mielestä ei Hitler tinkinyt vähääkään aikaisemmasta kannastaan. *HS* 23.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) Miehistön värväys Britannian ilmavoimiin aloitetaan viipymättä. Ilmapuolustusohjelman toteuttamisesta täydessä laajuudessaan voidaan kuitenkin luopua. Laivastoneuvotteluja lähiaikoina Saksan kanssa. *HS* 24.5.1935.

(Kirj. vaiht.) Englannin puutavaramarkkinat muodostumassa normaaliseksi. Hallitus ei puutu englantilais-venäläiseen puutavarasopimukseen tehtyään myönnytyksiä venäläisille Lancashiren puuvillateollisuuden hyväksi. *HS* 25.5.1935.

(Kirj. vaiht.), Stanley Baldwin antaa tunnustuksen oppositionille. Englantilaista parlamentarismia. *HS* 26.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) Vakava perustuslakikriisi Amerikassa. Yhteiskunnan perusteita järkyttävä työtaistelu uhkaa, jos työnantajat alentavat palkkoja tai pidentävät työviikkoja. Katseet suuntautuvat Rooseveltiin: onnistuuko hänen torjua onnettomuus? *HS* 30.5.1935.

(Kirj. vaiht., N) Läntinen ilmasopimus on aikaansaattava, vaativat Englannin liberaalit. Huomattava ulkopoliittinen keskustelu huomenna alahuoneessa. *HS* 30.5.1935.

(Anon.) Aulikki Rautavaaralla menestystä Englannissa Glyndebournen oopperanäytännöissä. *HS* 30.5.1935.

Puu- ja metsätutkimus tavaramme suurimmassa ostajamaassa. Englannin metsäkorkeakouluun ja puutavaralaboratorioon tutustumassa. *HS* 4.6.1935.

Matka vihreälle saarelle I: Pääsiäisviikon legenda. – Lilja ja soihtu. *HS* 5.6.1935.

Matka vihreälle saarelle II: Irlannin suhde imperiumiin. – Puolueettomuusprobleema. *HS* 7.6.1935.

Matka vihreälle saarelle III: Etelä-Irlanti ja Ulster. – Irlannin suuri pulma. *HS* 8.6.1935.

Matka vihreälle saarelle IV: De Valera ja hänen hallituksensa. *HS* 9.6.1935.

Matka vihreälle saarelle V: Tullisota Englannin kanssa ja taloudellinen vallankumous. *HS* 11.6.1935.

Matka vihreälle saarelle VI: Irlannillakin on kielikysymyksensä. – Irlanninkielen asema opetuksessa. *HS* 12.6.1935.

(Anon.) Suomi-talo Lontooseen? Taloon sijoitettaisiin matkatoimisto, ravintola, näyttely ja suomalaisten liike-edustajien konttoreita. Kannatettavan aloitteen takana ulkoministeriö, Vientiyhdistys ja eräät liikkeet. *HS* 12.6.1935.

(Anon.) Englannin uusi ministeri nousee tänään laivaan Hullissa. Ministeri Grant Watsonin haastattelu. *HS* 19.6.1935. [uuden Suomen-lähettilään haastattelu]

(Kirj. vaiht., N) Laivastokilpailun vaara poistuu. *HS* 19.6.1935.

(Kirj. vaiht., N) Uudet tuulet puhaltavat Ison-Britannian ulkopoliitikassa. Saksan kanssa solmittu laivastosopimus siitä ensi merkki. Ranskan taholla vallitsevia epäilyksiä. Saksa mukaan Stresan yhdistelmään. *HS* 22.6.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin joukkue valittu maaotteluun Suomen kanssa. Helsingin Sanomat lahjoittanut palkinnon parhaalle englantilaiselle. *HS* 22.6.1935.

(Kirj. vaiht., N) Bärlund Englannissa. Ottelee tiistaina Fordia [po. Foord] vastaan. *HS* 22.6.1935.

(Kirj. vaiht., N) Bärlund voitti pisteillä. Hyväkuntoinen Foord tarjosi Gee-Beelle miltei tasaväkisen vastuksen. Neusel sai luovutusvoiton Petersenistä – 50,000 katselijaa. *HS* 26.6.1935.

(Kirj. vaiht., N) Yleisurheilujoukkueemme perillä Glasgowissa. *HS* 27.6.1935.

(Kirj. vaiht., N) ”Bärlundin ja Foordin ottelu hyvä hirmuisen kova.” Englannin lehdistö GeeBeen esiintymisestä. *HS* 27.6.1935.

(Anon.) Snowdenin arvostelu MacDonaldista. Kirpeitä sanoja ystävistä ja työtoverista. *HS* 28.6.1935.

(Kirj. vaiht., N) Suomen joukkue ihailun kohteena harjoitellessaan eilen Lontoossa White Cityn stadionilla. Abrahams ennustaa Suomen voittavan 15-20 pisteellä. *HS* 28.6.1935.

(N) Maaottelu Suomi-Englanti alkaa tänään klo 16 Glasgowista. Helsingin Sanomain erikoiskirjeenvaihtaja tiedoittaa kilpailusta laji lajilta. *HS* 29.6.1935.

(Kirj. vaiht., N) Odotettu voitto Glasgowissa: 78-70. *HS* 30.6.1935. [Mukana lista tuloksista]

(Anon.) Shakespeare todistajana oikeudessa. *HS Viikkoliite* 30.6.1935.

(N) Helsingin Sanomain palkinto Aubrey Reevelle. Suomalaiset ja englantilaiset osanottajat: se joutui oikealle miehelle. *HS* 1.7.1935.

(Kirj. vaiht., N) Välikohtaus takaisku ministeri Edenille. *HS* 3.7.1935.

(N) Yllätys Wimbledonissa. Hartigan karsi Roundin 4-6, 6-4, 6-3. *HS* 3.7.1935.

A.V.Reeve kiittää Helsingin Sanomain hopeapokaalista. *HS* 4.7.1935. [Kirje Lontoon-kirjeenvaihtajalle]

(Kirj. vaiht., N) Perry ja von Cramm loppuotteluun Wimbledonissa. Perry löi Crawfordin ja von Cramm Budgen semifinaalissa. *HS* 4.7.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin ja Ranskan välit kireät. Abessinian kysymys edelleen sovun häiritsijänä. Englanti pitää kiinni kansainliiton arvovallasta. Ranska tukee Italiaa. *HS* 5.7.1935.

(Kirj. vaiht., N) Abessinian sota voi nostattaa kaikki Afrikan alkuasukaskansat valkoihaisia vastaan. Onko Ranska antanut Italialle vapaat kädet. Englanti puolestaan painostaa Ranskaa. Abessinia on vedonnut Kellogg-sopimukseen. *HS* 6.7.1935.

(Kirj. vaiht.) "Daily Telegraph" omistaa erikoisnumeron Suomelle ja Tanskalle. Eri alojemme johtavat miehet laatineet kirjoitukset. *HS* 10.7.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin ulkopoliittikka perustuu kansainliittoon ja kollektiiviseen turvallisuuteen. Eristäytyminen nykyoloissa mahdotonta. Huomattava ulkopoliittinen keskustelu eilen alahuoneessa. Sir Samuel Hoare selostaa Britannian kantaa hyökkäämättömyyssopimuksissa, laivastosopimuksessa ja Abessinian kysymyksessä. *HS* 12.7.1935.

Suomen sota 1808-09 ja Englanti I. 20,000-miehinen englantilainen retkikunta Göteborgissa. Mutta englantilaiset kieltäytyvät tekemästä maihinlaskua Suomessa. *HS* 12.7.1935.

Suomen sota 1808-1809 ja Englanti II. Göteborgin retkikunnan raukeaminen. Englannin laivasto Itämerellä. *HS* 13.7.1935.

(Kirj. vaiht.) "Abessinian armeija ei marssi, vaan juoksee." Se ilmestyy yllättäen mitä mahdottomimpiin paikkoihin. Useat englantilaiset asiantuntijat pitävät Italian hyökkäystä Abessiniaan mielettömänä tekona. *Helsingin Sanomat HS* 14.7.1935.

Suomen sota 1808-09 ja Englanti III. Englannin heikko esiintyminen Itämerellä. Avain Englannin politiikan ymmärtämiseksi. *HS* 15.7.1935.

(Kirj. vaiht.) Englannin laivaston riemujuhluvuoden katselmus Spitheadissa. Maailman suurin sotalaivaparaati. *HS* 19.7.1935.

(Kirj. vaiht.) Englannin puutavaramarkkinat. Ostot täydessä käynnissä. Hintojen lasku lopullisesti pysähtynyt. *HS* 23.7.1935.

(Kirj. vaiht., N) [Englannin]Hallituksen istunto [Abessinian kysymyksestä] merkitykseltään tärkeä. *HS* 23.7.1935.

(Kirj. vaiht., N) Liira devaluation kynnyksellä. Epäluottamusta Italian valuuttaa kohtaan Englannissa ja Amerikassa, Lontoossa ei liiraa eilen noteerattu. Abessinian selkkauksen ensimmäinen näkyvä seuraus. *HS* 24.7.1935.

(Anon.), Abessinian esiripun takaa. Kuningasten kuninkaan salaperäinen valtakunta. *HS* 1.8.1935. [Tekstissä kommentti: "Tässä kirjoituksessa esitetyt asiatiedot perustuvat Englannin ulkoministeriön julkaisuun "Abyssinia" (1920) ja ovat siis katsottavat hyvin luotettaviksi."]

(Kirj. vaiht.) Kansainvälisen kaupan kahlehtiminen luo taloudellisesti ja sosiaalisesti vaarallisen tilanteen. "Vapaus on päämäärä ja parlamentti on välttämätön keino sen saavuttamiseksi ja säilyttämiseksi." *HS* 5.8.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin ammattiliitot kannattavat pakkotoimenpiteitä. Baldwin saapunut Lontooseen. *HS* 6.9.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englanti ryhtyy puolustamaan Maltaa Italian radiohyökkäyksiä vastaan. *HS* 10.9.1935.

(Kirj. vaiht., N) Italia ja Saksa lähentyvät. Hyvin ystävällisiä puheita vaihdettiin uuden suurlähettilään Attolicon jättäessä valtakirjansa Hitlerille. *HS* 10.9.1935.

(Kirj. vaiht., N) Sodan vaara synnyttää keinottelua Kanadassa. *HS* 10.9.1935 [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Lansbury ei eroa? *HS* 10.9.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englanti tarjoaa viime hetkessä vielä uusia sovinnonmahdollisuuksia. Siirtomaakysymys olisi kokonaisuudessaan otettava tutkittavaksi. Hoare vaati puheessaan kuitenkin kansainliiton velvoitusten ehdotonta kunnioittamista. Italia selittää kaikkien sovitteluyritysten olevan turhia. Käännö Britanniin siirtomaapolitiikassa. *HS* 12.9.1935. [Alussa erikseen maininta: Osittainkin lainaaminen kielletty.]

(Kirj. vaiht., N) 40,000 puntaa on "Bahram" voittanut omistajalleen. Voitti eilen jälleen St. Legerin kilpailun. *HS* 12.9.1935. [lyhyt uutinen ravikilpailuista]

(Kirj. vaiht.) Vakava kaivosonnettomuus Englannissa. 15 kaivostyöläistä lienee saanut surmansa. *HS* 13.9.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ranska tienhaarassa. *HS* 13.9.1935. [tämä ja seuraava uutinen pääotsikon "Italian ystävyyden vai Englannin tuki" alla. Pääotsikolla lisäksi useita alaotsikkoja]

(Kirj. vaiht., N) Välikohtaus Djiboutin satamassa. *HS* 13.9.1935.

(Kirj. vaiht., N) Sodan vaara kasvaa. Englannin ja Italian välit kärjistyvät. Italialaiset harjoittavat kiihoitusta Englannin siirtomaissa, Maltan saarella ja Gibraltarissa sotaisia harjoituksia. Italia tehnyt Amerikasta suuria asetilauksia. Englannin ja Italian välinen vihamielisyys kiihtyy. *HS* 17.9.1935.

(Kirj. vaiht.) Englannin hallitus neuvotellut [kansainvälisestä tilanteesta Abessinian kriisin yhteydessä]. *HS* 18.9.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englanti rauhoittaa Egyptiä. *HS* 18.9.1935.

(Kirj. vaiht., N) Lordi Ponsonby eronnut työväenpuolueen johtajan toimesta. Lansburyn erohankkeista keskustellaan tänään. *HS* 19.9.1935.

(Kirj. vaiht.) Englannin ja Italian välinen jännitys. Malta – ensimmäinen lyhytsulku. Sodan pilviä Välimerellä. *HS* 20.9.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englanti tarkoittaa totta, sen alkavat italialaiset jo huomata. 12 italialaista vedenalasta Punaiselle merelle. Suezin kanava uhattu. *HS* 20.9.1935.

(Kirj. vaiht., N) Kilpailu Ranskan kannatuksesta Englannin ja Italian välillä. Mussolinin neuvotteluhalu helpottanut kireää tilannetta. "Times" lausuu kärkeviä sanoja Italiasta ja Mussolinista. *HS* 24.9.1935.

(Kirj. vaiht., N) Sir Ernest Rennie, Englannin ensimmäinen Suomen-lähettiläs kuollut. *HS* 26.9.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ministeri Rennien hautajaiset toimitettiin viime lauantaina Lontoossa. Ministeri Gripenberg laski Suomen hallituksen seppeleen. *HS* 30.9.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ulko- ja sotaministerit kuninkaan puheilla. *HS* 3.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Sotakeinottelua havaittavissa Lontoossa. *HS* 4.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) "Times" lausuu ankaria sanoja. "Ei kukaan nykyaikainen valtiomies ole vähemmällä tekosyillä lähtenyt sotaan", Britannian politiikka ei horju. *HS* 4.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Lemmentarina valtamerellä. "Herzugin Cecilien" kapteeni vihitty merimiehenä matkustaneen etelä-afrikkalaisen neitosen kanssa. *HS* 5.10.1935. [Kapteeni Sven Eriksson ja Miss Pamela Bourne]

(Kirj. vaiht., N) Yli 70 naista ja lasta saanut surmansa Aduassa. *HS* 6.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Jännitys Välimerellä. Italialaiset sotalaivat haluavat tutkia brittiläisten kauppalaivojen lastia. Suezin kanavayhtiö aikoo korottaa maksut kolminkertaisiksi. *HS* 6.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Addis Abeban diplomaattikunta vaatii, ettei kaupunki pommitettaisi. *HS* 8.10.1935.

Laivoja Lontoon tokissa. Maailman suurin satama. Missä suomalainen puutavara puretaan. *HS* 9.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Lansbury eronnut englannin [sic] työväenpuolueen johtajan toimesta. Majuri Attlee valittiin hänen seuraajakseen. Yleiset vaalit pidettäneen jo marraskuun loppupäivinä. *HS* 9.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Yksityisiä neuvotteluja eilen Genèvessä. Rajoittuminen taloudellisiin sanktioihin todennäköisintä. Kansainliittoon kuulumattomiakin maita tänään valittavaan uuteen komiteaan. Englanti ei ole halukas sopimushierontaan. *HS* 9.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Iloinen perhetapaus Englannin hovissa. Prinsessa Marina synnytti toissapäivänä pojan. *HS* 10.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin parlamentti koolle t.k. 22 p:nä. *HS* 10.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Varojen keräystä Abessinian Punaisen Ristin hyväksi. *HS* 10.10.1935. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Suuri vaalitaistelu alkaa nyt Englannissa. Vaalit toimitetaan jo ensi kuussa. Varsinkin vanhoilliset ja työväenpuolue valmistautuvat voimainmittelyyn. *HS* 11.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin parlamentti kokouuu t.k. 22 p:nä. Virallinen ilmoitus annettiin eilen. *HS* 12.10.1935. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Lloyd George syyttää Ranskaa salaliitosta Italian kanssa kansainliittoa vastaan, Ranskan oikeistolehdistö raivoaa Englantia vastaan. KL:n rahataloudellinen valiokunta teki eilen tärkeän päätöksen. *HS* 14.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Hermostumista maailman finanssiipiireissä. *HS* 14.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Sotaretki Intian luoteisrajalla. Brittiläis-intialainen armeija marssii Mohmand-maahan. Heimot sotajalalla. – Brittiläinen komppania tuhoutuu väijytyksessä. *HS* 15.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Keski-Europan valtaryhmykset mielenkiinnon kohteena. Saksa epäroi. Kannunvalanta Suomen asemasta ei vielä kukaan loppunut. *HS* 15.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Vaalit lähestyvät Englannissa. Vanhoilliset jälleen yksimielisiä, sosialistit hajallaan. *HS* 15.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Laval koettaa taivuttaa Englantia vetämään kotilaivastonsa pois Välimereltä. *HS* 16.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin laivastovoimain vähentämisestä Välimerellä ei voi toistaiseksi olla puhuttakaan. Ranskan epävarma luoviminen voi käydä kohtalokkaaksi naapurien ystävyydelle. Britannian hallituksen vastaus Lavalin ehdotukseen. *HS* 17.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ranska vastannut. *HS* 19.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannissa tyytymättömyyttä Lavalin esiintymiseen. *HS* 19.10.1935.

(IS kirj. vaiht.) Suomalainen höyrylaiva merihädässä Irlannin merellä. HI. "Esbo" lähettänyt SOS-merkkejä. *IS* 19.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englanti ei jätä Genèveä, vaikka nykyisen selkkauksen selvittämisessä ei onnistuttaisikaan. Baldwin pitänyt huomattavan puheen poliittisesta tilanteesta. 10 päivän "välirauhaa" käytettäneen suurvaltain välisiin neuvotteluihin. *HS* 21.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Käännekö Englannin politiikassa? Lontoo on yksimielisen ja hitaan, mutta varman pakotepolitiikan kannalla. Ranskan vastaus näyttää saavan suopean vastaanoton. Huolestumista työväenpuolueen ja vapaamielisten keskuudessa. *HS* 22.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Shaw puolustaa Italian imperialistisia pyrkimyksiä. *HS* 22.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englanti ei peräydy. Kansainliittoa ja kollektiivista turvallisuusjärjestelmää on puolustettava. Sotilaalliset pakotteet eivät kuitenkaan voi tulla kysymykseen. Hoare pitänyt voimakkaan puheen alahuoneessa. *HS* 23.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englanti ei luovu horjumattomasta kansainliittopolitiikastaan, Eurooppalaisen sodan vaara katsotaan torjutuksi. Baldwin vaatii valtuuksia Englannin varustusjärjestelmän uudistamiseksi, Parlamenti keskustelua jatkettiin eilen. *HS* 24.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Italian ja Englannin sota oli jo aivan ovella, kun Lontoo viime viikolla ryhtyi rauhoittamaan Mussolinia. Laval uskoo, että rauha voidaan solmia verrattain pian. *HS* 26.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin parlamentti hajautui eilen. Vaalitaistelu alkoi Baldwinin puheella. *HS* 26.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ratkaisevat taistelut alkamassa pohjoisessa Makalen, etelässä Gorahain omistamisesta. Englanti ei ryhdy Italian saartoon ilman Yhdysvaltain, Saksan ja Japanin tukea. Sekä Hoare että Eden Genèveen. *HS* 29.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Itävalta peräytyy. Ranskan vastaehdotus Mussolinin rauhanehdotoihin. *HS* 30.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Vientiluoton alalla Englannissa huomattava uudistus. Viejät turvataan saatavien jäätyamisen tai maksun viivästymisen varalta. *HS* 30.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ranskan ja Englannin yhteistoiminnan ehdottaa Ranska ulotettavaksi myöskin ilma-aseeseen. Eilen yksityisiä neuvotteluja Roomassa, Parisissa ja Lontoossa. Valtuutetut kokouvat tänään Genèveen. *HS* 31.10.1935.

(Kirj. vaiht., N) Kymin Oy, ostanut Englannista uuden paperikoneen. Hinta 75,000 puntaa. *HS* 1.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Eden syrjään ulkopoliitikasta? Huhutaan hänen luopuvan kansainliittoministerin toimesta. *HS* 2.11.1935.

(Kirj. vaiht.) Piirteitä Englannin vaalitaistelusta. Enemmistövaalijärjestelmä ja sen vaikutukset. Ääntenvärväys ovelta ovelle on tuottavampaa kuin vaalijulisteet. *HS* 2.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Kaikkeen englantilaiseen kohdistuu italialaisten viha. Englannin valtiomiesten puheet otetaan ivaten vastaan. Hotelli Eden joutunut muuttamaan nimensä. *HS* 2.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Australialainen risteilijä Välimerelle. *HS* 2.11.1935.

(Kirj. vaiht.) Englannin vienti tänä vuonna lisäytynyt 22,75 puntaa eli 7 pros. viime vuoden samaan aikaan verraten. *HS* 3.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Sibliukselle Englannissa korkein kunnianosoitus. *HS* 5.11.1935.

(Kirj., vaiht., N) Italian laivastoasiantuntijat saapuneet Lontooseen. *HS* 6.11.1935. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Gloucesterin herttuan ja lady Alice Scottin häät. Loistava vihkiäisjuhla Buckinghamin palatsissa. *HS* 7.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Kiinan valuuttauudistus herättää epäluuloja Japanissa. *HS* 7.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Times'in puutavaranumero. *HS* 7.11.1935. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Harvinainen englantilainen kunnianosoitus professori Jean Sibeliukselle. *HS* 8.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Suomalainen laiva törmännyt Thames-joella englantilaiseen laivaan, joka sai pahoja vaurioita. H. "Aunen" saamat vahingot vähäiset. *HS* 9.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ranskalainen pääoma pyrkii ulkomaille. Kullanvientiä Amerikkaan jälleen tapahtuu. Englantiinkin odotetaan ranskalaisen pääoman hakeutuvan. *HS* 9.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Huvittava välikohtaus Lontoon Lord Mayorin virkaanasettajaisissa. Saliin eksynyt kottarainen istuutui juhlatöimituksen aikana useiden läsnäolijoiden päälle. *HS* 9.11.1935.

(Kirj. vaiht.) Vaalitaistelu Englannissa melko laimeaa suuren hallitsevan kiistakysymyksen puuttuessa. Oppositio koettaa asettaa hallituksen aiomukset epäluulonalaisiksi. *HS* 10.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Mussolini ehdottanut Englannille jonkinlaisen Välimeren paktin solmimista. Lontoon mielestä nykyinen tilanne ensin selvitettävä. *HS* 12.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Venäläinen tonnisto syrjäyttää englantilaisen venäläisen puutavaran kuljetuksessa. Huolestuneisuutta Englannin varustamopiireissä. *HS* 12.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin ehdotukset Kiinan raha-asiain korjaamiseksi eivät ole olleet lopullisia. Englanti toivoo yhteistyötä Yhdysvaltain, Ranskan ja Japanin hallitusten kanssa. Kiina esittänyt Japanille jyrkkäsanaisen vastalauseen lukuisten vangitsemisten johdosta. *HS* 12.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Tilanne lienee helpottunut. *HS* 12.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Britannia painostaa Itävaltaa. Englantilaiset velkojat eivät suostu itävaltalaisen pankin maksujärjestelyehdotuksiin. *HS* 13.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Lloyd George polemisoi Simonin johtamaa liberaliryhmää vastaan. Toivoo työväenpuolueelle menestystä vaaleissa. *HS* 13.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin vaalit tänään. Myrskyisiä vaalikokouksia. Hallituksen luullaan saavan noin 150 paikan enemmistön. *HS* 14.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englantilainen ambulanssi Harrariin. *HS* 14.11.1935. [lyhyt uutinen Abessiniasta]

(Kirj. vaiht., N) Hallituksella varma enemmistö Englannin vaaleissa. Työväenpuolue voittanut kuitenkin takaisin useita v. 1931 vaaleissa menettämiään paikkoja. *HS* 15.11.1935. [otsikossa myös tulokset]

(Kirj. vaiht., N) Vanhoillisilla yllätysvoittoa. *HS* 15.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Liberaaleilla suuri tappio Burnleyssä. *HS* 15.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Pendelin oli heilahdettava takaisin. Vaalikysymykset olivat kuitenkin kotoisia. Ulkopoliitiikan suhteen ollaan yksimielisiä. "Times" työväenpuolueen voitosta. *HS* 15.11.1935. [sitaattia Timesistä]

(Kirj. vaiht., N) Kreikan kuningas Yrjö kiittää Englantia vieraanvaraisuudesta. Matkusti eilen Lontoosta Pariisiin. *HS* 15.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Työväenpuolueella jatkuvasti menestystä. *HS* 15.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Sade karkoitti äänestäjiä vaaliurnilta. *HS* 15.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Hallituksen voitto Englannissa. Se saanee noin 250 paikan enemmistön. Työväenpuolue kuitenkin huomattavasti vahvistunut. Hajaantuneet liberaalit kärsivät täydellisen tappion. *HS* 16.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Valituksi tulleita. *HS* 16.11.1935.

(Anon.) Englantilainen tunnustus suomalaiselle tiedemiehelle. *HS* 20.11.1935. [Rafael Karstenin tutkimuksen *The Origin of Religion* johdosta]

(Kirj. vaiht.) Englannin hallitukseen odotettuja pienempiä muutoksia. MacDonald ei eronne. Mahdollisesti vain yksi paikka täytetään hallituksen ulkopuolelta. *HS* 21.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Kentin herttuaparin poika ristitty. *HS* 21.11.1935. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Suuramiraali Jellicoe kuollut. *HS* 21.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Tärkeä englantilainen tuomioistuimen päätös puutavaran hankintaa koskevassa riidassa. Suomalainen liike hävisi jutun. *HS* 21.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin vapaamielinen puolue saanut odottamattoman vahvistuksen. Lloyd Georgen ryhmä luopunut työväenpuolueen linjalta. Majuri Attlee edelleen työväenpuolueen johtajaksi. *HS* 27.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin hallitusta vaaditaan tekemään aloite öljysaaron aikaansaamiseksi Italiaa vastaan. Lavalin jarrutuspolitiikka synnyttää pahaa verta Englannissa. *HS* 27.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Natsivastainen henki Englannissa elää. Englannin–Saksan jalkapallo-ottelu pyydetään peruuttamaan. *HS* 28.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Venäjän tieverkosto sisäasiainkomissariatien alaiseksi. Toimenpiteellä suuri strateginen merkitys. *HS* 28.11.1935. [Evening Standardin Moskovan-kirjeenvaihtajan referointia]

(Kirj. vaiht., N) Muutoksia Englannin hallituksen kokoonpanossa. Eversti Colville Skotlannin asioiden alivaltiosihteeriksi. *HS* 29.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Suomalainen ilta lontoolaisessa naisklubissa. *HS* 29.11.1935. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Urheilu erilleen politiikasta. Englannin hallitus ei puutu Englannin–Saksan jalkapallo-otteluun. Englannin ammattiliittojen yritys päättynyt nolosti. *HS* 30.11.1935.

(Kirj. vaiht., N) Rauhallinen ratkaisu koetetaan löytää viime hetkessä. Englanti valmis kannattamaan öljysaartoa, ellei Italia muuten taivu. Tärkeä hallituksen istunto eilen Lontoossa. *HS* 3.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Saksan jalkapallojoukkue Lontoossa. Mitään natsimielenosoituksia ei järjestetä 10,000 saksalaisen katsojan taholta. *HS* 3.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Sovittu riitajuttu. Natsipuolueen sanomalehtipäällikkö luopui "Daily Expressiä" vastaan nostamastaan kanteesta. *HS* 3.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin prinsessa Victoria kuollut. Hiljaiset hautajaiset ensi lauantaina Windsorissa. *HS* 4.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Maanpuolustuksessa esiintyvät puutteet korjataan. Ennenkaikkea laivasto saatetaan nykyaikaiseen kuntoon. Muuten jatketaan tähänastista politiikkaa. Englannin uuden hallituksen lainsäädäntöohjelma ei sisältänyt mitään yllättävää. *HS* 4.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Kaksi huomattavaa lainaa tarjonnut Englannin hallitus merkittäviksi. Lainojen yhteissumma 300 milj. puntaa. *HS* 4.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin ammattijoukkue voitti Saksan amatörit 3-0. 60,000 katselijaa seurasi ottelua Tottenhamin kentällä, missä eräs mielenosoittaja pudotti hakaristilipun tangosta. *HS* 5.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Suomalainen laiva karilla Humberg-joella Englannissa. *HS* 6.12.1935. [lyhyt uutinen; tekstissä muoto Humber]

(Kirj. vaiht., N) Sahattujen tynnyrilautojen lisätulli poistettu Englannissa. *HS* 8.12.1935. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Musikaalinen illanvietto Suomen lähetystössä Lontoossa. *HS* 9.12.1935.
[Sibelius-juhla]

(Kirj. vaiht., N) Mistä johtuu Englannin myöntöväisyyks? Tilanteen painopiste siirtyy nyt Genèveen. *HS* 10.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Huikean korvausvaatimuksen esitti englantilainen laivayhtiö porilaiselle yhtiölle Thamesilla tapahtuneesta yhteentörmäyksestä. Asia sovittiin lopuksi suomalaiselle laivanvarustajalle edullisesti. *HS* 11.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Sibeliuksen kunniaksi suuri juhlakonsertti Birminghamissa Englannissa. Britannian lehdistö omistaa säveltäjän syntymäpäiville suurta huomiota. *HS* 11.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Eden vai Hoare. Nykyinen pulma hallituksen kaksinaisen politiikan seuraus. *HS* 11.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Eden Hoaren kannalla! *HS* 11.12.1935.

(IS kirj. vaiht., N) Mr. Peter Fleming vihitty avioliittoon Lontoossa. *IS* 11.12.1935.

(IS kirj. vaiht., N) Sir Frederik Pollock 90-vuotias. *IS* 11.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Ei palkintoa hyökkääjälle! Voimakas vastalausemyrsky Englannin hallituksen suunnanmuutoksen johdosta. Edenin kannatus horjuu. "Parisin rauhansuunnitelma – rikos kansainliiton peruskirjaa vastaan." 18 miehen valiokunta kokoutuu tänään Genèvessä. *HS* 12.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin – Skandinavian lentoyhteyksien mahdollisuuksia tutkitaan. Tänään aloitetaan ensimmäinen katsastuslento. *HS* 12.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Mr. Peter Fleming vihitty avioliittoon Lontoossa. *HS* 12.12.1935. [lyhyt uutinen; Flemingin artikkelisarjaa Aasiasta julkaistiin *HS*:ssa]

(Kirj. vaiht., N) Sir Frederik Pollock 90-vuotias. *HS* 12.12.1935. [lyhyt uutinen; Pollock oli Suomen ystävä]

(Kirj. vaiht., N) Johtiko Laval Hoaren harhaan Parisin neuvotteluissa? Lontoossa pidetään Hoaren eroa mahdollisena. Ranskan odotetaan vaativan pakotteiden lopettamista, jos Mussolinin vastaus on myönteinen. Rauhansuunnitelma sekä sotaikäyviin vastaukset joutuvat nyt kansainliiton neuvoston harkittaviksi. *HS* 13.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Hoare vastaa arvostelijoilleen ensi torstaina alahuoneen istunnossa. Parisin suunnitelman katsotaan Lontoossa jo itse asiassa rauenneen. Voimakas vastalauseiden myrsky Englannissa jatkuu. *HS* 14.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Hämmästyttävä paljastus Parisin rauhansuunnitelmasta. Abessinian ei sallittaisi rakentaa rautatietä Punaiselle merelle. Tarkoituksena oli salata päätös negukselta. Vastalausemyrsky odotettavissa sekä Ranskassa että Englannissa. *HS* 16.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Pelottelut sodanvaaralla saavat "Timesin" tuomion. *HS* 17.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Kananmunien tuontitulli Englannissa ehdotetaan koroitettavaksi. Ison-Britannian siipikarjataloutta tutkinut komitea julkaissut mietintönsä. *HS* 17.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Parisin rauhansuunnitelma vallitsee Europan politiikkaa. Englannin hallitus valmistautuu torstaiseen parlamenttikeskusteluun. Laval saanut luottamuslauseen edustajakamarissa. Johtaako nykytilanne kansainliiton uudestijärjestelyyn? *HS* 18.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Laajakantoinen suunnitelma kansainliiton uudistamiseksi. *HS* 18.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Sir Samuel Hoare eronnut. Baldwinin oli yleisen mielipiteen painostaessa luovuttava ulkoministeristään. Tuleeko Sir Austen Chamberlainista Hoaren seuraaja? Tämänpäiväisessä alahuoneen debatissa annettaneen hallitukselle viitteitä ulkopolitiikan tulevasta suunnasta. *HS* 19.12.1935.

(Kirj. vaiht.) Hiililakon uhka Englannin yllä. *IS* 19.12.1935. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Vakuuttava luottamuslause Englannin hallitukselle. Työväenpuolueen epäluottamuslause-ehdotus hylättiin 232 äänen enemmistöllä. Hoare puolusti taipumatta kantaansa. Baldwin: Parisin rauhanehdotukset ovat kuolleet. *HS* 20.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Kaivoslakko Englannissa alkaa tammikuun lopulla, elleivät työnantajat suostu palkankorotukseen. Alueittain tehtyihin palkkatarjouksiin ei suostuta. Maan yleinen mielipide työläisten puolella. *HS* 20.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Hoaren seuraaja nimitettäneen tänään. Englanti tiedustellut Välimerenmaiden valmiutta sotilaalliseen avunantoon, jos sen laivaston kimppuun hyökätään. Välitystehtävä nyt kansainliiton käsissä. *HS* 21.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Englannin liigapelit puolivälissä. Sunderlandin voitto todennäköinen. *HS* 30.12.1935.

(Kirj. vaiht., N) Lordi Reading kuollut. *HS* 31.11.1935. [Lordi Reading oli toiminut mm. Intian varakuninkaana]

(Kirj. vaiht., N) Valoisin toivein odottaa Englanti uutta vuotta. Maan sisäinen tilanne huomattavasti parempi kuin vuosi sitten. *HS* 1.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Virtanen ja Lehtinen kutsuttu Amerikkaan. *HS* 1.1.1936. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Fime johtaa Hastingsin turnausta. *HS* 1.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kärjistyneen kansainvälisen tilanteen vaikutus Skandinavian maihin. Pohjoismaat lähestyneet huomattavasti toisiaan. "Times" Skandinavian valtioiden ja Suomen politiikasta. *HS* 3.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Anglo-Finnish Societyn vuosikokous Lontoossa. *HS* 3.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Yllätys Englannin liigassa. Sunderland hävisi kotikentällään Aston Villalle. *HS* 3.1.1936. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Neuvostopolitiikan kaksinaisuutta arvostelee "Times" ankarasti. Neuvostoliiton ja Uruguayn selkkaus arvostelun lähtökohtana. *HS* 3.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Samuel Ryder kuollut. *HS* 3.1.1936. [lyhyt uutinen; Ryder oli liikemies ja golf-piireissä toiminut henkilö]

(Kirj. vaiht., N) Italia pettyi toiveissaan. Pakotteiden tiukentaminen näyttää jo mahdolliselta. *HS* 4.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Jugoslavialle hyvitystä pakotteiden tuottamien tappioiden korvaukseksi. Sopimus elintarpeiden viennistä Englantiin. *HS* 4.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Riita karpässarjan maailmanmestarin tittelistä nyrkkeilyssä. *HS* 4.1.1936. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Hastingsin shakkiturnajaiset. *HS* 4.1.1936. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Abessinian sota nopeasti menettämässä kansansuosiotaan Italiassa. Pohjoisrintaman tapahtumat italialaisille pahaenteisiä. öljysaartokysymys (sic) tulee yhä ajankohtaisemmaksi. *HS* 7.1.1936.

(Kirj. vaiht.) Kaksi englantilaista koulupoikaretkikuntaa saapuu ensi kesänä Lappiin. *IS* 7.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Japani halukas neuvottelemaan Englannin kanssa Kaukaisen idän kysymyksistä. Käsiteltäviksi tulevat kysymykset olisivat etupäässä taloudellista laatua. *HS* 8.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kaksi englantilaista koulupoikaretkikuntaa saapuu ensi kesänä Lappiin. *HS* 8.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Roosevelt umpikujassa. Maatalouden hallintolain selittäminen perustuslain vastaiseksi luonut kaaosmaisen tilanteen. Kaikki AAA-lain puitteissa suoritettut maksut lopetettu. Hermostuneisuutta Englannin ja Amerikan tavaramarkkinoilla. Jännityksellä odotetaan mihin toimenpiteisiin Roosevelt ryhtyy maanviljelijöiden avustamiseksi. *HS* 8.1.1935. [AAA-laki = Agricultural Adjustment Act]

(Kirj. vaiht., N) Huono onni vainoa edelleenkin Kenyaaan lähetettyjä lentokoneita. *HS* 8.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Ranskan laivasto Välimerelle KL:n [kansainliiton] pakotevaliokunnan kokoontumispäiväksi. 92 sotalaivaa manövereille korostamaan Ranskan ja Englannin yhteisymmärrystä. Toimenpiteelle annetaan Lontoossa huomattava merkitys. Englanti vetää osan laivastostaan Välimereltä Atlantille. *HS* 9.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Uusia rauhanneuvotteluja odotettavissa Genèvessä. Italialaiset menettäneet aikaisempaa varmuutta Abessiniasa kärsimänsä takaiskun ja pakotepuristuksen vuoksi. Englanti ei tehne aloitetta öljysaarron aikaansaamiseksi. *HS* 11.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Lontoon laivastokonferenssi umpikujassa Japanin tasavertaisuusvaatimuksen johdosta. Japanin odotetaan poistuvan konferenssista. Tokion laivastopiirit katkeria Amerikalle. *HS* 11.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Suomen kanssa tehtyyn kauppasopimukseen Englanti vaatii eräitä muutoksia. Kananmunien tuontitullia halutaan koroittaa. Pekonille tuontivero. *HS* 11.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sensatio Englannissa. Port Wales voitti Sunderlandin Cup-uusinnassa 2-0. *HS* 14.1.1936. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Rudyard Kipling sairaana. *HS* 14.1.1936. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Japanin ehdotukset eivät ole saaneet yleistä kannatusta. Amiraali Nagano ilmoittanut Japanin valtuuskunnan poistuvan konferenssista. *HS* 16.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englanti pidättyväinen öljysaartokysymyksessä. Kannattaa sen jättämistä kansainliiton asiantutijain selvitetäväksi. Nykyiset pakotteet vaikuttavat nopeasti kasvavalla tehokkuudella. Abessiniaan ei lähetettäne tutkimuskomissionia. *HS* 17.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Japani poistunut laivastokonferenssista. Tyynenmeren välirauha nyt rikkoutunut. Englanti ja Amerikka ryhtynevät linnoittamaan laivastotukikohtiaan idässä. Konferenssi jatkuu neljän vallan kesken. *HS* 17.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Rotarykongressi v. 1937 Lontoossa. *HS* 17.1.1936. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Hyökkäys ei saa onnistua, lausui Eden eilen pitämässään puheessa. Kansainliiton on saatava hyökkääjä vakuutetuksi rauhallisen neuvottelun paremmuudesta, "Meidät tullaan aina löytämään kollektiivisen järjestelmän puolella." *HS* 18.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Rudyard Kipling kuolemaisillaan. *HS* 18.1.1936. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Huomattava englantilainen esitelmätilaisuus Helsingissä. *HS* 19.1.1936. [Miss Irene Ward]

(Kirj. vaiht.) Englannin kuninkaan sairaus. Sydämen toiminta heikkoa ja verenkierto vaikeutunut. Kuninkaan lähimmät omaiset Sandringhamissa. Koko brittiläinen maailma seuraa levottomana tilanteen kehitystä. *HS* 19.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kuningas Yrjön sairaus. Erikoinen valtioneuvosto asetettaneen hoitamaan kuninkaan tehtäviä. Kuningas viettänyt levollisen päivän, mutta hänen tilansa antaa aihetta huolestumiseen. Kuninkaallinen perhe sairastuoteen ääressä. Sairaskertomuksia odotetaan jännityksellä. *HS* 20.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Venäläisen puutavaran viennistä Englantiin sovitaan lopullisesti tällä viikolla. Laivauskauden koko vienti 350 – 400,000 standerttia. Hinnat lienevät tyydyttäviä. *HS* 20.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kipling jätti jälkeensä 750,000 puntaa. *HS* 20.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin kuuluisin amatöriselä pyrkii ammattilaisliigan kolmanteen divisioonaan. *HS* 20.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kuningas Yrjö V kuollut. *HS* 21.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kuningas Yrjön viimeiset hetket. Voimat heikkenivät hiljalleen. Kuningas otti vielä eilen osaa kruununneuvoston kokoukseen, jossa hallitsijaneuvosto asetettiin. *HS* 21.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Uudelle kuninkaalle kokoutuu parlamentti vannomaan uskollisuudenvalan ilman erikoista kutsua. Kuinka parlamentin huoneet esittävät surunvalittelunsa hallitsijan kuoleman johdosta. *HS* 21.1.1936.

(Anon.) Kuningas Yrjö V, Englannin edesmennyt hallitsija. Suuri persoonallisuus, brittiläisen maailmanvallan koossapitäjä ja kuninkuuden arvon kohottaja. Koko brittiläinen imperiumi suree edesmennyttä majesteettiaan. *IS* 21.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kuningas Edward VIII julistettu nousseeksi Englannin valtaistuimelle. Kuningas Yrjön hautajaiset ensi tiistaina. Englannissa maansuru, osanoton ilmauksia kaikkialta maailmasta. Sotamarsalkka Mannerheim edustaa tasavallan presidenttiä hautajaistilaisuudessa. *HS* 22.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Yrjö V ylläpiti kuninkuuden korkeimpia traditioita syventäen demokraattisten ja parlamentaaristen laitosten perusteita. *HS* 22.1.1936.

(Anon.) Englannin taide-elämää. Shaw'n uusi näytelmä – Elisabeth Bergner raamatun Davidina. *HS* 22.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Lähes 30.000 tonnia pehmeää puutavaraa Lontooseen yhdellä viikolla. *HS* 22.1.1936. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Kuningas Edward VIII julistettiin eilen nousseeksi Englannin valtaistuimelle. Lyhyt, loistava juhlatöimitus, jonka jälkeen Lontoo taas pukeutui suruasuun. Kuningasvainajan ruumis tuodaan tänään pääkaupunkiin. *HS* 23.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englantilais-venäläinen puutavarakauppa. Venäläisten vaatimus aiheuttanut neuvottelujen pitkistymisen. Sopimus kuitenkin pääpiirteissään hyväksyty. *HS* 24.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Vaikeudet voitettaneen. *HS* 24.1.1936. [liittyy puutavarakauppaan]

(Kirj. vaiht., N) Sotamarsalkka Mannerheimin saapuminen hautajaisiin herättää huomiota. *HS* 24.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kiplingin tuhka kätkeyty Westminster Abbeyhin. *HS* 24.1.1936. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Säännöllinen postiliikenne Englannin ja Skandinavian välille. *HS* 24.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Hiililakon uhka Englannissa toistaiseksi sivuutettu. Työläiset tyytyivät pienempiin palkankorotuksiin suuren kansallissurun johdosta. *HS* 25.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Lähes miljoona henkeä kulkee kuningas Yrjön arkun ohi Westminster Hallissa. Tänään kuningasvainajan viimeinen matka Windsorin, jossa hänet haudataan kaunein juhlamenoin. Sotamarsalkka Mannerheimille osoitettu Lontoossa suurta huomaavaisuutta. *HS* 28.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kuningas Yrjö V:n hautaus vaikuttava surujuhla. Koko Lontoo osoittamassa hallitsijavainajalle viimeistä kunnioitusta hautausaattueen kulkiessa Westminster Hallista Paddingtonin asemalle. Ruumiinsiunaus tapahtui yksinkertaisin menoin Windsorin linnan Pyhän Yrjön kappelissa. *HS* 29.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kuningas Edwardin ystävällisyys hautajaisiin saapuneita saksalaisia prinsskejä kohtaan todetaan Saksassa suurella tyydytyksellä. *HS* 29.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kuninkaan päivälliset Buckinghamin palatsissa. *HS* 29.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sotamarsalkka Mannerheim viipynee Lontoossa tämän viikon. *HS* 29.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Vilkasta poliittista toimintaa Lontoossa. Litvinov, Starhemberg, v. Neurath y.m. audienssilla kuningas Edwardin luona. Huomattavien vieraitten virta suuntautui myöskin Edenin ja Baldwinin puheille. *HS* 30.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Arabian Lawrence saanut muistomerkin St. Paulin tuomiokirkkoon. *HS* 30.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Yllätys Englannin cup-kilpailuissa. *HS* 30.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sotamarsalkka Mannerheim eilen Englannin yleisesikunnan päällikön ja sotaministerin puheilla. Lontoo elää edelleenkin poliittisten audienssien merkeissä. Litvinov toimielias. *HS* 31.1.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kuningas Edward VIII:n huomionosoitus Suomelle. Mannerheim audienssilla kuninkaan luona. *HS* 1.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin lainanantoa ulkomaille kaivataan vilkastuttamaan kansainvälistä kauppaa. Monien maiden velkataakka helpottunut. *HS* 1.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sotamarsalkka Mannerheim viipyy pyhän yli Lontoossa. *HS* 2.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sotamarsalkka Mannerheim lähtee tänään kotimatalle. Eilen käynti Englannin meriministerin luona. *HS* 5.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sotamarsalkka Mannerheim lähti eilen Lontoosta kotimatalle. *HS* 6.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Chaplinin uusimman filmin ensi-ilta oli suurtapaus New Yorkissa. "Modern Times" sai osakseen innostuneen vastaanoton. *HS* 7.2.1936.

"Kuvastimen läpi". "Nonsenssi" Englannin kirjallisuudessa. *Valvoja* 1936. S. 171-174.

Kiinalainen taidenäyttely Lontoossa. *HS* 8.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) 25 penniä sakkoa. Suurta huomiota herättänyt oikeusjuttu Englannissa päättyi kantajan voittoon. [Sir Oswald Mosley] *HS* 8.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Ekmanin Sibelius-kirja herättää huomiota Englannissa. Pitkä selostus "Timesissä" Mr. Birsén käännöksestä. *HS* 8.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Pyytäisikö Englanti Neuvostoliitotakin avunantolupausta? Tri Hugh Daltonin tiedustelu alahuoneessa. *HS* 11.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin meriministeri ja ilmaministeri eronnevat. Baldwin haluaa alahuoneen jäsenen jälkimmäiselle paikalle. *HS* 11.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Maailman amatöörilentäjät koolle Lontooseen. Royal Aero Club vierailun järjestäjä. *HS* 13.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Koululaisten kotitehtävät on Englannin alahuoneen mielipiteen johdosta kokonaan lopetettava. Mielenkiintoisen keskustelun sisältöä. *HS* 14.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Malcolm MacDonald valittu parlamenttiin. Randolph Churchillillä huono menestys täytevaaleissa. *HS* 14.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sir Austen Chamberlain moittii Baldwinia vakavista virheistä. Vara-amiraali Sueter peruutti hallituksen vastustuksen vuoksi ehdotuksensa puolustusministeriön perustamisesta. *HS* 15.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Lontoon – Malmön lentolinja saa valtionapua Englannin hallitukselta. *HS* 16.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Suomalainen insinööriretkikunta Birminghamiin Englannin teollisuusmessuille. [Koko teksti: "Timesin mukaan odotetaan huomenna Birminghamiin suomalaista insinööriretkikuntaa."] *HS* 18.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin ja Irlannin kauppasuhteet palaamassa normaaliksi. Huomattavia tullialennuksia myönnetty molemmin puolin. *HS* 18.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin kauppaan Venäjän kanssa eivät poliittiset näkökohdat vaikuta, Huomattava Englannin kauppaministerin lausunto. *HS* 19.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englanti myöntänyt Jugoslavialle tullihelpotuksia pakotteiden johdosta. Helpotukset voimassa yhtä kauan kuin pakotteetkin. *HS* 19.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sabotaashia englantilaisilla sotalaivoilla. Kolmella eri laivalla tehty vahinkoja sähköjohdoille. Tapauksia tutkitaan parhaillaan. *HS* 19.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Suomalaisia koneinsinöörejä Englannin teollisuusmessuilla. Retkikunta saapuu tänään Lontooseen. *HS* 19.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kuningas Edward VIII nauttii kansansa rajatonta suosiota. Suunnaton väentungos kuninkaan käydessä teollisuusmessuilla. *HS* 20.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sähköllä käyviä autobusseja tilattu Birminghamin messuilta Suomeen. Suomalainen insinööriretkikunta eilen Lontoossa. Englannin sanomalehdet omistaneet vierailulle suurta huomiota. *HS* 21.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Pippurikeinottelujuttu Lontoossa. *HS* 22.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Karl Ekmanin Sibelius-kirjasta toivotaan erityistä englantilaista painosta. *HS* 22.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin rakennustoiminta osoittaa edelleen nousevaa käyrää. *HS* 22.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sibeliuksen maine Englannissa on vanhempi kuin yleensä luullaan. Daily Telegraphin päämusiikkiarvostelija korjaa säveltäjän ihailijain käsitystä. *HS* 24.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Suomalainen tyttö englantilaisen romaanin sankarittarena. [Florence Lawfordin teos *Benjamin's Bounty*] *HS* 24.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sibeliuksen maine merkittävä isolla S:llä musikaaliselle kartalle. *HS* 25.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kiihtymystä Englannin jalkapallomaailmassa. Sarjajoukkueet ja ennustelukilpailujen järjestäjät vastakkain. *HS* 25.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin cup-ottelut. *HS* 25.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Järjestelmällistä sabotaashia Englannin laivastossa. Jälleen uusi tapaus Chathamien telakalla. *HS* 26.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin puolustushallinnon kehittäminen. Erikoisen puolustusministerin virka perustetaan, mutta hän toimii vain pääministerin sijaisena. *HS* 28.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kuningas Edward puhuu huomenna klo 18 Englannin radiossa. *HS* 29.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Maratonistunto alahuoneessa kesti 21 t. 40 min. Hallitus kosti sosialistien jarrutuksen pitkittämällä istuntoa. *HS* 29.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sekamelska Englannin jalkapallomaailmassa. Tänään pelataan toiset ottelut kuin mitä alkuaan oli määrätty. *HS* 29.2.1936.

(Kirj. vaiht., N) Öljysaartoon ryhdytään sittenkin? Flandin esittää tänään kuitenkin vielä uuden välitysehdotuksen. Sen epäonnistuttua Englanti vaatii öljypakotteiden soveltamista. Edenin huomiotaherättävä lausunto eilen 18-miehenvaliokunnassa. *HS* 3.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) English Cupin välieräottelut määrätty. Ehdotus kahden erotuomarin käyttämisestä hylätty. *HS* 3.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Valtavan varustusohjelman esittää Britannian hallitus. Uudistusohjelma ulotetaan kaikille puolustuksen aloille. Varsinaisen sotatarviketeollisuuden teho saatetaan kaksinkertaiseksi ja muun teollisuuden mobilisointimahdollisuuksia lisätään. Kokonaiskustannukset eivät ole vielä selvillä. Eilen julkaistun Valkoisen Kirjan sisältöä. *HS* 4.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin rakennuspolitiikka. Suunnitelma rakennustoiminnan vakaannuttamiseksi. Rakennusteollisuus kehittyi itsehallintoa kohti. *HS* 4.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sodanvaaran polttopisteet Kaukaisessa Idässä ja Europassa Saksan vyöhykkeellä. Neuvostoliitto auttaa Mongoliala Japanin hyökätessä. Stalinin huomattava haastattelu. *HS* 5.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sabotaashia todettu Englannin laivatelakoilla. Ainakin neljä ilmeistä tapausta. *HS* 5.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin varustusohjelmasta keskustellaan alahuoneessa maanantaina. Valkoinen kirja saanut asiallisen vastaanoton. *HS* 5.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Ensiluokan lentoposti Englannista Pohjoismaihin tavallisin maksuin. Uusi järjestely voimaan jo lähitulevaisuudessa. *HS* 6.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kuningas Edward tarkastanut "Queen Maryn" *HS* 6.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Neuvostolainen sotilaselokuva saa kirpeän arvostelun Lontoossa. Filmattu manööveri mahdollisesti pidetty Mongoliassa. *HS* 6.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin lentoasiamiehet saavat omat lentokoneet. *HS* 6.3.1936.

Lontoon Teatterit. *HS* 7.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin jyrkkä vastalause jätetään Roomalle ambulanssin pommituksen johdosta. Ambulanssin olinpaikka oli virallisesti tiedoitettu italialaisille. *HS* 7.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) "Olisi onnettomuus, ellei Britannia olisi edustettuna olympialaisissa." Englannin olympialaisneuvoston julistus. *HS* 7.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Ekmanin Sibelius-kirja jatkuvasti huomion kohteena Englannin lehdistössä. *HS* 7.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Vasikannahan tuontitullia ehdotetaan huomattavasti korotettavaksi. *HS* 9.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Times tuomitsee jyrkästi Saksan menettelyn. Hitlerin ehdotuksia ei kuitenkaan saa suoralta kädeltä hylätä. *HS* 9.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannissa pidetään Saksan menettelyä vakavana. *HS* 9.3.1936.

- (Kirj. vaiht., N) Yli 10 milj. työssä olevaa henkilöä vakuutettu Englannissa. *HS* 10.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Vakoojiksi epäilty saksalainen tuomittu vankeuteen Englannissa. *HS* 10.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Eden tuomitsee Saksan menettelyn, mutta ei suoraan hylkää Hitlerin ehdotuksia. Englanti ei kuitenkaan pidä Reininmaan miehittämistä hyökkäystekona. *HS* 10.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Rauha jälleen Englannin jalkapallomaailmassa. Sarjajoukkueet ja ennustusyhtiö sopineet. *HS* 10.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Lontoossa kokeiltu ilmahyökkäyssignaaleilla, mutta huonoin tuloksin. *HS* 11.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Kummituksen liikehtiminen radioidaan Englannissa. *HS* 11.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Kummitusradiointi epäonnistui. *HS* 12.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Kuningas Edward suunnittelee naimisiinmenoa? Pyytää ottamaan määrärahoissa tuon mahdollisuuden huomioon. *HS* 12.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Valkoinen kirja hyväksyttiin 371 äänellä 153 vastaan. Churchill katsoo sodanvaaran olevan suurimmillaan kesällä 1937. *HS* 12.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Locarno-neuvottelujen painopiste nyt Lontoossa. Englanti koettaa taivuttaa Hitlerin myönnytyksiin Ranskan rauhoittamiseksi. Ranska kieltäytyy edelleen jyrkästi kaikista sovitteluisista. Jyrkkä ristiriita Lontoon ja Pariisin näkökantojen välillä. *HS* 12.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Venäjä pelkää Reininmaan linnoittamista. Esityksiä jyrkistä toimenpiteistä Saksaa vastaan. *HS* 12.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Puola halukas seuraamaan Britannian johtoa. *HS* 13.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Englanti myöntyy. Täydellistä yksimielisyyttä Ranskan kanssa ei kuitenkaan vielä ole saavutettu. Ranskakin tinkinee erinäisin ehdoin vaatimuksistaan. Kansainliittoperiaatteen tukipylyväänä esiintyy nyt Litvinov. KL:n neuvoston kokous tänään. *HS* 14.3.1936.
- (Kirj. vaiht.) Suuri sosialistikokous Lontoossa neuvottelee ensi viikolla Europan tilanteesta. Diktatuurimaita ei huolita mukaan. *HS* 14.3.1936.
- (N) Lontoossa toivotaan Hitlerin myönnytyksillä todistavan valtiomiestaitonsa. *HS* 15.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Englantilainen Brown 49,2 440 jardin juoksussa. *HS* 16.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Ranska ei tingi jyrkästä kannastaan. Flandin mieluummin poistuu Lontoosta kuin ryhtyy neuvottelemaan Saksan kanssa. Ranska ja Englanti eivät suostu Hitlerin asettamiin ehdotuksiin, joilla tämä ilmoittaa Saksan ottavan osaa neuvoston istuntoihin. *HS* 16.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Saksa koettaa painostaa Tanskaa ja Italiaa. *HS* 16.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Pakotteita Saksaa vastaan ei kansainliiton neuvosto voine suositella. Vain Locarno-vallat voivat niihin ryhtyä. *HS* 17.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Saksa taipunut neuvotteluihin kansainliiton neuvostossa. Englannin diplomatian menestys Ranskan jyrkästä vastarinnasta huolimatta. Saksan edustajat saapuvat Lontoonen torstaina. *HS* 18.3.1936.
- (Kirj. vaiht.) Englantilainen kirja tähtiurheilijoista. *HS* 18.3.1936.
- (Kirj. vaiht., N) Beck: Locarno-valloilla ei monopolia Saksan ehdotusten käsittelemiseen. *HS* 18.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Tilanne kärjistyy taas. Eden ehdottaa väliaikaisen puolueettoman rajavyöhykkeen muodostamista, Ranskan valtuuskunta yhä taipumattomampi. Litvinovin pyrkimyksenä estää sovinnon syntyminen lännessä. v. Neurath ja v. Ribbentrop ottanevat osaa tämänpäiväiseen neuvoston kokoukseen. *HS* 19.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin alahuoneessa ilmeistä myötämielisyyttä Saksaa kohtaan. Enemmistö vastustaa pakotteita. Hallituksen välityspolitiikalla parlamentin kannatus. *HS* 19.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Oma turvallisuus määrää Venäjän politiikan. *HS* 19.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Locarno-vallat päässeet väliaikaiseen sopimukseen. Saksaa ei vaadita poistamaan joukkojaan Reininmaasta. Kansainvälisiä joukkoja molemmin puolin Saksan-Ranskan rajaa. Ranskan-Venäjän sopimuksesta hankitaan Haagin tuomioistuimen lausunto. *HS* 20.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Saksan valinnasta riippuu kaikki. Neuvottelut mahdottomia, jos Saksa hylkää sille asetetut ehdot. Myöntävä vastaus poistaisi pakotevaaran. Ranskan saavutus Lontoossa: automaattinen sotilaallinen yhteistoiminta Englannin kanssa. Stresan rintaman uudistamismahdollisuus häämöittää. *HS* 21.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Europan pienet vallat vaarassa sotkeutua suurvaltojen peliin. Neuvoston pysyttävä peruskirjan puitteissa. Puolueettomien maiden neuvottelukokous Lontoossa. *HS* 23.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Aleksander Glasunov kuollut. *HS* 23.3.1936. [Lyhyttä uutista seuraa musiikkiarvostelija E. Katilan kirjoitus]

(Kirj. vaiht., N) Saksa hylännee Locarno-valtojen pääkohdat. Tie jatkuville neuvotteluille pidettäneen kuitenkin avoinna. Englanti halukas jatkamaan välitystoimintaansa. *HS* 24.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) "Queen Mary" vapaana valtamerellä. Jättiläisalus hinattiin eilen kapeassa väylässä Clydebankista Greenockiin. *HS* 25.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Saksan ja Irlannin kauppavaihdosta neuvotteluja odotettavissa. *HS* 27.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Ranskan saamat sotilastakeet eivät velvoita Englantia enempää kuin Locarnon sopimuksessa on määrätty. Hitlerin lupaus olla toistaiseksi linnoittamatta Reininmaata olisi riittävä ele neuvottelujen aloittamiseksi. Ulkoministeri EDEN vetosi eilen alahuoneessa pitämässään voimakkaassa puheessa sekä Ranskan että Saksan hyvään tahtoon. *HS* 27.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Saksa haluton siltä odotettuihin myönnytyksiin. Ei suostune olemaan linnoittamatta Reininmaata edes neuvottelujen ollessa käynnissäkään. Ribbentrop lähtenyt Lontoosta tapaamaan Hitleriä Essenissä. *HS* 28.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Etelä-Walesin kaivospölkkyjen tarve tämän vuoden osalta tyydytetty. Portugalista ostettu koko kuluvan vuoden tuotanto. *HS* 28.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englanti varoo antamasta yleisesikuntaneuvottelujen alan liikaa laajentua. *HS* 31.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Suomen ja Englannin kauppasuhteita ja Suomen edullista taloudellista asemaa valaistaan Englannin täkäl. lähetystön kauppasihteerin kertomuksessa. *HS* 31.3.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin valtiontulot 18 ½ milj. puntaa arvioituja suuremmat. *HS* 2.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Suomalainen puunjalostusfilmi esitettiin Lontoon puukonferenssissa. Sitä pidetään alallaan parhaimpana. *HS* 4.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Metsät antavat rajattomia mahdollisuuksia elintarvikkeiden tuottamiseen. *HS* 4.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Erotuomaripillillä viheltettiin Englannin alahuoneessa vedonlyönnin puolesta jalkapallokilpailuissa. *HS* 4.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Walesilainen Farr pani maailmanmestari Olinin itkemään. *HS* 4.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Cambridge voitti yliopistosoudun kolmannentoista kerran peräkkäin. Englantilainen Eaton juoksee 10 mailia 50.30.8! 93.000 katsojaa Skotlannin–Englannin jalkapallo-ottelussa. *HS* 5.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Jalkapallo-otteluja seurasi Lontoossa n. 213,000 ihmistä. Englanti–Skotlanti-ottelun tulot 4,600,000. *HS* 6.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kansainvälinen puutavaranäyttely Parisin maailmannäyttelyn yhteyteen. Kukin puutavaramaa järjestää oman näyttelynsä. *HS* 6.4.1936. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Eaton tunnustetaan juoksijavalioksi, jolla on mahdollisuuksia hyvissä olosuhteissa lyödä Nurmen 10 mailin maailmanennätys. *HS* 6.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Baldwinin hallitus ankaran arvostelun kohteena alahuoneessa. Luottamuslausekysymys asiasta, jossa hallitus oli jo kärsinyt tappion. Oppositio syyttää Edenin ulkopoliittikkaa Abessinian tilanteen päästämisestä romahdusasteelle. *HS* 7.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Huomattavaa paranemista Englannin työmarkkinoilla. *HS* 7.4.1936.

(Kirj., vaiht., N) Kiplingin jäämistön arvo 35 milj. Smk. *HS* 7.4.1936 [Uutisen koko teksti: "Rudyard Kiplingin jälkeenjättämän omaisuuden arvo on 35 milj. mk."].

(Kirj. vaiht., N) Poroja Suomesta Englantiin. *HS* 7.4.1936 [Uutisen koko teksti: "Veitsiluoto Osakeyhtiö on lahjoittanut Liverpoolin eläintieteelliselle yhdistykselle poropariskunnan. Porot ovat jo tulleet perille ja niiden mukana lasti jäkälää."]

(Kirj. vaiht., N) Englantilais-suomalainen koulupoikien jalkapallo-ottelu Helsingissä tässä kuussa? *HS* 7.4.1936.

(Kirj. vaiht., UP (huom.!!)) Englanti tiukentaa politiikkaansa Italiaa kohtaan. Syynä italialaisten eteneminen Tana-järvelle sekä Mussolinin laivastosuunnitelmat Välimerellä. Britannian hallitus vaatii pakotteiden ehdotonta toteuttamista. *HS* 8.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Siirtomaakysymys esillä Englannin alahuoneessa. Saksalle ei nyt palauteta sen entisiä siirtomaita. Hallituksen lausunto varovainen tulevaisuuteen nähden. *HS* 8.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englanti höllentää lainojen antoa ulkomaille koskevaa kieltoa. Puntaryhmän mailla lainansaantimahdollisuuksia. *HS* 8.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) 2,8 miljoonaa taloa rakennettu Englannissa ja Walesissa marraskuusta 1918 syyskuuhun 1935. *HS* 9.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Erimielisyyttä Ranskan ja Englannin välillä Locarno-kysymyksissä. Ranskan kanta jyrkentynt Saksaan nähden. Eden haluaa Länsi-Locarnon solmimista. *HS* 8.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Glyndebournen oopperajuhlat. Aulikki Rautavaara kutsuttujen ulkomaalaisten joukossa. *HS* 14.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kylmä ja kolea pääsiäinen Lontoosakin. *HS* 14.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Sunderland voittaa Englannin sarjan. Sarjatilanne pääsiäisottelujen jälkeen. *HS* 14.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kiinalaisia taidearteita kuljettava laiva karilla Gibraltarin lahdessa. *HS* 15.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kiinalaisia taidearteita kuljettava laiva edelleenkin karilla Gibraltarilla. *HS* 16.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Nainen hirtetty Englannissa. Viiden lapsen äiti oli myrkyttänyt potilaansa saadakseen tämän rahat. *HS* 17.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englanti hyväksyy Dardanelleja koskevien neuvottelujen aloittamisen. Erikoinen tunnustus Turkin esitystavan johdosta. *HS* 17.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin suurin shakkiturnaus alkoi toissapäivänä. Huomattavia otteluita jo suoritettu. *HS* 17.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin tuonti lujasti lisääntynyt. Maaliskuussa tuonti 58 milj., vienti 36,5 milj. puntia. Tammi-maaliskuussa tuonnin kasvu 12 pros., viennin 0,5 pros. *HS* 17.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kiinalaiset taidearteet säilyivät joutumasta meren syvyyksiin. *HS* 18.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin budjetti esitetään tänään alahuoneessa. Hallitus jo käsitellyt sitä. *HS* 21.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) "Queen Mary" saavuttanut 32,84 solmun nopeuden. *HS* 21.4.1936.

(Kirj. vaiht.) Dublin Gate [teatteri] Lontoossa. *HS* 21.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin budjettia ei saatukaan tasapainoon ilman lisäveroja. Sekä tuloveroa että väillisiä veroja koroitetaan. Pettymystä veronmaksajain taholla. Alahuone hyväksynyt budjettiehdotuksen. *HS* 22.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Eden valmistelee Locarno-valtain kysymyksiä Saksalle. Alahuoneessa tiukkoja kyselyjä politiikasta Abessiniaan ja siirtomaihin nähden. *HS* 23.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) von Hoeschin seuraajana mainitaan useita Saksan johtavia diplomaatteja, Neurathia ja Ribbentropia tarvittaneen Berlinissä. *HS* 23.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Tuloveron korotus ei vaikuta Englannin teollisuuden asemaan. Toimenpide katsotaan kuitenkin Cityssä aiheettomaksi. *HS* 23.4.1936.

(Kirj. vaiht., UP (huom.)) "Herzogin Cecilie" purjehtinut loistoajassa Australiasta Englantiin. *HS* 24.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Jack Petersen säilytti mestaruutensa Englannissa. *HS* 24.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin budjetin hyväksyminen katkera välttämättömyys alahuoneelle. Valtion menojen ja verojen pelätään edelleen kasvavan. Oppositio arvostelee hallituksen ulkopolitiikkaa. *HS* 24.4.1936.

(Kirj. vaiht.) Englannin teollisuuden tullisuoja. Avainteollisuuksien tullit ehdotetaan jätettäväksi voimaan 10 vuodeksi. *HS* 24.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin golf-turnauksissa voittaa Alfred Padgham edelleen. *HS* 25.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Petersenin ottelu Mc Avoyta vastaan ei ollut yleisön mieleen. *HS* 25.4.1936.

(Kirj. vaiht.) Arsenal voittaa tänään Englannin "cupin"? *HS* 25.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Pääsylipuista maksetaan kymmenkertaisia hintoja. *HS* 25.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Rva Erikssonin romanttiset purjehdukset. *HS* 26.4.1936. [Liittyy uutiseen "Herzogin Cecilien" haaksirikosta].

(Kirj. vaiht., N) Arsenal voitti Cupin 1-0. Drake ampui ratkaisumaalin. Vauhdikas ottelu kauniissa kevätssänsä täpötäyden katsomon (93.000) edessä. *HS* 26.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Aston Villa ja Blackburn tipahtivat toiseen liigaan. *HS* 26.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) "Herzogin Cecilien" kyljessä useita repeämiä. Laivan pelastaminen näyttää toivottomalta. Yhteys rantakallioille järjestetty pelastusköyden avulla. Kymmeniätuhansia ihmisiä käynyt katsomassa haaksirikkoutunutta. *HS* 28.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) "Herzogin Cecilien" pelastamisy yrityksistä lopullisesti luovuttu. Laivan riisuminen täydessä käynnissä. *HS* 29.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Gloucesterin herttuattaren sisar vihitty avioliittoon. *HS* 29.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) "Herzogin Cecilien" miehistöstä osa jo kotimatalla. Miehet pahoittelevat loistavan purjehduksen murheellista loppua. Kompassi lienee erehtynyt kokonaista 21 astetta. *HS* 30.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) "Pay Up" voitti ja suosikki jäi yhdeksänneksi. *HS* 30.4.1936. [Hevoskilpailut].

(Kirj. vaiht., N) Englannin KL-politiikan kriisi. Peruskirjan 16. artiklasta irtisanoutumista ehdotetaan, Kansainliittounionin rahastonhoitaja eronnut virastaan. *HS* 30.4.1936.

(Kirj. vaiht., N) Saksan ja Locarno-valtojen neuvottelut mahdollisia, jos Saksa suhtautuu asiaan ymmärtämyksellä. Englannin hallitus käsitellyt Saksalle esitettäviä kysymyksiä. *HS* 1.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Ylioppilaslevottomuuksia Edinburghissa. Tunnettu näyttelijätär "muilutettu" *HS* 1.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin golf-amatööri-mestaruuden loppukilpailuun pääsi koulupoika. *HS* 3.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin mahtavat jalkapallosarjat päättyneet. Sunderland varma voittaja. English Cupin parantava voima. *HS* 3.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) "Herzogin Ceciliesta" koululaiva Englannin merikadeteille. Upporikas englantilainen nainen tarjoutunut suorittamaan pelastuskustannukset, jos amiraliteetti suostuu suunnitelmaan. *HS* 4.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Jättilahjoitus Englannissa fysikalisen tutkimuksen kehittämiseksi. Lahjoitussumma 57 milj. Smk. *HS* 4.5.1936.

(Kirj. vaiht.) Cecil Grayn uusi teos. Musiikin tulevaisuus. *HS* 5.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) "Herzogin Cecilie" ei kelpaa Englannin amiraliteetille. "Purjelaivoilla ei Britannian upseereja ja miehistöä kouluteta." Lady Houston ei kuitenkaan luovu suunnitelmastaan. *HS* 6.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Bärlund Lontooseen. Ottelee Marrinania vastaan t.k. 25 p:nä. *HS* 6.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englanti voitti Amerikan nyrkkeilyssä 7-4. *HS* 6.5.1936.

(Kirj. vaiht.) Graziani Harrarin porteilla. *HS* 7.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Britannian hallitus ei ole saanut alahuoneelta vapaata harkintavaltaa Genèvessä. Pakotekysymys jäi epäselväksi ulkopoliittisessa keskustelussa. Sir Austen Chamberlain vaatii pakotteiden lopettamista ja Itävallan riippumattomuuden takaamista. *HS* 8.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Ranskan frangin kohtalo kehittyä uhkaavaksi. Valuuttamarkkinoilla paniikki jatkuu. Tallettajat nostavat talletuksiaan säästöpankeista. Kullantientikielto tullee julistettavaksi lähitulevaisuudessa. *HS* 9.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Padgham voitti golfkilpailujen Dunlop-turnauksen. *HS* 9.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Vanhoillisten enemmistö puoltaa varovaisuutta pakotteiden poistamisessa. *HS* 9.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) ”Taivaankirppujen” kelpoisuus ehdotetaan Englannissa ilmailuministeriön tutkittavaksi. *HS* 9.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin budjetin ”vuoto” esillä tutkintotuomioistuimessa. Siirtomaaministeri Thomas haastettaneen antamaan selitystä tuomioistuimelle. Sisäpoliittinen suurtapaus Englannissa. *HS* 12.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Murhaajan hirttäminen aiheutti Manchesterissa mielenosoituksen. Väkijoukko osoitti mieltään kuolemanrangaistuksen vastustajalle. *HS* 13.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin budjettisalaisuuksia vuotanut kabinetin omasta piiristä. Kuulustelut jatkuvat. *HS* 13.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Geebeen vastustaja Marrinan on ”tappelukukko”. *HS* 14.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Yllätyksiä Englannin budjettijutussa. Bates ottanut vakuutuksia muilla nimillä. Hänen ja Thomasin välit hyvin läheiset. *HS* 14.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin kuningas osoittaa mielenkiintoa Ison-Britannian mainosyhdistyksen pohjoismaihin suunnittelemaa ryhmämatkaa kohtaan. *HS* 14.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Tulitikkujen polkumyyntiä harjoittaa Venäjä Englannissa. Halpojen laatujen markkinoilla vakavia häiriöitä. *HS* 14.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) 10,254 tonnia havupuuta saapui viime viikolla Surreyn tokkaan. *HS* 14.5.1936. [lyhyt uutinen]

(Kirj. vaiht., N) Liian pitkälle menevä kansainliiton ja ulkovaltojen loukkaus. *HS* 15.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Thomas suunnitteli eroa siirtomaaministerin virasta. Kieltää paljastaneensa Englannin budjetin salaisuuksia. Useita todistajia eilen tutkintotuomioistuimessa. *HS* 15.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Professori Hirn esitelmöi Lontoo yliopistossa. *HS* 16.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Uusi koulukone Suomen ilmavoimille Englannista. Lisäksi hankittaneen 2-moottorisia pommituskoneita. *HS* 19.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Siirtomaaministeri Thomas otti itsekin vuosi sitten vakuutuksen vaaliriskiä varten. Parlamentin jäsen Sir Alfred Butt kuulusteltavana. *HS* 19.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin hallituksen ja parlamentin suhteet kireät. *HS* 20.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin budjetista ovat sivulliset voineet saada tietoja. Sensationelli todistajalausunto. *HS* 20.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Prof. Yrjö Hirn pitänyt ensimmäisen esitelmänsä Lontoon yliopistossa. *HS* 20.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Abessinian hallitus oleskelee edelleen maan länsiosissa. *HS* 21.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Britannian lähetystön suojajoukot poistettava Addis Abebasta. *HS* 21.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) ”Eversti Lopez” olikin varieteenäyttelijä ja ent. upseeri. Dumdum-kuulajuttu selviää. *HS* 23.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Mahmoud suurin suosikki Englannissa Derby-ajoissa. *HS* 23.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Kolmas kerta toden sanoo. 19-vuotias Barton voitti Ison-Britannian golfmestaruuden. *HS* 23.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Baldwin: Hyväksyn erosi syvästi valittaen. *HS* 23.5.1936. [siirtomaaministeri Thomasin ero]

(Kirj. vaiht.) Royal Academyn kesänäyttely. *HS* 24.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Lovelock rapakunnossa. Jäi maililla kolmanneksi. *HS* 25.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Yli 2,000 matkustajaa "Queen Marylle" sen keskiviikkona lähtiessä neitsytmatkalleen. Laivan henkilökuntaan kuuluu toistatuhatta henkeä. Kuninkaalliset käyvät tänään tutustumassa uuteen valtamerijättiläiseen. *HS* 25.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Bärlund pääsi helpolla. Marrinan julistettiin hävinneeksi jo toisessa erässä. Irlantilainen tappeli kehätuomarin kanssa! *HS* 26.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) "Herzogin Cecilien" pelastamiseksi on Englannissa ryhdytty varojen keräykseen. *HS* 26.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin kuninkaallinen perhe käynyt tutustumassa "Queen Maryyn". Kuningas Edward saapui paikalle omalla lentokoneellaan. *HS* 26.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Italian propaganda Egyptissä saavuttanut laajat mittasuhteet. Brittiläiset viranomaiset huolissaan. Abessinian sodan tulos tehnyt syvän vaikutuksen Egyptin kansaan. *HS* 27.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Saavuttaako "Queen Mary" uuden nopeusennätyksen matkalla Atlantin yli. *HS* 27.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Bärlund oli kuin kallio. Englantilaisten lehtien ylistävät arvostelut meikäläisen nyrkkeilystä. *HS* 27.5.1936.

(Kirj. vaiht., N) Englannin Derby-ratsastus tänään. Kolme suosikkihevosta. *HS* 27.5.1936. [Mukana korjaus uutisen 23.5. otsikkoon: Mahmoud ei ollut suurin suosikki; 29.5. lehdessä oli kuva Aga Khanin omistamasta Mahmoudista, joka voitti kilpailun]

(Helsingin Sanomain "Queen Maryllä" olevalta kirjeenvaihtajalta, N) "Queen Mary" lähtenyt neitsytmatkalleen. Puoli miljoonaa ihmistä katsomassa lähtöä Southamptonista. Laiva on modernisti sisustettu jättiläispalatsi. *HS* 28.5.1936.

(N) "Kuningatar" saapunut Cherbourgiin. Uutta nopeusennätystä ei tällä matkalla yritettäne. *HS* 28.5.1936.

(Hels. Sanomain "Queen Maryllä" matkustaneelta kirjeenvaihtajalta "Aquitanialla" paluumatkalla Cherbourgista, N) Tuntuu liian suurelta ollakseen laiva. Kaukaa katsoen tekee "Queen Mary" kuitenkin siron vaikutuksen. Laivan sisustus tyypillisesti englantilainen. Onko merien romantiikka häviämässä? *HS* 29.5.1936. [kuva "Queen Marysta" lähdössä Southamptonista julkaistiin *HS*:ssa 31.5.]

Englannin urheilua. Kun kriketti on pelkkiä ruusuja. – Etsitään kappalaista, joka on "nopea syöttäjä" – Parlamentti puhuu rugbya. – Ja vähän golfin filosofiasta, vedonlyönnin psykologiasta ja "sinisten" aristokratiasta. *HS* 17.9.1936.

(Anon.) Suomalainen näyttelykö Lontooseen. *HS* 19.9.1936.

(Y.N.) Vaasan ja Pietarsaaren kaupunkeihin ja teollisuuteen tutustumassa. Kaksi mieleenpainuvaa päivää Pohjanmaalla. *HS* 25.9.1936.

(Y.N.) Olimme kestinä Kokkolassa. *HS* 7.10.1936.

Suomen sodan historiaa "Timesin" palstoilla v. 1808 I: Venäläisten hyökkäystä odotellessa. – Huhuja ranskalaisten joukkojen lähettämisestä Suomeen. – Suomen puolustusmahdollisuudet. *HS* 27.10.1936.

Suomen sodan historiaa "Timesin" palstoilla v. 1808 II: Venäläisten yritys erottaa suomalaisia Ruotsista vetoamalla heidän kansallisuuteensa. – Tapaus Armfelt. *HS* 29.10.1936.

Suomen sodan historiaa "Timesin" palstoilla v. 1808 III: Klingsporin "loistava" peräytyminen. Viaporin antautuminen ja Suomen armeijan sotilasmaine. *HS* 30.10.11036.

Suomen sodan historiaa "Timesin" palstoilla v. 1808 IV: Suomen merkitys Ruotsin puolustukselle. – Uhkaus joka ei ole menettänyt yhtään aktuaalisuudestaan Pohjolalle. *HS* 31.10.1936.

(Kirj. vaiht.) Miten kuningas Edwardia kruunajaisten aikana uhkaavat vaarat pyritään torjumaan. Tuhannet poliisimiehet valmistautuvat jo nyt tehtävänsä. Ulkomaalaisten valvonta erityisen huolellista. *HS* 1.11.1936.

(Anon.) Suomen itsenäisyyden tunnustamisen historia ja valtio-oikeudelliset edellytykset. Amerikkalaisen oikeusoppineen mielenkiintoinen tutkielma. Kertomus siitä, miten suomalainen diplomatia voitti vaikeudet. *HS* 6.12.1936.

(Y.N.) Ajankohtainen kirja Suomesta. Arvostelu Harry Hjörnen teoksesta *Femte Länken. Finlandsreportage*. *HS* 21.2.1937.

Piippu ja onkivapa. Muutamia piirtoja englantilaisen luonnekuvaan. *HS* 26.4.1937.

(Anon.) Vieraita vesiä melomassa. Englanti tarjoaa parastaan sille, joka lähtee melomaan sen jokiseuduille. *HS* 5.5.1937.

(Erikoiskirj. vaiht., N.o) Yö, jota Lontoo ei nukkunut. Karnevaalitunnelmaa ja hurrausta keskikaupungilla ja puistoissa. Konttoritytöt torkkuvat katukäytävillä, 50,000 ihmistä Hyde Parkin nurmikolla yökylmässä ja sumussa. *HS* 13.5.1937.

(Kirj. vaiht., N) Lounaita, päivällisiä, iltakutsuja ja neuvotteluja on ulkoministeri Holstilla ollut koko kruunajaisviikon ajan Lontoossa. Kruunajaisjuhlallisuuudet jättivät katsojaan unhoittumattoman muiston. *HS* 14.5.1937.

Hyvät naiset ja herrat, sirkus on teidän! Välähdyksiä kruunajaisten mielialoista. Monarkian asema kriisin jälkeen. *HS* 21.5.1937.

(Kirj. vaiht., Y.N.) Uusi aktiivinen vaihe Ranskan politiikassa kruunajaisten jälkeen. Sopimus Venäjän kanssa vahvistetaan vielä kerran, - Poikittaisakseli Parisista Wienin kautta Prahaan. *HS* 24.5.1937.

(Y.N.) Austerlitzin aurinko Parisin näyttelyn yllä. Näyttely on avattu, mutta rakennustelineet ovat vielä paikoillaan. (Kirje Parisista). *HS* 27.5.1937.

(Y.N.) Parisin näyttelyn ihmeitä. (Arvostelu Robert Langen teoksesta *Merveilles de l'Exposition de 1937*). *HS* 13.6.1937.

(Kirj. vaiht., N) Suomen paviljonki avattiin eilen Parisin maailmannäyttelyssä. Vaikuttavassa avajaisjuhlassa läsnä edustava kutsuvierasjoukko, m.m. Suomen ja Ranskan kauppaministerit. Puheita pitivät molemmat kauppaministerit, näyttelyn pääkomissaari ja taiteilija Snellman. *HS* 17.6.1937.

(Anon.) "Neekerit" näkivät Nizzan. Lyhyt matkakronikka sanomalehtimiesten Ranskan matkalta. *HS* 3.7.1937.

(Y.N.) Arabian Lawrence. I. Hiljainen oppinut, josta tuli tarunomainen sankari. Lawrencen persoonallisuus hänen ystäviensä kuvaamana. *HS* 10.10.1937.

(Y.N.) Arabian Lawrence. II. Omaa mainettaan paossa. Englannin armeijan kuuluisin eversti, josta tuli sen kuuluisin sotamies. *HS* 11.10.1937.

(Y.N.) Kaksi lentokirjasta. (Arvostelu Axel L. Wenner-Grenin teoksesta *Vetoomus Jokaiseen* ja Björn Sundin teoksesta *Isänmaan Eheys*). *HS* 11.11.1937.

- (Y.N.) Kolmas valtakunta. (Arvostelu Sven Hedinin teoksesta *Nykypäivien Saksa*). *HS* 2.12.1937.
- (Y.N.) Historiallista kirjallisuutta. (Arvostelu J. E. Salomaan teoksesta *Pohjois-Amerikan Yhdysvaltain historia*). *HS* 17.12.1937.
- (Y.N.) Kirja uudesta Turkista. (Arvostelu Martti Räsäsen teoksesta *Puolikuun nousu*). *HS* 19.12.1937.
- (Y.N.) Antisemitismi. (Arvostelu Hugo Valentinin teoksesta *Legenda juutalaisten maailmanherruudesta*). *HS* 24.12.1937.
- (Y.N.) Suuntaviivoja ulkopoliitikallemme. (Arvostelu Reinh. Sventon teoksesta *Suomen ulkopoliitikka*). *HS* 6.2.1938.
- (Y.N.) Ahvenanmaan merkitys Suomen ja Ruotsin puolustukselle. V:n 1921 sopimuksen tarkistamismahdollisuudet. (Arvostelu L. J. Sauramon teoksesta *Ahvenanmaan linnoittaminen ja vuoden 1921 sopimus*). *HS* 27.3.1938.
- (Y.N.) Ruotsalaiset Suomen vapaussodassa. (Arvostelu teoksesta *Den svenska insatsen i Finlands frihetskrig*, toim. E. J. Zeeh ja C. A. Ehrensvärd). *HS* 4.5.1938.
- (Y.N.) Suomen politiikka vuonna 1936. Harhaanjohtavaa puolivirallista historiankirjoitusta. (Arvostelu teoksesta *Survey of International Affairs 1936*, toim. Arnold J. Toynbee). *HS* 12.5.1938.
- (Y.N.) Uppsalan ”ruotsalais-suomalainen ylioppilasliitto” 20-vuotias. (Arvostelu teoksesta *Svensk-finländska Studentförbundet i Uppsala 1918-1938*). *HS* 4.12.1938.
- (Y.N.) 40:n vuoden vanhoilta lehdiltä. Helmikuun manifestin varjo ”Päivälehdet” palstoilla. *HS* 15.2.1939.
- Totaalinen voimanponnistus. Saksa siirtyy sodan ratkaisevaan kevääseen. *HS* 3.3.1942.
- Kansa työssä. Havaintoja Saksan elinehdoista ratkaisevana sotatalvena, *HS* 4.3.1942
- Syyspäivä Romaniassa. *HS* 17.10.1942.
- Taisteleva Romania. ”Tänään on otettava huomispäivän asemat” *HS* 18.10.1942.
- Lähimmät näköalat. *Helsingin Sanomain Asiamies* 10.12.1943, s. 1-2.
- Matka Unkariin I. *HS* 25.4.1943.
- Matka Unkariin II: Kuinka kaksi kansaa tulee lähelle toisiaan. *HS* 27.4.1943.
- Toimitusjohtajamme merkkipäivänä. *HeSa. Henkilökunnan lehti* 3/1945, s. 3-4.
- Kaarle XII:n ratsastus halki Europan oli 15 rivin uutinen ilman otsikkoa. *Jousimies* 1945, s. 34-35.
- Uusi taival. *Helsingin Sanomain Asiamies* 2/1946, s. 1-2.
- Muistosanat J. E. Eteläpäästä. *HS* 10.10.1946. [Hautajaisselostuksen yhteydessä]
- Vuoden alkaessa. *Helsingin Sanomain Asiamies* 1/1948, s. 1-2.
- Sveitsin taloudesta. *HS* 2.1.1948.
- Presidentinvaalin edellä. *Helsingin Sanomain Asiamies* 5/1949, s. 1-2.
- Uudelle vuosikymmentaipaleelle. *Helsingin Sanomat. Asiamiehen muistikirja*. Helsinki: Sanoma O.Y., 1950. S. 107-109.

Muuttuva Englanti I. Sosialismi ja sosialisointi. *HS* 14.5.1950.

Muuttuva Englanti II. Taloutta ja politiikkaa. *HS* 18.5.1950.

Muuttuva Englanti III. Shakespearea etsimässä. *HS* 28.5.1950.

Vapaamielisyysorientointia. Havainnot Uppsalan liberaalisesta lehdistökonferenssista. *HS* 18.3.1951.

Mannerheimin muistelmat. *HS* 1.11.1951.

Mannerheimin muistelmat II. *HS* 11.5.1952.

Suuria tapahtumia. *Helsingin Sanomien Asiamies* 1/1953, s. 2. [Lyhyt katsaus maailmanpolitiikkaan]

Englantilaisten juomatavoista. *Alkoholipolitiikka* 5/1953, s. 157-160.

Reunamuistutuksia Suomen marsalkan muistelmiin. *HS* 30.9.1953. (Arvostelu Onni Talaksen kirjasta *Suomen itsenäistyminen ja Mannerheimin muistelmat*).

Talo työlle. *Helsingin Sanomien Asiamies* 1/1954, s. 1-2. [Sisäpoliittinen katsaus]

Om engelsmännens dryckesseder. *Alkoholpolitik* 1/1954, s. 20-22.

Kommunismen jäljillä. Katkelma kohdakkoin ilmestyvästä esseekoelmasta "Takana länttä ja Eurooppaa". *HS* 10.3.1955.

Unto Seppänen *Helsingin Sanomissa*. *HS* 23.3.1955.

Historia ja nykyhetki. *HS* 15.10.1955.

Yhteisen suuruuden ajalta. *HS* 20.10.1955.

Toimituksen puheenvuoro. *Helsingin Sanomien Asiamies* 1/1956, s. 2.

Suomalaisen kommunismin alkutaipaleelta. *HS* 13.8.1956. (Arvostelu Arvo Tuomisen teoksesta *Sirpin ja vasaran tie*).

Mitä on olla suomalainen. *Työn lomassa* 6/1957, s. 94-95. (Kuvitettuja otteita samannimisestä teoksesta).

Kreikan vuorilla tuulee. *HS* 21.3.1957.

Akropoliilta Eleusikseen, *HS* 26.3.1957.

Delfi ja Mykene. *HS* 31.3.1957.

Kreeta ilman härkiä. *HS* 3.4.1957.

Rodos – ristin ulkovartio. *HS* 6.4.1957.

Antiikki ja Bysantti. *HS* 19.4.1957.

Sorron vuosilta. J. K. Paasikiven jälkeenjääneitä muistelmia. *HS* 1.5.1957.

Se maa on vanha Tanska. *HS* 29.8.1957.

Pohjolan etelärajalla. *HS* 1.9.1957.

Työstä Tanskan vauraus. *HS* 3.9.1957.

Neuvostoliitosta I: Alussa oli vallankumous. *HS* 13.12. 1957.

Neuvostoliitosta II: Moskova – iso isäntä. *HS* 15.12.1957.

Neuvostoliitosta III: Ei ainoastaan leivästä. *HS* 18.12.1957.

[Neuvostoliitosta IV] Troikka – kadonnut symboli. *HS* 22.12.1957.

Vastine Väinö Salmen kirjoitukselle ”Neuvostoliiton verotussysteemi”. *HS* 28.12.1957.

Neuvostoliitosta V: Romanttista ja arkista Kaukasiaa. *HS* 31.12.1957.

Tuntematon Mannerheim. (Arvostelu Erik Heinrichsin teoksesta *Mannerheim Suomen kohtaloissa I osa. Valkoinen kenraali 1918-1919*). *HS* 4.1.1958.

Paasikivi ja talvisota. (Arvostelu J. K. Paasikiven teoksesta *Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939-41. I ja II*). *HS* 15.4.1958.

[Yhdysvalloista 1] Musta-valkoinen Washington. *HS* 15.5.1958.

Amerikka 2: Päivä paistaa Pittsburghissa. *HS* 19.5.1958.

Yhdysvalloista 3: Amerikka autokaudella. *HS* 25.5.1958.

Yhdysvalloista 4: Journalismia Tennesseeessä. *HS* 29.5.1958.

Yhdysvalloista 5: Texasia ja Arizonaa. *HS* 5.6.1958.

Yhdysvalloista 6: Kierros Kaliforniassa. *HS* 15.6.1958.

Pohjolan etulinjoilla. Myönteistä ja kielteistä Oslon viikolta. *HS* 10.11.1958.

Sekä itä että länsi pohjoismaiden pulmana. *HS* 11.11.1958.

Facing East and West. *The Manchester Guardian*. November 1, 1958.

Eigenständige Kultur von abendländischer Prägung. *Das Parlament*, Bonn, 1958.

Das abendländische Bollwerk im hohen Norden. Finlands kulturelle Position zwischen Deutschland, Amerikan und Russland. *Stuttgarter Nachrichten, Süddeutsche Tageszeitung*. Samstag, 6. Dezember 1958.

Mannerheim ja Paasikivi. (Arvostelu Paavo Hirvikallion väitöskirjasta *Tasavallan presidentin vaalit Suomessa 1919-1950*). *HS* 26.4.1959.

Muistoja Tiituksesta. *HS* 14.11.1959.

Mannerheim-hahmo. (Arvostelu Erik Heinrichsin Mannerheim-elämäkerran toisesta osasta) *HS* 16.12.1959.

1960-luvulle. *Helsingin Sanomien Asiamies* 6/1959, s. 4-5.

Mannerheimit Suomessa. *HS* 4.6.1960.

Mitä odotan vuodelta 1960. s. 7-8.

Taisteleva sanomalehti. Dagens Nyheter ja demokratian läpimurto. (Arvostelu Leif Kihlbergin

teoksesta *Ständigt i opposition 1888-1911*). *HS* 5.4.1960.

Riippumattomaksi suurlehdeksi. *Dagens Nyheter* "kulkee omia teitään" (Arvostelu Leif Kihlbergin teoksen toisesta osasta *Seglar sin egen sjö 1911-1921*). *HS* 4.9.1960.

Onhan Aleksanteri Toisellakin patsas. *Ylioppilaslehti* 3.6.1960.

Vihreä oksa joka petti. (Arvostelu Matti Kurjensaaren teoksesta *Jäähyväiset 50-luvulle*). *HS* 22.9.1960.

Ystävykset. (Arvostelu Reinhold Sventon kirjasta *Ystäväni Juho Kusti Paasikivi*). *HS* 30.9.1960.

Paasikiveä ja Kekosta kirjoissa ja kansissa. (Arvostelu teoksista *J. K. Paasikivi* ja *Urho Kekkonen*) *HS* 8.10.1960.

Kohtalomme kolmiointi. (Arvostelu Kalervo Siikalan teoksesta *Kansallinen realismi*). *HS* 25.10.1960.

Algeria tällä hetkellä – 1: Armeija kaikki kaikessa. *HS* 10.12.1960.

Algeria tällä hetkellä – 2: Kapinallinen Kabyliä. *HS* 12.12.1960.

Algeria tällä hetkellä 3: Ranskalainen vai algerialainen Algeria. *HS* 13.12.1960.

Algeria tällä hetkellä 4: Kasbah kapinoi. *HS* 15.12.1960.

Algeria tällä hetkellä 5: Saharan virvatulet. *HS* 18.12.1960.

Korkeampi johdatus maailman historiassa. (Arvostelu Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen teoksesta *Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa*). *HS* 30.12.1960.

Mannerheim ja 1918. *HS* 28.1.1961.

Itsenäisyyden alkutaipaleelta. (Arvostelu Juhani Paasivirran teoksesta *Ensimmäisen maailmansodan voittajat ja Suomi*). *HS* 2.3.1961.

Kemiön poika. [Amos Anderson]. *HS* 4.4.1961.

Kolme kuukautta ennen vaaleja. *Suomen Kuvalehti* 31.10.1961.

Muistoja lehtimiesuran ajalta. *Aamulehti* 3.12.1961.

C. Anonyymejä pääkirjoituksia (osa Niiniluodon leikekirjassa ja ilmeisesti hänen laatimiaan, osa muuten tekstissä esille tulevia tai Niiniluodon reportaasien aihepiiriin liittyviä, suurin osa ilmeisesti Niiniluodon laatimia; lisäykset hakasuluissa HKR:n)

Kansainliiton kriisi. *HS* 15.9.1927.

Poliittinen tilanne nykyhetkellä. *HS* 19.12.1933.

Lordien haaste alahuoneelle. *IS* 2.1.1934.

Saksan velkapoliitikka. *HS* 8.1.1934.

Venäjän diplomatia toiminnassa. *HS* 12.1.1934.

Dollarin arvon alentaminen. *HS* 21.1.1934.

Uudet aseistariisumisehdotukset. *HS* 6.2.1934.

- Yhdysvallat jälleen kullassa. *HS* 8.2.1934.
- Itävallan kansainvälinen asema. *HS* 28.2.1934.
- Puolan suurvalta-asema. *HS* 5.5.1934.
- Britannian merenkulku käännekohtassa. *HS* 26.9.1934.
- Marseillen verityön vaikutus Euroopan tilanteeseen. *HS* 16.10.1934.
- Englanti ja Intian kysymys. *HS* 23.11.1934.
- Asestautuminen ja Englanti. *HS* 6.12.1934.
- "Maailman johtavin lehti" *HS* 1.1.1935.
- Suomen ja Englannin kirkkojen suhteet. *HS* 1.2.1935.
- Suuri kiertomatka. *HS* 5.3.1935. [Englantilaisten ministerien matkat]
- Englannin tehtävä Europassa. *HS* 28.3.1935.
- Englannin tuontipolitiikan suuntamerkit. *HS* 30.3.1935.
- Maaperän tunnustelua. *HS* 31.3.1935. [Englannin diplomaattien toimintaa]
- Suuntaviivat selviävät. *HS* 8.4.1935. [Englannin poliittista linjanvetoa]
- "Köyhän miehen" budjetti. *HS* 21.4.1935.
- Hallitsijajuhla Englannissa. *HS* 6.5.1935.
- Englannin juhlapäivänä. *HS* 6.5.1935.
- Englanti kertoo kolmella. *HS* 26.5.1935.
- Kohtalokas päätös [Abessinian tilanteessa]. *HS* 22.9.1935.
- Englannin suhde sanktioneihin. *HS* 2.10.1935.
- Suomi Englannin lehdistössä. *HS* 4.10.1935.
- Ranskan ja Englannin tiet eroavat? *HS* 20.10.1935.
- Englannin osuus kansainliiton suurkokouksessa. *HS* 24.10.1935.
- Sotilaallisten pakotteiden raukeaminen. *HS* 27.10.1935.
- Tilanne tänään. *HS* 2.11.1935. [Abessinia]
- Muuttuvia näköaloja. *HS* 8.11.1935.
- Ison-Britannian vaalit. *HS* 14.11.1935.
- Englannin vaalien tulokset. *HS* 17.11.1935.
- Kärjistyvä tilanne. *HS* 2.12.1935. [Englannin kanta Abessinian tilanteessa]
- Englannin poliittisen pulan selvitys. *HS* 21.12.1935.

Ristiriitojen ja jännityksen vuosi. *HS* 30.12.1935.

Yhdysvaltain puolueettomuuspolitiikka. *HS* 8.1.1936.

Yhdysvaltain vaikeudet. *HS* 15.1.1936.

Katolisen kirkon nykyhetken huolia. *HS* 17.1.1936.

Varustuskilpailuun merelläkin. *HS* 18.1.1936.

Edenin puhe. *IS* 18.1.1936.

Kuningas Yrjö V. *IS* 21.1.1936.

Englannin kuninkaan puhe. *HS* 3.3.1936.

"Ratkaiseva maailmantaistelu." *HS* 14.9.1936.

Englanti lujittaa asemaansa Välimerellä. *HS* 17.9.1936.

Rotu- ja uskontosota Palestiinassa. *HS* 19.9.1936.

Kriittillistä sahateollisuudessa. *HS* 26.9.1936.

Saksan asenne valuuttakysymyksessä. *HS* 3.10.1936.

"Puuttumattomuus" Espanjan sodassa. *HS* 14.10.1936.

Belgian puolueettomuus. *HS* 17.10.1936.

Lentoliikenteemme hallinnon järjestely. *HS* 24.10.1936.

Kriittillistä sahateollisuudessa. *HS* 26.9.1936.

Pohjoismaiden päivänä. *HS* 27.10.1936.

Romanian ulko- ja sisäpolitiikka. *HS* 4.11.1936.

Rooseveltin voitto. *HS* 5.11.1936.

Puolalainen vierailu Lontoossa. *HS* 10.11.1936.

Maailmankaupan tulevaisuus. *HS* 14.11.1936.

Uusin sopimusrikonta. *HS* 16.11.1936.

Ulkoministeri Sandlerin puhe. *HS* 25.11.1936.

Englannin kuningaskriisi. *HS* 5.12.1936.

Kuningas Edward eroaa. *HS* 11.11.1936.

Unkarin toiveita. *HS* 22.11.1936.

Englannin sitoumusten raja. *HS* 27.11.1936.

Edelleen epäystävällistä huomiota. *HS* 1.12.1936.

Tanskan puolustus ja Saksa. *HS* 17.12.1936.

- Kansainliiton uudistus. *HS* 19.12.1936.
- Kehityksen suunta Saksassa. *HS* 30.12.1936.
- Mihin Japani pyrkii Pohjois-Kiinassa. *HS* 13.1.1937.
- Ruotsin hyvien aikojen budjetti. *HS* 14.1.1937.
- Kirjat matkavälineenä. *HS* 10.10.1937.
- Kaksi puhetta historiaan. *HS* 18.3.1941. [Rooseveltin ja Hitlerin puheet kannanmäärittelyinä "taisteluun Englannista"]
- Tiemme on selvä. *HS* 12.7.1941.
- Uusi aseveljeys. *HS* 14.7.1941.
- Suomen asia Ruotsissa. *HS* 29.7.1941.
- Englannin vastaus. *HS* 1.8.1941.
- Itä-Karjalan kysymys. *HS* 16.11.1941.
- Jälkeenpäin. *HS* 29.11.1941. [Antikomintern-sopimus]
- Sota Tyynellä merellä. *HS* 9.12.1941.
- Moskovan [englantilais-venäläiset] neuvottelut. *HS* 3.1.1942.
- Tilanne Venäjän rintamalla. *HS* 10.1.1942.
- Itärintama kevään alkaessa. *HS* 31.3.1942.
- Saksan kunnianosoitus. *HS* 5.6.1942. [Hitlerin vierailu Suomessa]
- Päivä maamme historiaa. *HS* 5.6.1942. [Mannerheimin 75 vuotispäivän johdosta]
- Presidentinvaalin edellä. *HS* 10.2.1943.
- Baltian maiden tulevaisuus. *HS* 26.10.1943.
- Pienten kansojen vaihtoehdot. *HS* 2.11.1943.
- Cordell Hullin raportti. *HS* 17.11.1943.
- Sivuhyppäys valtopoliitikkaan. *HS* 21.12.1943.
- Maamme asema ulospäin. *HS* 28.12.1943.
- Outo kysely. *IS* 15.4.1944. [IKL:n eduskuntakysely, jossa syytös Yleisradiota ja sanomalehdistöä vastaan]
- Suurvaltain yhteistyö. *HS* 5.10.1945.
- Pääministerin pitkä tähtäin. *HS* 20.3.1952.
- SKDL, SNS ja SKP. *HS* 3.1.1953.
- Euroopan rauha ja talous. *HS* 11.4.1953.

Käännekohdassa. *HS* 12.4.1953. [Kysymys ulkomaankaupasta]

Rooman instituutti toimii. *HS* 5.5.1954.

Formosan pulma. *HS* 30.8.1954. [Taiwanin asema]

Euroopan armeija. *HS* 1.9.1954.

Suomi ottaa paikkansa. *HS* 27.1.1956. [Suomi ja Pohjoismaiden neuvosto]

Ranskan merkeissä. *HS* 10.10.1958.

Arpapeliiä Algeriasta. *HS* 3.1.1961.

Yllättävä nootti. *HS* 31.10.1961.

Stalin-kultin loppu. *HS* 31.10.1961.

Nootin kaiku. *HS* 2.11.1961.

Moskovan kokous. *HS* 3.11.1961.

D. Yrjö Niiniluodon teoksia koskevia arvosteluja (valikoima)

Tämä oli Englanti: Anon., Itä-Savo 3.2.1945; M. J. (Max Jakobson), Uusi Suomi 5.4.1945; Jukolan Eero, Etelä-Savo 30.1.1945; Frans Keränen, Etelä-Suomen Sanomat 17.3.1945; Y. Kne (Yrjö Kaarne), Suomen Sosialidemokraatti 20.5.1945; R. L., Vaasa; E. P-la (Eino Palola), Helsingin Sanomat 22.12.1944; Erkki Rantalainen, Ilta-Sanomat 3.2.1945; J. T. (Jaakko Tuomikoski), Aamulehti 7.5.1945.

Takana länttä ja Eurooppaa: L. A., (Lauri Aho), Uusi Suomi 8.5.1955; Anon., Hämeen Sanomat; Anon., Lahti 1955; Kauko Heikkilä, Satakunnan Kansa 22.4.1955; S. R. Malmström, Hufvudstadsbladet 21.5.1955; L. A. Puntila, Kauppalehti 7.5.1955; Weikko Puro, Turun Sanomat 1955; Alpo Routasuo, Maaseudun Tulevaisuus 21.5.1955; Kalle Salo, Helsingin Sanomat 10.4.1955; Erkki Savolainen, Savon Sanomat 1955; Kauko Sipponen, Suomalainen Suomi 6/1955; Martti Toivanen, Aamulehti 6.5.1955. Eero Petäjänieni, Ilta-Sanomat 1955.

Mitä on olla suomalainen: Yrjö Blomstedt, Historiallinen Aikakauskirja 56:1, 1958; Toini Havu, Helsingin Sanomat 20.10.1957; Kauko Kare, Suomalainen Suomi 7/1957; Kauko Kula, Kauppalehti 27.10.1957; Matti Kurjensaari, Päivän Sanomat 18.11.1957; A. La (Aarre Lauha), Kotimaa 23.10.1959; Edwin Linkomies, Valvoja 1977, 1957; Pentti Renvall, Uusi Suomi 30.10.1957; Jorma Simpura, Kansan Uutiset 11.12.1957; Nils-Börje Stormbom, Hufvudstadsbladet 25.10.1957; Jaakko Tuomikoski, Aamulehti 2.11.1957; K. W. (Kurt Westerholm), Nya Argus 50:20, 1957.

Löysin idän: Jaakko Hakala, Aamulehti 8.10.1959; Leino Hassinen, Vartija 73:1, 1960; Toini Havu, Helsingin Sanomat 11.10.1959; Kauko Kare, Suomalainen Suomi 2/1960; Heikki Kirkinen, Ilta-Sanomat 3.10.1959; SKnen (Sulo Kivinen), Päivän Sanomat 28.10.1959; Arvi Kivimaa, Uusi Suomi 10.10.1959; Edwin Linkomies, Valvoja 80:2, 1960; Erkki Raatikainen, Suomen Sosialidemokraatti 13.10.1959; Eino Sormunen, Vaasa 24.11.1959, Satakunnan Kansa 15.11.1959, Savo 22.11.1959; Torsten Steinby, Hufvudstadsbladet 31.10.1959; Tompan Tuomo, Pohjolan Sanomat 4.12.1959; Kyllikki Villa, Yhteishyvä 25.11.1959.

Suuri rooli: Yrjö Blomstedt, Suomalainen Suomi 8/1962; Erik Heinrichs, Helsingin Sanomat 1.4.1962; Yrjö Kallinen, Suomen Sosialidemokraatti 25.4.1962; Arvi Korhonen, Uusi Suomi 8.4.1962; Mauri Larkio, Vartija 1962; Edwin Linkomies, Valvoja 82:1, 1962; Pauli Marttina, Ilta-Sanomat 14.6.1962; Nils-Börje Stormbom, Hufvudstadsbladet 20.5.1962; Jaakko Tuomikoski, Aamulehti 15.4.1962.

E. Painamattomia lähteitä ja arkistomateriaalia

Eljas Erkon kokoelma, Päivälehdien arkisto

Yrjö Niiniluodon kokoelma, Päivälehdien arkisto

Yrjö Niiniluodon arkistomateriaalia (Perhearkisto, Ilkka Niiniluodon hallussa).

Uuden Suomen arkisto, Kansallisarkisto

Sähköpostit Niklas Jensen-Erikseniltä, Maarit Niiniluodolta ja Ilkka Niiniluodolta

Suullisia tiedonantoja Mervi Helkkulalta ja Eero Helkkulalta

F. Muu kirjallisuus

Ahlman, Erik 1950. Kansallinen itsekritiikki ja kansanluonne. *Suomalainen Suomi* 8/1950, s. 452- 455.

Alapuro, Risto – Alestalo, Matti 1973. Konkreettinen sosiaalitutkimus. *Suomalaisen sosiologian juuret*. Toimittaneet Risto Alapuro, Matti Alestalo ja Elina Haavio-Mannila. Porvoo – Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö. S. 84- 147.

Anhava, Tuomas 2013. *Ja maisteri pisti sen. Keskustelupeheenvuoroja ja kannanottoja*. Toimittaneet Matti Suurpää ja Martti Anhava. Helsinki: Otava.

Blåfield, Antti 2014. *Loistavat Erkot. Patruunat ja heidän päätoimittajansa*. Helsinki: Otava.

Brotherus, Heikki 1973. *Eljas Erkko. Legenda jo eläessään*. Porvoo – Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Bruun, Staffan 2018. *Mies joka rakasti uutisia*. Suomentanut Meri Kuula-Bruun. Helsinki: Siltala.

Canetti, Elias 1985. *Soihtu korvassa*. Suomentanut Kyllikki Villa. Helsinki: Tammi.

Eagleton, Terry 1984. *The Function of Criticism from the Spectator to Post-structuralism*. London: Verso.

Elo, Timo 2015. Koulutus vaakalaudalla. [Ilkka Niiniluodon haastattelu]. *Tööläinen* 15/2015.

Eskola, Seikko 1996. Päätoimittaja. *Edwin Linkomies. Suomalainen vaikuttaja*. Toimittaneet Päiviö Tommila ja Hannu Heikkilä. Helsinki: Otava. S. 146-167.

Friedell, Egon 1989. *Uuden ajan kulttuurihistoria. Eurooppalaisen sielun kriisi mustasta surmasta maailmansotaan asti 2. Barokki ja rokokoo. Valtusaika ja vallankumous*. Suomentanut Erik Ahlman. Kuudes painos. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Friedell, Egon 1989. *Uuden ajan kulttuurihistoria. Eurooppalaisen sielun kriisi mustasta surmasta maailmansotaan asti 3. Romantiikka ja liberalismi. Imperialismi ja impressionismi*. Suomentanut Erik Ahlman. Kuudes painos. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Garam, Johanna, Ahti Pohjalainen, Unto Tikkanen 1992. *Tapaus Uusi Suomi. Raportti lehti-instituution tuhosta*. Helsinki: Otava.

Haataja, Lauri 1997. Sotavaltion etulinjaan. *Etelän tien kulkija – Vilho Helanen (1899-1952)*. Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen. Jyväskylä: Atena. S. 148-172.

Haataja, Lauri 1997. Kaikki virtaa. *Etelän tien kulkija – Vilho Helanen (1899-1952)*. Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen. Jyväskylä: Atena. S. 263-320.

Halmesvirta, Anssi 1993. *Turanilaisia ja herrasmiesneekereitä. Aatehistoriallisia tutkimuksia brittiläisestä rotuajattelusta*. Historiallinen Arkisto 103. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Havu, Toini 1960. Yrjö Niiniluoto – ihminen ja kirjailija. *Helsingin Sanomat* 9.2.1960.

Heikkilä, Pauli 2017. *Tasavalta vai tasapaino? Suomalaiset keskustelut Paneuroopan ja Uuden Euroopan yhdentymis suunnitelmista 1923-1944*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hirn, Marta 2004 (1956). *Oolannin sota 1854-1855*. Suomentanut Asser Jokinen. Toinen painos. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Holmila, Antero, Koskinen, Ulla, Villstrand Nils Erik, Karonen, Petri 2014. Tiedonvälitys sivistysmissiosta uutisiin. *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma maa –kirjasarjassa 1900-1960*. Toimittaneet Petri Karonen & Antti Rähä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 248-275, 393-397.

Holt, Kristoffer 2008. *Publicisten Ivar Harrie. Ideologi, offentlighetsdebatt och idékritik i Expressen 1944-1960*. Stockholm: Carlsson.

Hurri, Merja 1993. *Kulttuuriosasto. Symboliset taistelut, sukupolvikonflikti ja sananvapaus viiden pääkaupunkilehden kulttuuritoimituksissa 1945-80*. Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 389. Tampere: Tampereen yliopisto.

Häggman, Kai 2008. *Paras tawara maailmassa. Suomalainen kustannustoiminta 1800-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Otava.

Häikiö, Martti 2009. *V.A. Koskenniemi – suomalainen klassikko 1: Lehtimies, runoilija, professori 1885-1938*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Häikiö, Martti 2009. *V.A. Koskenniemi – suomalainen klassikko 2: Taisteleva kirjallinen patriarkka 1939-1962*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Hänninen, Reetta 2020. *Kevyt ja pirteä kynä? Naisten ensimmäinen aalto Helsingin Sanomien toimituksessa sotien välisenä aikana*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XLIV. Väitöskirja Helsingin yliopisto.

Jakobson, Max 1952. *Englanti valinkauhassa*. Porvoo-Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Jakobson, Max 1968. *Kuumalla linjalla. Suomen ulkopolitiikan ydinkysymyksiä 1944-1968*. Porvoo-Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Jakobson, Max 1981. *Veteen piirretty viiva. Havainnot ja merkintöjä vuosilta 1953-1965*. Viides painos. Helsinki: Otava.

Jakobson, Max 1992. *Vallanvaihto. Havainnot ja muistiinpanoja vuosilta 1974-92*. Kolmas painos. Helsinki: Otava.

Jakobson, Max 1999. *Väkivallan vuodet. 20. vuosisadan tilinpäätös I*. Helsinki: Otava.

Jakobson, Max 2001. *Pelon ja toivon aika. 20. vuosisadan tilinpäätös II*. Helsinki: Otava.

Jakobson, Max 2003. *Tilinpäätös*. Helsinki: Otava.

Jensen-Eriksen 2017. Englanti – onnen maa. <https://helsinki.fi/hs-historia/2017/11/16/niklas-jensen-eriksen-englanti-onnen-maa>.

Jensen-Eriksen, Niklas – Elina Kuorelahti 2017. *Suuri affääri. Helsingin Sanomien yrityshistoria 1889-2016*. Helsinki: Siltala.

Jensen-Eriksen et. al. 2019 = Niklas Jensen-Eriksen, Alekski Mainio, Reetta Hänninen, *Suomen suurin. Helsingin Sanomat 1889-2019*. Helsinki: Siltala.

Jussila, Risto 2007. *Puolivirallisia uutisia. Suomen Tietotoimisto ja valtiovalta 1917-1960*. Helsinki: Otava.

Kaila, Eino 1938. *Persoonallisuus*. Toinen painos. Helsinki: Otava.

Kalemaa, Kalevi 1984. *Raoul Palmgren suomalainen tosinajattelija*. Helsinki: Tammi.

Karén, Lauri 2018. *Aatos Erkko. Yksityinen valtiomies*. Esipuhe Michelle Karén. Helsinki: Otava.

Kekkonen, Urho 2001. *Urho Kekkonen päiväkirjat 1 1958-1962*. Toimittanut Juhani Suomi. Helsinki: Otava.

Kilpi, O. E. 1915. Suomalaisen kansanluonteen taipuvaisuus nykyaikaiseen industrialismiin ja kapitalismiin. *Aika* 1915. S. 73-87.

Kilpi, Timo 2007. *Uutisia, historiaa ja puheenaiheita. Iltta-Sanomien 75 v.* Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kivimaa, Arvi 1977. *Ystäviä. Toinen sarja kasvoja valohämystä*. Helsinki: Otava.

Klinge, Matti 1975. *Bernadotten ja Leninin välissä. Tutkielmia kansallisista aiheista*. Porvoo-Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Klinge, Matti 1989. *Mikä mies Porthan oli?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Klinge, Matti 1990. *Professoreita*. Toinen painos. Helsinki: Otava.

Klinge, Matti 1992. Myytti. *Mannerheim – sotilas ja ihminen*. Helsinki: Yliopistopaino. S. 10-18.

Klinge, Matti 1997. *Keisarin Suomi*. Suomentanut Marketta Klinge. Helsinki: Schildts.

Klinge, Matti 2000. *Eurooppaa. Päiväkirjastani 1999-2000*. Helsinki: Otava.

Klinge, Matti 2004. *Poliittinen Runeberg*. Suomentanut Marketta Klinge. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Klinge, Matti 2009. *Onko omaisuus varkautta? Päiväkirjastani 2008-2009*. Helsinki: Siltala.

Klinge, Matti 2011. *Tanskan sää. Päiväkirjastani 2010-2011*. Helsinki: Siltala.

Klinge, Matti 2015. *Hyppikää ilosta. Päiväkirjastani 2014-2015*. Helsinki: Siltala.

Klinge, Matti 2018. *Niin siinä kävi. Päiväkirjastani 2017-2018*. Helsinki: Siltala.

Kolbe, Laura 1992. Marski – ihminen. *Mannerheim – sotilas ja ihminen*. Helsinki: Yliopistopaino. S. 89-107.

Koskenniemi, V. A. 1914. *Runon kaupunkeja ynnä muita kirjoitelmia*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Koskimies, Rafael 1974. *Nuijamieheksi luotu. Y. S. Yrjö-Koskisen elämä II*. Helsinki: Historian Ystävien Liitto / Otava / Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kotioja, Eeva 2017. Nainen Orientissa. Maailmanmatkaaja Adelaïde Ehrnrooth. *Ehmrooth. Kenraali- ja liikesuku modernin Suomen synnyssä 1750-1950*. Toim. Niklas Jensen-Eriksen, Sakari Siltala ja Ahto Apajalahti. Helsinki: Siltala. S. 91-132.

- Kulha, Keijo K. 1989. *Sanasotaa ja sovittelua. Helsingin Sanomain poliittinen linja itsenäistymisestä talvisotaan*. Helsinki: Helsingin Sanomat.
- Kulha, Keijo K. 2002. *Elämää apinalaatikossa. Päätoimittajan näkökulma julkisuuteen*. Helsinki: Edita.
- Kulha, Keijo K. 2003. Erkkö, Eljas. *Suomen kansallisbiografia* 2. S. 642-645.
- Kulha, Keijo K. 2004. Ketonen, Irja. *Suomen kansallisbiografia* 5. S. 121-123.
- Kulha, Keijo K. 2006a. Niiniluoto, Yrjö. *Suomen kansallisbiografia* 7. S. 63-64.
- Kulha, Keijo K. 2006b. Niiniluoto, Marja. *Suomen kansallisbiografia* 7. S. 62-63.
- Kurjensaari, Matti 1960. *Jäähyväiset 50-luvulle*. Helsinki: Tammi.
- Lagercrantz, Olof 1961. *Ensamheter i öst och väst*. Helsingfors: Söderström & Co.
- Lagercrantz, Olof 1994. *Vuosi kuusikymmenluvulla*. Suomentanut Timo Hämäläinen. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Lagercrantz, Olof 2007. *Vårt sekel är reserverat åt lögnen. Artiklar 1938-1993 med några anslutande dagboksanteckningar*. Artikkelurval, förord, kommentarer, anslutande betraktelse Niklas Näsander. Dagboksurval Richard Lagercrantz. Stockholm: Karneval förlag.
- Laitinen, Kai 2004. *Pitkät vedet ja maailmanrannat. Esseitä elämän varrelta*. Helsinki: Otava.
- Landgrén, Lars-Folke 2003. Anderson, Amos. *Suomen kansallisbiografia* 1. S. 293-296.
- Launis, Kati 2017. *Kynän kantama elämä. Kirjoittavat Hiiskun sisaret*. Turku: Sigillum.
- Liikanen, Ilkka – Sallamaa, Kari (toim.) 1982. *Palmgrenin työ. Raoul Palmgrenin yhteiskunnallisen ajattelun ja tutkijankuvan piirteitä sekä tuotannon bibliografia*. Kirjallisuuden laitos, Oulun yliopisto. Julkaisuja 4. Oulu: Oulun yliopisto.
- Lindgren, Liisa 1996. *Elävä muoto. Traditio ja modernisuus 1940- ja 1950-luvun suomalaisessa kuvanveistossa*. Dimensio 1. Valtion taidemuseon tieteellinen sarja. Helsinki: Valtion taidemuseo.
- Lindgren, Liisa 2000. *Monumentum. Muistomerkkien aatteita ja aikaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Linkomies, Edwin 1970. *Vaikea aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943-44*. Helsinki: Otava.
- Lohi, Tuomas 2003. *"Totu sitä sallimahan, mik' ei parkuen parane". Suomen johtavan sanomalehdistön suhtautuminen Urho Kekkoseen 1944-1956*. Acta Universitatis Ouluensis B 51, Humaniora. Oulu: Historian laitos, Oulun yliopisto.
- Lounela, Pekka 1959. *Ollaan sitten suomalaisia. Pamfletti*. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.
- Lounela, Pekka 1979. *Rautainen nuoruus. Välikysyjien kronikka*. Helsinki: Tammi.
- Mainio, Aleks 2018. *Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovan varjossa*. Helsinki: Siltala.
- Mannerheim, G. 1951. *Muistelmat*. Ensimmäinen osa. Suomentanut Lauri Hakulinen avustajina Matti Sadeniemi, Eino Nivanka ja Maijaliisa Auterinen. Helsinki: Otava.
- Mannerheim, G. 1952. *Muistelmat*. Toinen osa. Suomentanut Lauri Hakulinen avustajina Matti Sadeniemi ja Eino Nivanka. Helsinki: Otava.
- Manninen, Ohto – Raimo Salokangas 2009. *Eljas Erkkö. Vaikenematon valtiomahti*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

- Matikainen, Olli 2017. *Kivikkopellon poika. Erkki Laatikainen 1946-2013*. Helsinki: Teos.
- Meri, Veijo 1988. *Suomen marsalkka C. G. Mannerheim*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Meri, Veijo 1992. Suurmiehen luonne. *Mannerheim – sotilas ja ihminen*. Helsinki: Yliopistopaino. S. 108-118.
- Mertanen, Tomi 2006. För vårt älskade fosterland, enat och starkt. Föreningen Nouseva Suomi: dess grundande, ideologi och verksamhet 1040-1941. *Historisk Tidskrift för Finland* 91:2, 2006. S. 160-208.
- Mikkola, Marja-Leena 1967. Suomalainen keskipolvi [arvostelu Eila Pennasen romaanista *Mongolit*]. *Parnasso* 17:1. S. 20-22.
- Mikkonen, Isto 2006. *Poliittisesta vallasta sanan valtaan. Nuorsuomalainen Sanomalehtimiesyhdistys 100 vuotta*. Helsinki: Nuorsuomalainen Sanomalehtimiesyhdistys.
- Mylly, Juhani 2004. Hiekkala, Lassi. *Suomen kansallisbiografia* 3.
- Niiniluoto, Maarit 1989. Isä ei koskaan palannut. *Isä. Elämäni ensimmäinen mies*. Toimittanut Marianna Laurson. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö. S. 148-167.
- Niiniluoto, Maarit 1994. *On elon retki näin eli miten viihteestä tuli sodan voittaja. Viihdytyskiertueita, kotirintaman kulttuuria ja Saksan suhteita vuosina 1939-45*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Niiniluoto, Maarit 1997. Suuri rooli. *Tuttu ja tuntematon Mannerheim*. Toimittaneet Sampo Ahto ja Rainer Palmunen. Helsinki: Valitut Palat Oy. S. 259-262.
- Niiniluoto, Marja 1992. Niiniluoto ei ruikuttanut. *Helsingin Sanomat* 15.11.1992.
- Nordin, Svante 1994. *Fredrik Böök. En levnadsteckning*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Nordin, Svante 2014. *Sven Stolpe – blåsten av ett temperament*. Stockholm: Atlantis.
- Osmonsalo, Erkki K. 1938. *Suomen postilaitoksen historia 1638-1938 III: Ajanjakso 1870-1938*. Helsinki: Posti- ja lennätinhallitus.
- Otterberg, Stina 2011. *Klädd i sitt språk. Kritikern Olof Lagercrantz*. Lund: ellerströms.
- Paarma, Jukka 2015. *Arkkipiispan talo. Historia ja asukkaat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paavolainen, Olavi 2016. *Volga virtaa nyt Moskovaan. Kirjoituksia Neuvostoliitosta*. Toimittaneet Ville Laamanen ja H. K. Riikonen. Helsinki: Teos.
- Palmgren, Raoul 1976. *Suuri linja Arwidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin. Kansallisia tutkielmia*. Toinen painos. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Palmgren, Raoul 1981. *Tekstejä Vapaan Sanan vuosikymmeneltä*. Helsinki: Love Kirjat.
- Palmgren, Raoul 1982. *Tekstejä viran ja viisauden vuosikymmeniltä*. Helsinki: Love Kirjat.
- Palmgren, Raoul 1989. *Kaupunki ja tekniikka Suomen kirjallisuudessa. Kuvauslinjoja ennen ja jälkeen tulenkantajien*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Palmgren, Raoul 1994. *Täällä toimitus. Lehdistö ja lehtimiehet kaunokirjallisen kuvauksen kohteena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pekonen, Osmo 1999. *Minä ja Dolly. Kolumneja, esseitä, runoja*. Jyväskylä: Ateena.
- Peltonen, Matti 2005. Kielitaistelusta käytösvalmennukseen – suomalaisuusikäsitysten muuttuminen. *Tieteessä tapahtuu* 6/2005, s. 5-9.

- Pennanen, Eila 1966. *Mongolit*. Porvoo – Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Perko, Touko 1971. *Aseveljen kuva. Suhtautuminen Saksaan jatkosodan Suomessa 1941-1944*. Turku: Turun yliopisto.
- Perko, Touko 1988. Sanomalehdistä sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939-1944. *Suomen lehdistön historia 3: Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kuopio: Kustannuskiila. S. 9-140.
- Perko, Touko 2015. *Mies, liekki ja unelma. Nobelisti A. I. Virtasen elämäntyö*. Helsinki: Otava.
- Petersson, Olof 2013. *Herbert Tingsten. Vetenskapsmannen*. Stockholm: Atlantis.
- Petäjä, Jukka 2016. Kun venäläiset riisuttiin aseista. Antti Tuurin käsikirjoittama dokumenttielokuva huipentuu tammisunnuntain yön tapahtumiin Ylistarossa. *Helsingin Sanomat* 20.7.2016.
- Pietilä, Jyrki 2008. *Kirjoitus, juttu, tekstielementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyyppeiden kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771-2000. Osa I*. Jyväskylä Studies in Humanities 111. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka 1986. *Rudolf Holsti. Lehtimies, tiedemies, poliitikko 1881-1919*. Espoo: Weilin & Göös.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka 1988. *Suomen postin historia I*. Helsinki: Posti- ja telelaitos.
- Raekallio, Eva-Liisa 2010. Toimitusjohtaja Irja Ketonen (1921-1988) – nainen *Turun Sanomien* takana. Anu Lahtinen, Sini Ojala & Kirsi Vainio-Korhonen, *Naisten kaupunki. Turkuilaisten naisten historiaa*. Turun Historiallinen Arkisto 61. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys. S. 154-155.
- Rantanen, Päivi 1997. *Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rapola, Martti 1956. *Suomalaisia näköaloja. Puheita ja kirjoitelmia*. Helsinki: Otava.
- Riegert, Kristina – Roosvall, Anna 2017. Cultural Journalism as a Contribution to Democratic Discourse in Sweden. *Cultural Journalism in the Nordic Countries*. Nete Nørgaard Kristensen & Kristina Riegert (eds.). Göteborg: Nordicom. S. 89-108-
- Riikonen, H. K. 1990. *Mikä on essee?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Riikonen, H. K. 1995. *Sota ja maisema. Tutkimus Olavi Paavolaisen 1940-luvun tuotannosta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Riikonen, H. K. 2014. *Nukuin vasta aamuyöstä. Olavi Paavolainen 1903-1964*. Helsinki: Gummerus.
- Riikonen, H. K. 2016. Olavi Paavolaisen Neuvostoliittoa käsittelevät kirjoitukset. Olavi Paavolainen, *Volga virtaa nyt Moskovaan. Kirjoituksia Neuvostoliitosta*. Toimittaneet Ville Laamanen ja H. K. Riikonen. Helsinki: Teos, 2016. S. 13-46.
- Rytkönen, Alli 1940. *Päivälehdien historia I. 1880-luvun ”nuoret” ja Päivälehdien perustaminen*. Helsinki: Sanoma Oy.
- Rytkönen, Alli 1946. *Päivälehdien ulkonaiset puitteet ja kirjalliset profiilit*. [Päivälehdien historia II]. Helsinki: Sanoma OY.
- Rytkönen, Alli 1949. *Poliittinen päivälehti. Päivälehdien historia III*. Helsinki: Sanoma Oy.
- Saarikoski, Pentti 1995. *Nenän pakinat*. Toimittanut ja jälkisanan kirjoittanut Pekka Tarkka. Helsinki: Otava.

Salminen, Esko 1979. *Aselevosta kaappaushankkeeseen. Sensuuri ja itesesensuuri Suomen lehdistössä 1944-1948*. Helsinki: Otava.

Salminen, Esko 1982. *Porkkalan palautuksesta noottikriisiin. Lehdistökeskustelu Suomen idänpolitiikasta 1955-1962*. Helsinki: Otava.

Salminen, Esko 1988. Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950-1980. *Suomen lehdistön historia 3: Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kuopio: Kustannuskiila. S. 141-305.

Salminen, Esko 2004. *Viestinnällä vallankumoukseen. "Demokraattisen toimittajakoulutuksen" aika 1960-luvulta 1980-luvulle*. Helsinki: Edita.

Salokangas, Raimo 1987. Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. *Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kuopio: Kustannuskiila. S. 167-434.

Salomies, Anja 1993. *Museokatu ja maailma*. Helsinki: Tammi.

Saviniemi, Kari 1990. Mustien lippujen alla – Kolmas valtakunta ja kirjailijamme 1941-44. *Kielletyt*. Toim. Kai Ekholm. Helsinki: Things to Come. S. 97-117.

Sihvo, Hannes 1980. *Soutu Bysanttiin. Paavo Haavikon metodin ja maailmankuvan tarkastelua*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sihvo, Hannes 1999. Suomalaisuuskeskustelu. *Suomen kirjallisuushistoria 3: Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toimittanut Pertti Lassila. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 93-98.

Silvennoinen, Oula, Tikka, Marko, Roselius, Aapo 2016. *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Similä, Ville 2014. Maisteri maailmalla. Yrjö Niiniluoto aloitti HS:n ensimmäisenä vakituksena kirjeenvaihtajana Genevessä 1926. Sittenmin hänestä tuli päätoimittaja. *Helsingin Sanomat* 11.7.2014.

Sironen, Erkki 2006. Yrjö Niiniluodon hahmottelu Kreikasta. *Kadonnut Kreikka. Suomalaisten matkakuvauksia ennen massaturismia*. Toimittaneet Björn Forsén ja Erkki Sironen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 308-321.

Steinby, Torsten 1979. *Amos Anderson*. Föreningen Konstsamfundets publikationsserie 2. Helsingfors: Konstsamfundet.

Steinby, Torsten 1982. *Amos Anderson. Press och kultur*. Föreningen Konstsamfundets publikationsserie III. Helsingfors: I distribution hos Söderström & Co.

Stenius, Yrsa 2016. *Sanojen valtias*. Suomentanut Laura Jänisniemi. Teos & Förlaget. Helsinki.

Stormbom, Nils-Börje 1983. Också en process. Hitler kontra Sundquist. *Presshistoriska och andra studier tillägnade Torsten Steinby på 75-årsdagen den 25. augusti 1983*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1983. S. 161-178.

Sumiala-Seppänen, Johanna 2005. *Kaksi kotimaata. Kotimaa kristillis-yhteiskunnallisena sanomalehtenä ja mediatilana 1980-2005*. Helsinki: Kirjapaja.

Suolahti, Gunnar (1974(1933)). *Nuori Yrjö Koskinen. Y. S. Yrjö-Koskisen elämä I*. Toinen painos. Helsinki: Historian Ystävien Liitto / Otava / Werner Söderström Osakeyhtiö.

Suomi, Juhani 1992. *Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956-1961*. Helsinki: Otava.

Suomi, Juhani 2013. *Toisinajattelijan tasavaltaa*. Helsinki: Tammi.

- Suni, Timo 2005. Suomi Venäjän kirjallisuudessa. Kiparskyn monografian kaksi versiota. *Synteesi* 4/2005. S. 50-74.
- Söderhjelm, Henning 1960. *Werner Söderhjelm*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Tallqvist, J. O. 1983. Kulturliv och debatter i efterkrigs tidens början. *Presshistoriska och andra studier tillägnade Torsten Steinby på 75-årsdagen den 25 augusti 1983*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 179-198.
- Tanner, Väinö 1950. *Olin ulkoministerinä talvisodan aikana*. Neljäs painos. Helsinki: Tammi.
- Tarkka, Pekka 1984. *Sanat sanoista. Arvosteluja ja kirjoituksia 1957-1984*. Helsinki: Otava.
- Tarkka, Pekka 1994. *Lause lauseesta. Arvosteluja ja kirjoituksia*. Helsinki: Otava.
- Tarkka, Pekka 2016. Havu, Toini. *Suomen kansallisbiografia*. Verkkojulkaisu, päivitetty 2016. <http://urn.fi/urn:uba.fi:sks-hbg-008802>.
- Tarkka, Pekka 2018. *Onnen Pekka. Muistelmia*. Helsinki: Otava.
- Tarkka, Topi 1974. *Sigfrid Sirenus. Legenda jo eläessään*. Porvoo – Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Thölix, Birger 1996. *Alla våra gårdagar. Tidsningen som historia och efter glöd*. Vasa: Vasabladet.
- Toivonen-Siirala, Ester 1965. *Rikas on elämä*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Tommila, Päiviö 1996. Rehtori ja kansleri. *Edwin Linkomies suomalainen vaikuttaja*. Toimittaneet Päiviö Tommila ja Hannu Heikkilä. Helsinki: Otava. S. 121-136.
- Tommila, Päiviö – Salokangas, Raimo 1998. *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Helsinki: Edita.
- Turunen, Risto 2003. *Uhon ja armon aika. Suomalainen kirjallisuusjärjestelmä, sen yhteiskuntasuhteet ja rakenteistuminen vuosina 1944-1962*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 31. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Uimonen, Risto 2009. *Median mahti. Kuinka journalistit käyttävät valtaa ja pakottavat maan mahtavia eroamaan*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Vansittart, Robert 1941. *Black Record: Germans Past and Present*. London: Hamish Hamilton.
- Vesikansa, Jyrki 1997. *Sinivalkoiseen Suomeen. Uuden Suomen ja sen edeltäjien historia I 1847-1939*. Helsinki: Otava.
- Vilkuna, Kustaa 1962. *Sanan valvontaa. Sensuuri 1939-1944*. Toinen painos. Helsinki: Otava.
- Virkkunen, Janne 2011. Kekkonen ja media. *HS Teema* 3/2011, s. 53-57.
- Virkkunen, Janne 2013. *Päivälehdien mies*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Vuoristo, Pekka 1989. Päin suuria ja vaikeita aikoja. *Helsingin Sanomat Kuukausiliite 138B: Päivälehti – Helsingin Sanomat 1889-1989*. S. 33-71.
- Waris, Heikki 1952. *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne*. Toinen painos. Helsinki: Otava.
- Willner, Sven 1983. "Redaktionernas bifigurer". *Presshistoriska och andra studier tillägnade Torsten Steinby på 75-årsdagen den 25 augusti 1983*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland Nr 512. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 219-226.

Wirtén, Per 2013. *Herbert Tingstens sista dagar. Berättelsen om ett liv*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Zilliacus-Tikkanen, Henrika 2005. *När Könet började skriva. Kvinnor i finländsk press 1771-1900*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 165. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.

Zweig, Stefan 1945. *Eilispäivän maailma. Erään eurooppalaisen muistelmia*. Suomentanut Alf Krohn. Jyväskylällä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.

HENKILÖHAKEMISTO

Aalto, Alvar 62, 128, 171
Aaltonen, Emil 25
Aaltonen, Esko 24
Aaltonen, Wäinö 77
Addison, Joseph 19
Agricola, Mikael 183
Ahlman, Erik 166, 175, 190
Ahlqvist, August 184, 193
Aho, Juhani 16, 45, 63, 175
Aho, Lauri 23, 50, 61, 71, 77, 110, 115, 160
Ahtisaari, Martti 165
Akel, Friedrich 89
Aleksanteri III 206
Alsopin veljekset 69
Altenberg, Peter 151
Altman, Robert 197
Alving, Barbro 21
Ammianus Marcellinus 206
Andersin, Irma 42
Andersen, H. C. 119
Anderson, Amos 23, 25, 27, 29, 52, 71, 76, 206, 222
Anderson, Benedict 167
Andrejev, Leonid 58
Anhava, Tuomas 75-76, 189
Annala, Vilho 24
Antal, István 106
Antonescu, Ion 106
Antonescu, Mihai 106
Archer, William 47
Arco, Gertrud, kreivitär 215
Arijoutsu ks. Marttila, Heikki
Arnold, Matthew 134
Aron, Raymond 158
Arwidsson, A. I. 18
Asp, Hilda 58
Attlee, Clement 140
Augur ks. Poliakov, Vladimir
Auriol, Vincent 159

Bahr, Hermann 151
Bahtin, Mihail 106
Baldwin, Stanley 90, 134, 138, 139

- Bang ks. Alving, Barbro
Bang, Gustav 81
Barnes, Julian 164
Barrès, Maurice 147
Beattie, Edward W. 100
Becker, Reinhold von 23
Benda, Julien 165
Berg, E. A. 74-75
Bevan, Aneurin 159
Bjørnson, Brønstjerne 105
Blixen, Karen 119
Blomstedt, Yrjö 185-186, 188, 211-212, 217-218, 225
Blåfield, Antti 11, 55, 181, 188
Bobrikoff, Nikolai 17
Bonnier, Kaj 26
Bonnierin suku 27
Born, Ernst von 169
Boswell, James 59
Bourcet, A. de 209
Bousman, P. J. 213
Branting, Jacob 65
Briand, Aristide 87, 89
Brion, Friederike 132
Brotherus, Heikki 33, 223
Brousse, Yvonne la 215
Brummer, O. J. 23
Bulganin, Nikolai 60, 121-122
Burman, Pauli 167
Butler, engl. fennomaani 83
Byron, George Gordon, lordi 94, 198
Bärlund, Gunnar 94
Böök, Fredrik 154
- Caesar, Gaius Julius 114, 129
Cajander, A. K. 173
Calamnius, Ilmari ks. Kianto, Ilmari
Camus, Albert 128
Canetti, Elias 81
Canth, Minna 17, 28, 42
Capa, Robert 121-122
Cardus, Neville 133
Carlyle, Thomas 156
Carroll, Lewis 46, 136
Castro, Amerigo 164
Cavell, Edith 96
Chamberlain, Austen 87, 89
Chamberlain, Houston Stuart 156
Chesterton, C. K. 134
Churchill, Winston 90
Christie, Agatha 133-134
Cinnatus 215-216
Cline, Leonard 82
Constantinus II 206
Coudenhove-Kalergi, R. N. 158-159
Cripps, Stafford 117
Curtius, Ernst Robert 164
Cygnaeus, Fredrik 216
- Darwin, Charles 37
Davies, Richard 58

Davies, W. H. 39
Deakin, Ralph 43
Devjatov, M. M. 122
Dickens, Charles 132
Dietrich, Otto 54, 104
Donner, Jörn 213
Donner, Kai 209-210
Dostojevski, Fjodor 124-125, 201-202, 225
Dudintsev, Vladimir 123-124, 202, 225

Edward VIII 94
Eero ks. Hiekkala, Lassi
Ehrenburg, Ilja 58, 124
Ehrensvärd, Augustin 158
Ehrnrooth, Adelaïde 128
Einstein, Alfred 76
Elgin, Thomas Bruce, lordi 197
Elder, Ruth 95
Eliot, T. S. 38, 93, 132, 133
Elisabet, Venäjän keisarinna 188
Elisabet II 94
Enckell, Magnus 38
Enckell, Olof 96
Enckell, Rabbe 76
Enäjärvi, Elsa 131, 138
Erich, Rafael 40, 88-89
Erkko, Aatos 24, 49, 69, 73, 75, 160
Erkko, Eero 16, 24
Erkko, Elias 58
Erkko, Eljas 11, 22, 23, 25, 27, 35, 38, 41, 42-43, 46, 47, 49, 50, 51, 52-53, 59, 60, 62-63, 64-65,
69, 70-71, 72-76, 97, 99, 108, 112, 117, 157, 163, 185, 192, 205, 221-222, 223, 227
Erkko, J. H. 16, 62, 180
Erkon suku 27
Erskine, John 82
Eskonen ks. Kivinen, Sulo

Fagerholm, K. A. 108, 147, 169
Fagerström, Birger 132
Fallmerayer, J. P. 200
Ferrante, Giulio Marchetti 45
Fieandt, Kai von 190
Finne, Jalmari 18
Fitzgerald, F. Scott 58
Flecker, James Elroy 39, 198
Fleming, Ian 45
Fleming, Klaus 216
Fleming, Peter 43, 45
Forsman, Carl Rudolf 34
Forsman, Oskar Wilhelm 34
Forsnäs, Veikko Antero ks. Koskenniemi, V. A.
Fredrik Suuri 105, 156
Friedell, Egon 47, 151, 198
Frietsch, C. O. 169
Fryxell, Anders 185

Ganivet, Ángel 164
Gardiner, John Eliot 92
Gardiner, Rolf 91-92
George, prinssi 94
Ginström, Egidius 23, 50, 71

Goebbels, Joseph 104-105, 154-155
Goethe, Johann Wolfgang von 105, 132, 146, 148
Goffman, Erving 212
Gogol, Nikolai 124, 225
Granlund, J. F. 170
Granroth, Arno 70
Graves, irl. lehtimies 97
Graham, Malbone W. 85
Grimm, Jacob 37
Gripenberg, Bertel 206
Gris, Henri (Henry) 96
Grotenfelt, Arvi 166
Grönlund, Aino Lydia 31
Guani, Alberto 87
Guareschi, Giovanni 148
Gulin, Elis 207

Haartman, Carl von 58
Haavikko, Paavo 75, 188, 207
Hagberg, Knut 132
Hahl, Jalmari 16
Haile Selassie 100
Hainari, Tilma 89
Hakala, Jaakko 204
Hakulinen, Lauri 110, 183
Hallsten-Kallia, Armi 55
Hanemann, Max 27
Hannikainen, Pietari 17
Hansen, Thorkild 58
Hapan ks. Palmgren, Raoul
Hardie, Keir 44
Harmsworth, Alfred 27
Harmsworth, Harold 27
Harper, J. E. T. 84-85
Harrie, Ivar 21, 25
Hassinen, Leino 207
Hauptmann, Bruno Richard 96
Havu, Toini 16, 75-76, 187-188, 203-204, 206, 225
Helanen, Vilho 50-51, 61, 113
Hedin, Sven 100
Heikkilä, Kauko 160
Heikkilä, Ritva 168
Heine, Heinrich 153, 156
Heinrichs, Erik 109, 115, 209-210, 212-213, 217, 218-219
Helkkula, Eero 12, 50, 60, 64-65
Hemingway, Ernest 59
Herriot, Edouard 159
Herzen, Alexandr 204
Hiekkala, Lassi 15, 23, 50, 61, 73, 98, 222
Hildebrand, Karl-Gustav 22
Hildén, Kaarlo 190
Hirn, Yrjö 38, 83, 215
Hirvikallio, Paavo 117
Hitler, Adolf 104-105, 112, 153, 155, 197
Hofmannsthal, Hugo von 151
Hokkanen, Kari 22, 24, 25
Hollo, J. A. 80
Holsti, Rudolf 24, 40, 42, 44, 157
Honka, Olavi 69
Horthy, Miklós 106, 149

Hrushtshev, Nikita 60, 123
Hultin, Tekla 24, 28
Hurri, Merja 22
Huxley, Aldous 136
Hynninen, P. J. 116
Häilä, Arto 65
Hällfors, R. F. 69
Hämeen-Anttila, Jaakko 1170
Hänninen, Reetta 11
Härmä, Leena 67

Ibsen, Henrik 113
Ikola, J. O. 22, 23, 47
Iloniemi, Jaakko 169
Inber, Vera 124
Inge, W. R. 92, 131, 133, 134, 137
Ingman, Santeri ks. Ivalo, Santeri
Ivalo, Santeri 16, 24, 113

Jaakkola, Jalmari 167
Jacobsson, Santeri 140
Jaeger, Werner 139
Jahvetti ks. Kilpeläinen, Yrjö
Jakobson, Max 11, 23, 24, 26, 138, 141-143, 146, 169, 170, 192
Jansson, Jan-Magnus 24
Jansson, Ture 17
Jensen-Eriksen, Niklas 11, 12, 28, 39, 52, 140
Johansson, Gunnar 49
Johansson, Gustaf 215
Johnson, Samuel 59
Joutsen, Martti 73
Joyce, James 17, 76, 82, 84, 106, 132
Jukolan Eero 139, 225
Jung, Carl Gustav 212
Juslenius, Daniel 164, 175
Juteini, Jaakko 170
Jutikkala, Eino 181
Juuranto, Line 73
Jägerskiöld, Stig 210
Järnefelt, Arvid 16, 113
Järnefelt, Elma 42
Järvinen, Olli 160

Kaarne, Yrjö 139
Kaasalainen, Harri 65
Kaila, Eino 212-213
Kailas, Uuno 145
Kajander, Kalle 16
Kajanto, livari 72
Kallas, Aino 45, 47, 83, 131
Kállay, Miklós 106, 149
Kallio, Kalervo 77, 218
Kallio, Kyösti 59
Kallio, Sinikka 148
Kant, Immanuel 212
Kare, Kauko 164, 177, 185, 189, 205, 206, 225
Karén, Lauri 49, 73
Kares, Olavi 132
Kari ks. Suomalainen, Kari
Karjalainen, E. V. I. 165-166

Karlsson, Ingemar 22
Karoliina Karlsdotter 32
Karsten, T. E. 36
Karttunen, Liisi 28, 45
Katila, Evert 16
Katara, Pekka 37
Kavanne, Risto 17
Kazakevitš, Emmanuil 124
Kazakov, Juri 124
Kazantzakis, Nikos 198
Keats, John 39, 198
Kekkonen, Matti 69
Kekkonen, Sylvi 73
Kekkonen, Urho 25, 27-28, 29, 36, 50, 57, 63, 69, 71-74, 116, 117, 145, 147, 167-168, 169, 178, 186, 188
Keller, Gottfried 152
Keränen, Frans 139
Kessu-Pekka ks. Sorvali, Jorma
Ketonen, Irja 29
Ketosen suku 222
Kianto, Ilmari 174-175, 177, 180, 191, 225
Kilpeläinen, Yrjö 24
Kilpi, Eino 54, 222
Kilpi, O. E. 166
Kilpi, Volter 166, 175, 189
Kilpinen, Yrjö 92
Kinney, Belle 197
Kiparsky, Valentin 132
Kirkinen, Heikki 205, 225
Kittilä, Urho 204, 225
Kitty ks. Andersin, Irma
Kiwa, Teiko 95
Kivi, Aleksis 172, 174, 176, 184, 189, 191
Kivijärvi, Erkki 16, 17, 39, 58, 85
Kivijärvi, Laura 56
Kivimaa, Arvi 70, 105, 204, 209, 222-223, 225, 226-227
Kivimies, Yrjö 212
Kivinen, Ilmari 41, 95
Kivinen, Sulo 206, 225
Klami, Toini 65
Klami, Uuno 65, 69, 70, 76, 102
Klinge, Matti 20, 120, 164, 165, 168, 186, 216
Knickerbocker, H. R. 45
Koivisto, Mauno 28, 142
Kokkonen, Joonas 76
Kolkka, Sulo 48
Kolkkala, Väinö 17
Kordelin, Alfred 25
Korhonen, Arvi 116, 169, 218, 225
Korhonen, Keijo 24
Koroma, Johannes 23, 24
Koskenniemi, V. A. 18, 22, 25, 39, 54, 75, 81, 100, 104-105, 132, 153, 170, 177-178, 198, 213, 215, 224
Koskimies, Rafael 25, 167
Kristian Korppi ks. Waltari, Mika
Krohn, Eino 166
Krohn, Helmi 131, 138
Krohn, Kaarle 184
Kropotkin, Pjotr 204
Kryger, J. F. 164

Kukkonen, Otso 22
Kula, Kauko 204, 225
Kulha, Keijo K. 11, 20, 24, 86, 99, 221
Kulmala, Lauri 160
Kunnas, Kirsi 67
Kuorelahti, Elina 11, 28, 52
Kurjensaari, Matti 58, 118, 132, 167, 187, 189, 209-210, 213, 225
Kustaa III 94
Kustaa V 213-214
Kuznetsova, Maria 95
Kuusela, Armi 143
Kuusi, Matti 189
Kuusi, Pekka 177
Kuusinen, Otto Ville 36, 167, 181, 225
Kürnberger, Ferdinand 151
Kärki, Toivo 59

Laatikainen, Erkki 22
Lagercrantz, Olof 21-22, 26, 27-28, 64, 118, 121, 124, 127, 223
Lagerlöf, Selma 82
Laitinen, Kai 60
Lallukka, Juho 25
Laquer, Walter 58
Larkio, Mauri 218, 225
Lauha, Aarre 25, 207, 225
Launis, Armas 128
Laurentius Petri Aboicus 175
Laurin, Carl G. 166
Lawrence, T. E. 101
Lehtonen, Joel 174-175, 177, 191, 225
Lehtonen, J. V. 165
Lehtonen, Mikko 166-167
Leino, Eino 16, 39, 62-63, 76, 113, 171, 175, 180, 188-189
Leino, Kasimir 16, 24
Leinonen, Artturi 22, 23
Lenin, V. I. 116, 122
Leonidze, Georgi 124
Leppänen, Aarne 58
Leskinen, Eino 61
Levertin, Anna 45
Levertin, Oscar 45
Lewis, Sinclair 81-82
Liffner, Axel 65
Liinamaa, Hilja 180
Lindbergh, Charles 96
Lindelöf, Uno 38
Lindgren, Karl Emil ks. Niiniluoto, Kaarlo
Lindgren, Liisa 210-211
Lindgren, Taavetti Joosepinpoika 32
Linkomies, Edwin 50, 52, 55, 106-107, 114, 149-151, 168, 186, 193, 205-206, 211-212, 216, 218, 222-223, 225
Linna, Väinö 75, 134, 163, 169
Linnankoski, Johannes 17, 23
Linturi, Arvo 58-59, 75-76
Linturi, Jouko 59
Linturi, Marja ks. Niiniluoto, Marja
Lippmann, Walter 45
Litzelius, Antti 18
Liutprand, piispa 201
Lloyd George, David 44, 84, 90, 97

- Lohi, Tuomas 73
Lo-Johanson, Ivar 16
Lounela, Pekka 188-189
Lueger, Karl 151
Lundin, Charles Leonard 168-169
Luther, Martin 132, 149
Luukkonen, Fanni 55
Lönnrot, Elias 184, 191
- MacCallum Scott, Alexander 83
Mainio, Alekski 11
Malmberg, Ilkka 121
Mandelin, K. J. 69
Mannerheim, Anastasie 214
Mannerheim, Carl Erik 171
Mannerheim, C. G. 20, 36, 42, 55-56, 67, 71, 94, 98-99, 104, 109-111, 114-115, 118, 132, 163, 168, 209-219, 224
Manninen, Ohto 11, 222
Marina, prinsessa 94
Martas, I. 60
Marttila, Heikki 62, 73
Mattila, Jorma 132
Maupassant, Guy de 19
Maurois, André 164
Mazour, Anatole G. 168
Meletios, patriarkka 203
Mendès-France, Pierre 159
Menéndez Pidal, Ramón 164
Meri, Veijo 213, 214, 217
Merikanto, Oskar 16
Merikoski, Veli 50
Meriläinen, Reetta 29
Mertanen, Teo 17
Miettinen, Glory 65
Miettinen, Lauri 42, 65
Mihai (Mikael I)
Mihailovski-Danilevski, Alexandr 204
Mikkola, Marja-Leena 191
Mikkonen, Isto 39
Mill, John Stuart 134
Miller, Webb 100
Montesquieu, Charles-Louis de Secondat de 165
Moorhouse, Frank 85-86
Mosley, Oswald 91
Munk, Kaj 120
Munthe, Axel 148
Musset, Alfred de 38
Mussolini, Benito 148, 197
Mustanoja, Tauno F. 35, 226
Myrivilis, Stratis 198
Mårtenson, Gunnar 132
Mörne, Håkan 100
- Napoleon 219
Nekrasov, Nikolai 204
Nevanlinna, Ernst 24
Nevanlinna, Rolf 54
Nieminen, Matti 167
Nietzsche, Friedrich 80, 213
Niiniluoto, Ilkka 11, 12, 59, 81, 165

Niiniluoto, Kaarlo Eemil 31-32, 35
Niiniluoto, Kerttu 33
Niiniluoto, Kosti 33
Niiniluoto, Maarit 12, 56, 59, 65
Niiniluoto, Marja 57-59, 70-71, 73, 192, 208, 209
Niiniluoto, Markku 59, 60
Niiniluoto, Niilo 32-33, 35
Niiniluoto, Paavo 33
Niiniluoto, Siiri 33
Nikolai Nikolajevitš, suuriruhtinas 212
Nordenstam, Johan Mauritz 171
Nuormaa, Severi 63, 180
Nurmi, Paavo 171
Nyman, Severi ks. Nuormaa, Severi

Ohls, Alvar 105
Oki ks. Räisänen, Oskari
Oksanen, A. ks. Ahlqvist, August
Ojansuu, Heikki 183
Olli ks. Nuorteva, Väinö 24
Olsoni, Emerik 110
Olsson, Hagar 21
Ortega y Gasset, José 158
Orwell, George 164
Ostensoe, Martha 82
Ostrovski, Nikolai 124

Paasikivi, J. K. 27, 50, 61-62, 69, 71, 109, 115-117, 168
Paasivirta, Juhani 117
Paavali, apostoli 213
Paavolainen, Erkki 23
Paavolainen, Olavi 22, 51, 53, 55, 58, 64, 91, 113, 118, 124, 131, 143, 153, 154, 169, 214, 224
Pakarinen, Esa 59
Paléologue, Maurice 89
Palmén, E. G. 168
Palmgren, Raoul 11, 18, 22, 26, 28, 35, 110-113, 167, 177-178, 189, 224
Paloheimo, Martti 112
Palola, Eino 16, 105
Pasternak, Boris 202, 225
Paul, Hermann 37
Pekka Peitsi ks. Kekkonen, Urho
Pekkala, Mauno 27
Peltonen, Aarre 16
Peltonen, Matti 177
Peltonen, Vihtori ks. Linnankoski, Johannes
Pennanen, Eila 189-191
Pennanen, Jarno 124-125
Pepys, Samuel 59
Perko, Touko 11, 53-54
Persson, Fredrik 82-83
Pesonen, Pertti 24
Petäjämäki, Eero 24, 27, 33, 46, 48, 51, 53, 70, 72, 76, 97, 112, 121, 161, 208
Pietilä, Elina 167
Pietilä, Jyrki 79
Pietiäinen, Jukka-Pekka 32, 44
Pirilä, Veikko 22
Platon 202
Poe, Edgar Allan 38, 80-81
Pohjanpää, Lauri 34
Poliakoff, Vladimir 83-84

- Popper, K. R. 59
Porthan, H. G. 18, 23, 94, 164, 216
Posti, Lauri 64
Potocka, Julia, kreivitär 215
Poukka, Pentti 23, 121
Priestley, J. B. 134, 137
Prišvin, Mihail 124
Procopé, Hjalmar 40-41, 86, 157
Puntila, L. A. 50, 160-161
Puokka, Jaakko 205
Puro, Weikko 161
Puukari, Arvo 168
Pärnänen, Väinö 160
- Raatikainen, Erkki 204-205
Ramstedt, G. J. 42, 95
Rantakari, K. N. 55
Rantalainen, Erkki 138, 166
Rantanen, Päivi 175
Rantavaara, Irma 132
Rapola, Martti 168, 172-173
Rautio, Paavo 160
Reijonen, Erkki 16
Rekola, Mirkka 67
Renvall, Pentti 187-188, 218, 225
Reynaud, Paul 159
Ribbentrop, Joachim von 222
Rilke, Rainer Maria 39
Rintala, Paavo 210
Rodzianko, Paul 209
Rohde, Erwin 198
Roine, Reinhold 16
Roos, Vappu 28
Roos, K. F. ks. Rouni, Kalle
Roosevelt, Franklin D. 90, 105
Rosenberg, Alfred 91
Ross, Alan S. C. 93
Rouni, Kalle 38
Routasuo, Alpo 161
Rumbold, Horace 84
Runeberg, J. L. 23, 164, 170-171, 176, 193, 215, 216, 225
Ruotsalainen, Jouko (Jopi) 48
Ruth, Arne 22
Rydman, Eero 50
Ryti, Risto 50, 58, 114, 168
Rytkönen, Alli 18-19, 53
Räsänen, Oskari 50, 73, 98
Räsänen, Martti 101
- Saarikoski, Pentti 191-192
Saarimaa, E. A. 165
Saarinen, Esko 50
Sadenius, Karl Johan 34
Sadeniemi, Matti 34
Salin, Eetu 210
Salisbury, Harrison E. 121
Salmela, Hugo 118, 210
Salminen, Esko 11, 61-62
Salminen, Seere 45, 46, 131
Salminen, Väinö 184

Salo, Kalle 195
Salokangas, Raimo 11, 222
Salomaa, J. E. 100
Salverte, Jeanne de, kreivitär 215
Sarajas, Annamari 76
Sauramo, L. J. 101
Savolainen, Erkki 160
Sayers, Dorothy 133
Schauman, Eugen 58
Schauman, Robert 58
Schicklgruber, Alois 105
Schildt, Göran 195, 205
Schirach, Baldur von 104
Schnéevoigt, Georg 95
Schnitzler, Arthur 58, 151
Scholz, Leopold F. 197
Schopenhauer, Arthur 212
Schuman, Robert 146-147, 226
Segerstedt, Torgny 21-22, 24, 26
Seppänen, Unto 41-42, 49, 56
Serp ks. Salminen, Seere
Setälä, Eemil Nestor 184
Setälä, Helmi 82
Shakespeare, William 93, 133, 135, 141
Shaw, George Bernard 47, 100, 135, 141
Shelley, Percy Bysshe 38-39, 198
Sheridan, Richard Brinsley 47
Sibelius, Jean 92, 93, 171
Sihvo, Hannes 188, 207
Siljo, Juhani 18
Sillanpää, F. E. 34, 174, 191, 225
Simeoni ks. Kolkka, Sulo
Similä, Ville 42
Simojoki, Martti 70
Sinervo, Elvi 181, 202
Sipponen, Kauko 160
Sirenus, Sigfrid 44
Sirola, Yrjö 23
Sironen, Erkki 196
Sitwell, Edith 135
Sjöberg, E. O. 16
Sjöstrand, Carl Eneas 216
Smeds, Helmer 132
Snellman, Anne-Marie 71
Snellman, J. V. 18, 171, 216
Soini, Yrjö 26
Somerville, D. C. 134
Sormunen, Eino 206, 225
Sotavalta, Arvo 34
Spencer, Herbert 92
Spengler, Oswald 158
Spira, Irja 28, 45
Sprengporten, Georg Magnus 216
St. O. ks. Ohls, Alvar
Staël, Madame de 134, 156, 164
Stalin, J. V. 69, 113, 116, 122, 156, 197, 222
Steele, Richard 19
Steinbeck, John 59, 62, 121-122
Steinby, Torsten 25, 205-206, 225
Stenius, Yrsa 22, 26-27, 29, 65

- Stevenson, R. L. 113
Stolpe, Sven 26
Stormbom, Nils-Börje 187
Strauss, Johann nuor. 152
Stresemann, Gustav 87, 88
Stuartien hallitsijasuku 137
Ståhlberg, Ester 141
Ståhlberg, K. J. 59, 62, 168
Suolahti, Eino E. 105
Sundblom, Julius 23
Sundquist, Edvin 23, 105
Suolahti, Hugo 36, 38
Suomalainen, Kari 59, 63, 73, 76, 147, 207, 219
Suomi, Juhani 73, 142-143, 169
Suova, Eino 25
Suviranta, Bruno 165
Suyin, Han 58
Sweet, Henry 37
Swinburne, Charles Algernon 38
Svinhufvud, Pehr Evind 182, 215
Söderhjelm, Werner 16, 22
- Tacitus 183
Talas, Onni 114-115
Talaskivi, Paula 75
Tallgren, Anna-Maria 47, 166, 224
Talvi, Jussi 75, 204, 207
Talvio, Maila 45
Tanner, Väinö 74-75, 181, 185, 209
Tarkiainen, Tuttu 178
Tarkka, Pekka 76
Tawaststjerna, Erik 77
Teljo, Jussi 24
Terboven, Josef 105
Tertullianus 213
Tervo, Jaakko 39
Theilgaard, Jesper 120
Thomas, Adrienne 147
Tiainen, Leo 16
Tiberius 148
Tiitus ks. Kivinen, Ilmari
Tikkanen, Eino 83
Tikkanen, Heikki 222
Tingsten, Herbert 21-22, 24, 26, 64, 76, 112, 169, 178, 223
Toivonen, Ester 46, 143
Tolstoi, Aleksei 122
Tolstoi, Leo 198
Tommila, Päiviö 165
Tompan Tuomo ks. Kittilä, Urho
Topelius, Zacharias 18, 113, 176, 216
Torppa, Lempi 29
Toynbee, Arnold J. 101, 158
Truman, Harry S. 112
Tšernyševski, Nikolai 204
Tudorien hallitsijasuku 137
Tukiainen, Aimo 210
Tuomikoski, Jaakko 23, 131, 187, 225
Tuominen, Arvo 'Poika' 117
Tuomioja, Sakari 71
Tuomioja, W. W. 33, 41, 69

Tuomivaara, E. A. 56
Tynni, Aale 96, 201
Tyyri, Jouko 69, 75
Törngren, Ralf 187

Uexküll, Sole von 58
Uhland, Ludwig 38
Uljanovin veljekset 204 (ks. myös Lenin, V. I.)
Ullein-Revitzky, Antal 106

Vaasan Jaakkoo ks. Ikola, J. O.
Vaaskivi, T. 148, 224
V c rescu, Elena 89
Valentin, Hugo 100
Valera, Éamon de 96, 145
Valjakka, Ari 23
Valros, Fredrik 27, 76
Vansittart, Robert 51, 156
Vasarla, Hugo 52
Vehmas, Raino 24
Veistäjä, Olavi 122
Verkko, Veli 173
Vesikansa, Jyrki 11
Viljanen, Kaima 220
Viljanen, Lauri 16, 36, 81, 100, 220, 224
Vilkuna, Kustaa 56, 63-64, 71
Villegas, chilel. diplomaatti 87, 88
Virkkunen, A. H. 24
Virkkunen, Janne 142
Virkkunen, Matti 63, 72
Viro, Voitto 58
Virtamo, Sirkka-Liisa 28, 64
Virtanen, A. I. 36, 77
Virtanen, Ontro 111
Vogel-Jørgensen, T. 132
Voipio, Anni 28, 210
Voutilainen, Touko 177
Vuorenjuuri, Martti 76

Wallace, Edgar 133
Wallen, C. J. 171
Waltari, Mika 81, 200-201, 224
Walton, Izaak 136
Warburton, Thomas 132
Warén, Filip 16
Wells, H. G. 136
Werfel, Franz 151
Waris, Heikki 168, 179
Westerholm, Kurt 187, 225
Wickman, Johannes 27
Wiherheimo, Alli 29
Wilde, Oscar 47
Wilhelm II 213
Wilkuna, Kyösti 17
Wilson, Edmund 204
Woolf, Virginia 133
Wright, Frank Lloyd 127-128
Wright, Georg Henrik von 139
Wundt, Wilhelm 37
Wuolijoki, Hella 59

Yeats, W. B. 47, 201
Ylppö, Arvo 62
Yrjö V 94, 209
Yrjö VI 46, 94
Yrjö-Koskinen, Eino Sakari 34, 36
Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari 18, 20, 32

Zilliacus, Emil 195, 198
Zilliacus, Konni (Konrad) 40, 86
Zilliacus, Konni (nuorempi) 40, 86
Zilliacus, Stella 86
Zweig, Stefan 151-152
Žukov, Georgi 211

Äikiä, Armas 113
Ääri, Arvo 51

Öhman, Johan Edvard 164-166
Öhmann, Emil 36

Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk

1	(1858) PIPPING, FREDR. WILLH.:	Historiska bidrag till Finlands calendariografi.	140 pp.
2	(1858) BURMAN, JOHAN JAKOB:	Berättelse om femte brigadens af Finska arméen krigsrörelser och operationer i Savolaks, Karelen, Öster- och Westerbotten åren 1808 och 1809.	112 pp.

50	(1891) GENETZ, ARVID:	Kuollan Lapin sanakirja ynnä kielinäyteitä.	291 pp.

100:1	(1957) REUTER, MÄRTA:	Pflanzenphänologische Beobachtungen in Finnland 1951–1955.	63 pp.
100:2	(1958) REUTER, MÄRTA:	Tierphänologische Beobachtungen in Finnland 1951–1955.	56 pp.
100:3	(1958) STADIUS, GUNNAR:	Undersökning av språkbegåvningen hos 10–14 åringar.	137 pp.

192	(2013) LEHTO, OLLI:	Tieteen huipulla: Lars Ahlforsin elämä.	150 pp.
193	(2014) KEPSU, KASPER K.:	Den besvärliga provinsen. Reduktion, skattearrendering och bondeoroligheter i det svenska Ingermanland under slutet av 1600-talet.	340 pp.
194	(2015) KAKKURI, JUHANI:	Jämpti mies. Tauno Johannes Kukkamäen elämä.	96 pp.
195	(2015) KORSMAN, KALEVI:	Pentti Eskola - Geologisen tutkimuksen ja opetuksen uudistaja.	124 pp.
196	(2015) GUSTAFFSON, SOFIA:	Leverantörer och profitörer.	255 pp.
197	(2015) KAUPPI, PEKKA & KOTILEHTO, JENNA (toim.):	Vuosisadan metsäbiologi. Peitsa Mikolan juhlikirja.	237 pp.
198	(2016) KLINGE, MATTI:	Furstendömet Idensalmi.	515 pp.
199	(2016) MINARD-TÖRMÄNEN, NATHANAËLLE:	An Imperial Idyll. Finland in Russian Travelogues (1810–1860).	350 pp.
200	(2017) NEVANLINNA, HEIKKI:	Suomalainen polaariretkikunta Lapissa 1882–1884.	173 pp.
201	(2017) HÖCKERSTEDT, KRISTER & LINDQVIST, MARDY:	Lever för liv	342 pp.
202	(2017) DONNER, JOAKIM:	Marine shells in the study of the Holocene	55 pp.
203	(2017) SUNDBACK, SUSAN & ROSENBERG, THOMAS & ROSENLEW, ANNE:	Knut Pipping och etableringen av den moderna sociologin vid Åbo akademi	254 pp.
204	(2018) DAHLBERG, JULIA:	Konstnär, kvinna, medborgare. Helena Westermarck och den finska bildningskulturen i det moderna genombrottets tid 1880–1910.	333 pp.
205	(2018) NEVANLINNA, HEIKKI:	Geofyysikko Eyvind Sucksdorff - havaintojen taituri	183 pp.
206	(2019) STÉN, JOHAN C.-E.:	Anders Johan Lexell Brevväxling, Commerce épistolaire	721 pp.
207	(2019) PERÄLÄ, ANNA:	Tilanomistaja kirja-alalla: Christian Ludvig Hjelt kirjanpainajana, kustantajana ja kirjakauppiaina 1823–1849	411 pp.
208	(2019) KALLEINEN, KRISTIINA:	Nils Gustaf Nordenskiöld - vuorimiehen ja tiedemiehen elämä	223 pp.
209	(2020) SUNDHOLM, FRANCISKA:	Wilhelm Ramsay, Livslång vandring i Fennoskandia	163 pp.
210	(2020) HOLM, SOPHIE:	Diplomatins ideal och praktik. Utländska sändebud i Stockholm 1746–1748.	225 pp.
211	(2020) HOLMBERG, PETER OCH STÉN, JOHAN:	Att observera, mäta och räkna, Blickar på den matematisk-naturvetenskapliga forskningens historia i Finland.	541 pp.

212	(2020) HÖCKERSTEDT, KRISTER & LINDQVIST, MARDY:	Uusi maksa, uusi elämä	373 pp.
213	(2020) GRANDELL, JENS:	Från ett årtionde i Finland. August Schauman, republikanism och liberalism 1855–1865	267 pp.
214	(2020) KAJANNE, VILLE:	Suomen puolesta, Euroopan edestä, Venäjää vastaan? Kansainvälinen vuorovaikutus ja yhteistyö vuoden 1899 kulttuuriadressissa.	348 pp
215	(2021) NEVANLINNA, HEIKKI:	Ilmatieteiden vaiheita ja vaikuttajia Suomessa.	341 pp.
216	(2021) LINDBERG, BO (red.):	Vårt gemensamma innanhav. Finskt och svenskt kring Östersjön.	129 pp.
217	(2021) ARTUKKA, TOPI:	Tanssiva kaupunki. Turun seurapiiri sosiaalisena näyttämönä 1810-luvulla.	344 pp.